2211

CARPICA

XX

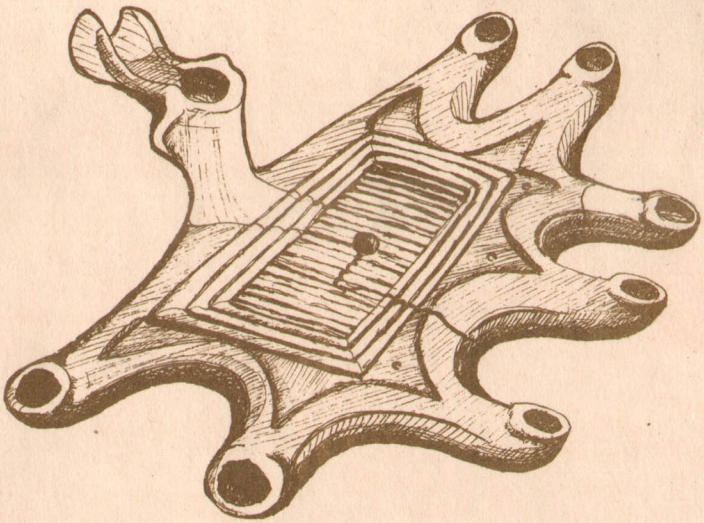

1989

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

MUZEUL JUD. DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIA
BACĂU
BIBLIOTECA
Inventar nr. 3853 - Anul 1995

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE BACĂU

CARPICA

XX - 1989

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CARPICA

Vol. I	— 1968	Vol. XI	— 1979
Vol. II	— 1969	Vol. XII	— 1980
Vol. III	— 1970	Vol. XIII	— 1981
Vol. IV	— 1971	Vol. XIV	— 1982
Vol. V	— 1972	Vol. XV	— 1983
Vol. VI	— 1973—1974	Vol. XVI	— 1984
Vol. VII	— 1975	Vol. XVII	— 1985
Vol. VIII	— 1976	Vol. XVIII	
Vol. IX	— 1977	XIX	— 1986—1987
Vol. X	— 1978	Vol. XX	— 1991

Coperta : MIRCEA BACIU

Opaiţ roman sec. I e.n., descoperit la Răcătău, jud. Bacău.

CARPICA

Publicaţie a Muzeului de Istorie şi Arheologie Bacău
Str. N. Titulescu, nr. 23
Cod 5500, BACĂU — ROMÂNIA

CARPICA

Revue du Musée d'histoire de Bacău
La rue N. Titulescu, 23
5500, BACĂU — ROMANIA

Redactor responsabil : VIOREL CÂPITANU
Secretari ştiinţifici : ALEXANDRU ARTIMON, IOAN UNGUREANU

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CARPICA XX

ARHEOLOGIE

SUMAR

MARIA BITIRI-CIORTESCU, VIOREL CĂPITANU, MARIN CÎRCIUMARU, Paleoliticul din sectorul subcarpatic al Bistriței în lumina cercetărilor de la Lespezi — Bacău 7

ȘTEFAN CUCOȘ, Locuințele eneoliticului final din zona subcarpatică a Moldovei 53

ȘTEFAN CUCOȘ, Cîteva considerații cu privire la unele probleme ale eneoliticului final de la est de Carpați 61

ALEXANDRU VULPE, VIOREL CĂPITANU, Depozitul de bronzuri de la Gioseni 69

EMIL MOSCALU-BEJAN, O nouă necropolă aparținînd aspectului cultural getic timpuriu de tip Canlia în Moldova, la Mărgineni (jud. Bacău) 83

VIOREL CĂPITANU, Obiecte de podoabă și piese vestimentare descoperite în dava de la Răcătău, jud. Bacău 97

CORNELIU BELDIMAN, Plăcuțe de cuirasă (Lorica Squamata) din Dacia preromană 125

VIOREL CĂPITANU, Tezaurul de monede romane imperiale de la Călugăreni, comuna Dămienești, județul Bacău 137

IOAN MITREA, Noi contribuții arheologice la cunoașterea istoriei și civilizației dacilor liberi de la est de Carpați în secolele II—III 149

VIOREL CĂPITANU, Noi descoperiri de monede antice și bizantine intrate în colecțiile muzeului din Bacău 193

VASILE PALADE, Elemente alogene în unele așezări și necropole Sîntana de Mureș din zona Bîrladului 203

ALEXANDRU ARTIMON, Topoare din secolele X—XI descoperite în județul Bacău. 215

ALEXANDRU ARTIMON, Cercetările arheologice de la Tîrgu Trotuș din anii 1987—1989 221

CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE

ALEXANDRA BOLOMEY, Considerații asupra resturilor de mamifere din stațiunea gravetiană de la Lespezi — Lutărie, jud. Bacău 271

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

DAN BOTEZATU, GEORGETA MIU, Studiul scheletelor din mormintele de la Brad, aparținînd perioadei dacice 297
SERGIU HAIMOVICI, Studiul a trei cranii fragmentare de taurine (Bos taurus) provenite din așezarea dacică de la Răcătău (jud. Bacău) 305
SERGIU HAIMOVICI, Materialul faunistic de la Răcătău 309
IOAN MITREA, Estimări paleodemografice privind spațiul est-carpatic al României în secolele VI—X 315

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CARPICA XX

ARCHEOLOGIE

SOMMAIRE — CONTENTS — INHALT

MARIA BITIRI-CIORTESCU, VIOREL CĂPITANU, MARIN CÎRCIUMARU, Le paleolitique de la zone subcarpatique dans la lumiere des recherches de Lespezi — Bacău 7

ŞTEFAN CUCOŞ, Les logements du eneolitihique final de la zone soubcarpathique de la Moldavie 53

ŞTEFAN CUCOŞ, Quelques considerations concernant des problemes de la fin du neolitique à l'est de Carpathes 61

ALEXANDRU VULPE, VIOREL CĂPITANU, Der Bronzehort von Gioseni, Gem. Tamaşi, jud. Bacău 69

EMIL MOSCALU-BEJAN, Une nouvelle necropole appartenent, à l'aspect culturel gètique ancien de type Canlia en Moldavie à Mărgineni (departement de Bacău) 83

VIOREL CĂPITANU, Objets de parure et pièces vestimentaires découvertes dans la cité de Răcătău, département de Bacău 97

CORNELIU BELDIMAN, Scales of breast plate (lorica squamata) from Preroman Dacia 125

VIOREL CĂPITANU, Le tresor de monnaies romaines imperiales de Călugăreni, commune de Dămienești, dèpartement de Bacău 137

IOAN MITREA, Nouvelles contribuitons archéologiques à la connaissance de l'histoire et de la civilisation des Daces libres à l'est des Carpates aux II—III-ième siecles 149

VIOREL CĂPITANU, Nouvelles découvertes de monnaies antique et byzantines entrées dans les collection du musée 193

VASILE PALADE, Elements allogénee en habitats et necropoles Sîntana de Mureş de la zone Bîrladului. 203

ALEXANDRU ARTIMON, Axes frone X-th and The XI-th centuries 215

ALEXANDRU ARTIMON, Les recherches archeologiques de Tg. Trotuş pendant les annes 1987—1989 221

RECHERCHES INTERDISCIPLINAERE

ALEXANDRA BOLOMEY, Considerations sur les restates de mamifères de la station gravettanne de Lespezi — Lutărie (departement de Bacău). 271

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

DAN BOTEZATU, GEORGETA MIU, L'étude les squelettes dans la tombes de Brad, appartenire le periode daciques 297
SERGIU HAIMOVICI, L'etude de trois crânes fragmentaires de taurins (Bos taurus) provenus de l'etablissement dace de Răcătău (département de Bacău) 305
SERGIU HAIMOVICI, Materiele faunistique de la Răcătău (departement de Bacău) 309
IOAN MITREA, Estimations paléodémographiques concernant l'espace este-carpatique de la Roumanie aux VI—X-iéme siècles 315

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

PALEOLITICUL DIN SECTORUL SUBCARPATIC AL BISTRIȚEI ÎN LUMINA CERCETĂRILOR DE LA LESPEZI — BACĂU

de M. BITIRI-CIORTESCU, V. CAPITANU, M. CARCIUMARU

Cercetările arheologice desfășurate în zona lacului de acumulare al Hidrocentralei de la Bicaz, în perioada 1955—1958, au avut drept rezultat descoperirea unei surprinzătoare concentrări de așezări paleolitice de terasă în zona montană a Bistriței (Bazinul Ceahlău), pe malul drept al rîului, între Bistricioara și Hangu în special [1].

Necunoscute anterior pe Valea Bistriței, vestigiile paleolitice s-au impus prin vechimea și noutatea problematicii lor, faptul atrăgînd atenția specialiștilor și chiar a lucrătorilor localnici pe șantierele arheologice.

Așa se face că descoperirile paleolitice s-au extins treptat și au pătruns în sectorul subcarpatic al Bistriței, sector care, prin natura lui, a imprimat văii anume caracteristici ce aveau să influențeze modul de viață al comunităților paleolitice ca și poziția stratigrafică a materialelor arheologice.

În cadrul unor preocupări speciale privind geomorfologia Văii Bistriței, I. Donisă, face o succintă caracterizare a acestui sector și subliniază că „...între Piatra Neamț și Racova, valea atinge cea mai mare lărgime, terasele capătă cea mai mare extindere, în special cele medii și inferioare. Terasele inferioare vădesc un pronunțat caracter de terase piemontane, fiind modelate numai în prundișuri și micșorîndu-și altitudinea relativă trec la nivelul luncii spre aval. Procesele de versant sînt deosebit de active pe seama marnelor miocene, care favorizează intense alunecări de teren, precum și o eroziune puternică. Terasele, mai ales cele de luncă, sînt parazitate de puternice conuri de dejecție și glacisuri. Despletirea albiei capătă aici cea mai mare amploare. Faciesul mobil în care este sculptată valea a permis distrugerea accentuată a teraselor înalte“ [2]. Reținînd astfel specificul zonei vom înțelege mai ușor problemele ce le ridică poziția și caracterul vestigiilor paleolitice.

Primele indicii asupra paleoliticului în sectorul subcarpatic al Bistriței au apărut la Buda încă în 1952, dar cercetarea propriuzisă a aș-

1 C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, Dacia, N. S., X, 1916, p. 5—116.

2 I. Donisă, Geomorfologia Văii Bistriței, Buc., p. 259—260.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

zării a început abia în 1958, cînd paleoliticul pe Valea Bistriței devenise o realitate [3]. În 1962, cu prilejul ultimelor cercetări întreprinse de noi la Buda, s-a descoperit așezarea de la Lespezi. Faptul îl datorăm lucrătorilor localnici, care, familiarizați cu caracterul materialelor paleolitice la Buda, le-au sesizat prezența în lutăria din satul vecin [4]. Alți localnici au semnalat, în 1963, descoperirea unor așchii de cremene în zona „Poiana Cireșului", la Piatra Neamț [5]. În anul 1964, în timpul lucrărilor de fundare a stației de benzină din Bicaz, s-a descoperit o așezare paleolitică în chiar centrul orașului, prima în aval de confluența rîului cu același nume, cu Bistrița [6]. Alte informații privind descoperirea unor unelte de piatră cioplită ne-au parvenit din partea specialiștilor în domeniul cercetărilor geologice în zona montană a Bicazului. Verificările în teren au devenit posibile în anul 1965, cînd am întreprins săpături și sondaje la Bicaz-Chei, Bardos, lucrări ce au dus la descoperirea celei de a doua așezări swideriene în Carpații Orientali [7]. O serie de cercetări de suprafață și sondaje de verificare a unor informații primite pe parcurs au avut drept rezultat descoperirea mai multor puncte — locul unor așezări paleolitice distruse — în care s-au păstrat piese izolate sau în număr redus [8].

Fără a minimaliza importanța ce o prezintă fiecare descoperire (punct) în parte, subliniem interesul deosebit pentru așezările de la Lespezi, Buda și Bicaz în primul rînd. Toate trei prezintă straturi de cultură bine individualizate, material litic numeros și variat, vetre de foc adesea organizate. Primele două — au oferit și un bogat material faunistic, care i-a prilejuit Alexandrei Balomey considerații și concluzii deosebite privind ecologia umană și caracterul așezărilor paleolitice la sfîrșitul pleistocenului superior [9].

În tot cursul ei, Bistrița străbate zone structurale total diferite. Tăind în diagonală Carpații Orientali și subcarpații acestora, pătrunde în Podișul Moldovei, dar rămîne în mediu montan-submontan în proporție de aproape 90 %. Faptul se constituie ca o caracteristică de prim ordin a văii Bistriței, din care decurg o serie de condiții ce au favorizat dezvoltarea unei vegetații specifice și viețuirea ierbivorelor mari — ren, cal, bovide (zimbru și bour) și a altor animale — vînatul prețios pentru comunitățile paleolitice.

În baza documentației de care dispunem în prezent constatăm că limita nordică a descoperirilor paleolitice pe Valea Bistriței o constituie rîul Bistricioara și așezarea cu același nume, iar cea sudică, așezarea de

3 C. S. Nicolăescu-Plopșor, V. Căpitanu, C. Buzdugan, V. Ursache, Materiale VII, 1961, p. 21—25, V. Căpitanu, C. Buzdugan și V. Ursachi, Materiale, VI, II. 1962, p. 141-144.

4 M. Bitiri, SCIV, XIV, 1963, 1, p. 135-138 ; M. Bitiri și V Căpitanu, Carpica, 1972, p. 39—68.

5 V. Căpitanu, Carpica, 2, 1969, p. 7-11.

6 M. Drăgotescu, Carpica, 1, 1968, p. 17-25.

7 M. Bitiri, V. Căpitanu, SCIV, 18, 1967, 1, p. 63-70.

8 V. Căpitanu, Carpica, 1, 1968, p. 13—16 ; idem, Carpica, 2, 1969, p. 11-13.

9 Al. Bolomey, Carpica, 20.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

la Lespezi. Poziția geografică a ultimei așezări a și determinat probabil caracterul sezonier al celor șase niveluri de locuire, specific ce-l îmbracă măcar în parte și celelalte așezări paleolitice din sectorul subcarpatic al Bistriței.

AȘEZAREA DE LA LESPEZI

Așezarea paleolitică de la Lespezi se află pe malul drept al Bistriței, între localitățile Buda și Lespezi, la circa 500 m sud-est de podul ce leagă șoseaua asfaltată peste rîu și 5 km în aval de Buhuși (fig. 1).

Zona se situează la contactul sectorului subcarpatic al Bistriței cu cel de podiș, îmbrăcînd mai mult caracteristicile primei subunități.

Locul așezării l-a constituit un pinten terasiform (promontoriu sau deluviu de alunecare) format din depozite masive de luturi, situat la piciorul unui deal ce face parte din lanțul Dragova, Blăgești, Șipote, Buda, Lespezi, Gîrlenii de Sus, Pălădești. Promontoriul nostru este situat la periferia acestor versanți, constituind un bun loc de observație asupra văii Bistriței. În spate se desfășoară dealurile împădurite și brăzdate de numeroase rîpe torențiale, toate alcătuind elemente necesare dezvoltării unei economii vînătorești specifice comunităților paleolitice.

STRATIGRAFIA AȘEZĂRII

Între așezările paleolitice descoperite pe Valea Bistriței, cea de la Lespezi a ridicat probleme deosebite de ordin stratigrafic și cronologic și aceasta datorită tendinței din anii '60 de a fi încadrată în W_2, alături de cele de la Ceahlău și Buda [10]. Faptul nu părea a fi justificat de materialul arheologic în general și nici de caracterul straturilor de cultură, ceea ce a impus investigații suplimentare.

S-au încercat mai întîi analize polinice asupra sedimentului, dar acestea n-au dat rezultate, polenul fiind păstrat în cantități infime și în condiții de degradare aproape totală. În continuare s-a procedat la strîngerea unor probe de cărbuni din vetrele de foc mai consistente pe baza cărora Laboratorul din Berlin ne-a oferit date absolute pentru nivelurile II, III și V. Potrivit acestor date apare o contradicție între vîrsta nivelului III (Bln 806 ; 16160 $\pm$ 300) și cea a nivelului V (Bln 808 : 16070 $\pm$ 350), cea de sus fiind mai mare decît cea de jos, fapt pentru care veridicitatea lor a fost pusă la îndoială [11]. În aprecierea lor însă trebuie avută în vedere situația depozitului de la Lespezi, în care s-au observat crăpături și scufundări parțiale a unor întregi pachete de straturi pe adîncimi de 0,30 și 1 m [12]. În aceste condiții putem aprecia că ambele date

10 C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, op. cit., nota 1.
11 Al. Păunescu, SCIVA, 35, 1984, 3, p. 237.
12 M. Bitiri, V. Căpitanu, op. cit., nota 4, p. 43-44.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

indică vîrsta aceluiași nivel III, proba 808 provenind probabil dintr-o vatră coborîtă astfel la adîncime mai mare în cadrul unei alunecări de sediment ce n-a putut fi observată în limitele depozitului D, care este așa de masiv și unitar.

Cu aceste precizări încercăm unele estimări geocronologice plecînd de la stratigrafia depozitului, precum și de la cele cîteva date C 14 existente.

Coloana stratigrafică prezintă următoarea succesiune (fig. 2)

A — orizontul A al solului actual, brun-cenușiu cu structură ușor glomerulară ;

B — lut fin nisipos, cenușiu-gălbui ;

C — lut argilos gălbui-roșcat cu structură neomogenă în desprinderi prismatice a — mai mari ; b — mai compact ; d — lut loessoid ușor nisipos ; a — gălbui-albicios cu pigmenți și concrețiuni de calcar ; b — gălbui închis cu puține concrețiuni de calcar ; c — galben-murdar cu pietricele rulate.

Orizontul A al solului actual pare a reprezenta holocenul, în timp ce stratul subiacent, constituit din lut fin nisipos, cenușiu-gălbui, nu este exclus să fie depus în ultimul stadiu Dryas, deci să fie contemporan părții finale a tardiglaciarului, cînd se face trecerea de la Pleistocen la Holocen.

Tot în tardiglaciar este depus probabil și stratul C — format din lut argilos, gălbui-roșcat, cu structură neomogenă în desprinderi prismatice. Partea superioară a acestui strat s-ar putea să fie sincronă oscilației climatice Erbiceni B (Alleröd), iar orizontul subiacent cu desprinderi compacte să se fi sedimentat în oscilația climatică Erbiceni A (= Bölling).

Lutul loessoid, gălbui-albicios cu pigmenți și concrețiuni de calcar (D-a) nu este exclus să reprezinte un orizont inferior (eventual un orizont C) al unui sol ce s-a format într-o etapă de ameliorare climatică ceva mai profundă. Această perioadă de încălzire ar putea să fie oscilația climatică Românești (Lascaux), avînd în vedere și data de C14 din prima jumătate a acestui strat, care indică vîrsta de 15670±320 î.e.n. Datarea absolută se înscrie în limitele de desfășurare ale oscilației climatice Lascaux cu care a fost paralelizată oscilația Românești, evidențiată pe teritoriul țării noastre.

Aceasta presupune că orizonturile pedologice superioare ale solului sincron oscilației climatice Românești au fost remaniate, ele lipsind din structura actuală a depozitului. De altfel, procesele de remaniere respective au afectat și stratul care trebuia să constituie etapa rece dintre oscilația climatică Românești și Erbiceni. Se poate că aceste evenimente să fi avut loc tocmai în perioada de tranziție de la epoca rece la cea de ameliorare climatică ce a premers oscilația climatică Erbiceni, cînd de fapt au fost frecvente astfel de procese, după cum s-a constatat în alte regiuni ale țării [13].

[13] M. Cârciumaru, Dacia, N. S., XXIX, 1985, p. 7-34.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lutul loessoid ușor nisipos, gălbui închis cu puține concrețiuni de calcar (D-b) este depus într-o etapă rece, în timpul căreia era favorizată depunerea loessului. Vînturile puternice favorizau chiar un conținut grosier, nisipos, al depozitului sedimentat acum. Apartenența acestui strat la o etapă rece, stadială, este confirmată de datarea C14 — 16160±300 î.e.n., care ar plasa acest orizont în faza rece care desparte oscilația climatică Herculane II și Românești. Conform sincronizărilor propuse, aceste oscilații sînt sinonime în Europa de vest cu oscilația climatică Laugerie și respectiv Lascaux. Etapa rece care le desparte s-a desfășurat între 16800 și 16000 î.e.n., incluzînd deci în această etapă și data menționată din așezarea de la Lespezi.

Depozitul din partea inferioară a profilului (D-c)se caracterizează printr-o culoare mai închisă, adesea cu dungi cenușii, cu aspect fin-mîlos. Nu lipsesc nici concrețiunile manganice, semn al unei umidități ceva mai crescute.

Cu totul ipotetic, considerăm că această secvență din baza profilului de la Lespezi ar putea fi contemporană oscilației climatice Herculane II.

Paralelizarea oscilației climatice Herculane II, cu interstadiul Laugerie, implică desfășurarea sa între circa 18000 și 16800 î.e.n.

Întrucît datarea C14 din partea superioară a acestui strat indică doar vîrsta de 16070±350 î.e.n., considerăm că ea poate fi cu cîteva sute de ani sub vîrsta reală a secvenței respective, sau constituie un argument în plus în favoarea ipotezei potrivit căreia vatra provine dintr-un nivel de mai sus.

Stratigrafia depozitului de la Buda — Dealul Viilor, așa cum a fost descrisă în lucrările de specialitate, este destul de asemănătoare celorlalte stațiuni paleolitice de pe valea Bistriței, din Bazinul Ceahlău.

Ca și la Ceahlău — Dîrțu sau Bistricioara — Lutărie, de exemplu, există următoarea succesiune de straturi de la suprafață spre adîncime : orizont al solului actual ; strat gălbui prăfos ; depozit brun-roșcat cu crăpături prismatice ; sediment galben-roșcat de sedimentare ritmică ; depozit cu aspect pseudo-micelian, din ce în ce mai calcaros spre bază.

Prin analogie cu stațiunile paleolitice din Bazinul Ceahlău, care beneficiază de analize polinice, iar în ultima vreme de numeroase datări C14, deci de un sistem geocronologic relevant, am putea presupune și eventual propune următoarea încadrare a straturilor de la Buda în schema paleoclimatică a ultimei părți a pleistocenului superior din țara noastră stratul galben prăfos (1) — tardiglaciar ; depozitul brun-roșcat (2) = stadiu glaciar ; orizontul galben-roșcat de sedimentare ritmică — probabil cu numeroase procese de remaniere (3) — eventual cu oscilațiile climatice Românești și Herculane II ; partea superioară a depozitului pseudo-micelian (de deasupra concentrării masive de oase (4) = oscilația climatică Herculane I ; orizontul cu depuneri de oase (5) = perioada rece care urmează oscilației climatice Ohaba B ; depozitul din partea inferioară (6) = Complexul interstadial Ohaba.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Din punct de vedere geocronologic, în urma paralelizărilor care s-au făcut în lipsa unor date directe, rezultă că gravetianul de la Lespezi și Buda se înscrie în limitele cronologice cunoscute în celelalte așezări paleolitice din țara noastră, fiind în general posterioare Complexului interstadial Ohaba, apreciere valabilă și pentru așezările de la Bicaz și Piatra Neamț. Pentru aceste ultime două așezări corelările directe sînt mult mai dificile datorită specificului local, remanierilor naturale și intervenției omului.

SĂPĂTURILE ȘI DOCUMENTAȚIA ARHEOLOGICĂ NIVELURILE DE LOCUIRE

În momentul descoperirii ei, așezarea paleolitică de la Lespezi era distrusă în mare parte. De-a lungul timpului suprafața promontoriului a fost afectată, de la nord la sud, de lucrările unei cărămidării și de lutăria satului, apoi de exploatarea mecanică intensivă a lutului pentru lucrările hidrotehnice locale de pe Bistrița. Așa se face că la sosirea noastră se mai păstra, nederanjat, capătul sudic al promotoriului, pe o lungime de 35 m, trunchiat de o rîpă torențiată adînc, ce-l făcea mai greu accesibil.

Săpăturile arheologice ; desfășurate în perioada 1962—1969, au constat din șase secțiuni succesive amplasate către botul promontoriului și două taluzări în malurile abrupte ale lutăriei, în suprafață totală de 837 m.p. (fig. 3). Secțiunile, lungi de 8 pînă la 28 m și late de 3 pînă la 10 m, au fost împărțite în carouri de cîte 1 m.p., iar materialele descoperite au fost ridicate pe niveluri.

Cu excepția nivelului I (superior) stabilit în partea superioară a coloanei stratigrafice (depozitul B) pe baza descoperirii unor piese litice sporadice, răspîndite pe întreaga suprafață săpată, toate celelalte niveluri (II—VI) se concentrează în depozitul D, între circa 1,50—6,30 m adîncime. Materialele descoperite constau din piese litice, faunistice și vetre de foc, ultimele constituind baza separării nivelurilor II—VI. În situația în care s-au descoperit vetre suprapuse, distanța pe verticală între ele atingea 20—30 cm., strat care nu era complet steril.

În condițiile în care sedimentele lutoase ale promontoriului au fost răscolite sau dislocate, nu se pot aduce precizări cu privire la întinderea așezării și nici nu se pot întocmi statistici valabile din care să reiasă ponderea reală a categoriilor de materie primă sau a tipurilor de unelte. Evidența expusă în tabelele 1 și 2, are darul să ușureze înțelegerea specificului și unității culturii în cele șase niveluri de locuire.

NIVELUL VI

Între circa 5 și 6,30 m adîncime, în orizontul D-c, au apărut cîteva pete de arsură (pămînt ars superficial la roșu) și un număr de 504 piese de gresie, silex și alte roci și puține resturi faunistice ce fac dovada primului popas al unei comunități paleolitice pe promontoriul de la Lespezi.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Petele de arsură reprezintă urmele unor vetre de foc de suprafață, complet spălate. În preajma vetrelor, ca și în spațiile dintre ele, pe orizontală și pe verticală, erau dispuse inegal unelte de piatră cioplită și deșeuri de prelucrare (spărturi și așchii de toate categoriile), oase sparte. Doar într-un singur caz, în jurul unei vetre din S V, s-au păstrat mai mult piese litice (nuclee masive, așchii de decorticare, așchii de cioplire, lame) de gresie în primul rînd. În rest, piesele sînt împrăștiate, dînd impresia că au fost purtate de apă și amestecate într-un strat loessoid gros de peste un metru.

De remarcat în primul rînd faptul că cele mai multe piese sînt cioplite din roci carpatice, provenite din prundișurile locale și constau, în ordinea frecvenței lor, din gresie silicioasă, menilit, silex de Prut și șist negru (tabelul 1). Cele mai numeroase sînt piesele de gresie silicioasă, care constau din bulgări masivi de prund ciopliți parțial, fără a se fi ajuns la realizarea unor nuclee tipice, lame simple, lame retușate, burine, gratoare și alte tipuri izolate de piese (tabelul 2).

Între bolovănașii naturali ciopliți sumar se remarcă 12 cioplitoare — toporașe — cu partea activă ascuțită prin așchieri uni și bifaciale, ele constituind unelte pentru tăiat și spart. Alte piese masive sînt cioplite pe așchii nucleare, toate cu marginile tăioase, adesea știrbite în timpul folosirii, ambele categorii de piese putînd fi utilizate pentru defrișatul locului pentru așezare.

Între uneltele cu dimensiuni medii și mici se fac remarcate burinele, categoria cea mai numeroasă (8 exemplare de colț pe spărtură, diedre și unul multiplu), urmate de lame și lamele retușate abrupt, lame retușate mărunt și lame trunchiate (fig 4/1—10), cioplite din silex de Prut.

În întregul lui, materialul din nivelul inferior de locuire (VI) de la Lespezi, dă impresia că a rămas în urma unui popas vînătoresc de scurtă durată. Pe locul așezării s-au cioplit unelte masive de gresie-rocă locală, ușor accesibilă. Uneltele de silex au fost aduse în stare finită, dacă avem în vedere lipsa nucleelor și a așchiilor de cioplire din această rocă. Petele de arsură (vetrele) subțiri, materialul puțin numeros amestecat într-un strat masiv de luturi dovedesc că așezarea a fost părăsită în scurt timp, în condiții de umiditate deosebită, care a depus material lutos masiv și a îngropat resturile arheologice.

Locul însă a fost reținut, poziția lîngă apa Bistriței, pădurea și adăpostul dealurilor, vînatul și posibilitatea pescuitului au constituit tot atîtea motive ca grupul să revină probabil în anotimpuri mai prielnice, dovada constituind-o nivelurile de locuire identificate mai sus.

Nivelul V

Situat în depozitul luto-nisipos al orizontului D, nivelul V ocupă partea superioară a suborizontului C, pe o grosime de circa 0,70 m, cuprins între circa 4,50 și 3,80 m adîncime.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ca și în nivelul VI, aici sau descoperit mai multe pete de pămînt ars la roșu — vetre simple — spălate în majoritate. Într-un singur caz s-a descoperit o vatră ușor adîncită, în cavitatea căreia s-au păstrat cărbuni și cenușă de unde s-au luat și probe pentru analize C14.

Inventarul litic este mult mai numeros, acesta ridicîndu-se la 1752 exemplare, cioplite din gresie, menilit, silex și șist negru.

Se păstrează deci aceleași categorii de rocă, după cum și proporțiile lor, gresia continuînd să rămînă pe primul loc (tabelul 1). De remarcat și aici însă faptul că deși numeroase, între piesele de gresie sînt puține unelte propriu-zise, acestea reducîndu-se la cîteva lame mărunte retușate abrupt, 2 burine și 2 gratoare, lame simple și un racloar. În același timp atrage atenția diversitatea așchiilor nucleare și a nucleelor, așchiile de cioplire de toate categoriile, ce dovedesc cioplirea intensă, pe loc, a acestei roci.

Subliniem că cele mai multe dintre aceste piese erau concentrate în complexe restrînse — mici ateliere. Numărul mare al pieselor de gresie ca și dimensiunile lor, ne-au făcut inițial să credem că straturile de jos (V—VI) sînt mai vechi, bănuind aici prezența unui aurignacian. Analiza ulterioară a întregului inventar a dovedit însă caracterul special al utilajului de gresie.

Marea majoritate a uneltelor, într-o gamă variată de tipuri, sînt cioplite din silex și menilit (tabelul 2) și constau din lame retușate marginal mărunt și abrupt, apar lamele cu scobituri laterale, lame trunchiate, unelte combinate, diverse tipuri de burine (diedre, pe trunchiere retușată, de colț pe spărtură, multiple) și gratoare simple (fig. 5/1—17).

Alături de diversificarea tipurilor de unelte se face remarcată și lărgirea gamei rocilor folosite ca materie primă. Subliniem în acest sens apariția pentru prima oară pe Valea Bistriței a unor roci silicioase apreciate de Adrian Murariu ca sedimentare de platformă — silexuri albu-rii, gălbui și cenușii și, roci vulcanice — jasp roșu și galben, opaluri hidrotermale — cenușii, roșcate și gălbui. Asupra problemei acestor roci vom reveni, prezența lor implică unele legături cu zona intracarpatică (Oaș — Maramureș). Nivelul V din așezarea de la Lespezi este primul care pune problema unei game largi de materii prime de proveniență vulcanică. Odată cu aceasta se ridică și problema aprovizionării cu materie primă, legăturile și direcțiile de mișcare ale comunităților de vînători paleolitici.

Materialul litic din nivelul V este numeros, prelucrarea pietrei s-a făcut pe locul așezării, unde s-au cioplit roci locale, între care gresia și menilitul în special. S-au adus ceva silex de Prut și alte silexuri de platformă și vulcanice, care merită un studiu special. Alături de piesele cioplite au mai apărut 3 lespezi naturale de gresie, una dintre ele avînd, se pare, marginile ușor tocite (fig. 6/4—5).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Nivelul IV

Cel de al patrulea nivel de locuire din așezarea paleolitică de la Lespezi, a fost identificat pe baza vetrelor de foc descoperite între circa 3,70 și 3,20 m adîncime, ceea ce corespunde părții inferioare a depozitului luto-nisipos gălbui D-b.

Nivelul IV este primul în care au apărut vetre puternice, bine delimitate. Cele mai multe sînt de suprafață, apărute sub forma unor pete de pămînt ars la roșu în strat gros de 8 pînă la 20 cm. Distanța dintre vetre este inegală, aceasta variind între 3, 5 și 7 m. De reținut faptul că pe unele dintre aceste vetre și în preajma lor s-au păstrat deșeurile de ardere — cenușă și cărbuni — situație ce caracterizează acest strat și se constituie ca o dovadă că materialul n-a fost amestecat.

În acest sens este de menționat o vatră descoperită în S II care, pe lîngă resturile de ardere păstra în preajmă un complex de cioplire format din trei bolovănași de gresie și peste 130 de lame și așchii din aceeași rocă, situație ce se repetă și în cazul altor 3 astfel de vetre.

În afara vetrelor de suprafață în nivelul IV apar mai multe vetre alveolate, bine individualizate, a căror cavitate era umplută cu cenușă și cărbuni de os și de lemn, deșeuri de cioplire a pietrei și chiar unelte, resturi faunistice, materiale care se răspîndesc în jurul vetrelor pe suprafețe de 2 pînă la 5 m.p. Vatra cea mai bine păstrată a fost descoperită în carourile FG 2—3 din secțiunea III. Vatra are forma circulară, cu diametrul de 0,80 m și adîncimea de 0,18 m. Cavitatea ei a fost umplută cu cenușă și cărbuni mărunți de lemn și de os, întesați de diverse obiecte de piatră cioplită (fig. 7). Aceeași masă de material era concentrată pe marginea cavității vetrei într-o bandă lată de circa 0,50 m, formată probabil în urma tragerii spre exterior a resturilor de ardere. În partea de sud-est a vetrei s-a descoperit un complex de oase sparte, care se întindea pe o suprafață de circa 5 m.p. Între acestea s-au identificat mai mulți dinți de animale, trei maxilare în stare fragmentară, numeroase oase sparte în amestec cu obiecte de piatră cioplită. În plus, în mijlocul acestui complex s-au descoperit două pietre mari — gresii, de cîte 2—3 kg fiecare și alta mai mică, folosite probabil la spartul oaselor.

La demontarea vetrei, în banda ce o înconjura și în umplutură, s-au strîns peste 500 spărturi de piatră, deșeuri de cioplire și unelte. Între acestea sînt de amintit 1 nucleu prismatic cu două planuri de lovire largi, lame simple, lame retușate abrupt, gratoare pe lamă.

Inventarul litic din nivelul IV este bogat și divers. De aici provin 1355 piese de piatră cioplită din menilit, gresie, șist negru și silexuri de Prut și vulcanice (tabelul 1). Menilitul și gresia sînt aproape la paritate 419 și respectiv 417 exemplare, urmate imediat de silex și de șist negru. În nivelul IV, ca și în cel de mai jos, piesele de silex sînt cioplite din diverse categorii de astfel de rocă, cele de proveniență vulcanică fiind prezente și aici, poate chiar într-o proporție mai ridicată decît cea sesizată de noi.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Față de nivelul precedent numărul pieselor litice scade, cel al uneltelor însă crește și se diversifică (tabelul 2). Apar, în exemplare izolate, ce-i drept, lame denticulate, străpungătoare (percoirs), dăltițe (ecaillée) și se diversifică lamele trunchiate, vîrfurile retușate abrupt (prin apariția unor exemplare duble) (fig. 8 și 9). Remarcăm și aici ponderea uneltelor cioplite din silex, situație valabilă și pentru celelalte niveluri. De asemenea, trebuie subliniat și faptul că în limitele nivelului IV, caracterizat de un inventar litic cu dimensiuni medii și mici, continuă să apară și unele piese masive, cioplite rudimentar prin așchieri sumare, neregulate. Între acestea se face remarcat răzuitorul cioplit pe o așchie de menilit masivă (fig. 6/1). Piesa are forma ovală, partea dorsală, acoperită parțial de cortex, iar cea centrală ușor convexă prin desprinderea de la nucleu. Planul de lovire este mare, format din două suprafețe oblice largi, inegale și bulbul de percuție proeminent. Piesa este retușată pe ambele laturi prin așchieri largi pe partea dreaptă și mărunte pe cea stîngă. Ambele laturi prezintă știrbituri de uzură, formate în urma folosirii intense a piesei la răzuit și poate la spart și cioplit. Între piesele masive descoperite în așezarea de la Lespezi, răzuitorul din nivelul IV este unealta cea mai îngrijit lucrată. În întregul lui, nivelul IV rămîne unul dintre cele mai bogate din așezarea de la Lespezi.

Cioplirea pietrei s-a făcut în jurul vetrelor de foc, care adesea au fost simple, de suprafață. S-au descoperit însă și vetre adîncite, între care cea din S III, carourile FG 2—3 este cea mai interesantă. Concentrarea complexului de oase și silexuri într-o zonă limitată în partea de sud-est a vetrei sugerează că aceasta a fost adăpostită, vatra constituind centrul unui complex de locuire cu deschidere spre Bistrița. Un perete la nord și un acoperiș din crengi și piei de animale puteau apăra atît focul cît și pe membrii colectivității de vînt și de precipitații. Materialul de construcție fiind perisabil s-a distrus în timp, astfel încît nu s-a păstrat nici o urmă. În această posibilă construcție nu s-au folosit oase mari, așa cum adesea s-a constatat în alte părți și situații. În nivelul IV, ca și în celelalte niveluri de locuire din așezarea de la Lespezi, oasele mari, tubulare, au fost sparte, probabil pentru scoaterea măduvei, multe s-au păstrat în stare carbonizată, osul fiind folosit aici ca și lemnul ca material de foc.

Nivelul III

În partea superioară a depozitului D-b, între circa 3 și 2,50 m adîncime, a fost identificat nivelul III de locuire din așezarea paleolitică de la Lespezi, pe baza vetrelor de foc simple și a celor adîncite, a numeroase obiecte litice și resturi faunistice.

Suprafața ocupată de acest nivel este mai restrînsă decît cea a nivelurilor inferioare și ocupă un sector din partea opusă botului promontoriului, către deal.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Vetrele de suprafață sînt complet spălate, pe vetre și în preajma lor nu s-au păstrat resturi de ardere, faptul dovedind precipitații abundente sau vînt puternic. În schimb, în jurul a două astfel de vetre s-au păstrat numeroase piese litice, adevărate ateliere de cioplire a pietrei. Într-un caz este vorba de un atelier de cioplire a menilitului aproape în exclusivitate, acesta constînd din spărturi, așchii de toate categoriile, 3 nuclee prismatice, 3 lame microlitice retușate abrupt, 2 burine, etc. În mijlocul lor s-a găsit un bolovan de gresie, care a slujit probabil drept nicovală la spartul pietrelor și oaselor. În cel de al doilea caz situația se repetă, avînd în plus și cîteva lespezi naturale de gresie.

Două vetre au fost alveolate, cu cavitatea adîncă de 10—12 cm, umplută cu cenușă, cărbuni de lemn și os, numeroase piese de piatră cioplită din diverse roci, arse și ele, fără a putea vorbi de ateliere propriu-zise, așa cum este cazul complexelor mai sus prezentate.

Fiind vorba de vetre de foc și de ardere este de menționat faptul că în acest nivel s-au descoperit cele mai numeroase piese calcinate (peste 70 exemplare). Mai mult, majoritatea sînt de silex, descoperite în S IV și SV. Ele constau di nașchii și spărturi de toate categoriile, piese tipice (1 nucleu, 7 bulgări nucleari, 3 burine, 2 lame simple, 5 lame retușate). Este singura situație în așezarea de la Lespezi cînd se remarcă un număr așa de mare de piese calcinate. Nu poate fi vorba de arderea bucăților de rocă în vederea ușurării procesului de prelucrare. Aspectul pieselor indică faptul că ele au fost arse în această stare. Aflate probabil strînse într-un loc anume, ele au căzut sub incidența unui incendiu ale cărui urme n-au fost sesizate s-au acesta s-a petrecut undeva într-o zonă ce n-a fost cuprinsă de săpăturile noastre.

Inventarul litic, în întregul lui, este deosebit de bogat. De aici provin 2260 piese, cioplite din menilit, silex, gresie și șist negru, roci cunoscute și în celelalte niveluri din locuire. Se schimbă doar proporția lor, silexul ridicîndu-se pe locul doi, după menilit. Așa cum putem urmări în tabelul nr. 2, gama tipurilor de unelte este bogată și variată fără a prezenta însă noutăți deosebite față de nivelul precedent. Crește numărul uneltelor, nivelul III, fiind cel mai bogat în acest sens. De aici provin 133 de unelte, într-o gamă de 17 tipuri (fig. 10, 11). Se impune însă a fi subliniat că cele mai multe dintre acestea (111 din 133) sînt cioplite din silex, după cum trebuie subliniată și diversitatea acestei categorii de materie primă ce constă din roci sedimentare și vulcanice în proporții aproximativ egale. Uneltele cioplite din materii prime locale (gresie, menilit și șist negru) care reprezintă 2/3 din totalul inventarului litic din nivelul III, sînt puțin numeroase (20 exemplare), fapt ce se constituie ca un specific al acestui nivel și într-o măsură mai redusă a întregii așezări. Reținem că nucleele, lamele și așchiile de cioplire de toate categoriile ca și puținele unelte descoperite dovedesc că aceste roci au fost cioplite cu succes în aceleași maniere ca și silexul.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Nivelul II

Nivelul II de locuire din așezarea paleolitică de la Lespezi a fost identificat la circa 1,40 m adîncime, ocupînd interferența suborizonturilor rilor a-b ale depozitului D. În limitele lucrărilor noastre acest nivel a apărut ca cel mai întins și mai bogat, fiind atestat pe toată suprafața secțiunilor I—IV. Materiale mai puțin numeroase au continuat să apară în secțiunile V—VI și în taluzări, sporadicitatea lor, ca și superficialitatea unor pete izolate de arsură putînd fi interpretate ca indicii ale periferiei așezării în aceste sectoare. Între vetre, mai numeroase sînt cele simple, de suprafață, situate la distanțe inegale una de cealaltă.

Cu excepția cîtorva vetre simple, care au fost spălate din cauza poziției lor în pantă, pe botul promontoriului, toate celelalte au păstrat pe ele și în preajma lor resturi de ardere și materiale arheologice, situație comparabilă cu cea din nivelul IV. Vetrele simple (petele de arsură a solului) au grosimi inegale cuprinse între circa 5 și 12 cm. În aceeași măsură sînt inegale dimensiunile și forma suprafeței arse, adesea neregulat circulară, cu diametrul de 0,5—1,5 m, fără a se putea stabili o relație între întinderea și grosimea petelor de arsură (fig. 12). Pe vetre și în jurul lor s-au descoperit fragmente de oase arse, dinți de animale, așchii de piatră și cioplită, unelte, toate înțesate de cenușă și cărbuni de lemn și os. Adesea, în preajma vetrelor sau între ele s-au putut urmări unele complexe de piese litice (ateliere de cioplire) ce constau din nuclee, lame de toate categoriile, așchii de cioplire, spărturi, unelte finite întregi și fragmentare, ca și complexe de oase sparte. În unele cazuri, în limitele acestora au apărut pietre naturale mari și lespezi de gresie, situație întîlnită și în celelalte straturi la Lespezi. Într-un singur caz, în marginea unei vetre simple din S III, caroul E 17, s-a descoperit un fragment de os de ren și o măsea pe un strat de pulbere de ocru roșu, gros de circa 0,5 cm. Este greu de precizat dacă în cazul de față este vorba de o anume amenajare, mai ales că osul este cu totul nesemnificativ, iar măseaua izolată, fără rest de maxilar. Suprafața redusă pe care se află pulberea de ocru, ca și lipsa altor resturi de materie colorantă în strat ne determină să interpretăm situația ca fiind întîmplătoare.

Deosebit interes prezintă cele patru vetre adîncite descoperite în acest nivel. Ele se prezintă sub forma unor cavități adînci de 10—15 cm, diametrul de 60—80 cm, umplute cu cenușă, cărbuni de lemn și os, piese litice și oase sparte, carbonizate parțial. Una dintre vetrele adîncite a fost căptușită cu oase late și fragmente de maxilar de cal, așezate probabil cu intenția de a izola focul de umiditatea din sol. O altă vatră adîncită a fost prevăzută cu patru gropi dispuse pe margine la distanțe inegale una de alta (fig. 13).

Ca de obicei, umplutura vetrei și a gropilor consta din cenușă, cărbuni și foarte multe oase sparte arse (capete de oase lungi, măsele) și piese de silex. O cantitate apreciabilă din resturile de combustie se afla pe marginea vetrei, dispusă în cerc în formă de bandă lată de circa 30 cm, ce dă impresia că sînt rezultatul tragerii continui, din centru spre mar-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

gine a materialului deja ars, pentru a putea fi înlocuit cu altul în vederea întreținerii focului. În urma repetării operației de tragere a jarului și cenușii pe fundul gropii s-au format adînciturі neregulate, deși nu este exclus ca asemenea canale să fi fost anume săpate pe fundul vetrei cu scopul pătrunderii aerului și stimulării arderii. O astfel de interpretare a fost dată de P.I. Boriskovski, unei vetre asemănătoare, descoperite în așezarea Kostenki XIX [14]. La demontarea vetrei, în cavitatea acesteia, au apărut : 11 capete de oase lungi, 2 bucăți de maxilar de ren (?) peste 200 spărturi de os, 4 măsele, numeroase silexuri.

Dar interesul deosebit pentru această vatră îl constituie cele patru gropi descoperite în partea ei de nord-vest. Situația este unică în așezarea paleolitică de la Lespezi, dar cunoscută pe Valea Bistriței, în așezările de la Bistricioara-Lutărie și Dîrțu din Bazinul Ceahlău [15].

Gropile, ca și cavitatea vetrei, au fost pline cu resturi obișnuite de ardere a lemnului și osului, puține unelte de piatră cioplită, deșeuri de prelucrare, destinația lor fiind legată probabil de prepararea hranei (coacerea tuberculilor) și păstrarea focului.

În afară resturile de foc, în partea de sud-est a vetrei se concentra o aglomerare de piese litice —așchii de diverse forme și mărimi, spărturi, lame simple și cîteva unelte finite (3 gratoare pe lamă, 5 burine, 6 lame și vîrfuri retușate abrupt și 7 nuclee). În aceeași zonă s-au mai descoperit oase sparte, un bolovan de gresie și o lespede naturală din aceeași rocă.

Toate aceste materiale, răspîndite pe o suprafață de circa 5 m.p. au caracterul unui complex ce s-a format în urma unei activități desfășurate în preajma vetrei de foc.

Materialul litic descoperit în nivelul II este cel mai numeros. De aici provin 2319 piese cioplite din menilit, silex, gresie și șist negru (tabelul 1), uneltele fiind de silex și menilit aproape în exclusivitate. Între cele 755 piese de silex, 70 exemplare sînt unelte finite, cioplite, ca și în nivelurile de mai jos din silex de Prut și din roci vulcanice. Reținem la această categorie numărul mic al nucleelor (5 exemplare), dimensiunile lor reduse (cioplite pînă la epuizare) ca și reactivarea planurilor de lovire.

În tipologia uneltelor nu apar noutăți, după cum se păstrează proporția dintre principalele tipuri (tabelul 2).

Numărul pieselor de menilit este mai mare (1192 exemplare), al uneltelor însă mai mic, acestea reducîndu-se la 44 exemplare. Din celelalte categorii de materie primă (gresia și șistul negru) lipsesc uneltele, dar s-au descoperit nuclee, lame și așchii de cioplire de toate categoriile, dovadă a faptului că aceste roci au fost cioplite pe locul așezării. Se fac remarcate și în acest nivel de locuire cioplitoare de gresie (fig. 6/3, 6), unele piese naturale (Lespezi, bastoane) fără urme de prelucrare (fig. 6/2, 9, 11). Gama tipurilor de unelte este asemănătoare ce-

14 P. I. Boriskovski, S. A., 1, 1959, p. 21-25.
15 C. S. Nicolăescu-Plopșor și colab., op. cit., nota 1, p. 36-47.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

leia din nivelul III (tabelul 2). Se mărește numărul pieselor litice în general, dar scade cel al uneltelor finite, între acestea însă se păstrează numărul indicat al burinelor (fig. 14/13—25), categoria cea mai numeroasă și variată de unelte, ce se constituie ca un specific al așezării de la Lespezi. Între tipurile numeroase de unelte mai sînt de remarcat gratoarele (fig. 15/1—15, 17) și lamele mărunte retușate abrupt (à dos) asociate ca și în nivelurile precedente cu vîrfurile (fig. 14/1—5 ; 7—12).

Între numeroasele resturi faunistice s-a descoperit o falangă de animal vopsită cu roșu, după cum în acest strat s-a mai găsit și un bulgăre de materie colorantă roșie-cărămizie.

Nivelul I

Ultimul nivel de locuire (notat cu nr. I) din așezarea paleolitică de la Lespezi, cuprins între 0,20 și 0,50 m adîncime, reprezintă, de fapt, urmele unei locuiri sporadice (sau periferia unei așezări ce și-a avut centrul undeva în zona distrusă de lutărie), în urma căreia, în săpăturile noastre, au apărut piese izolate de piatra cioplită (140 ex.).

Ca poziție stratigrafică, nivelul ocupă stratul de tranziție între orizontul A și B. Materialul litic descoperit constă din piese de menilit, gresie, silex și șist negru, uneltele, ca și în nivelul II, fiind cioplite din silex și menilit. Gama lor tipologică constă din lame diverse retușate, vîrfuri și izolat gratoare (fig. 17/1—19).

Așa cum reiese din analiza întregii documentații de care dispunem așezarea paleolitică de la Lespezi prezintă șase niveluri de locuire de scurtă durată, apreciat de Al. Bolomey ca fiind sezoniere, de primăvară-toamnă [16]. Primele cinci niveluri de locuire sînt depuse în sedimentul loessoid masiv, ușor nisipos, al orizontului D, într-o secvență de timp cuprinsă între circa 16.000—15.000, ce poate fi omologată, măcar parțial, cu oscilațiile climatice Herculane II (Langerie) — Românești (Lascaux). Nivelul superior situat în depozitul superficial A—B, reprezintă o secvență a tardiglaciarului.

Primele cinci niveluri au fost separate pe baza vetrelor de foc — simple, de suprafață și adîncime [17], care au polarizat întreaga activitate a taberelor de vînători, așa cum o dovedește concentrarea materialelor arheologice în jurul lor.

Prin consistența și amploarea locuirilor, cele șase niveluri sînt diferite și nu se suprapun integral, dar toate reprezintă o fază evoluată a culturii gravetiene, într-un aspect strict individualizat.

Vetrele de foc simple, de suprafață, apar în primele cinci niveluri (VI—II), cele adîncite apar în nivelul IV, iar cele mai complexe — prevăzute cu gropi sau căptușite — în nivelul II.

Inventarul litic, mai puțin numeros în nivelurile VI și I, este bogat în celelalte niveluri și ridică probleme deosebit de interesante prin di-

16 Al. Bolomey, op. cit., nota 9.
17 M. Bitiri, SCIV XII, 1961, 1, p. 7-15.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

versitatea rocilor folosite și proporția uneltelor pe categorii de rocă. În acest sens remarcăm că masa de material o formează rocile locale — menilitul, gresia și șistul negru, roci din care s-au descoperit puține unelte. Categoria silex, din care face parte cunoscutul silex de Prut, larg răspîndit în toate așezările gravetiene din Moldova, apare mult diversificată adesea în proporții apreciabile, prin identificarea pieselor de japs-roșu și galben, opal-cenușiu, roșcat și gălbui și izolat absidiană și alte sticle vulcanice patinate — roci cunoscute într-o astfel de asociere doar în așezările din Oaș și Maramureș [18]. În plus, se impune a fi subliniat și faptul că din aceste roci sînt cioplite, în toate nivelurile, marea majoritate a uneltelor tipice.

În ceea ce privește tipologia uneltelor constatăm că aceasta este bogată și variată și constă din elemente mărunte à dos, lame retușate mărunt, unelte combinate, lame trunchiate, gratoare și burine, ultimele într-o gamă variată de tipuri — de colț pe spărtură, pe trunchiere, multiple și diedre — care apar în toate șase nivelurile. Remarcăm numărul mare al burinelor, care depășește numărul tuturor celorlalte tipuri de unelte combinate, lame trunchiate, gratoare și burine, ultimele într-o gamă variată de tipuri — de colț pe spărtură, pe truncchiere, multpile și diedre — care apar în toate șase nivelurile. Remarcăm numărul mare al burinelor, care depășește numărul tuturor celorlalte tipuri de unelte în nivelurile VI—V și III—II și îl egalează pe cel al gratoarelor în nivelul IV. Prin numărul mare al burinelor așezarea de la Lespezi amintește dor de cea de la Coțușca-Cotu Miculinți [19] de pe Prut, în toate celelalte cazuri gratoarele fiind cele care predomină [20]. Alte cîteva elemente — lame denticulate și cu scobituri laterale, străpungătoare (perçoirs) — și dăltițe (écaillée) — apar în proporții reduse în nivelul V și respectiv IV și se mențin în aceleași proporții în nivelurile superioare. Toată această industrie, caracterizată de un inventar cu dimensiuni medii și mici, cioplit în principal din roci silicoase — sedimentare și vulcanice și apare în asociere cu racloare masive și cioplitoare din roci locale — menilit și gresie. Tipologia uneltelor și vîrsta absolută a așezării de la Lespezi o fac comparabilă cu nivelurile 6—5 de la Molodova V [21] și o includ între așezările ce caracterizează etapa a patra a culturii de tip Molodova [22].

18 M. Bitiri, Paleoliticul în Țara Oașului, Buc., 1972 ; M. Bitiri, M. Cârciumaru, Marmația, 5-6, 1979—1981, p. 79-106.

19 M. Brudiu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 13-22.

20 M. Bitiri, M. Cârciumaru, SCIVA, 32, 1981, 1, p. 3-19.

21 A. P. Cernîș, Mnogosloinaia paleoliticeskaia Stoianka, Moldova V, Moscova, 1981.

22 G. P. Grigoriev, Kamennîi vek, Moscova, 1970, p. 44-45.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Buda — Dealul Viilor

Așezarea paleolitică de la Buda se află la circa 8 km în amonte de cea de la Lespezi (fig. 1) pe coama Dealul Viilor, în marginea satului Buda, com. Blăgești.

Prin cercetările arheologice întreprinse în perioada 1958—1962, s-a săpat o suprafață de peste 900 m.p. și s-a identificat o importantă așezare gravetiană, prima descoperită în zona submontană a Bistriței, pe malul drept al rîului. Poziția așezării este în pantă, ceea ce, a cauzat o eroziune puternică.

Urmele de locuire sînt concentrate într-un strat de cultură bine individualizat, situat în depozitul loessoid galben-roșcat, piese izolate continuînd să apară în partea superioară a coloanei stratigrafice, pînă către suprafața solului.

Principalul strat de cultură se concentrează între circa 1 și 1,5 m adîncime și constă din trei complexe (aglomerări) de oase, patru vetre de foc și un bogat inventar litic.

Așezarea de laBuda, fiind printre primele cercetate pe Valea Bistriței, are materialul arheologic dispersat la diverse muzee (oferit spre a fi expus sau spre studiu) ca și documentația de altfel [23].

Din primele evidențe [24] reținem că la Buda s-a descoperit un important material litic. Caracterizat de procentul ridicat al pieselor tipice în general și al uneltelor. Materia primă constă din silex de Prut în proporții ridicate — 58,33 %, menilit, 34,77 % șist negru, 4 % gresie, 2% și izolat obsidiană. Principalele tipuri de unelte sînt cioplite din silex albastru de Prut, mai rar din menilit și numai izolat din șist negru, gresie și obsidiană. Așezarea de la Buda este prima de pe Valea Bistriței și din zona estcarpatică a României în care s-a făcut remarcată obsidiana sub formă de așchii, lame simple fragmentare și două piese retușate parțial mărunt. Toate sînt cioplite din rocă neagră cu dungații alburii, este opacă și ușor patinată [25]. Privite în ansamblu, aceste piese dau impresia că sînt detașate din aceeași bucată de rocă. Subliniem totodată că obsidiana reprezintă singura rocă vulcanică la Buda. După depistarea diversității de roci vulcanice la Lespezi, am făcut o ultimă verificare asupra colecției aflate în depozitul Muzeului din Bacău, prilej cu care am constatat omogenitatea silexului de Prut.

Uneltele, în număr de 324 exemplare, prezintă o gamă largă de tipuri (tabelul 3) din care reiese că inventarul este dominat de piesele retușate abrupt (lame și lamele à dos și gravette, lame trunchiate (fig. 18/1—10) urmate de lame retușate oblic și marginal mărunt, gratoare (fig 18/13, 16, 19), burine (fig. 18/12, 18, 20).

23 Mateliale arheologice din așezarea paleolitică de la Buda-Dealul Viilor se află în depozitul și expoziția Muzeului din Bacău, după cum și la Muzeul de Istorie a României din București și în muzeele din Roman, Gh. Gheorghiu-Dej și Buhuși.

24 Al. Păunescu, Evoluția uneltelor..., București, 1970, p. 129.

25 M. Cârciumaru și colaboratorii, Memoria Antiquitatis, IX—XI, 1985, p. 561-603.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Deși mai puțin numeroase, între unelte se fac remarcate piesele cu scobituri laterale (point à cran), (fig. 18/2, 10) care reprezintă cele mai tipice exemplare descoperite pe Valea Bistriței, ele definind un anume facies al gravetianului oriental [26]. În plus sînt de amintit lamele trunchiate, străpungătoarele și uneltele combinate (gratoar — burin) în exemplare puține, dar în forme dintre cele mai tipice, adesea întregi.

Un element specific pentru așezarea de la Buda îl constituie cele trei complexe faunistice, care constau în principal din extremități de oase lungi de bovide — zimbru și bour [27]. Oasele, trunchiate sau sparte, par a fi anume depuse, dispoziția lor rămînînd suspceptibilă de multiple interpretări, între care și aceea de magie vînătorească, cum s-a mai propus [28].

Vetrele de foc ușor adîncite, au păstrat cenușă, cărbuni, oase sparte arse și piese litice calcinate.

Poziția de înălțime a așezării, caracterul stratului de cultură cu un număr restrîns de vetre de foc și specificul aglomerărilor de oase, procentul ridicat al uneltelor și raportul dintre tipuri constituie tot atîtea elemente ce individualizează așezarea de la Buda, îi definesc un caracter cu totul aparte și o deosebesc de cea de la Lespezi. Numărul ridicat de lame și gratoare pe lame retușate oblic în cadrul unui complex gravetian prin compoziția tipurilor de unelte, plasează așezarea de la Buda între cele ce definesc cea de a treia etapă a culturii de tip Molodova, avînd ca etalon Moldova V/7, 23000 de ani. Prin raportul gratoare-burine însă ea se plasează între așezările atribuite gravetianului mijlociu de pe Valea Bistriței (Ceahlău).

Piatra Neamț — Poiana Cireșului

Așezarea „Poiana Cireșului" de la Piatra Neamț, se află pe un pinten terasiform în pantă ușoară, la poalele muntelui Cernegura.

În anii 1963 și 1968 s-au efectuat două sondaje cu suprafețe restrînse, prin care s-a identificat prima așezare paleolitică pe malul stîng al Bistriței. Poziția de înălțime a așezării a prilejuit unele remanieri ale depozitelor lessoide, în special în partea superioară a coloanei stratigrafice.

În depozitul gălbui, ușor nisipos, cu calcar, ce corespunde probabil depozitului D din așezarea de la Lespezi, s-au identificat două niveluri de locuire, stabilite pe baza nivelurilor de vetre de foc simple, numeroase materiale litice și resturi faunistice. Materialul litic este bogat, dar constă din deșeuri de cioplire în principal. Ca materiale tipice s-au descoperit nuclee, lame simple și puține unelte. Materia primă de bază a constituit-o menilitul.

26 M. Bitiri-Ciortescu, BAR International series 239, 1985, p. 139-149 ; idem, Studii și Comunicări, VII—VIII, Satu Mare, 1986—1987, p. 9-14.

27 Al. Bolomey, în prezentul volum Carpica...

28 V. Căpitanu, R. M. IV, 1967, 3, p. 267-271.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Uneltele descoperite în așezarea „Poiana Cireșului" constau din burine (diedre-simple și multiple) pe așchii nucleare în primul rînd și de unghi pe spărtură, gratoare pe lame și așchii scurte, lame mărunte și vîrfuri retușate abrupte, unelte combinate, lame retușate marginal mărunt, și izolat, lame denticulate și trunchiate. Numărul mare de nuclee și deșeuri de cioplire imprimă așezării de la Poiana Cireșului caracterul de așezare-atelier în primul rînd. Numărul mare al burinelor și diversitatea acestora apropie așezarea de la Poiana Cireșului de cea de la Lespezi.

Prin cele două sondaje s-a deschis o suprafață restrînsă, de aceea sînt necesare alte săpături și studierea în ansamblu a întregii colecții.

Bîcaz

Așezarea paleolitică de la Bicaz, prima descoperită în chiar centrul unei localități urbane, ocupă fruntea unei terase de versant (terasa Ciungi) ce se ridică cu circa, 15 m deasupra confluenței rîului Bicaz cu Bistrița, pe partea dreaptă a acestora.

Săpăturile arheologice desfășurate de M. Drăgotescu și de noi în perioada 1964—1971 însumează o suprafață de 108 m.p., fără posibilități de a fi extinse. De-a lungul timpului locul așezării a fost afectat de o serie de lucrări — calea ferată, șosea, temeliile unor construcții mai vechi și mai noi — cea mai recentă fiind stația de benzină. În vederea acestor construcții s-au făcut săpături și nivelări de teren, în consecință orizonturile superioare pe alocuri au fost decapate și peste tot acoperite cu pămînt amestecat și moloz în strat de peste 1 m grosime. Toate aceste lucrări au redus considerabil suprafața de cercetare și au făcut imposibilă aprecierea perimetrului așezării.

Așa cum s-a putut observa în zonele accesibile, stratigrafia așezării pare a fi similară celei de la Lespezi și se prezintă după cum urmează. Orizontul A — depozit cenușiu — prăfos ; Orizontul B — depozit gălbui-prăfos (ambele se păstrează numai pe alocuri și sînt lipsite de materiale arheologice) ; Orizontul C — sediment închis la culoare, cu structură grăunțoasă, gros de 0,40 pînă la 1 m ; Orizontul D — depozit luto nisipos, masiv, gălbui, cu pete ruginii și cenușii. Partea superioară, pe o grosime de circa 1,50 m, este ceva mai argiloasă și adăpostește stratul paleolitic de cultură.

Materialul arheologic (piese litice și faunistice) este răspîndit neuniform atît pe verticală cît și pe orizontală. La bază, între circa 2,60 și 2,20 m, s-au putut urmări aglomerări de piese — ateliere de cioplire a gresiei în primul rînd, comparabile cu cele din nivelul VI de la Lespezi.

Mai sus, între circa 1,70 și 1,40 m adîncime s-au descoperit urmele unor vetre simple de foc (pete de arsură sumare). Într-un singur caz stratul de pămînt ars era mai gros și coloritul mai pronunțat, pe vatră și în preajma ei putîndu-se urmări resturi de cenușă, cărbuni mărunți de lemn și piese litice calcinate (unelet și așchii de cioplire). Vetrele de foc și materialul litic descoperit la nivelul lor definesc nivelul superior

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de locuire, ambele însă formează un singur srat. În întregul lui, stratul de cultură apare concentrat în partea superioară a orizontului D, în depunerile luto-argiloase de culoare gălbuie, pe o grosime de circa 1 m. Materialele descoperite constau din piese litice și puține oase fosile prost conservate, nedeterminabile.

Atelierele de cioplire a gresiei, care izolat apar la diverse adîncimi ale stratului de cultură, rămîn specifice nivelului inferior. Materialele descoperite în cadrul acestora constau din piese masive — nuclee, cioplitoare, racloare, lame și așchii simple, puține piese retușate etc.

În întregul lui, materialul litic descoperit în așezarea de la Bicaz însumează un număr de 2335 piese, cioplite din menilit (61,97 %), gresie (17,60 %), silex de Prut (16,27 %), șist negru (2,78 %) și puține roci vulcanice (1,38 %). Ca și la Lespezi însă, cele mai multe unelte sînt cioplite din silex, urmate de cele de menilit și numai izolat din gresie și șist. Din cele 2335 piese, 793 sînt tipice, din care 176 unelte de diverse tipuri (tabelul nr. 4). Între unelte, cele mai numeroase sînt gratoarele, 80 exemplare simple, cioplite pe lame și așchii scurte, adesea cu laturile retușate și 4 exemplare duble (fig. 19/1—25). Cea de a doua categorie importantă de unelte o formează lamele și vîrfurile retușate abrupt, în număr de 57 exemplare. De remarcat faptul că cele mai multe sînt în stare fragmentară și de regulă lipsește vîrful pieselor, fapt pentru care sînt prezentate în ansamblu. (fig 20/1—16, 21). Între exemplarele întregi se remarcă un vîrf cioplit abraziv pe una din laturi și parțial mărunt pe cea opusă (fig. 20/16) lame trunchiate și lame cu scobituri laterale. Burinele sînt puțin numeroase în forme simple sau duble, cioplite pe lame și așchii, de unghi pe spărtură și pe lame trunchiate (fig. 21/1, 3, 12, 14).

Într-un singur caz burinul este asociat cu gratoarul, aceasta fiind singura piesă combinată descoperită în așezarea de la Bicaz. Cîteva piese retușate parțial marginal mărunt (fig 22/8, 14—15) și cîteva așchii cu planul fațetat (fig. 22/3—4) întregesc gama uneltelor descoperite la Bicaz.

Poziția joasă a așezării față de rîu, materia primă, poziția stratigrafică și caracterul stratului de cultură, constituie elementele comune ale așezării de la Bicaz cu cea de la Lespezi. Prin raportul gratoare-burine așezarea de la Bicaz se situează între cele din Bazinul Ceahlău-Bofu Mic, Dîrțu, nivel IV și V, Podiș, nivel V.

În zona de înălțime a Bicazului, la Bicaz Chei, s-au făcut cercetări de suprafață și sondaje prin care s-au identificat mai multe puncte paleolitice, două dintre ele atestînd locuiri epipaleolitice de tip swiderian, situate la peste 1000 m altitudine[29].

Bardos — Bicaz Chei

Așezarea swideriană de la Bardos este situată în zona cunoscută sub denumirea de „Curmătura Bardosului", o platformă în pantă, frag-

29 M. Bitiri, V. Căpitanu, op. cit., nota 7.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mentată, la nord de Cheile Bicazului. În 1965, s-au efectuat mai multe sondaje și secțiuni restrînse, în suprafață totală de 74 m.p., prin care s-a identificat o așezare swideriană distrusă în mare parte de eroziune și de un drum de munte, ce a tăiat-o pe mijloc. În lucrările noastre s-au mai recuperat 250 piese de silex, între care 35 de unelte (tabelul nr. 5). Materialul litic, concentrat în depozitul superficial brun-gălbui de sub solul vegetal, este cioplit din silex albastru de Prut, în proporție de circa 95 %.

Între unelte predomină piesele mărunte retușate abrupt (lamele à dos și vîrfuri gravette), în majoritate fragmentare, urmate de gratoare pe lame și așchii scurte, vîrfuri cu peduncul specifice culturii swideriene, puține burine, unelte combinate și alte cîteva tipuri apărute izolat. Întregul inventar a fost cioplit pe locul așezării din materie primă adusă de la distanță și folosită la maximum, astfel încît nu s-au mai păstrat nuclee, ele fiind probabil cioplite pînă la epuizare. În schimb sînt așchii de cioplire de toate categoriile, inclusiv cele de decorticare, care confirmă o activitate intensă și chibzuită.

Poziția de înălțime și gama tipurilor de unelte fac din Bardos o așezare de tip swiderian comparabilă cu cea de la Ceahlău-Scaune [30].

Bicăjel

Un mic sondaj efectuat pe un fragment de terasă de pe malul Bicăjelului, în com. Bicaz Chei, a dus la descoperirea a 30 de piese litice, concentrate, ca și la Bardos, în depozitul subțire, suprapus de solul vegetal [31].

Între puținele unelte descoperite, predomină gratoarele (5 ex.) la care se adaugă 2 lame retușate, 1 burin, 1 străpungător, 1 vîrf cu peduncul fragmentar, ultimul definind apartenența așezării la cele de tip swiderian.

Făcînd un scurt bilanț asupra celor expuse, constatăm că popularea zonei subcarpatice a Bistriței s-a petrecut destul de tîrziu. Comunități de vînători paleolitici, purtători ai culturii de tip gravetian oriental și swiderian au pătruns aici succesiv abia către sfîrșitul pleistocenului superior, începînd cu oscilația climatică Herculane II. Spunem succesiv întrucît așezările studiate (Lespezi, Buda și Poiana Cireșului în zona subcarpatică propriu-zisă a Bistriței și cele de la Bicaz situate mai sus), deși prezintă elemente comune gravetianului și swiderianului, fiecare în parte prezintă anume particularități ce le individualizează și le plasează în perioade ușor diferite, într-o secvență de timp ce poate fi apreciată între 23000 și 10000 de ani.

Mai timpurie pare a fi așezarea de la Buda-Dealul Viilor, interpretare ce se sprijină pe poziția stratigrafică, elementele arhaice din inven-

30 C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, op. cit., nota I, p. 102-113.

31 V. Căpitanu, op. cit., nota 5.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tarul litic (lame și gratoare pe lame și aşchii late cu laturile retuşate oblic) şi pe faună, care în interpretarea Al. Bolomey, dovedeşte o vreme cu condiţii optime pentru vieţuirea renului, ceea ce se manifestă prin talia crescută a populaţiei.

Aşezarea de la Lespezi este mai tîrzie, vîrsta ei fiind apreciată între circa 16000 şi 15000 de ani, sau poate chiar mai strînsă dacă avem în vedere probabilitatea de 300—350 de ani a datelor de C 14.

Cele şase niveluri de locuire prezintă caracteristicile unor locuiri de scurtă durată cu vetre de foc adesea superficiale de suprafaţă şi materiale litice şi faunistice concentrate în jurul lor.

Inventarul litic, bogat şi variat în niv. V—II, dovedeşte că principalele tipuri de unelte, cioplite din silex albastru de Prut şi din roci vulcanice (ultimele cunoscute doar în aşezările paleolitice din Oaş şi Maramureş) în majoritate au fost aduse în stare finită. Pe locul aşezării s-au cioplit intens rocile de provenienţă locală — gresia şi menilitul în principal din care s-au scos unelte masive de primă necesitate (pentru defrişat ?) — racloare şi cioplitoare. Între unele predomină burinele şi piesele retuşate abrupt, specific întîlnit şi în aşezarea „Poiana Cireşului" de la Piatra Neamţ.

Studierea faunei i-a permis lui Al. Bolomey să constate ponderea speciilor de ren, cal şi bovide, vînate în principal primăvara şi toamna, concluzie ce defineşte caracterul sezonier al aşezării gravetiene de la Lespezi.

TABELUL NR. 1

Lespezi, raport materii prime — unelte

Nivel	VI		V		IV		III		II		I	
Total piese	504		1752		1355		2260		2319		140	
Materii prime	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Silex şi roci vulcanice	55	32,73	357	9,24	412	12,86	746	14,88	755	9,27	28	50
Menilit	104	3,85	517	5,42	419	6,44	1012	0,89	1192	3,69	68	10,25
Gresie	295	5,08	737	1,22	417	3,6	382	2,36	260	0,77	41	10,19
Şist negru	50	2	141	0,71	107	4,67	120	3,33	112	0,85	3	0,75

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

TABEL NR. 2

Lespezi, evidență material litic — tippuri de unelte

Nivel	VI		V		IV		III		II		I	
Total piese	504		1752		1355		2260		2319		140	
	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%	n.	%
Matelial tipic	224	44,44	445	25,4	507	37,42	762	33,72	525	22,64	82	58,57
Unelte	38	16,96	71	15,96	100	19,72	133	17,45	117	22,29	21	25,61
Burine	8	21,05	18	25,35	26	26	38	28,57	35	29,91	1	4,76
Gratoare	1	2,63	14	19,72	26	26	24	18,05	27	23,08	3	14,29
Lame denticulate și cu scobituri laterale (encoches)	—	0	2	2,82	2	2	4	3,01	3	2,56	2	9,52
Străpungătoare (perçoirs)	—	0	—	0	1	1	5	3,76	6	5,13	1	4,76
Lame trunchiate	3	7,89	6	8,45	2	2	5	3,76	8	6,84	1	4,76
Lame și vîrfuri retușate abrupt à dos-gravettes)	7	18,42	13	18.31	29	29	29	21, 8	24	20,51	8	38, 1
Lame retușate oblic	1	2,63	—	0	—	0	2	1, 5	4	3,42	3	14,29
Lame retușate mărunt	5	13,16	12	16,9	7	7	11	8,27	4	3,42	2	9,52
Unelte combinate	1	2,63	4	5,63	3	3	11	8,27	4	3,42	—	0
Racloare	—	0,	1	1,41	1	1	—	0	—	0	—	0
Cioplitoare	12	31,58	1	1,41	2	2	2	1,'5	2	1,71	—	0
Dăltițe (ecaillée)	—	0			1	1	2	1, 5	—	0	—	0

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

TABEL NR. 3

Buda-Dealul Viilor, evidență material litic

Material tipic	900	%
Unelte	324	36
Lame și vîrfuri retușate abrupt (à dos, gravettes	120	37,04
Gratoare	64	19,75
Burine	53	16,36
Lame retușate oblic și mărunt	66	20,37
Lame cu scobituri laterale (encoches)	11	3, 4
Vîrfuri, tip „à cran"	5	1,54
Străpungătoare (perçoirs)	2	0,62
Lame denticulate	2	0,62
Piese segmentiforme	1	0.31

TABEL NR. 4

Bicaz, evidență material litic

Total piese 2335	nr.	%
Material tipic	793	33.96
Unelte	176	22,19
Gratoare	84	47,73
Lame și vîrfuri retușate abrupt (à dos-gravettes)	57	32,39
Lame retușate mărunt	15	8,52
Burine	12	6,82
Lame trunchiate	7	3,98
Unelte combinate	1	0,57

TABEL NR. 5

Bardos, evidență material litic

Total piese 250	nr.	%
Material tipic	99	39,6
Unelte	35	35,35
Lame și vîrfuri retușate abrupt (à dos-gravettes)	16	45,71
Gratoare	7	20
Vîrfuri cu pedúncul	3	8,57
Lame cu scobituri laterale (ecoches)	3	8,57
Burine	2	5,71
Unelte combinate	2	5,71
Străpungătoare	1	2,86
Lame retușate		

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

LE PALÉOLITIQUE DE LA ZONE SOUCARPATIQUE DANS LA LUMIÈRE DES RECHERCHES DE LESPEZI — BACAU

Résumé

La mise en valeur des matériaux découverts dans l'établissement paléolitique de Lespezi a fourni l'occasion d'étudier aussi les établissements de Buda-Dealul Viilor, Poiana Cireşului et Bicaz, situés dans la zone soucarpatique de la Bistriţa.

On constate ainsi que la zone a été peuplée relativement tard par des communautés gravettienne (sur des terrasses et des promotoires de la vallée de Bistriţa, et swidériennes, sur des plateaux à une altitude plus de 1 000 m.

Les établissement gravettiens ont été découverts dans des dépôts loessoides massifs spécifiques à l'oscillation climatique Herculane II et tardiglaciaires, dans une période estimée entre 23000 et 15000 années environ.

Parmi ces établissements celui de Lespezi est le seul à avoir six niveaux d'habitation qui par leur caractére, par leur foyers et par le spécifique de la faune sont appréciés comme des stations de courte durée — saisonnières. Les foyers simples à tous les niveaux et enfoncés au niveaux IV et II concentrent autour d'eux tout le matériel archéologique qui este souvent en etat avancé de brulement.

Le matériel lithique, plus nombreux aux niveaux V—II, consiste de pièces comparables à celles découvertes dans les établissements paléolitihique de Ţara Oaşului et du Maramureş. La masse du matériel este formée par les roches locales — ménilithe et grès — dont on a taillé des outils massifs de première nécessité. La gamme des types d'outils est dominée par des burins et des pièces à retouche abrupte (lamelles à dos et gravettes) ce qui fait que l'établissement de Lespezi soit comparable à ceux de Cotu Miculinţi et de Moldova V/6—5. On peut y inclure également l'établissement de Poiana Cireşului.

L'établissement de Buda-Dealul Viilor est un peu plus ancien, conclusion appuyée sur l'interprétation de la position stratigraphique, la presence de nombreuses grattoirs sur des lames et des éclats larges à retouche oblique et sur le spécifique de la faune. Parmi les outils prédominent les pièces à retouche abrupte (les lamelles à dos et les gravettes) suivies par les grattoirs, burins et quelques autres types moins nombreux. On remarque particulièrement les pointes du type à cran qui a côté du spécifique des établissements et du porcentage élevé des outils definissent le caractére spécial de l'établissment de Buda.

Par sa position à proximité de la rivière et par celle stratigraphique, par le caractère de la couche de culture et le niveau technique de l'inventaire lithique, l'établissement de Bicaz est comparable à celui de Lespezi. Le poids de grattoirs dans la gamme de types d'outils le rend pareil aux établissement gravettiens tardifs de la zone montagneuse de la Bistriţa (Bofu Mic, Dîrţu, Podiş).

Les établissements d' hauteur, Bardos et Bicăjel, identifiés dans la partie superieure de la colonne stratigraphique, dans des dépôts qui marquent le début de l'holocène, présentent des éléments spécifiques de la culture swidérienne qui les rendent comparables à celui de Ceahlău-Scaune, tous les trois définissant l'épipaléolithique de la vallée de la Bistriţa.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

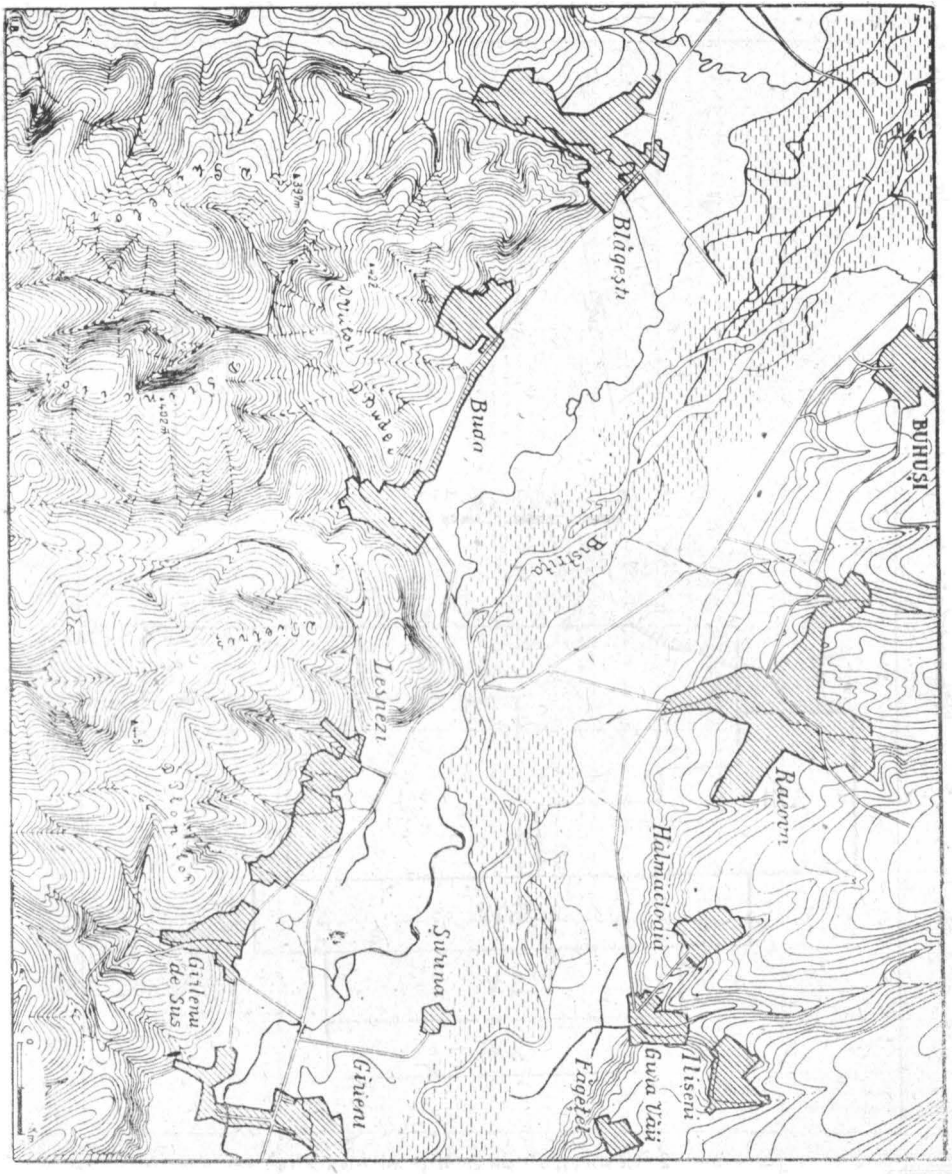

Fig. 1. Poziția așezărilor paleolitice de la Lespezi și Buda.
Fig. 1. La position des stations palèolitiques de Lespezi et Buda.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

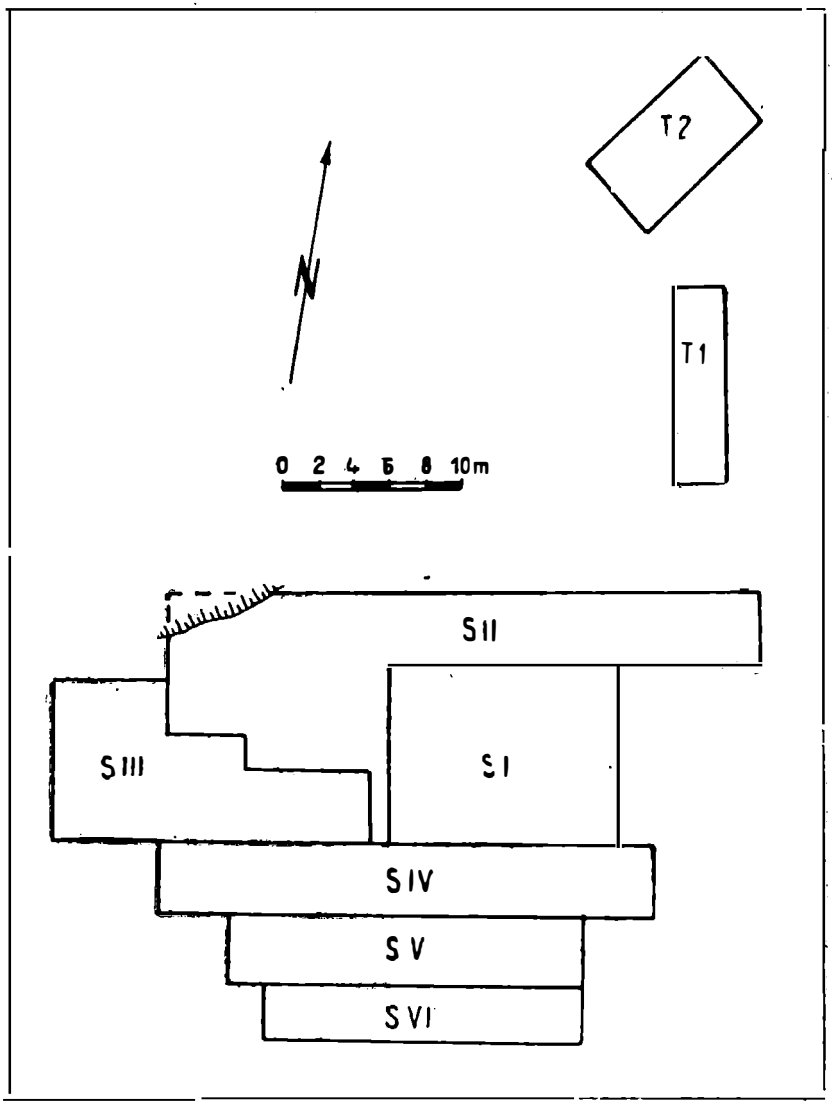

Fig. 2. Lespezi, Buda, schiță stratigrafică
Fig. 2. Lespezi, Buda, Coupe stratigraphique schématique.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

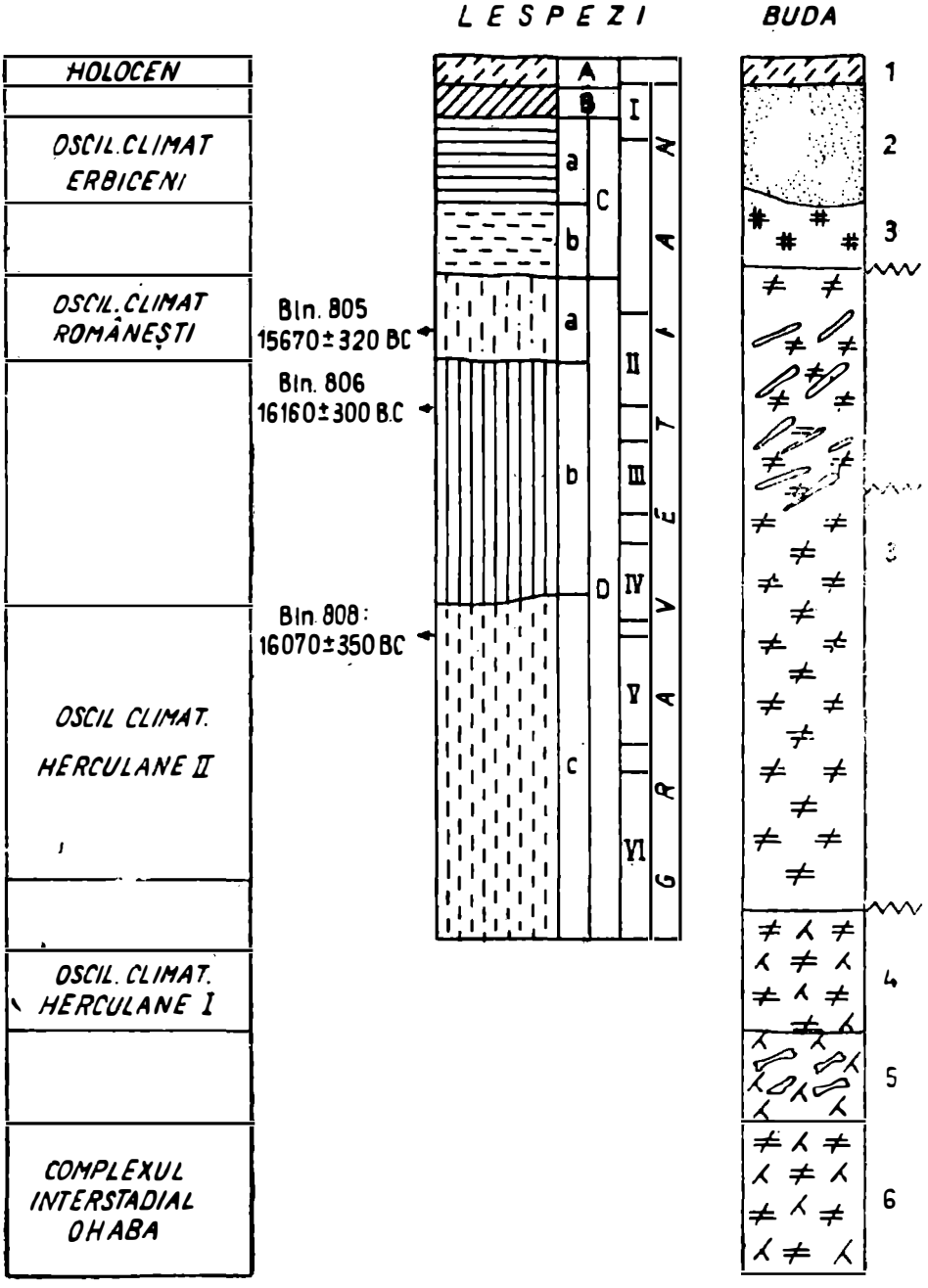

Fig. 3. Lespezi, planul săpăturilor.
Fig. 3. Lespezi, Le plan des fouilles.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

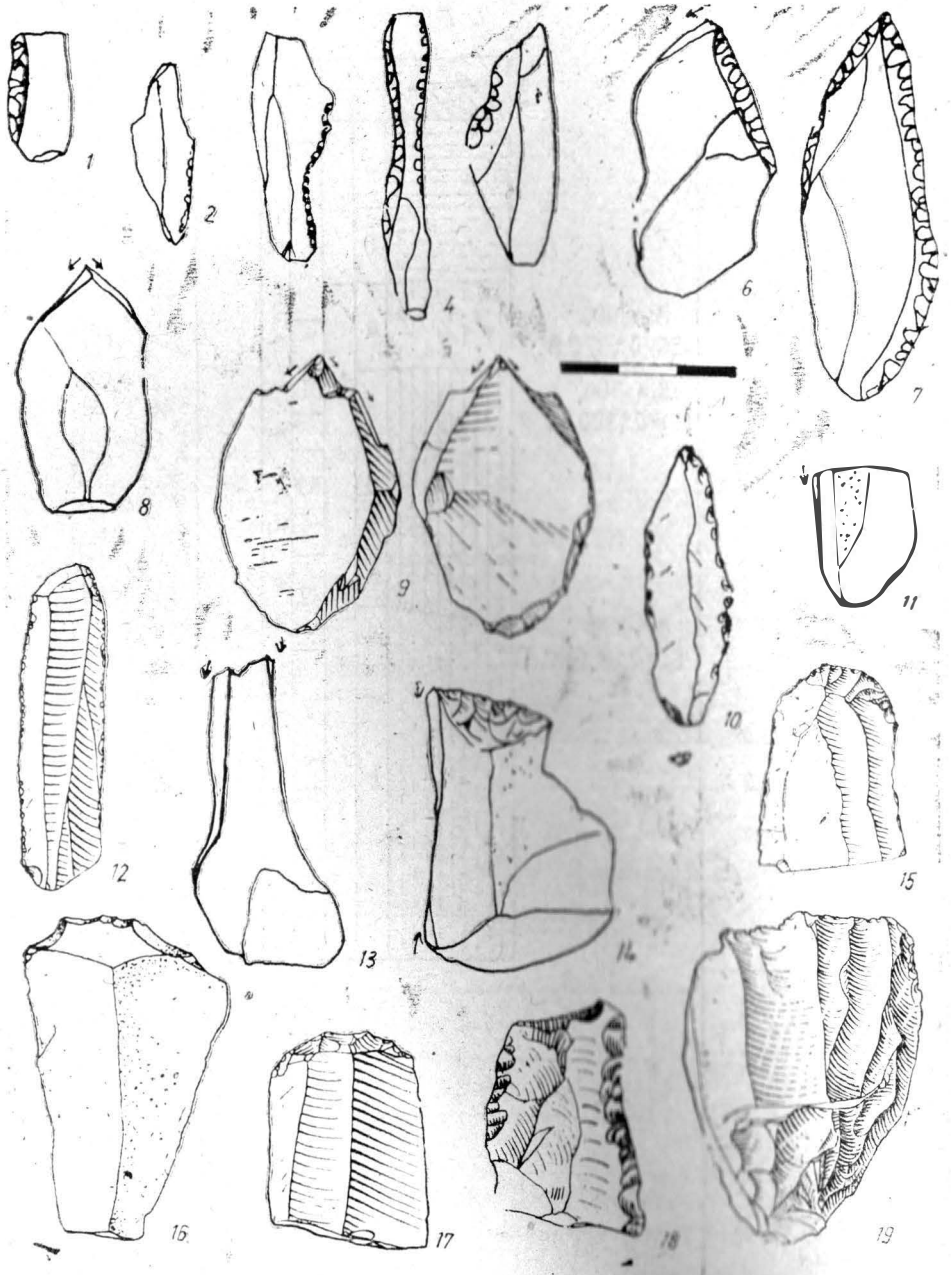

Fig. 4. Lespezi, niv. VI, 1—19, piese litice.
Fig. 4. Lespezi, niv. VI, 1—19, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

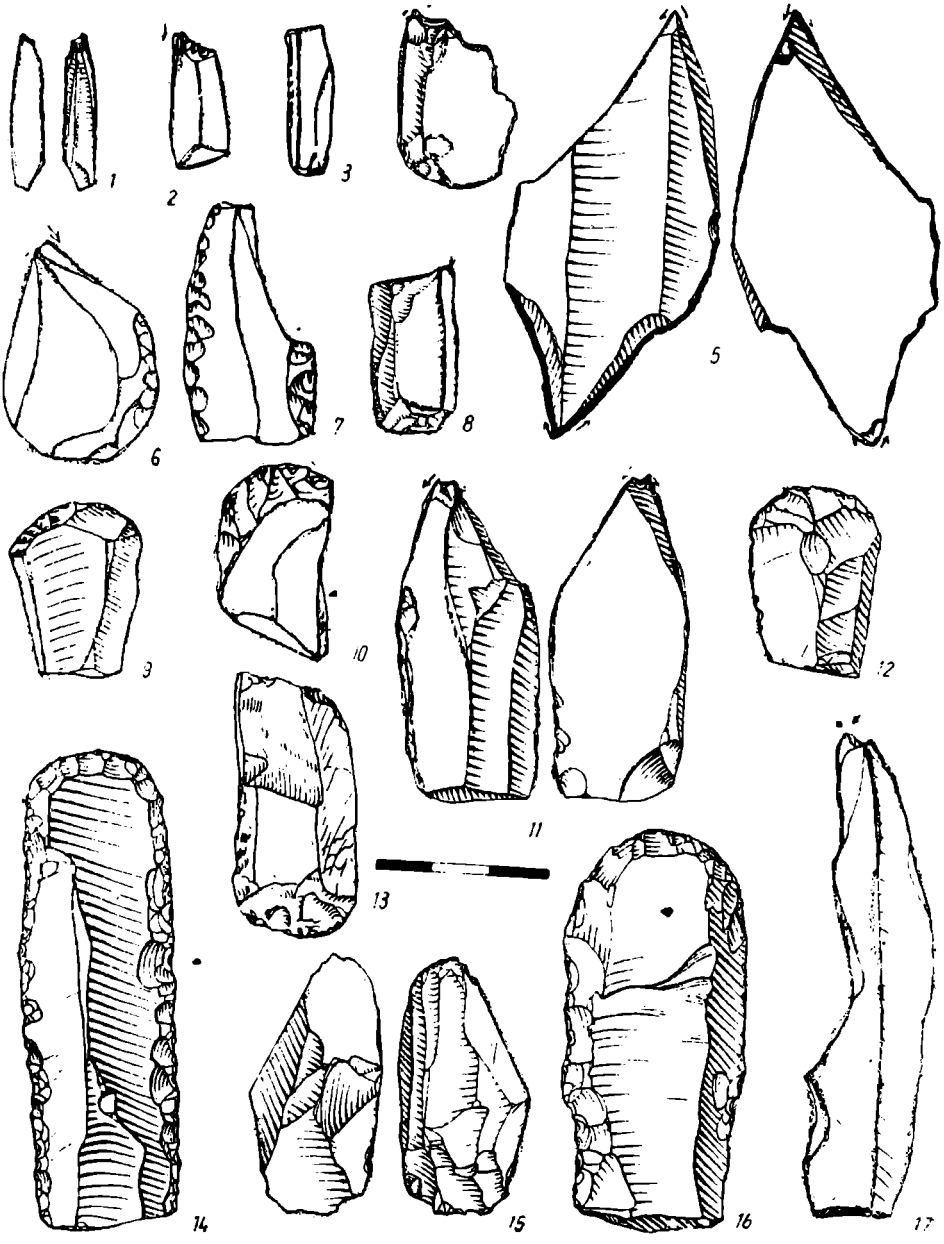

Fig. 5. Lespezi, niv. V, 1—17, piese litice.
Fig. 5. Lespezi, niv. V, 1—17, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

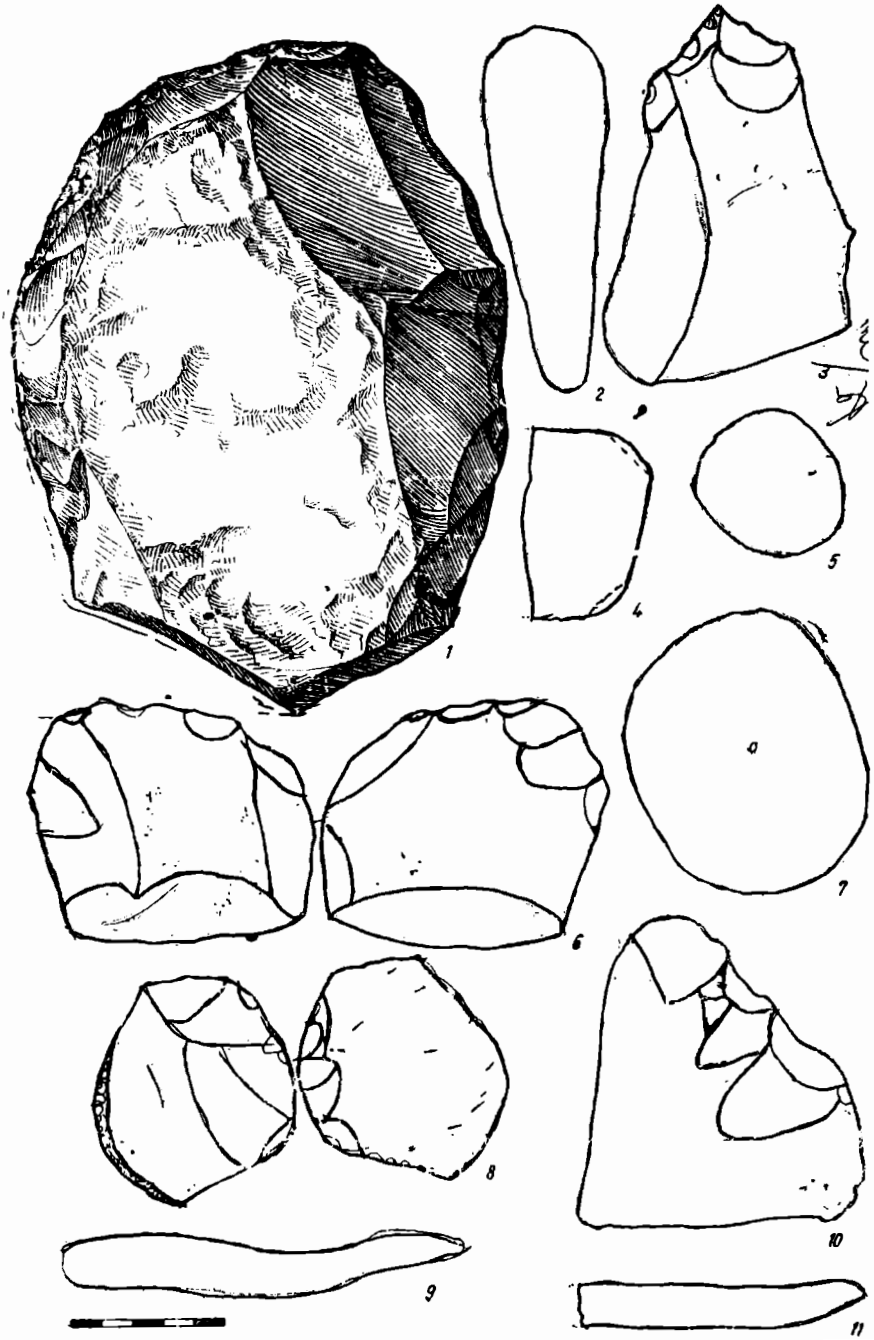

Fig. 6. Lespezl, 1—11. Unelte masive şi lespezi naturale.
Fig. 6. Lespezi, 1—11, Outils massifs et dalles naturelles.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

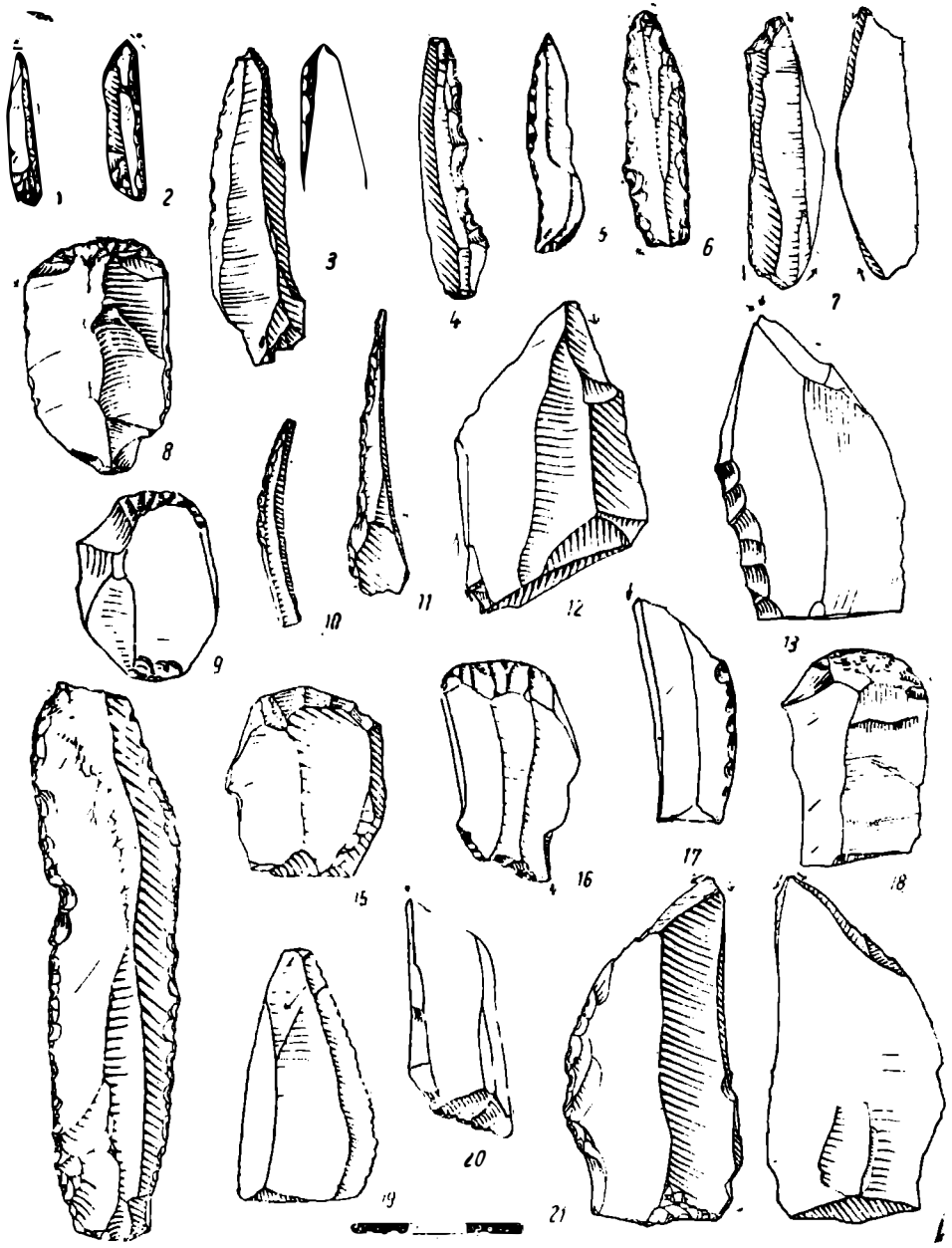

Fig. 7. Lespezi, plan parţial niv. IV, vatră de foc.
Fig. 7. Lespezi, Plan partiel, niv. IV, foyer.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

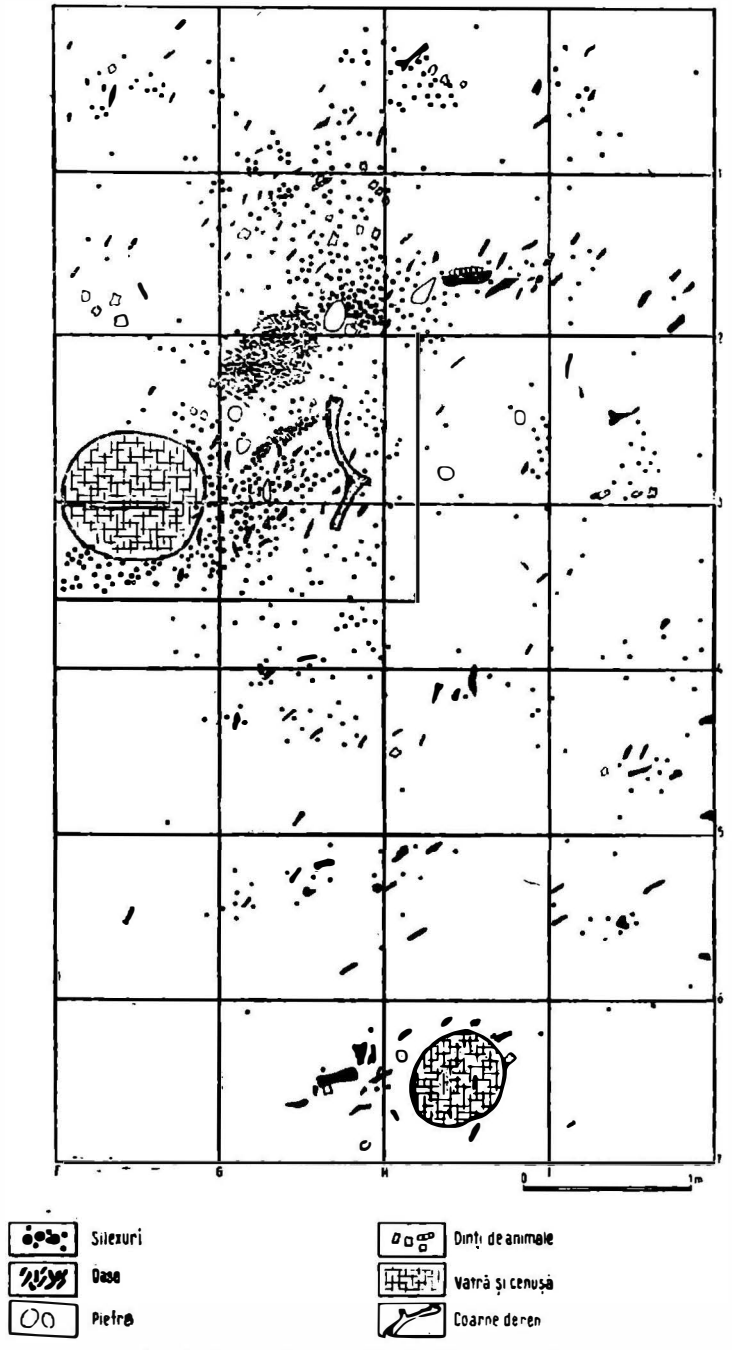

Fig. 8. Lespezi, niv. IV, 1—21, piese litice.
Fig. 8. Lespezi, niv. IV, 1—21, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

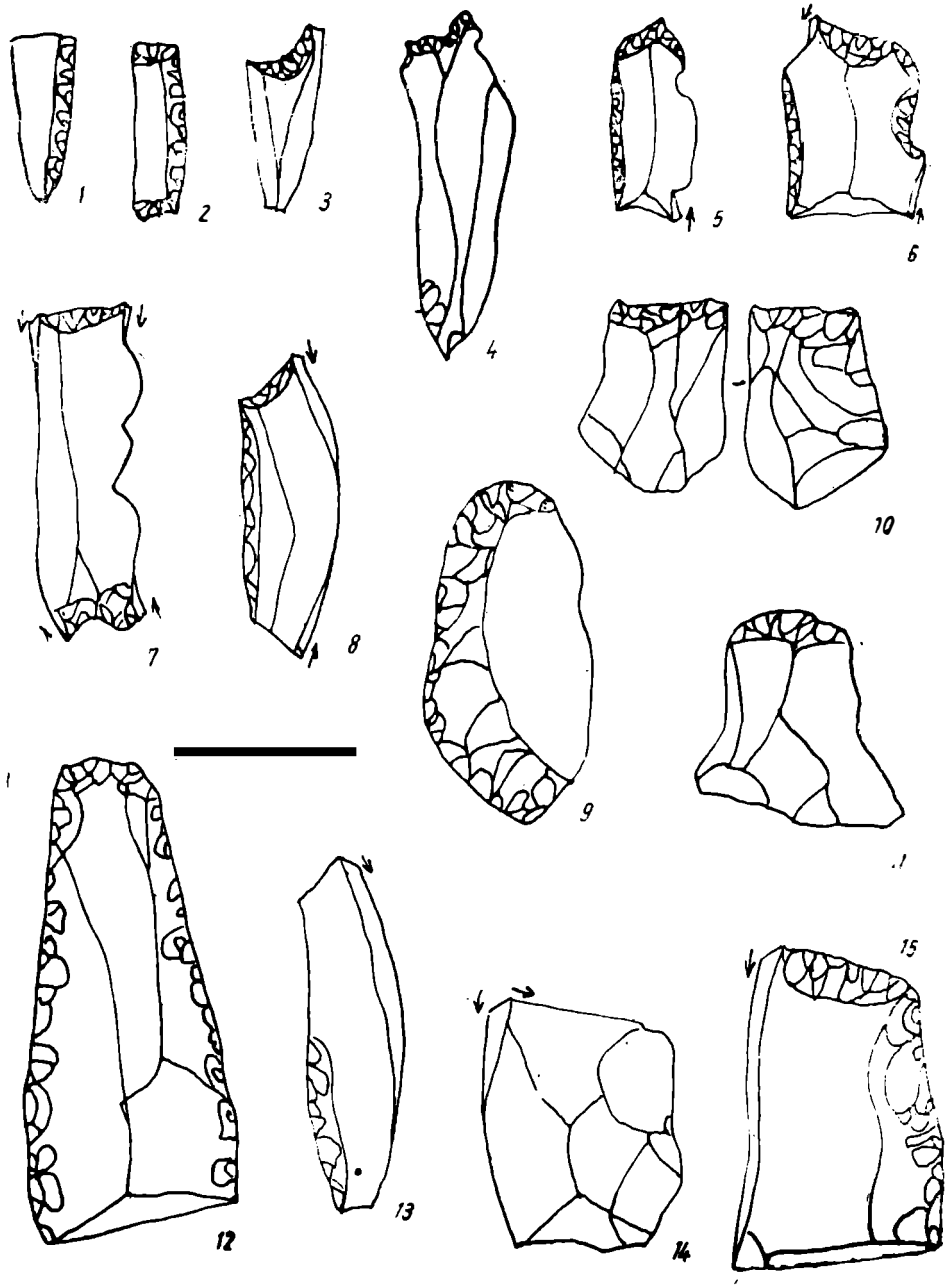

Fig. 9. Lespezi, niv. IV, 1—15, piese litice.
Fig. 9. Lespezi, niv. IV, 1—15, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

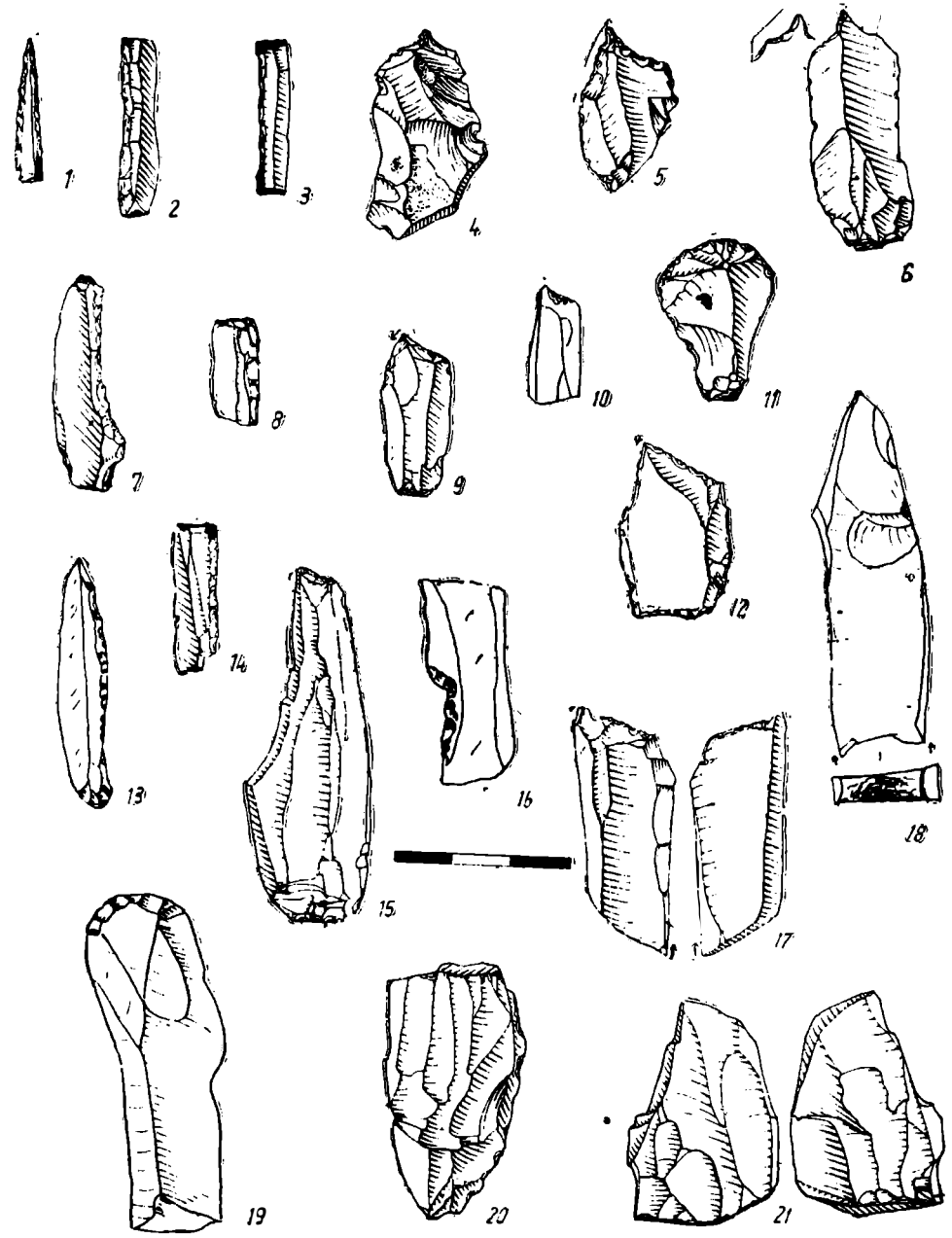

Fig. 10. Lespezi, niv. III, 1—21, piese litice.
Fig. 10. Lespezi, niv. III, 1—21, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

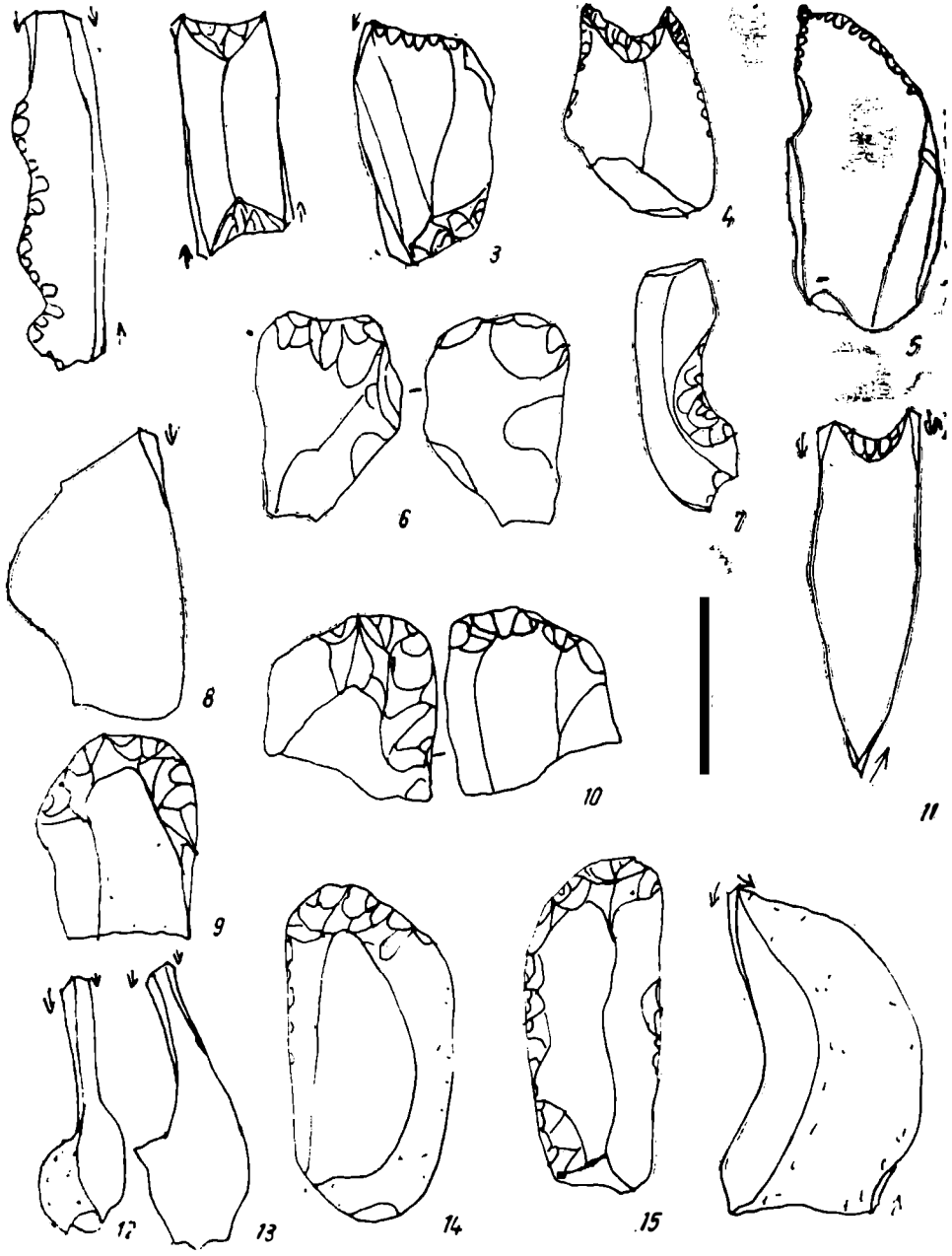

Fig. 11. Lespezi, niv. III, 1—16, piese litice.
Fig. 11. Lespezi, niv. III, 1—16, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

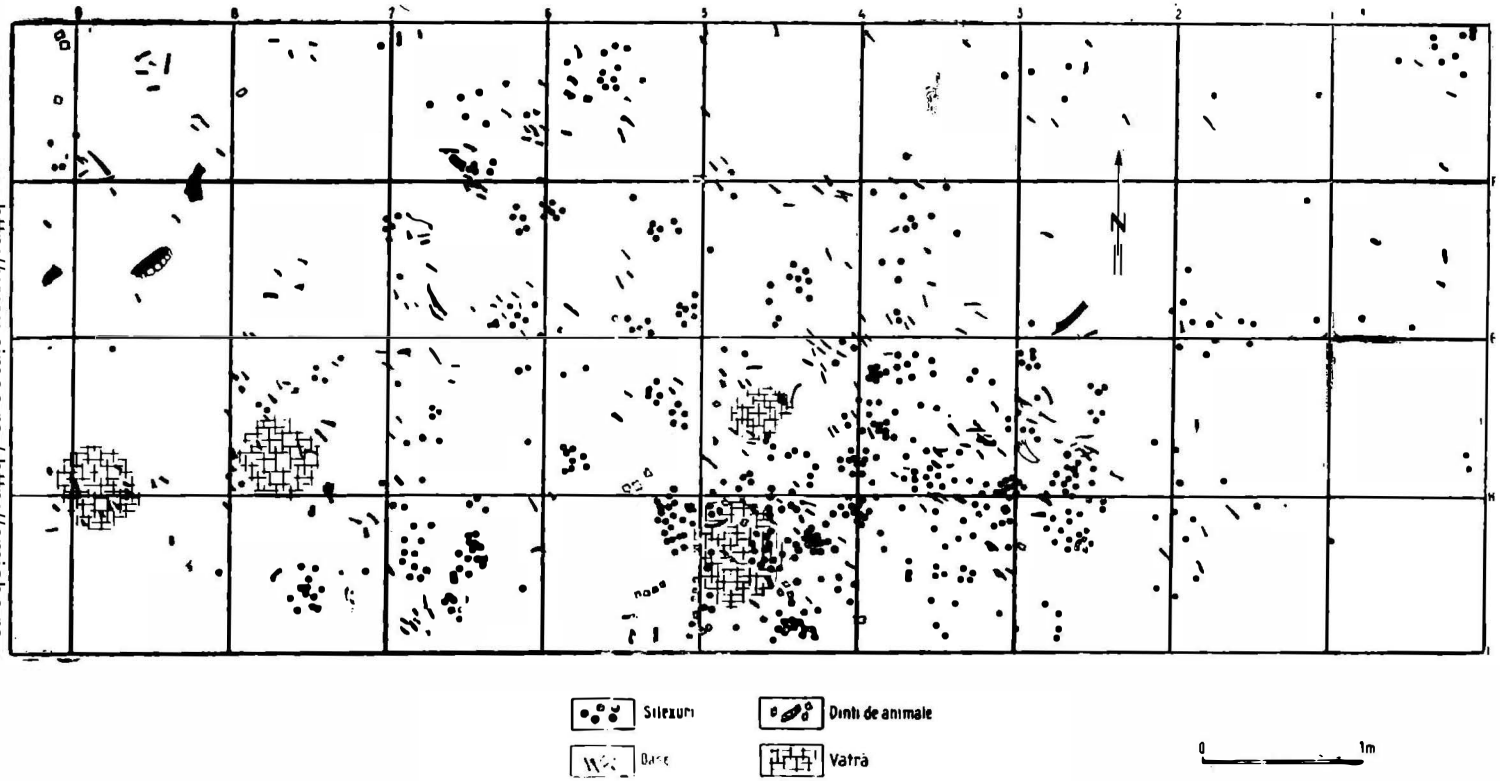

Fig. 12. Lespezi, niv. II, plan parțial, vetre de foc simple.
Fig. 12. Lespezi, niv. II, Plan partiel, foyer, simple.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

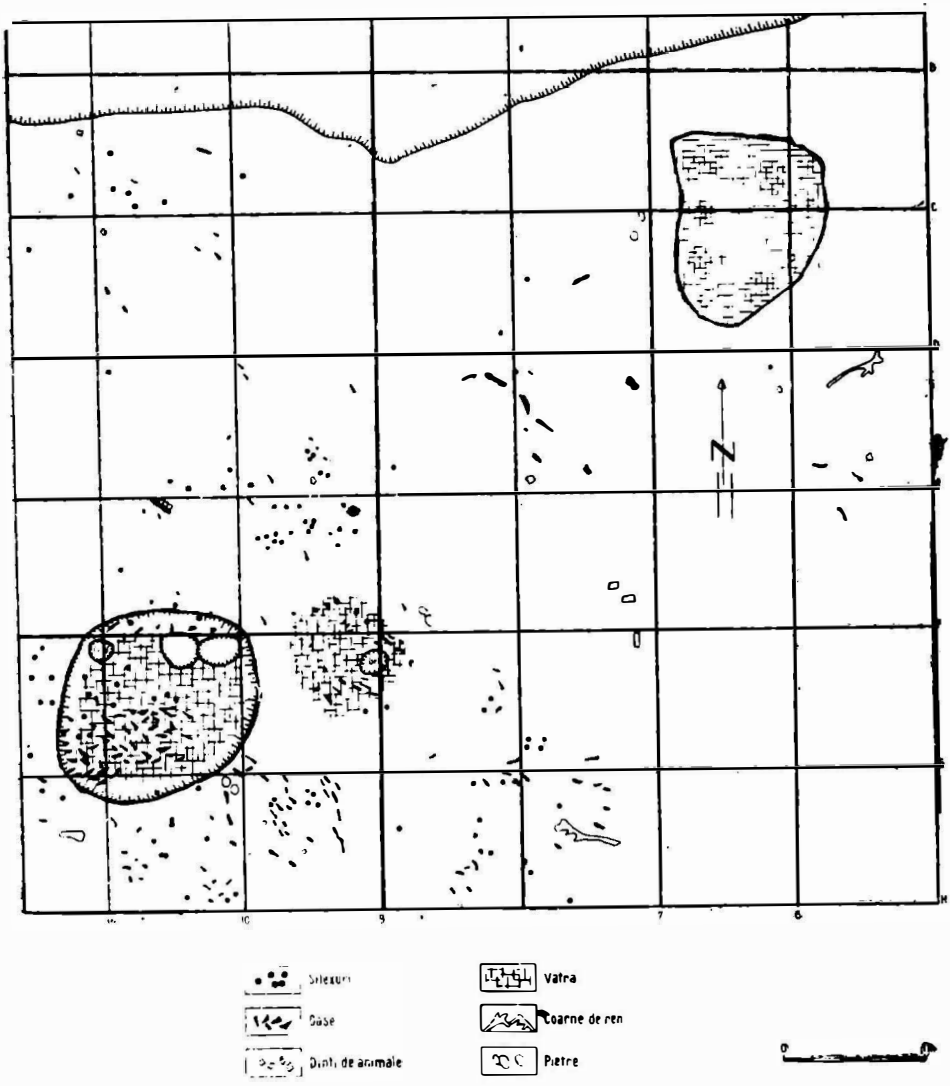

Fig. 13. Lespezi, niv. II, plan parțial, vatră adîncită, cu gropi.
Fig. 13. Lespezi, niv. II, Plan partiel, foyer creusé a fosses.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

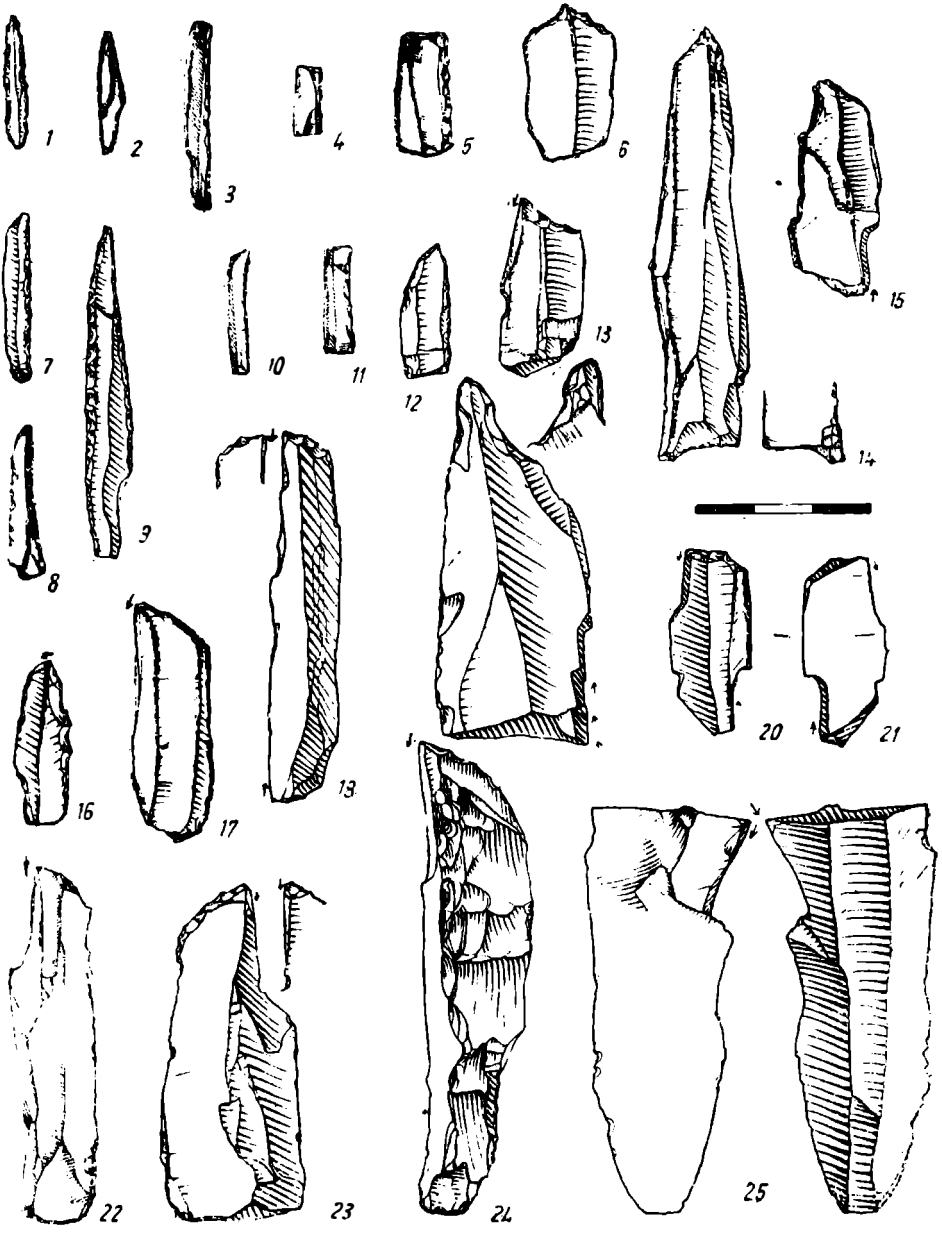

Fig. 14. Lespezi, niv. II, 1—25, piese litice.
Fig. 14. Lespezi, niv. II, 1—25, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

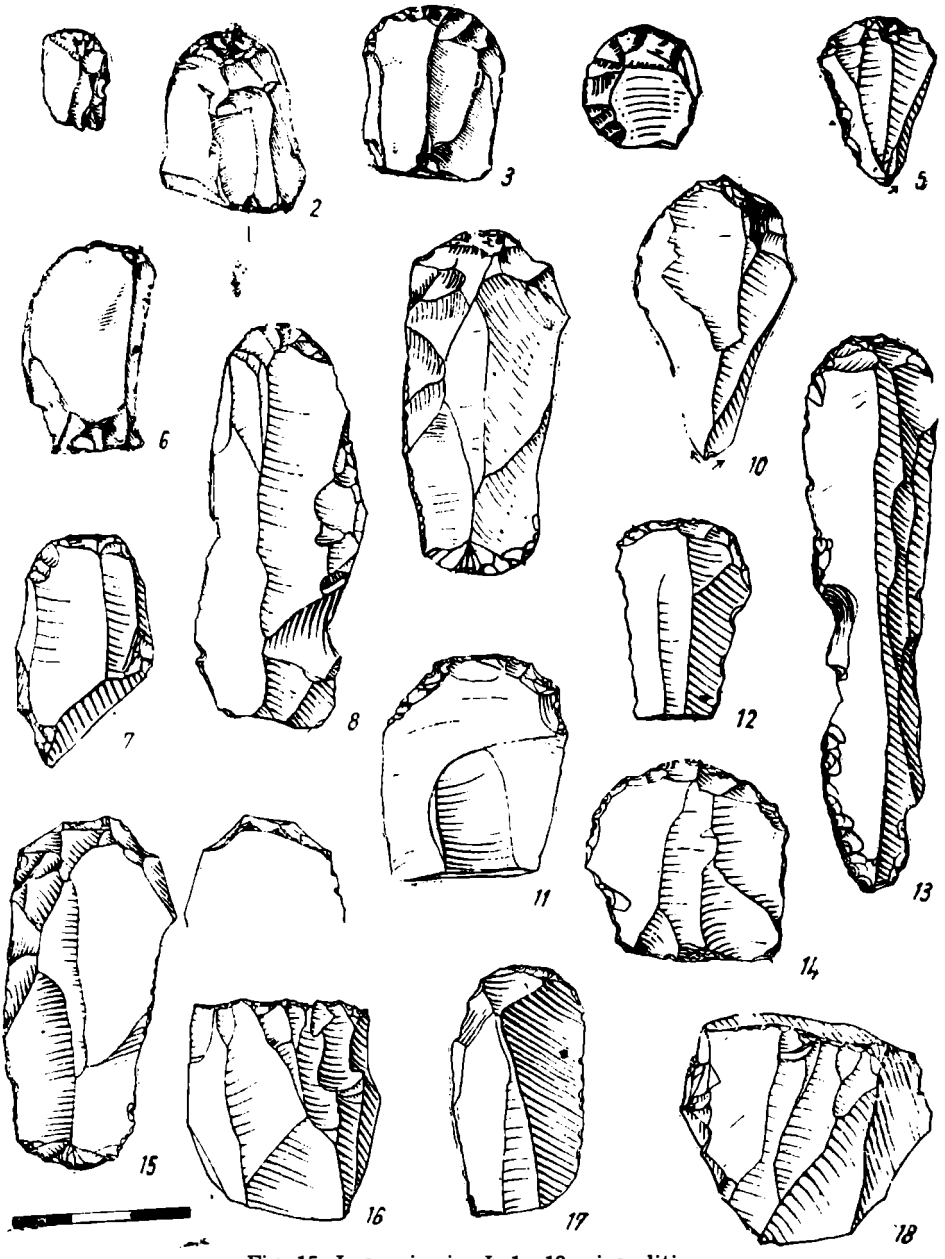

Fig. 15. Lespezi, niv. I, 1—18, piese litice.
Fig. 15. Lespezi, niv. I, 1—18, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

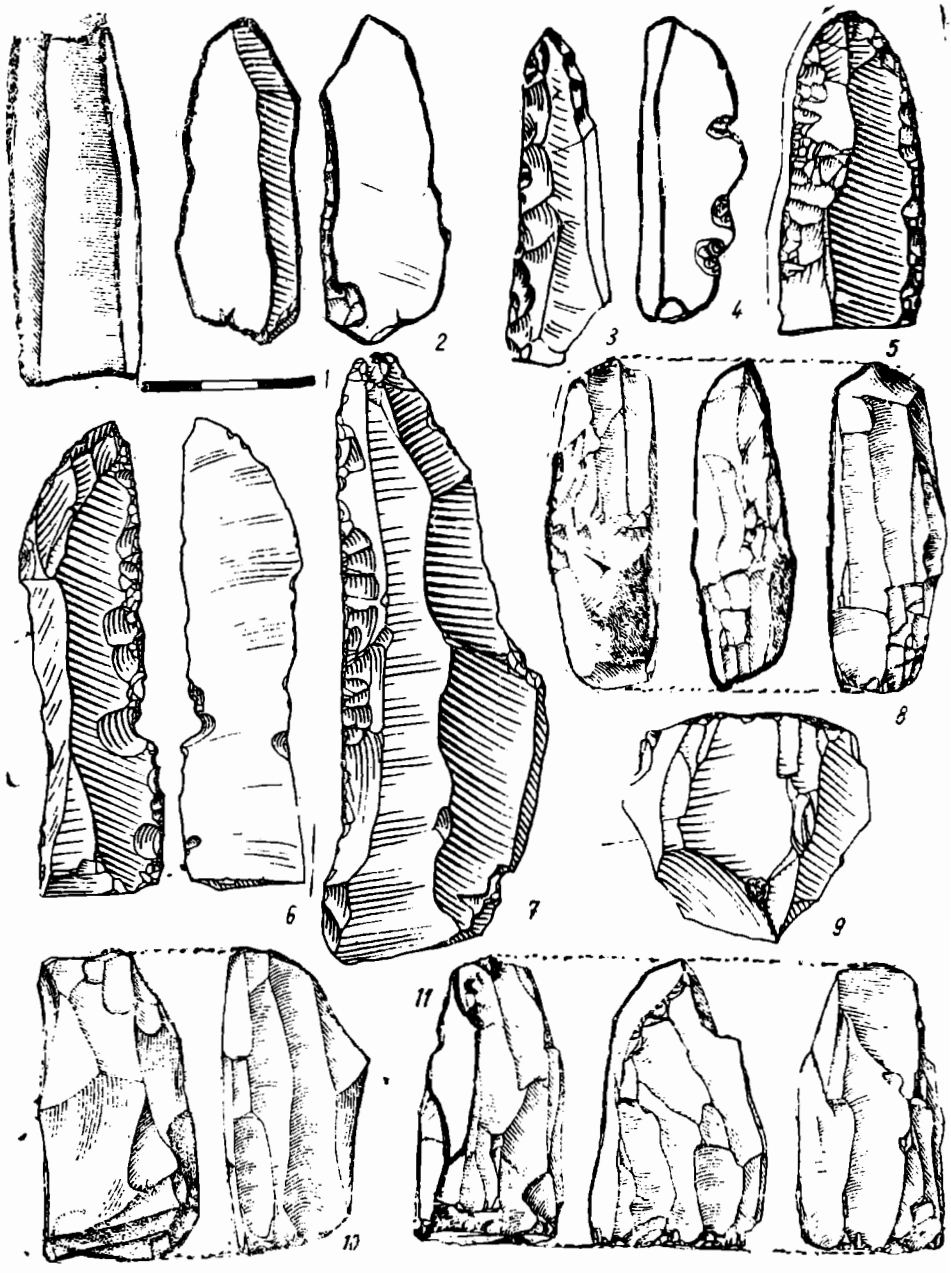

Fig. 16. Lespezi, niv. II, 1—11, piese litice.
Fig. 16. Lespezi, niv. II, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

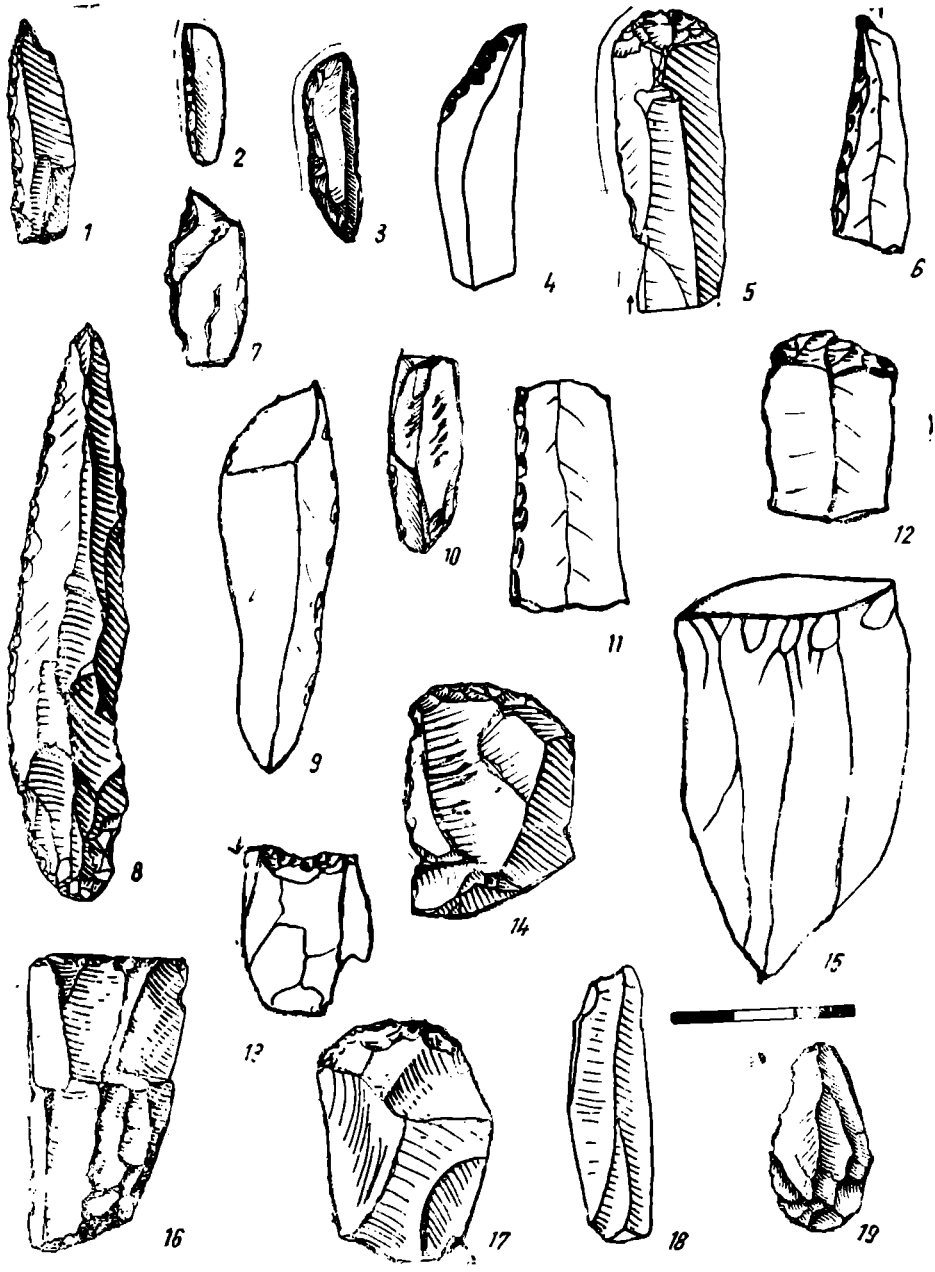

Fig. 17. Lespezi, niv. I, 1—19, piese litice.
Fig. 17. Lespezi, niv. I, 1—19, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

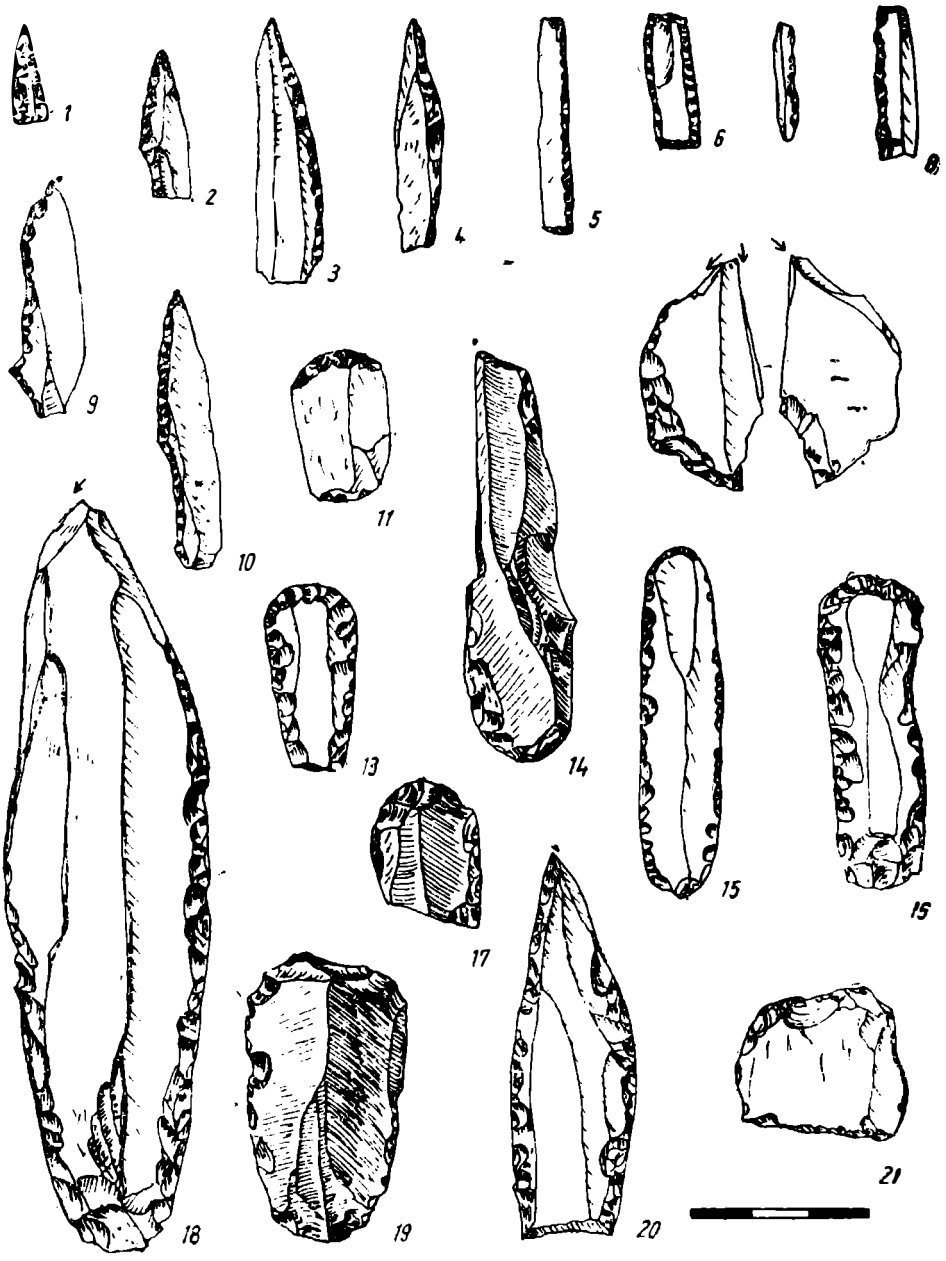

Fig. 18. Buda-Dealul Viilor, 1—21, piese litice.
Fig. 18. Buda — Dealul Viilor, 1—21, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

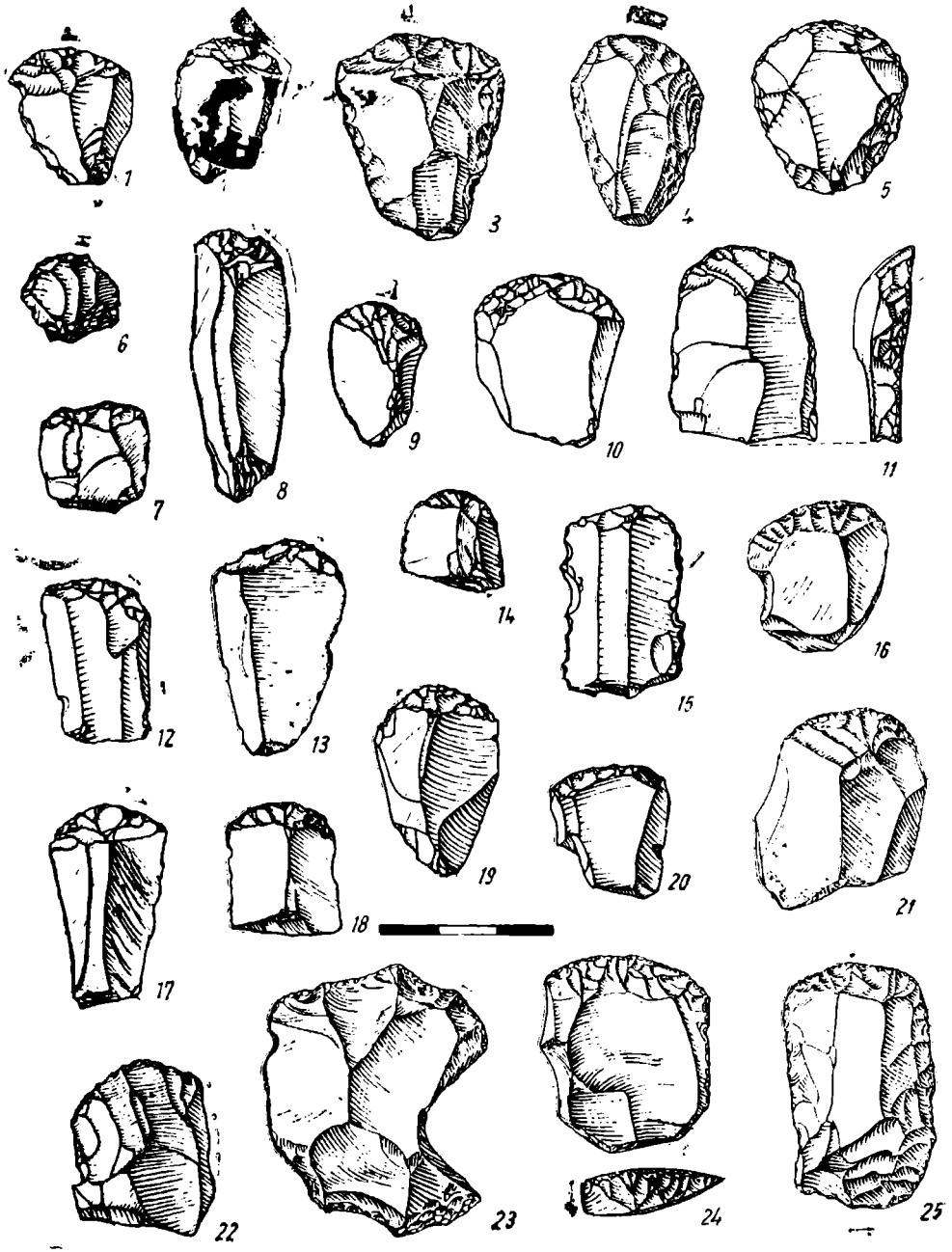

Fig. 19, Bicaz, 1—25, piese litice.
Fig. 19. Bicaz, 1—25, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

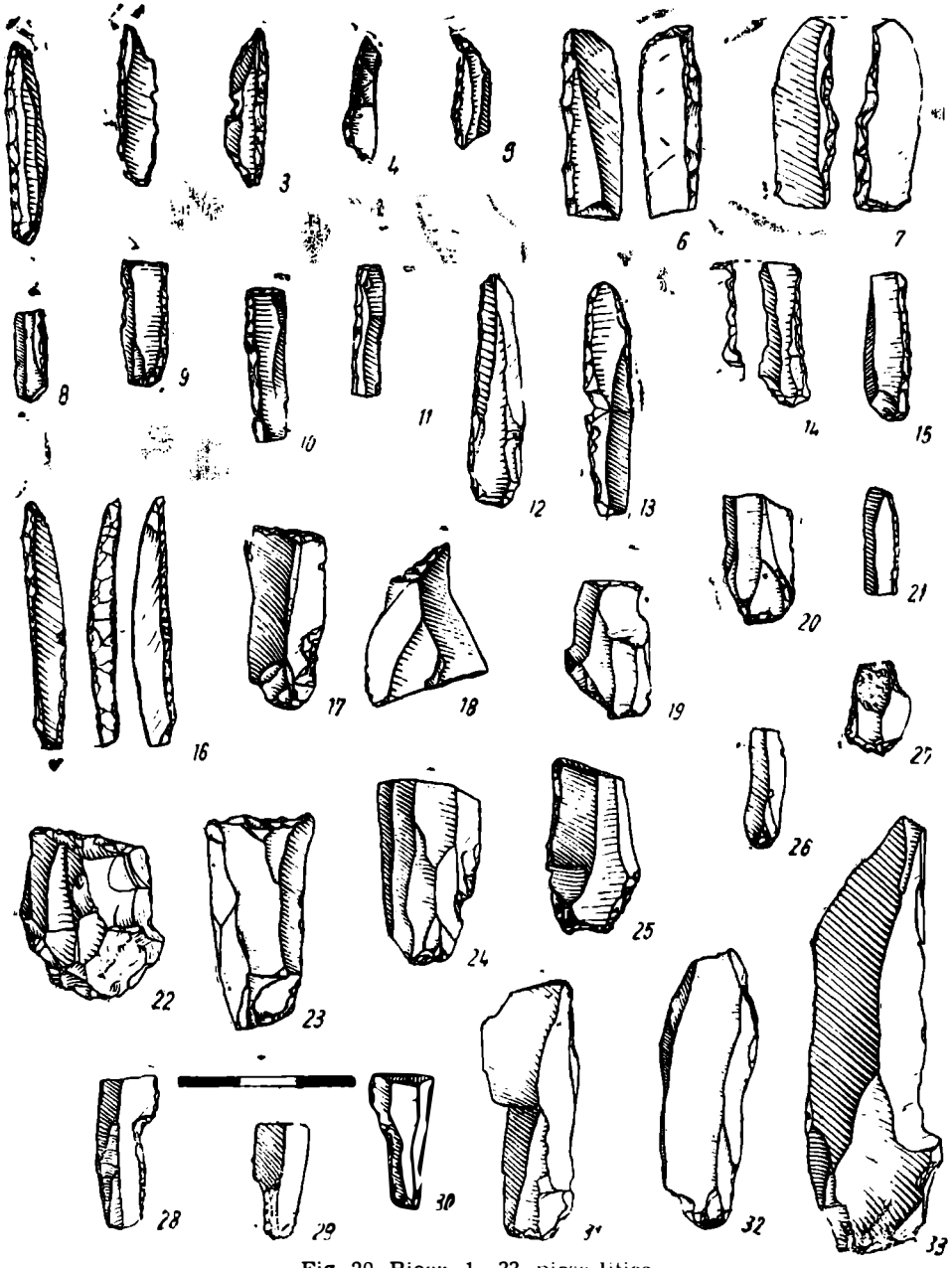

Fig. 20, Bicaz, 1—33, piese litice.
Fig. 20. Bicaz, 1—33, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

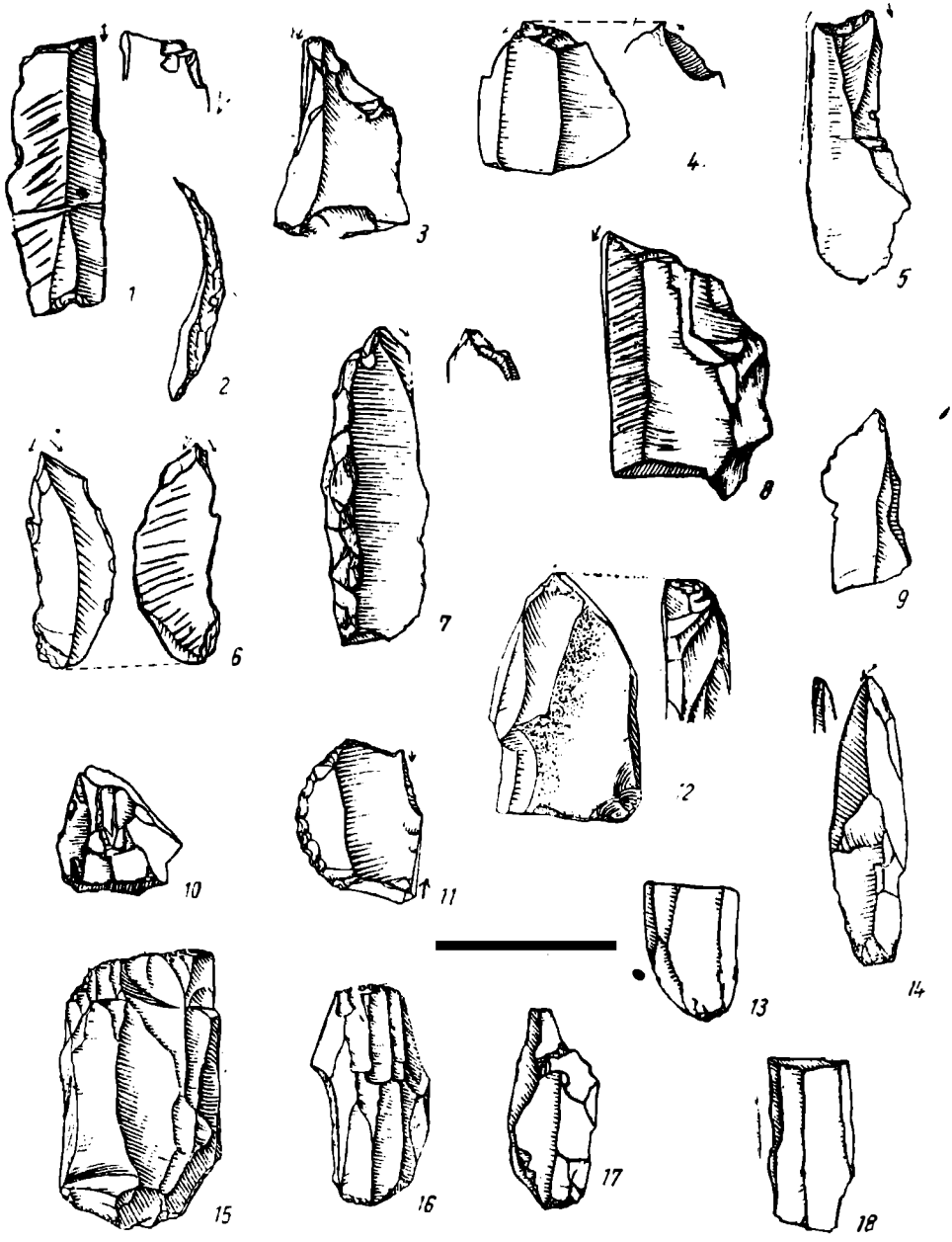

Fig. 21, Bicaz, 1—18, piese litice.
Fig. 21. Bicaz, 1—18, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

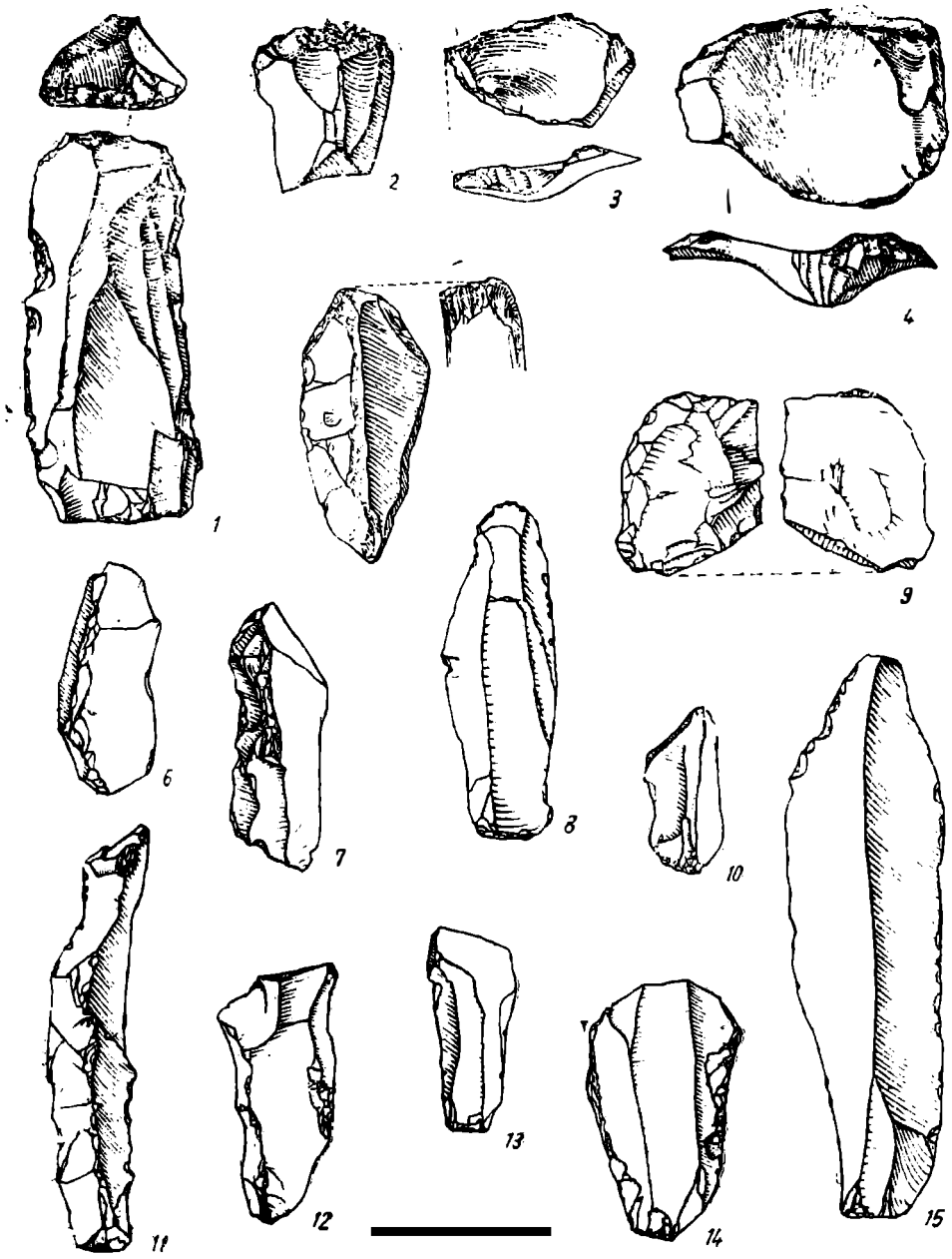

Fig. 22. Bicaz, 1—15, piese litice.
Fig. 22. Bicaz, 1—15, pièces lithiques.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

LOCUINȚELE ENEOLITICULUI FINAL DIN ZONA SUBCARPATICĂ A MOLDOVEI

de ȘTEFAN CUCOȘ

Locuințele comunităților complexului cultural Cucuteni au făcut obiectul unor studii, discuții și chiar a unor reconstituiri pentru cultura Precucuteni și faza Cucuteni A[1] și pentru faza Tripolie C/I (Cucuteni B)[2]. Totuși sistemul tehnic de construcție continuă să suscite interes.

Cu privire la construcția locuințelor și arderea acestora s-au emis diferite opinii. Unele au susținut construcția pe piloni[3], iar altele arderea intenționată a pereților după construcția lor[4]. Analiza acestor opinii[5] făcută de către Vl. Dumitrescu ne scutește de comentarii. Ne oprim totuși și noi asupra sistemului tehnic de construcție a locuințelor cucuteniene în ansamblu și în deosebi a celor din faza Cucuteni B.

Din datele și observațiile obținute în săpăturile conduse de noi și în general din cercetarea așezărilor cucuteniene din celelalte zone, reiese că în cadrul culturii Cucuteni au existat cel puțin două sisteme tehnice de construcție a locuințelor. Unul cu „furci" sau „montanți" înfipți în sol și altul cu „montanți" pe tălpi de lemn. Între acestea există mici diferențieri de la o așezare la alta și chiar de la o locuință la alta în cadrul aceleiași așezări. Deosebiri mai esențiale și sisteme tehnice diferite apar nu prin lipsa sau prezența platformelor pe bîrne despicate, ci mai ales prin modul de alcătuire al pereților.

Sistemul cu „furci" a fost documentat prin descoperirea gropilor acestora în așezarea culturii Petrești de la Păuca[6], în nivelul Precucuteni II de la Ghigoești — Neamț[7], în așezarea Cucuteni B de pe Dealul Bărcuț-Dobreni, jud. Neamț[8], precum și în nivelurile Precucuteni II, III, Cucuteni A_2 și Cucuteni B din așezarea de la Poduri — Bacău. Deși numărul gropilor de la „furci" este mic în raport cu cel al locuințelor

1 S. Marinescu-Bîlcu, *BAR Internatuonal Series*, 107, fig. 13.

2 T. Passek, *MIA*, 10, 1949, fig. 37 b ; V. I. Markevici, *Pozdne Tripolskie plemena severnoi Moudavii*, Chișinău, 1981, fig. 19, 46.

3 I. Paul, *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 3 și urm.

4 I. T. Dragomir, *SCIV*, 13, 1962, 2, p. 383 și urm.

5 Vl. Dumitrescu, AMN, 5, 1968, p. 389 și urm.

6 I. Paul, *op. cit.*, p. 16.

7 S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 33.

8 C. Matasă, *Frumușica*, p. 21.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cercetate, ele sînt o dovadă incontestabilă a folosirii acestui sistem. „Furcile" se plantau în sol la distanţe aproximativ egale. Acestea erau realizate din bîrne rotunde cu diametrul cuprins între 15—20 cm şi uneori din bîrne groase despicate. „Furcile" fixau locuinţa la sol şi elementele de rezistenţă ale acesteia. Se montau apoi grinzi orizontale care formau împreună cu „montanţii" cadrul necesar împletirii pereţilor din nuiele în diferite maniere. Bine presupusă este aceea care arată că împletirea nuielelor se făcea pe orizontală [9]. După datele obţinute în săpături reiese că împletirea se făcea şi combinată pentru a mări aderenţa lutului pe scheletul pereţilor. Peste împletitura de nuiele se aplica un strat de lut care apoi era fetuit şi ornamentat prin pictură ca la Frumuşica şi Tîrpeşti [10], sau cu motive plastice ca la Frumuşica, Truşeşti şi Ariujd [11].

Locuinţele cu pereţii din împletituri de nuiele sînt cele mai numeroase în aşezările din zona submontană. Pereţii acestora erau relativ subţiri. Stratul de lut aplicat peste nuiele şi uneori trestie rar depăşea grosimea de 5 cm şi apare în săpături sub forma unor mase de lut ars puţin consistent. Acesta păstrează impresiuni de nuiele, trestie şi grinzi subţiri. S-au găsit şi resturile unor locuinţe care au avut pereţii ceva mai groşi şi alcătuiţi în altă manieră. De reţinut însă că în general locuinţele din faza Cucuteni B au fost mai puţin rezistente decît cele din fazele anterioare. La unele locuinţe pereţii erau construiţi din blăni de lemn orizontale peste care s-a aplicat stratul de lut. În săpături resturile acestor pereţi au aspectul unor platforme distruse care suprapun alte platforme nederanjate şi inventarul locuinţelor. Astfel de cazuri s-au întîlnit la Hăbăşeşti, Traian — Dealul Fîntînilor [12], Izvoare — Neamţ [13] şi în locuinţele nr. 9, şi 35 de la Ghelăieşti. Poate că interpretarea unor asemenea situaţii din aşezările tripoliene au dus şi la susţinerea tezei că au existat locuinţe cu două nivele — parter şi etaj [14]. Nu putem afirma că asemenea locuinţe au existat în zona subcarpatică. Pe de altă parte, locuinţele Cucuteni B cercetate în aria submontană au pereţii subţiri şi deci nu ar fi avut rezistenţa necesară pentru susţinerea unui alt nivel. La unele locuinţe, ca la Glăvăneştii-Vechi, peste blănile de lemn s-au aplicat nuiele [15] probabil pentru fixarea lutului exterior. Nuielele erau probabil împletite între bîrnele orizontale. Sînt cazuri cînd la aceeaşi locuinţă unii pereţi au fost alcătuiţi din blăni sau un fel de scînduri fetuite, iar pereţii de pe laturile înguste au fost realizaţi numai din împletituri de nuiele. Asemenea procedeu s-a constatat şi în locuinţa nr. 54 de la Truşeşti [16]. Placarea pereţilor construiţi din blăni de lemn

9 Vezi nota 1.

10 C. Matasă, *op. cit.*, p. 35, pl. 3/2a ; S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 33.

11 C. Matasă, *op cit.*, p. 35, pl. 3/3-3a ; M. Petrescu — Dîmboviţa, *SCIV*, 5, 1954, 1-2, p. 9 ; Dumitrescu, *Arta preistorică în Rom.nia*, p. 473, fig. 483.

12 Vl. Dumitrescu, *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1954, p. 179 ; H. Dumitrescu şi Vl. Dumitrescu, *Materiale*, 9, 1970, p. 40.

13 Situaţie întîlnită de noi în cercetările reluate în anul 1984.

14 V. I. Markevici, *op. cit.*, fig. 19, 46.

15 I. Nestor, *SCIV*, 2, 1951, 1, p. 61.

16 M. Petrescu — Dîmboviţa şi A. C. Florescu, *Materiale*, 6, 1959, p. 150—151.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cu nuiele și chiar cu șipci rectangulare în secțiune [17], se întîlnește și astăzi în zonele submontană și montană. Unele locuințe cu pereții din blăni de lemn au avut probail o lutuială numai la exterior, ca la locuința nr. 1 de la Hlăpești, iar în interior numai fața blănilor sau scîndurilor.

Aceleași procedee de construcție a pereților s-au folosit și în sistemul tehnic de ridicare a locuințelor pe tălpi de lemn așezate pe sol sau pe marginile platformei. Urmele tălpilor de lemn au fost presupuse de către H. Schmidt pentru locuințele de la Cucuteni și au fost găsite la Hăbășești [18], Traian — Dealul Fîntînilor [19], Trușești [20] și în locuința nr. 1 de la Hlăpești în săpăturile noastre. Sistemul de construcție cu tălpi de lemn pe sol ni se pare foarte apropiat cu cel folosit la casele vechi din Maramureș, nordul și zona subcarpatică a Moldovei [21]. Faptul însă că în locuința nr. 1 de la Hlăpești — Dealul Dactei am găsit urmele unor bîrne late finisate și încheiate în unghi de 90°, că în locuința I-a de la Trușești se semnalează folosirea șipcilor cu secțiunea rectangulară și tot aici s-au găsit impresiuni de scînduri fețuite și montanți ciopliți, în locuințele nr. 52 și 54 [22], că la Hăbășești unele fragmente de chirpic prezentau impresiunile unor lemne prelucrate în unghiuri drepte și prizmatice [23] etc. arată că tîmplăria locuințelor cucuteniene era bine prelucrată și încheiată. Tălpile, grinzile și blănile de lemn erau probabil încheiate prin îmbucare și nu este exclusă fixarea lor, cel puțin a grinzilor și căpriorilor acoperișului, să fi fost făcută cu ajutorul unor „cuie" de lemn. Se perfora osul, piatra și credem că mai ușor se perfora lemnul. Numai o astfel de tîmplărie ar putea explica rezistența unor locuințe de dimensiuni mari, uneori pînă la 16—20 m lungime, și s-ar putea accepta și ipoteza construcțiilor cu două nivele. În sprijinul acestei ultime ipoteze se invocă și unele modele miniaturale de locuințe [24]. De altfel, analiza modului de construcție a locuințelor neo-eneolitice a pornit, în cele mai multe cazuri, de la modelele miniaturale [25]. La acestea au fost raportate datele obținute în săpături. Chiar dacă unele modele miniaturale redau detalii de construcție, acestea nu sînt destul de edificatoare și definitorii. Ele sînt mai de grabă replici ale locuințelor-sanctuare, așa cum au apărut în Orientul antic reprezentările miniaturale ale templelor [26]. Lăcașul destinat „divinității", practicilor de cult, avea oricum o înfățișare deosebită de aceea a locuințelor obișnuite. De aceea, credem că alături de modelele miniaturale și imaginea „locuinței pe piloni", pictată pe un

17 I. Nestor, *SCIV*, 3, 1952, p. 63.
18 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 187.
19 H. Dumitrescu și Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 168.
20 M. Petrescu — Dîmbovița, *ASU — Iași*, 3, fas. 1—2, 1957, p. 4.
21 I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968, p. 26.
22 Vezi nota 16.
23 Vl. Dumitrescu, *Hăbășești*, fig. 4/11 ; 5/2—4.
24 V. I. Markevici, *op. cit.*, p. 37, fig. 46.
25 T. Passek, *op. cit.*, p. 121 ; S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 33 ; O. Trogmayer, *Act An Arch*, 10, 1966, p. 11—26.
26 M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase. I — de la epoca de piatră la misterele din Eleusis*, București, 1981, p. 49.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

fragment ceramic de la Turdaș, aparținînd culturii Petrești [27], este în fapt reprezentarea unui sanctuar în aer liber. Pentru aceasta pledează și complexul ritual cu capete de bovine găsit de noi în așezarea de la Poduri — Bacău care fără îndoială era protejat de un acoperiș similar susținut pe pari sau piloni. La rîndul lui, modelul de la Popudnia [28], sau cel de la Ociarovo [29] nu pot fi interpretate drept locuințe pe piloni. Ele sînt în realitate altare sprijinite pe patru mici picioare în care se reprezintă „colțul domestic", interiorul unei locuințe, probabil cu un scop legat de practicile magico-religioase. La fel sînt machetele de locuințe sprijinite pe un picior tubular descoperite la Ghelăiești. Pornind de acestea am putea crede că au existat locuințe pe un singur pilon ceea ce este imposibil. Pe de altă parte faptul că în machetele de la Ghelăiești se aflau statuete antropomorfe este o dovadă că acestea nu imită locuințele obișnuite, ci redau locuințele-sanctuar.

Modelele miniaturale, a căror caracter de cult a fost deja subliniat [30], reprezintă locuința sacră. Între aceasta și locuințele uzuale sînt deosebiri izvorîte din schematismul inerent modelării miniaturale, ca și de înfățișare și destinație utilitară.

Revenind la construcția locuințelor remarcăm că acoperișul adăuga, pe lîngă stuf și paie, o altă cantitate de lemn. Acoperișul avea posibil la partea superioară, în zona fertilă de vînturi, un gol pentru evacuarea fumului de la focul vetrelor deschise, așa cum se mai practică și astăzi unelezone și chiar în aceea de care ne ocupăm [31]. Și presupunem acest sistem de aerare dacă avem în vedere că acele ferestre mici și rotunde [32], ca și intrarea, erau acoperite cu blănuri sau țesături în sezonul rece. De altfel, problema ne dă temei să credem că locuințele nu au avut tavan și pod, la fel ca locuințele mai vechi din satele din Maramureș [33]. Dacă însă locuințele au fost dotate prin construcție cu pod și tavan, acesta din urmă era obligatoriu din grinzi orizontale alăturate ceea ce mărea cantitatea de lemn a construcției. Acoperișul era susținut probabil nu numai de furci și montanți, ci și de stîlpi centrali în locuință. La locuțele fără platforme pe bîrne acești stîlpi se sprijineau posibil pe tălpi de lemn care împiedecau adîncirea lor în sol sub greutatea acoperișului. Nu excludem nici posibilitatea ca locuințele să fi avut construite hornuri din lut pentru evacuarea fumului, așa cum apare pe un model miniatural din cultura Gumelnița [34], dar datele din săpături nu atestă acestea în locuințele neo-eneolitice din România. Pe de altă parte hornurile ar fi putut fi legate doar de cuptoare și nu de vetrele deschise. Cele mai multe locuințe au vetre deschise și foarte rar sînt prevăzute cu cuptoare.

27 I. Paul, *op. cit.*, p. 19, fig. 6/2.
28 T. Passek, *op. cit.*, p. 126.
29 Monografia Ociarovo.
30 T. Passek, *loc. cit.*
31 I. D. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 26.
32 M. Petrescu-Dîmbovița, *SCIV*, 6, 1955, 1-2, p. 167.
33 Vezi nota 32
34 N. Harțuche și F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecțiilor de arheologie a Muzeului Brăilei*, 1976, p. 116, nr. 211.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pornind de la modelele miniaturale de locuințe unii cercetători au presupus chiar că și acoperișul era lutuit [35]. În clima rece și umedă în care au evoluat unele așezări, la nivelul unor faze sau etape cucuteniene [36], lutuiala de pe acoperiș ar fi fost ușor spălată. Pe de altă parte, dacă acoperișul ar fi fost lutuit, ceea ce i-ar fi mărit considerabil greutatea, arderea locuințelor în timpul incendiilor ar fi fost lentă și nu ar fi dus la arderea la roșu (oxidantă) a lutului de pe pereți și uneori pînă la zgurificare. Credem că în timpul incendiului acoperișul se prăbușea primul, iar cantitatea de lemn, stuf și paie întețea focul din interior. Crăpăturile lutului pe pereți datorate incendiului ușura pătrunderea și circulația aerului, ceea ce a dus la arederea puternică a lutului la culoarea roșie-cărămizie și chiar la vitrifierea acestuia. De altfel, în unele locuințe, ca la Răucești — Neamț și Podei — Tîrgu Ocna, între chirpicul prăbușit din pereți și podine am găsit cenușă, cărbune de lemn și nuiele carbonizate căzute probabil de la acoperiș.

În funcție de sistemul tehnic folosit locuințele erau mai mult sau mai puțin rezistente. În zona de care ne ocupăm, cele mai multe locuințe din faza Cucuteni B au fost construite pe tălpi de lemn, cu pereții din bîrne, nuiele și trestie și în puține cazuri — locuințele nr. 9 și 35 de la Ghelăiești și nr. 1 de la Hlăpești-Neamț — din blăni de lemn peste care s-a aplicat lutuiala. Construite direct pe sol unele locuințe aveau o podină de lutuială care nu a fost arsă intenționat. De asemenea, locuințele din așezările cucuteniene din zona subcarpatică avînd dimensiuni mici, între circa 35-40 m^2, puține din ele ar fi putut fi compartimentate. Aspectul lor general arată că erau mai puțin rezistente decît acelea din fazele anterioare. Faptul se datora posibil aceluiași fenomen care a impus locuirea de scurtă durată pe un loc și desele mutări ale așezării. Este poate și cauza pentru care în zona subcarpatică nu se cunosc decît locuințe construite direct pe sol, fără platforme și care cereau un efort redus la ridicarea lor. De altfel, sistemul pare să fi căpătat extindere pe o mare arie a fazei Cucuteni B. Locuințe construite direct pe sol, fără platforme, s-au găsit și la Glăvănești Vechi [37], Drăgușeni — Suceava [38] și Trușești [39], sau în aria tripoliană la Darabani [40], Straja Buda [41] etc. Deși în unele zone se găsesc locuințe cu platforme, ca în așezarea de la Valea Lupului [42], sau la Cucuteni unde pe Cetățuia pe lîngă platformele de lut pe bîrne se întîlnesc altele cu podină din dale de piatră [43], locuințele cu podină

35 S. Mărinescu Bîlcu, *op. cit.*, p. 33

36 S. Marinescu-Bîlcu, M. Cîrciumaru, A. Muraru, *MemAntic*, 9-11, 1985, p.

37 I. Nestor, *SCIV*, 2, 1951. 1, p. 61-62.

38 Vl. Dumitrescu, *Dacia*, 3-4, 1927-1932, p. 119 și urm.

39 M. Petrescu — Dîmbovița, *SCIV*, 5, 1954, 1-2, p. 1i.

40 C. Ambrojevici, *Dacia*, 3-4, 1927-1932, p. 25 și urm ; T. Passek, *op. cit.*,

41 T. Passek, *op. cit.*, p. 127.

42 M. Dinu, *Materiale*, 3. 1957, p. 164.

43 M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, București, 1966, p. 18,21.

44 T. Passek, *op. cit.*, p. 139.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

din lutuială şi chiar fără aceasta predomină în aşezările din zona submontană [44].

Dispunerea organizată a locuinţelor în planul aşezărilor arată preocupări de sistematizare. De asemenea, trebuie să remarcăm că satele cucuteniene din faza B sînt în general adunate, cu locuinţele grupate şi în rare cazuri, ca la Borleşti — Neamţ şi Valea Şoşii — Bacău se cunosc sate cu locuinţe răsfirate, distanţate. Gruparea locuinţelor într-un anumit perimetru al aşezării, într-o formă sau alta (cercuri concentrice sau grupuri) îşi avea posibil cauzele nu numai în intenţia de a da aşezării un caracter întărit [45], ci în însăşi organizarea gentilică a comunităţii, aşa cum se constată la unele populaţii retardate [46], sau poate în unele concepţii magico-religioase în care cercul şi elipsa aveau un anumit rol.

Relativ la dispariţia locuinţelor prin incendii credem că era firească dacă avem în vedere existenţa vetrelor deschise din interiorul acestora, iar la arderea lor contribuia posibil şi o altă cantitate de materiale inflamabile — lemn şi nutreţuri — aflate în vecinătate imediată a locuinţelor. Împărtăşim apoi ideea rivalităţilor tribale interne, izvorîte probabil din nivelul economic individual diferit al comunităţilor, ceea ce a constituit o altă cauză a dispariţiei prin incendii violente alături de cele accidentale. Nu putem crede că locuitorii aşezărilor cucuteniene îşi incendiau locuinţele după un anumit număr de ani în scopul părăsirii lor. Dacă ar fi fost aşa, locuitorii nu ar fi abandonat unelte, complexe de cult şi cantităţi de hrană, îndeosebi cereale, uneori destul de mari ca la Izvoare — Neamţ şi Poduri — Bacău. Toate acestea ar fi fost adunate, ferite de incendiu şi luate de locuitori pentru a se stabili mai uşor în altă parte. Dar problema a fost amplu argumentată de către alţi cercetători [47], ceea ce ne scuteşte de alte comentarii.

45 C. Levi Strause, *Tropice triste*, p. 226-227, 251-252.

46 Vl. Dumitrescu, *AMN*, 5, 1968, p. 389 şi urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

LES LOGEMENTS DU ÉNÉOLITHIQUE FINAL DE LA ZONE SOUCARPATHIQUE DE LA MOLDAVIE

(Résumé)

L'auteur présente les systèmes techniques de construction des logements — l'un avec des „fourches", ou des montants enfoncés dans la terre et un autre avec des montants sur des grassesemelle de bois On montre qu'il y a des systèmes techniques différents dans la constructions des murs. Pour l'analyse des constructions énéolltiques on est parti, dans la plupart des cas dès modèles miniaturaux, mais ceux-ci ne sont pas concluants. Ces modèles miniaturaux ne répètent plus le logement habituel. Ils sont plutôtimages des logements — sanctuaires. La démeure déstinée à la divinité, aux pratiques de culte avait un aspect différant du celui démeures usuelles. Tenant compte du système technique employé, les logements etaient plus au mois résistents construits directement sur la terre, les uns avec un plancher en argile qui n'a pas été hâlé, les demeures du énéolithique finale de la zone souscarpathique ont eu des dimensions petites, n'ont pas été moins résistents que ceux des phases antérieures — Cucuteni A et A—B.

La disposition organisée des logements dans le plan des habitats montre les préoccupations de systématisation, qui avaient les causes possibles non seulement dans l'intention de leur donner un caracter renforcé, mais peut être dans l'organisation sociale même des communautés.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CÎTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA UNELE PROBLEME ALE ENEOLITICULUI FINAL DE LA EST DE CARPAȚI

de ȘTEFAN CUCOȘ

Deși neoliticul de la est de Carpați — respectiv cultura Cucuteni — pare cel mai bine cunoscut, sînt încă numeroase probleme care așteaptă o rezolvare. Unele sînt ridicate de cercetare, iar altele de lipsa unui consens unanim al cercetărilor. Nu ne putem opri aici asupra tuturor acestor probleme. Pentru unele nu avem suficiente date și continuă să rămînă obiective de viitor ale cercetării. În acest sens menționăm problemele legate de mediul natural în care au evoluat comunitățile cucuteniene. Datele ecologice obținute pentru stațiunea de la Tîrpești [1] sînt, desigur, foarte importante, dar ele nu pot fi generalizate pentru toate fazele și pentru întreaga arie a culturii Cucuteni. Prin aceste date s-a pus în evidență doar un aspect microzonal și mai mult pentru finalul culturii Precucuteni și pentru faza Cucuteni A. Deci aceste date nu pot fi extinse la evoluția fazelor Cucuteni A—B și B și la diversitatea zonelor geografice ale ariei culturii Cucuteni. Se impun cercetări complexe, interdisciplinare, analize ecologice pentru un mare număr de stațiuni. din toate zonele și din toate fazele pentru a se ajunge la concluzii generale privind impactul om-mediu natural.

Clasificarea și stabilirea tipului așezărilor cucutiene continuă să rămînă în discuție. Sînt multe așezări în care s-au efectuat cercetări, mai mult sau mai puțin ample, dar foarte puține stațiuni au fost cercetate integral. De aici apar și clasificări diferite. În cele mai multe cazuri, și însăși noi am folosit acest criteriu, clasificarea așezărilor s-a făcut după formele de relief pe care se află. S-a ajuns astfel la clasificarea așezări cu altitudine mare, așezări cu altitudine medie și așezări joase [2]. S-a susținut chiar că în anumite faze au fost preferate anumite forme — înalte sau joase, că a avut loc astfel o pendulare a așezărilor de la o fază la alta [3]. Am arătat și cu alt prilej că nu a existat într-o fază sau alta o anumită predilecție a comunităților cucutiene pentru o anumită formă

1 S. Marinescu-Bîlcu, M. Cârciumaru, A. Muraru, *Dacia*, N.S., 25, p. 7-33, idem, *MemAntic*, 9-11, 1985, p. 643-668.

2 N. Zaharia, M. Petrescu — Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova De la Paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 32.

3 *Ibidem*, p. 33.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de relief [4] şi că, de regulă, aşa cum arăta Vl. Dumitrescu, aşezările cucuteniene au continuat să ocupe locul celor din cultura Precucuteni [5]. În ultimul timp s-a încercat şi daoptarea criteriului geografico-etnografic după caracterul dat aşezării de amplasarea locuinţelor. S-a ajuns astfel la stabilirea a două tipuri : a) aşezări compacte, b) aşezări răsfirate [6]. În cadrul acestei clasificări se pune semnul egalităţii între aşezările răsfirate şi aşezările deschise [7]. Ori aşezările deschise au fost considerate cele fără un sistem artificial de apărare prin şanţuri sau îngrădituri şi ele pot fi atît pe locuri înalte, cît şi pe locuri joase. Nu credem că împărţirea aşezărilor pe criterii geografico-etnografice, aplicate la perioada modernă şi actuală, se sprijinea pe dovezi pentru a fi aplicată în cercetarea culturii Cucuteni. Această împărţire contravine realităţilor arheologice. În toate aşezările cercetate locuinţele sînt foarte apropiate unele de altele şi organizate în grupuri sau cercuri concentrice. Nu pot fi deci considerate ca răsfirate. Chiar în marile aşezări descoperite în aria tripoliană locuinţele sînt foarte apropiate unele de altele şi ordonate în cercuri concertrice după un plan prestabilit. În acest caz împărţirea aşezărilor pe baza criteriilor geografice-etnografice contravine şi ipotezei amplasării concentrice a locuinţelor după un simbol cosmologic — acel *imago mundi* [8]. De asemenea, această împărţire nu poate fi pusă de acord nici cu ipoteza că dispunerea locuinţelor în cercuri sau şiruri paralele a avut loc din necesitatea întăririi sistemului de apărare cu garduri care legau locuinţele periferice [9]. Într-o aşezare cu locuinţe răsfirate acest sistem de apărare nu s-ar fi putut realiza. Să avem în vedere apoi că nici chiar şanţurile de apărare nu au împiedecat extinderea aşezării în unele etape şi aceasta a avut loc nu ca o „răsfirare" a aşezării, ci pe aceleaşi criterii de grupare şi apropiere a locuinţelor. Pe de altă parte însăşi mediul natural dominat de păduri nu oferea posibilitatea unor aşezări preistorice, ca şi la cele retardate, aşezările sînt grupate cu locuinţele dispuse într-o anumită ordine [10], ceea ce dă impresia că au existat preocupări pentru sistematizare sau, poate aşa cum arătam cu alt prilej, că dispunerea locuinţelor în cercuri şi grupări să fie legată de rolul cercului şi al elipsei în viaţa spirituală a comunităţilor cucuteniene [11].

4 St. Cucoş, *Faza Cucuteni B din zano subcarpatică a Moldovei*, teză de doctorat, Iaşi, 1983.

5 Vl. Dumitrescu, *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 289.

6 D. Monah, în D. Monah, St. Cucoş, *Aşezările culturii Cucuteni din România*, Iaşi, 1985, p. 43.

7 *Ibidem*, şi nota 18.

8 *Ibidem*, p. 44-45.

9 *Ibidem*, p. 47.

10 Vl. Dumitrescu, *Hăbăşeşti. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1954, p. 18 şi urm. ; M. Petrescu — Dîmboviţa, *ASU — Iaşi*, 3, 1957, 1-2, p. 4 ; Vl. Dumitrescu, *SCIV*, 14, 1963, p. 63 ; S. Marinescu-Bîlcu, *Tîrpeşti from Prehistory to Histori in Eastern Romania*, *BAR*, International Series, 107, p. 51 ; Vl. Dumitrescu, Al. Bolomey, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumaine*, Bucureşti, 1983, p. 114 ; St. Cucoş, *op. cit.*

11 St. Cucoş, *Sfîrşitul civilizaţiei eneolitice în Subcarpaţii estici românesti*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, sub tipar.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pe baza puținelor date existente așezările ar putea fi împărțite în tipuri stabilite și sezoniere. Acestea din urmă, documentate în aria subcarpatică de la Borzești — Dealul Mare și Valea Șoșii — Poduri, se pot pune în legătură cu apărarea cîmpurilor cultivate și a turmelor de animale în anumite perioade ale anului. Dar și pentru acestea este necesar ca cercetările viitoare să aducă dovezi mai convingătoare.

Dacă asupra locuințelor dispunem astăzi de importante date referitoare la sistemul de construcție și la amenajările interioare [12], rămîne totuși ca o necesitate pentru cercetarea viitoare stabilirea mai certă a rolului unor construcții și anexe. Faptul este cu atît mai important cu cît multe din elementele neclare ale unor asemenea construcții și anexe sînt puse pe seama unor practici de cult în general. Și chiar relativ la acestea din urmă nu totdeauna interpretarea este plauzibilă. Unele încercări recente de a găsi unor construcții și anexe un rol economic [13] constituie un început bun pentru cercetarea viitoare, dar nu pe deplin satisfăcător.

O problemă insuficient studiată este aceea a diferențierilor economice între așezări. Nu se poate afirma că o comunitate dintr-o așezare a avut o activitate predominant pastorească, iar alta bazată mai mult pe cultivarea plantelor sau pe anumite meșteșuguri. Ori și această cercetare ar da un răspuns atît la rolul unor construcții și anexe, cît și însăși la tipul de așezare. Problema se leagă însă de studiile ecologice, de relația mediului natural, de o cercetare pluridsciplinară.

Cercetările au dus la acumularea unui vast material ceramic și credem că nu greșim dacă afirmăm că astăzi se cunosc aproape toate formele ceramice și seriile decorative cucuteniene. Poate că o sinteză a acestora într-un corpus al ceramicii cucuteniene, cu seriile decorative care pot fi întîlnite pe aceeași formă sau pe mai multe și nivelurile din care provin, ar fi deosebit de util pentru încadrarea corectă a unor așezări și ar contribui la stabilirea periodizării și cronologiei. De altfel, credem că periodizarea se impune a fi reconsiderată in raport de noile realități stratigrafice și stilistice. Operăm în prezent cu mai multe periodizări [41] fără a se fi ajuns la un consens. Cu toate acestea în schemele de periodizare s-a rămas cu acea etapă de început a culturii Cucuteni — A1 — în care ar trebui să existe obligatoriu un nivel de locuire numai cu ceramică bicromă. Această etapă a fost stabilită doar teoretic, pornind de la ipoteza că numai un nivel cu ceramică bicromă a stat la începuturile ceramicii pictate cucuteniene. Ideea a dus la acel nivel *Protocucuteni* de la Izvoare — Neamț (Izvoare II, III) [15]. În acest nivel au fost incluse ma-

12 Vezi nota 10.

13 L. Ellis, *The Cucuteni — Tripoly Culture A Sudy in Technology and Originis of Complex Society*, *BAR*, International Series, 217, Oxford, 1984, p. 117 și urm.

14 M. Petrescu — Dîmboviță, *RSP*, Firenze, 20, 1965, p. 157, și urm.; idem *Cucuteni*, București, 1966, p. 18 și urm.; Vl. Dumitrescu, *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 292; A. Nițu, *CI — Iași*, 9-10, 1978-1979, p. 93 și urm.

15 R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948*, București, 1957, p. 115 și urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

terialele bicrome Izvoare II, III, nivel care știm că nu era lipsit total de tricromie [16], o locuință de la Tîrpești [17],o ipotetică locuință cu ceramică bicromă de la Frumușica [18], dar despre care nu se pomenește nimic în monografia așezării. Cercetările din ultimul timp în așezările cucuteniene și chiar cele reluate de noi în așezarea de la Izvoare — Neamț [19] nu au dus la descoperirea unui nivel care să confirme etapa Cucuteni A1. Faptele au determinat ca unii cercetători să folosească mai recent denumirea de etapa Cucuteni A1-2 mai corespunzătoare realităților stratografice. S. Marinescu-Bîlcu arăta că dacă cultura Cucuteni s-a născut din faza Precucuteni III, un orizont cucutenian numai cu ceramică bicromă este logic să apară pe aria de evoluție a acesteia din urmă [20]. Descoperirile nu au relevat un asemenea orizont la începutul culturii Cucuteni, ci la sfîrșitul fazei Precucuteni III. Nivelul Precucuteni III tîrziu de la Poduri — Bacău aduce date concludente în acest sens. Ceramica din acest nivel se caracterizează prin pastă roșie-cărămizie și este ornamentată cu decor spiralic pictat înainte de ardere, alb pe fond brun, ceea ce justifică ipoteza lui A. Nițu că fondul primar în pictura cucuteniană a fost cel brun [21] bordat cu incizii mai adînci sau mai fine [22]. Este o pictură bicromă care se apropie mult de aceea de la Izvoare și Frumușica, dar diferită totuși prin pasta ceramicii și maniera de pictură cu alb întins asociat cu incizia și decorul canelat. Multe din elementele acestei specii ceramice se vor regăsi pe ceramica bicromă Cucuteni A_2 la care se adaugă și transmiterea altor elemente de tehnică decorativă precucuteniană cum sînt zonele canelate orizontal, pastile pictate cu alb sau modelate plastic, incizia finală etc. De altfel, pe o amforă bicromă din nivelul A_2 de la Izvoare, ca și pe ceramica din același nivel de la Petricani — Neamț, decorul spiralic pictat este bordat cu incizie fină [23]. Deci la sfîrșitul fazei Precucuteni III existau toate elementele — mai ales bicromia înainte de ardere — pentru trecerea la decorul pictat cucutenian. Așa cum arătam cu alt prilej, credem că ceramica tricromă a apărut odată cu cea bicromă la începuturile culturii Cucuteni [24]. În analiza acestui proces nu trebuie exclus nici faptul, deja postulat, al transpunerii inciziei de bordură a decorului pictat bicrom în conturul negru pictat pe ceramica tricromă [25]. Pe de altă parte să revelăm că cercetările noastre de la Izvoare din 1984 dovedesc că nivelul Protocucuteni a fost stabilit doar prin separarea tipologică a ceramicii bicrome din cele cinci niveluri Cucuteni

16 *Ibidem.*
17 Vl. Dumitrescu, *SCIV*, 14, 1963, 1, p. 69 și urm.
18 R. Vulpe, *SCIV*, 7, 1956, 1-2, p. 53.
19 Săpături inedite. Din colectiv au făcut parte : St. Cucoș, V. Spinei, D. Monah, Gh. Dumitroaia și M. Alexianu.
20 S. Marinescu-Bîlcu, *St. com.*, Sibiu, 1985, p. 27 și urm.
21 A. Nițu, *CI — Iași*, S.N., 11, 1980, p. 141 și urm.
22 D. Monah, St. Cucoș, D. Popovici, *CA*, 6, 1983, p. 3 și urm.
23 R. Vulpe, Izvoarele, p. 125, fig. 90 ; 91/1 ; Săpăturile de la Petricani efectuate de noi în anul 1973, cf. *MemAntiq*, IV — V, 1972 p. 303.
24 St. Cucoș, în D. Monah, St. Cucoș, *op. cit.*, p. 34.
25 Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 64.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

A_2 și nu pe existența unui nivel Cucuteni A_1 în stratigrafia așezării. Deci trecerea de la faza Precucuteni III la cultura Cucuteni a avut loc organic, așa cum a avut loc trecerea de la o fază la alta în evoluția culturii Cucuteni. În aceste condiții ale realităților stratigrafice fie că renunțăm în periodizare la etapa Cucuteni A_1, fie că reconsiderăm etapa A_2 din care separăm pentru etapa A_1 acele așezări în care ceramica bicromă domină cantitativ față de cea tricromă. De altfel întreaga etapă A_2 trebuie detaliată și echilibrată. Se pare că aceasta a avut o lungă durată în timp față de celelalte faze, dacă avem în vedere fie și numai nivelurile A_2 de la Izvoare (5 în total) aflate în stratigrafie verticală.

O altă problemă a periodizării este legată de sfîrșitul culturii Cucuteni — în speță a fazei Cucuteni B. In schema periodizării publicată în 1963 VI. Dumitrescu a cerat o etapă Cucuteni B 3 numai cu ceramică de stil ε de la Valea Lupului, la care ulteror a renunțat [26] întrucît în această așezare nu s-au descoperit locuințe numai cu ceramică de stil ε [27]. Recent, pe baza afirmației că stilul ε este *foarte frecvent* în nivelul III de la Cucuteni, a propus din nou o etapă B 3. Dar în nivelul III Cucuteni B din stațiunea eponimă ceramica cu decor de stil ε nu este singulară, ci asociată cu ceramica de stil ε [2]. Pe de altă parte primele două nivele Cucuteni B de pe Cetățuia — Cucuteni, în care stilul 3 este mai puțin dar nu lipsește, sînt niveluri de refacere și identice [29]. Acestea fac parte din prima secvență a etapei B 2 (B 2a) iar nivelul III din ultima secvență de evoluție B 2 b. De altfel, nivelul III de la Cucuteni corespunde cu cel de la Podei — Tg. Ocna unde ceramica de stil ε depășește cantitativ pe aceea de stil ε , la fel ca în așezările de la Gura Văii — Onești și Ștefănești — Botoșani [30]. În aceste niveluri ceramica Cucuteni B de stil 3 este asociată cu ceramica „varianta Monteoru" cunoscută pe Cetățuia — Cucuteni încă prin cercetările lui H. Schmidt [31]. După opinia noastră etapa Cucuteni B 3 ar putea fi interpretată ca o sursă periodă de asociere a ceramicii cucuteniene de stil 3 cu primele elemente Gorodsk în unele zone de la periferia ariei culturii Cucuteni unde contactul celor două culturi a fost mai timpuriu decît la vest de Prut. Arătăm, cu alt prilej, că o etapă Cucuteni B 3 se justifică mai mult din punct de vedere al analizei stilistice, al artei în general. Continuitatea decorului de stil 3 și în multe cazuri chiar de stil ε în mare parte degenerat, decomps, prezentat pe ceramica Gorodsk — Horodiștea — Erbiceni indică, neîndoielnic, și o continuitate a unei părți a populației cucu-

26 Vl. Dumitrescu, *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 292.

27 A. Nițu, *CI — Iași*, S. N., 9-10, 1978-1979, p. 125.

27 bis Dumitrescu, *Dacia*, N.S., 29, 1-2, 1985, p. 40.

28 M. Petrescu — Dîmbovița, *Cucuteni*, București, 1966, p. 19, 29.

29 Ibidem, p. 18. Că stilul nu lipsește nici din acest nivel este remarcat și de către Vl. Dumitrescu. Cf. Dumitrescu, *loc. cit.*

30 C. Matasă, *AM*, 2—3, 1964 ; A. Nițu, C. Buzdugan și C. Eminovici, *Carpica*, 4, p. 63 și urm. ; A. Nițu, *C.I. — Iași*, S.N., 8, 1977.

31 H. Schmidt. *Cucuteni*, p. 45.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

teniene, dar într-o nouă etapă istorică, într-o sintză etnoculturală pe calea trecerii de la eneolitic la epoca bronzului, cu noi structuri economice şi sociale. Decorul pictat de tradiţie cucuteniană s-a păstrat pe ceramica Gorodsk — Horodiştea şi chiar Usatovo ca o continuitate de ordin spiritual. Şi este de înţeles dacă avem în vedere atît conservatorismul concepţiilor de cult care pot dăinui de-a lungul unor perioade istorice diferite [32], cît şi păstrarea unor tranziţii de către populaţia cucuteniană asimilată de noile structuri economice şi sociale. Nu putem să vedem în păstrarea unor tradiţii, a elementelor decorative de stil a descompuse o altă etapă a eneoliticului final, în speţă a fazei Cucuteni B. Nu este cazul să analizăm aici cultura Horodiştea — Erbiceni pentru a face dovodă altei perioade istorice. Dacă nu avem în vedere ralităţile statigrafice, faptul că nici o aşezare Cucuteni B_2 nu continuă cu un nivel Horodiştea-Erbiceni I, că există deosebiri frapante de la tipul de aşezăre şi pînă la amenajările interioare ale locuinţelor şi a categoriilor ceramice şi nu am accepta că prin finalul fazei Cucuteni B, respectiv cu etapa B_2 b, i-a sfîrşit cultura Cucuteni, formele structurale economice şi socile ale eneoliticului, nu ar mai fi justificată şi necesară în periodizarea preistoriei de la noi perioada de tranziţie la epoca bronzului. Mai mult chiar, urmărind numai din punct de vedere stilistic ecourile decorului cucutenian [33], identificate pînă şi în bronzul mijlociu pe ceramica culturii Costişa [34], am putea presupune faze de evoluţie pînă tîrziu în epoca bronzului ceea ce ar fi într-o totală neconcordanţă cu evoluţia istorică firească a culturii Cucuteni.

32 M. Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, Bucureşti, 1986, p. 9 şi urm.

33 A. Niţu, *C.I. — Iaşi*, S.N., 11, 1980, p. 167 şi urm.

34 *Ibidem*.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

QUELQUES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT DES PROBLÈMES DE LA FIN DU NÉOLITHIQUE À L'EST DES CARPATHES

(Résumé)

L'auteur met en discution la manque des dates écologiques pour l'analyse du milieu naturel environnaut où se sont développées les communautés de la culture Cucuteni. On met aussi en evidence la manque d'un consens concernant la classification du type du habitat crée des difficultés dans l'appréciation des cités de Cucuteni sur une aire (surface) plus large, et la nécessité d'établir le rôle des constructions et des anexes. On souligne qu'un problème insuffissamment étudié est ce des différences économiques entre les habitats. On propose un corpus de la céramique de cucuteni avec toutes les séries décoratives qu'on peut les rencontre sur la mème formé ou sur plusieurs formes céramiques et les niveaux d'où elles provienent pour encadrer correctement les habitats et pour contribuer à l'établissement de la périodisation et de la chronologie. A présent on emploie plusieurs périodisations en ayant comme base l'analyse stratigraphiques des dernières recherches on soutient le passage vers la peinture bicrome et tricrome en même temps du niveau Precucuteni III tard, trouvé dans le habitat de Poduri — Bacău. Se basant sur les mêmes analyses stratigraphiques on montre que la culture Cucuteni prend fin dans l'étape Cucuteni B_2b et qu'il n'y a pas une étape ou une phase Cucuteni B_3 soit comme une prépondérence du style, ou comme la présence de la céramique peinte de la culture Horodiștea — Erbiceni.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

DEPOZITUL DE BRONZURI DE LA GIOSENI

de ALEXANDRU VULPE, VIOREL CĂPITANU

Depozitul a fost găsit în cursul lucrărilor agricole din primăvara 1989. Locul descoperirii se află în partea sudică a satului Gioseni, comuna Tamași, județul Bacău, în grădina săteanului Mihai Andrei, la aproximativ 20 m de la șoseaua Bacău — Tamași — Pîncești, pe terasa înaltă a Siretului, într-o zonă în care s-au produs în repetate rînduri, alunecări de teren. Se impune deci presupunerea că bronzurile se aflau în poziția secundară.

În urma cercetărilor făcute la fața locului de Viorel Căpitanu, constînd și dintr-un mic sondaj de 1 x 1 m pînă la - 0,60 adîncime, s-au găsit fragmente de sîrmă nr. 29 și 30, dar n-a putut fi observată urma vreunei gropi, fapt care întărește supoziția alunecării depozitului odată cu terenul care-l adăpostea. Depozitul consta din minimum 35 de bronzuri din care descoperitorul a predat Muzeului de istorie Bacău prin Fistoș Ioan 12 bucăți. Restul au fost recuperate ulterior de la diferiți consăteni. Există, prin urmare, posibilitatea că în viitor să mai apară piese din acest depozit. Obiectele se află în colecțiile Muzeului Bacău sub nr. inv 32272-32306.

1. *Celt* cu decor în relief constînd din linii verticale pornind din margine, șase linii pe o parte, șapte pe cealaltă. Lama se lățește spre tăiș. Bine finisat : cusătura de turnare vizibilă doar pe muchia urechiușei. Ascuțit recent de descoperitor ; pare însă a fi fost șlefuit și în antichitate. Patină verde-deschis. L : 10,8 cm ; Gr. — 221 g ; nr. inv. 32272

2 — 20. *Celturi* de tip transilvan. Remarcabil de asemănătoare în formă și dimensiuni ; par a fi turnate în aceleași valve (a se observa și asemănarea secțiunilor transversale ale lamei cu mici deosebiri între părțile din stînga și dreapta). Nici un exemplar nu vădește urme de folosință în antichitate tăișurile sînt neșlefuite (nr. 9, 12, 18 au fost ascuțite de către descoperitori). Pe mijlocul zonei tăișului pieselor nr. 4, 1, 10, 15 — 17, 20, poate și la nr. 7,. 8, 14, 18 se observă o dungă abia reliefată. lungă de 5 — 10 mm, care reprezintă foarte probabil urma turțurelui de bronz, rezultat pe canalul de scurgere a gazelor. Pe marginea tubului de înmănușare a pieselor nr. 4, 5, 10, 15 — 18 se remarcă două mici ridicături laterale, care pot fi interpretate ca resturi ale canalelor de turnare și respectiv, de ridicare a nivelului. Se poate deci presupune că

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

la toate piesele s-a folosit aceeași tehnologie de turnare. Cusături de turnare sînt prezente la toate exemplarele, mai proeminente la nr. 3, 5, 17. Fețele lamei celturilor nr. 2, 6 — 10, 12, 13, 17, 18 prezintă o ușoară adîncire în zona de limită dintre tub și tăiș, rezultată din mișcarea dopului de lut sau piatră în timpul turnării. Cu excepția topoarelor nr. 13, 17, 18, pare au o patină brun-verzuie, restul sînt de culoare verde, cu nuanțe verde-deschis. Urme recente de zgîrieturi și ascuțire se constată pe piesele nr. 9, 11, 12, 18. Partea dinspre tăiș a lamei celtului nr. 11 a fost ruptă de către descoperitor. Lungimea variază între 10,2 cm și 10,8 cm. Dacă însă luăm în considerare doar distanța de la marginea tubului la tăiș atunci dimensiunile se arată deosebit de unitare : între 10 și 10,1 cm.

Nr.	Lung. totală	Lung. marg. tăiș	Greutate	Nr.inv.
2	10,8	10	179 g	32273
3	10,5	10,1	194	32274
4	10,7	10,1	187	32275
5	10,7	10	186	32276
6	10,5	10	188	32277
7	10,3	10,1	195	32278
8	10,5	10,1	183	32279
9	10,2	defect	182	32280
10	10,8	10,1	190	32281
11	8,7	defect	169	32282
12	10	„	184	32283
13	10,4	10	184	32284
14	10,4	10,1	187	32285
15	10,6	10	177	32286
16	10,7	10,1	177	32287
17	10,6	10,1	199	32288
18	10,6	10,1	200	32289
19	10,4	10,1	190	32290
20	10,5	10,1	195	32291

21 — 24. *Seceri cu cîrlig.* Patină verde-închis. Nr. 21, 22 sînt asemănătoare ca formă și structură. Au cîte un ciot de turnare pe muchia lamei și un altul pe cîrlig (în locurile respective pe revers se văd impurități de turnare). Pe ambele piese se poate observa cum lama a fost subțiată prin batere cu un obiect bont ale cărui urme sînt vizibile mai ales pe față, dar și revers ; tăișul a fost bine ascuțit prin șlefuire. Pe reversul mînerului se remarcă, pe ambele seceri, cîte o adîncitură circulară (mai largă la nr. 21).

Secera nr. 23 prezintă două cioturi de turnare pe muchia lamei, iar pe revers se văd impurități sub forma unor vine subțiri. Și piesa nr. 24 a fost bine finisată ciotul de turnare este abia vizibil pe muchia lamei). Capătul mînerului acestei seceri prezintă o îngroșătură puternică lățită ; este de fapt un ciot de turnare conservat în mod intenționat probabil cu scopul unei mai bune înmănușări. Lamele secerilor nr. 23 și 24 au fost subțiate și șlefuite într-un mod asemănător exemplarelor nr. 21, 22.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Nr.	Lungime max.	Greutate	Nr. inv.
21	16,8 cm	100 g	32292
22	17,3	107	32294
23	18,3	114	32295
24	17,9	174	32296

25. *Seceră cu limbă la mîner.* Patină verde-deschis. Ciot de turnare pe muchia lamei. Tăişul ascuţit prin şlefuire. Muchiile mînerului şi muchia lamei decorată cu mici impresiuni ovale, realizate prin ciocănire cu un obiect brut ; nervura mediană a mînerului nedecorat. Lung. max. 16,5 cm ; gr. 103 g ; nr. inv. 32293.

26. *Obiect în formă de clopoţel,* constînd dintr-o calotă semisferică pe al cărei maxime rotunjiri este fixată, prin sudură, un tub cu suprafaţa uşor faţetată. Tubul nu corespunde cu interiorul calotei (la locul de sudură se observă, în interior, o placă subţire de bronz(b) iar tot pe faţa interioară a calotei o mică pleznitură a astupat prin sudura unei alte plăcuţe (a). marginea calotei este puţin răsfrîntă. Patină verde închis. Înălţime 9 cm ; gr. 122 g ; nr. inv. 32296. Asupra funcţiei acestei piese vezi mai jos.

27. *Brăţară* masivă cu secţiunea plan-convexă, decorată cu caneluri străbătute, unele, de cîte o linie gravată. Decorul se situează numai spre capete. Foarte curat lucrată ; nu se observă nici o impuritate. A fost probabil turnată prin procedeul formei pierdute. Suprafaţa lucioasă. Patină verde-albăstruie. Diam. : 7,8 cm. gr. 143 g ; nr. inv. 32298.

28. Brăţară cu capetele subţiate şi cu secţiunea rotundă. Deformată. Lung. între capete 8,5 cm ; gr. 22 g nr. inv. 32299.

29. Spirală de sîrmă cu secţiune rectangulară, provenind foarte probabil de la o *fibulă de tip pasametrie* (ornament spiralic lateral). Patină verde-ierbos. Diam 3,2 cm ; gr. 9 g ; nr. inv. 32300.

30. Fragment de sîrmă cu secţiunea rectangulară, provenind probabil de la aceeaşi piesă ca nr. 29. Aceeaşi patină. Diam. 3,2 cm ; gr. 2,5 ; nr. inv. 32302.

31. *Toartă de vas* al cărei tip nu poate fi precizat. Secţiune rectangulară. Piesa fusese fixată pe corpul vasului printr-un nit ale cărui urme — impresiune circulară — se vede în jurul găurii păstrate. Patină verde-deschis. Lung. 7,2 cm, gr. 12 g ; nr. inv. 32301.

32. Fragment de lamă de *spadă.* Cîte o linie gravată, paralelă cu tăişul. Patină verde-închis. Lung. 9,2 cm, gr. 84 g, nr. inv. 32303.

33. Vîrful unei *lănci.* Nervură mediană proeminentă. Linii gravate, paralele cu tăişurile. Valvele au fost uşor mişcate în timpul turnării. Patina verde-albăstruie. Lung. 11,6 cm, gr. 62 g., nr. inv. 32304.

34. Fragment de spadă cu tub median proeminent. Linii gravate paralele cu tăişurile. Patină verde-închis pe o faţă, mai deschisă pe cealaltă. Lung. 9,8 cm, gr. 175 g, nr. inv. 32305.

35. Bară subţire, ascuţită la un capăt (sulă) şi lăţită la celălalt (daltă) turnată în formă monovalvă şi finisată prin batere. Patină îndepărtată recent. Lung. 14,8 cm, gr. 22 g, nr. inv. 32306.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cele 20 de celturi reprezentate în depozitul de la Gioseni sînt, toate de tip transilvănean (după definiția lui M. Rusu), nr. 2 — 20 aparțin variantei principale B, iar nr. 1 fiind apropiat variantei B 5[1]. Pînă la o nouă clasificare generală a topoarelor-celt din SE-ul Europei, operație ce se lasă încă așteptată[2], ne mulțumim cu observația că, spre deosebire de schema tipologică mai sus amintită, piesele nr. 2 — 20 au liniile mediane de pe fețele lamei, drepte, ele pornind de sub bordura găurii de înmănușare și sfîrșind în extremitățile tăișului (asemănătoare variantei B4, Rusu). Fără a pretinde să dăm o listă completă a descoperirilor aparținînd acestei variante, observăm totuși o frecvență mai mare în Moldova și în estul Transilvaniei[3].

Celtul nr. 1 se deosebește de varianta B5 în special prin repartiția egal de lungă a liniilor în relief perpendiculare pe bordura găurii de înmănușare. Tot potrivit lui M. Rusu, variantele B4 și B5 ale celtului de tip transilvănean, se găsesc de obicei în depozitele ce aparțin grupei Cincu — Suseni[4]. În stadiul actual al cercetării nu avem nimic de obiectat la această încadrare generală.

Secerile cu cîrlig nr. 21 — 23 pot fi atribuite, potrivit tipologiei lui M. Petrescu — Dîmbovița, tipul Cristian — Drajna și se întîlnesc atît în depozitele de tip Uriu cît și în cele din seria Cincu — Suseni[5]. Răspîndirea lor include centrul și Estul Transilvaniei precum și Moldova[6]. De remarcat în acest din urmă context, piesele foarte asemănătoare din depozitul de la Ciorani (Pufești, Vrancea), la aproximativ 50 Km sud de Gioseni, pe valea Siretului[7]. Piesa nr. 24 poate fi alăturată,

---

Prescurtări: M. Petrescu — Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977 = Dep.

— Idem, *Die Sichelen in Rumänien* (BPF. XVIII, 1 München. 1978) = *Sicheln.*

1 M. Rusu, Sargetia, 4 1966, p. 23 sqq.

2 Vezi mai recent și B. Wantzek, *Die Gußmodel für Tullenbeile im sudoslichen Europa*, Bonn, 1989, p. 96 și 138.

3 Așa de exemplu piesele de la Bozia (Vaslui) *Sicheln*, p. 109, pl. 57, B/7 = Dep. 74, pl. 78/13); *Dolješi* (Iași) *Sicheln*, p. 109, pl. 59, B/1 = *Dep.* p. 75, piesa respectivă nu este ilustrată); Negrești (Vaslui) *Sicheln.* p. 110, pl. 63, A/3 = *Dep.* p. 76, pl. 84/2); *Gușterița* II (Sibiu) *(Sicheln*, p. 120 sqq., pl. 104/19.20.22 = *Dep.* p 95, pl. 147/13, 14); *Ormeniș* (Brașov) *(Sicheln*, p. 123, pl. 123, A/5 = *Dep.*, p. 100, pl. 167/12, 14); *Popești* (Cluj) *(Sicheln*, p. 124, pl. 129, c/5 = *Dep.*, 102, pl. 178/9; *Spălnaca II* (Alba) *Sicheln*, p. 127 sqq., pl. 140, B/16 = *Dep.*, p. 108., piesa nu este ilustrată); *Ilișeni* (Botoșani) *(Sicheln)* p. 136, pl. 211, B/1.2. = *Dep.*, p. 119 pl. 279/1.2); *Socu* (Gorj) *(Sicheln*, p. 136, pl. 214, A/1.2 = *Dep.*, p. 120, pl. 284/1.2); *Firtușu* (Harghita) *(Sicheln.* p. 156, pl. 273, C/1 = *Dep.*, p. 155, pl. 372/9); în RGZM Mainz se află un exemplar similar provenit dintr-o colecție particulară (K. Kibbert, *Die Aste unde Beile* im mittleren Westdeutschland II, BPF, IX, München, 1984, p. 122, pl. 43/556; pe bună dreptate se sugerează proveniența din zona carpatică).

4 M. Rusu, op. cit., p. 26; idem, Dacia, NS, 7, 1963, p. 84 sqq.

5 Sicheln, p. 60, pl. 16/B.

6 *Ibidem*, p. 61, pl. 295/B.

7 *Idem*, ArhMold 2—3, 1964, p. 255, fig. 3/2—7 și *Sicheln*, p. 109, pl. 58/A (= *Dep.*, p. 74, pl. 78/14—19, 79/1—4); depozitul a fost atribuit seriei Băleni care corespunde în parte grupei Uriu, dar continuă probabil și în etapa următoare.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

judecînd după gradul accentuat de îndoire a mînerului în raport cu lama, secerilor de tip Micăsasa — Drajna [8].

Secera cu limbă la mîner nr. 25 aparţine tipului Uioara 1 şi este frecventă în special în depozitele grupei Cincu — Suseni [9]. De remarcat că seceri de tip Uioara 1 apar cu totul izolat, în spaţiul extracarpatic; pînă de curînd nu erau cunoscute în Moldova [10].

Piesa nr. 26 reprezintă foarte probabil ceea ce în unele lucrări a fost desemnat drept „piesă componentă a unui obiect decorat cu franjuri" (Fransebesatzstück) [11]. În tubul de deasupra calotei se introduceau fie franjuri, fie un buchet de pene. Este totuşi curios că tubul nu comunică cu calota şi doar o radiografie ar putea arăta dacă obiectul a fost aşa conceput sau a fost astupat ulterior, cum ar sugera plăcuţa sudată în interiorul calotei (fig. 5). Dacă interpretarea noastră este corectă, piesa ar fi putut servi fie ca obiect de harnaşament (cu franjuri de curea) sau ca fruntar, fie ca alcătuind vîrful unui coif (panaşul) de piele [12]. Din punct de vedere tipologic, piese asemănătoare cunoaştem din depozitele de tip Kúrd (Cincu — Suseni) de la Rétközberencs, Tibolddaróc şi Vajdácska, toate din Ungaria [13].

Brăţara nr. 27 face parte din seria brăţărilor masive, răspîndite începînd cu sfîrşitul epocii bronzului şi culminînd în perioada depozitelor de tip Cincu — Suseni (Ha A).

Majoritatea pieselor sînt bogat decorate cu motive gravate sau combinate cu coaste în relief; o mică parte sînt total neornamentate. Nu cunoaştem însă nici o brăţară întru totul asemănătoare exemplarului de la Gióseni, aşa încît încadrarea o facem pe baza analogiilor formale cu piese din unele depozite [14].

---

8 *Sicheln*, p. 58, pl. 16/A.

9 *Ibidem*, p. 26 sqq., pl. 2/A (Vezi în special nr. 380 din depozitul de la Cincu) şi p. 53.

10 *Ibidem*, p. 56, pl. 292/A.

11 A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn (III). Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd, Gyermely)*, Budapesta. 1985, p. 73.

12 Vezi şi V. Căpitanu, *Symposia Thracologica* 8, 1990, p. 138.

13 *Ibidem*, p. 128, pl. 193/9; p. 202, pl. 148/6; p. 210, pl. 207/2; alte trei exemplare provin dintr-un depozit presupus ca fiind descoperit poate în Crişana, în condiţii necunoscute (materialul ne-a fost arătat de istorica de artă Rada Teodoru — actualmente plecată din ţară, care a permis desenarea piesei fără alte informaţia despre locul sau condiţiile de descoperire. Nu ştim unde se află respectivele piese în prezent. M. Petrescu — Dîmboviţa (*Sicheln*, p. 156, pl. 156. D/1/3 = *Dep.*, p. 155, pl. 371/1—3) citează în mod eronat informaţii şi de la M. Rusu.

14 Cîteva exemple de brăţări masive cu secţiunea în formă de „D" şi extremităţile plate: *Dumbrava* (Timiş) (*Sicheln*, p. 119, pl. 99, A/3 = *Dep.* p. 93, pl. 141/9; cea mai apropiată analogie, care provine însă dintr-un depozit al cărui context nu este sigur); *Berzasca* (Caraş-Severin) (*Sicheln*, p. 114, pl. 81, B/1 = *Dep.*, p. 83, pl. 117/4); „Hunedoara" I (*Sicheln*, p. 122, pl. 118, C/4 = *Dep.*, p. 98 pl. 161/12); *Spălnaca II* (*Sicheln*, p. 127, pl. 154/505, 507; 155/532. 533; 156/538 = *Dep.*. 108 sqq., pl. 207/1.3.4, 208/2.3); *Uioara* (*Sicheln*, p. 132, pl. 203/1159.1161.1162 = *Dep.*, p. 114, pl. 261/2.3.5.). Toate piesele citate provin din depozite ale grupei Cincu — Suseni.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În ceea ce privește brățara nr. 28, aceasta reprezintă un tip comun, găsit în toate grupele de depozite începînd cu sfîrșitul epocii bronzului [15].

Piesele nr. 29 și 30 sînt probabil părți componente a uneia sau două fibule de tip Rimavská Sobota, reprezentînd spiralele laterale cu funcție exclusiv ornamentală [16]. Din Moldova cunoaștem exemplarele din depozitele de la Bîrlad și Rafaila, unde respectivele fibule s-au găsit în pereche [17]. Datarea lor în etapele Cincu — Suseni pînă în Moigard — Tăuteu (Ha B1) este sugerată de contextul depozitelor citate [18].

Tortița nr. 31 provine de la o ceașcă de tip Blatnica [19], tip a cărui răspîndire cuprinde în principal estul Ungariei, Slovacia și Transilvania, dar se întîlnește și în Europa centrală [20].

Este practic imposibil de determinat proveniența tipologică a fragmentului de spadă nr. 32. Judecînd după cele două linii gravate, considerăm mai probabilă apartenența la un tip de spadă cu limbă la mîner, decît la unul din tipurile cu mîner plin [21]. Pe de altă parte fragmentul nr. 33 provine mult mai probabil de la un vîrf de lance, luînd în considerație lama străbătută de șănțuiri proeminente ce conferă secțiunii un profil remarcabil de ondulat [22].

Cele discutate mai sus arată că descoperirea de la Gioseni se încadrează în seria depozitelor de tip Cincu — Suseni, care datează din întreaga fază de început a Hallstattului vechi românesc (Ha A). Ne întemeiem această afirmație pe interpretarea ca depuneri cu caracter sacral

15 Vezi recent publicatul depozit de la Iernut (Mureș) (A. Vulpe și V. Lazăr, Dacia NS, 33, 1989, p. 244 sqq.).

16 T. *Bader, Die Fibeln in Rumänien* (PBF, XIV, 6), München, 1983. p. 41 sqq ; vezi și recenzie A. Vulpe, Germania 65, 1987, p. 477.

17 *Ibidem*, nr. 32.35, pl. 7/32.34 ; 8/35

18 *Ibidem*, p. 49, sqq.

19 P. Paităy *Die BronzegefaBe in Ungarn* (PBF. II. 10) München, 1990, p. 51, pl. 37/74,75 ; 38 ; 39/79-; cf. și A. Mozsolics, *op. cit.*, p. 48 ((le datează în orizontul Kurd = Cincu — Suseni). Potrivit lui Patey, datarea acestui tip de ceașcă cuprinde și ultima etapă a epocii bronzului, deși majoritatea exemplarelor se găsesc în depozite din Ha A ; din Romania citățm exemplarele de la *Suseni (Sicheln*, p. 127, pl. 136/128 = Dep. p. 117, pl. 189/16) ; *Uioara ;Sicheln*, p. 132, pl. 189/699 = *Dep.*, p. 114 pl. 241/13) ; ambele depozite aparțin seriei Cincu — Suseni.

20 H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnefelderzeik nördlich und südlich der Alpen, Berlin, 1959, p. 157.

21 A. D. Alexandrescu, Dacia NS 10. 1966, p. 134, pl. 14—21.

22 Citățm cîteva vîrfuri de lance a căror frunză au un profil asemănător : *Cincu* (Brașov) *(Sicheln*, p. 117, pl. 89/30.31 = *Dep.* p. 88, pl. 130/ 12.13) ; *Gușterița II* (Sibiu) *(Sicheln*, p. 120, pl. 115/269—271 = *Dep.* p. 95, pl. 156/22.24) ; *Pecica II* (Arad) *(Sicheln*, p. 124, pl. 125/36 = *Dep.* p. 101, pl. 169/15 ; *Suseni* (Mureș) *(Sicheln*, p. 127, pl. 136/31 = *Dep.* p. 107, pl. 190/1) ; *Spălnaca II* (Alba) *(Sicheln*, p. 127, pl. 152/405 = *Dep.* 108, pl. 202/5) *Uioara* (Alba) *(Sicheln.* p. 132, pl. 197/993 = *Dep.* p. 114, pl. 251/11) etc. Toate exemplele citate provin din depozitele seriei Cincu — Suseni. Din Ungaria semnalăm piesele din depozitele de la *Bükkaranyos I* (Mozsolics, *op. cit.*, pl. 1/12) și *Bükkaranyos II.*

(Ibidem, pl. 3/9), aparținînd orizontului Aranyos (= sfîrșitul etapei Cincu — Suseni). Alte exemple din orizontul Kurd (= Cincu — Suseni) : *Bonyhád* (Ibidem, pl.36/10.11) ; *Palotabozsoh Ibidem*, p. 74/5) ; Márok *(Ibidem*, pl. 91/34) și multe altele.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

(votive) a majorității acestor depozite [23], ceea ce le conferă din punct de vedere cronologic o flexibilitate sensibil mai mare — chiar de circa două veacuri — decît dacă le-am considera ca fiind îngropate cu prilejul unor evenimente violente. Cei care sprijină această din urmă ipoteză privesc depozitele de bronzuri aidoma tezaurelor monetare din vremurile mai recente ; de aici noțiunea de „orizonturi" de depozite.

Am scos în evidență cu alte ocazii discrepanța dintre numărul mare al depozitelor de tip Cincu — Suseni (Ha A_1, după M. Rusu și Mircea Petrescu Dîmbovița) și puținătatea frapantă a celor din grupul Turia — Jupalnic atribuite de aceiași, fazei Ha A_2 [24]. Fără a nega datarea ceva mai tîrzie a depozitelor încadrate în grupa Turia — Jupalnic, respectiv a depozitelor ce conțin anumite tipuri de bronzuri a căror evoluție, luată în parte (anumite tipuri de celturi, de spade etc.), implică o datare ceva mai tîrzie (vezi și tipul de depozite Gyrmély în Ungaria, după A. Mozsolics [25]), socotim că depozitele din seria Cincu — Suseni au putut fi depuse pe toată durata primei etape a Hallstattului vechi românesc (Ha A).

Depozitul cîntărește în momentul de față 5,046 kg bronz, din care celturile 3,794 kg., secerile 0,598 kg și celelalte piese fragmentare 0,654 kg.

Așa cum se prezintă, depozitul este constituit în principal din celturi și seceri, celelalte piese, cu excepția brățării nr. 27, sînt fragmentare și ar fi putut fi adăugate pentru a satisface (sau a completa) o cantitate de metal anume cerută pentru scopul sacral al depunerii [26].

23 A. Vulpe, SCIV 25.1974, p. 16 ; V. Căpitanu și A. Vulpe, MemAntiq 9—11, 1977—1979 (1985) p. 499.

24 A. Vulpe, Germania 59, 1981, 2, p. 429

25 A. Mozsolics, *op. cit.*, p. 76 sqq.

26 O prezentare preliminară a depozitului de la Gioseni a fost făcută de V. Căpitanu cu prilejul celui de al XIII-lea simpozion de tracologie de la Satu Mare (1990) și a apărut în Symposia Thracologica 8, 1989, p. 137 ; la acea dată însă nu fuseseră strînse toate obiectele din depozit (fuseseră recuperate doar 27 de piese). În lucrarea de față s-a renunțat la interpretarea de „coif în stare fragmentară cu tijă perforată" pentru piesa nr. 26 (*Ibidem*, p. 138).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

DER BROZENHORT VON GIOSENI, GEM. TAMAŞI, JUD. BACĂU
(Zusammenfassung)

Das Depot besteht aus 35 Bronzen, wovon 20 Tüllenbeilen vom transilvanischen Typ (Nr. 2-20 stellen eine Variante, die besonders in Ostsienbenbürgen und in der Moldau vertreten ist dar), vier Hakensicheln und eine Griffzungensichel. ein glockenförmiger Gegenstand (vermutlich ein Fransenbesatzstück), ein einfaches und ein massives Armband, letztes mit Rillen verziert, Fragmente von Drahtspiralen (wahrscheinlich von einer oder von zwei Posamenteriefibeln vom Typ Rimavska Sobotá), ein Henkelfragment eines Gefäßes vom Typ Blatnica, ein Schwertklingenfragment, zwei Bruchstücke von Speerspitzen und eine dünne Barre, welche auf einem Ende als Meißel auf dem anderen als Ahle fungierte. Der Fund wurde der Hortgatung Cincu-Suseni (Ha A) zugewiesen und gehört zu einer Depotgruppe, die hauptsächlich aus Tüllenbeilen und Sicheln besteht. Die Autoren sind der Ansicht, daß die fragmentarischen Schmucksachen, wohl auch das vollständig erhaltene Armband Nr. 27, den Beilen und Sicheln zugefügt wurden um eventurll ein gewisses Metallgewicht zu erreichen, das für dem Deponierungszweck benötigt wurde.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

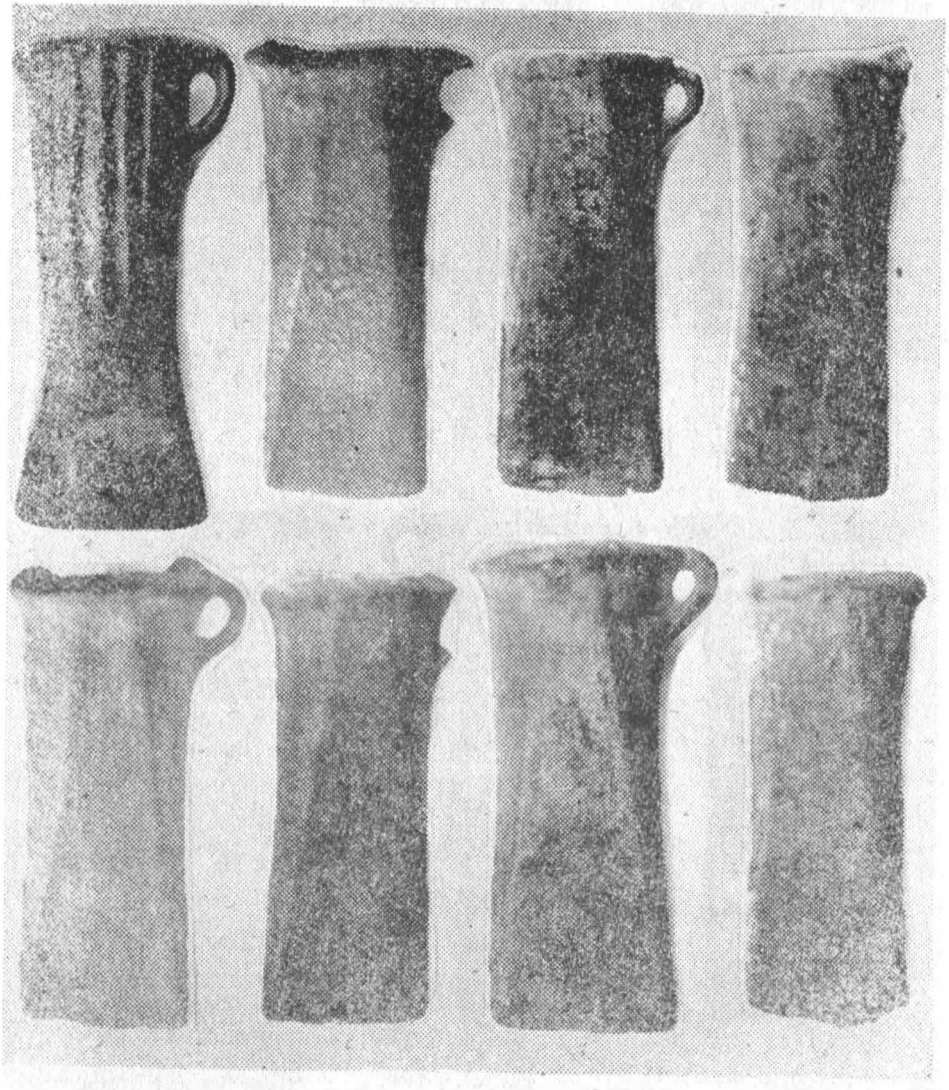

Fig. 1. — Gioseni, 1—8 celturi.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

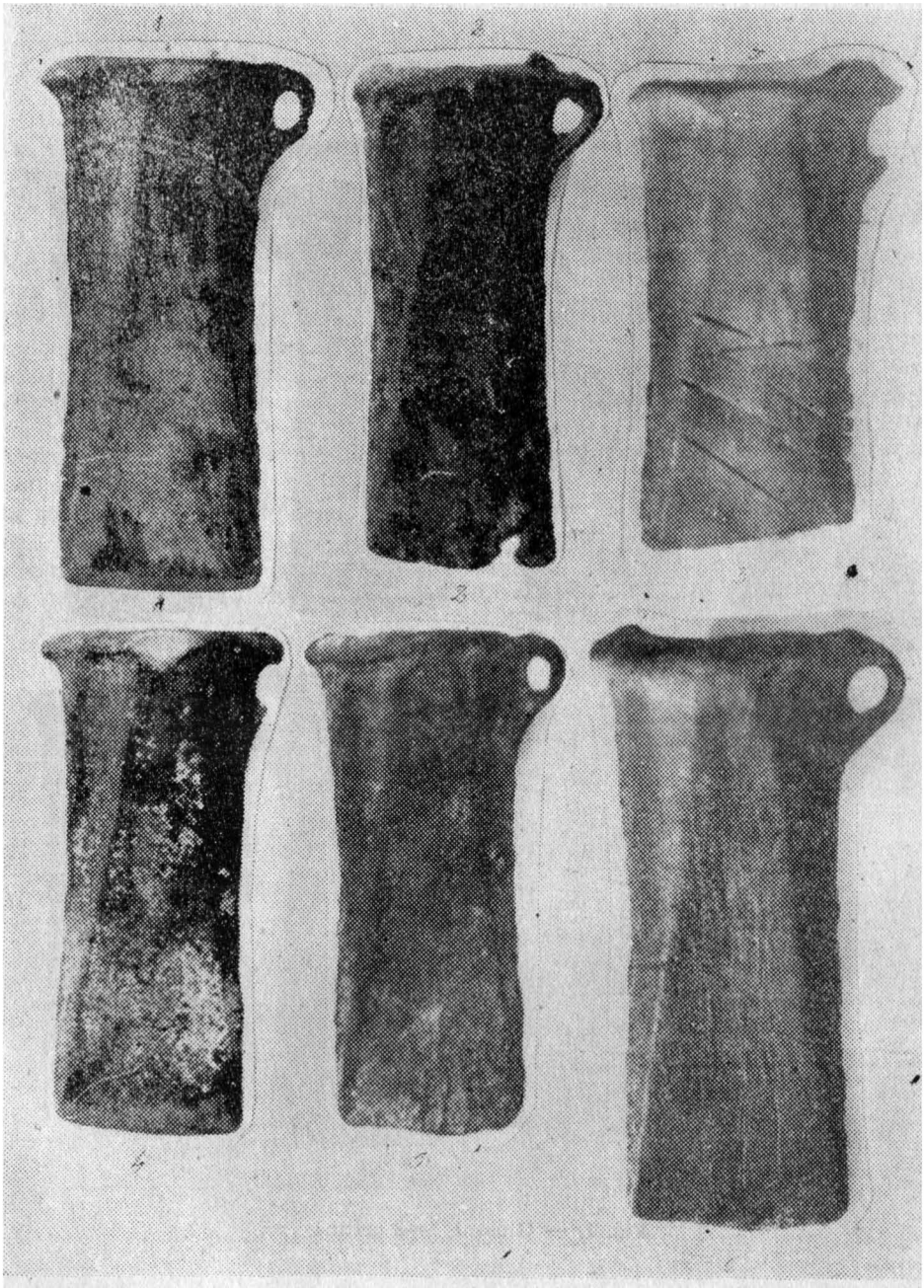

Fig. 2. — Gioseni, 1—6 celturi.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

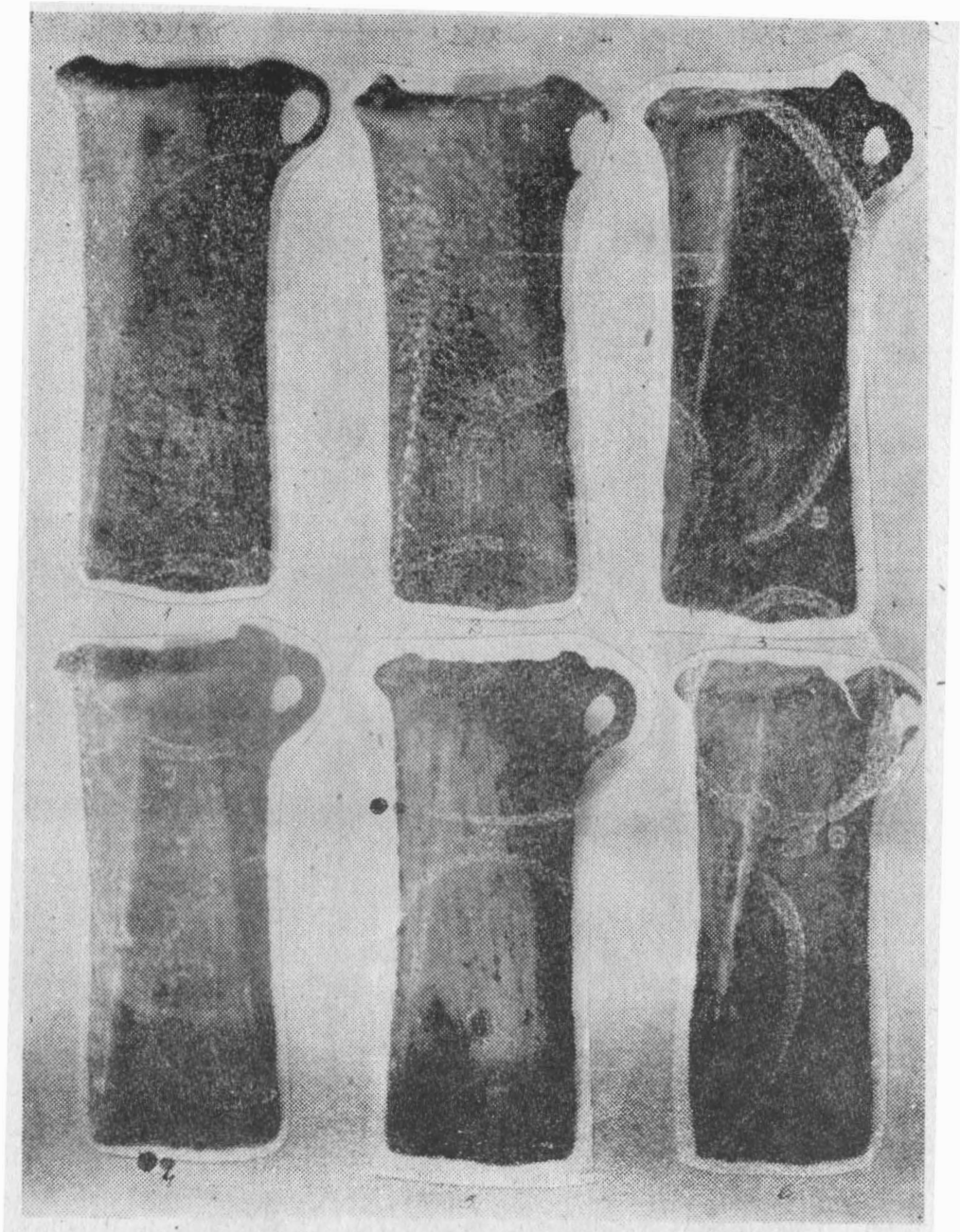

Fig. 3. — Gioseni, 1—6 celturi.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

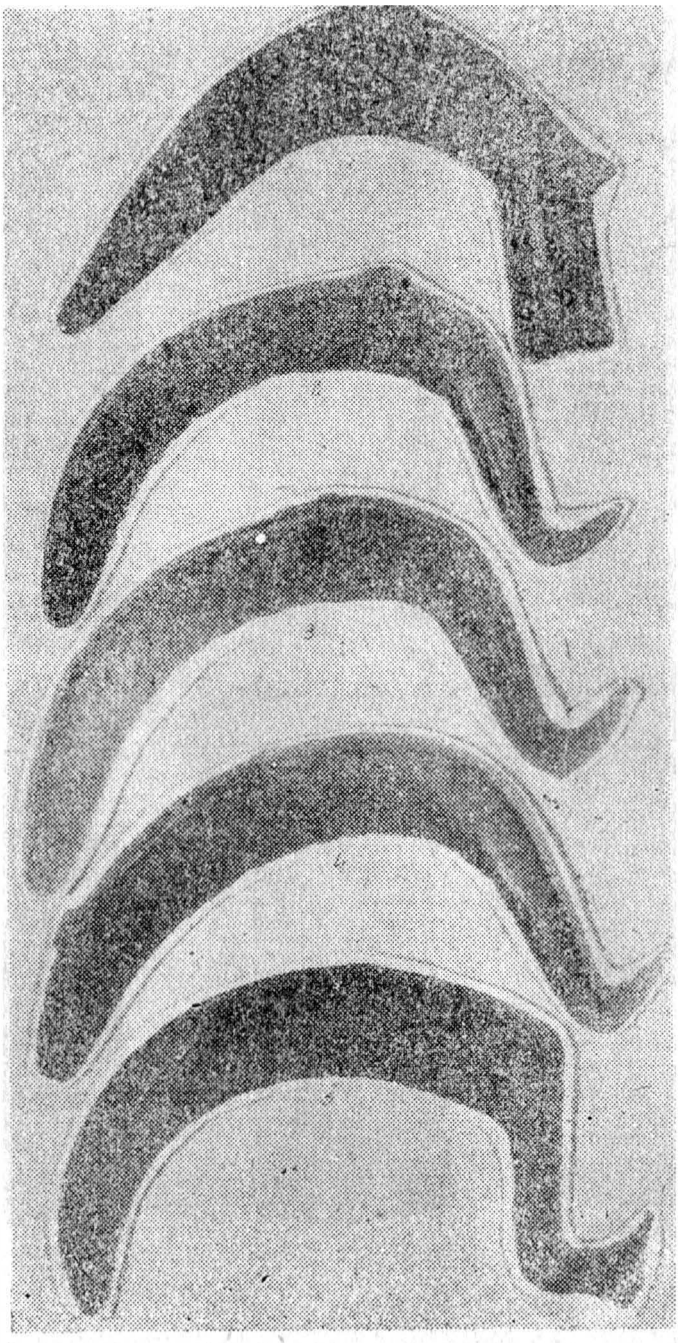

Fig. 4. — Gioseni, 1—5 seceri.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

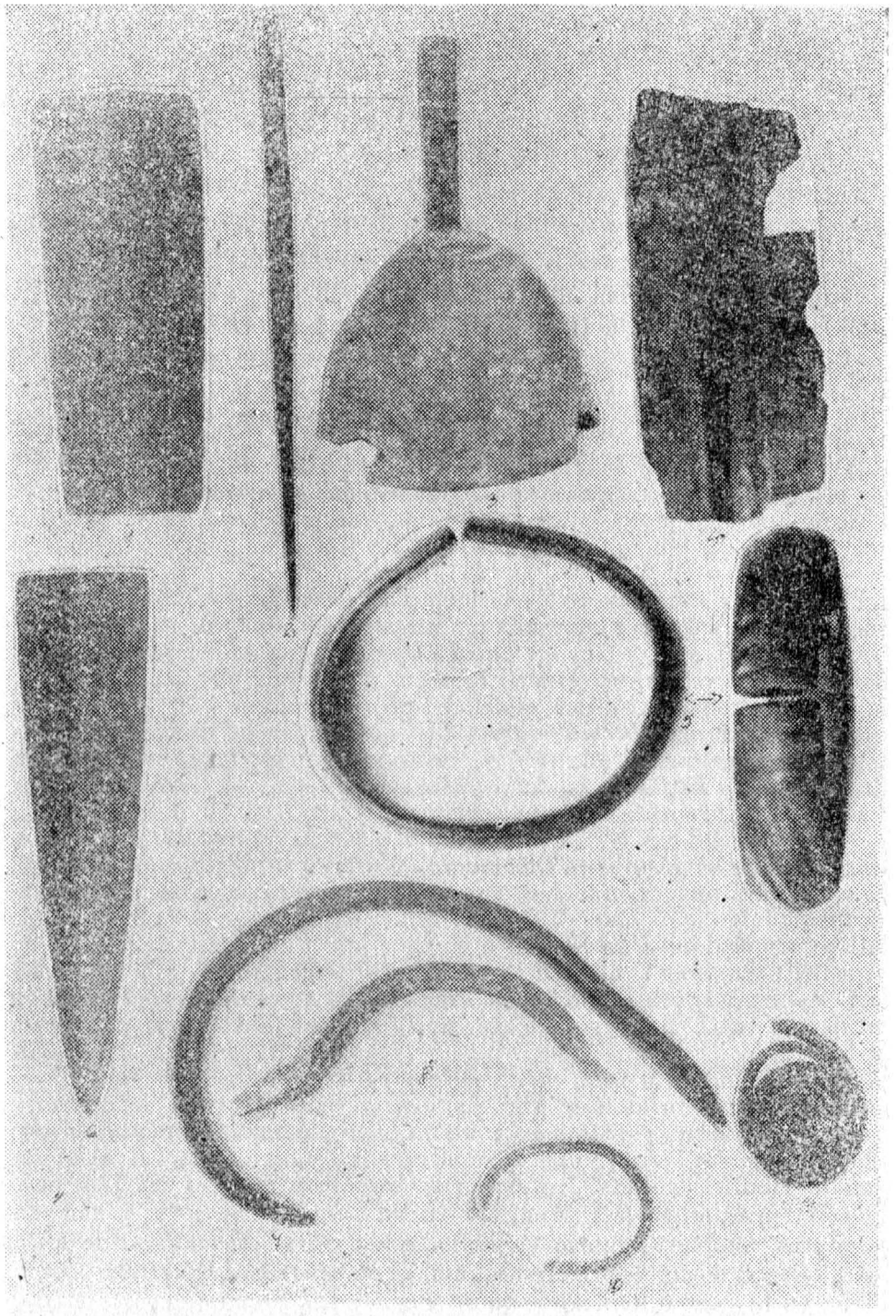

Fig. 5. — Gioseni, 1, 6 spade fragmentare, 2 dăltiță, 4 vîrf lance, 5—7 brățări, 9—10 fibule fragmentare

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

O NOUĂ NECROPOLĂ APARȚINÎND ASPECTULUI CULTURAL GETIC TIMPURIU DE TIP CANLIA ÎN MOLDOVA, LA MĂRGINENI (JUD. BACĂU)

de EMIL MOSCALU-BEJAN

În primăvara anului 1964, cu prilejul plantării unei livezi pe dealul Cichindel din Mărgineni se descoperea un mormînt getic timpuriu de incinerație. Urna mormîntului a fost recuperată aproape în întregime și restaurată. În prezent se află în expoziția Muzeului din Bacău [1] (nr. inventar 6076).

Cînd a fost descoperită, urna conținea oase calcinate care s-au împrăștiat. Lîngă urnă se afla încă un vas din care s-a mai recuperat doar fundul, lucrat cu mîna. Din această cauză nu mai putem ști cărui tip îi aparține. Urna este lucrată cu mîna din pastă cărămizie-brun deschisă, poroasă. Suprafața exterioară a fost netezită. Pe linia diametrului maxim are patru mînere apucători plate. În partea superioară, sub margine, în spațiul dintre două mînere apucători se află cîte un buton mic rotund care completează ornamentica vasului. Urna are înălțimea de 24,5 cm, diametrul gurii de 22,5 cm și diametrul fundului 12,5 cm. Ea se încadrează în tipul vaselor „sac" (fig. 1).

Urna descoperită pe dealul Cichindel din Mărgineni marchează existența unei necropole getice timpurii noi în Moldova, care mai poate fi explorată. Ea este situată pe dealul aflat în spatele Căminului Cultural din Mărgineni. La circa 3 km. spre nord de această necropolă, pe dealul „Cetățuia" din Trebeș aflat la confluența pîrîului Trebeș cu Cîrligata, în anul 1956 am descoperit o așezare aparținînd culturii Cucuteni din fazele A 2, B și C în care a făcut săpături colegul Dan Monah în 1973—1978.

În anul 1956 eram în anul I de liceu. Am auzit la radio un scenariu în care niște elevi au găsit într-un loc care se numea „Cetățuia" niște monede romane. Denumirea de „Cetățuia" mi-a atras atenția. Mi-am adus aminte că L. Mosçalu care era învățător în satul vecin Trebeș mi-a spus că în acel sat este un deal care se numește „Cetățuia". Atunci mi-am imaginat că acolo era o cetate în care voi putea găsi multe lucruri vechi. M-am dus cu bicileta la Trebeș și am urcat dealul „Cetățuia" care este un deal mai înalt cu circa 50 de m față de terenul din jur cu pante foarte abrupte și înconjurat pe două laturi de apele pîrîului Trebeș și ale pîrî-

1 Urna a fost recuperată și mi-a fost predată de colegul Roșu Petru.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

iașului Cîrligata. Una din laturile dealului „Cetățuia" se prăbușise în apa mică a Cîrligatei. Acolo am găsit fragmente ceramice pictate, statuete zoomorfe și antropomorfe, un vîrf de săgeată din silex. În manualul de istorie al clasei a VIII-a erau reproduse în culori două vase pictate din cultura neolitică Cucuteni. Aceasta m-a ajutat să-mi dau seama că pe dealul „Cetățuia" din satul Trebeș a fost o așezare aparținînd culturii Cucuteni. Am fost foarte fericit de această descoperire din care reproduc acum cîteva piese (fig. 2) și pot spune că ea mi-a hotărît cariera. Pentru că îmi plăcea foarte mult istoria am hotărît să urmez Facultatea de Istorie pentru a deveni arheolog.

În perioada 20—30 august 1960 am făcut singur săpături pe „Cetățuia" de la Trebeș și am descoperit multe vase întregi și fragmentate. În septembrie 1960 am dat examen la Facultatea de Istorie a Universității din București și am reușit. În 25 februarie 1961 am adus vasele întregi și fragmentele ceramice cucuteniene. Ele au stat pînă în 1965 în vechiul Seminar de preistorie al profesorului Ion Andrieșescu. Profesorul Ion Nestor mi-a spus să fac un raport asupra celor descoperite la Trebeș.

În anul 1965, profesorul D. Berciu a adus la Facultatea de Istorie vitrinele de lemn de la vechiul Muzeu Național de Antichități și aici au fost puse vasele de la Trebeș. Ele se află și acum în colecția Facultății de Istorie a Universității din București [2].

În luna august 1964 descoperearn în curtea învățătorilor S. și L. Moscalu din satul Barați un mormînt de incinerație în urnă cu capac

---

2 Dan Monah, Ștefan Cucoș, Așezările culturii Cucuteni din România, Iași, 1985, p. 11, nr. 639. Aici așezarea de la Trebeș (com. Mărgineni, jud. Bacău) este trecută fiind la Mărgineni. Satul este Trebeș iar Mărgineni este comuna. Așezarea cucuteniană este în satul Trebeș ; Dan Monah, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 33-4 ; idem Carpica, X, 1978, p. 45-54 ; idem MCA, XIII, 1979, p. 79-80 ; Aici prin sondajul pe care l-am făcut în perioada 20 august-30 august 1960 într-o cupă din faza Cucuteni A 1-2 am găsit o mare cantitate de cereale carbonizate. În cupă se află și o lingură făcută dintr-un corn de vită tăiat pe jumătate. Grîul și cupa împreună cu alte vase se aflau într-o locuință incendiată care a permis păstrarea cerealelor pînă astăzi. Aceasta dovedește că așezarea Cucuteni A_2 de la Trebeș a sfîrșit printr-un incendiu. Cerealele s-au păstrat în colecția Facultății de Istorie a Universității din București. Acum le-am predat Muzeului Național de Istorie a României din București. Boabele de cereale din așezarea Cucuteni A_2 de la Trebeș reprezintă :

Triticum dicocum — 0,3 %
Triticum durum — 0,3 %
Triticum durum — 0,1 %
Triticum spelta — 0,1 %
Hardeum vulgare nudum — 98,7 %
Lalium temnulentum — 0,3 %
Rapover ramniferum — 0,1 %
Galinum spurium — 0,1 %

Determinarea a fost făcută de dr. Marin Cîrciumaru la 19.V.1989. În așezarea Cucuteni A_2 de la Trebeș prin săpăturile făcute de Dan Monah au mai fost găsite cereale cf. Marin Cîrciumaru, Felicia Monah : Determination paleobotaniques pour les cultures Precucuteni et Cucuteni, în „La civilization de Cucuteni en context Europeen, Session scientifique, Iași — Piatra Neamț, 1984, Iași, 1987.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

care făcea parte dintr-o necropolă carpo-dacică din secolele II—III după Cristos [3].

În Moldova vasul urnă getic de la Mărgineni are bune analogii în cetatea getică timpurie de la Cotnari (jud. Iași) și în cetatea getică timpurie de la Poiana (jud. Galați) [4].

Vasul urnă de la Mărgineni se încadrează în categoria celor de tip IX varianta d_1 stabilit pentru ceramica specifică culturii traco-getice din perioada secolelor VI—III înainte de Cristos. În cultura getică timpurie vasele de acest tip au o vastă arie de răspîndire care cuprinde Moldova, Basarabia, Dobrogea, nordul Bulgariei și Transilvania, marcînd aria de răspîndire a aspectului cultural Canlia.

În ceramica aspectului cultural de tip Ferigele — Bîrsești din a doua jumătate a secolului VII — secolul V înainte de Cristos acest tip de vas nu există. Cel mai vechi exemplar din varianta IX d_1 este în așezarea de la Tariverde de lîngă Histria unde datează din perioada 575—500 înainte de Cristos. Încă nu cunoaștem exemplare mai vechi decît cele din secolul VI înainte de Cristos. Vase de acest tip sînt specifice numai aspectului getic timpuriu de tip Canlia care apare pe la 500 înainte de Cristos și se transformă în perioada 250—150 înainte de Cristos în cultura geto-dacică de tip Sarmisegetuza. După perioada 150 înainte de Cristos vasele de tip Mărgineni dispar din cultura geto-dacică fiind înlocuite cu alte forme. Urna de la Mărgineni datează din secolele V—III înainte de Cristos [5].

În Moldova monumentul arheologic cel mai tipic și mai timpuriu al aspectului cultural Canlia este necropola getică de incinerație plană de la Slobozia (Bacău) care datează din a doua jumătate a secolului V înainte de Cristos — sec. IV și necropola getică timpurie de incinerație plană de la Strahotin (jud. Botoșani) [6] ce datează din secolele V—III înainte de Cristos și sînt posterioare necropolei getice timpurii tumulare de la Bîrsești (jud. Vrancea) [7]. În Moldova în secolele VI—V înainte de Cristos evoluează aspectele culturale Bîrsești și Trestiana — Cîmbala, în secolele V—II înainte de Cristos, aspectul cultural Canlia, iar în secolele II înainte de Cristos — 106 după Cristos evoluează cultura getică-dacică de tip Sarmisegetuza.

---

3 Emil Moscalu, Notă asupra mormîntului carpic de la Barați — Mărgineni (jud. Bacău), Carpica, 2, 1969, p. 215-218 ; D. Nicolaescu-Plopșor, Expertiză antropologică asupra mormîntului carpic de la Barați — Mărgineni (jud. Bacău), Carpica, 2, 1969, p. 213-214 ; Emil Moscalu, Un tombe carpe decouvert à Barați Mărgineni (dép. Bacău), Mem. Antiq., Piatra Neamț, 2, 1970, p. 499-503.

4 M. Dumitriu, Cronica Numismatică și Arheologică, nr. 109, martie, 1938 ; R. Vulpe, SCIV, II, 1951, p. 184, fig. 13/3.

5 E. Moscalu, Ceramica traco-getică, București, 1983, p. 65, și p. 187.

6 C. Buzdugan, Necropola getică de la Slobozia, Carpica, I, 1969, p. 90 și urm. (P. Sadurschi, Comunicare la sesiunea de rapoarte, Ploiești, martie 1983).

7 A. C. Florescu, S. Rață, Cetatea de la Stînceşti, Studii și Materiale Sucevva, I, 1969, p. 12 ; A. C. Florescu, Cercetări Istorice, Iași, 1976, p. 109 și urm ; R. Vulpe, op. cit., M. Brudiu, P. Păltănea, Arheologia Moldovei, II ; Silvia Teodor, Săpăturile de la Cucorăni (jud. Botoșani), Arheologia Moldovei, VIII, 1975, p. 134 ; C. Iconomu, Cercetări Istorice, Iași, 1978 ; Idem, Dacia, 25 ; I. T. Niculiță, Isle-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În Moldova cetățile de la Stînceşti, Cotnari, Moşna, Arsura, Poiana, Brăhăşeşti şi necropolele de la Slobozia şi Strahotin, cetățile de la Butuceni, Mateuți, Vihvatinți şi necropola şi aşezarea de la Hansca, toate din Basarabia, aparțin aspectului cultural de tip Canlia [8].

Cetățile de la Bîtca Doamnei, Răcătău, Brad, Barboşi, Cîndeşti şi penultimul nivel de la Poiana aparțin culturii geto-dacice de tip Sarmisegetuza [9]. Vasele de tip Mărgineni sînt specifice culturii getice timpurii din perioada secolelor VI—III înainte de Cristos.

În aspectul cultural Ciumbrud din zona intracarpatică ca şi în aspectul cultural Szenteş — Veckerzug — Chotin din zonele Tiso — Slovace varianta Mărgineni nu este cunoscută. Dar există şi o excepție de vreme ce la Nagyvászoni (Veszprém) dincolo de lacul Balaton din Ungaria există un vas identic. El a ajuns aici poate prin fenomenul de transhumanță [10] din Banat, Transilvania, Oltenia sau din Muntenia.

Am denumit aspectul cultural de tip Cimbala şi Trestiana din Moldova paralel şi sincron cu aspectul cultural de tip Bîrseşti din secolele VI—V după mormintele din aceeaşi perioadă din aceste localități. Este o denumire provizorie care va fi înlocuită în momentul în care în Moldova se va cerceta prin săpături arheologice o mare aşezare sau necropolă din secolele VI—V înainte de Cristos.

---

dovania getscovo moghilnica Hansca Lutăria, în Arheologiceskii Isledovania V Moldavii, Kişinev, 1972, p. 105 şi urm.; V. L. Lăpuşneanu, I. T. Niculiță, M. A. Romanovscaia Pamiatki ranevo jeleaznovo veka, în Drevniaia cultura V Moldovii, Kişinev, 1974, p. 20 şi urm.; T. D. Zlatcovscaia şi L. L. Polevoi, în Drevnie Frakiiți severno picernomoria, Moscova, 1969, p. 35-53 (Violeta Veturia Bazargiuc, Comunicare la sesiunea de rapoarte, Ploieşti, martie, 1983.

8 N. Gostar, Cetăți dacice în Moldova, Bucureşti, 1968; A. Buzilă, Ceramica lucrată cu mîna de la Bîtca Doamnei, în Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț, III, 1970, p. 236 şi urm.; V. Căpitanu, Cetățuia dacică de la Răcătău, Carpica, Bacău, VIII, 1976, p. 40 şi urm.; V. Căpitanu şi V. Ursache, Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, I, p. 271-279.

9 Săpături Gyla Mészáreş. Desenul mi-a fost trimis cu amabilitate de dr. Silvia Palagyi de la Muzeul din Veszprem din Ungaria.; E. Moscalu, op. cit., p. 66, fig. 37/1. Desenul acestui vas a apărut în monografia mea modificat în sensul că s-a desenat din nou vasul, pe el nemaiapărînd butonii din partea superioară cu alveole la capăt ci fără alveole. Acesta este un detaliu ornamental care are semnificații tipologice. Am remarcat acest lucru ca şi identitatea vasului de la Nagvásony cu un exemplar din necropola getică de la Canlia; E. Moscalu, op. cit., p. 66 fig. 37/7). Desigur nu atribuim această falsificare a desenului lui Valeriu Leahu, şeful secției de Istorie a României în cadrul căreia a fost elaborată monografia sau lui Alexandru Vasile secretarul de redacție al volumului. Acesta a avut amabilitatea să-mi comunice ce s-a spus despre Gheorghe Şincai şi cartea sa: „Autorul este bun de spînzurat. iar cartea sa este bună de aprins focul". În această situație sîntem nevoiți să-l publicăm din nou corectînd desenul în Arh. Mold., 14, 1990.

10 V. Căpitanu, Cetatea dacică de la Răcătău, Carpica, Bacău, 8, 1976, p. 55, fig. 7; idem, Fibule de tip La Tène descoperite în aşezarea de tip „dava" de la Răcătău (com. Horgeşti, jud. Bacău), Carpica, 16, 1964, Bacău, p. 63; V. Căpitanu, Ceramica geto-dacică descoperită în dava de la Răcătău (com. Horgeşti, jud. Bacău), Carpica, 18-19, 1986-1987, p. 104 şi urm., fig. 1-4. 6-8; 63; V. Ursache, Cetatea dacică de la Brad, Thraco-Dacica, 8, 1987, p. 103.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cîte un nivel de locuire din secolele IV—III înainte de Cristos conținînd ceramică specifică aspectului cultural getic timpuriu de tip Canlia există și în cetățile aparținînd culturii geto-dacice de tip Sarmisegetuza de la Răcătău (jud. Bacău) cercetată de Viorel Căpitanu și cea de la Brad (jud. Bacău) cercetată de V. Ursache [11].

Mormîntul getic cu urna sa tipică pentru aspectul cultural de tip Canlia descoperit acum 24 de ani la Mărgineni în Moldova ne prilejuiește răspunsul pe care-l datorăm colegului Valentin Vasiliev la articolul „în legătură cu unele opinii referitoare la Hallstattul D în Transilvania" publicat în Acta Musei Napocensis, 19, 1982. Am avut nevoie de 12 ani (1966—1978) de studii și săpături pentru a rezolva problematica mormîntului getic de la Mărgineni și a urnei sale și pot spune că am reușit să ajungem la o rezolvare satisfăcătoare. Am săpat în perioada 1967—1974 trei necropole și trei cetăți traco-getice în Oltenia, Muntenia și Dobrogea.

Dar iată ce spune V. Vasiliev la p. 262 a acestei lucrări : „deci după ce desființează grupul scitic din Transilvania, atribuindu-l populației autohtone E. M. ajunge să afirme și faptul că necropola getică timpurie de la Canlia din Dobrogea și aspectul cultural pe care îl reprezintă este totuna cu orizontul de necropole celtice (sau celto-dacice) din Transilvania".

Colegul V. Vasiliev n-a observat că extinderea aspectului cultural getic timpuriu de tip Canlia din Transilvania, fenomen care are loc în secolul V înainte de Cristos, reprezintă și evidențiază unitatea culturii materiale getice timpurii. Ea se realizează după aspectul cultural getic timpuriu de tip Ciumbrud din Transilvania, care evoluează în secolele VI—V înainte de Cristos, și aspectul cultural getic timpuriu de tip Bîrsești — Ferigele din Oltenia și Moldova care evoluează deasemenea în secolele VI—V înainte de Cristos. Aspectul cultural getic timpuriu de tip Canlia cuprinde în secolele V—II înainte de Cristos spațiul din munții Balcani, Dobrogea, Oltenia, Banatul, Transilvania și Moldova pînă la Nistru și poate și zonele tracice de la sud de Balcani.

Din pasajul de mai sus rezultă că V. V. nu este de acord cu faptul că aspectul cultural getic timpuriu de tip Canlia cuprinde după 450 înainte de Cristos și Translivania, eveniment care se situează în timp după încheierea aspectului cultural getic timpuriu de tip Ciumbrud care are piese de metal de tip scitic dar multe dintre ele sînt grodene grecești. Aceasta semnifică de fapt negarea unității culturii materiale timpurii getice din secolele V—II înainte de Cristos pe ambele versante ale Munților Carpați și la Dunărea de Jos. Se pare că V. V. nici n-a observat acest aspect al problemei atunci cînd s-a lăsat în voia condeiului. Personal înclin să cred că aceasta se datorește numai puținei cunoașteri a culturii getice timpurii de care dispunea autorul în anul 1981. V. V. s-a

11 I. H. Crișan, Începutul La Tène-ului la geto-daci, Marisia, 7, 1977, p. fig. 36/3 (E. Moscalu, loc. cit. nota 790. Nu am citat acest articol în monografie pentru că ea a fost terminată la 8 decembrie 1978, cînd volumul Marisia nu ajunsese încă la București. Am văzut însă o parte din ceramica getică timpurie din necropola de la Fîntînele II în expoziția organizată la Cluj—Napoca cu prilejul ținerii Sesiunii de comunicări cu tema „Geto-dacii în secolele IV-III î.e.n.", la 17.XI. 1975.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

grăbit să scrie înainte de a cunoaște ceramica getică timpurie din Transilvania.

Este adevărat că aspectul cultural getic timpuriu de tip Canlia este la data publicării o noutate, dar el este bine determinat și individualizat pe baza materialelor rezultate din săpăturile arheologice efectuate în ultimele trei decenii în așezări, cetăți și necropole care au dus la descoperirea a mai mult de 1.000 de morminte și multe sute de vase din perioada secolelor VII—II înainte de Cristos. Datorită acestor materiale am definit marele aspect cultural getic timpuriu de tip Canlia din secolele V—II înainte de Cristos.

Urna getică din mormîntul de la Mărgineni are perfecte analogii în vasul sac de tip IX/d I din necropola celto-dacică de la Fîntînele II (jud. Bistrița-Năsăud) care datează după 350 înainte de Cristos [12]. Acest tip de vas este derivat din vasele de tip IX/c care ajung în secolele V—II înainte de Cristos la o popularitate impresionantă devenind forma predominantă în comparație cu restul formelor ceramicii getice din această perioadă. La Canlia vasele de tip IX/c cu variantele sale ajunge la 51,25 % din totalul formelor ceramicii lucrate cu mîna. Așa se explică de ce vasul de tip IX/c împreună cu variantele sale poate fi socotit fosila directoare și definitorie pentru determinarea prezenței aspectului cultural getic de tip Canlia. Vase de tip IX/c se cunosc în Transilvania în necropola celto-dacică de la Apahida situată la 5 km de Cluj-Napoca ca și necropola de la Fîntînele II după 350 înainte de Cristos pînă în secolul II înainte de Cristos. Desigur că în necropola celto-dacică de la Fîntînele II sînt prezente între formele ceramicii lucrate cu mîna și alte tipuri care aparțin tot aspectului cultural getic de tip Canlia. I. H. Crișan semnalează existența a mai mult de 30 de vase getice lucrate cu mîna în necropola de la Fîntînele II.

Pe baza acestor materiale am reușit să determin existența după 450 înainte de Cristos în Transilvania a aspectului cultural getic timpuriu de tip Canlia. Desigur că săpăturile ce se vor face în alte monumente ale culturii getice din Transilvania din perioada 450—350 înainte de Cristos vor livra aceleași forme ceramice ca și cele din teritoriile getice situate în afara arcului Carpatic, de tip Canlia.

Ne-am fi așteptat ca V. V. să cunoască măcar materialele reprezentative pentru cultura geților timpurii din Transilvania de la Fîntînele II publicate în anul 1977 dacă nu și pe cele de la Apahida republicate în anii 1971 și 1976. Uneori trebuie să avem pretenții mai modeste. Dacă V. V. l-ar fi întrebat pe dr. I. H. Crișan care are desigur mai multă cunoaștere a culturii materiale geto-dacice ce semnificație atribuie ceramicii lucrate cu mîna din necropolele celto-dacice de la Apahida și Fîntînele II, acesta ar fi răspuns că ele reflectă unitatea culturii materiale a geților timpurii. Necropolele de la Apahida și Fîntînele II nu

12 I. H. Crișan, op, cit., pl. 37/10; V. Zirra, Dacia, NS, 20, 1976, p. 149, fig. 18/1; I. H. Crișan, Acta Muz. Napocensis, 8, 1971, pl. I/3; I. T. Niculiță, Geti IV-III vv. do n. e. dnestrovsco karapatskih zemliah, Chișinău, 1977, passim; Idem, Severnîie frakiiți, VI-I, vv. do n.e., Chișinău, 1987, p. 44, fig. 2; p. 111, harta nr. 4.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

sînt exclusiv celtice ci sînt celto-dacice prin prezența în mare număr a vaselor getice timpurii.

Desigur că noi nu am atribuit aspectului cultural getic de tip Canlia decît ceramica lucrată cu mîna din necropolele de la Apahida și Fîntînele II pentru că ceramica lucrată cu roata din aceste necropole este celtică. Din această demonstrație rezultă că aspectul cultural getic timpuriu de tip Canlia este bine ancorat în realitățile etno-culturale din Transilvania secolelor V—II înainte de Cristos.

V. Vasiliev datorează lumii științifice ca și marelui public mai multe explicații în ceea ce privește atribuirea sciților a materialelor din necropolele aparținînd aspectului cultural de tip Ciumbrud din Transilvania secolelor VI—V înainte de Cristos. Una din problemele care necesită un răspuns este aceea de a ști ce semnificație se acordă faptului că ceramica lucrată cu mîna specifică aspectului cultural Ciumbrud din Transilvania, pe care V. Vasiliev îl atribuie sciților, este în proporție de 99,99 % getică timpurie și nu scitică ? În această situație pe ce se mai întemeiază atribuirea sciților aspectului cultural de tip Ciumbrud ?

Celelalte aspecte ale problemei scitice și getice din secolele VI—V î.e.n. le-am pus în cele două articole publicate în revista Thraco-Dacica, 2, din anul 1981 și în monografia „Ceramică traco-getică" apărută în anul 1983 în loc să apară în anul 1979 datorită atitudinii fostului director al Muzeului Național de Istorie a României, dr. Florian Georgescu. Și n-am făcut aceste observații din dorința de a discredita un coleg și cunoștințele sale ci din necesitatea de a contribui la rezolvarea unei probleme istorice pe baze arheologice, pentru a ne apropia cît mai mult de realitatea etno-culturală a tuturor teritoriilor geților timpurii din epoca studiată. Am făcut observații obiective și judicioase și am pus întrebări legitime determinate de interpretări unilaterale. Stăruie acum ca și în viitor întrebarea dacă aspectul cultural de tip Ciumbrud din secolele VI—V înainte de Cristos este scitic așa cum îl consideră V. V., atunci unde sînt geții timpurii din Transilvania acestei perioade ? Dacă atribuim aspectul cultural de tip Ciumbrud sciților atunci logica ne obligă să credem că geții nici nu existau în Transilvania în această perioadă. Ori geții existau în Transilvania acestei perioade pentru că am arătat că ceramica lucrată cu mîna din necropolele de tip Ciumbrud este în proporție de 99,99 % getică și nu scitică. Sînt de fapt întrebări care trebuiau puse de autorul monografiei „Sciții agatyrși pe teritoriul României" înainte de redactarea lucrării.

În ceea ce privește modificarea apărută în recenzia făcută lucrării lui V. V. publicată în revista Thraco-Dacica, 2, 1981 care constă în înlocuirea localității Minusinsk cu Minsk (capitala R. S. S. Bieloruse), V. V. putea să-și dea seama că neatenția sau intenția se datorește fostei secretare de redacție MIHAELA UDRESCU și nu necunoașterii de către autor a problematicii etno-culturale din Europa răsăriteană a acestei vremi. V. V. ar fi trebuit să observe apariția și altei modificări în recenzia mea publicată în anul 1981 unde în loc de „Herodot, IV, 48" a apărut „Herodot, IV, 448". Și este vorba de pasajul în care Herodot vorbește de fluviile

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

care curg prin Scitia menționînd între altele și „unul numit de sciți Porata iar de eleni Pyretos". Fluviul Porata sau Piretos a fost identificat de unii autori cu Prutul. Dar nu sa știut că Prut este în limba ucraineană și rusă și înseamnă „bici, vargă sau nuia" și prin urmare forma Porata sau Piretos din epoca scitică are puține tangențe cu forma Prut de care îl desparte o perioadă de circa 1.000 de ani și care apare după secolul VI post Cristos.

O altă modificare a părut în recenzia lucrării colegului I. T. Niculiță „Geții din spațiul carpato-nistrovian în secolele IV—III înainte de Cristos din 1977 pe care am publicat-o în SCIVA, 1, 1982. Aici la pag. 149 în loc de „ea aparține aspectului cultural Canlia care evoluează între a doua jumătate a secolului V înainte de Cristos și 250—150 înainte de Cristos" a apărut „a doua jumătate a secolului V înainte de Cristos și 100—150 înainte de Cristos"!

Celelalte luări de poziție ale lui V. V. în articolul discutat aici le vom analiza în articolele următoare. Este un răspuns pe care-l datoram colegului întru breaslă de la Cluj-Napoca și care are menirea de a-i sugera să mediteze nu numai asupra probității științifice. Sîntem de acord că arheologia este o știință dintre cele mai dificile, că se pot face multe greșeli, dar în asemenea situații rezolvarea cea mai puțin spinoasă este recunoașterea erorilor de către noi înșine. În legătură cu alte modificări apărute în articolele mele trebuie văzut articolul nostru „Tumulul tracic aparținînd culturii Basarabi din secolul VII înainte de Cristos cu car-cazan votiv de la Bujoru", care a apărut în „Thraco-Dacica", 9, din anul 1988. Acesta, deși avea o ilustrație de mare valoare, nu a beneficiat de hîrtie cerată. Este singurul articol din volum aflat în această situație prin intenția secretarei de redacție MIHAELA UDRESCU.

În Moldova aspectul cultural getic timpuriu de tip Canlia continuă să existe și în secolul II înainte de Cristos în așezări în care coexistă și bastarnii din cultura Poienești-Lukașova. S-a arătat că în centrul și nordul Moldovei lipsește ceramica „fazei clasice" a culturii geto-dacice (cultura Sarmisegetuza n.a.) [13]. Cunoaștem trei așezări care dovedesc că coexistența geților cu bastarnii germanici este o realitate etno-culturală a Moldovei centrale și de nord la sfîrșitul secolului III înainte de Cristos și în secolul II înainte de Cristos. Prima este așezarea de la Budeni (jud. Suceava) săpată în anul 1988 de dr. Mircea Ignat. El a găsit aici un bordei în care ceramica getică timpurie de tip Canlia coexistă cu ceramica bastarnilor germanici. Situația de aici confirmă situația din așezarea de la Lunca Ciurii (jud. Iași) constatată de dr. Silvia Teodor [14]. Nu putem contesta valoarea stratigrafică a săpăturilor de aici.

13 M. Babeș, Date arheologice și istorice privind partea de nord-est a Daciei în ultimele secole înaintea erei noastre, SCIVA, 36, 1985, 3, p. 193.

14. Silvia Teodor, Arh. Mold. 11, 1987, p. 165-102; E. Moscalu, Noi materiale aparținînd aspectului cultural getic timpuriu de tip Canlia, Arh. Mold., 14;

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Aceasta înseamnă că de fapt cultura geto-dacică de tip Sarmisegetuza, care succede aspectului cultural getic timpuriu de tip Canlia apare mai tîrziu în Moldova decît în zona Dunării de Jos [15].

O situație identică este și în Transilvania. În Muntenia și Oltenia cultura geto-dacică de tip Sarmisegetuza era formată în perioada 200—150 înainte de Cristos în așezările de la Șchela Cladovei (jud. Mehedinți) și Vlădicească (jud. Călărași). În aria culturii Poienești — Lukașovka din Moldova încep însă să se descopere așezări aparținînd culturii geto-dacice de tip Sarmisegetuza. Astfel colegul Mugur Andronic de la Muzeul din Suceava a descoperit la Doljești (jud. Suceava) o cătuie geto-dacică de tip Sarmisegetuza, într-o locuință cu ceramică bastarnică. În anul 1989 am găsit lîngă școala din Mateieni, com. Corlăteni (jud. Botoșani), un fragment dintr-un vas borcan lucrat cu mîna, ornamentat cu linie în val care aparține culturii geto-dacice Sarmisegetuza din secolele II înainte de Cristos — secolul I după Cristos [16].

În aria culturii Poienești — Lukașovka în Moldova dintre Prut și Nistru există trei cetăți din secolele II—I înainte de Cristos la Solotvino — Cetățuie, Rudi și Măscăuți. Din cea de la Solotvino — Cetățuie sînt publicate trei cătui și două vase borcan din secolele I înainte de Cristos — I după Cristos care aparțin culturii geto-dacice de tip Sarmisegetuza, ceea ce demonstrează că bastarnii nu au exclus pe geto-daci din spațiul Moldovei centrale și de nord. În Moldova românească trebuie intensificate cercetările pentru identificarea și cercetarea așezărilor getice din perioada secolelor II înainte de Cristos — I după Cristos.

La Mateieni (com. Corlateni, jud. Botoșani) lîngă școală am găsit un fragment din partea superioară a unui vas borcan lucrat din pastă brună ornamentat cu o linie incizată în val care aparține culturii geto-dacice de tip Sarmisegetuza din secolele II înainte de Cristos — I după Cristos. Aceasta ne convinge că în Moldova centrală și de nord în secolele II—I înainte de Cristos există o locuire geto-dacică. Punctele cunoscute sînt puține dar există. Cercetările vor mai dura decenii întregi.

15 Paul Sadurschi, Emil Moscalu — Bejan, Săpăturile de salvare de la Mateieni și Corlăteni, (com. Corlăteni, jud. Botoșani), Hierasus, 9, 1990 (sub tipar).

16 Ion Niculiță, Severnîie fraciiți, v. VI-I vv. do. n. e., Chișinău, 1987, p. 203, fig. 62 ; M. A. Romanovscaia, F. B. Selov — Koverdiaev, A. N. Sceglov, Gorodisce Rudi — Metonii Ptolemeia, V. D. I., 1981, p. 121-128 (M. A. Romanovscaia, Ob etnicescoi prinadlejnosti maselenie ostovisceva pamiatniki tipa Lukașevska, în Drevnîie frakiiți v pamiatniki tipa Lukașevska, în Drenîie frakiiți v severnom pricernomorie, Moscova, 1969, p. 28.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

UNE NOUVELLE NÉCROPOLE APPERTENANT À L'ASPECT CULTURAL GÈTIQUE ANCIEN DE TYPE CANLIA EN MOLDAVIE À MĂRGINENI (DÉP. BACĂU)

Résumé

En 1964 une tombe gètique d'incinération avec urne a été découverte à Mărgineni (dép. Bacău) au cours des travaux agricoles. Cette urne a des analogies en Moldavie dans les citadelles gètiques de Cotnari (dép. Jassy) et à Poiana (dép. Vaslui)[3]. Le vas-urne de Mărgineni peut être classé dans le type I IX d_1 pour la céramique thraco-gète des siècles VI-II av. J. Ch.

Les vases de ce type sont largement repandus en Moldavie, Valachie, Dobroudja, Transylvanie et les régions du nord-est de la Bulgarie, en marquant par leur spécificité l'aire de diffusion de l-aspect culturel de Canlia. Dans les aspects culturels Ferigele — Bîrsești, Ciumbrud et Szenteș—Vekerzug—Chotin, ce type de vase n'est pas connu, mais il y a un seul exemplaire à Nagyvaszeny (Vészprem)[8], toutà fait identique, et qui ets excentrique pour son aire de diffusion.

Le plus vieux exemplaire de type IX d_1 est à Tariverde (575-500) avant J. Ch. Après 150 avant J. Ch. dans la culture de type Sarmizegetusa qui est postérieure à l'aspect Canlia, les vases de type Mărgineni n'existent plus.

En Moldavie, les monuments archéologiques les plus vieux qui peuvent être englobés dans l'aspect culturel Canlia sont les nécropoles plane d'incinération de Slobozia (dép. Bacău) et de Strahotin (dép. Botoșani), qui datent de la deuxième moitié du Ve siècle av. J. Ch. et qui diffèrent beaucoup de la nécropole d'incinération tumulaire de Bîrsetți (dép. Vrancea). En Moldavie, aux VIe-Ve siècles av. J. Ch. il y a les aspects culturels Bîrsești et Cimbala — Trestiana, qui sont succédés aux Ve-IIe siècles av. J. Ch. par l'aspect culturel Canlia et puis, après 150 av. J. Ch. — 106 n. è. par la culture gèto-dace de Sarmizegetusa. En Moldavie, les matérieux spécifiques pour l'aspect culturel Canlia sont ceux qui ont résulté des fouilles efectuées dans les citadels gèto-daces de Stîncești, Cotnari, Cotu — Copălău, Moșna, Arsura, Bunești — Averiști, Brăhășești, Butuceni, Vihvatinți, les nécropoles de Slobozia, Strahotin et Hansca et les établissements de Curteni, Cucorăni, Lunca Ciurii, Hăbășești et Budeni ;dép. Suceava).

Les matériaux spécifiques pour la culture Sarmizegetusa se trouvement dans les citadelles gèto-daces de Bîtca Doamnei, Bradu, Răcătău, Barboși, Poiana, Cîndești. La nécropole gètique de Mărgineni date des Ve-IIIe siècles av. J. Ch.

V. Vasiliev a contesté l'existence de l'aspect culturel gètique ancien appartenant au type Canlia en Transylvanie (Acta Musei Napocensis), 19, 1982, p. 262. Celui-ci n'a pas remarqué la diffusion ou la formation de l'aspect culturel gètique ancien de type Canlia représente et met en évidence l'unité de la culture matérielle gètique ancienne. Il s-est formé de la même que les aspects culturels de type Ciumbrud (auA VIe-Ve siècles av. J. Ch. en Transylvanie), Ferigele-Bîrsești (en Valachie et au sud de la Moldavie) et Cimbala — Trestiana (en Moldavie). L'aspect

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

culturel gètique de type Canlias'étend sur une aire délimitée par les Balcans, la Dobroujda, l'Olténie, le Banat, la Transylvanie, la Moldavie et la Bassarabie jusqu' au Nistru.

V. Vasiliev n-est pas d'accord avec la diffusion ou la formation en Transylvanie de l'aspect culturel gètique ancien de type Canlia après 450 av. événement qui a eu après l'achèvement de l'aspect culturel de type Ciumbrud aux VIe-Ve siècles av. J. Ch., qui était caractérisé par une céramique gètique ancienne et par des pièces en metal de type scytique. Cette position représente en fait la négation de l'unite de culture matérielle gètique aux Ve — IIe siècles av. J. Ch des deux côtés des Carpathes sur le Bas-Danube.

V. Vasiliev s'est pressé d'écrire avant de connaître la céramique gètique ancienne en Transylvanie aux Ve — IIe siècles ev. J. Ch. Il est vrai qu'au moment où il a publié, l'aspect culturel gètique ancien de type Canlia représentait une nouveauté, mais il était déjà et individualisé.

L'urne gètique de la tombe de Mărgineni (dép. Bacău) présente des analogies parfaites avec le vase-sac de type IX d_1 de la nécropole celto-dacique de Fîntînele 2II (dép. Bistrița — Năsăud) [11], qui est daté environ 350 av. J. Ch. Ce type de vase dérive des vases type IX/C qui ont connu une popularité impressionante, devenant même la forme prédominante aux Ve — IIe siècles av. J. Ch. Dans la népropole gètique ancienne éponime de Canlia en Dobroudja qui date du IVe siècle av. J. Ch., les vase de type IX/C avec ses variantes atteignent 51,25 % du total des vases modeleés à la main. Voilà la raison pourquoi le vase de type IX/C avec les variantes afférentes peut être considéré comme une fossile directrice et définitoire pour déterminer la présence de l'aspect culturel gètique ancien de type Canlia.

Les vases de type IX/C sont en Transylvanie dans lanécropole celto-dacique de Fîntînele II (350-IIe siècle av. J. Ch.) [12] Cette diffusion met en évidence l'unité de culture matériellegètique ancienne refletée dans la céramique modelée à la main. Les nécropoles d'Apahida et de Fîntînele II ne sont pas uniquement celtiques mais celto-daciques étant donné la présence d'un grand nombre de vases gètiques modelés à la main, car la céramique celte était travaillée au tour.

Nous ne considérons pas que l'aspect culturel gètique ancien de type Canlia appartiendrait à la céramique celte, maisá la céramique gètique ancienne modelée à la main. L'aspect culturel gètique ancien de type Canlia est bien ancré dans les réalités éthniques et culturelles de la Transylvanie aux Ve — IIe siècles av. J. Ch.

V. Vasiliev devrait répondre à la question suivante : quelle est la signification du fait que dans les nécropoles de l'aspect culturel de type Ciumbrud aux VIe — Ve siècles av. J. Ch., qu'il attribue aux scythes, la céramique est gètique ancienne dans une proportion de 99,99 %, et non pas scythe ? Quelles sont les raisons de l'attribution de l'aspect culturel de type Ciumbrud aux scythes ?

Si l'on attribue l'aspect culturel de type Ciumbrud aux scythes, où sont alors les gètes de la Transylvanie ?

Les gètes anciens étaient en Transylvanie parce que, comme nous l'avons déjà montré, la céramique de l'aspect culturel de type Ciumbrud est gètique dans une proportion de 99,99 % et seulement une partie des armes et des pièces de parure sont de catactère scythe.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

En Moldavie l'aspect culturel gètique ancien de type Canlia est encore présent au IIe siècle av. J. Ch. dans les sites où l'on trouve aussi la population bastarne-germanique de la culture Poienești — Lukașovka. Le premier est le site de Lunca Ciurii (dép. Jassy) fouillé par dr. Silvia Teodor [24], et le deuxième est le site de Budeni (dép. Suceava) fouillé en 1988 par dr. Mircea Ignat du Musée de Suceava. On a dit qu'au nord et au centre de la Moldavie il n'y a pas de céramique gèto-dace caractéristique pour la culture de type Sarzegetusa [11]. Notre collègue Mugur Andronic du Musée de Suceava a trouvé à Doljești (dép. Suceava) dans une habitation à céramique bastarne une tasse gèto-dace de type Sarmizegetusa.

En Bassarabie, dans l'aire de la culture Poienești — Lukașovka, il y a trois citadelles au IIe siècle av. J. Ch. : à Solotvino — Cetățuie, à Rudi et à Măscăuți. A Solotvino — Cetățuie la céramique appartient à la culture gèto-dace de type Sarmizegetusa. A Mătăieni (com. Corlăteni, dép. Botoșani), nous avons trouvé un fragment de vase-bocal modelé à la main et orné d'une ligne incisée en vague, caractérisque pour la culture gèto-dace de type Sarmizegetusa au IIe siècle av. J. Ch. — Ier siècle n. è.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

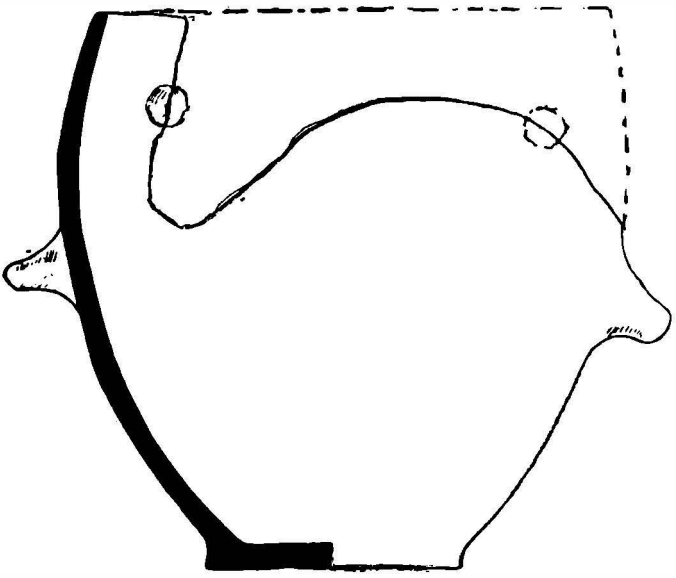

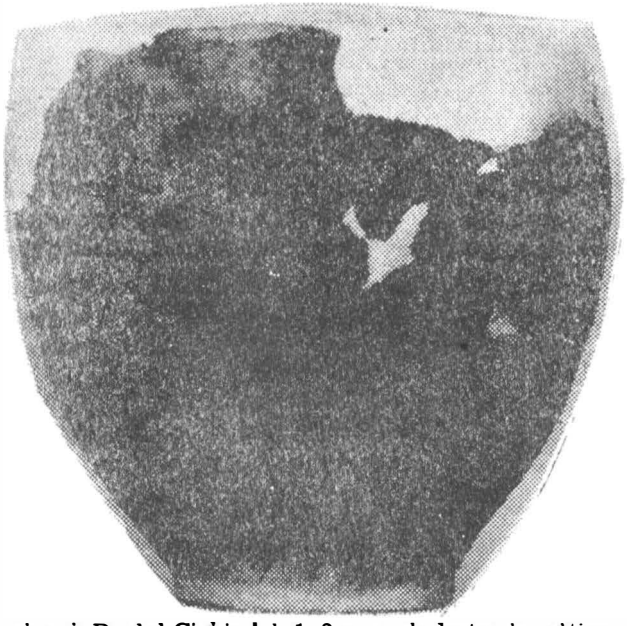

Fig. 1. *Mărgineni*, Dealul Cichindel. 1, 2 urne de la tombe gètique ancienne appartenant à l'aspect culturel de type Canlia (Ve — IIIe siècle av. J. Ch.)
Fig. 1. *MĂRGINENI*, Dealul Cichindel. 1, 2, urna mormîntului getic timpuriu aparţinînd aspectului cultural de tip Canlia (sec. V—III î.de C.).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

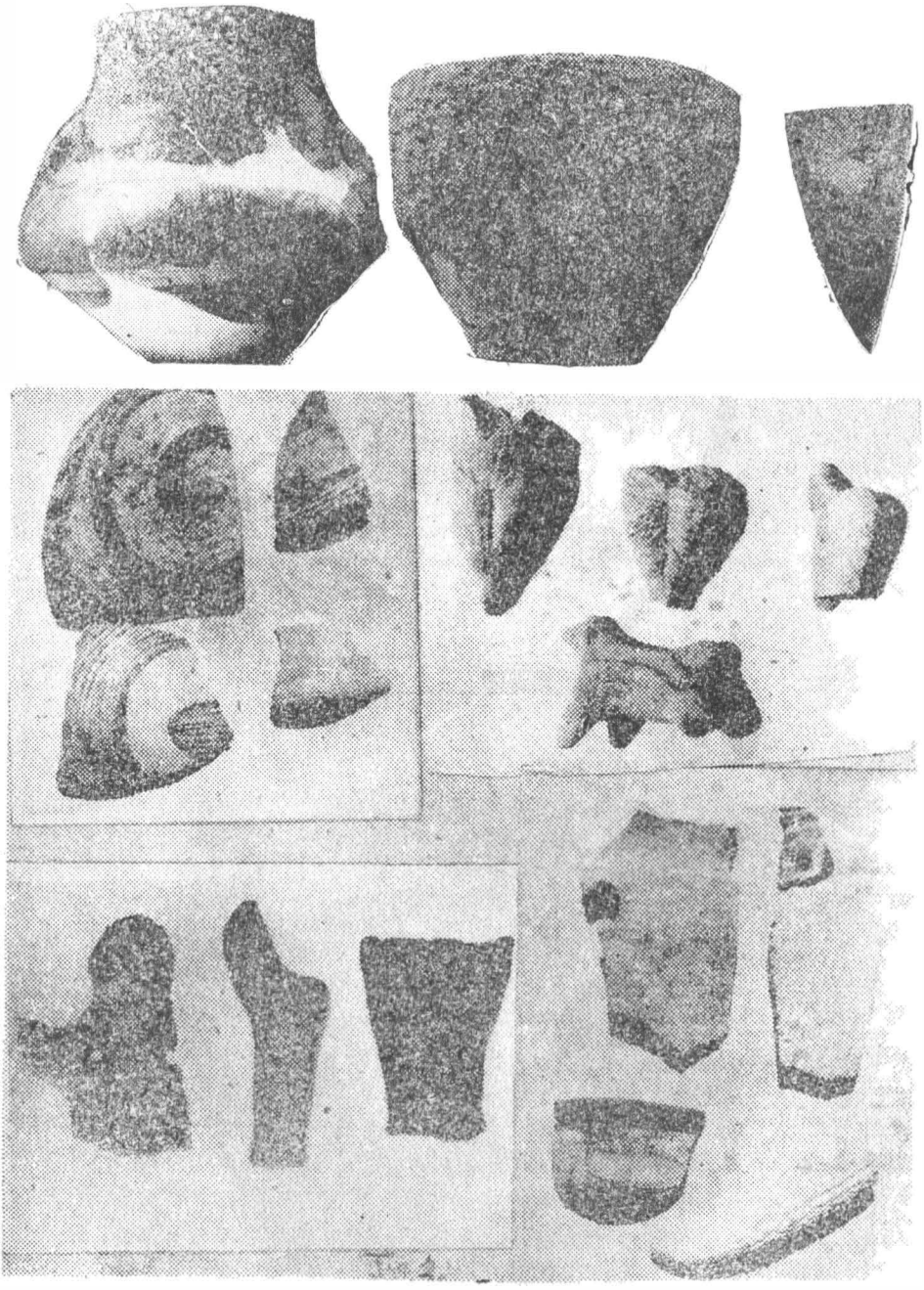

Fig. 2. La citadelle. Céramique, outils, statuettes zoomorphes et anthropomorphes appartenant à la culture Cucuteni. 1, culture Cucuteni B ; 2, culture Cucuteni A2 ; 3, culture Cucuteni A2 ou B ; 4, 7 Culture Cucuteni A2 ; 8, 11, culture Cucuteni A 2 ou B ; 15—18, culture Cucuteni ; 12—15 Odobeşti, culture Cucuteni.

Fig. 2. *TREBEŞ*. Cetăţuie. Ceramică, unelte şi statuete zoomorfe şi antropomorfe aparţinînd culturii Cucuteni. 1, cultura Cucuteni B ; 2, cultura Cucuteni A_2 ; 3, cultura Cucuteni A_2 sau B (4, 7 cultura Cucuteni A_2 ; 8, 11, cultura Cucuteni A_2 sau B ; 15-18 cultura Cucuteni ; 12-15 Odobeşti, cultura Cucuteni.

http://www.cimec.ro / http://cimabc.ro

OBIECTE DE PODOABĂ ȘI PIESE VESTIMENTARE DESCOPERITE ÎN DAVA DE LA RĂCĂTĂU, JUDEȚUL BACĂU

de VIOREL CĂPITANU*

Cu ocazia cercetărilor arheologice întreprinse în renumita davă de la Răcătău, respectiv Tamasidava, menționată în harta lui Ptolemeu, aflată în zona Siretului mijlociu, s-au descoperit, alături de alte materiale numeroase obiecte de podoabă și piese vestimentare din aur, argint, bronz etc., care atestă originalitatea culturii și civilizației geto-dacice, în epoca așa zisă „clasică", ce corespunde secolelor II—I î.e.n. și pînă la începutul secolului II e.n.

Pentru executarea acestor obiecte, în afară de aur, folosit cu predilecție pînă prin secolele V—IV î.e.n. geto-dacii au utilizat în egală măsură argintul și bronzul. Sporadic se întîlnesc și obiecte din fier și din alte materiale cum ar fi argila, faianța, osul, cornul, scoica etc.

Un loc aparte în cadrul descoperirilor de la Răcătău, îl ocupă podoabele din sticlă și vasele din sticlă, care pătrund aici din Orientul apropiat precum și din atelierele elenistice și romane din sud.

Atrag atenția cercei și brățările de argint, decorate în stil animalier, descoperite în număr deștul de mare și la est de Carpați în așezările de la Cîndești, Fitionești, Poiana, Răcătău și Brad.

Lui Vasile Pîrvan îi datorăm, în monumentala sa lucrare „Getica", o primă clasificare tipologico-cronologică, a obiectelor de podoabă, cu care ocazie se subliniază „stilul propriu" al dacilor „integrîndu-le printre cele mai caracteristice creații ale civilizației daco-getice".

Preocupări pentru valorificarea și interpretarea acestor categorii de obiecte întîlnim la Radu Vulpe, Dorin Popescu, D. Berciu etc.

K. Horedt în 1973, a realizat un studiu mai complet privind clasificarea și sistematizarea acestor descoperiri, delimitîndu-le cronologic în trei și spațial în două grupe [1].

În 1981 Vasile Dupoi prin teza sa de doctorat, purtînd titlul semnificativ „Podoabele și vasele de argint daco-getice" (sec. II î.e.n. — I e.n.), sintetizează descoperirile de acest gen din peste 50 de muzee. Autorul face referiri la cca. 115 tezaure de argint daco-getice, care în majoritate conțin podoabe, vase și monede.

---

* Viorel Căpitanu, Sympozia, 5, Miercurea-Ciuc, 1987, p. 39-42.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cunoscută din punct de vedere economic și comercial ca o așezare importantă, cu pondere mare în zona Siretului mijlociu, în vremea de apogeu a civilizației geto-dacice, aici se întreprind de două decenii cercetări arheologice de mare amploare, cu care ocazie s-au descoperit vestigii geto-dacice de interes național.

Alături de ceramică autohtonă și de import, unelte și arme de fier monede dacice și romane precum și diferite ustensile de uz casnic și gospodăresc au fost date la ivială și foarte multe podoabe din argint, bronz, fier, sticlă etc., pe care le prezentăm în continuare.

Obiecte de aur. Se rezumă la două foițe care au placat probabil niște dispozitive din fier. Prima foiță din aur este executată în tehnica au repousée, la care decorul constă în grupuri de ove ; cîte două față în față grupate, de factură elenistică. Ovele sînt intercalate cu un ornament în formă de cochilie. Obiectele de aur au fost descoperite într-un mormînt de incinerație. (T. 1) aparținînd unei căpetenii dacice.

Obiectele de argint, bronz și fier pot fi grupate astfel fibule, brățări, coliere, cercei, pandantive, oglinzi, aplice, podoabe de sticlă și din alte materiale, piese de harnașament etc.

1. *Fibule* (fig. 6-10)

Fibulele descoperite în cetatea dacică de la Răcătău sînt executate din argint, bronz și fier, dar majoritatea o formează cele din bronz.

Din punct de vedere cronologic ele se grupează astfel

a. Fibule de tip trac, (Fig. 6/1—2) și Pl. I/1.

b. Fibule de tip linguriță, din argint și bronz (Fig. 6/3, 9 și Fig. 7/1—19).

c. Fibule cu resortul bilateral scurt, din fier. (Fig. 8/1—5).

d. Fibule cu resortul bilateral mare, din fier. (Fig. 6/10—14).

e. Fibule puternic „profilate" din bronz. (Fig. 6/5—6).

f. Fibule cu corpul „profilat" din bronz (Fig. 6/11—14).

g. Fibule de tip „Aucissa" din bronz. (Fig. 9/1).

h. Fibule de tip „cu ochi", din bronz (Fig. 6/7).

a. Fibule de tip trac descoperite la Răcătău sînt executate din argint și bronz și aparțin primului nivel dacic care se datează la sfîrșitul sec. IV î.e.n. și în prima jumătate a secolului următor, cu analogii perfecte la Poiana [1], dar mai ales în necropola de la Zimnicea și Bunești — Averești jud. Vaslui [2].

b. Fibulele de tip „linguriță" se datează în tot secolul I î.e.n. Astfel de piese se găsesc în număr mare la Poiana [3], Brad [4] în Moldova, ; Ocnița [5],

1 Radu Vulpe și colab., în SCIV. III 1952, fig. 24.

2 Alexandrina Alexandrescu, în Dacia N. S. XXIV, fig. 45—48 ; V. V. Bazarciuc, Materiale, 1980, p. 169, idem, în SCIVA, 32, 4. 1981, p. 563-570.

3 Radu Vulpe, op. cit. p. 110, fig. 5/1.

4 Vasile Ursachi, Cetatea dacică de la Brad, monografie arheologică, 1986, sub tipar.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Popeşti [6], Tinosu [7], Meri Goala [8], (Muntenia), Remetea, Sighişoara, Peteni, Seica Mică, Costeşti etc. (Transilvania) [9].

c. Fibule din fier, cu resortul bilateral scurt se datează în sec. I e.n. Analogii : Poiana [10], Brad [11], şi Ocniţa [12].

d. Fibule de fier cu resortul bilateral mare, de tipul celor descoperite la Răcătău se datează tot în secolul I e.n. cu analogii în localităţile menţionate mai sus. (Fig. 8/6).

e. Fibule de bronz, puternic profilate se datează în scolul I î.e.n. şi în prima jumătate a secolului următor. Ele cunosc o mare arie de răspîndire în Noricum, Panonia şi Dalamţia [13]. (Fig. 6/5—6).

f. Fibulele cu corpul profilat se datează începînd cu secolul I e.n. şi în primele decenii ale secolului următor. Cu mici modificări ele vor supravieţui în lumea dacilor liberi, fiind cunoscute ca fibule de tip carpic [14]. (Fig. 9/1—25.

Astfel de podoabe se întîlnesc pe un areal mare cu analogii la Poiana [15], Tinosul [16], Brad [17], Cuciulata [18], Popeşti — Novac [19], Ocniţa [20], Dumbrava [21] etc.

g. Fibula de tip „Aucissa" se datează în tot secolul I e.n. şi este aproape identică cu cea de la Tîrgşor [22].

h. Fibula de tip cu „ochi" are analogii la Poiana [23], Ocniţa [24].

Fibula de tip zis cu ochi se întîlneşte doar într-un singur exemplar cu analogii la Poiana.

Aceste fibule îşi fac apariţia ca şi cele cu corpul „puternic profilat prin filieră romană şi se datează în sec. I e.n. şi începutul sec. II e.n. [25].

---

5 D. Berciu, Buridava, dacică, 1980, p. 87, pl. 48/6—8.

6 Mioara Turcu, Geto-dacii din Cîmpia Munteniei. Bucureşti, 1979, p. 198, fig. 25/2—3.

7 Radu Vulpe, Dacia, I, 924, p. 212, fig. 43.

8 D. Popescu, Dacia, 7-8, 1937-1940, p. 191.

9 O. Floca, Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice, Bucureşti. 1956, p. 31. D. Popescu, op. cit., p. 191, şi urm.

10 Radu Vulpe, opt. cit., fig. 25/3—4.

11 Vasile Ursachi, op. cit., sub tipar.

12 D. Berciu, op. cit., p. 53, pl. 36/7, şi pl. 37, 6, ,10 şi pl. 36/3—4, 8 ; 11—12 şi 26.

13 Vezi tipologia lui O. Almgren, p. 5. pl. IV şi p. 34. fig. 82, A. K. Ambroz, Archeologija, SSSR — 30 Moscova, 1966, p. 39.

14 Gh. Bichir, Cultura Carpică, 1973, p. 99—100, pl. CLXVI—CLXXI.

15 Radu Vulpe, în Studia. Thracologica, 1976, fig. 5—6 idem în SCIV. III 1952, p. 207, fig. 26/6—7.

16 Radu Vulpe, în Dacia, I, 1924, p. 214, fig. 24/1.

17 Vasile Ursachi, op. cit.

18 Gh. Bichir, în Studii şi Comunicări, XIV, Sibiu, 1970, p. 129 fig 1/1 şi fig. 5/4.

19 Radu Vulpe, Materiale, VI, 1959, p. 314, 318, fig. 13/2.

20 D. Berciu, op. cit., p. 36/3—4, 8.

21 Silviu şi Şeiva Sanie, în Cercetări Istorice, 1973, fig. 16/1, 4

22 Gh. Diaconu, în SCIV, 28, 1967, p. 209.

23 Radu Vulpe, op. cit., p. 110, fig. 5/5.

24 D. Berciu, op. cit., p. 52, pl. 36/2 şi 38/11.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

La Răcătău au fost descoperite pînă în prezent peste 100 de fibule, care prin forma și decorul lor, constituie repere singure de datare a complexelor arheologice din această importantă așezare.

Brățări din bronz (Pl. I 3, 5 și Pl. 2/2 Fig. 1/1—2, 6).

Acestea după formă, dimensiuni și materialul din care sînt confecționate pot fi împărțite în mai multe tipuri :

a. Cu nodozități dispuse pe trei rînduri aparținînd secolelor IV—III î.e.n. (Fig. 1/1—2).

b. Din bară groasă cu corpul fațetat și capetele înfășurate în mai multe spire, care se termină în doi ochi circulari, sec. II—I î.e.n.

c. Din sîrmă rotundă în secțiune și capetele petrecute în cîte trei spire. (fig. 2/1).

d. Cu capetele îngroșate — conice (fig. 9/9—11).

e. Cu capetele aplatisate.

f. Din bară masivă, rotundă în secțiune. La exterior două linii incizate străbat de la un capăt la altul brățara (fig. 1/6).

Brățări din fier (Pl. I/6—7, Fig. 1/7)

a. Din bandă lată cu partea superioară ușor îngroșată și marginile aplatisate.

b. Din sîrmă rotundă în secțiune cu capetele înfășurate în cîte 12 spire, petrecute peste bara rotundă, la distanțe egale (fig. 2/3).

c. Brățări de care atîrnă pendative cu veriguțe rotunde-inelare sau în formă de secure (fig. 2/4).

La Răcătău s-au descoperit pînă în prezent două brățări de tipul cu nodozități dispuse pe trei rînduri, din care un exemplar întreg și al doilea în stare fragmentară (Fig. 1/1—2). Brățara întreagă are diam. de 6 cm. Recent a mai fost descoperită o verigă în formă de brățară cu nodozitățile dispuse în cruce D. 6 cm. (Fig. 1/3).

Brățările de acest tip își găsesc analogii la Poiana [26], Brad [27], Cătunu [28], Costești [29], Craiva [30], Sighișoara [31], și se datează în secolele IV—III î.e.n.

Brățările din bară groasă și rotundă în secțiune vor fi împărțite în mai multe tipuri :

1. Brățări din bară de metal și corpul fațetat cu capetele înfășurate în mai multe spire, 6 la un capăt și 7 la celălalt, iar în zona de îmbinare, de o parte și de alta se termină în cîte doi ochi inelari. Pe corpul brățării se întîlnesc trei veriguțe circulare de care atîrnau probabil pandantive în formă de secure. Diam. 8,2 cm. (Fig. 2/1).

2. Brățară dintr-o sîrmă de bronz, rotundă în secțiune cu capetele înfășurate în spirală, peste bara metalică, terminîndu-se ca și la exemplarul precedent în doi ochi. Diam. 4,8 cm. x 3,7 cm. (Fig. 1/8).

25 S. Sanie, op. cit., M. Babeș, în Dacia, N. S. XIX, 1975, p. 336.
26 R. și Ecat. Vulpe, Material inedit.
27 Vasile Ursachi, op. cit., sub tipar.
28 Cornelia Stoica, în Acta Valachica, III, 1972, p. 6.
29 I. Glodariu, în Acta Musei Napocensis, XXI, 1984, p. 65 fig. 2/2, 5.
30 I. Berciu, Al. Popa, H. Daicoviciu, în Celticum, XII, 1965, p. 138, fig. 33, I. Glodariu, în Acta Musei Napocensis, XXI, 1984, p. 63—80

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

3. Brăţară simplă din sîrmă de bronz, în secţiune rotundă, cu capetele înfăşurate în spirală 3 şi respectiv 4 spire. Diam. 7 cm.

4. Brăţară dintr-o bară de bronz, rotundă în secţiune cu capetele înfăşurate peste bară, la distanţă mare una de alta, de cca. 3 cm. cîte 3 spire. Diam. 5,8 cm.

5. Brăţară fragmentară, corpul masiv, secţiunea rotundă, cu decor realizat dintr-o nervură mediană, încadrată de două linii incizate. Diam. 4,8 cm ; grosimea 0,7 cm.

6. Brăţări cu corpul simplu, din sîrmă de bronz cu capetele îngroşate sau aplatisate, în stare fragmentară.

Brăţări din fier. (Fig. 2/4—6, Pl. I/6—7).

S-au descoperit pînă în prezent la Răcătău un număr de 4 brăţări din fier, fiind executate în aceeaşi tehnică ca şi cele din bronz şi aparţin la 4 tipuri

a. Brăţară dintr-o bandă lată, cu partea superioară uşor îngroşată, iar partea inferioară aplatisată. Diam. 6,8cm. (fig. 2/5)

b. Brăţară dintr-o bucată de sîrmă, rotundă în secţiune, cu capetele înfăşurate peste bară în spirală — cîte 12 spire de o parte şi de alta, la distanţe mari de cca. 6,8 cm. Diam. 7,6 cm. (fig. 1/7).

c. Brăţară din sîrmă de fier, cu corpul rotund în secţiune şi capetele înfăşurate în spirală peste bara metalică. Pe bara rotundă se întîlnesc un număr de şapte veriguţe circulare, de una atîrnînd un pandantiv secure. Diam. 5,6 cm. (Fig. 2/7).

d. Brăţară fragmentară din sîrmă, rotundă în secţiune cu corpul simplu fără decor.

Brăţările de la Răcătău din bronz sau fier, îşi găsesc analogii perfecte în tezaurul de argint de la Coada Malului [32], Herăstrău [33], Poiana (jud. Galaţi) [34], Poiana (jud. Gorj) [35], Senereuş [36], Sîncrăieni [37], Slimnic [38], Brad (jud. Bacău) [39], Năneşti — Parincea [40] etc. şi se datează în sec. I î.e.n. — I e.n.

Coliere (Pl. I/2, Fig. 1/4—5).

La Răcătău au fost descoperite pînă în prezent două coliere în stare fragmentară. Primul exemplar trecut prin foc şi care este realizat dintr-un metal, alb, se păstrează cca. 150 mm, iar din al doilea din bronz doar 0,045 mm. (fig. 1/5).

31 I. Glodariu, op. cit., p. 65, fig. 2/6.

32 D. Popescu, în Studii şi referate, privind istoria României, I, 1954, p. 91 şi urm. fig. 1, 2 şi 3, idem, Inventaria Archeologica, Bucureşti, 1967, fasc. 3, R. 17.

33 D. Popescu, Tezaure de obiecte dacice, CI, B.M.I., an. XI, nr. 4, 1971, p. 27.

34 R. şi Ecat. Vulpe, în Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 253.

35 Liviu Marghitan, Tezaure de argint dacice, 1976 p. 31—32, pl. 1/1, C.S. Nicolaescu — Plopşor, Dacia, 7—8, 1937—1940, p. 207.

36 K. Horedt, Dacia N.S, 17, 1973, p. 164.

37 Liviu Marghitan, op. cit., p. 32.

38 K. Horedt, Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 266 ; I. Glodariu, Aşezări dacice şi daco-romane, Slimnic, 1981, fig. 46/6—9.

39 Vasile Ursachi, op. cit., sub tipar.

40 Viorel Căpitanu, Muzeul Naţional, II, p. 168.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Decorul la cele două coliere constă din torsionarea firelor de metal, care dau impresia că sînt sudate. (Fig. 1/4).

Piesele de la Răcătău sînt executate aidoma celor de argint de la Poiana (jud. Gorj) [41], Coada Malului [42], Senereuș [43], Poiana (jud. Galați) și Brad, jud. Bacău [44].

Diademe. Se cunosc doar două exemplare din sîrmă oțelită, corpul torsionat și capetele îndoite. Diam. cca. 7-8 cm. (fig. 1/10).

Cercei din bronz (Pl. III / 5—6, Fig. 3/1—16 și Pl. IV / 1—17).

Ca în toate așezările dacice de tip dava, și la Răcătău s-au descoperit un număr mare de asemenea podoabe.

Cerceii din bronz sînt de mai multe tipuri :

a. Cercei de formă circulară, corpul torsionat, capetele spiralate dublu. La un capăt firul este înfășurat pe deasupra barei în 3 și respectiv 10 spire și continuă apoi în spirală dublă formînd un ochi de formă ovală, iar capătul opus se termină într-un cîrlig. Diam. 3-3,3cm. (fig. 3/15—17). Se cunosc trei exemplare.

b. Cercei cu corpul torsionat și cu protomă de șarpe, mult stilizată. Capete mult lățite, în formă de evantai. Diam. 3-3,4 cm. 7 ex. Un cercel a fost descoperit la un mormînt de înhumație de copil (fig. 3/1—10).

d. Cercei cu corpul torsionat și capul lățit, la unele exemplare de formă romboidală. Capătul opus se termină într-un buton conic. Decorul apare numai pe protomă, la partea exterioară și constă din linii paralele orizontale și „x-uri", incizate. 4 ex. (fig. 3/1—4).

e. Cercei simpli cu corpul torsionat și capetele în formă de butoni conici (fig. 3/7—8).

Cercei din argint (Pl. III/1—2, Fig. 7).

a. Au corpul torsionat și protomă de șarpe, iar capătul opus se termină într-un buton conic. La unele exemplare între ceafa șarpelui și zona de unde începe torsada propriu-zisă se află un spațiu de 10 mm, decorat cu linii oblice pe două rînduri. Diam. 2,8 cm., gr. 2,74 g. T. 880 ‰, inv. 7777.

Al doilea exemplar, cu corpul torsionat și protomă de șarpe are capătul opus rupt din vechime.

Este executat prin împletirea a două fire de argint în torsadă. Decorul constă din linii oblice întretăiate și paralele. Cele întretăiate închid la partea superioară un cerc simplu. Diam. 5,8 cm. Gr. 5,92, T. 800‰.

b. Cercel din argint, corpul circular, capul conic și vîrful ascuțit. D. 1,8 cm, Gr. 1,6 g. T. 500‰.

Pandantive. (Pl. IV/14—16 Fig. 4/1—26.)

a. Pandantive fusiforme, cu baza conică prinsă de verigute circulare cu capetele spirate și decorate cu linii profilate, în număr de 16 bucăți din care 11 cu verigută. Veriga de formă inelară cu capetele înfășurate în 2-3 spire de care atîrnă pandantivul. D. 0,9 cm. — 1,5 cm.

41 L. Marghitan, op. cit., p. 43, și urm.

42 D. Popescu, în Studii și Referate... p. 92, fig. 2/2 ; 4/6.

43 K. Horedt, op. cit., p. 164.

44 Vasile Ursachi, op. cit., sub tipar.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

b. Pandantivul în formă de secure cu capetele răsucite peste bara rotundă. (fig. 4/10).

c. Pandantive — secure simple, care puteau fi agăţate de brăţară sau în colier. (fig. 4/14—17 ; 20—22 ; 24—26).

Pandantive-căldăruşă (Fig. 11/16—19).

a. Din bronz cu corpul cilindric şi tortiţa arcuită.

b. Din fier, corpul cilindric, baza plată, tortiţa arcuită.

Pandantiv-clopoţel

Un singur exemplar din bronz şi limba de fier. (fig. 11/16).

Verigi-inele din bronz. (Pl. IV/1—4, Fig. 4/23, 27, 30—36).

a. Verigi cu corpul inelar din sîrmă şi capetele înfăşurate (fig. 4/30—36).

b. Verigi cu corpul plin sau gol în interior. (Pl. IV/7—11, Fig. 5/2—4 ; 6—20).

c. Verigi inelare — masive (Pl. IV/8—10, Fig. 5/1—4 ; 9—16).

d. Verigi cu proeminenţe marginale în interior, dar şi la exterior. (Fig. 5/21—28).

Verigi — cercei din argint (Fig. 4/28—29).

a. Verigă — cercel, capul circular şi capetele înfăşurate în spirală grupate cîte trei şi respectiv cîte patru spire.

b. Verigă — cercel, corpul circular cu capetele subţiate şi înfăşurate în cîte două spire.

Pandantiv — secure, cu gaură de înmănuşare transversală.

Oglinzi. (Fig. 11/1—5).

Se cunosc pînă în prezent peste 20 exemplare şi fragmentare din metal comun sau bronz de formă rotundă.

Aplice, garnituri, piese de harnaşament. (Fig. 11/7—8).

a. Aplice ornamentate şi simple.

b. Garnituri de la diferite obiecte ce se aplicau pe lemn, piele sau metal, ornamentate cu puncte, cercuri, linii incizate etc.

Tuburi pentru ace. (Fig. 11/9—11).

De formă cilindrică cu manşon şi decorate cu linii profilate de care atîrnă un lănţişor cu pandantiv ; identice cu cele de la Poiana [45].

Podoabe de sticlă şi alte materiale. (Fig. 12/1—25).

a. Brăţară din sticlă, de culoare verziue cu nuanţe albăstrui cu două înduri de nodozităţi, plasate de o parte şi de alta a nervurii mediane. (Fig. 12/21).

b. Pandantiv, piatră de inel, (jad) de formă dreptunghiulară de culoare verde, în carcasă de bronz (Fig. 11/13).

c. Piatră de inel de formă dreptunghiulără din albastrú, decorată la partea superioară cu un leu, în poziţie şezîndă cu gura întredeschisă. (Fig. 12/26).

d. Bastonaş de sticlă de culoare portocalie cu nuanţe maronii, verzui, în spirală o bandă albă. (Fig. 12/18).

Mărgele de sticlă. (Fig. 12/1—20).

a. De formă cilindrică decorate cu ochi de păun.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

b. Cu bobițe în relief și ochi, de culoare verde închis, în cercuri de culoare gălbuie.

c. Din pastă de sticlă de culoare brun-cenușie, decorate cu cercuri concentrice, benzi spiralate, de culoare galben-maronie, albastră, în spic sau ochi rotunzi sau ovali de culoare albă, albăstruie, galben sau maronie.

d. Din pastă de sticlă sferoidale, corpul striat.

e. Mărgele sferoidale, unele intercalate cu dungi de culoare albă albăstruie și galben — maronie.

f. Mărgele sferoidale de culori diferite.

g. Mărgele bitronconice.

h. Mărgele în formă de inimă de culoare verde acoperite cu o foiță transparentă albicioasă.

i. Mărgele în formă de butoiaș, de culoare argintie.

j. Mărgele tubulare și în formă de pepene.

k. Perlă din cristal de stîncă, 1 exemplar.

La toate acestea mai adăugăm un mare număr de mărgele executate din lut ars de formă bitronconică (Fig. 12/25), sferoidală, conică sau pe cele din os de formă rotundă sau dreptunghiulară.

Mai amintim în treacăt amulete din dinți de animale, canini de cîine, porc, urs, căprioară cu semnificație cultuală.

Prezența unui mare număr de creuzete, a unui tipar pentru lingouri precum și a diferitelor instrumente din bronz și fier pentru prelucrarea metalelor neferoase în dava de la Răcătău, demonstrează că marea majoritate a obiectelor de podoabă erau executate pe loc, în cadrul atelierelor locale. (Fig. 23/1—12 ; fig. 24/1—32). Acestea nu exclud prezența unor podoabe de mare rafinament care ajungeau aici pe calea schimburilor comerciale din lumea elenistică și romană, situație dovedită din plin și la Răcătău.

Între podoabele de import cele mai numeroase sînt mărgelele de sticlă. Acestea apar într-o diversitate de forme : sferice, bitronconice, ovale, tubulare, butoiașe, calotă sau pepene cu striuri, ca niște coaste etc.

Coloritul este foarte variat albastru, verde, alb, galben, maroniu, portocaliu, argintiu ori învîrstat cu dungi albe, în spirală. Atrag atenția mărgelele decorate cu „ochi" așa ziși de păun, pe fondul albastru, de-o frumusețe extraordinară.

Din mulțimea podoabelor descoperite la Răcătău cîteva se detașează prin execuția lor. Între acestea menționăm piatra de inel cu dimensiunile de 23 x 17 mm, avînd la partea superioară drept decor un leu în poziție șezînd, inv. 7788, executat într-o tehnică desăvîrșită.

A doua piesă reprezintă un medalion cu carcasa din bronz și miezul dintr-o piatră semiprețioasă (jad) de culoare verde. La partea superioară se întîlnesc două urechiușe sudate de marginea carcasei interioare. În partea opusă se pare că au mai existat două urechiușe folosite în același scop.

Cea de a treia piesă, aflată în stare fragmentară, reprezintă o brățară de sticlă, de culoare verde, din care se păstrează un segment de 34

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mm, decorată la partea superioară cu excrescenţe, grupate pe două rînduri, de formă oarecum sferoidală, de culoare albăstruie cu nuanţe verzui.

La Răcătău s-au descoperit, aşa cum am văzut mai sus colane şi lanţuri din argint şi bronz, în stare fragmentară precum şi fibule de tip linguriţă din care un exemplar decorat cu perle din sticlă de culoare albăstruie.

Nu lipsesc nici cerceii sau inelele din argint precum şi pandantivi sub formă de secure. Cerceii au corpul inelar cu extremităţile înfăşurate peste bara rotundă.

Alături de cerceii simpli se întîlnesc şi cei cu corpul torsionat şi cu protomă de şarpe, destul de expresiv realizată, care nu prezintă numai un simplu ornament, ci are şi o semnificaţie cultuală.

Ca o caracteristică a descoperirilor geto-dacice din categoria podoabelor din argint o reprezintă aria de răspîndire a lor precum forma şi ornamentarea specifică şi prezenţa în mai toate aşezările cercetate a acelorași obiecte fibule, coliere, cercei, pandantivi în cadrul unor ateliere sau împreună cu instrumente pentru turnat sau prelucrat materialele neferoase etc., care fac ca apartenenţa acestor obiecte să nu mai poată fi pusă la îndoială, ele sînt aşa cum afirma pe bună dreptate regretatul Hadrian Daicoviciu, cu certitudine „dacice", fiind executate în stilul tradiţional local de către meşterii autohtoni"[46].

Fără îndoială că multe din tehnicele prelucrări metalelor preţioase, geto-dacii le-au preluat, datorită contactului permanent şi a legăturilor comerciale cu oraşele pontice, cu sudul elenistic şi cel tracic, dar majoritatea acestor podoabe sînt lucrate în cadrul atelierelor locale, fapt dovedit atît de materia primă în curs de prelucrare pastile din argint şi bucăţi de tablă de cupru, dar mai ales de numărul mare de creuzete şi instrumente fine pentru prelucrarea metalelor neferoase precum şi a tiparelor pentru lingouri.

Obiectele din argint de la Răcătău îşi găsesc analogii în tezaurele de la Coada Malului [47], Herăstrău [48] Poiana jud. Gorj [49], precum şi într-o serie de aşezări de la est de Carpaţi ca Poiana [50], Cîndeşti — Dumbrăveni [51], Piatra-Neamţ [52], Ocniţa [53] şi Sprîncenata [54] etc. în Muntenia sau Brad — Negri [55].

45 Radu Vulpe, SCIV, 1952, an. III, p. 231, fig. 13/5.
46 H. Daicoviciu, Dacia de la Burebista, la cucerirea romană 1972, p. 267.
47 D. Popescu, în Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 198.
48 Idem, Inventaria Archaelogica, Bucureşti, 1967, fascicola 3, R. 17.
49 Ibidem, Liviu Mărghitan, op. cit., p. 43, pl. XVI, şi fig. 1/11.
50 Radu Vulpe, în Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 253 şi urm. idem colab. în SCIV, II, I, 1951, p. 205 şi urm.
51 V. Bobi, în Studii şi Comunicări, IV, Focşani, 1981, p. 507—509.
52 N. Gostar, Cetăţi dacice din Moldova, Bucureşti, 1969, p. 31, C. Mătasă, Ioana Zamoşteanu şi M. Zamoşteanu, în Materiale, VII, 1961, p. 342, fig. 3/1—6.
53 D. Berciu, op. cit., p. 87, pl. 48/6—8.
54 C. Preda, Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Deva de la Sprîncenata, 1986, p. 63—66, pl. LI/1—10, 12 şi pl. LII/1—11.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În cele de mai sus am încercat să prezentăm succint principalele tipuri de obiecte de podoabă și piese vestimentare, descoperite în dava de la Răcătău, fără a avea pretenția că am epuizat problema. Aceasta rămîne deschisă, iar piesele vor fi prezentate exhaustiv în lucrarea monografică, dedicată acestei importante așezări din bazinul Siretului mijlociu.

OBJETS DE PARURE ET PIECES VESTIMENTAIRES DÈCOUVERTES DANS LA CITÉ DE RĂCĂTĂU, DEPARTEMENT DE BACĂU

Résumé

Dans cet article l'auteur présente les objets de parure et les pièces vestimentaires découverts dans la cité de Răcătău. Ces objets sont groupés suivants les types de la manière suivante : fibules, braceles, colliers, boucles d'oreille, anneaux, bagues, pendantifs, mirois etc.

La présence de nombreux creusets, d'une matrice pour des lingots et des différents instruments pour l'usinage des métaux nonfereux démontre que la plupart de ces objets étaient faits par des artisans autochtones dans cité de Răcătău.

Ces découvertes n'excluent la présence de certaines parures de grand raffinement arrivés chez nous par la voie des échanges commerciaux entre les grecs et les romains.

Les objets de parure découverts à Răcătău, excepté les bagues et les bracelets dattant des IV-ième — III ième siècles av. n. è, dattent des II-ième — I-er av. n. è. siècles.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

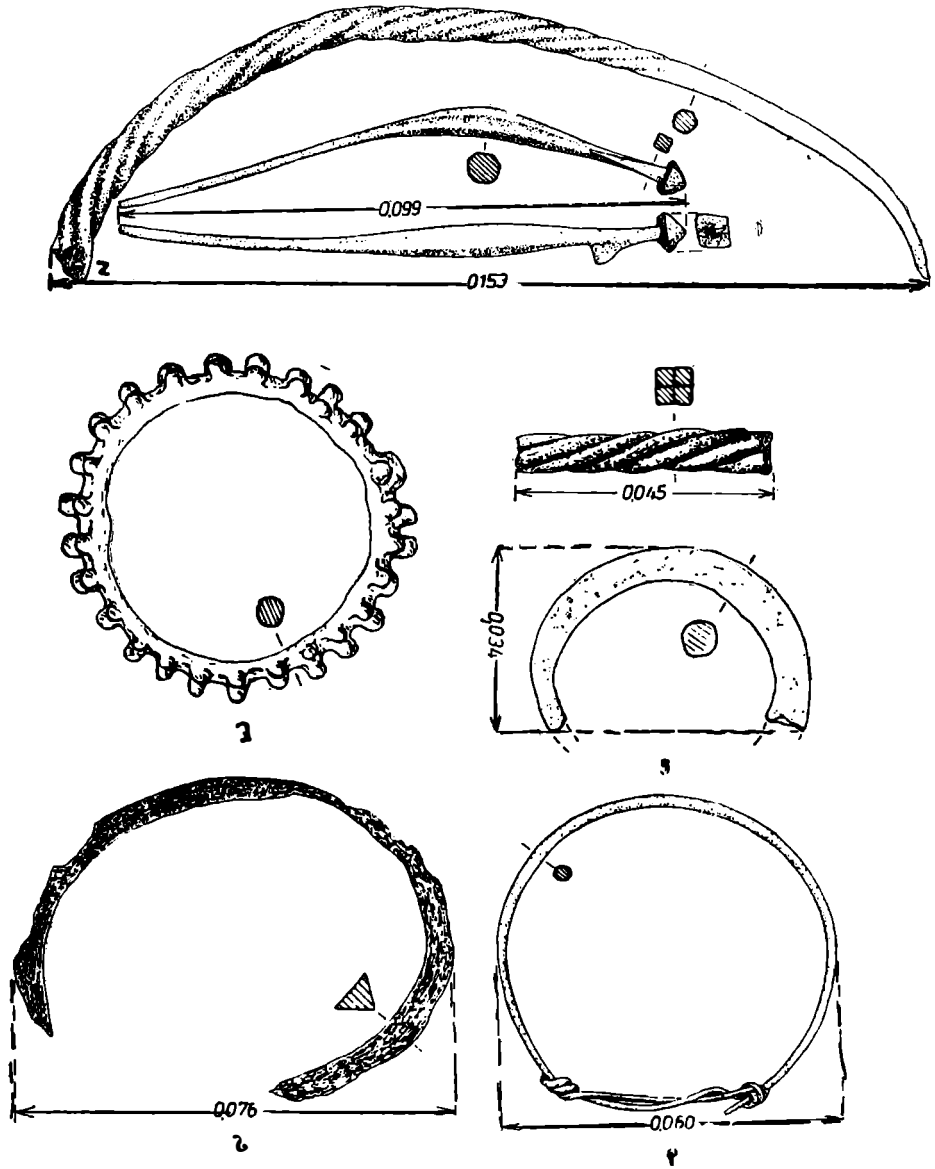

Pl. I. Răcătău. Obiecte de podoabă din argint, bronz şi fier.
Sec. IV î.e.n. — I e.n.
Pl. I. Răcătău. Objets de parures (IV, eme siècle a.n.e.é. — er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

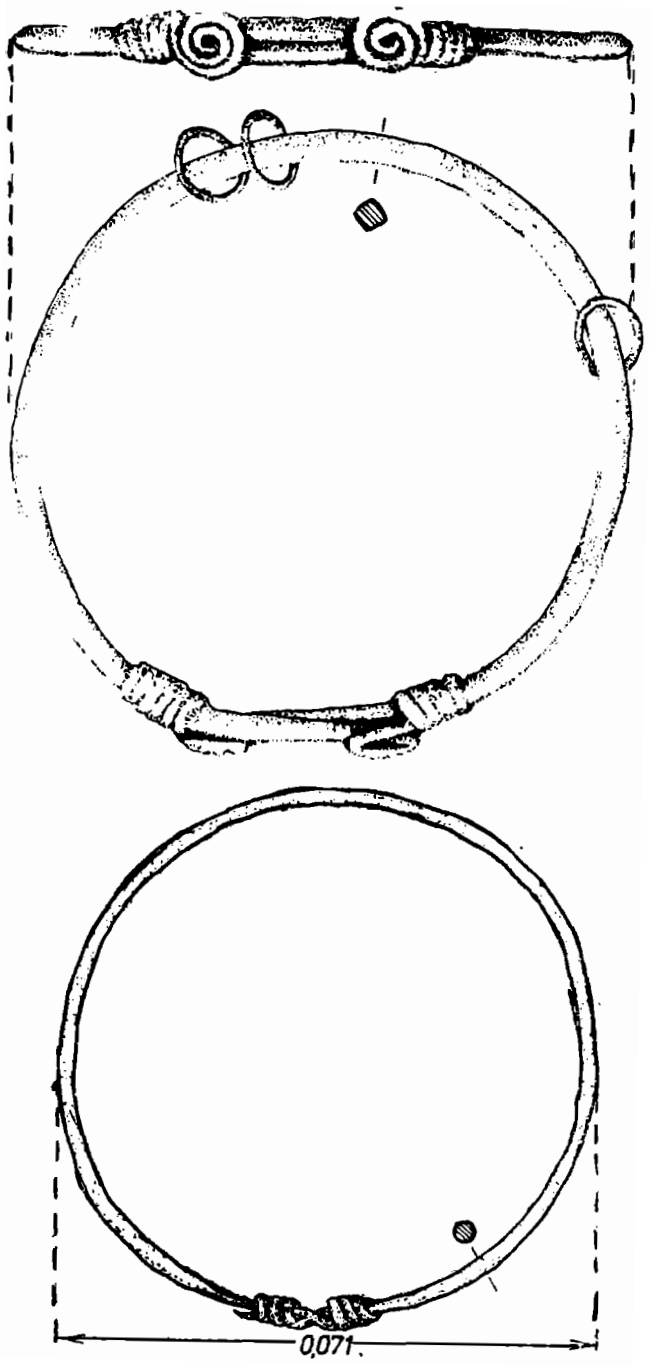

Pl. II. Răcătău. Brățări dacice, sec. II î.e.n. — I e.n.
Pl. II. Răcătău. Bracelets daces II-eme siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

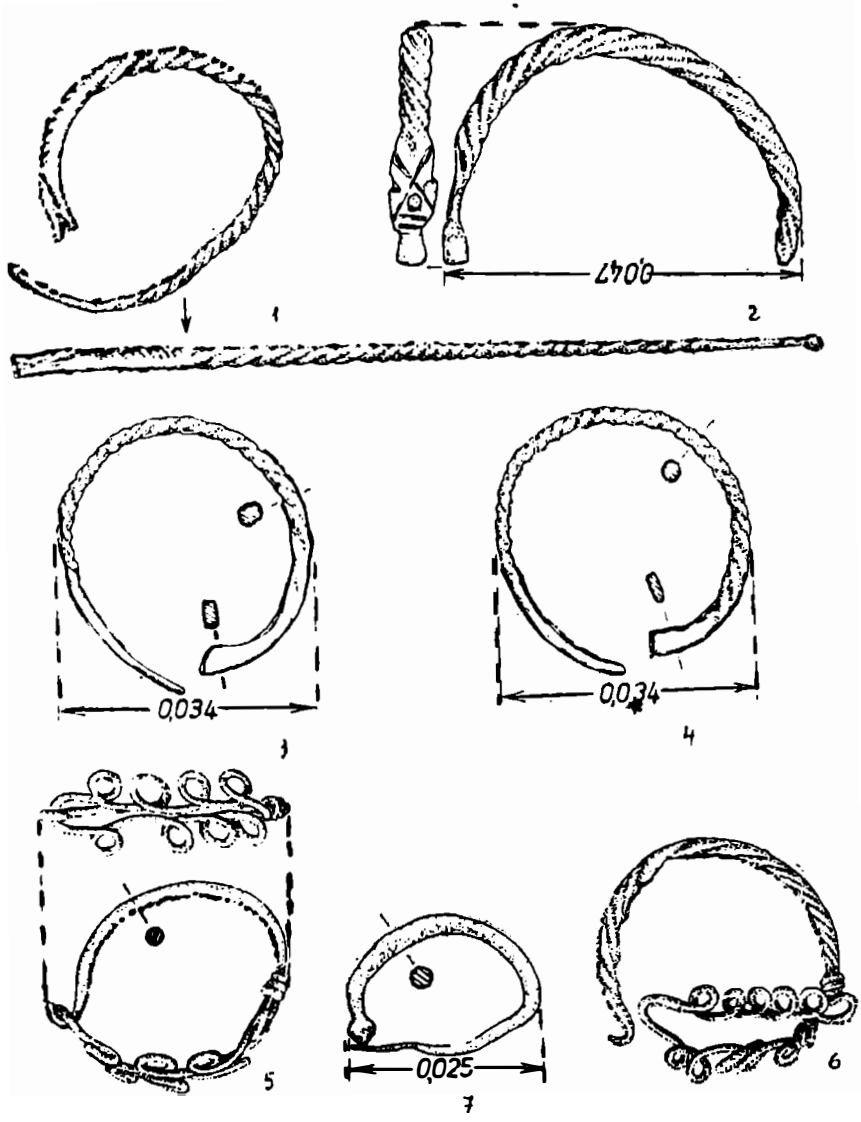

Pl. III. Răcătău. Obiecte de podoabă dacice din argint și bronz, sec. I î.e.n. — I e.n.
Pl. III. Răcătău. Objets de parures daces en argent et en bronze
(I er. siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

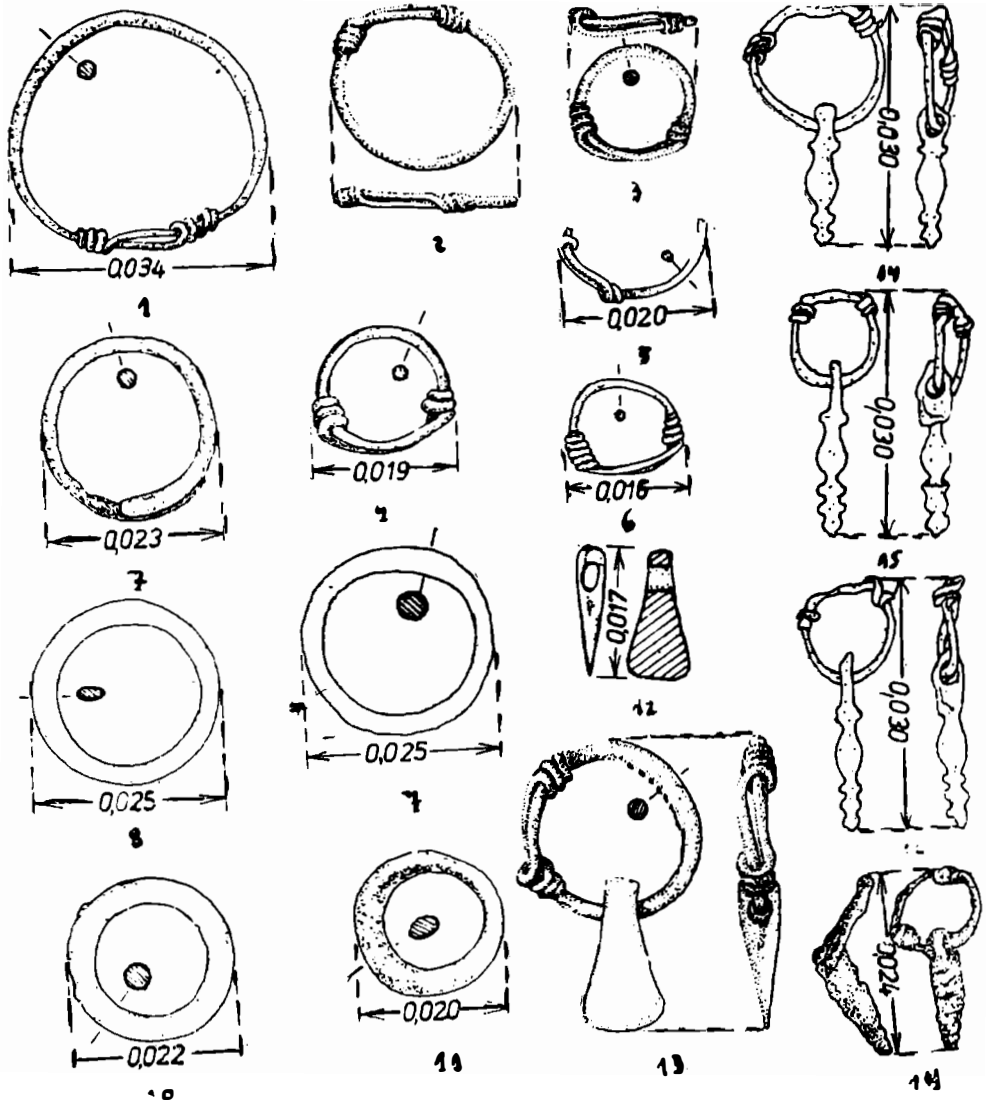

Pl. IV. Răcătău. Obiecte de podoabă dacice. Sec. î.e.n. — I e.n.
Pl. IV. Răcătău. Objets de parures daces (I er siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

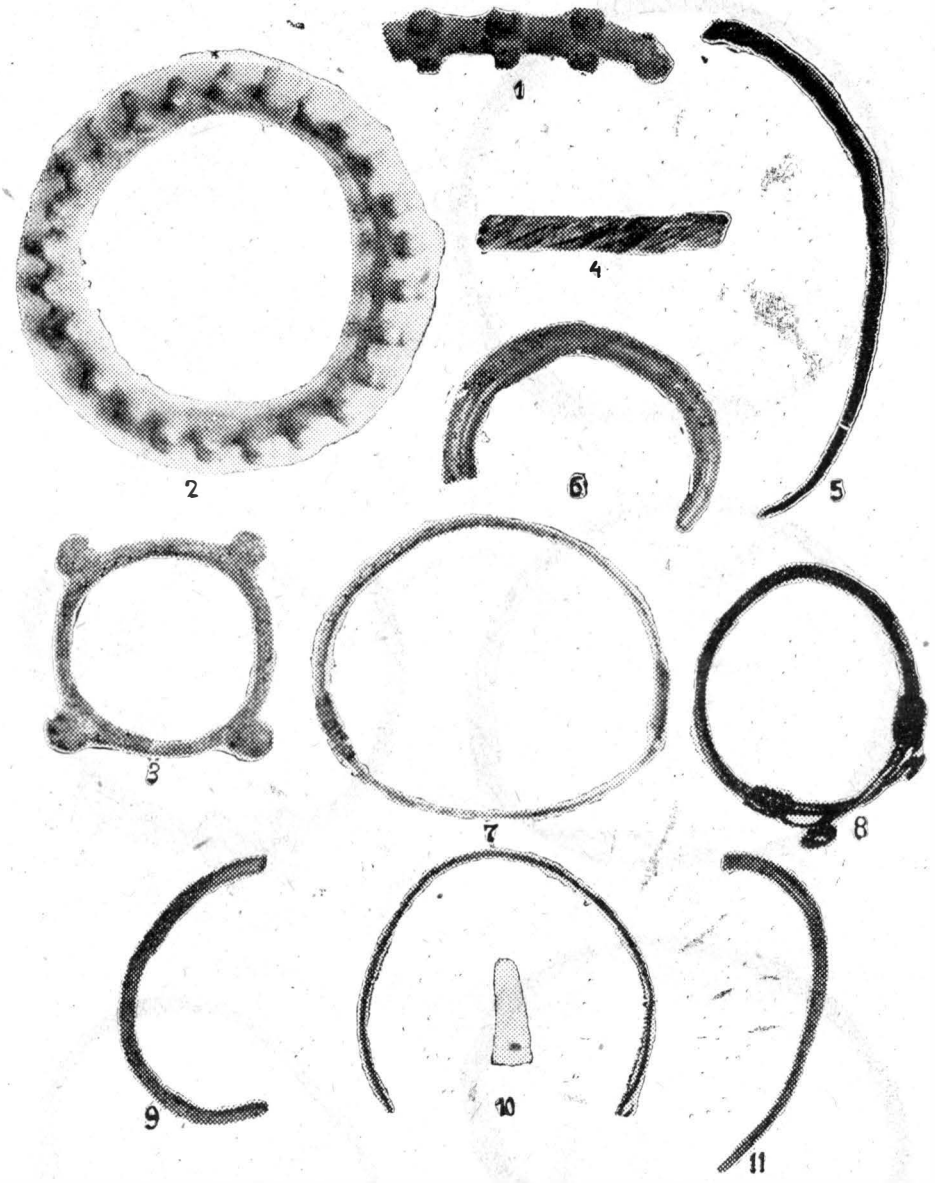

Fig. I. Răcătău. Obiecte de podoabă din argint, bronz și fier. Sec. IV-î.e.n. — I-e.n.
Fig. 1. Răcătău. Objets de parures en argent, bronze, et en fer (IV eme siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

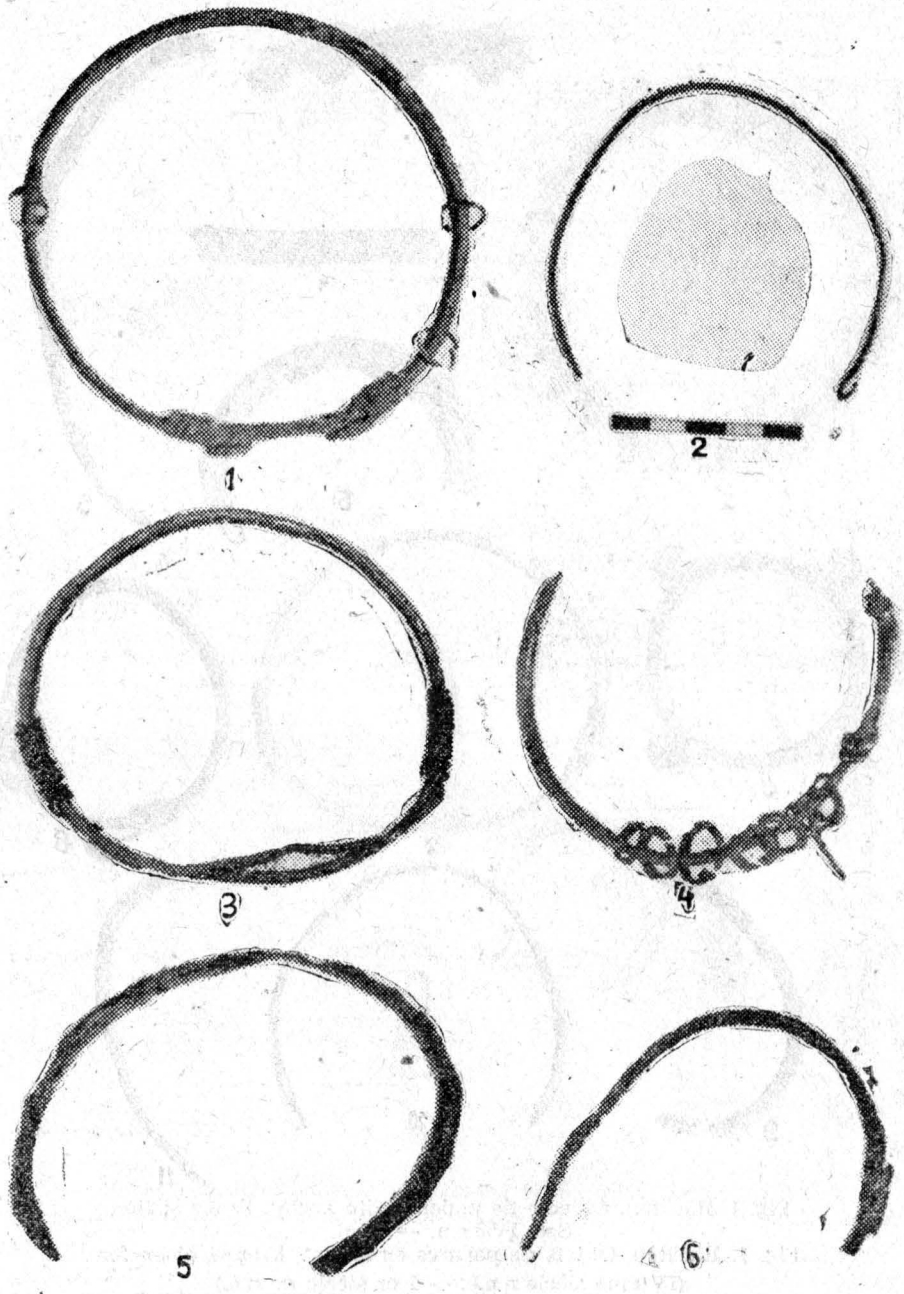

Fig. 2. Răcătău. Obiecte de podoabă dacice. Sec. I. î e.n. — I. e.n.
Fig. 2. Răcătău. Objets de parures (I er siècle a.n.e. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

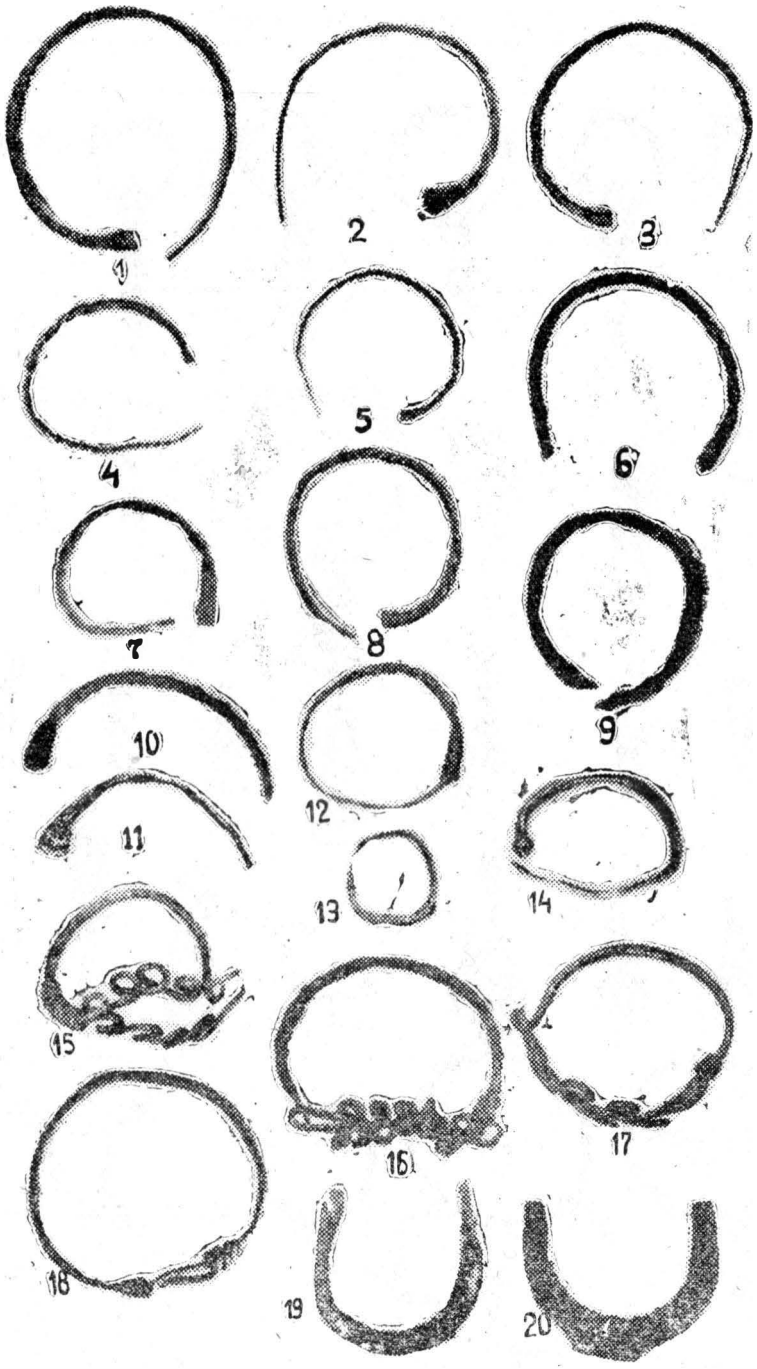

Fig. 3. Răcătău. Cercei din argint și bronz. Sec. I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 3. Boucles d'oreille en argent et en bronze
(I er siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

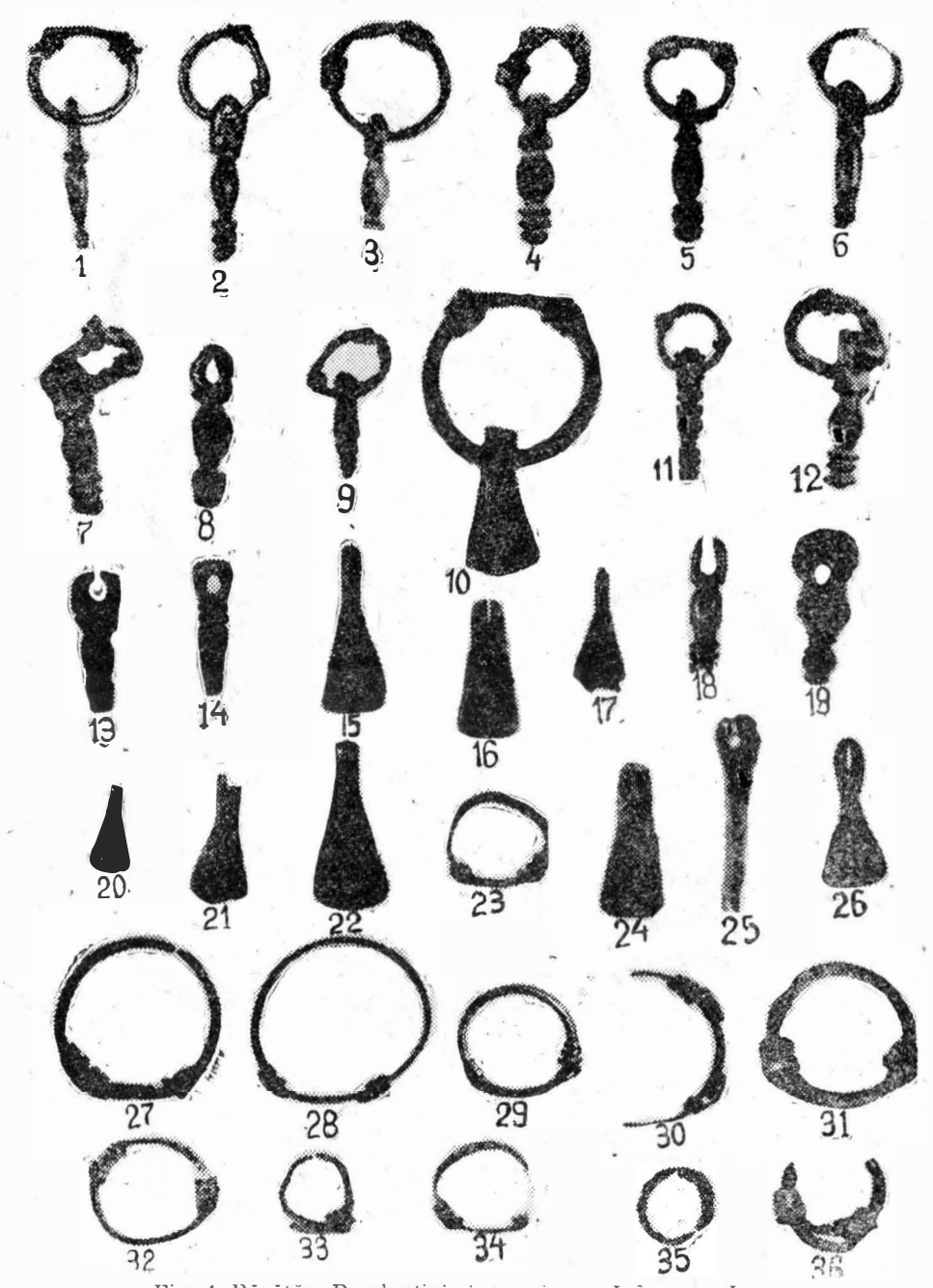

Fig. 4. Răcătău. Pandantivi și cercei, sec. I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 4. Răcătău. Pendentifs et boucles d'oreille (I er siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

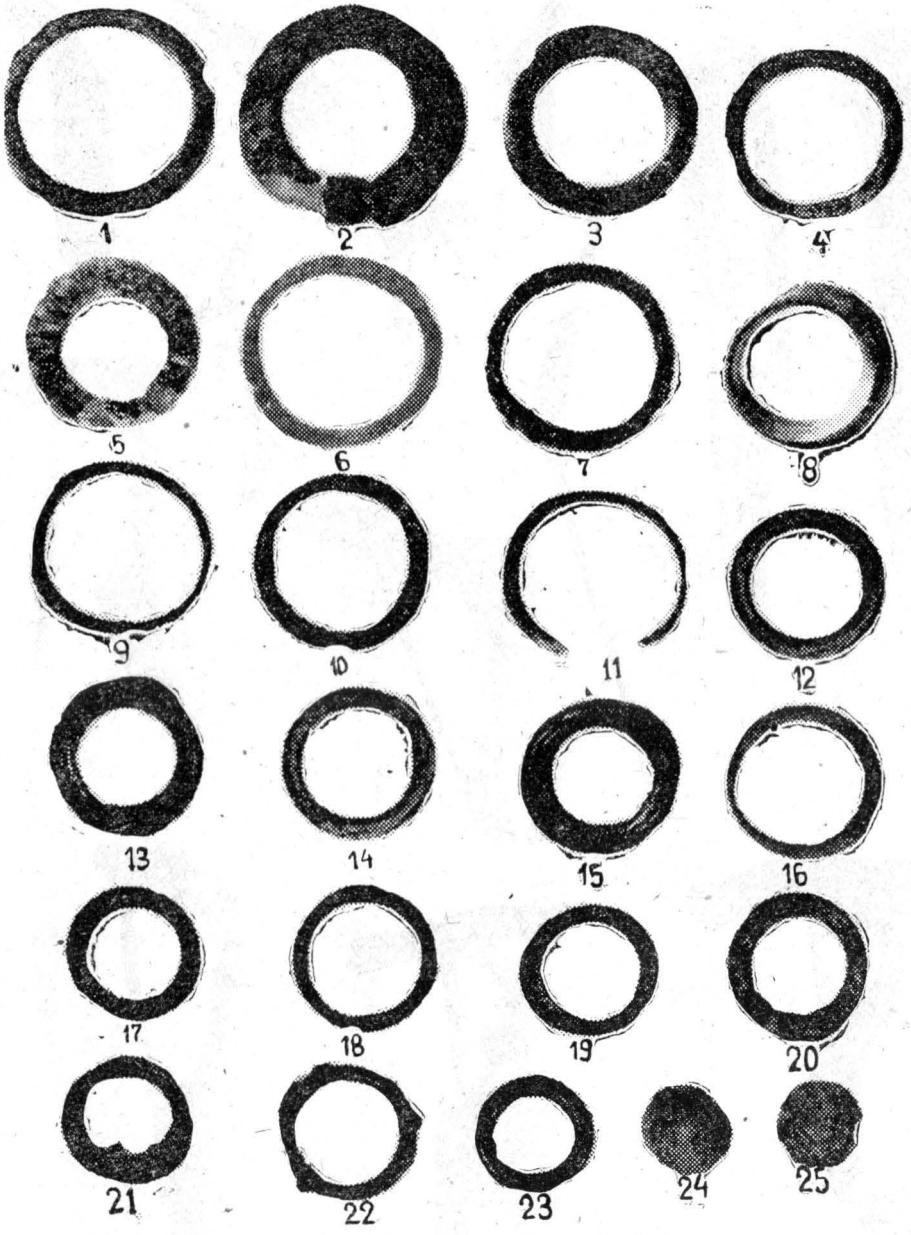

Fig. 5. Răcătău. Verigi și aplice dacice sec. I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 5. Răcătău. Anneaux et apliques dace (I er siècle a.n.e. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 6. Răcătău. Fibule din argint și bronz, sec. IV. î.e.n. — I. e.n.

Fig. 6. Răcătău. Fibules en argent et en bronze (IV en siècle a.n.e. — I er siècle

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 7. Răcătău. Fibule dacice sec. II—I î.e.n.
Fig. 7. Răcătău. Fibules daces II—I er siècle a.n.è.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

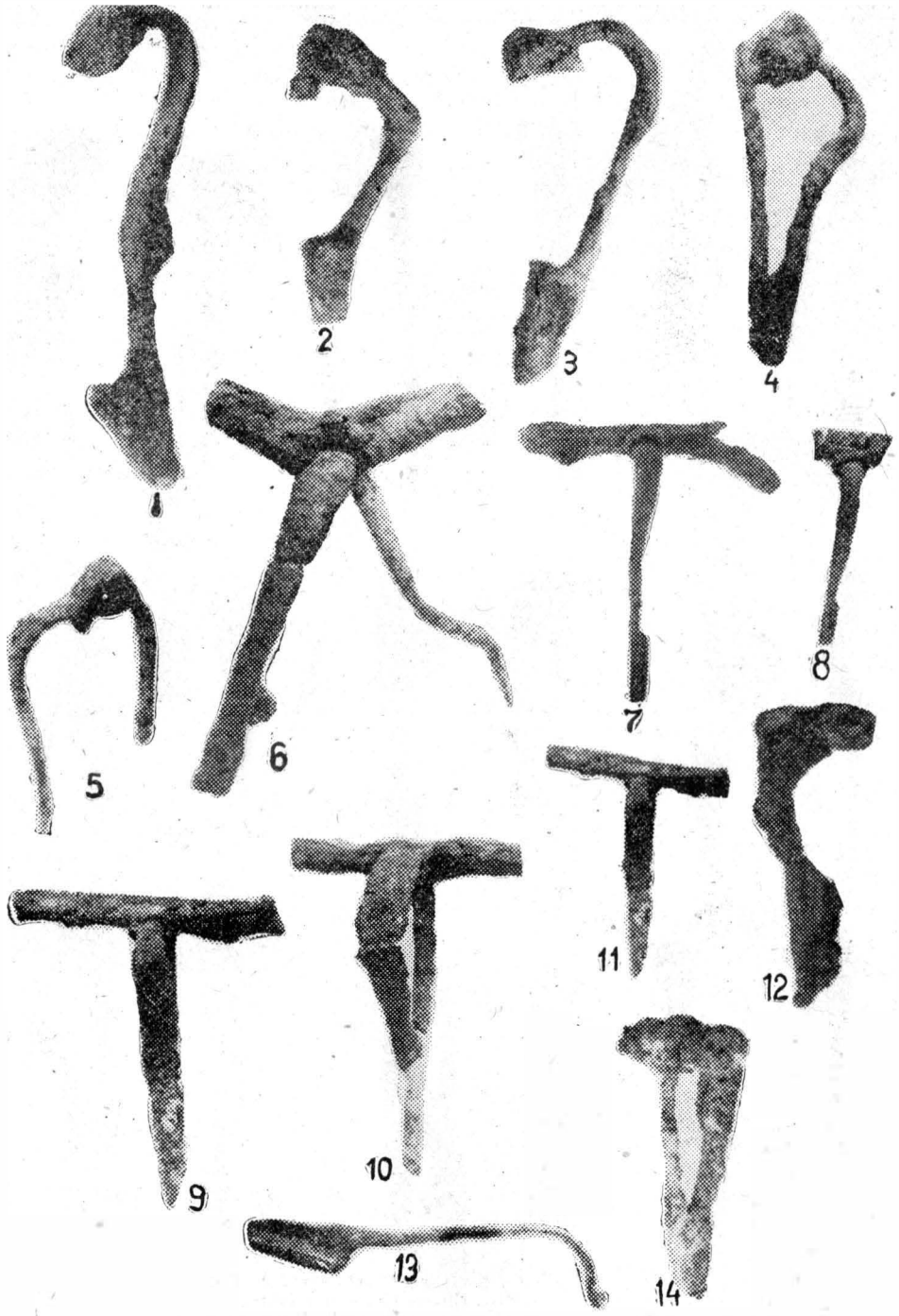

Fig. 8. Răcătău. Fibule din fier și bronz, sec. I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 8. Răcătău. Fibules en fer en bronze, (I er siècle a.n.è. — I ensiècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

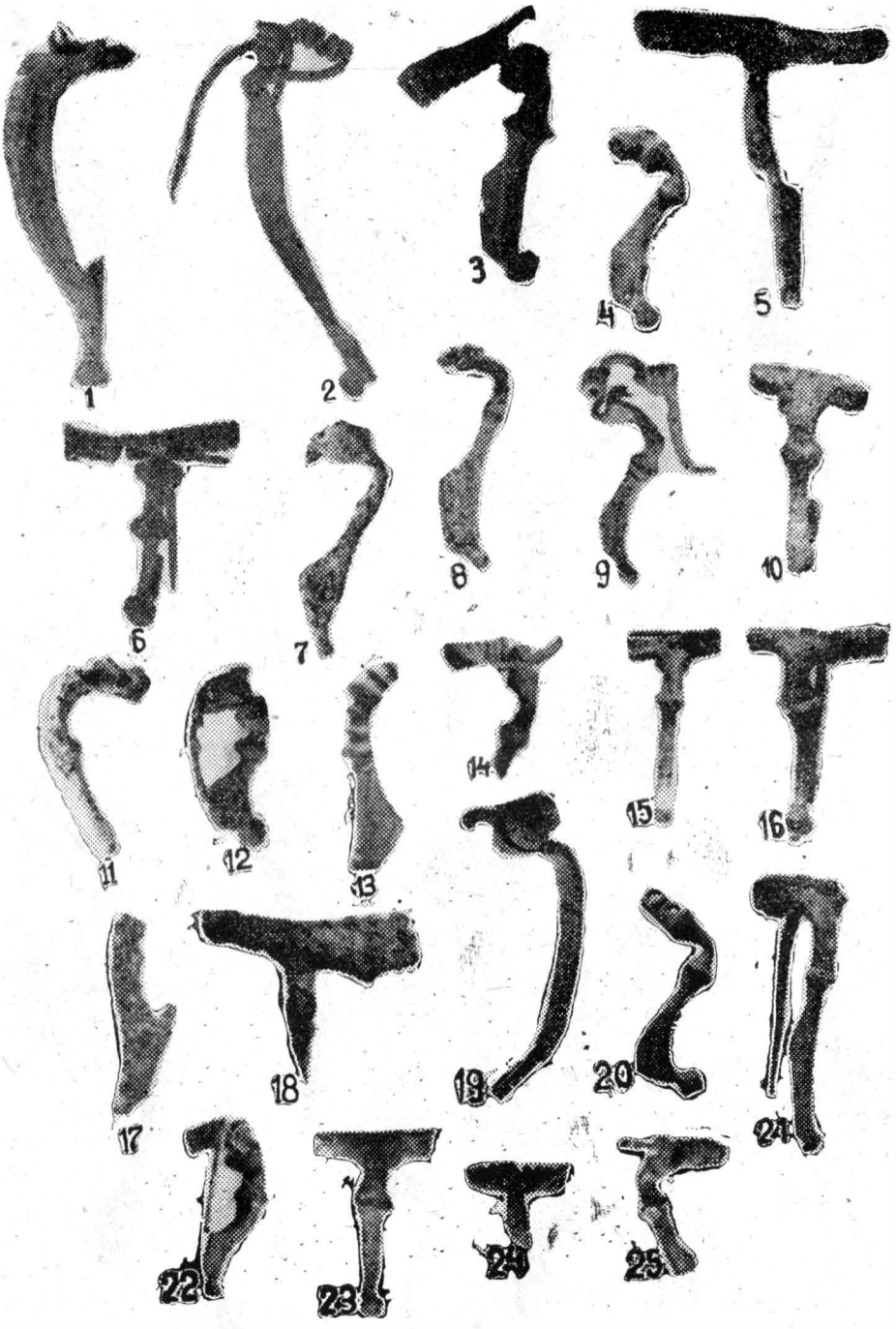

Fig. 9. Răcătău. Fibule din bronz. sec.I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 9. Răcătău. Fibules en bronze ;I er siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

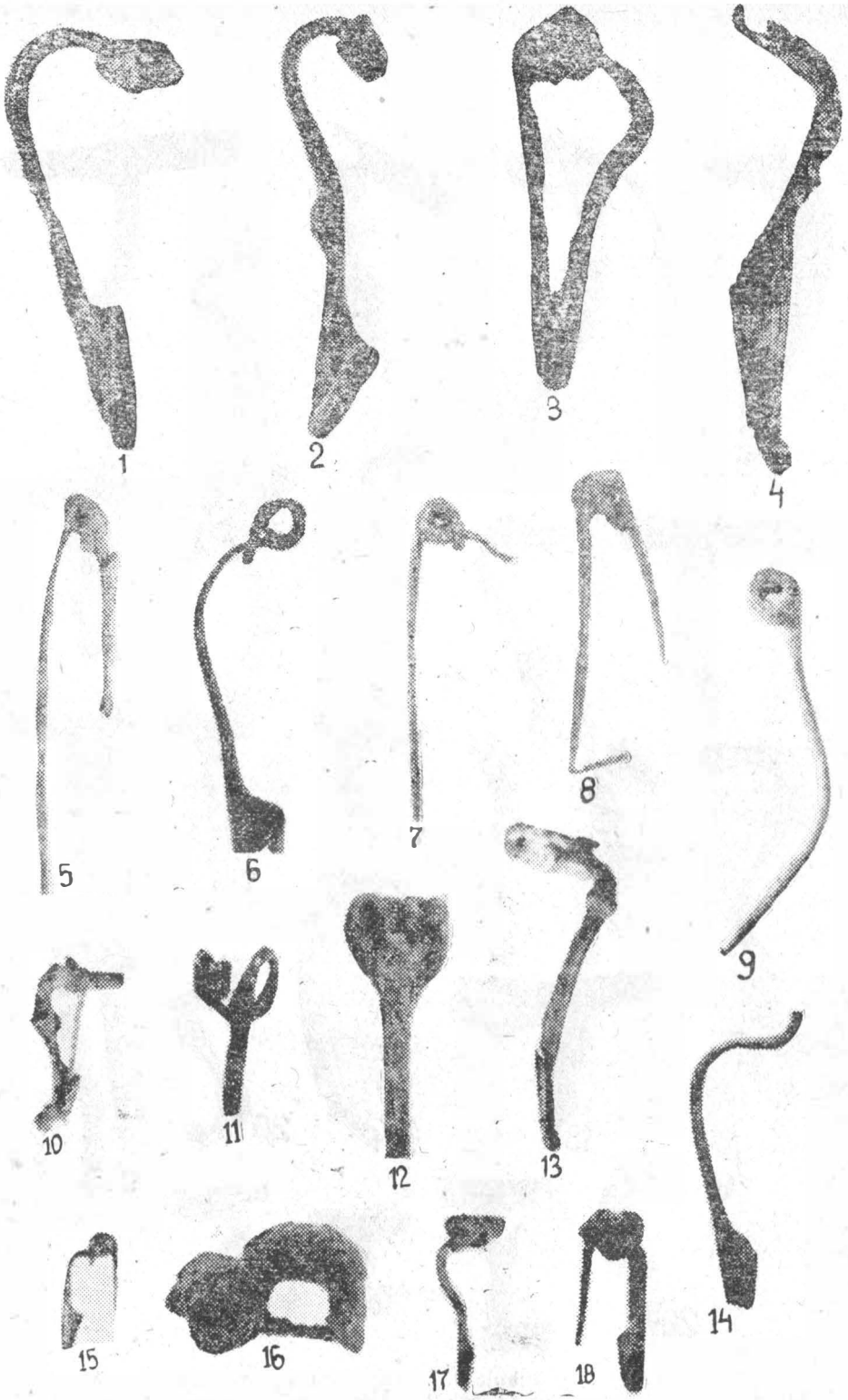

Fig. 10. Răcătău. Fibule din fier și bronz, sec. I. î.e.n. — I. e.n.

Fig. 10. Răcătău. Fibules en fer et en bronze, Ier siècle av. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

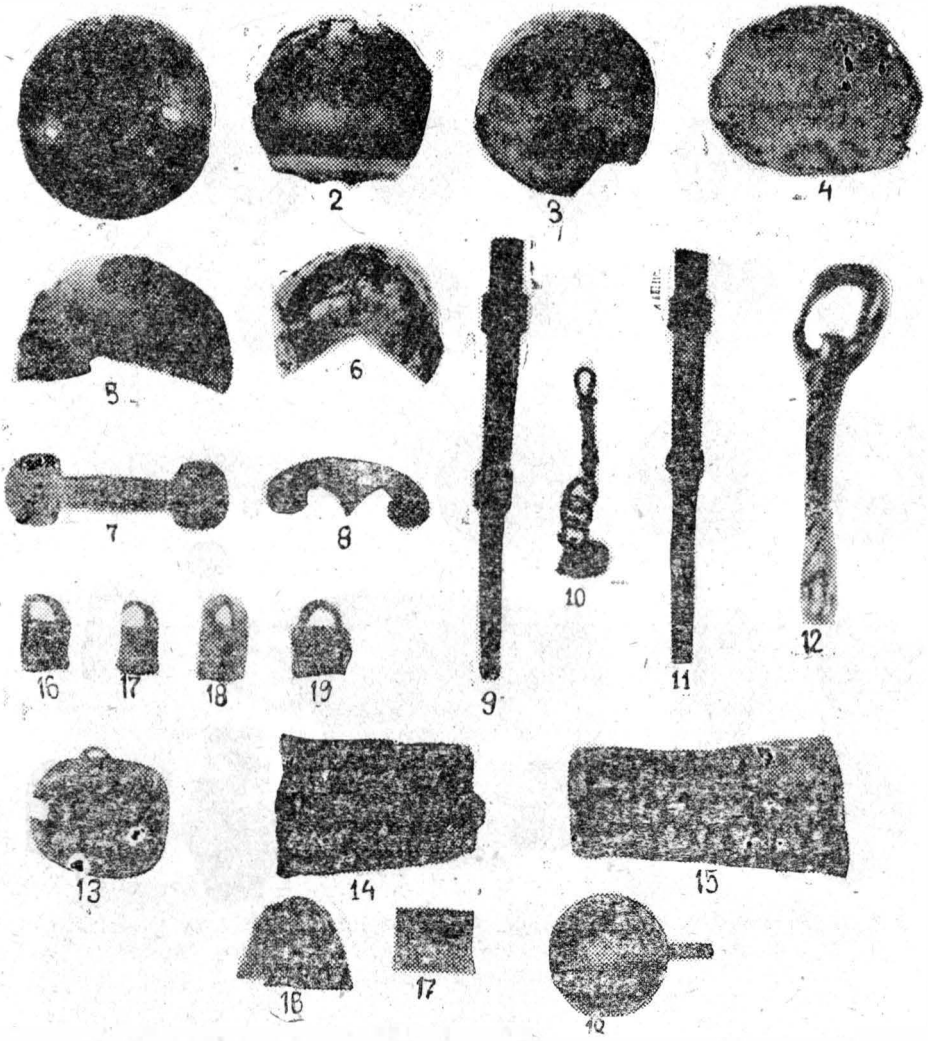

Fig. 11.-Răcătău. Obiecte de podoabă, sec. I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 11. Răcătău. Objets de parures (I-er siècle a.n.e.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

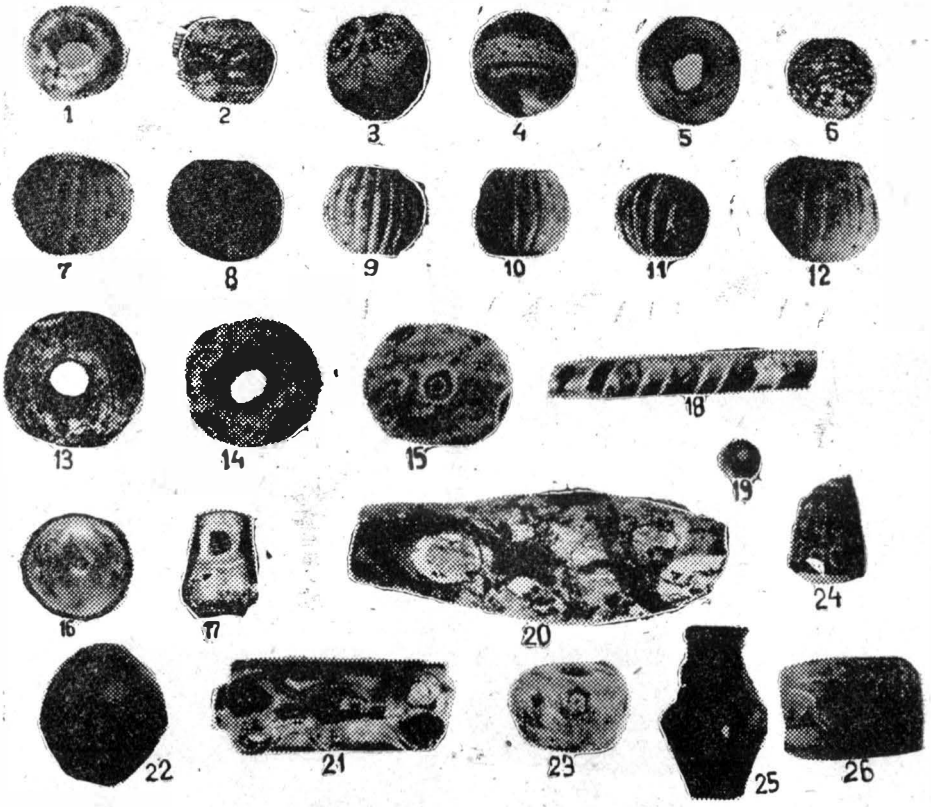

Fig. 12. Răcătău. Mărgele din sticlă, faianță și lut ars, sec. I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 12. Răcătău. Perles en verre, faïence et en terre cuite
(I er siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

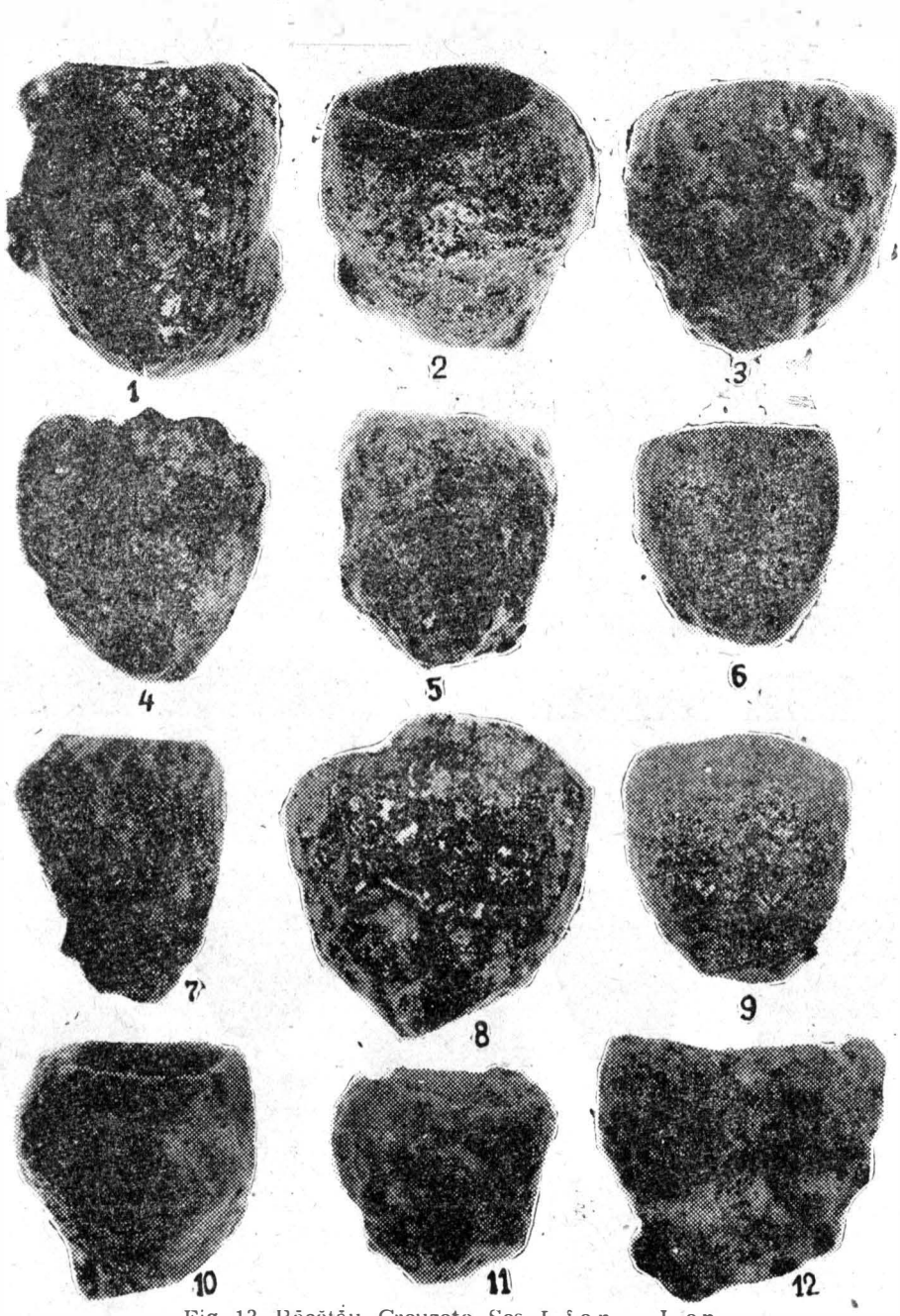

Fig. 13. Răcătău. Creuzete. Ses. I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 13. Răcătău. Creuzetes (I er siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

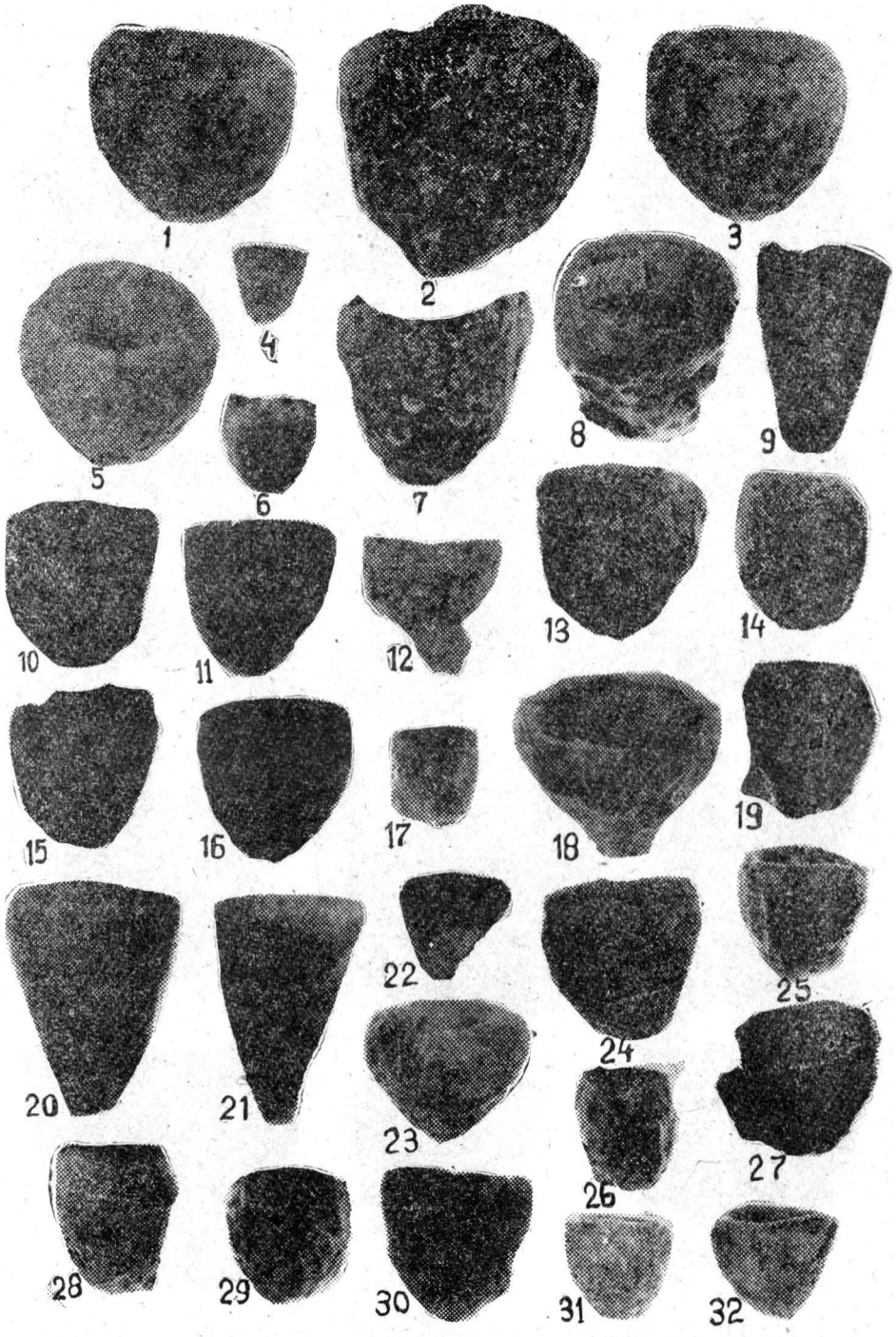

Fig. 14. Răcătău. Creuzete. Sec. I. î.e.n. — I. e.n.
Fig. 14. Răcătău. Creuzetes (I er siècle a.n.è. — I er siècle de n.è.)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

PLĂCUȚE DE CUIRASĂ (LORICA SQUAMATA) DIN DACIA PREROMANĂ

de CORNELIU BELDIMAN

Rezultatele cercetărilor arheologice mai vechi sau recente, coroborate cu informațiile din sursele narative și cele furnizate de scenele Columnei Traiane și metopele Monumentului Triumfal de la Adamclisi au permis cunoașterea tipurilor de arme folosite de geto-daci de-a lungul istoriei lor. Armamentul geto-dacilor era similar celui întîlnit la populațiile vecine, aflate în același stadiu de dezvoltare (iliri, traci sudici, sciți, celți, bastarni, sarmați). Ei au creat puține tipuri proprii de arme, variante tipologice ale celor larg răspîndite în sud-estul și răsăritul Europei ; se relevă astfel și în acest domeniu capacitatea strămoșilor noștri de asimilare creatoare a influențelor externe [1].

Între piesele de apărare individuală ale antichității se numără și cuirasa (platoșa) realizată din plăcuțe de bronz sau fier, suprapuse în forma solzilor de pește, prevăzute cu perforații și asamblate prin intermediul unor sîrme pe pieptare de piele, pînză sau pe fîșii de piele. Ea era cunoscută la asirieni din sec. IX î.e.n., ulterior fiind adoptată și de alte populații (hitiți, perși, greci, sciți, macedoneni, sarmați [2] ; la romani, cuirasa de acest tip (*lorica squamata* sau *lorica plumata*) se folosea din

1. F. B. Florescu, *Die Trajanssäule. Grundfragen und Tafeln*, București — Bonn, 1969, p. 85-99, 112-114 ; A. Vulpe, Cr. M. Vlădescu, Fl. Marinescu, *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, București, 1976, p. 48-49. s.v. *arme* ; Fl. Marinescu, *Forța militară a geto-dacilor*, SMMIM, 13, 1980, p. 57-74 ; H. Daicoviciu, *Istoria militară a poporului român*, I, București, 1982, p. 99-104 ; A. Vulpe, M. Zahariade, *Geto-dacii în istoria militară a lumii antice*, București, 1987, p. 59-70 (lucrările de mai sus cuprind bibliografia problemei).

2. G. Perrot, Ch. Chipiez, *Histoire de l'art dans l'antiquité*, VII, Paris, 1898, 282, fig. 115 ; p. 462, fig. 211 ; W. M. Flinders Petrie, *Tools and Weapons. Illustrated by Egyptian collections*. Londra, 1917, p. 39, pl. V/103-128 ; XLII/129-132 ; XLIII/13 ; Herodot, VII, 61 ; Ch. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités greques et romaines*, III, 1890, p. 1306, fig. 4524, 4529-4530 ; A. I. Meljukova, *Vooruzenie skifov*, Moscova, 1964, p. 69—74, pl. 11/5—6 și 22/1—9, 16 ; K. F. Smirnov, *Vooruzenie savromatov*, Moscova, 1961, p. 75 ; Gh. Bichir, *Les sarmates au Bas-Danube*, Dacia, N.S., 21. 1977, p. 183, notele 109 și 111 (bibliografia) ; I. Becker, *Grabschrift eines Panzerreiteroffiziers*, Frankfurt, 1868, p. 20 (după F. B. Florescu, *Apartenența etnică dacică a presupușilor sarmați roxolani de pe Coloana lui Traian și monumentul de la Adâmclisi*, SCIVA, 1—2, 1957, p. 14).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

sec. I î.e.n., generalizîndu-se după epoca lui Augustus și dispărînd din dotarea trupelor auxiliare de cavalerie către mijlocul sec III e.n.[3]

Descoperirile care atestă utilizarea cuirasei cu plăcuțe metalice pe teritoriul Daciei în epoca fierului sînt încă sumare. Dintr-un mormînt scitic de laÁrtánd (estul R. Ungare) databil în prima jumătate a sec. VI î.e.n. provin mai multe plăcuțe de bronz și fier, similare celor din regiunile nord-pontice[4]. Un tip aparte de buton din bronz, descoperit în mormîntul unui luptător (sec. V î.e.n.) din necropola aparținînd grupului Ferigile de la Tigveni (jud. Argeș) sugerează folosirea platoșei, judecînd după analogiile din sudul Dunării[5].

Existența platoșelor în echipamentul războinicilor geto-daci din sec. I e.n. este menționată de izvoarele literare[6]. În scenele Columnei Traiane și pe metopele Monumentului de la Adamclisi (Tropaeum Traiani) aceștia nu sînt reprezentați purtînd cuirase, dar printre trofeele ridicate de romani în urma războaielor din anii 101-102 și 105-106 e.n. se află astfel de arme[7].

---

3 R. Cagnat, *Dictionnaire des antiquités greques et romaines*, III, 2, Paris, 1910, p. 1315, s.v. *lorica squamata*; R. Cagnat. V. Chapot, *Manuel d'archéologie romaine*, II, Paris, 1930, p. 317, fig. 528/1 (asamblarea plăcuțelor de *lorica squamata*); P. Couissin, *Les armes romains, Essai sur les origines et l'evolution des armes individuelles de legionnaire romain*, Paris, 1926, p. 456—458, 512—517; G. Ulbert, *Römische Waffen des l'Jahrhunderts u. Chr.*, Stuttgart, 1968; H. Russel Robinson, *The Armour of Imperial Rome*, Londra. 1975, p. 104 și urm., 189 (tipuri de *lorica squamata*); D. Tudor, *Arheologia romană*, București, 1976, p. 151—152; J. Garbsch, *Römische Paraderüstungen, München*, 1979; Cr. M. Vlădescu, *Enciclopedia civilizației romane*, București, 1982, p. 453—454, s.v. *lorica*. Există însă descoperiri ce dovedesc folosirea pe teritoriul fostei Dacii romane a platoșelor cu solzi de bronz și în a doua jumătate a sec. IV e.n. — c.f. O. Bozu, G. Susi, *Așezarea romană tîrzie de la Moldova Veche din punctul „Vinograda — Vlașkicrai" (jud. Caraș-Severin)*, Banatica, 9, 1987 (1989). p. 253, 259, fig. 13/16.

4 A. I. Meljukova, *op. cit.*, p. 73; M. Párducz, AAH, 17, 1965, 1—4, p. 171 și urm.

5 E. Popescu, A. Vulpe, *Nouvelles découvertes du type Feriqile*, Dacia, N.S., 26, 1982, p. 98. 110, fig. 18/c; A. Vulpe. M. Zahariade, *op. cit.*, p. 65.

6 Dion Chrysostomos, *Orationes*, XII. 19.

7 Bazamentul Columnei, cu scenele reprezentînd *congeriae armorum*; scena LXXVIII (alegoria Victoriei). Pentru atribuirea cuiraselor de solzi geto-dacilor vezi Fl. Marinescu. RevMuz, 1, 1980, p. 13—14; Ibidem, *Forța militară a geto-dacilor*, SMMIM, 13. 1980, p. 73, nota 205; A. Vulpe. M. Zahariade, *op. cit.*, p. 68. Este formulată și opinia, la care subscriu, după care în scena amintită (LXXVIII) zeița Victoria este flancată de un trofeu dacic (stînga) și unul sarmatic (dreapta, cu *lorica squamata*) simbolizînd două victorii diferite ale romanilor în războiul din anii 101—102 e.n. asupra dacilor lui Decebal în Dacia și asupra aliaților săi în Moesia Inferior — I. Miclea, R. Florescu. *Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă. Decebal și Traian.* București, 1980, p. 81, 87, fig. 345—346. 405—406; R. Vulpe, *Columna lui Traian — monument al etnogenezei românilor*. București, 1988. p. 152—153. Un argument în acest sens îl constituie faptul că, dintre aliații dacilor, pe Columnă (scenele XXXI și XXXVII) doar sarmații sînt înfățișați ca purtători de cuirase *(cataphracta)*. Pentru identificarea *cataphractarii*-lor ca sarmați roxolani împărtășită de majoritatea cercetărilor) vezi bibliografia la F. B. Florescu, *op. cit.*, p. 14 și urm.; C. și H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, Ed. a doua, București, 1968, p. 29—30, pl. 18; I. Miclea, R. Florescu, *op. cit.*, p. 67—68, fig. 79, 104; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 72—73, 82—83. F. B. Florescu *(op. cit.*. p. 21—23)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lucrarea de față își propune să prezinte descoperirile arheologice de piese provenind de la cuirasele cu solzi *(lorica squama / plumata)* din Dacia preromană, dovedind adoptarea acestora în armamentul defensiv al geto-dacilor.

SÎNSIMION, jud. Harghita

1. *Plăcuță de cuirasă* (fig.) 1); descoperită în așezarea geto-dacică din partea de nord-vest a localității, punctul „Cariera de nisip", prin cercetările arheologice desfășurate în anul 1988. Piesa se află în umplutura unei gropi (G 3/S I) alături de fragmente geto-dacice lucrate cu mîna și la roată (vase-borcan, căni, fructiere) numeroase fragmente de lipitură de la pereții locuințelor, bucăți de crustă de vatră, pietre, cărbune, oase de animale, o dăltiță fragmentară din fier [8]. Lucrată din tablă de bronz, deformată din vechime. Formă dreptunghiulară, cu partea inferioară ușor îngustată; la partea superioară prezintă o perforație circulară pentru asamblat și un nit de secțiune circulară, retezat din vechime la partea posterioară. Decorată cu trei șiruri verticale de punte, realizate în tehnica „au repoussé".

Dimensiuni — lungime: 3,3 cm; lățime maximă: 1,4 cm; grosime: 0,03 cm; diametru perforație: 0,3 cm; diametru nit: 0,4 cm. Muzeul Miercurea Ciuc, nr. inv. 4325.

RĂCĂTĂU com. Horgești, jud. Bacău.

2. *Plăcuță de cuirasă* (fig. 2/4); descoperită în așezarea getodacică din punctul „Cetățuia" (antica *Tamasidava)* prin cercetările arheologice din anul 1970, în inventarul unei locuințe (S III, Loc. 2) la adîncimea de 0.40 m [9]. Lucrată din tablă de bronz; lipsește o porțiune din margine, ruptă din vechime. Formă dreptunghiulară, ușor bombată, cu partea inferioară semicirculară. La partea superioară are două perforații circulare pentru asamblat. Marginea este marcată printr-o nervură; a altă nervură, verticală, se află în porțiunea centrală, ambele avînd secțiune semicirculară, executate „au repoussé".

Dimensiuni — lungime: 3,5 cm; lățime maximă: 2,4 cm; grosime: 0,05 cm; diametru perforații: 0,2 cm. Muzeul Bacău, nr. inv. 7912.

3. *Plăcuță de cuirasă* (fig. 2/3); descoperită în aceeași așezare prin cercetările arheologice din anul 1971, în stratul de cultură (S III, caroul 12) la adîncimea de 0,40—0,60 m [10]. Lucrată din tablă de bronz. Formă dreptunghiulară, ușor bombată, cu partea inferioară semicirculară; la

considera, fără argumente solide, că războinicii cuirasați din scenele XXXI și XXXVII aparțin trupei de elită a geto-dacilor. Teza potrivit căreia geto-dacii nu au utilizat armuri — de zale sau solzi — și coifuri metalice, deoarece pe Columnă nu sînt astfel reprezentați, a fost infirmată de rezultatele cercetărilor arheologice — c.f. I. H. Crișan, *Necropola dacică de la Cugir (jud. Alba) (Considerații preliminare)*, Apulum, 18, 1980, p. 82—86.

8 P. Roman, C. Beldiman, *Cercetările arheologice de la Sînsimion, jud. Harghita (1988).* Raport preliminar, comunicare la a XXIII-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din 1988, Sibiu. martie 1989.

9 *Expoziția „Civilizația geto-dacilor din bazinul Siretului"* (Catalog), Galați, 1977, p. 14, pl. VIII/150.

10 *Ibidem*, pl. VIII/151.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

partea superioară prezintă cîte două perforații circulare dispuse vertical, pentru asamblat. În porțiunea centrală are o nervură verticală, de secțiune semicirculară, executată „au repoussé".

Dimensiuni — lungime 3,1 cm ; lățime maximă 2,2 cm ; grosime 0,096 cm ; diametrul perforație 0,2 cm. Muzeul Bacău, nr. inv. 7951.

4. *Plăcuță fragmentară de cuirasă* (fig. 2/2) ; descoperită în inventarul unui mormînt tumular aristocratic autohton (T1, M1) din necropola așezării geto-dacice, aflată în punctul „Dealul Șoimului", la 1 km est de „Cetățuia", prin cercetările arheologice din anul 1969 ; din același mormînt mai provin și fragmentele unei cămăși de zale [11]. Lucrată din tablă de bronz, ruptă din vechime se păstrează jumătatea inferioară, de formă semicirculară, ușor bombată. La porțiunea centrală are o nervură verticală, de secțiune semicirculară, executată „au repoussé".

Dimeniuni — lungime și lățime : 2 cm ; grosime 0,06 cm. Muzeul Bacău, nr. inv. 25337.

5. *Plăcuță fragmentară de cuirasă* (fig. 2/1) ; condițiile descoperirii identice cu ale piesei nr. 4[12]. Lucrată din tablă de bronz, ruptă parțial din vechime. Formă dreptunghiulară, ușor bombată, cu partea inferioară rotunjită. La partea superioară avea cîte două perforații circulare pentru asamblat, dispuse vertical (se păstrează trei). În porțiunea centrală prezintă o nervură verticală de secțiune semicirculară „au repoussé".

Dimensiuni — lungime 2,3 cm ; lățime 1,7 cm ; grosime : 0,06 cm ; diametrul perforație : 0,15 cm. Muzeul Bacău, nr. inv. 25328.

6. *Plăcuță de cuirasă* (fig. 3/3) ; descoperită în așezarea geto-dacică din punctul „Cetățuia" prin cercetările arheologice din anul 1983, în stratul de cultură (S XXVI A) la adîncimea de 0,40 m [13]. Lucrată din tablă de bronz prin sudarea a două piese de aceeași formă, ușor bombate. Formă dreptunghiulară, cu partea inferioară semicirculară și colțurile rotunjite. Marginea este marcată înainte de asamblare printr-o nervură „au repoussé", executată pe foaia anterioară. La partea superioară prezintă cîte două perforații circulare pentru asamblat, dispuse vertical.

Dimensiuni — lungime 2,7 cm ; lățime : 2,3 cm ; grosime maximă 0,1 cm ; diametrul perforație : 0,3 cm. Muzeul Bacău, nr. inv. 29169.

7. *Plăcuță de cuirasă* (fig. 3/2) ; descoperită în așezarea geto-dacică de pe „Cetățuia" prin cercetările arheologice din anul 1968, în stratul de cultură (S II, caroul 2) la adîncimea de 0,60 m [14]. Lucrată din tablă de bronz prin sudarea a două piese identice, ușor bombate. Formă dreptunghiulară, cu porțiunea centrală din jumătatea superioară decupată (tip „dublu merlon"). La partea superioară prezintă cîte o perforație pentru asamblat, de formă ovală.

Dimensiuni-lungime 2,5 cm ; lățime 1,7 cm ; grosime 0,1 cm ; diametrul perforație 0,3 cm. Muzeul Bacău, nr. inv. 12526.

11 V. Căpitanu, *Raport privind cercetările arheologice de la Răcătău, jud. Bacău*, Materiale Vaslui, București, 1986, p. 119.

12 *Ibidem*.

13 Piesă inedită, pusă la dispoziția subsemnatului de către dl. V. Căpitanu.

14 Fl. Marinescu, *op. cit.*, p. 70 și nota 190.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

8. *Plăcuță fragmentară de cuirasă* (fig. 3/1); condițiile descoperirii identice cu ale pieselor nr. 4—5 [15]. Lucrată din tablă de bronz, ruptă din vechime; se păstrează jumătatea superioară, ușor bombată, de formă dreptunghiulară, având două perforații circulare pentru asamblat, dispuse oblic una față de alta.

Dimensiuni — lungime: 1,2 cm; lățime 1 cm; grosime: 0,03 cm: diametrul perforație: 0,2 cm. Muzeul Bacău, nr. inv. 25339 [16].

DIVICI, com. Pojejena, jud. Caraș-Severin.

9. *Plăcuță de cuirasă* (fig. 4/1); descoperită în așezarea geto-dacică fortificată din punctul „Grad" prin cercetările arheologice din anii 1985—1987, la partea superioară a nivelului II (de distrugere) [17]. Lucrată din tablă de bronz; deformată din vechime. Formă dreptunghilară, cu partea inferioară semicirculară și colțurile rotunjite. La partea superioară are o perforație pentru asamblat, de formă circulară.

Dimensiuni — lungime 2,6 cm; lățime: 1,4 cm; grosime: 0,1 cm; diametrul perforație 0,2 cm. Muzeul Reșița.

10. *Plăcuță de cuirasă* (fig. 4/2); condițiile descoperirii identice cu ale piesei nr. 9 [18]. Lucrată din tablă de bronz; formă dreptunghilară, cu colțurile rotunjite și suprafața profilată. La extremitățile părții superioare avea două prelungiri de formă dreptunghiulară (una ruptă din vechime) pliate pe spate, pentru fixarea pe o fîșie de piele sau material textil. Are două perforații pentru asamblat, dispuse vertical pe centru.

Dimensiuni — lungime: 2,5 cm; lățime: 1,5 cm; grosime: 0,15 cm; lungime parte pliată 0,5 cm; lățime partea pliată: 0,3 cm; diametru perforație: 0,2 cm. Muzeul Reșița.

În cadrul lotului de plăcuțe analizat, compus exclusiv din exemplare de bronz, se disting sub aspect morfologic tipurile (fig. 5)

I A de formă dreptunghiulară, cu o perforație și nit, având suprafața decorată cu puncte „au repoussé" (nr. 1);

B de formă dreptunghiulară, cu partea inferioară semicirculară, o perforație și suprafața lisă (nr. 9);

---

15 V. Căpitanu, *op. cit.*, loc. cit.

16 Datorez mulțumiri d-lui V. Căpitanu pentru informațiile furnizate în legătură cu plăcuțele de cuirasă descoperite la Răcătău (publicate și inedite, oferite spre publicare). Desenele au fost executate de autor după cele trimise de dl. V. Căpitanu. Catalogul nu are pretenția de a fi exhaustiv, incluzînd piesele pentru care am avut date utilizabile. Plăcuța de *lorica squamata* provenind din *dava* de la Poiana, jud. Galați (R. Vulpe, și colab., *Activitatea șantierului arheologic Poinana — Tecuci 1950*, SCIV, 2, 1951, 1, p. 207) nu mi-a fost accesibilă; în ultimul nivel au fost descoperite arme tipic romane (vîrf de *pilum*, *gladius*) datorate probabil (ca și plăcuța în discuție) prezenței romane efective în așezarea de pe Siret după anul 106 e.n. Pentru datarea ultimei etape de locuire la Poiana în sec. II e.n. cf. S. Teodor, M. Nicu, S. Țau, *Geții din sudul Moldovei în lumina ultimelor cercetări arheologice*, comunicare la Al XI-lea simpozion anual de tracologie, Piatra Neamț, septembrie 1988 (Symposia Thracologica, 6, 1988, p. 83).

17 M. Gumă, A. S. Luca, C. Săcărin, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici între anii 1985—1987*, Banatica, 9, 1987 (1989), p. 211, 215, 238, pl. XXII/1.

18 *Ibidem*, pl. XXII/2.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

II de formă dreptunghiulară cu partea inferioară semicirculară și două sau mai multe perforații ; la acest tip se deosebesc subtipurile :

A cu marginea profilată și patru perforații dispuse vertical două cîte două (nr. 6) ;

B cu marginea profilată, nervură centrală verticală și două perforații (nr. 2) ;

C cu nervură centrală verticală și patru perforații, dispuse vertical două cîte două (nr. 3—5) ;

D cu suprafața lisă și două perforații dispuse oblic (nr. 8) ;

III în formă de „dublu merlon", cu două perforații și suprafața lisă (nr. 7) ;

IV de formă dreptunghiulară, suprafața profilată, două perforații dispuse vertical și două prelungiri pliate pe spate pentru fixare (nr. 10).

După modalitatea tehnică de realizare, piesele incluse în catalog se împart în tipurile

I dintr-o singură foaie de bronz (nr. 1—5, 8—10) ;

II din două foi de bronz sudate, de aceeași formă (nr. 6—7).

Unele dintre piesele examinate (nr. 2—5, 8) își găsesc analogii în cele provenind de la *loricae squamatae* din lumea romană, databile în sec. I î.e.n. — III e.n. (inclusiv din Dacia romană) [19]. Pentru restul, analogiile sînt parțiale (nr. 1, 9) [20] sau lipsesc (nr. 6—7) [21], aceste fapte făcînd plauzibilă realizarea după modele romane a cuiraselor cu plăcuțe în mediul autohton [22] și dovedind existența unor variante tipologice locale, creații ale meșterilor geto-daci specializați.

Plăcuțele au fost descoperite izolat sau mai multe în același complex, dar neasamblate (mormîntul aristocratic de la Răcătău) și în număr mic, astfel că nu ne oferă indicii asupra tipului de *lorica* din care făceau parte (tunică de solzi sau de piele acoperită parțial cu solzi, în părțile

19 Pentru *lorica squamata* și plăcuțe din lumea romană vezi bibliografia de la nota 3 ; pentru cele descoperite în Dacia romană cf. Z. Székely, *Sondajele executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, Materiale, 8, 1962, p. 329, 334, fig. 4/14 ; N. Gudea, I. Pop, *Castrul roman de la Rîșnov — Cumidava. Contribuții la cercetarea limesului de sud-est al Daciei romane*, Brașov. 1971. p. 59, 128, pl. LVII 9/8—10 ; E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi. Contribuții la cercetarea limes-ului Daciei Porolissensis*, Cluj, 1972, p. 67, pl. LVII/1—2 ; CXIV/11—13 ; Cr. M. Vlădescu, *Armata română în Dacia Inferior*, București, 1983, p. 184—186, 240, fig. 126—127 ; H. Daicoviciu, D. Alicu, I. Piso, C. Pop. C. Ilieș, S. Cociș, *Săpăturile arheologice din 1981 la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, Materiale Vaslui, 1986, p. 124, 128, pl. V/6.

20 O plăcuță fragmentară cu nit se cunoaște din castrul roman de la Buciumi, dar aparține unui tip deosebit (E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop. *op. cit.*, p. 67, pl. CXIV/13).

21 Acest fapt a fost deja subliniat — Fl. Marinescu, *op. cit.*, loc. cit. Pentru piesa nr. 7 o analogie parțială în privința formei o constituie plăcuța de la Moldova Nouă, databilă însă în sec. IV e.n. — O. Bozu, G. El Susi, *op. cit.*, loc. cit.

22 Nu se exclude însă posibilitatea ca platoșele de la care provin unele plăcuțe similare celor romane (nr. 2—5, 8) să fi fost dobîndite ca *spolia* în urma incursiunilor geto-dacilor în sudul Dunării, cum se presupune și în cazul unor produse toreutice italice din bronz sau argint — C. Beldiman. *Cu privire la difuziunea produselor de bronz italice în Dacia preromană (descoperirea de la Țigănești, jud. Teleorman)*, Thraco-Dacica, 9, 1988. 1—2, p. 81, nota 46.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mai expuse loviturilor)[23]. În acest sens, cu o singură excepție, contextele din care provin sînt irelevante (fig. 5 ; în mormîntul tumular geto-dacic de la Răcătău avem trei plăcuțe de dimensiuni diferite, în două variante tipologice (fig. 2/1—2 ; 3/1) care au făcut parte foarte probabil dintr-o singură cuirasă, infirmînd, cel puțin la geto-daci, regula utilizării solzilor standard în realizarea de *loricae*[24].

În raport cu cămășile de zale din fier sau bronz (al doilea tip de cuirasă metalică utilizat de geto-daci)[25] platoșele din solzi sînt documentate într-un număr mai redus. Ambele mijloace de protecție, datorită complexității de realizare și deci de procurare, erau apanajul aristocrației războinice locale, așa cum o dovedesc contextele în care au apărut unele dintre dintre ele[26] ; o situație analoagă avem în cazul altor populații „barbare" (sciți, celți, bastarni, sarmați)[27]. Mormîntul de la Răcătău oferă dovada folosirii de către aceleași luptători a celor două tipuri de platoșe (din zale și solzi)[28].

Ținînd seama de analogiile cele mai numeroase, este de admis adoptarea de către geto-daci a platoșei de tip *lorica squamata* sub influență romană. Pînă în prezent, la bastarni descoperirile nu o atestă,[29], iar pentru susținerea influenței sarmatice sub acest aspect nu dispunem de datele arheologice necesare[30].

Pentru datarea în sec. I. e.n. a plăcuțelor de cuirasă care fac obiectul acestei lucrări pledează mai multe elemente ; piesele din *dava* de la Răcătău provin din ultimul nivel al stratului de cultură dacic (sec. I. e.n.)[31]. Tot la Răcătău a fost descoperit în mod fortuit mormîntul unui războinic bastarn, din inventarul căruia făceau parte, alături de alte piese, o cămașă de zale fragmentară și două recipiente italice de bronz

---

23 Ambele tipuri se cunosc la romani — Cr. M. Vlădescu, *Enciclopedia civilizației romane*, București, 1982, loc. cit.

24 După cum este cunoscut, realizarea cuiraselor de tip *lorica squamata*, compuse din două părți (pieptar și spătar) comporta de regulă utilizarea plăcuțelor cu formă și dimensiuni identice, în vederea asamblării optime, condiția obținerii rezistenței maxime la lovituri — cf. bibliografia de la nota 3.

25 A. Vulpe, *La nécropole tumulaire gète de Popești, Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 198, 201, 208. 210, 212—213 ; Fl. Marinescu, *op. cit.*, p. 66—67, 73 ; A. Vulpe, M. Zahariade, *op. cit.*, p. 65, 68.

26 Pentru *lorica squamata* din mormîntul tumular de la Răcătău — V. Căpitanu, *op. cit.*, loc. cit. ; pentru cămăși de zale vezi *supra* nota 25.

27 A. I. Meljukova, *op. cit.*, loc. cit. ; A. Vulpe, *op. cit.*, p. 212—213 (bibliografia) ; A. Vulpe, V. Căpitanu, *Une tombe isolée de l'epoque de Latène à Răcătău*, Apulum, 9, 1971, p. 155 și urm. ; M. Babeș, *Date arheologice și istorice privind partea de nord-est a Daciei în ultimele secole înaintea erei noastre*, SCIVA, 36, 1985, 3, p. 183 și urm. ; K. F. Smirnov, *op. cit.*, loc. cit.

28 V. Căpitanu, *op. cit.*, loc. cit.

29 M. Babeș, *op. cit.*, loc. cit. ; Fl. Marinescu (*op. cit.*, p. 70) a emis și ipoteza preluării din mediul bastarnic a cuirasei cu solzi de către geto-daci.

30 Mormintele sarmatice timpurii cunoscute pe teritoriul Daciei (sec. I — începutul sec. II e.n.) și chiar cele mai tîrzii nu au livrat piese de la *loricae squamatae* sau de alt tip — cf. bibliografia la C. Beldiman, *Semne de tip tamga din Dacia preromană*, Thraco-Dacica, 11, 1990 (sub tipar) ; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 178—184.

31 V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcătău (jud. Bacău)*, Carpica, 8, 1976, p. 53.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

(un cazan şi un crater) care datează complexul funerar în prima jumătate a sec. I. e.n. [32]. Cămaşa de zale este similară aceleia asociată în mormîntul tumular din necropola de la Răcătău cu trei plăcuţe de cuirasă, fapt ce indică pentru ele tot sec. I e.n. Materialele din groapa de la Sînsimion în care a apărut solzul de *lorica* nu permit decît încadrarea cronologică „grosso modo" în sec. I î.e.n. — I e.n.; complexe de acest gen databile în sec. I e.n. se cunosc în aşezarea respectivă [33] şi analogia cu solzul de la Divici (nr. 9) a celui de la Sînsimion înlătură dubiile de datare. O situaţie mai clară au piesele de la Divici, care provin din partea superioară a nivelului II al aşezării, datat (cu fibule şi o monedă romană emisă de împăratul Caligula (anii 40-41 e.n.) în a doua jumătate a sec. I e.n. [34].

Descoperirile prezentate relevă folosirea de către războinicii autohtoni a unei arme „moderne" şi eficace în echipamentul defensiv al vremii, platoşa din plăcuţe metalice *(lorica squamata)* şi contribuie la argumentarea cunoştinţelor noastre legate de armamentul geto-dacilor în perioada de apogeu a civilizaţiei lor [35].

SCALES OF BREAST PLATE *(LORICA SQUAMATA)* FROM PREROMAN DACIA

Summary

This paper presents the archaeological discoveries of pieces proceeding from the breast plates made of metallic scales *(lorica squamata)* which prove their adjustement from the Roman world to the Geto-Dacian defensive weapons.

They have been discovered in three settlements and in an autochtonous aristocratic tomb: Sînsimion, Harghita county (fig. 1) Răcătău, Bacău county (fig. 2—3) and Divici, Caraş-Severin county (fig. 4). In accordance with their shape. this *lorica* scales, all of them made of bronze, belong to four types (fig. 5); in accordance with the technical way they were made, there are two types: the first-from a bronze sheet (fig. 1; 2; 3/1; 4) and the second from two bronze scheets with the same shape (fig. 3/2—3).

Some o fthe scales are very similar to those prooceding from the *loricae squamatae* from the Roman world (inclusively the Roman Dacia) dated in the lst century B.C.-the 3-rd century A.D. (fig. 2; 3/1); others are genuine typological variants made by the Geto-Dacian craftsmen (fig. 1; 3/2—3; 4).

All the pieces have discovered isolatedly or urlinked and they don't offer

32 A. Vulpe, V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 161 şi urm.

33 C. Beldiman, J. Szöcs, *Contacte daco-sarmate reflectate într-un complex arheologic de la Sînsimion, jud. Harghita*, Istros, 6, 1988 (sub tipar).

34 M. Gumă, A. S. Luca, C. Săcărin, *op. cit.*, p. 215—217, 237, pl. XXI.

35 Traducerea rezumatului aparţine prof. Corina-Mihaela Apostoleanu.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

any details about the shape type of *lorica* they appart to (a complete breast plate of scales or a leather singlet covered partly with scales, especially on the areas possibly to be hurt, as it is known from the Romans, too). Both the breast plates (made of iron or bronze chain — *lorica hamata* and those made of scales — *lorica squamata)* were used only by the Geto-Dacian millitary aristocracy ; the same situation can be noticed at the neighbour populations (Scythians. Celts, Bastarns, Sarmatians). Sometimes, the same fighter could have the two types of breast plates (see the Răcătău tomb).

The scales of *lorica squamata* from Preroman Daca are dated in the l-st century A. D. and they show, as well as other discoveries, that the Geto-Dacian weapons were similar in type and quality with the those used by the contemporary peoples.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

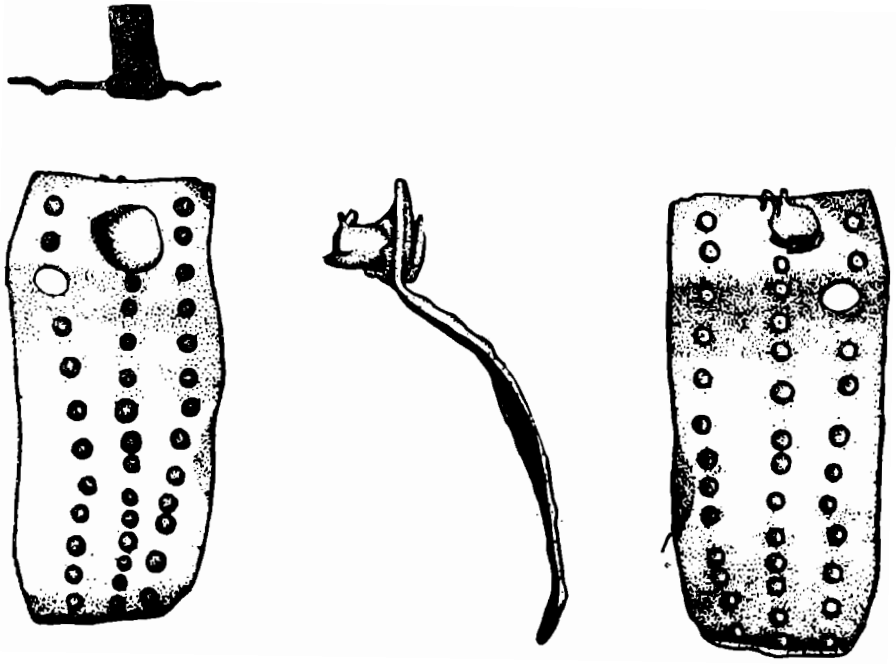

Fig. 1 Sînsimion — plăcuță de cuirasă.
Fig. 1 — Sînsimion — scale of breast plate.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

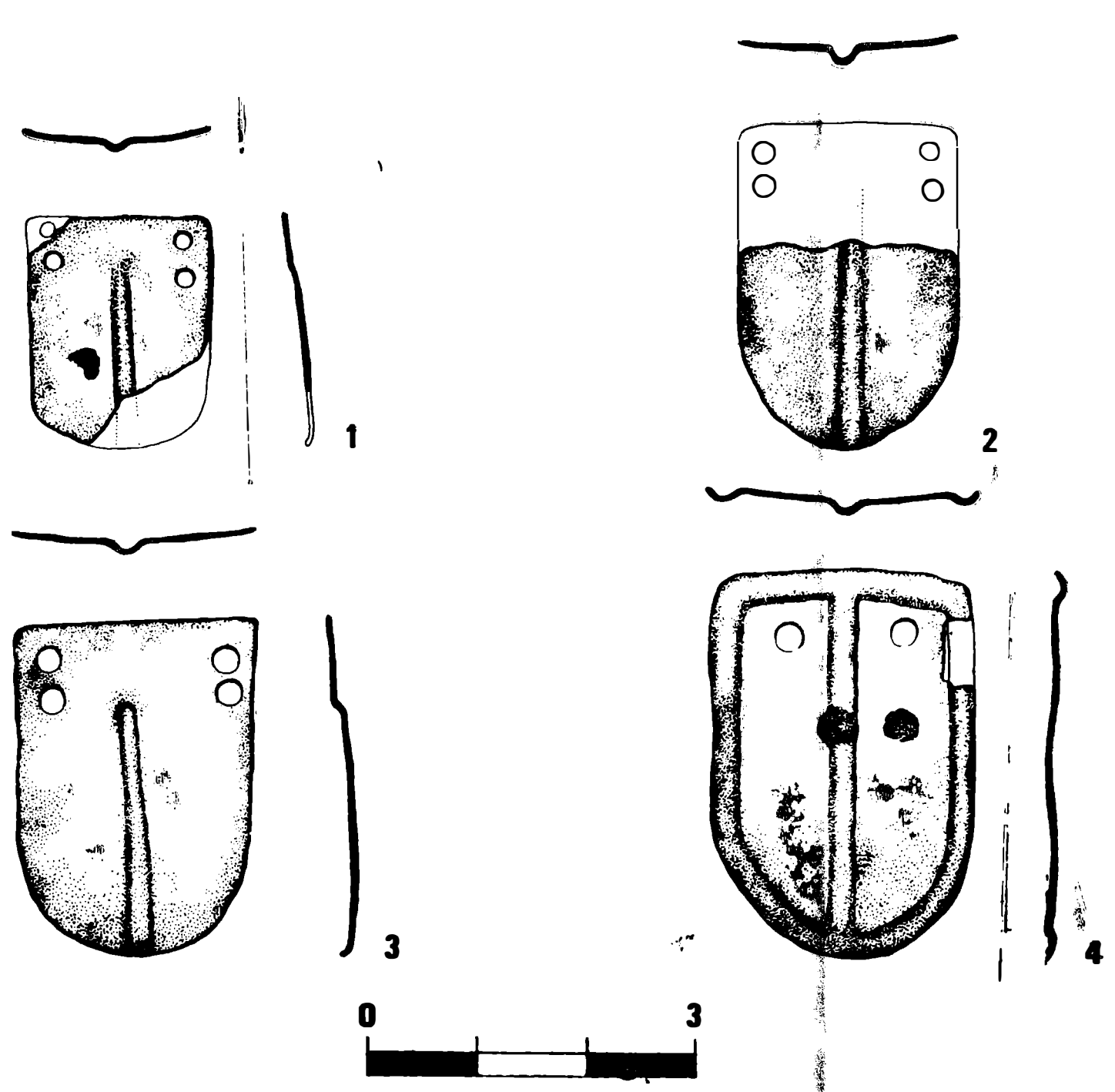

Fig. 2 Răcătău — plăcuțe de cuirasă : din mormîntul aristocratic geto-dacic (1—2 ; din așezare (3—4).

Fig. 2 Răcătău — scales of breast plates : from the Geto-Dacian aristocratic tomb (1—2) ; from the settlement (3—4).

http://www.cimec.ro / http://cimec.ro

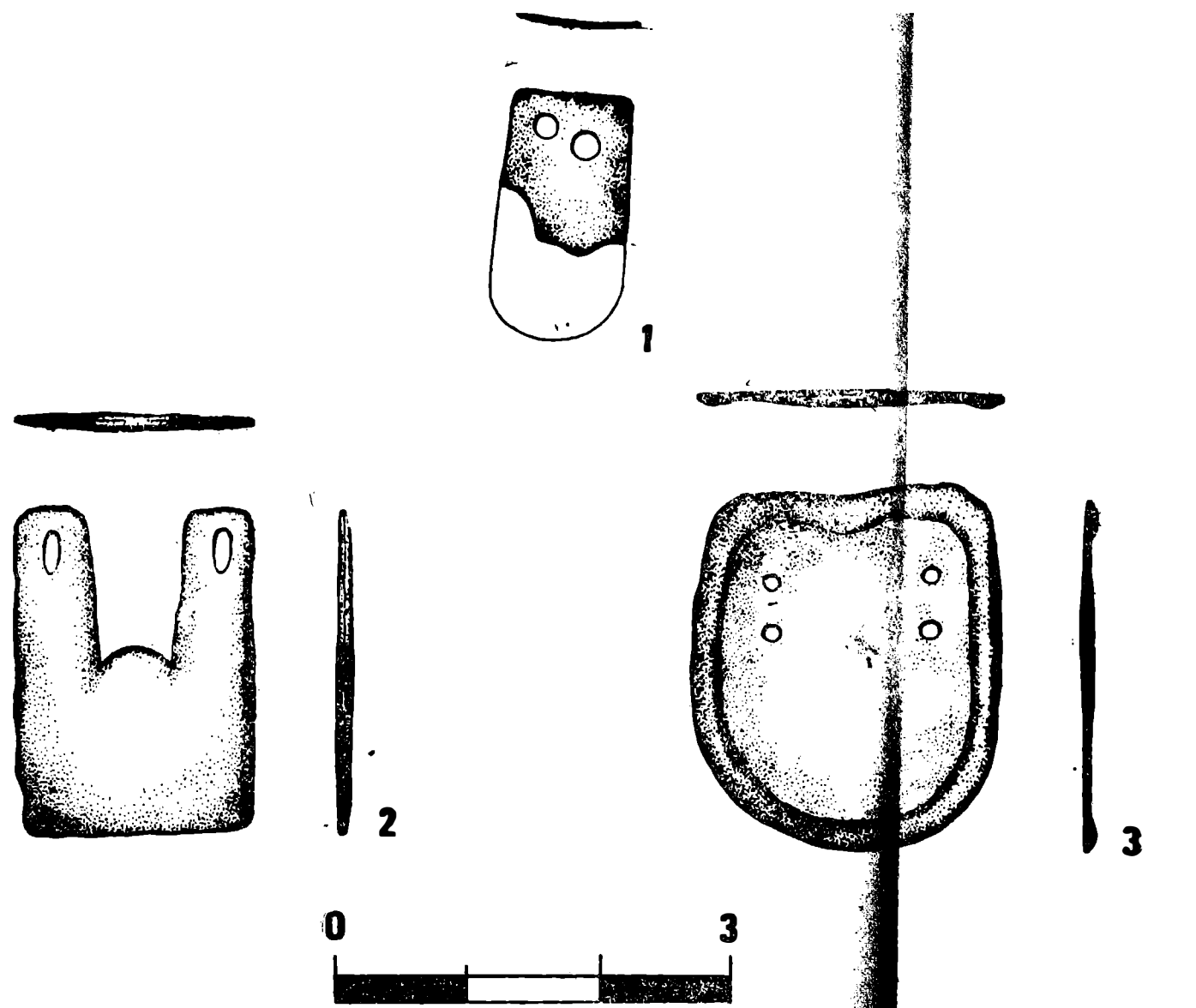

Fig. 3 Răcătău — plăcuțe de cuirasă : din mormîntul aristocr[illegible] geto-dacic (1) ; din așezare ;2—3).

Fig. 3 Răcătău — scales of breast plates : from the Geto-Dacian ar[illegible]atic tomb (1) ; from the settlement (2—3).

http://www.dimec.ro / http://cimec.ro

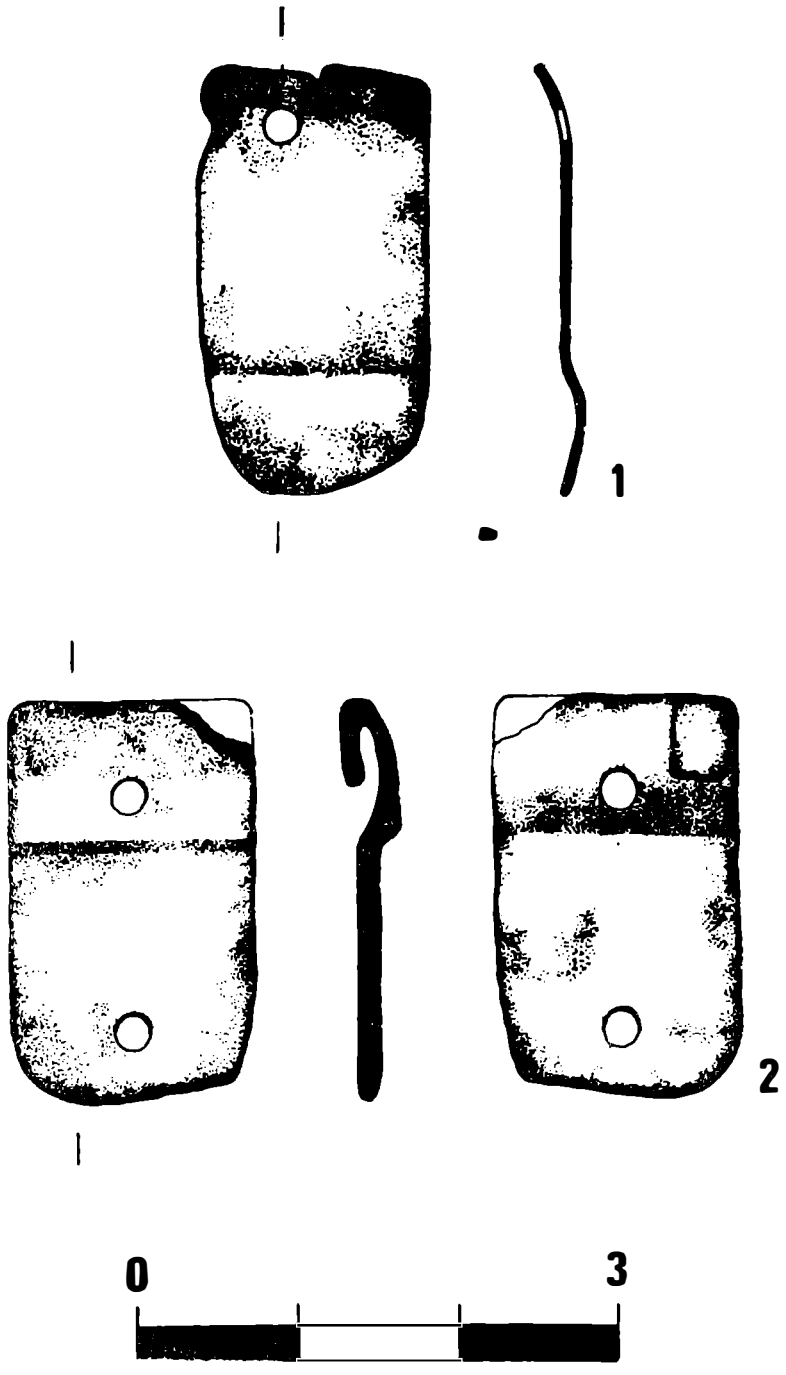

Fig. 4 Divici — plăcuțe de cuirasă.
Fig. 4 Divici — scales of breast plates.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

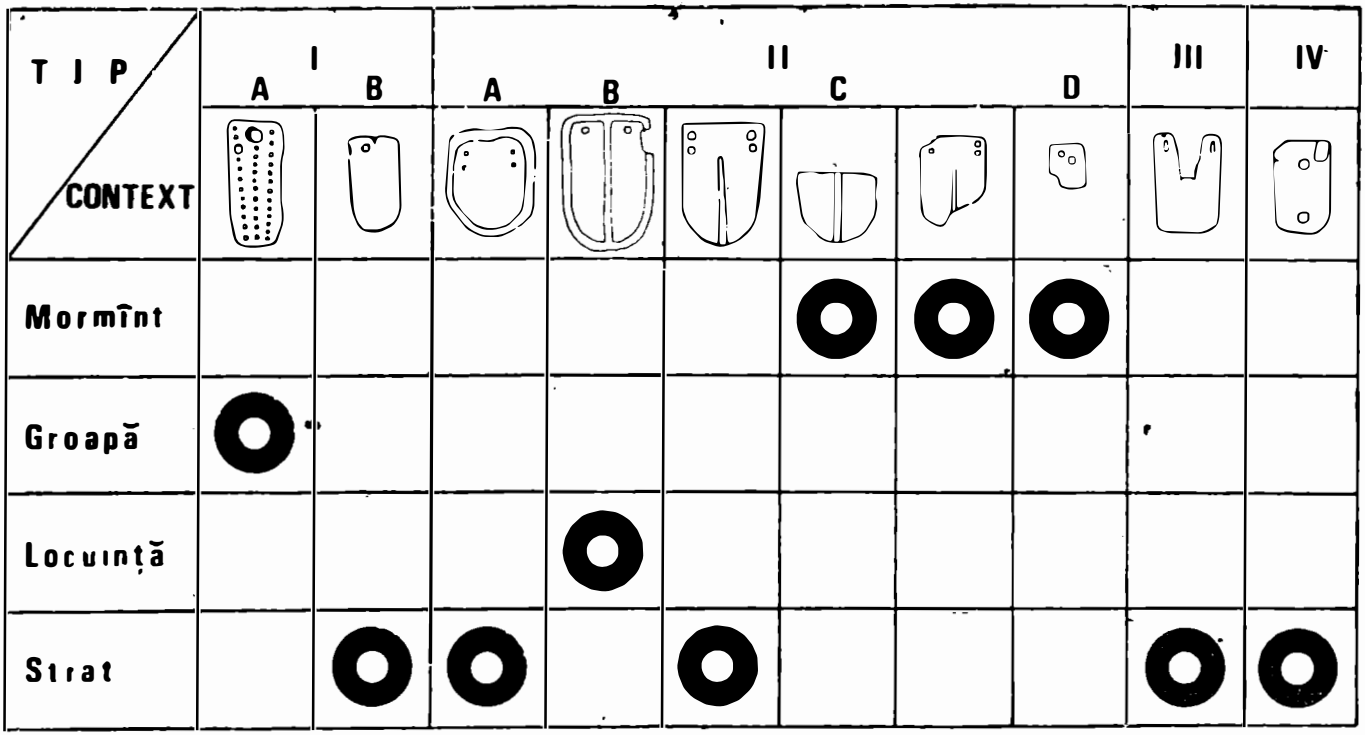

Fig. 5 Plăcuțe de cuirasă din Dacia preromană — tabel sinoptic.
Fig. 5 Scales of breast plates from Preroman Dacia — synoptical table (Type/ Archaeological context: Tomb, Pit, House, Stratum).

http://www.cimec.ro / http://cimabc.ro

TEZAURUL DE MONEDE ROMANE IMPERIALE DE LA CĂLUGĂRENI, COM. DĂMIENEȘTI, JUD. BACĂU

de VIOREL CĂPITANU

În primăvara anului 1987 ne-au fost semnalată în cadrul unor lucrări de amenajare a unei platforme pentru uscatul cerealelor, descoperirea unor monede antice, în satul Călugăreni, comuna Dămienești, județul Bacău.

Deplasîndu-ne la fața locului am constatat că în locul unde se descoperise monedele, întreg stratul de pămînt, pînă la adîncimea de 0,80 m fusese dislocat și transportat la cca. 100 m mai spre răsărit, la periferia așezării, în vederea nivelării terenului.

O trecere în revistă a zonei afectate, ne-a permis să elucidăm situația stratului de cultură, care, după profilul deschis în partea de sud, unde se întîlnesc urme de arsură de la locuințele de suprafață, vetre și gropi, este de cca. 0,80 m.

Cercetînd întreaga suprafață deranjată de lama agregatului, am descoperit în umplutură, suficiente materiale ceramice, care ne-au ajutat la datarea așezării.

Locul unde se află așezarea carpato-dacică se numește „Agarici", iar în prezent întreaga suprafață de zeci de hectare aparține de Ferma de stat Nr. 1 Călugăreni, din cadrul I.A.S. Bacău.

Din punct de vedere geografic așezarea ocupă un platou, care coboară în pantă lină către versantul estic.

Așezarea carpică se întinde pe o suprafață de cca. 2 ha putînd fi ușor delimitată cu ajutorul fragmentelor ceramice și a bucăților de chirpic ce se găsesc din abundență la suprafața solului, fiind rulate mereu de lucrările agricole.

Între materialele recoltate de la suprafața solului și din deranjamentul făcut, se disting fragmente ceramice de la căni, oale cu două torți, vase de provizii, fructiere, strecurători etc., de culoare cenușie, dar și cără mizie, de tip așa zis provincial.

Ceramica lucrată cu mîna abundă și ea în această așezare cu fragmente de la vasele de tip borcan, simple sau decorate cu brîie alveolare, cești folosite ca opaițe etc.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ca în toate așezările carpo-dacice, sînt prezente și amforele romane, din pastă gălbuie albicioasă, cu nisipuri fine și mică în compoziție, specifice aceleiași perioade.

Subliniem faptul că între fragmentele ceramice adunate cu prilejul recunoașterii la fața locului, am descoperit și cîteva fragmente de la vasul în care a fost descoperit tezaurul.

Este vorba de o cănită din pastă fină de culoare cărămizie, cu firnis roșu la exterior, lucrată la roata olarului, de formă biotronconică, cu înălțimea de cca, 10 cm și diametrul maxim tot de 10 cm., iar d. b. 4,5 cm. (Fig. 1/1).

În interiorul vasului, pînă în apropierea gîtului se observă depunerile de cupru în urma oxidării lui în contact cu umezeala.

După culoarea pereților din interior, rezultă că vasul a fost plin cu monede pînă aproape de gură.

În urma investigațiilor noastre printre cetățenii care au lucrat efectiv în cadrul șantierului de la Ferma nr. 1, am reușit să recuperăm o infimă parte din tezaurul descoperit, 63 de monede romane imperiale.

Eșalonarea monedelor pe emisiuni a dus la următoarea structură 1 denar emis de Vitelius, în anul 69 ; 10 denari emiși de Vespasian, între anii 69—79 ; 5 denari și 1 drahmă emiși de Domițian, între anii 77—95, iar drahma în anul 13 de domnie (93) ; 1 denar emis de Nerva, în anul 97 ; 20 de denari emiși de Traian, între anii 112—117 ; 12 denari emiși de Hadrianus, între anii 119—138 ; 1 denar emis de Lucius Aelius în anul 137 ; 4 denari emiși de Antoninus Pius, între anii 148—161 ; 2 denari emiși de Faustina I, între anii 141—161 ; 3 denari emiși de Marcus Aurelius, între anii 161—180 ; 2 denari emiși de Faustina II, între anii 161—176, și un denar emis de Lucius Verus, între anii 162—163.

Din această înșiruire de emisiuni, rezultă că ponderea o dețin monedele emise de Traian (20) după care urmează Hadrian (12), Vespasian (10), Domițian (6), Antoninus Pius (4), Marcus Aurelius (3), Faustina I (2), Faustina II (2), Vitelius, Nerva, Lucius Aelius și Lucius Verus cu cîte 1 denar.

Atrage atenția denarul emis de Antoninus Pius (inv. 30314) mai puțin frecvent în cadrul tezaurelor cunoscute în Moldova precum și denarul emis în timpul lui Antoninus Pius de Faustina II, inv. 30323, emisiune rară și excepțională ca valoare.

O analiză sistematică a monedelor pe emisiuni precum și realizarea unor tabele din care să rezulte procentajul acestora pe împărați, considerăm că este inutilă, deoarece mai bine de jumătate din tezaur s-a pierdut în condițiile arătate mai sus.

Din totalul de 63 de monede recuperate, 61 reprezintă denari emiși la Roma, 1 drahmă emisă în anul 13 de domnie a lui Domițian în Caesarea Cappadociei, 1 denar din bronz de tip fourée, emis în vremea lui Traianus, probabil pe teritoriul Daciei.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Prezența drahmei în tezaurul de la Călugăreni nu este un caz izolat. Asemenea descoperiri din vremea lui Domițian se mai cunosc la Hertioana de Jos, județul Bacău și Tîrpești, județul Neamț [1], iar din vremea lui Traian 6 și Hadrian 3, din care 1 în tezaurul de la Iteşti, comuna Berești Bistrița, jud. Bacău. [2].

Părerea specialiștilor este că monedele acestea provin din Monetăriile Asiei Mici, în special din Caesarea Cappadociei precum și din alte centre [3], iar prezența acestor monede în tezaurele de denari nord-dunăreni se explică prin apartenența acestui spațiu la sfera economică răsăriteană a imperiului [4]. După Virgil Mihăilescu — Bîrliba, depozitele care conțin asemenea piese monetare s-au format cu mare probabilitate, în zona balcano-dunăreană a imperiului, de unde au ajuns apoi și la răsărit de Carpați [5].

Monedele din tezaurul de la Călugăreni, aproape în totalitate sînt din argint cu excepția unui exemplar care este din bronz. Monedele din argint sînt foarte bine conservate, cu titlul de 950 ‰, însumînd o greutate de 206, 6' g.

Tezaurul descoperit la Călugăreni nu reprezintă o descoperire izolată, el se adaugă la cele cunoscute în Moldova ca Ardeoani, Avrămești, Bacău, Ciolpani — Buhuși, Cursești, Ghindăoani, Iteşti, Mînăstirea Cașin, Măgirești, Obroceni, Puriceni, Racova — Chetriș, Scorțeni, Dealul Perjului — Oncești [6] etc, la care mai adăugăm Parava [7], Prăjești [8], Buhoci [9], în curs de publicare.

Dintr-o analiză atentă a așezărilor carpo-dacice, rezultă că în majoritatea cazurilor, tezaurele monetare respective s-au descoperit în cadrul unor mari așezări sau în apropierea lor. Cel mai bun exemplu ni-l oferă tezaurul de la Măgura, care însumează o mare cantitate de metal prețios [10].

Descoperirea unui mare număr de tezaure monetare pe teritoriul Moldovei, într-o zonă de locuire intensă a carpo-dacilor a permis unor cercetători să avanseze ideea existenței unor formațiuni politice carpo-dacice la est de Carpați [11], ipoteză care începe să se confirme atît prin

1. V. Mihăilescu — Bîrliba, în Buletinu Societății Numismatice Române, anul LXXV — LXXVI (1981 — 1982) nr. 129 — 130, București, 1983, p. 132.
2. Ibidem, p. 133.
3. Ibidem, p. 132.
4. Ibidem, p. 133.
5. Ibidem
6. V. Căpitanu, în Carpica, X, 1978, p. 195-204.
7. B. Mitrea, în Dacia, N. S. VIII, 1964, 381.
8. B. Mitrea, în SCIV, 22, 1971, p. 131, nr. 91.
9. B. Mitrea, în SCIV, 22, 1971, p. 126, nr. 54.
10. V. Mihăilescu — Bîrliba, I. Mitrea, Tezaurul de la Măgura, Bacău, 1977.
11. I. Ioniță. Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul carpatic, în secolele II — IV e.n., Iași, 1982, p. 75 și 81.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

numărul mare de așezări și necropole carpice precum și prin descoperirile numismatice, care de la o zi la alta devin tot mai numeroase, în majoritate aceste descoperiri avînd valoare de document.

Tezaurul de la Călugăreni se adaugă descoperirilor similare din Moldova [12], justificînd întru totul schimburile comerciale cu imperiul acest lucru fiind confirmat și de alte descoperiri de factură romană ca : amfore, podoabe, arme etc., prezente în toate așezările și necropolele dacilor liberi, de la est de Carpați ; moneda romană reprezentînd un factor esențial în largul proces de romanizare a populației autohtone.

LE TRÉSOR DE MONAIES ROMAINES IMPÉRIALES DE CĂLUGĂRENI (DEP. DE BACĂU)

RÉSUMÉ

En 1977 on été truvés par hasard quelques deniers romains et immediatement, en effectuant des fuilles archéologiques, a été recupéré le reste du trésor de Călugăreni, commune de Dămienești, dép. de Bacău, est de la Roumanie.

Les 63 deniers romains impériaux sont répartes ainsi : Vitellius 1, Vespasien 10, Domitien 5, et de méme une drahme (Caesarea Cappadociei) ; Nerva 1, Trajan 20, Hadrien 12, Lucius Aelius 1, Antoninla Pieux 4, Faustina I 2, Marc Aurèle 3, Faustina II 2 et Lucius Verus 1.

Les trésor de Călugăreni est un dépot de thésaurisation, enfoui peut — étre longtemps après son arrivé dans cette zone de la Dacie libre.

12. V. Mihăilescu — Bîrliba, La monnaie romaine chez les Daces Orientaux, București, 1980.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

TEZAURUL DE MONEDE ROMANE DE LA CĂLUGĂRENI*

CATALOGUL MONEDELOR

VITELLIUS

1. Ar. 2,90 g. D 19 mm ; .RIC, I, p. 225, nr. 24,. Roma, anul 69. N. I. N.I. 30 263.

VESPASIANUS

2. AR. 3,25 g. D : 18mm ; .BMC, II, p. 19, nr. 70, Roma, anii : 69—70. N. I. 30 264.

3. AR. 2,27 g. D : 18 mm ; BMC, II. p. 4, nr. 30. Roma, anii : 69—70. N. I. 30 265.

4. AR. 2,90 g ; D : 17 mm ; .BMC, II, p. 4, nr. 30, Roma, anii : 96—70. N. I. 30 266.

5. AR. 3,07 g. D : 17mm ; BMC, II, p. 13, nr. 70. Roma, anii : 69—70. N. I. 30 267.

6. AR. 2,85 g. D : 18 mm ; Rv. deteriorat. BMC, II, după legenda de pe avers Roma, p. 37—38, 56—57. 63—64, 72, 105 ; anii : 71—78. N. I. 30 268.

7. AR. 3,15 g. D 18mm ; BMC, p. 26. nr. 141, Roma, anul 74, N. I. 30 269.

8. AR. 3,25 g. D : 18 mm ; BMC, II, p. 49, nr. 276. Roma, anii 75—79. N. I. 30 270.

9. AR. 2,38 g. D : cca. 16 mm., BMC, II, p. 35, nr. 186. Roma, anul 76, N. I. 30 271.

10. AR. 3,05 g. D 18mm. ; BMC, II, p. 52, nr. 300, Roma. anii 78—79, N. I. 30 272.

11. AR. 3,17 g. D : 19mm. ; BMC, II, p. 223, nr. 1, Roma, anul : 79. N. I. 30 273.

DOMIȚIANUS

12. AR. 3,17 g. D : 19 mm. ; BMC II, p. 43, nr. 24, Roma, anii : 77—78. N. I. 30 274.

13. AR. 3,17 g. D : 19 mm. ; BMC, p. 202. nr. 22, Roma, anul 81. N. I. 30 275.

14. AR. 3,17 g. D : 20 mm. ; BMC, II, p. 321. nr. 99, dar nu aureus, Roma, anul 86. N. I. 30 276.

15. AR. 3,30 g. D : 19 mm. ; BMC, II, p. 341, Roma, anul 94, N. I. 30 277.

16. AR. 2,90 g. D : 19 mm. ; BMC, II, p. 342, nr. 226. Roma, anul 95. N. I. 30 278.

17. AR. Drahmă, 3,02 g. D : 19 mm. ; anul 3 (93), Caesarea Cappadociei, Cf. Hunterian, Collection, vol., II, p. 583, N. I. 30 262.

---

x. Aducem și pe această cale sincerile noastre mulțumiri colegului Ernest Oberländer — Tîrnoveanu pentru sprijinul acordat la identificarea monedelor din tezaurul de la Călugăreni.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

NERVA

18. AR. 3.35 g.; D: 18mm.; BMC, III, p. 6, nr. 46, Roma, anul 97, N. I. 30 279.

TRAIANUS

19. AR. 3,34. D 19mm.; BMC, III, p. 34, nr. 39, Roma, anii: 98—99, N. I. 30 280.

20. AR. 3,18 g. D: 18 mm.; BMC, III, p. 34, nr. 21, Roma, anii 98—99. N. I. 30 281.

21. AR. 3,42 g. D: 19 mm.; BMC, III, p. 35, nr. 27, Roma. anii: 98—99 N. I. 30 282.

22. AR. 3,25 g. D 19 mm; BMC, III, p. 39, nr. 64, Roma, anul 100, N. I. 30 283.

23. AR. 3,35 g. D: 19 mm.; BMC, III, p. 41, nr. 76, Roma, anul 100. N. I. 30 284.

24. AR. 3,25 g. D: 19 mm.; BMC. III, p. 73, nr. 305, Roma, anul 106, N. I. 30 285.

25. AR. 3,05 g. D; 18 mm.; BMC, III, p. 74, nr. 315, Roma, anul 106, N. I. 30 286.

26. AR. 3,05, D: 19 mm.; BMC, III, p. 75, nr. 319, Roma. anul 106, N. I. 30 287.

27. AR. 3,20 g. D: 19 mm; BMC, III, p. 75, nr. 322. Roma, anul 106? N. I. 30 288.

28. AR. 2,90 g. D: 18 mm.; BMC, III, p. 8, nr. 368, Roma, anul 106, N. I. 30 289.

29. AR. 3.15 g. D: 18 mm.; BMC; p. 60, nr. 204, anii 103—111, N. I. 30 290.

30. AR. 3,40 g, D: 19 mm.; BMC, III, p. 60, nr. 204, Roma, anii: 103—111. N. I. 30 291.

31. AR. 3,23 g. D: 19mm.; BMC, III, p. 60, nr. 206, Roma, anii: 103—111 N. I. 30 292.

32. AR. 3,50 g. D 19 mm.; BMC, III, p. 61, nr. 212, Roma. anii: 103—111, N. I. 30 293.

33. AR. 3,02 g. D: 18 mm.; BMC, III, p. 63, nr. 227, Roma, anii 103—111. N. I. 30 294.

34. AR. 3,00 g. D: 19 mm.; BMC, III, p. 104, nr. 516, Roma, anii 112—117. N. I. 30 295.

35. AR. 3.15 g. D: 19 mm.; BMC, III, p. 105, nr. 521, Roma, anii 112—117, N. I. 30.296.

36. AR. 3,10 g. D: 19 mm.; BMC, III, p. 111, nr. 559, Roma, anii 112—117, N. I. 30 297.

37. AR. 3,15 g. D 20 mm.; BMC, III, p. 104, nr. 98, Roma, anii: 112—117, N. I. 30 298.

38. AR. Denar fourée, Traianus. 2,10 g. D: 19mm.; Roma, anii 112—117. N. I. 30 299.

HADRIANUS

39. AR. 3,40 g. D 19 mm.; BMC, III, p. 250, nr. 82, Roma, N. I. 30 300.

40. AR. 3,30 g. D: 19 mm.: BMC, III, p. 258, nr. 136, Roma, anii 119—122. N. I. 30 301.

41. AR. 3,30 g. D: 17 mm.; BMC, III, p. 262, nr. 170, anii: 119—122 N. I. 30 302.

42. AR. 3,10. D: 18mm.; BMC, III, p. 272., nr. 267, Roma, anii: 119—122. N. I. 30 303.

43. AR. 3,17 g. D: 18mm; BMC, III, p. 279, nr. 314, dar leg. av. H — A... Roma, anii 119—122, N. I. 30 304.

44. AR. 2,95 g. D: 18mm; BMC, III. p. 284, Roma, anul 121. N. I. 30 305.

45. AR. 3,23 g. D: 19 mm.; BMC, III, p. 290, nr. 401, Roma, anul 121, N. I. 30 306.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

46. AR. 3,10 g. D : 19mm. ; BMC, III, p. 292, nr. 418, Roma, anul 121, N. I. 30 307.

47. AR. 3,47 g. D : 19mm. ; BMC, III, p. 293, nr. 426, Roma, anul 121, N. I. 30 308.

48. AR. 3,48 g. D : 17 mm. ; BMC, III, p. 293, nr. 426, Roma, anul 121, N. I. 30 309.

49. AR. 3.16 g. D : 18 mm. ; BMC, III, p. 293, nr. 426, Roma, anii 134—138, N. I. 30 310.

HADRIANUS

50. AR. 3,40 g. D : 18 mm. ; BMC, III, p. 331, nr. 721, Roma, anii 134—138. N. I. 30 311.

L. AELIUS

51. AR. 3,24 g. D : 17 mm. ; BMC, III, p. 368, nr. 101. anul 137, N. I. 30 312.

ANTONINUS PIUS

52. AR. 3,50 g. D : 18 mm. ; RIC, III, p. 42, nr. 157, Roma, anii : 148—149, N. I. 30 313.

53. AR. 3,19 g. D : 19 mm. ; RIC, III, p. 51, nr. 202, Roma, anii 150—151, N. I. 30 314.

54. AR. 3,30 g. D 17 mm. ; RIC, III, p. 55, nr. 240, Roma, anii : 154—155, N. I. 30 315.

55. AR. 3,32 g. D : 18 mm. ; RIC, III, p. 247, nr. 438, Roma, anii : 161—181, N. I. 30 316.

FAUSTINA I

56. AR. 3,37. D : 19 mm. ; RIC, III, p. 70, nr. 353, Roma, anii 141—161, N. I. 30 317.

57. AR. 3,25 g. D 18 mm. ; RIC, III, p. 71, nr. 362, Roma, anii, 141—161, N. I. 30 318.

MARCUS AURELIUS CAESAR

58. AR. 3,25 g. D : 19 mm. ; RIC. III, p. 79, nr. 422, Roma, anii : 140—144. N. I. 30 319.

59. AR. 3,12 g. D : 16 mm. ; RIC, III, p. 89, nr. 475 a, Roma anii : 157—158. N. I. 30 320.

60. AR. 2,95 g. D : 17 mm. ; RIC, III. p. 224, nr. 195, Roma, anii : 165—166, N. I. 30 321.

FAUSTINA II

61. AR. 3,25 g. D : 18 mm. ; RIC, III, p. 85, nr. 513 d, Roma, N. I. 30 322. Monedă rară și excepțională ca valoare.

62. AR. 3,25 g. D : 19 mm. ; RIC, III, p. 269, nr. 677, Roma, anii 161—176. N. I. 30 323.

LUCIUS VERUS

63. AR. 3,25 g. D : 18 mm. ; RIC, III, p. 253, nr. 491, Roma, anii : 162—163. N. I. 30 324.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 1. — Vasul în care a fost descoperit tezaurul de la Călugăreni.
Fig. 1. — Vase où l'on a decouvert le trésor.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

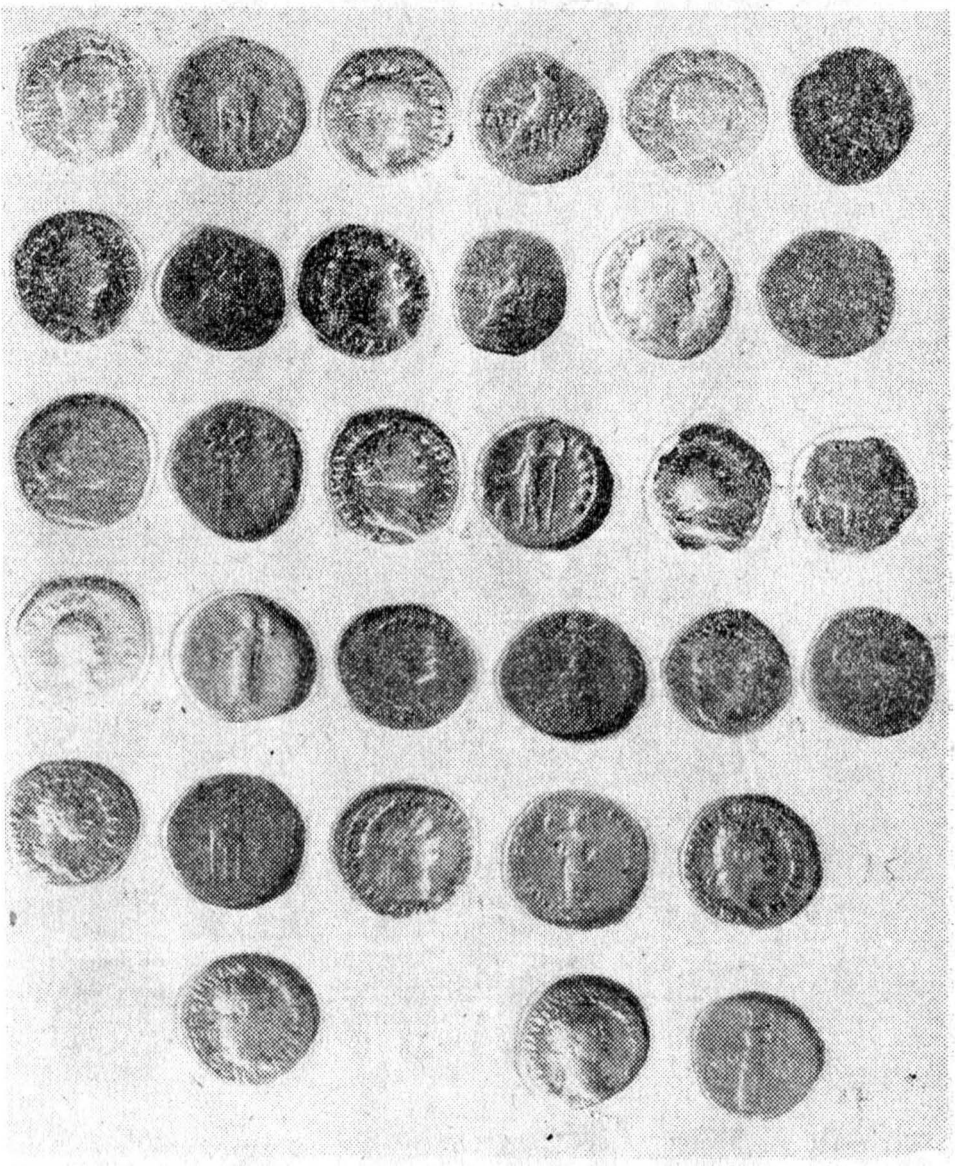

Fig. 2. — Monede din tezaurul de la Călugăreni.
Fig. 2. — Monnaies du trésor de Călugăreni.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

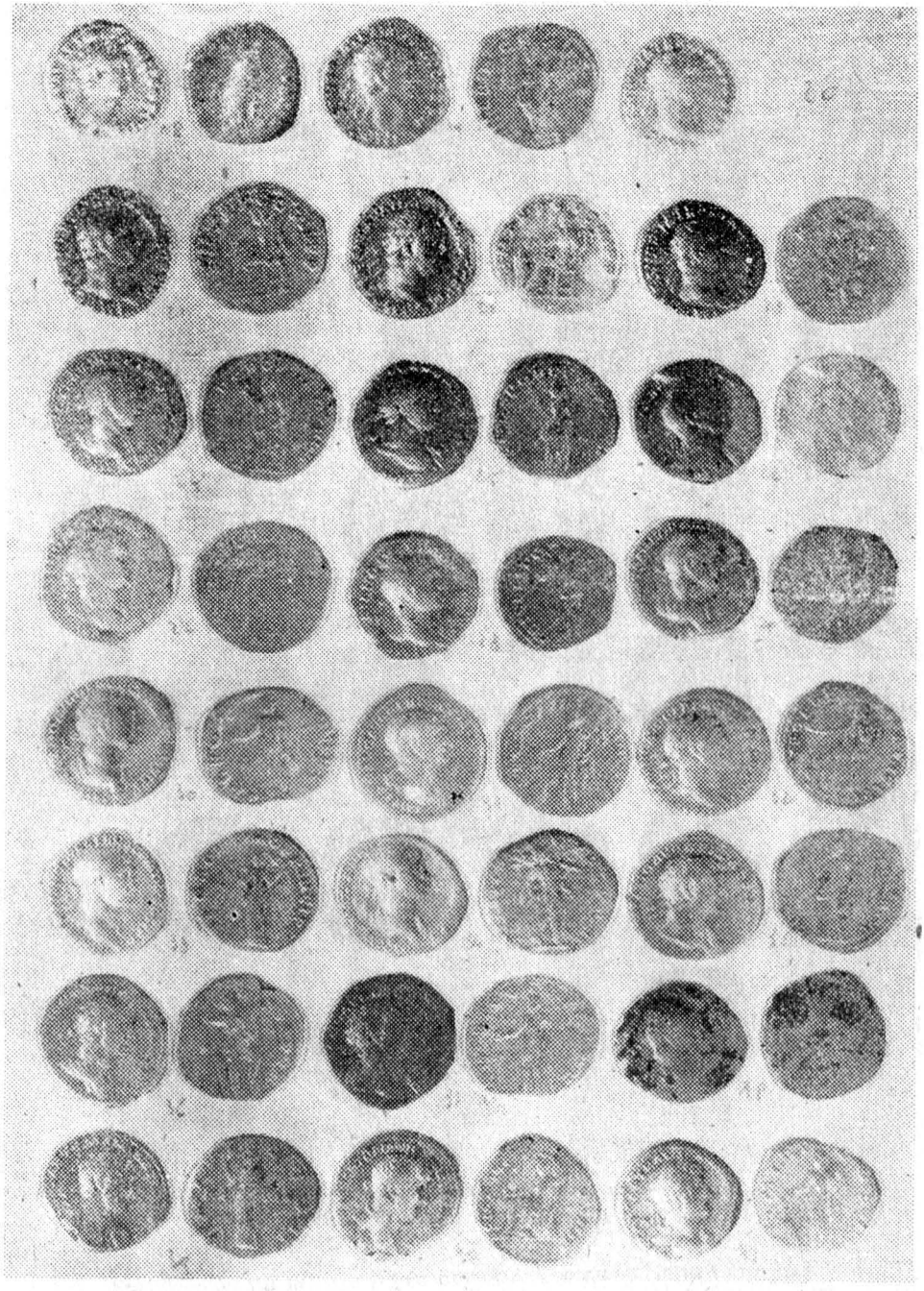

Fig. 3. — Monede din tezaurul de la Călugăreni.
Fig. 3. — Monnaies du trésor de Călugăreni.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 4. — Monede din tezaurul de la Călugăreni.
Fig. 4. — Monnaies du trésor de Călugăreni.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

NOI CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE LA CUNOAȘTEREA ISTORIEI ȘI CIVILIZAȚIEI DACILOR LIBERI DE LA EST DE CARPAȚI ÎN SECOLELE II—III

de IOAN MITREA

Una din realizările istoriografiei românești din ultimele decenii o constituie, fără îndoială, și dezvoltarea cercetărilor privind cunoașterea istoriei regiunilor fostului stat dacic neîncorporate în granițele Imperiului roman, zone în care a trăit, în continuare, lumea dacilor liberi. În acest cadru se înscrie și cunoașterea istoriei și civilizației comunităților autohtone din regiunile de la est de Carpați ale României, în primul rînd a istoriei și civilizației carpilor [1] și în general a dacilor liberi din aceste regiuni, în secolele II—III d.H.[2]

Cercetarea unor noi obiective arheologice, respectiv a unor noi așezări și necropole [3], precum și recuperarea și valorificarea științifică a unor descoperiri întîmplătoare, de mare importanță, cum au fost, de exemplu, tezaurul de vase romane din argint, de la Muncelul de Sus, jud. Iași [4] și tezaurul de denari romani imperiali, cuprinzînd 2830 de monede din argint, de la Măgura — Bacău [5], au adus și aduc noi date ce facilitează o tot mai bună cunoaștere a istoriei și civilizației dacilor liberi de la est de Carpați în secolele II—III.

La cunoașterea diverselor aspecte ale istoriei și civilizației dacilor liberi de la est de Carpați, unele contribuții, demne de reținut, au adus și cercetările efectuate de către Muzeul județean de istorie Bacău în ultimele două decenii. În cele ce urmează ne vom referi la unele din aceste cercetări [6]. Este vorba de patru așezări, respectiv de la Izvoare —

1 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Ed. Academiei, București, 1973.

2 Ion Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II—IV e.n.*, Ed. Junimea, Iași, 1982.

3 Avem în vedere, îndeosebi, marea necropolă a dacilor liberi de la Văleni, jud. Neamț. Cf. Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Ed. Junimea, Iași, 1988.

4 V. Mihăilescu — Bîrliba, Ioan Mitrea, *Dacia*, N.S., XII, 1978, p. 201—212; idem, *Carpica*, X, 1978, p. 163—177 (varianta în limba română a studiului tipărit în Dacia, XII).

5 V. Mihăilescu — Bîrliba, Ioan Mitrea, *Tezaurul de la Măgura*, Bacău, 1977.

6 Cercetările la care ne referim au fost efectuate de autorul acestui articol în cursul anilor 1971—1987, cu fonduri asigurate de către Muzeul județean Bacău. Toate materialele arheologice descoperite au intrat în colecțiile secției de istorie a Complexului muzeal județean Bacău.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Bahna, Cîrligi — Filipești (punctele „La Rădi" și „La bulgari") și Ștefan cel Mare, precum și de trei necropole carpice, de la Dămienești, Oncești și Racova (fig. 1).

AȘEZĂRI CARPICE

1. *Izvoare — Bahna, jud. Neamț*

La Izvoare — Bahna, jud. Neamț, punctul „La pod la Hărmănești" (fig. 1/1), cu prilejul cercetărilor arheologice sistematice care au avut drept principal obiectiv dezvelirea unei întinse așezări din secolele VI—IX [7], în campania din anul 1984, spre limita de sud-est a așezării amintite, în secțiunea nr. 100, s-a descoperit și o locuință care prin caracteristicile inventarului său aparține unei așezări din secolele II—III, respectiv epocii carpice. Această locuință, notată L_{34}, în continuarea locuințelor descoperite în punctul „La pod la Hărmănești" [8], este de tipul locuințelor de suprafață. Perimetrul, aproximativ rectangular, a fost delimitat pe baza urmăririi răspîndirii materialelor ceramice. Pe podeaua locuinței erau împrăștiați mulți bolovani și fragmente ceramice, provenind din vase lucrate cu mîna și la roată. Aproape de latura de sud-est s-au găsit resturile unei vetre simple din bolovani. În zona vetrei s-au găsit cîteva fragmente ceramice, din vase lucrate cu mîna și vase lucrate la roată din pastă cenușie. Menționăm un fund de vas mic, lucrat cu mîna, cu un ornament format din alveole deasupra fundului. Cele cîteva fragmente ceramice, descoperite în L_{34}, provin din vase lucrate cu mîna și la roată, vase care prin caracteristicile lor se încadrează în ceramica de tip carpic. Descoperirea acestei locuințe indică existența unei așezări carpice, datată larg în secolele II—III d. H.

2. Cîrligi, com. Filipești, jud. Bacău, punctul „La Rădi".

La N—NV de satul Cîrligi, com. Filipești, jud. Bacău (fig. 1/2), în punctul „La Rădi", situat în stînga pîrîului Bähnișoara — Hărmănești a fost cercetată parțial, în anii 1978-1982, o așezare din secolele II—IV [9]. Din așezarea carpică s-au descoperit trei locuințe, dintre care două (L_1

7 Ioan Mitrea, *Carpica*, VI, 1973—1974, p. 55—76 ; idem, *Carpica*, X, 1978, p. 205—252 ; idem, *Carpica*, XII, 1980, p. 55—190 passim ; idem, *MCA*, a XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, p. 442—448. Rezultatele cercetărilor din anii 1980—1984 sînt inedite.

8 În așezarea de la Izvoare — Bahna au fost descoperite, în total, 34 de locuințe, notate de la L_1 la L_{34}. Dintre acestea o locuință, L_{34}, este din secolele II—III ; 32 de locuințe fac parte din așezarea încadrată în secolele VI—IX (9 locuințe constituie faza veche a așezării, din secolele VI—VII ; 23 de locuințe formează faza tîrzie a așezării, din secolele VIII—IX) ; iar o locuință, L_{24}, aparține unui sat din secolul al XVIII-lea.

9 Ioan Mitrea, *MCA*, a XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, p. 432—439 ; idem, *MCA*, a XVI-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui, 1982, București, 1986, p. 135—144.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

şi L_3) de tipul celor cu podeaua adîncită sub nivelul stratului de călcare [10], iar una (L_2) de tipul locuinţelor de suprafaţă [11].

Dacă locuinţa L_1, pe baza analizei inventarului descoperit, format din ceramică lucrată la roată, de culoare cenuşie şi roşie, precum şi din pastă grosieră, (care reprezintă 33,4 % din totalul ceramicii din această locuinţă), cîteva bucăţi de torţi de amforă de import, şi mai multe obiecte, între care un ac din os, fusaiole şi greutăţi din lut, o fibulă din fier cu portagrafa înaltă, piciorul plat şi articulaţia în sistem de balama, cu analogii la Tîrgşor [12], Oreavu [13] şi Lichitişeni [14], a fost atribuită fazei tîrzii a culturii carpice, fiind încadrată la mijlocul şi a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. [15], locuinţele L_2 şi L_3, pe baza analizei atributelor intrinseci a inventarului descoperit, constituit numai din ceramică [16], au fost încadrate într-o etapă cuprinsă între sfîrşitul secolului al III-lea şi începutul secolului al IV-lea e.n. [17]. Avem astfel surprinsă la Cîrligi, punctul „La Rădi", întrepătrunderea între faza finală a culturii carpice din zona subcarpatică a Moldovei şi începuturile culturii Sîntana de Mureş.

Deşi cele trei locuinţe au fost încadrate într-o perioadă situată între mijlocul secolului al III-lea şi probabil primele decenii ale secolului al IV-lea, începuturile aşezării carpice de la Cîrligi — „La Rădi" pot fi situate în secolul al II-lea e.n. Pentru aceasta pledează unele fragmente ceramice, descoperite în diferite secţiuni, majoritatea, celor tipice, provenind din vase lucrate la roată, caracteristice fazei timpurii a culturii carpice, precum şi descoperirea întîmplătoare, la suprafaţă, pe arătură, în perimetrul aşezării, a două monede romane imperiale, din argint, respectiv un denar de la Traian (emisiune din anii 101 — 102) şi un denar de la A. Pius (emisiune din anii 140 — 143) [18].

Avînd în vedere rezultatele obţinute prin investigaţiile de pînă acum, continuarea cercetărilor arheologice în aşezarea de la Cîrligi, punctul „La Rădi", ar putea oferi noi date pentru cunoaşterea conţinutului culturii carpice, cu deosebire a fazei tîrzii a acestei culturi, şi mai ales pentru sfîrşitul culturii carpice şi începutul culturii Şîntana de Mureş.

10 Pentru L_1 şi inventarul descoperit Cf. I. Mitrea, *MCA*, a XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, p. 434—439 ; pentru L_2 şi inventarul aferent Cf. I. Mitrea, *MCA*, a XVI-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui, 1982, Bucureşti, 1986, p. 135—143.

11 Ioan Mitrea, *MCA*, a XVI-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui, 1982, Bucureşti, 1986, p. 135—137.

12 Gh. Diaconu, *Tîrgşor. Necropola din secolele III—IV e.n.*, Bucureşti, 1965, p. 29, 161, pl. 11/7 ; fibula din fier din M_{198}.

13 Ioan Mitrea, *Studii şi comunicări*, 1, Focşani, 1978, p. 46—47, fig. 3/1.

14 Idem, *loc cit.*, p. 47, nota 5.

15 Idem, *MCA*, a XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, p. 436.

16 Pentru analiza detaliată a atributelor intrinseci ale ceramicii aflate în cele două locuinţe, Cf. I. Mitrea, *MCA*, a XVI-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui, 1982, Bucureşti, 1986, p. 135—138.

17 Ibidem.

18 Idem, *op. cit.*, p. 143.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

3. Cîrligi, comuna Filipești, județul Bacău, punctul „La bulgari".

La nord-est de satul Cîrligi, comuna Filipești, județul Bacău (fig. 1/2), pe malul drept al pîrîului Turbata (pîrîu care preia și apele pîrîului Hărmănești, numit în amonte Băhnișoara), în punctul numit de localnici „La bulgari" (sau „Lavăr"), situat între drumul ce duce dinspre șoseaua națională Bacău-Roman, spre satul Cîrligi și pîrîul amintit, prin sondajul de informare efectuat în 1971, s-au pus în evidență vestigii aparținînd unei așezări carpice. Prin secțiunile și casetele săpate s-au dezvelit trei locuințe din care două de tipul locuințelor de suprafață și una de tipul celor cu podeaua ușor adîncită față de nivelul antic de călcare. În locuințe s-au găsit vetre simple din lut construite pe cîte un pat de prundiș. Vetrele, lutuite, arse la cărămiziu, avînd deasupra o crustă cenușie, erau ușor supraînălțate față de podeaua locuințelor. În zona vetrelor și mai puțin pe podeaua locuințelor s-au găsit mai multe fragmente ceramice, provenite din vase lucrate cu mîna și la roată. Cu mîna, din pastă grosieră s-au confecționat vase borcan și cești. Unele vase sînt ornamentate cu brîu în relief, alveolat sau nervuri simple. Din pastă bună, cenușie au fost confecționate la roată, diferite vase borcan, fructiere și strecurători. Menționăm și cîteva fusaiole din lut, un cuțit din fier, și un pandantiv dintr-un dinte de porc.

Materialele descoperite, în primul rînd materialul ceramic, permite încadrarea acestor locuințe și respectiv a așezării, în aria culturii carpice. Pe baza materialului ceramic descoperit așezarea de la Cîrligi — „La bulgari", poate fi încadrată larg în secolele II—III d. H.

4. Ștefan cel Mare, județul Bacău.

Cu prilejul cercetărilor arheologice efectuate în anii 1984-1987 la Ștefan cel Mare, jud. Bacău în punctul „La Siliște", cercetări care au avut dretp obiectiv principal o așezare din secolele V — VII[19], s-au descoperit și materialele ceramice care indică existența unei așezări din secolele II — III e.n. (fig. 1/6). Pînă în prezent în suprafața așezării din secolele V — VII nu s-a surprins vreo locuință carpică. Materialul de factură carpică recoltat provine doar din stratul de cultură și dintr-o groapă menajeră. Prin caracteristicile sale materialul ceramic, provenind din vase lucrate cu mîna și la roată, permite încadrarea așezării de la Ștefan cel Mare în faza timpurie a culturii carpice[20]. Așezarea carpică se întinde și la nord de viroaga ce taie terasa din punctul „La Siliște", în zona în care a fost cercetată în anii 1971-1974, o așezare medievală[21]. Nici în această zonă nu s-au surprins complexe de locuire carpice, materialul descoperit, și încadrat larg în secolele II — III, provine doar

19 Ioan Mitrea, C. Eminovici și V. Momanu, *Carpica*, XVIII—XIX, 1986—1987), Bacău, 1987, p. 215—250.

20 Idem, *op. cit.*, p. 219.

21 Al. Artimon și C. Eminovici, *Carpica*, X, 1978, p. 271—302.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

din stratul de cultură şi dintr-o groapă de provizii [22]. Fără îndoială continuarea cercetărilor în aşezarea de la Ştefan cel Mare, va duce la îmbogăţirea datelor privind aşezarea din secolele II — III, contribuind astfel la mai buna cunoaştere a istoriei şi civilizaţiei dacilor liberi de pe Valea Trotuşului, importantă arteră de legătură între lumea dacilor liberi din spaţiul est-carpatic şi Provincia Dacia romană.

NECROPOLE CARPICE

1. Dămieneşti, judeţul Bacău.

În localitatea Dămieneşti, judeţul Bacău (fig. 1/3), în punctul „La Tomiţă", în anul 1976 cu prilejul unor lucrări de interes obştesc au fost descoperite mai multe morminte dintr-o necropolă carpică. Necropola este situată în marginea de est a satului Dămieneşti, în stînga şoselei Bacău — Dămieneşti — Călugăreni.

Cu prilejul descoperirilor întîmplătoare din 1976 a fost recuperat, aproape în totalitate, inventarul a 19 morminte de incineraţie în urne cu, sau fără capac [23]. Avînd în vedere importanţa materialelor descoperite, precum şi eventualitatea distrugerii, prin alte lucrări de interes obştesc de noi morminte, s-a procedat, în anii 1983-1986, la efectuarea de cercetări arheologice sistematice, cercetări care au avut, în fapt, caracter de salvare.

Prin cercetările arheologice din anii 1983-1986 s-a demonstrat că la Dămieneşti, punctul „La Tomiţă" (fig. 2/1) se află o necropolă plană, birituală, care a aparţinut unei comunităţi săteşti de daci liberi din apropiere. Din necropola de la Dămieneşti s-au descoperit 68 de morminte [24], dintre care 67 sînt morminte de incineraţie şi un mormînt de înhumaţie. Singurul mormînt de înhumaţie (M_{39}) descoperit la Dămieneşti, care evidenţiază caracterul biritual al necropolei, a aparţinut unui copil. Groapa mormîntului de înhumaţie a fost în mare parte distrusă de şanţul unui siloz. În porţiunea gropii nederanjată, la adîncimea de -0,80 m a fost găsit craniul, foarte friabil, şi puţine resturi din scheletul trunchiului. Aproximativ pe umărul stîng s-a găsit o fibulă din bronz (fig. 9/6). Scheletul, aşezat cu faţa în sus, a fost orientat pe direcţia N (capul) — S (picioarele).

Din cele 67 de morminte de inicneraţie 62 aparţin categoriei de morminte de incineraţie în urne cu, sau fără capac, iar 5 categoriei de morminte de incineraţie în groapă simplă, fără urnă. Nu s-au surprins supra-

22 Idem, *op. cit.*, p. 273.

23 Ioan Mitrea, *Carpica*, XIV, 1982, p. 65—79.

24 În cele 68 de morminte sînt incluse şi cele 19 morminte descoperite întîmplător în 1976. Numerotarea mormintelor descoperite prin săpăturile sistematice a început de la M_{20}. Dacă avem în vedere că în M_{20}, M_{33}, M_{56} şi M_{60} sînt de fapt cîte două morminte, şi că unele morminte au fost probabil distruse anterior anului 1976 — după declaraţiile unor săteni din Dămieneşti — atunci putem aprecia că în necropola din punctul „La Tomiţă" au fost peste 75—80 morminte.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

puneri sau întretăieri de morminte. Această constatare presupune existența unor semne de recunoaștere a mormintelor, probabil din lemn, sau simple mușuroaie de pământ.

Mormintele de incinerație în urne aveau gropile de formă rotundă sau ușor ovoidală în plan orizontal. În plan vertical, gropile erau mai puțin tronconice și mai rar cilindrice. Diametrul gropilor, în toate cazurile, era direct proporțional cu diametrul maxim al urnelor, de regulă diametrul gropii depășea cu cca. 0,15 — 0,25 m diametrul urnei. Așa de exemplu groapa mormîntului M 21 avea diametrul de 0,56 m iar diametrul maxim al urnei era de 0,30 m ; groapa mormîntului M 36 avea diametrul de 0,48 m iar diametrul maxim al urnei era de 0,26 m ; groapa mormîntului M 40 avea diametrul de 0,38 m iar diametrul maxim al urnei era de 0,22 m. Adîncimea gropilor varia între cca. - 0,38 și - 0,90 m (de exemplu - 0,38 m la M 32 ; - 0,75 m la M 20 și - 0,90 m la M 28). În situațiile în care gropile aveau o adîncime mai mică, deseori partea superioară a urnelor a fost distrusă prin lucrările agricole (fig. 3/1,2 ; 6/5 ; 8/6,11). Din această cauză e greu de precizat cu certitudine care din urnele, a căror parte superioară a fost de fapt distrusă prin lucrările agricole, au avut sau nu capace. Un fapt este totuși sigur și anume că majoritatea urnelor au avut capace. Frecvent s-au folosit drept capace castroane și strachini (fig. 4/4 ; 5/4,6 ; 7/3,4), mai rar fructiere (fig. 4/2 ; 7/8) sau fragmente ceramice (de exemplu în M 22, M 26, M 44), precum și capace din lut special confecționate la roată (fig. 5/3 ; 6/3 ; 7/5,6 ; 8/10). Într-un caz urna a avut drept capac un „dop" dintr-o gresie, rotunjită pentru a se putea fixa în gîtul urnei (fig. 6/4). O situație oarecum asemănătoare s-a întîlnit la Pădureni, unde urna din M 32 era acoperită cu o gresie plată, cu marginea rotunjită [25].

Ca urne s-au folosit vase din lut lucrate cu mîna sau la roată. Majoritatea urnelor este reprezentată prin vase lucrate la roată de culoare cenușie sau roșie-cărămizie. Predomină urnele de culoare cenușie (cca. 70 % din totalul urnelor lucrate la roată). În unele cazuri, urnele, sau urnele și capacele, au fost confecționate special pentru a fi folosite în scopuri funerare (fig. 1/3 ; 5/3 ; 6/3 ; 7/5,6 ; 8/10). Deseori drept urne s-au folosit vase de uz comun. În cîteva morminte distruse (M 21 și M 37) s-au găsit fragmente de amfore, indicînd folosirea acestui tip de vas drept urnă. Multe din fragmentele de amfore descoperite în aria necropolei provin probabil din exemplare distruse cu prilejul banchetelor funerare.

În majoritatea urnelor cu capac s-au găsit mai multe oase. În mai multe cazuri (M 20 A, M 20 B, M 33 B, M 48) în care capacele au fost bine fixate, urnele erau aproape pline cu oase. Observații atente au permis constatarea că resturile de la rugul de incinerare erau adunate cu grijă și depuse în urnă într-o oarecare ordine. Fragmentele de craniu și bucățile mai mari de oase erau depuse pe fundul urnei, iar în partea superioară a umpluturii predominau oasele mai mici, amestecate cu cenușă

25 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 30.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

şi cărbuni. Spre mijlocul şi baza urnei se aflau şi obiectele ce au aparţinut defunctului.

Urnele erau depuse în poziţie verticală, de regulă pe mijlocul gropilor. De regulă în fiecare groapă era depusă cîte o urnă. În patru cazuri însă (M 20, M 33, M 56 şi M 60) s-au găsit cîte două urne într-o groapă, fiind vorba de morminte duble. O situaţie aparte o reprezintă complexul funerar [26] format din cinci urne (M 46 la M 50) depuse în aceeaşi groapă (fig. 2/2). Fiecare urnă conţinea resturile incinerate ale unui singur individ [27]. Morminte de incineraţie duble se cunosc încă din epoca getodacică. Amintim, spre exemplu, mormintele de incineraţie duble descoperite în necropola de la Buceag, datată în secolele V — IV î.H. [28] Morminte de incineraţie duble s-au întîlnit şi în alte necropole carpice, de exemplu la Onceşti, jud. Bacău [29], precum şi în necropole din Dacia romană, ca de exemplu la Locusteni [30]. Deocamdată un unicat îl reprezintă complexul format din cinci urne descoperit la Dămienesti.

În urne pe lîngă accesorii vestimentare şi podoabe au fost depuse şi alte obiecte. Astfel în M 33 s-a găsit o căniţă lucrată la roată din pastă cenuşie, în poziţie culcată, iar în M 28 s-a găsit un ac de fier. Vase de ofrandă, constînd din căniţe, au apărut şi în alte necropole ale dacilor liberi, de exemplu la Poienesti [31], Săucesti [32], Văleni [33], Onceşti [34], precum şi în necropola daco-romană de la Locusteni [35]. Şi acele din fier, de tipul celui de la Dămienesti sînt cunoscute din necropolele dacilor liberi, ca de exemplu la Poienesti [36], Gălănesti — Bărboasa [37], Văleni [38]. De reţinut că 10 din cele 11 ace de cusut descoperite la Văleni s-au găsit în morminte de incineraţie din faza a II-a a necropolei [39].

La Dămienesti s-au găsit şi 5 morminte de incineraţie în groapă simplă, fără urnă. Mormintele de incineraţie fără urne au oasele calcinate depuse într-o groapă, de regulă rotundă, uşor tronconică, avînd diametrul situat între cca. 0,30 — 0,55 m. Adîncimea acestor gropi merge pînă la cca. - 0,65 m (în cazul mormîntului M 29). Pe lîngă puţinele

26 Ioan Mitrea, SCIVA, 39, 1988, 4, p. 369—380.

27 Ibidem, p. 378—379, rezultatele expertizei antropologice realizate de N. Miriţoiu.

28 M. Irimia, *MCA*, a XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, p. 221—223.

29 Vezi mai jos, p. 154.

30 G. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1980, p. 55, menţionează că „în patru cazuri s-au găsit în acelaşi mormînt două urne şi într-un caz trei urne în aceleaşi mormînt".

31 R. Vulpe, *Materiale*, I, 1953, p. 349, 456, fig. 9.

32 V. Căpitanu, *Carpica*, VIII, 1976, p. 181, fig. 8/4.

33 Ion Ioniţă, Vasile Urschi, *op. cit.*, p. 87.

34 Vezi mai jos, p. 157.

35 G. Popilian, *op. cit.*, p. 14, 16, 17, 19—21, 23—25, 31—34, 37, 39—40, 45—46, 49, 51—53.

36 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 389, 397, fig. 275/6.

37 V. Căpitanu, *Carpica*, VII, 1975, p. 67, 71, 82, fig. 17/5, 9.

38 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 59, 88.

39 Ibidem.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

resturi de oase calcinate, depuse pe fundul gropii, rareori se găsesc și alte obiecte, precum mici fragmente ceramice, mărgele și cărbuni.

În aria necropolei nu s-au găsit amenajări care ar putea fi puse în legătură cu rugurile de incinerare, ceea ce dovedește că incinerarea s-a făcut în afara perimetrului necropolei. În suprafața necropolei s-a găsit doar o singură vatră deschisă, din lut, circulară, ușor alveolată, cu diametrul de cca. 0,50 m, situată la - 0,30 m adîncime, respectiv la nivelul de călcare din secolele II — III. Pe vatra arsă pe o grosime de 0,07 — 0,09 m nu s-au găsit alte materiale în afară de cenușă și pigmenți de cărbuni. Probabil că avem o vatră din acelea folosite la pregătirea presupuselor agape funerare [40].

Numeroase morminte de la Dămienești au un inventar deosebit de bogat, ceea ce indică o anume prosperitate a unor membri din cadrul comunității ce au folosit această necropolă. Aceeași bunăstare este sugerată și de faptul că majoritatea vaselor folosite ca urne erau noi, elegante, unele confecționate special în acest scop. Inventarul bogat și valoros al unor morminte poate fi pus în legătură nu numai cu o prosperitate de ansamblu a comunității ce a folosit necropola dar și cu existența unor diferențieri social-economice. Fără îndoială că mormîntul M_{46} cu un inventar deosebit de bogat, variat și valoros [41], a aparținut unei femei ce făcea parte din rîndurile celor mai înstăriți membri ai comunității.

Inventarul mormintelor de la Dămienești este format din ceramică, accesorii pentru veșminte și obiecte de podoabă. Inventarul aflat în urne este în multe cazuri bine păstrat, fapt ce dovedește că obiectele nu au venit în contact un timp mai îndelungat cu focul. Există însă și obiecte (în special mărgele din sticlă, dar și unele podoabe din argint filigranat) care au fost într-un contact mai puternic și îndelungat cu focul, fiind arse pe rug probabil împreună cu defunctul.

În ansamblul inventarului un loc aparte îl ocupă ceramica. Predomină categoria lucrată la roată, din pastă fină, cenușie sau roșie-cărămizie.

Ceramica lucrată cu mîna, din pastă poroasă, foarte friabilă, neîntregibilă, este reprezentată de cîteva vase borcan, avînd corpul alungit și ușor bombat sau aproape cilindric, uneori ornamentate cu brîie în relief, simple sau alveolate și mai rar butoni în relief (fig. 3/2). Asemenea urne constînd din vase lucrate cu mîna, arse neuniform s-au găsit în mai multe morminte (de exemplu în M_{24}, M_{26}, M_{30}, M_{43}). În unele cazuri urnele lucrate cu mîna au fost acoperite cu fragmente ceramice provenind tot din vase lucrate cu mîna. În M_{26}, în care urna era un vas lucrat cu mîna, neîntregibil, s-au găsit și cîteva bucăți dintr-o ceașcă cu o toartă. Vase lucrate cu mîna, folosite drept urne, se întîlnesc, în diferite proporții, în multe din necropolele dacilor liberi, ca de exemplu la Mol-

40 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 34 și nota 98.
41 Ioan Mitrea, *op. cit.*, în SCIVA, 39, 1988, 4, p. 371—372, fig. 3.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

doveni [42], Văleni [43] etc., precum şi în necropole din Dacia romană ca de exemplu la Soporu de Cîmpie [44] în Transilvania sau la Locusteni [45] în Oltenia. Şi ceştile lucrate cu mîna, tronconice, cu o toartă, folosite drept capace, s-au întîlnit şi în alte necropole ale dacilor liberi, ca de exemplu la Poienești [46], Văleni [47] etc., dar şi în necropole din Dacia romană, ca de exemplu la Locusteni [48].

Cum s-a menţionat deja, majoritatea vaselor, folosite ca urne şi capace, în necropola de la Dămienești, au fost lucrate la roată. Aceste vase au fost confecţionate dintr-o pastă foarte bine frămîntată, sînt lucrate îngrijit şi bine arse. Majoritatea vaselor lucrate la roată au o culoare cenuşie, deschisă, nelipsind categoria vaselor de culoare roşie-cărămizie.

Forma vaselor lucrate la roată folosite drept urne, este de o mare varietate, de la vase care au corpul aproximativ sferoidal (fig. 5/5 ; 8/1,2,4,7 — 10) sau ovoidal (fig. 4/6 ; 6/2), pînă la cele piriforme (fig. 6/5 ; 8/11), tronconice (fig. 4/1,3 ; 6/1 ; 8/5), şi mai rar castroane mari cu trei torţi (fig. 7/1,7). Gura vaselor-urnă este mai mult (fig. 5/1,2 ; 6/1,2 8/1 — 4,7) sau mai puţin largă (fig. 4/6 ; 5/5 ; 6/5 ; 8/6,8,9,11), buza răsfrîntă, uneori pînă la orizontal (fig. 7/2 ; 8/4,5). În unele cazuri urnele nu au buză, gura este uşor arcuită în interior, uşurînd fixarea capacului confecţionat special în acest scop (fig. 8/10). Deseori vasele-urnă, lucrate la roată, au fost ornamentate, de regulă cu nervuri în relief, situate sub buză sau pe umăr (fig. 5/1 ; 6/1 ; 8/2,3,11,12), şi mai rar cu striuri orizontale dispuse pe corpul vasului (fig. 8/9). Toate vasele lucrate la roată au fund inelar, corpul acoperit cu angobă (cenuşie sau roşie-cărămizie). Vase lucrate la roată, cenuşii sau roşii-cărămizii, folosite ca urne, de tipul celor de la Dămienești s-au descoperit în toate necropolele carpice, începînd cu Poienești [49], Moldoveni [50], Bărboasa — Gălăneşti [51], Săucești [52], Văleni [53] şi în multe altele [54].

---

42 Iulian Antonescu *Materiale*, VI, 1959, p. 478—480 ; idem, *Materiale*, VII, 1961, p. 450.

43 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 67—68 ; 123, fig. 21/26 ; 126, fig. 24/17 ; 127, fig. 25/33 ; 130, fig. 28/39 ; 132, fig. 30/47 ; 133, fig. 31/22 ; 135, fig. 33/30.

44 D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie. Contribuţii la problema continuităţii în Dacia*, Bucureşti, 1976, p. 55, pl. XLI—XLIII.

45 G. Popilian, *op cit.*, p. 78—82 ; pl. XLIII/5—8 ; pl. XLV/1—4.

46 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 318, 324, 408—409 şi ilustraţia corespunzătoare.

47 Ion Ioniţă, Vsaile Ursachi, *op. cit.*, p. 68—69 ; 135, fig. 33/20 ; 141, fig. 39/4 ; 155, fig. 53/47.

48 G. Popilian, *op. cit.*, p. 15, 29, 32, 36, 42. 53, 82—83 şi ilustraţia corespunzătoare.

49 R.Vulpe, *op. cit.*, p. 317, fig. 106 ; 326, fig. 127 ; 338, fig. 150 şi 151 ; 361, fig 205 ; 375, fig. 244 ; 401; fig. 308.

50.Iulian Antonescu, *Materiale*, VII, 1961, p. 452, fig. 3.

51 V. Căpitanu, *Carpica*, VII, 1975, p. 92, fig. 2/1 ; fig. 4/4.

52 Idem. *Muzeul Naţional*, III, 1976, p. 168, fig. 2/1 ; 173, fig. 5/4.

53 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 69—70 şi ilustraţia citată în aceste pagini.

54 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 286, pl. LXX/3 ; 287, pl. LXXI/1 ; 291. pl. LXXV/2.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Drept capace s-au folosit castroane, străchini(fig. 4/4 ; 5/4,6), precum şi fructiere (fig. 4/2 ; 7/8), de culoare roşie-cărămizie şi mai frecvent de culoare cenuşie. Nu lipsesc nici capacele special confecţionate, de formă emisferică, cu butonul scund sau înalt, cu marginea orizontală şi gardina de fixat verticală (fig. 5/3 ; 6/3 ; 7/5,6).Castroane şi străchini de tipul celor de la Dămienesti s-au întîlnit în toate necropolele carpice, ca de exemplu la Poienesti [55], Moldoveni [56], Săucesti [57], Văleni [58] etc. Şi fructierele s-au întîlnit deseori, de exemplu la Poienesti [59], Săucesti [60], Văleni [61] etc. Capace special confecţionate, pentru o anume urnă chiar, de tipul celor aflate la Dămienesti, s-au descoperit în mai multe necropole din secolele II — III, amintim de exemplu pe cele descoperite la Poienesti [62], Gălănesti — Bărboasa [63] ., Văleni [64].

Căniţa aflată în urna din M_{33}, are corpul aproximativ bitronconic, gîtul cilindric şi gura uşor răsfrîntă. Este lucrată la roată, din pastă cenuşie fină (fig. 19/3). Toarta, realizată dintr-o bandă lată, cu şănţuire mediană, porneşte de la nivelul buzei şi se opreşte pe diametrul maxim al corpului căniii. Căni asemănătoare s-au mai descoperit în necropolele de la Poienesti [65], Văleni [66] etc.

Din categoria ceramicii de import amintim doar cîteva fragmente provenind din amfore romane, avînd corpul ovoidal, gîtul strîmb şi două torţi. Nu s-au găsit exemplare întregibile.

În multe din mormintele de incineraţie, precum şi în mormîntul de înhumaţie s-au descoperit mai multe fibule. Marea majoritate a fibulelor sînt din bronz (fig. 9/1 — 9,11), fără a lipsi însă exemplarele din fier (fig. 9/10).

Fibulele din bronz au corpul profilat, arcul mai mult sau mai puţin curbat, baza trompetiformă,, resortul bilateral de regulă mare (fig. 9/2, 4,5,11). Deseori au un nod sau prag la punctul de întîlnire al piciorului cu arcul (fig. 9/1 — 9, 11), iar la capăt un buton. Uneori piciorul fibulei este ornamentat (fig. 9/7, 9). Agrafa este dreaptă sau curbată, iar portagrafa mai mult sau mai puţin scundă. Acest tip de fibulă îşi găseşte analogii în grupa fibulelor de tip carpic, majoritatea încadrîndu-se în secolul al III-lea [67]. Dintre analogiile cele mai apropriate menţionăm

55 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 451—452.
56 Iulian Antonescu, *Materiule*, VI, 1959, p. 477—478.
57 V. Căpitanu, *Carpica*, VIII, 1976, fig. 3/2, 4 ; 6/1, 2.
58 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 71—72 cu ilustraţia citată.
59 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 328, fig. 131.
60 V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 166, fig. 8/5.
61 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 72—73 cu ilustraţia menţionată.
62 R. Vulpe. *op. cit.*, p. 321, fig. 117 ; 383, fig. 265/2.
63 V. Căpitanu, *Carpica*, VII, 1975, fig. 6/1 ; 10/4.
64 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 73 cu ilustraţia corespunzătoare, menţionată în text.
65 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 349 ; 456, fig. 9.
66 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 71 ; 167 fig, 65/3.
67 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 100—101. pl. CLXVI/1—5, 8—10 ; CLXVII/1—2, 5—8 ; CLXVIII/1—3, 5—6.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

unele din fibulele din bronz descoperite la Poienești [68], Pădureni [69], Săucești [70], Poiana — Dulcești, nivelul II [71] și Văleni [72].

Fibulele din fier (fig. 9/10) au arcul ușor curbat, portagrafa scundă, piciorul terminat printr-un buton. Resortul lateral este mare, la punctul de întîlnire al piciorului cu arcul are un nod. Fibule din fier, asemănătoare celei de la Dămienești, cunoaștem din descoperirile de la Poienești [73] și Gălănești — Bărboasa [74].

Din seria podoabelor menționăm și medalioanele-pandantiv, confecționate din monede romane de argint [75].

În cîteva morminte s-au găsit cîte unul sau doi cercei din argint (fig. 10/1, 4, 5, 8, 9, 12 — 14) lucrați în tehnica filigranului, de tipul celor circulari cu placă, bogat ornamentați cu granulații. În unele cazuri, protuberanța mare din centrul plăcii precum și granulele înconjurătoare au fost placate cu foiță subțire de aur, bine păstrată (fig. 10/12 — 13). Cercei din argint lucrați în tehnica filigranului, s-au descoperit în numeroase necropole din lumea dacilor liberi, ca de exemplu la Poienești [76], Moldoveni [77], Săucești [78], Pădureni [79] și Văleni [80], dar și în necropole din Dacia romană ca de exemplu la Soporul de Cîmpie [81] și Locusteni [82]. Un cercel din argint, lucrat în tehnica filigranului, poleit cu un strat subțire de aur, a fost descoperit în necropola de la Văleni [83].

Tot din argint, în tehnica filigranului, au fost lucrați și pandantivii coșuleț (fig. 10/2, 3, 7), perlele-pandantive în formă de butoiașe (fig. 10/6, 10, 11), cu analogii în descoperirile de la Poienești [84], Moldoveni [85], Săucești [86], Văleni [87] etc. din aria dacilor liberi, dar și la Soporu de Cîmpie [88] și Locusteni [89] în Dacia romană (pentru perlele-pandantive în formă de butoiașe).

68 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 332 ; 387 ; 394—395.
69 S. Morintz și Gh. Bichir, *Materiale*, VI, 1959, p. 491, fig 3/1
70 V. Căpitanu, *Muzeul Național*, II, 1975, p. 331, fig. 30/3 ; idem, *Carpica*, VIII, 1976, p. 173 ; 178, fig. 9/1, 3.
71 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 382, pl. CLXVI/9.
72 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 60-61, cu ilustrația la care se face trimiteri în text.
73 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 355, fig. 188.
74 V. Căpitanu, *Crapica*, VII, 1975, fig. 11/3.
75 Ioan Mitrea, *Carpica*, XIV, 1982, p. 72, fig. 4/17, 18 ; p. 75.
76 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 330, fig. 137 ; 338, fig. 149/4 ; 405, fig. 315.
77 Iulian Antonescu, *Materiale*, VI, 1959, p. 477, fig. 6/5.
78 V. Căpitanu, *Carpica*, VIII, 1976, p. 161 ; 163, fig. 10/6-9.
79 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 392, pl. CLXXVI/1, 2.
80 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 64-65 și ilustrația citată în text.
81 D. Protase, *op. cit.*, p. 16, 65, fig. 4/3-10.
82 G. Popilian, *op. cit.*, p. 93.
83 Ion. Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 65 ; 150, fig. 48/36.
84 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 330-337.
85 Iulian Antonescu, *Materiale*, VI. 1959, p. 477, fig. 6/5.
86 V. Căpitanu, *Carpica*, 1976, p. 163, fig. 10/2, 4.
87 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 65.
88 D. Protase, *op. cit.*, p. 65.
89 G. Popilian, *op. cit.*, p. 93.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Dintre obiectele de podoabă fac parte și cîteva verigi din argint (fig. 11/16) sau bronz (fig. 11/11, 15) care au putut fi folosite drept cercei. Asemenea verigi s-au întîlnit la Poienești [90], Gălănești — Bărboasa [91] și Văleni [92]. Un interes deosebit prezintă cele cîteva brățări din bronz (fig. 11/1, 21, 22), din care două erau aproape drepte (fig. 11/21, 22), probabil fiind în curs de finisare. Brățara întreagă, era confecționată dintr-o bară relativ subțire, rotundă în secțiune, avînd la un capăt cîrlig, iar la celălalt, ochi pentru prindere. Cîrligul și ochiul de prindere au fost realizate prin îndoirea sîrmei, care după ce formează două spirale se înfășoară în jurul barei (fig. 11/1). Brățări asemănătoare s-au descoperit la Poienești [93], Năneşti — Parincea [94] și Văleni [95].

Din inventarul necropolei de la Dămienești fac parte și alte obiecte, în primul rînd numeroase mărgele, din sticlă albă, roșie și albastră, dar și din cornalină, coral și calcedoniu (fig. 11/3 — 10, 12 — 14, 17 — 20). Deseori aceste mărgele, din diferite materii prime și de forme diferite, erau grupate în șiraguri [96]. În unele morminte numărul mărgelelor este destul de mare. Astfel în M_{28} s-au găsit 37 de mărgele, iar în M_{46} se remarcă o perlă din sticlă albastră, cu ornament în „ochi de pisică", realizat prin încrustații cu alb și negru. Mai amintim o perlă din bronz, cilindrică, ornamentată cu granule (fig. 11/2), precum și un fragment de lănțișor dintr-o sîrmă subțire de bronz și o clamă mică din bronz [97].

Analiza inventarului descoperit la Dămienești, atributele intrinseci ale diferitelor obiecte, analogiile menționate, ne determină a încadra această necropolă în faza tîrzie a culturii carpice [98], într-o etapă cronologică situată între ultima parte a secolului al II-lea e.n. și a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. Foarte probabil majoritatea mormintelor pot fi încadrate spre mijlocul secolului al III-lea e.n., vreme în care lumea dacilor liberi de la est de Carpați, în primul rînd carpii, au aitns nu numai apogeul puterii lor politico-militare [99], ci și o treaptă superioară în dezvoltarea economico-socială și culturală.

Pentru o datare tîrzie a necropolei carpice de la Dămienești pledează procentul ridicat de ceramică roșie-cărămizie [100], absența mărgelelor de lapislazuli, care se întîlnesc cu precădere în complexele carpice timpurii [101], prezența a cîte două fibule într-un mormînt (M_1, $M_{33}B$), bogatul inventar aflat în multe morminte, în primul rînd numeroasele

90 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 440.
91 V. Căpitanu, *Carpica*, VII, 1975, fig. 12/1, 2, 4-11, 15.
92 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 66.
93 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 415—416 ; 440, fig. 346/1.
94 V. Căpitanu, *Muzeul Național*, II, 1975, p. 332, fig. 31.
95 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 62 ; 155, fig. 53/34, 62.
96 Ioan Mitrea, *Carpica*, XIV, 1982, p. 72, fig. 4/15, 16.
97 Idem. *SCIVA*, 39, 1988, 4, p. 372 ; 374, fig. 3/13.
98 Gh. Bichir, *op. cit.*, passim.
99 Idem, *op. cit.*, p.178-179.
100 Idem, *op. cit.*, p. 70 consideră creșterea procentului de ceramică roșie-cărămizie o caracteristică a fazei tîrzii a culturii carpice.
101 Idem. *op. cit.*, p. 124 ; 148.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

piese din argint filigranat, din care unele aurite, fapt ce dovedeşte o mai strînsă legătură cu civilizaţia romană dar şi o prosperitate crescîndă [102] a comunităţilor de daci liberi de la est de Carpaţi.

2. Onceşti, jud. Bacău

Pe teritoriul satului Onceşti, com. Onceşti, jud. Bacău (fig. 1/5), a fost descoperită întîmplător în 1983 o necropolă carpică de incineraţie. Locul descoperirii este situat pe malul stîng al pîrîului Valea Iepei, în imediata apropiere de incinta cantonului silvic nr. VII (fig. 12/1), la cca. 1 Km nord-est de satul Onceşti.

Un sondaj de informare şi salvare, efectuat în 1984, a dus la descoperirea a încă patru morminte de incineraţie [103]. Continuarea cercetărilor arheologice sistematice, în anii 1985-1987, a avut drept rezultat descoperirea unei necropole plane de incineraţie, necropolă care a aparţinut unei comunităţi de daci liberi, a căror aşezare se află în apropiere (fig. 1/5).

Prin cercetările sistematice, avînd caracter de salvare [104], efectuate în anii 1984-1987, au fost descoperite 73 de morminte de incineraţie [105], din care 59 de tipul celor în urne cu, sau fără, căpac şi 14 morminte de incineraţie de tipul celor în groapă simplă, fără urnă. Gropile mormintelor de incineraţie în urne, ca şi gropile mormintelor fără urne, sînt, de regulă tronconice, mai rar aproape cilindrice, cu diametrul gurii mai mare decît al bazei. Diametrul gurii gropilor era mai larg cu cca. 0,10 — 0,25 m faţă de diametrul maxim al vasului folosit drept urnă. La mormintele duble gropile sînt aproximativ ovoidale.

Deoarece terenul pe care se află necropola este în pantă şi a fost mereu spălat, prin scurgerea apelor de la ploi şi zăpezi pe direcţia est-vest, iar arăturile sînt realizate, an de an, la adîncimi tot mai mari, în multe cazuri gura urnelor a fost distrusă, dislocată şi împrăştiată (fig. 12/3 ; 16/9). În mai multe cazuri urnele au fost distruse prin lucrările

102 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 98.

103 Materialele recuperate din descoperirile întîmplătoare din 1983, care provin din cel puţin 17 morminte de incineraţie în urne cu, sau fără capac, precum şi materialele rezultate din cercetările sistematice din 1984, au fost valorificate ştiinţific de autorul acestui articol, în *Carpica*, XVII, 1985, p. 81-92.

104 Cercetările arheologice sistematice de la Onceşti-Canton au de fapt caracterul unor săpături de salvare deoarece prin lucrările agricole, în speţă arăturile tot mai adînci efectuate an de an, situl arheologic de aici continuă să fie ameninţat cu distrugerea. După informaţiile primite de la unii mecanizatori, în fiecare campanie de arături sînt dislocate şi distruse cîteva urne, fapt ce ne-a determinat să intervenim la factorii în drept pentru a dispune evitarea arăturilor prea adînci, timp de cîţiva ani, pînă la încheierea cercetărilor arheologice, respectiv epuizarea necropolei. În desfăşurarea cercetărilor am primit permanent un sprijin deosebit din partea prof. Gh. Prosie din Onceşti, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

105 Dacă la cele 73 le morminte descoperite prin săpăturile sistematice, în cele patru campanii din anii 1984-1987, adăugăm şi cele 17 morminte descoperite întîmplător în 1983, ajungem la un total de 90 de morminte, fapt ce situează necropola de la Onceşti-Canton, încă în acest stadiu al cercetărilor, în care este săpată doar în proporţie de cca. 60 — 75 % printre cele mai mari necropole din aria lumii dacilor liberi de la est de Carpaţi..

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

agricole, păstrîndu-se „in situ" doar fundul urnelor (fig. 12/2, 3, 7 ; 13/2 ; 14/2 ; 15/2). Presiunea pămîntului, exercitată pe direcţia scurgerii apelor, deci de la est la vest, a făcut ca majoritatea urnelor să fie mai mult sau mai puţin înclinate spre vest faţă de poziţia iniţială. În unele cazuri urnele au fost chiar răsturnate (fig. 13/1).

La mormintele la care gura urnelor a fost distrusă şi dislocată este greu de precizat dacă aceste urne au avut sau nu capace. Uneori capacele au fost deranjate de pe gura urnelor, distruse şi împrăştiate în stratul arabil. Unele din aceste capace au putut fi recuperate, fără a se putea preciza cu certitudine de la care urnă provin. Aşa de exemplu, drept capac a fost folosită şi o fructieră, găsită în stratul arabil în secţiunea S_{23} (fig. 19/6). Această fructieră a folosit drept capac pentru una din cele două urne din mormîntul dublu M_{61}, din apropiere, la care nu s-au găsit capace. În cazurile în care capacul a fost presat, de pământ, în corpul urnei, chiar dacă gura urnei a fost distrusă, capacul întreg, sau spart, s-a găsit.

Şi în necropola de la Onceşti s-au găsit două morminte de incineraţie conţinînd cîte două urne, deci morminte duble (M_1 şi M_{61}). Asemenea morminte duble s-au întîlnit şi în necropola de la Dămieneşti [106], precum şi în necropola aparţinînd populaţiei autohtone în curs de romanizare de la Locusteni — Dolj [107].

De regulă resturile de la rugul de incinerare s-au depus numai în urnă. Rareori parte din resturile de la incinerare, oase amestecate cu cărbuni şi cenuşă, şi foarte rar mărgele mici, s-au aruncat şi peste urnă, în groapă. S-a constatat, şi la Onceşti, că urnele la care capacul s-a păstrat nederanjat, şi în care au fost depuse resturile incinerate ale unor maturi, erau aproape pline cu oase. Asemenea constatări s-au făcut şi în alte necropole carpice [108]. În multe cazuri s-a putut observa că resturile de la rugul de incinerare erau depuse în urnă într-o anumită ordine. Mai întîi erau adunate, de pe rug, oasele mari care erau depuse pe fundul urnei. De regulă tot spre fundul urnei erau depuse şi fragmentele de craniu. Între oasele de la mijlocul şi dinspre fundul urnei se găsesc şi principalele obiecte de inventar, care probabil erau depuse dimpreună cu oasele mari. Apoi erau adunate şi depuse în urnă resturile de oase mai mici, amestecate cu cenuşă şi pigmenţi de cărbuni, rareori găsindu-se şi bucăţi mici de crustă de la vatra rugului. Acest adevărat ritual al depunerii resturilor de la rugul de incineraţie în urne a fost reconstituit prin observaţiile făcute în mai multe necropole carpice [109].

În mormintele de incineraţie în groapă simplă, fără urnă, inventarul este sărac. De regulă puţinele oase calcinate se găsesc pe mijlocul fundului gropii. Uneori pe lîngă oase şi cărbuni s-au găsit şi fragmente ceramice, neîntregibile, provenind din vase sparte ritual, cu ocazia banchetului funerar. În cîteva cazuri s-au găsit şi mărgele.

106 Vezi mai sus, p. 147.
107 G. Popolian, *op. cit.*, p. 55.
108 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 31.
109 Ibidem.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ca urne s-au folosit vase lucrate cu mîna şi vase lucrate la roată, ultimele confecţionate din pastă cenuşie sau roşie-cărămizie. Din cele 59 de morminte în urnă, în 21 de cazuri drept urne s-au folosit vase lucrate cu mîna. Aceste morminte sînt răspîndite pe toată întinderea necropolei. Urnele lucrate cu mîna sînt slab conservate, datorită pămîntului în care au fos depuse, un pămînt argilos, clisos şi aproape permanent umed. Din această cauză majoritatea urnelor lucrate cu mîna nu s-au putut întregi. Unele observaţii privind forma, dimensiunile şi ornamentaţia acestor urne s-au putut face în timpul săpăturilor (fig. 12/2, 7 ; 13/1 ; 14/1, 2 ; 15/1, 2). După scoaterea acestor urne din pămînt, majoritatea nu s-au putut restaura. Vasele lucrate cu mîna, folosite ca urne, erau confecţionate dintr-o pastă grosieră, foarte friabilă. Ca forme sînt borcane ovoidale, uneori au corpul alungit, gîtul bine conturat, marginea mai mult sau mai puţin răsfrîntă, ornamentate uneori pe umăr sau pîntec cu nervuri, brîu alveolvat şi mai rar butoni. Asemenea vase lucrate cu mîna au fost descoperite şi în alte necropole carpice, ca de exemplu la Bărboasa — Gălăneşti [110] şi Văleni [111]. Vase asemănătoare au fost întîlnite şi în necropole ale dacilor în curs de romanizare, ca de exemplu la Soporu de Cîmpie [112], Locusteni [113] şi Enisala [114].

Majoritatea urnelor descoperite la Onceşti — Canton au fost lucrate la roată, din pastă bună. Cele mai multe vase lucrate la roată sînt cenuşii, dar nu lipsesc nici vasele-urnă de culoare roşie-cărămizie (M_8, M_{13}, M_{21}, M_{62}). Vasele-urnă, lucrate la roată au forme diverse, de la ovoidale (fig. 16/1, 2, 10, 13), sferoidale (fig. 16/3, 5 ; 19/1), piriforme (fig. 16/4). Uneori au gura uşor îngroşată (fig. 16/6). Gura vaselor-urnă este mai mult (fig. 16/1—5, 15) sau mai puţin largă (fig. 16/9, 10, 14), buza răsfrîntă, pînă la orizontal (fig. 16/1—5 ; 13/15, 16 ; 19/1, 9). Pe corpul vaselor se întîlnesc ornamente constînd din nervuri, dispuse sub gura vasului sau pe umăr (fig. 19/1—3, 10, 15, 16 ; 19/9). În M_{28} s-a găsit o urnă cu două torţi (fig. 16/6). Urna din M_{44} este un vas cu o toartă, un urcior, lucrat dintr-o pastă cu cioburi negre în compoziţie, avînd o formă sferoidală. Suprafaţa vasului este aspră, de aspect zgrunţuros (fig. 16/14). În M_{57} s-a folosit drept urnă un urcior, cenuşiu, de formă sferoidală, cu cu o toartă. Fiind puternic presat de pămînt, sfărîmat, nu s-a putut reîntregi. Toate vasele-urnă lucrate la roată au fundul inelar. În majoritatea cazurilor suprafaţa a fost acoperită cu angobă cenuşie sau roşie.

Vase lucrate la roată, ovoidale, sferoidale, piriforme, bitronconice, de tipul celor de la Onceşti s-au descoperit frecvent în necropole ale dacilor liberi, precum la Poieneşti [115], Bărboasa — Gălăneşti [116], Moldo-

110 V. Căpitanu, *Carpica*, VII, 1975, p. 64.

111 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 67-68 cu ilustraţia corespunzătoare la care se face trimiteri în text.

112 D. Protase, *op. cit.*, p. 55, pl. XLI — XLIII.

113 G. Popilian, *op. cit.*, p. 78-82, pl. XLIII/5-8 ; XLIV ; XLV/1-4.

114 M. Babeş. *SCIV*, 22, 1971, 1, p. 26, fig. 2/3, 5 ; 5/1.

115 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 318, 320, 326, 329, 337, 340-341, 345, 361, 375, 401 şi ilustraţia corespunzătoare.

116 V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 64-65 ; fig. 2/1-6 ; 3/1-4 ; 4/1-4 ; 5/4.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

veni [117], Pădureni [118], Săucești [119], Văleni [120] etc. Vase cu două torți, de forma unor amfore, cum este urna din M_{28} de la Onceşti s-au descoperit şi în necropola de la Bărboasa — Gălănești [121]. Mai rar se întîlnesc vasele cu o toartă de forma celor de la Onceşti din M_{44} şi M_{57} [121 bis].

Drept capace s-au folosit vase lucrate la roată sau cu mîna. Din prima categorie menționăm castroanele lucrate din pastă fină, cenușie sau roșie-cărămizie (fig. 16/8, 12 ; 17/2, 3, 5—7 ; 19/7) așezate cu gura în jos, de tipul celor de la Poienești [122], Moldoveni [123], Bărboasa — Gălănești [124], Săucești [125], Dămienești [126], Văleni [127]. În unele cazuri (de exemplu M_1, M_4, M_{66}, M_{69}) s-au folosit drept capace fructiere întregi (fig. 17/8 ; 19/6) așezate cu gura în jos (fig. 12/7, M_{25}) sau fragmentare, cenușii (M_1, M_{69}) și roșii-cărămizii (M_4, M_{66}), de tipul celor descoperite în necropolele aparținînd dacilor liberi de la Poienești [128], Bărboasa — Gălănești [129], Săucești [130], Văleni [131] etc. Şi la Onceşti, în unele cazuri capacele au fost confecționatè special (fig. 17/1). Este vorba de capace de tipul celor de la Poienești [132], Dămienești [133], Văleni [134] etc. La unele urne s-au folosit drept capace fragmentate din vase lucrate cu mîna ; într-un caz (M_{70}) urna a fost acoperită cu un vas mare, lucrat cu mîna, de formă tronconică, în fapt un castron mare, care nu s-a putut întregi, iar în alt caz (M_{68}) urna a fost acoperită cu o ceaşcă mare tronconică cu o toartă, lucrată cu mîna din pastă poroasă (fig. 18/5). Asemenea cești, folosite drept capace, s-au descoperit şi la Poienești [135], şi Văleni [136] în lumea dacilor liberi, dar şi în necropole din Dacia romană, precum la Soporu de Cîmpie [137] şi Locusteni [138].

---

117 Iulian Antonescu, *Materiale*, VI, 1959. p. 474 şi urm.

118 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 291, pl. LXXV/2 ; LXXIX/1-3 (LXXX/1-2 ; LXXXI/1-2.

119 V. Căpitanu, *Carpica*, VIII, 1976, fig. 3/2 ; 4/2-4 ; 8/1-2.

120 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 69-70 cl ilustrația menționată.

121 V. Căpitanu, *Carpica*, VII, 1975. p. 81 şi fig. 5/2.

121 bis. Gh. Bichir, *op. cit.*, pl. CXI/1.

122 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 451-452 ; 456-457.

123 Iulian Antonescu, *op. cit.*, p. 477 ; 478, fig. 4/1, 2.

124 V. Căpitanu, *op. cit.*, fig. 7/3 ; 8/3-5 ; 10/1, 3, 5, 7, 8.

125 Idem, *Carpica*, VIII, 1976, fig. 3/2, 4 ; 5/1-4.

126 I. Mitrea, *Carpica*, XIV, 1982, p. 70. fig. 3/3 ; 74, fig. 5/6.

127 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 71-72 cu ilustrația la care se face trimiteri în text.

128 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 328, fig. 131 ; 358, fig. 136.

129 V. Căpitanu, *op. cit.*, fig. 8/5.

130 Idem, *Carpica*, VIII, 1976. fig. 8/5.

131 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p.72-73 cu ilustrația la care se face trimiteri în text.

132 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 315, fig. 101 ; 383, fig. 265/2.

133 I. Mitrea, *op. cit.*, p. 73 ; 76, fig. 6/3.

134 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 73.

135 R. Vulpe. *op. cit.*, p. 318, 324, 408-409, fig. 107.

136 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 68 ; fig. 53/47.

137 D. Protase, *op. cit.*, p. 19, 32, 35, 41, 42, 55-56 ; pl. XIX/2, 7 ; XLII/.

138 G. Popilian, *op. cit.*, p. 15, 29, 36, 42. 53, 82-83 şi ilustrația menționată.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În urne, s-au găsit, în mai multe cazuri, vase de ofrandă. Astfel în M_1 B s-a găsit un pahar de formă tronconică, lucrat la roată, din pastă portocalie, avînd picior cu baza concavă, gura largă, buza dreaptă şi îngroşată la exterior. Suprafaţa paharului, în exterior, a fost acoperită cu angobă roşie. Corpul paharului este ornamentat cu motive realizate din crestături oblice, dispuse circular, formînd trei cercuri spre bază, iar al patrulea deasupra jumătăţii paharului [139]. Acest tip de pahar are unele analogii cu paharele din lut descoperite în necropola de la Onceşti — Cioara [140] şi respectiv în aşezarea de la Mediaş [141] din secolele II—III e.n. În alte cinci urne (M_{32}, M_{56}, M_{62}, M_{66} şi M_{70}) s-a găsit cîte o cană cenuşie de tipul celor lucrate la roată, din pastă fină, cu o toartă, avînd corpul sferoidal şi gît cilindric (fig. 18/1—4), iar în două morminte (M_{21} şi M_{34}) cîte o cană de acelaşi tip de culoare roşie (fig. 18/6). Cănile erau dispuse în urnă deasupra oaselor, în poziţie culcată (fig. 12/4). Căni asemănătoare celor de la Onceşti — Canton s-au descoperit la Poieneşti [142], Bărboasa — Gălăneşti [143], Văleni [144] etc.

În multe urne, pe lîngă resturile de oase calcinate, cărbuni şi pămînt amestecat cu cenuşă, s-au găsit şi diferite obiecte din fier, bronz, argint, sticlă, calcedoniu, cornalină, chihlimbar.

Dintre obiectele recuperate din descoperirile întîmplătoare din 1983, menţionăm, în primul rînd, pentru importanţa sa, o oglindă de tip sarmato-carpic [145], confecţionată dintr-un aliaj metalic. Oglinda este de formă discoidală, de dimensiuni mici, cu mîner lateral perforat, avînd pe spate o tamga (roată cu spiţe) şi marginea reliefată (fig. 21/9). Oglinda a fost acoperită cu un lac metalic, negru, avînd faţa lustruită. Avînd în vedere că cele mai tîrzii exemplare de oglinzi sarmato-carpice „nu depăşesc cu mult mijlocul secolului al III-lea e.n." [146], încadrăm piesa de la Onceşti în prima jumătate a secolului al III-lea e.n. Tot din descoperirile întîmplătoare din 1983 s-au recuperat trei fragmente dintr-o brăţară de argint [147] de tip daco-carpic, cu analogii în descoperirile de la Năneşti [148] şi Onceşti Cioara [149], ce poate fi încadrată, larg, în secolele II—II d.H.

Un interes aparte prezintă şi trei aplici din bronz, dintre care două întregi şi una fragmentară [150]. Au fost confecţionate prin turnare. Au capătul superior cruciform, piciorul ornamentat cu un motiv pseudoînfăşurat. În partea superioară piesele sînt plate, capătul de jos are spatele-plat şi faţa rotunjită. Piesele sînt prevăzute cu mici bolţuri de prin-

139 I. Mitrea, *Carpica*, XVII, 1985, p. 85-86 ; 92/8.
140 V. Căpitanu, *Muzeul Naţional*, II, 1975, p. 317-323, fig. 32/a.
141 Iudita Winkler şi colaboratori, *Apulum*, XXI, 1983, p. 141 ; 146, fig. 14.
142 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 349 ; 456, fig. 9.
143 V. Căpitanu, *Carpica*, VII, 1975, fig. 8/1, 2.
144 Ion Ioniţă, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 71;; fig. 22/28, 46.
145 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 107-109.
146 Idem, *op. cit.*, p. 111.
147 I. Mitrea, *Carpica*, XVII, 1985, fig. 5/7, 8.
148 V. Căpitanu, *Muzeul Naţional*, II, 1975, p. 332, fig. 31.
149 Idem, *op. cit.*, p. 314, fig. 18/9.
150 I. Mitrea, *op. cit.*, p. 87, 92, fig. 6/1-2.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

dere pe spate, turnate odată cu aplica, iar la capătul de sus, plat, au cîte un orificiu în care a fost fixat un nit (fig. 21/3). Aceste piese au fost probabil aplicate pe un obiect din lemn sau poate pe o piesă din piele. Nu cunoaștem analogii pentru asemenea piese. Convingerea noastră este că originea lor trebuie căutată în lumea romană.

Între piesele de inventar descoperite, prin săpăturile sistematice, menționăm cîteva fibule din bronz (fig. 20/6 ; 21/4, 5, 12), care se încadrează în seria fibulelor carpice. Într-un singur mormînt (M_4) s-au găsit două fibule (fig. 21/4, 12). Trei din fibulele descoperite se încadrează în seria fibulelor din bronz care au corpul profilat, arcul mai mult (fig. 21/12) sau mai puțin curbat (fig. 20/6), cu baza trompetiformă, resortul bilateral mare (fig. 21/5, 12). Piciorul are la locul de întîlnire cu arcul un nod (fig. 20/6 ; 21/12). La unul din exemplare capătul piciorului este ascuțit (fig. 21/12). Aceste fibule își găsesc analogii în descoperirile de la Poienești [151], Pădureni [152], Săucești [153], Văleni [154] etc. Un interes aparte îl prezintă una din cele două fibule descoperite în M_4. Este vorba de o fibulă masivă (fig. 21/4), confecționată din bronz prin turnare. Corpul fibulei spre capăt este mult îngroșat, arcul prezintă un genunchi pronunțat. Capătul fibulei este terminat printr-un semidisc, iar piciorul cu buton. Pe semidiscul de la capăt prezintă trei nervuri. Corpul fibulei la exterior prezintă fațete longitudinale. Acul este lățit la capătul de fixare, are un orificiu prin care trecea axul de susținere. Partagrafa este mare. În aria lumii dacilor liberi nu cunoaștem analogii apropiate pentru acest tip de fibulă. În schimb fibula de la Onceşti este foarte asemănătoare cu o fibulă din bronz descoperită într-o așezare de epocă romană de la Pernik — Bulgaria [155].

În cîteva morminte s-au găsit cercei din argint, lucrați în tehnica filigranului. Sînt de tipul cerceilor circulari, cu placă, ornamentați cu granule (fig. 20/2, 3, 5, 7 ; 21/1, 6, 10, 11). În M_{72} s-au găsit doi asemenea cercei, întregi (fig. 20/2, 3) și un fragment dintr-un al treilea exemplar (fig. 20/7). Asemenea cercei din argint s-au descoperit aproape în toate necropolele din lumea dacilor liberi, în care s-au făcut săpături de mai mare amploare, de exemplu la Poienești [156], Moldoveni [157], Văleni [158] etc. precum și în necropole din Dacia romană ca de exemplu la Soporu de Cîmpie și Locusteni [160]. Este de reținut totuși situația de la Onceşti-Bărboasa,

151 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 332, 387, 394-395.

152 S. Morintz și Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 491, fig. 3/1.

153 V. Căpitanu, *Muzeul Național*, II, 1975, p. 331, fig. 30/3 ; idem, *Carpica*, VIII, 1976, p. 178, fig. 9/1, 3.

154 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 60-61, cu ilustrația la care se face trimiterile în text.

155 Piesa a fost văzută de noi în Muzeul Național de Istorie din Sofia, în iulie 1985.

156 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 330, fig. 137 ; 338, fig. 149/4 ; p. 405, fig. 319.

157 Iulian Antonescu, *Materiale*, VI, 1959, p. 477, fig. 6/5.

158 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 64-65 și ilustrația menționată în text.

159 D. Protase, *op. cit.*, p. 16, 65, fig. 4/3-10.

160 G. Popilian, *op. cit.*, p. 93.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

unde în nici unul din cele 291 de morminte de incinerație nu a fost semnalată prezența cerceilor din argint lucrați în tehnica filigranului [161]. Și situația de la Văleni este de reținut, unde în peste 600 de morminte s-au găsit doar patru exemplare de cercei din argint lucrați în tehnica filigranului [162], în comparație cu necropola de la Dămienești, unde asemenea piese de podoabă sînt mult mai numeroase [163].

La Onceşti s-au descoperit şi cîteva exemplare din pandantivi-coşuleț din argint filigranat, (fig. 20/9 — 11, 14 ; 21/7, 8), de tipul celor întîlniți la Poienești [164], Moldoveni [165], Văleni [166], Dămienești [167] etc. Lipsesc, pînă acum în necropola de la Onceşti-Canton, perlele-pandantive de forma unor butoiașe, lucrate în tehnica filigranului.

În cîteva morminte s-au găsit cuțite din fier (fig. 20/13), slab conservate, ceea ce împiedică, în unele cazuri, reconstituirea tipurilor inițiale. S-a putut constata că lama unuia era lungă și relativ lată spre mîner. Exemplarele de la Onceşti își găsesc analogii în descoperirile de la Poienești [168], Bărboasa-Gălănești [169] și Văleni [170].

În mai multe morminte s-au găsit mărgele din sticlă, calcedoniu (fig. 20/8, 12, 15 — 17), cornalină și foarte rar din cihlimbar de tipul celor descoperite în mai multe necropole din aria dacilor liberi din regiunile de la est de Carpați [171].

Inventarul descoperit la Onceşti-Canton, prin atributele sale intrinseci (forma și materia primă folosită, tehnica de prelucrare etc) și pe baza analogiilor amintite, permite încadrarea largă a acestei necropole în secolele II — III. Foarte probabil că începuturile acestei necropole pot fi situate în ultimele decenii ale secolului al II-lea e.n., iar sfîrșitul înainte de jumătatea secolului al III-lea d.H.

Cercetările viitoare vor aduce noi date și deci argumente ce vor permite restrîngerea cadrului cronologic și situarea mai exactă a acestei necropole în ansamblul necropolelor aparținînd dacilor liberi de la est de Carpați.

3. Gura Văii, com. Racova, jud. Bacău

La est de centrul satului Gura Văii, com Racova, jud. Bacău, în punctul numit „Dealul soldaților", situat pe terasa de 110 m din stînga

161 V. Căpitanu, *Carpica. VII*, 1975, p. 63-67.

162 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 65.

163 Cf. mai sus p. 151.

164 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 441.

165 Iulian Antonesc, *Materiale, VII*, 1961, op. 452, fig. 6/5-10.

166 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 65.

167 Cf. mai sus p. 151.

168 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 352, 358, 378, 433-434, fig. 185.

169 V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 71, 83. fig. 17/1, 3, 4,.

170 Ion Ioniță, Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 59-60, 124, fig. 22/58.

171 Gh. Bichir, *op. cit., p. 123-125 ; V.* Căpitanu, *Carpica, VIII*, 1976, p. 163 și urm. fig. 11-12 ; Ion Ioniță, Vasile ursachi, *op. cit.*, p. 63-64 cu ilustrația la care se face trimiteri în text.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

rîului Bistrița(fig. 1/4), în malul numit „Rîpa Neamțului", în urma unor prăbușiri din buza terasei, în 1970, s-au descoperit două urne de incinerație [172] care atestă prezența în acel loc a unei necropole carpice. Prima din cele două urne (fig. 22/1) este lucrată la roată din pastă fină roșie-cărămizie ; are o formă sferoidală, buza răsfrîntă, fundul inelar ; sub buză prezintă o nervură. Suprafața a fost acoperită cu angobă roșie. A doua urnă este tot la roată lucrată, de culoare cenușie (fig. 22/2) de formă ușor bitronconică. În compoziția pastei s-au adăugat ingrediente, de unde aspectul ușor zgrunțuros. Gura urnei este largă, terminată printr-o buză răsfrîntă orizontal. Sub buză prezintă o nervură. Fundul urnei este inelar. Cele două urne recuperate, care atestă prezența unei necropole carpice, sînt de tipul celor frecvent întîlnite în necropolele dacilor liberi din secolele II — III. Neavînd alte elemente de datare, încadrăm necropola de la Gura — Văii — Racova, larg în secolele II — III. Descoperirea acestei necropole și identificarea unei așezări contemporane în apropiere, dovedesc intensitatea locuirii în această regiune în epoca secolelor II — III [173].

Cercetările prezentate au adus noi date privind istoria și civilizația dacilor liberi de la est de Carpați în secolele II — III. Au fost semnalate și în parte cercetate patru noi așezări și trei necropole. Dacă cercetările din așezări n-au avut o amploare deosebită, în schimb, două din necropole, cele de la Dămienești și Oncești, au făcut obiectul unor cercetări sistematice de amploare, în ultima dintre necropolele menționate săpăturile sînt încă în curs de desfășurare.

Rezultatele cercetărilor efectuate, în așezările și necropolele la care ne-am referit, au oferit noi date ce contribuie la mai buna cunoaștere a istoriei și civilizației carpilor, seminția cea mai importantă în ansamblul dacilor liberi de la est de Carpați. Ansamblul rezultatelor oferă noi date privind ocupațiile carpilor, nivelul civilizației create de ei, legăturile tot mai intense cu lumea romană. Din ansamblul cercetărilor la care ne-am referit se detașează prin importanță materialelor descoperite necropola de la Dămienești. La Dămienești au fost puse în lumină noi date privind ritualurile de înmormîntare evidențiindu-se complexul funerar format din cinci morminte, cu un inventar deosebit de bogat și valoros, complex ce constituie un unicat în aria lumii carpice.

172 Urnele au fost recuperate de Ion Gîrbea, profesor pe atunci la Școala generală din Gura Văii. Ulterior, împreună cu profesorul menționat, am făcut o periegheză la locul descoperirii celor două urne. Cu acest prilej am constatat că la N—E de punctul în care se află necropola, pe aceeași terasă a Bistriței, se întinde o așezare carpică, probabil așezarea corespunzătoare necropolei.

173 În această microregiune au fost identificate și alte situri arheologice de epocă carpică. Din informațiile primite de la același profesor, Ion Gîrbea, rezultă că o altă necropolă carpică, identificată în 1971, se află la vest de satul Hălmăcioaia, comuna Racova, în punctul „Rîpa glodului", situat pe terasa de 60 m din dreapta rîului Bistrița.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Date importante s-au obţinut şi prin cercetările efectuate în necropola de la Onceşti — Canton, necropolă situată într-o microregiune deosebit de intens locuită în secolele II—III [174].

Analiza materialelor descoperite evidenţiază şi probează în chip ştiinţific că cei care au trăit în aşezările de la Izvoare — Bahna, Cîrligi — Filipeşti şi Ştefan cel Mare, dar şi în aşezările corespunzătoare necropolelor de la Dămieneşti, Onceşti şi Gura Văii — Racova şi evident cei care s-au înmormîntat în necropolele de la Dămieneşti, Onceşti şi Gura Văii, au fost dacii liberi. Noile aşezări şi necropole identificate şi parţial cercetate, completează lista descoperirilor anterioare, ilustrînd densitatea de locuire de către dacii liberi a spaţiului est-carpatic în secolele II—III. Ansamblul siturilor arheologice aparţinînd dacilor liberi de la est de Carpaţi din secolele II—III permite şi unele constatări de ordin paleodemografic, în speţă evidenţiază un spor demografic faţă de epoca anterioară. Prezenţa unor obiecte de factură sau influenţă romană, cum sînt fibulele, podoabele din argint lucrate în tehnica filigranului monedele şi medalioanele din monede, unele materiale ceramice etc., relevă impactul civilizaţiei romane asupra civilizaţiei dacilor liberi de la est de Carpaţi. Noile date, oferite de rezultatele cercetărilor prezentate, întregind documentaţia mai veche (în cadrul căreia tezaurul de vase romane de la Muncelul de Sus şi tezaurul de monede romane imperiale de la Măgura — Bacău, amintite la începutul acestui articol [175], ocupă un loc important), aruncă noi lumini şi permite noi consideraţii asupra începuturilor şi evoluţiei procesului de simbioză între civilizaţia dacilor liberi de la est de Carpaţi şi civilizaţia romană. Pe de altă parte, numeroasele elemente comune, atestate şi de rezultatele cercetărilor prezentate, întîlnite în cultura dacilor liberi şi cultura dacilor din Dacia romană şi Dobrogea, evidenţiază unitatea etno-culturală din spaţiul carpato-danubiano-pontic în secolele II—III, o unitate de esenţă dacică în curs de romanizare, realitate etno-culturală ce constituie fundamentul procesului de desăvîrşire a etnogenezei românilor în secolele următoare.

NOUVELLES CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DE L'HISTOIRE ET DE LA CIVILISATION DES DACES LIBRES À L'EST DES CARPATES AUX II—III-IÈME SIÉCLES

Résumé

Dans ce travail sont présentés les résultats des recherches effectuées pendant les dernières annees dans les établiements d'Izvoare — Bahna, le departement de Neamţ, de Cîrligi — Filipeşti et de Ştefan cel Mare, le département de Bacău,

174 Pe teritoriul comunei Onceşti, judeţul Bacău, au mai fost cercetate două necropole din secolele II—III, respectiv la Bărboasa — Gălăneşti (Cf. V. Căpitanu, *Carpica, VII*, 1975, p. 63-116), şi Cioara — Onceşti (Cf. V. Căpitanu, *Muzeul Naţional, II*, 1975, p. 317-323).

175 Cf mai sus notele 4 şi 5.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tout comme dans les nécropoles de Dămienești, Onceşti et Racova, le département de Bacău (fig. 1), appartenant aux II—III-ieme siècles.

Gráce aux recherches effestuées dans les établisements mentionées on a abtenu des données concernant les habitations, les occupations et le niveau de civilisation des communautés autochtones à l'est des Carpates au II—III-ième siècles.

A Dămienești on a etudié une nécropole birytiuelle d'une communauté de Daces libres, on a découvert 68 tombeax, parmi lesquels 67 sont des tombeaux d'incineration, et un tombeau est d'inhumation. L'analyse du riche inventaire y découvert (fig. 4-11) permet la datation de cette nécropole pendant les dernières décennies du II-ième siècle et la première motie du III-ième siècle n.è.

A Onceşti, on a étudié une nécropole appartenant à une communauté, de Daces libres, dont on a découvert, jusqu én 1987, un nombre de 73 tombeaux d'incinération. L'analyse de l'inventaire y découvert (fig. 16-21) rend possible la datation de cette nécropole à une période qui comprend les dernières décennies du II-ième siècle n.è. et les premières décennies du III-ième siècle n.è.

Une nécropole appartenant aux Daces libres a été découverte par hasard à Gura-Văii, la commune de Racova. De cette nécropole on a récupéré deux urnes d'incineration (fig. 22).

L'analyse des matériaux découverts dans les quatre assises et dans les trois nécropoles mentionn-es dans notre travail, démontre que ceux qui ont vécu dans ces établisement et ont employé les nécropoles y présentées, ont été les Daces libres. L'inventaire y découvert met en évidence le niveau de civilisation des Daces libres à l'est des Carpates, leurs liaisons avec le monde et la civilisation romaine et, dans son ensemble, l'évolution unitaire de la population dace en cours de romanisation de tout l'espace de l'ancienne Dace pendant les II—III-ième siècles.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

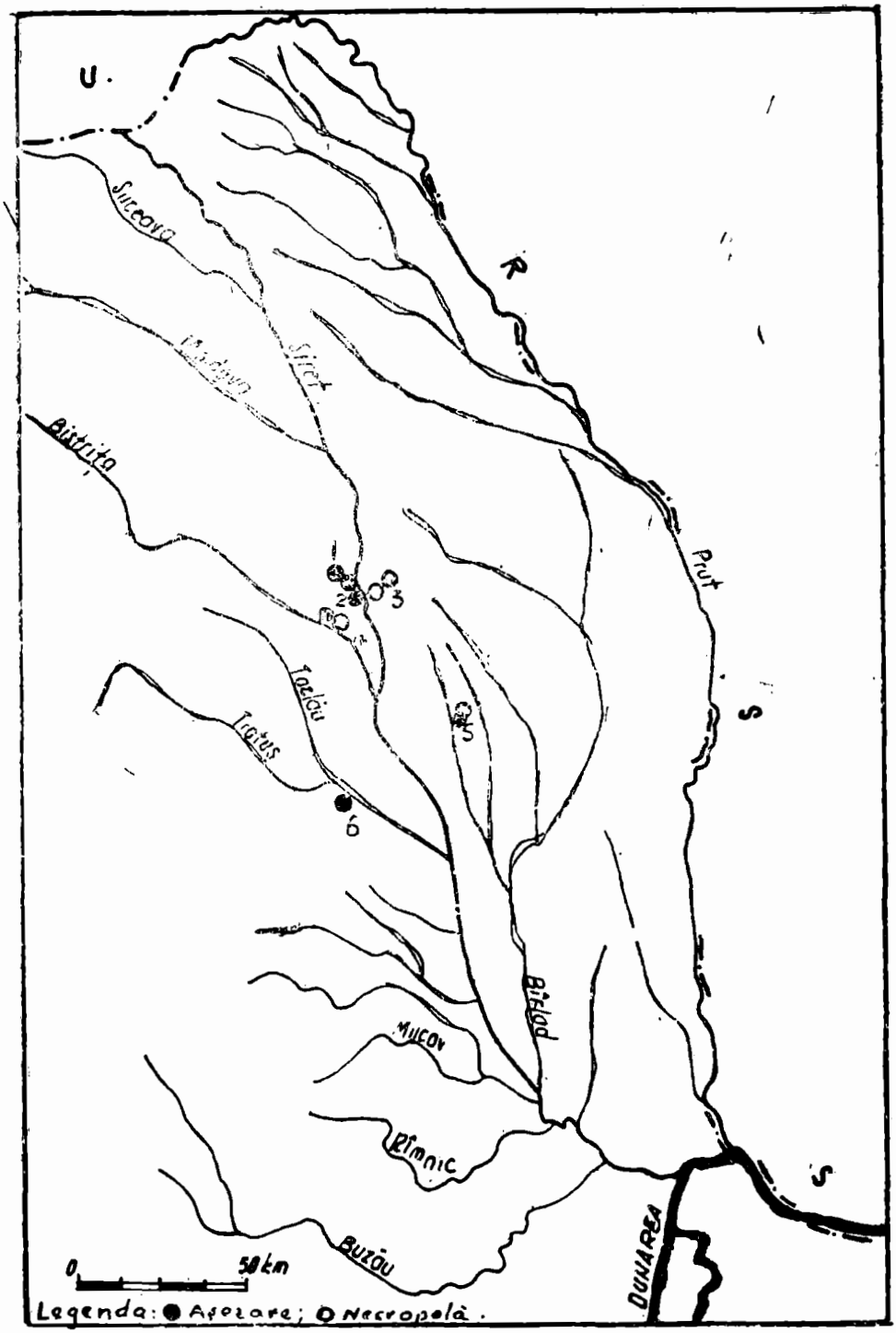

Fig. 1. — Harta cu localităţile menţionate în text : 1. Izvoare — Bahna ; 2. Cîrligi — Filipeşti ; 3. Dămieneşti ; 4. Gura-Văii — Racova ; 5. Onceşti ; 6. Ştefan cel Mare.

Fig. 1. Carte des localités mentionnées dans le texte : 1. Izvoare — Bahna ; 2. Cîrligi — Filipeşti ; 3. Dămieneşti ; 4. Gura-Văii — Racova ; 5. Onceşti ; 6. Ştefan cel Mare.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

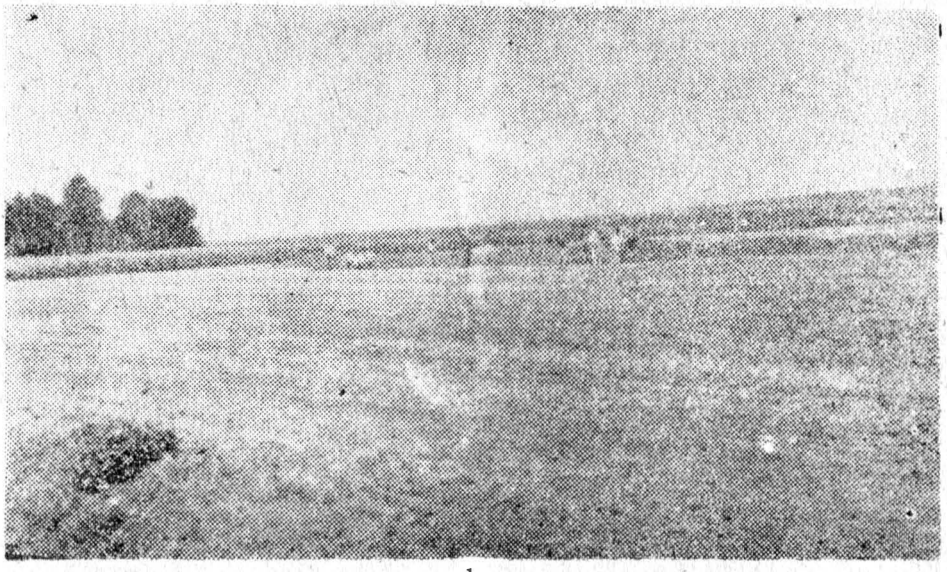

1

2

Fig. 2. — Dămieneeşti. 1. Aspect de şantier ; 2. Complexul funerar (M46 — M50).
Fig. 2. Dămienești. 1. Aspect du chantier ; 1. Complexe funéraire (M 46 — M 50)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1

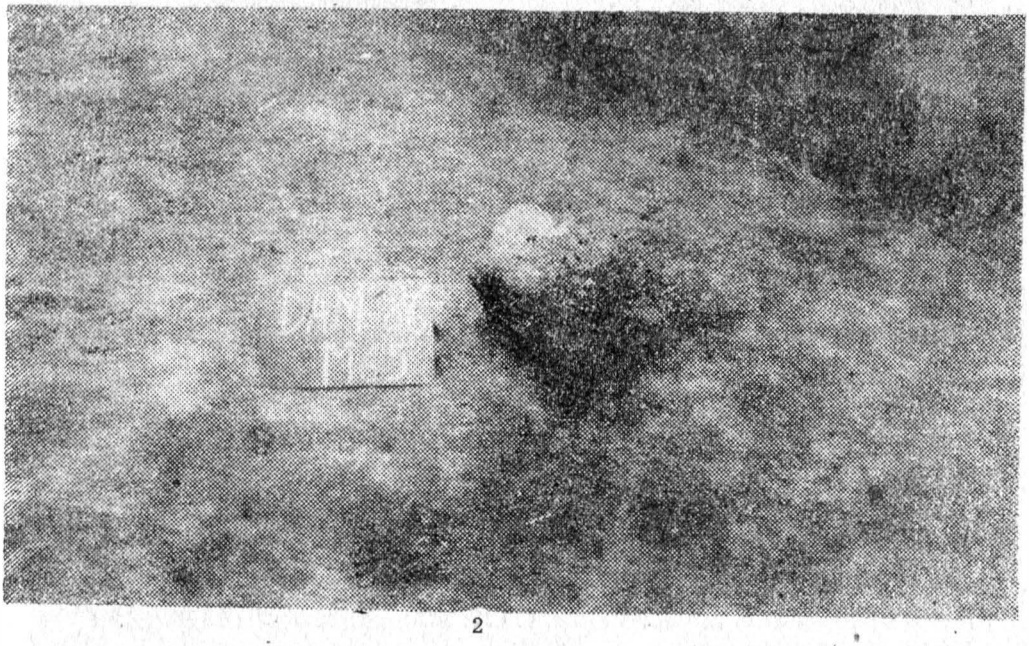

2

Fig. 3. — Dămienești. 1-2. Aspecte din timpul cercetărilor.
Fig. 3. Dămienești. 1-2. Aspects pendant les recherches.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

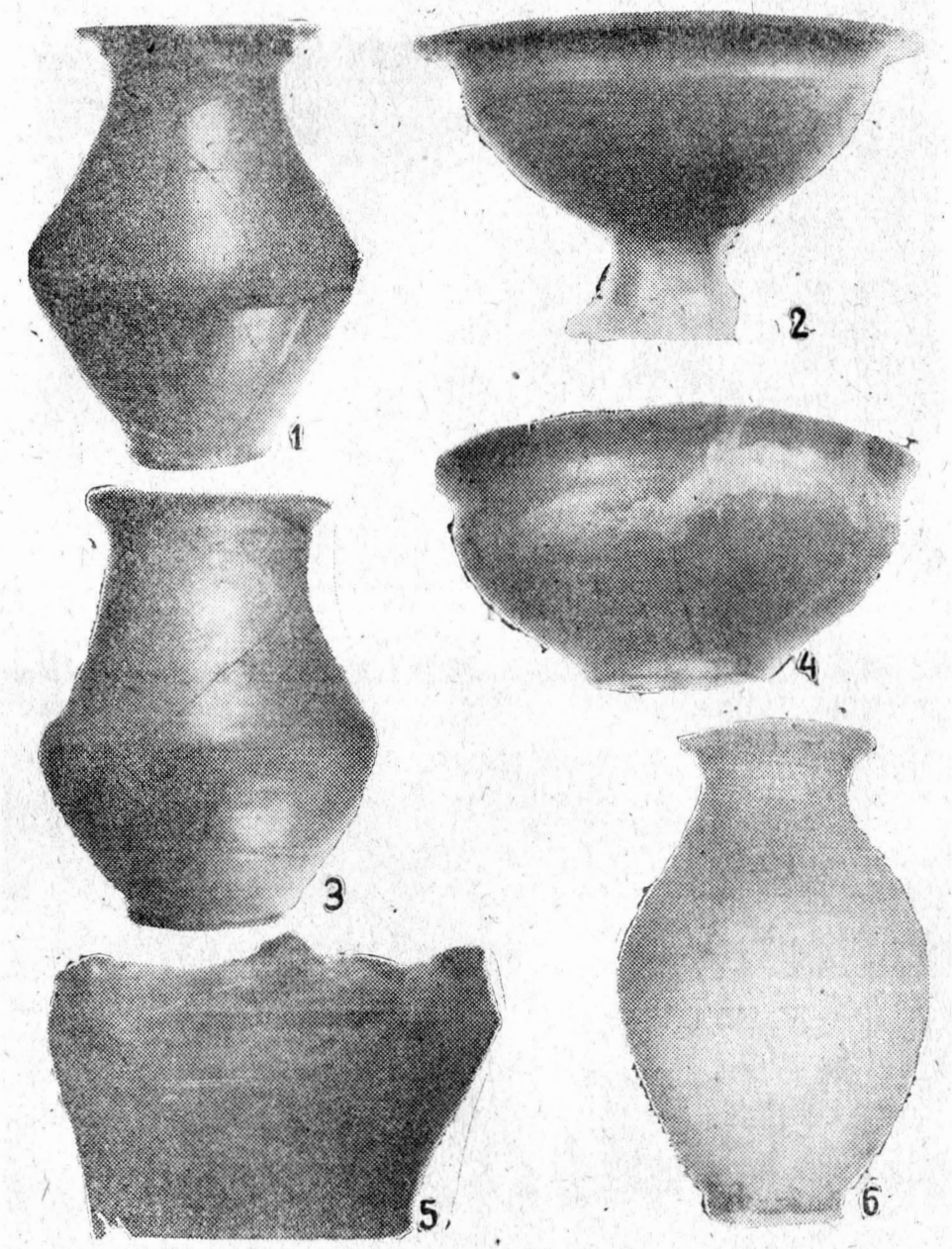

Fig. 4. — Dămienești. Ceramică din M 47 (6) ; M 53 (5) ; M 55 (2) ; M 56 (1,4) și M 60B (3).

Fig. 4. Dămienești. Céramique de M 47 (6) ; M 53 (5) ; M 55 (2) ; M 56 (1, 4) et M 60B (3).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

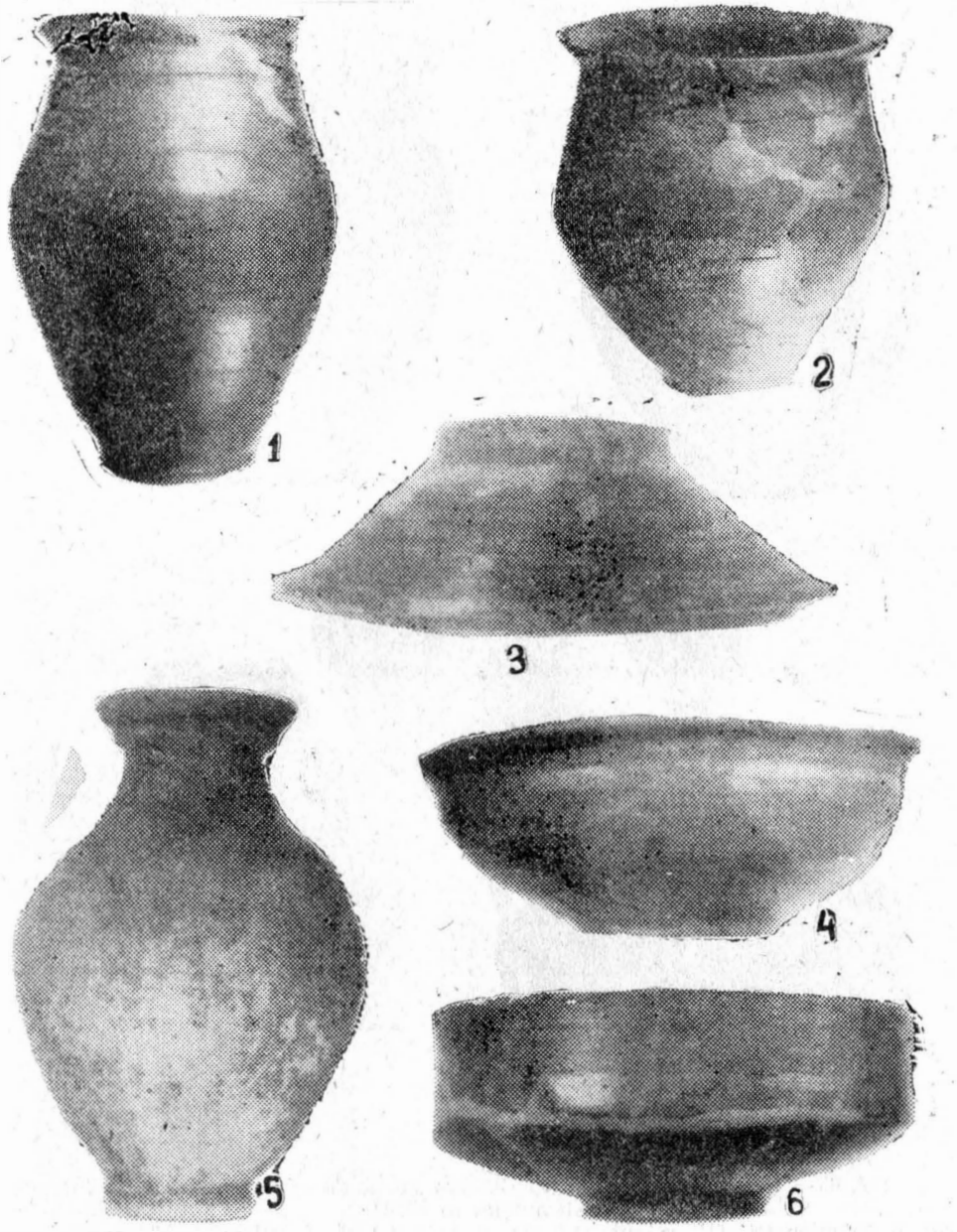

Fig. 5. — Dămienești. Ceramică din M 46 (5) ; M 48 (3) ; M 55 (2) ; M 60 (1) ; și M 60A—B (4-6).

Fig. 5. Dămienești. Céramique de M 46 (5) ; M 48 (3) ; M 55 (2) ; M 60 (1) et M 60A — B (4-6).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

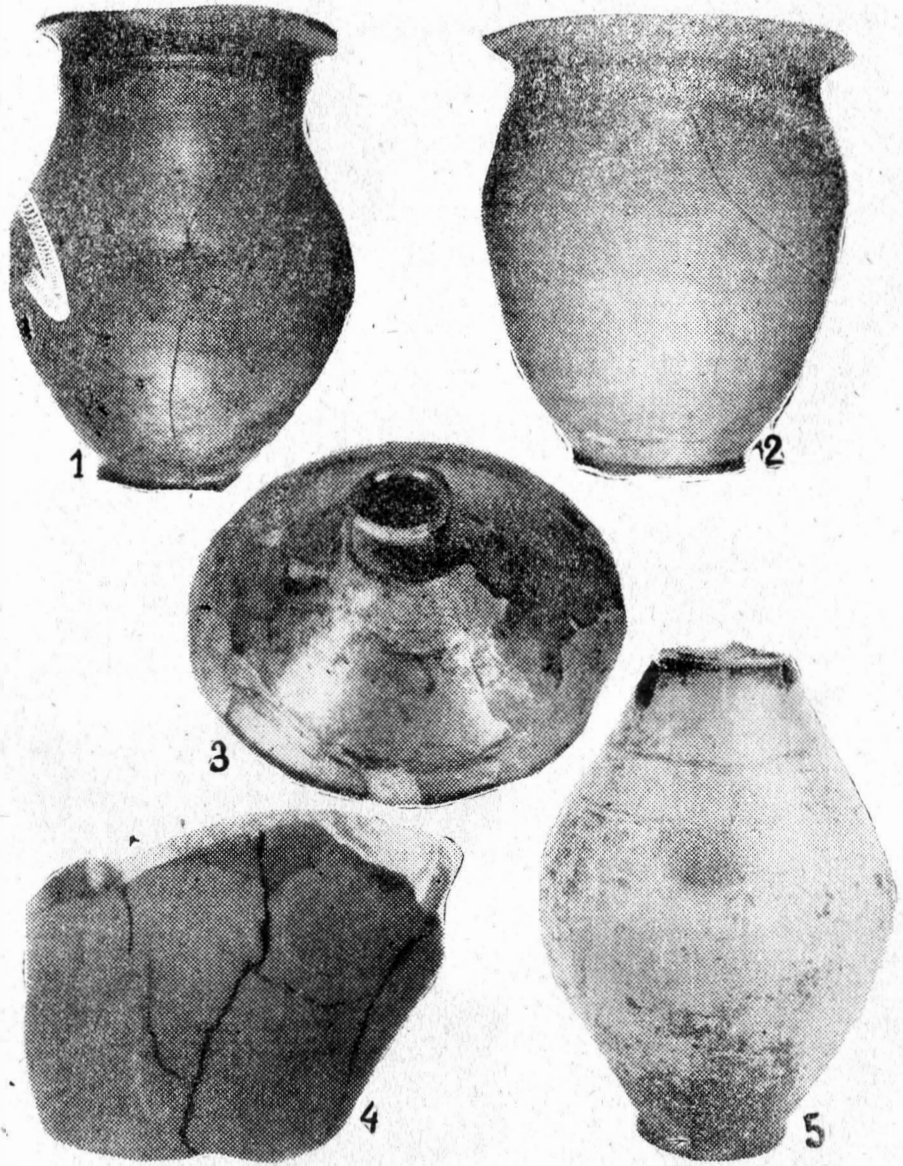

Fig. 6. — Dămienești. Ceramică (1-3, 5) și gresie (4) din mormintele descoperite întîmplător în 1976.

Fig. 6. Dămienești Céramique (1-3, 5) et grès (4) des tombeaux découverts par hasard en 1976.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

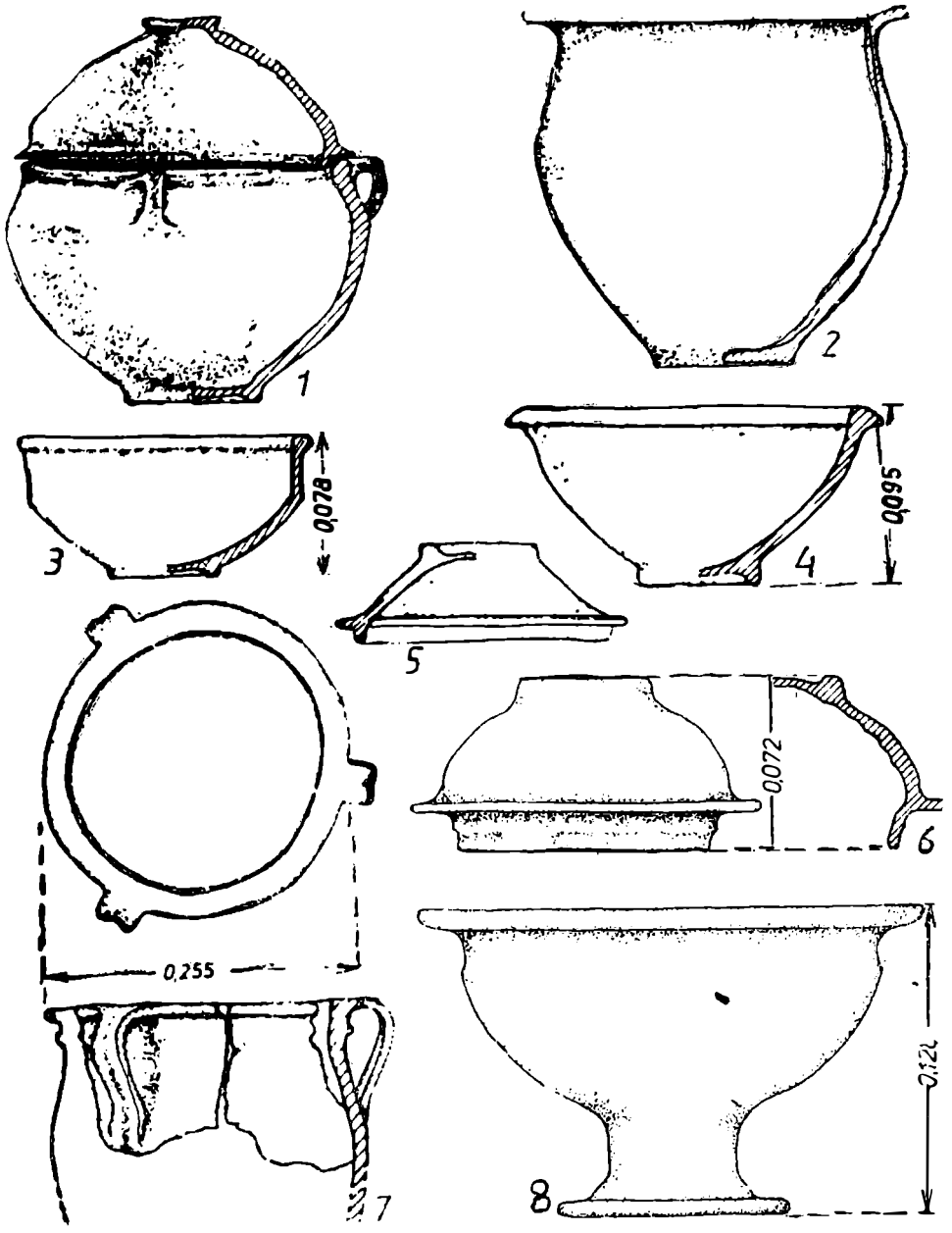

Fig. 7. — Dămienești. Ceramică din M 20 (1) ; M 28 (2) ; M 38 (7) ; M 46 (4) ; M 48 (5) ; M 50 (3) și din mormintele descoperite întîmplător în 1976.

Fig. 7. Dămienești. Céramique de M 20 (1) ; M 28 (2) ; M 38 (7) ; M 46 (4) ; M 48 (5) ; M 50 (3) et des tombeaux découverts par hasard en 1976.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

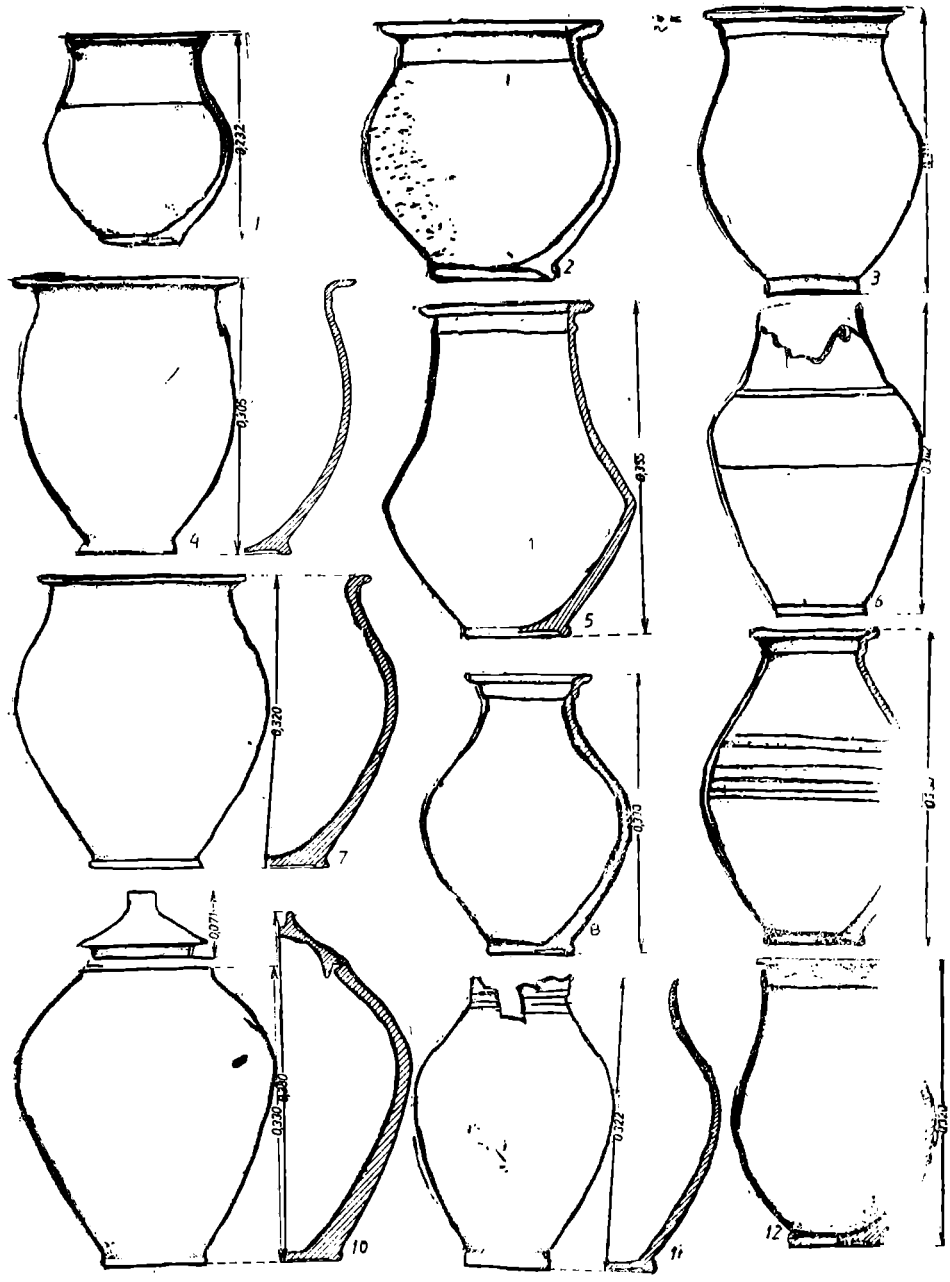

Fig. 8. — —Dămienești. Ceramică din M 46, (9) ; M 47 (8) ; M 48 (5) ; M 49 (1) ; M 50 (12) ; M 51 (2) și din mormintele descoperite întîmplător în 1976.

M 50 (12) ; M 51 (2) și din mormintele descoperite întîmplător în 1976.

Fig. 8. Dămienești. Céramique de M 46 (9) ; M 47 (8) ; M 48 (5) ; M 49 (1) ; M 50 (12) ; M 51 (2) et des tombeaux découverts par hasard en 1976.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

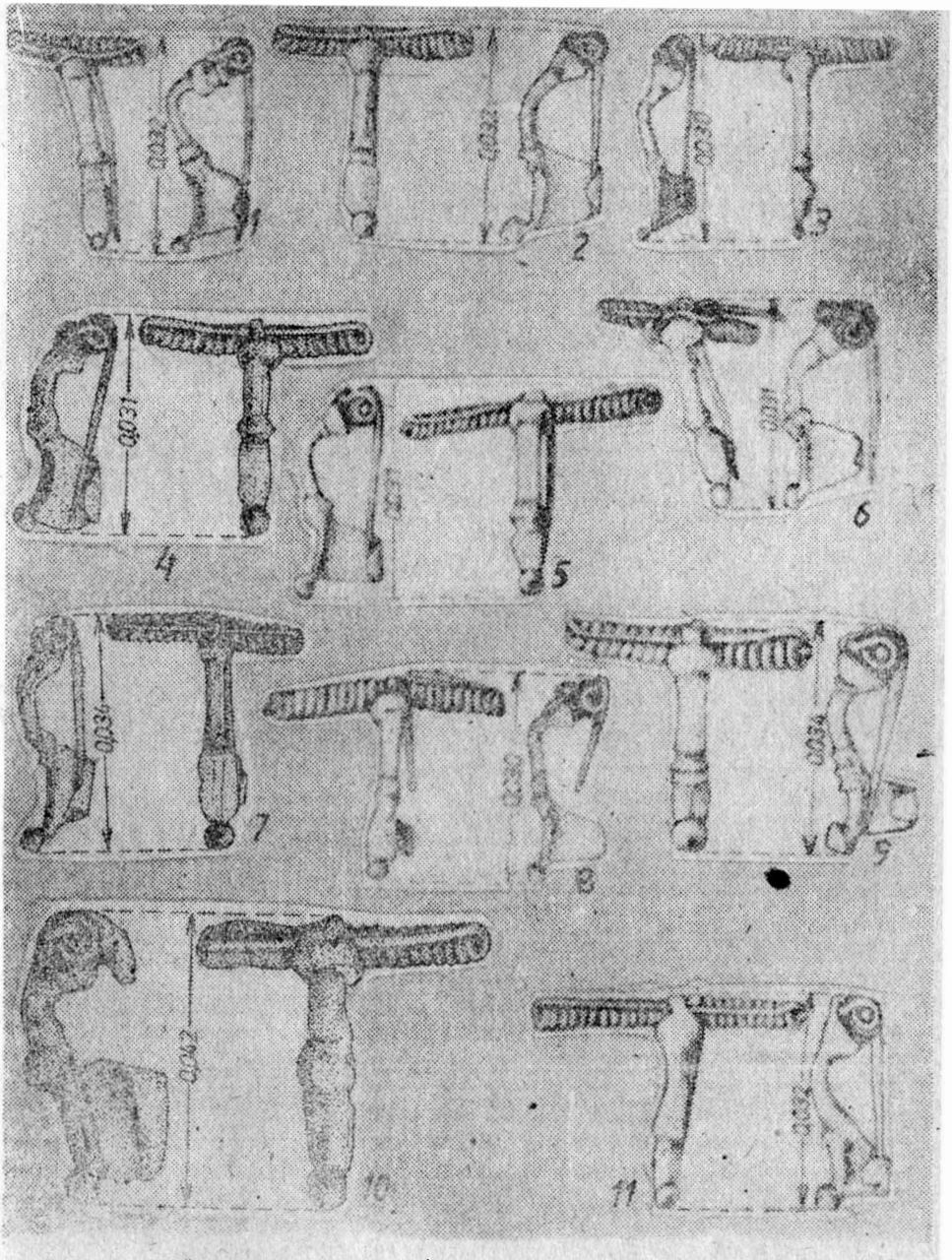

Fig. 9. — Dămienești. Fibule din bronz (1-9, 11) și din fier (10) descoperite în M 21 (8) ; M 27 (9) ; M 32 (3) ; M 33B (11) ; M 5 (1) ; M 36 (5) ; M 39 (6) ; M 62 (2) și din mormintele descoperite întîmplător (4, 7, 10) în 1976.

Fig 9. Dămienești. Fibules en bronze et en fer (10) découvertes en M 21 (8) ; M 27 (9) ; M 32 (3) ; M 33B (1) ; M 5 (1, ; M 36 (5) ; M 39 (6) ; M 62 (2) et des tombeaux découverts par hasard en 1976.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

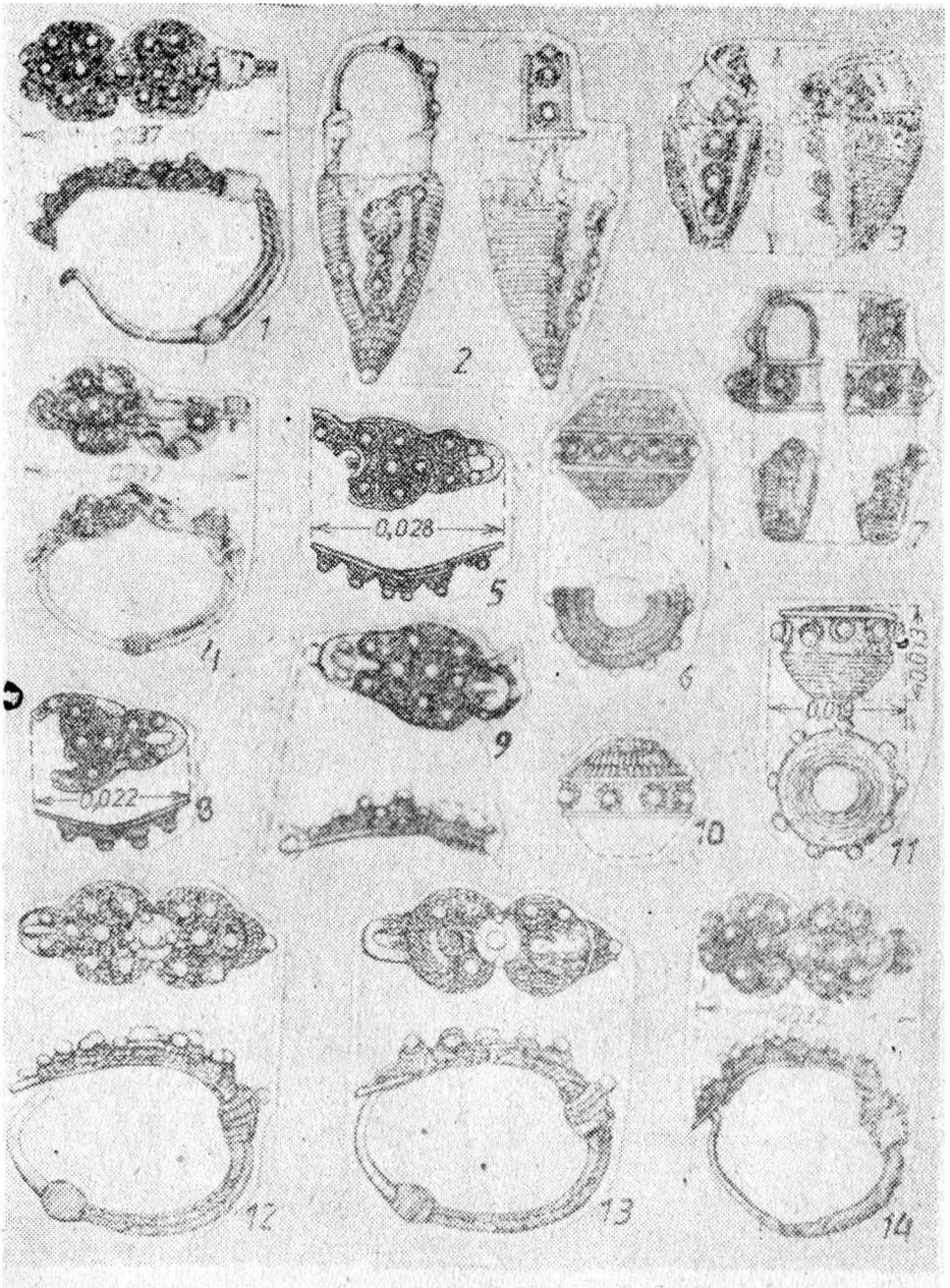

Fig. 10. — Dămienești. Obiecte de podoabă descoperite în M 22 (14) ; M 28 (1, 4) ; M 33B (3) ; M 46 (2, 10, 12, 13) ; M 48 (6, 7, 9) și din mormintele descoperite întîmplător (5, 8, 11), în 1976.

Fig. 10. Dămienești. Objets d'ornement découverts dans M 22 (14 ; M 28 (1,4) ; M 33B, (3) ; M 46 (2, 10, 12, 13) ; M 48 (6, 7, 9) et des tombeaux découverts par hasard en 1976.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

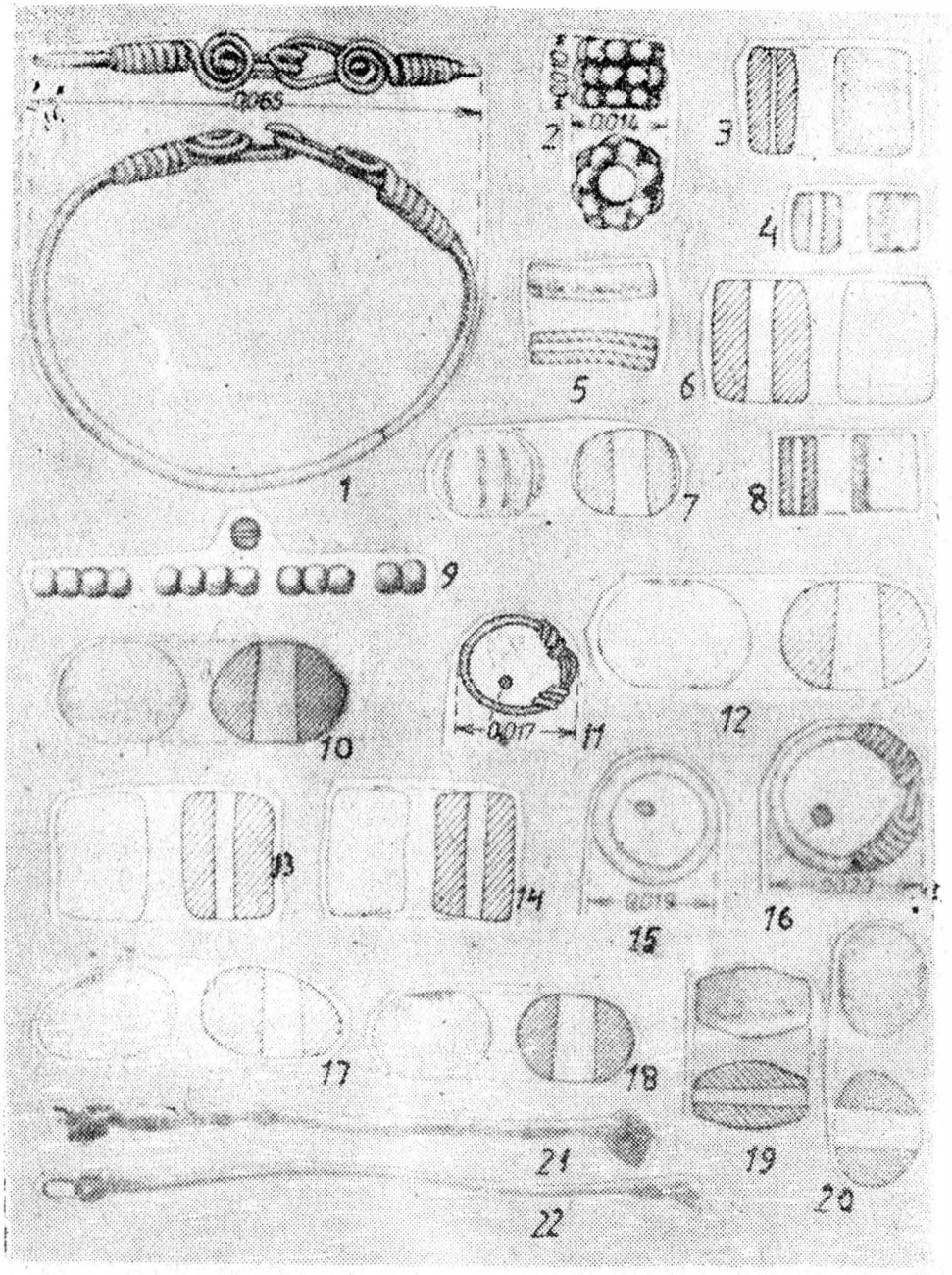

Fig. 11. — Dămienești. Obiecte descoperite în M 33B (1, 2) ; M 46 (4, 5, 7. 8, 9, 12, 17) M 47 (1, 6, 13, 14) ; M 48 (10, 18-20) ; M 56B (21, 22) și din mormintele descoperite întîmplător (11, 15, 16), în 1976.

Fig. 11. Dămienești. Objets découverts dans M 33B (1, 2) ; M 46 (4, 5, 7, 8, 9, 12 17) ; M 47 (1, 6, 13, 14) ; M 48 (10, 18-20) ; M 56B (21, 22) et des tombeaux découverts par hasard en 1976.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

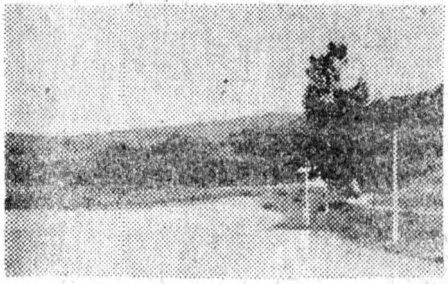

1

2

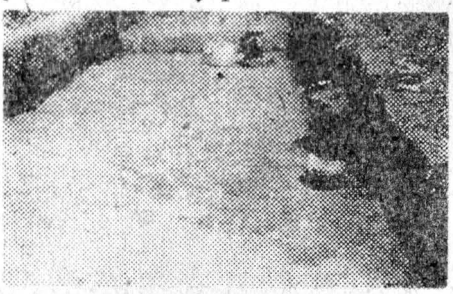

3

4

5

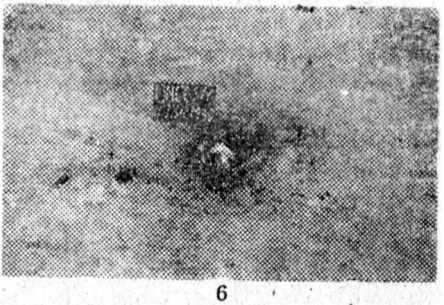

6

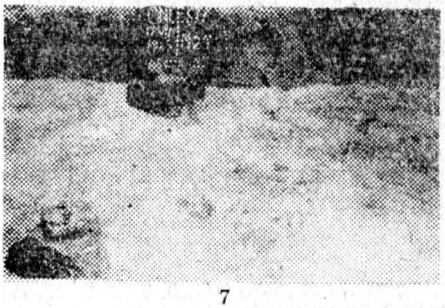

7

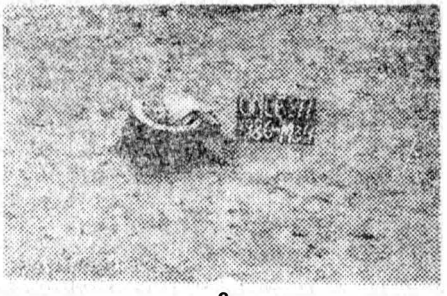

8

Fig. 12. — Onceşti. Locul în care se află necropola (1) şi aspecte din timpul cercetărilor arheologice (2-8).

Fig. 12 Onceşti. Lieu on se trouve la nécropole (1) et aspects pendant les recherches arhéologiques (2-8).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

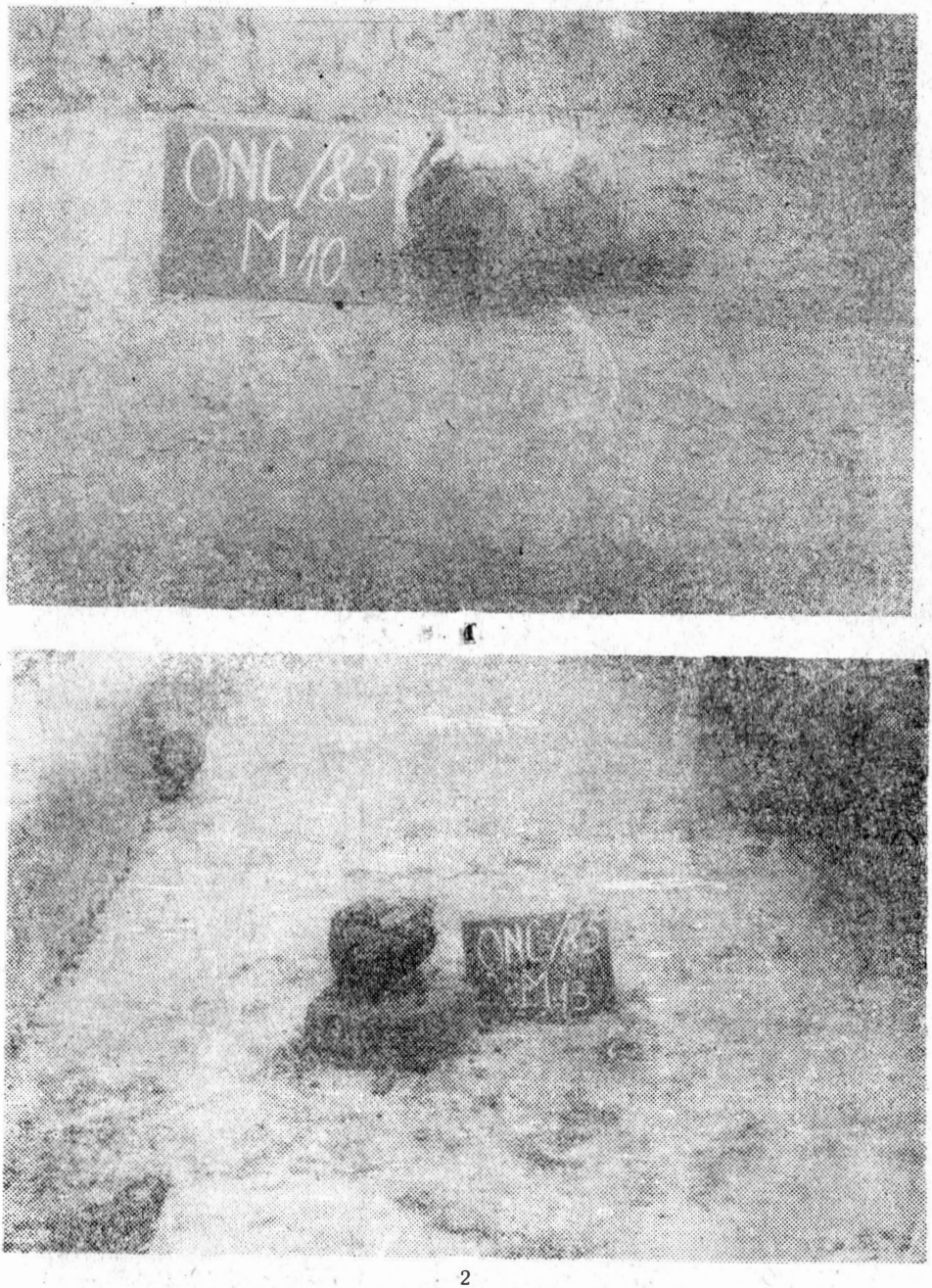

2

Fig. 13. — Onceşti. Aspecte din timpul cercetărilor arheologice (1, 2).
Fig. 13. Onceşti. Aspects des recherches archéologiques (1, 2).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

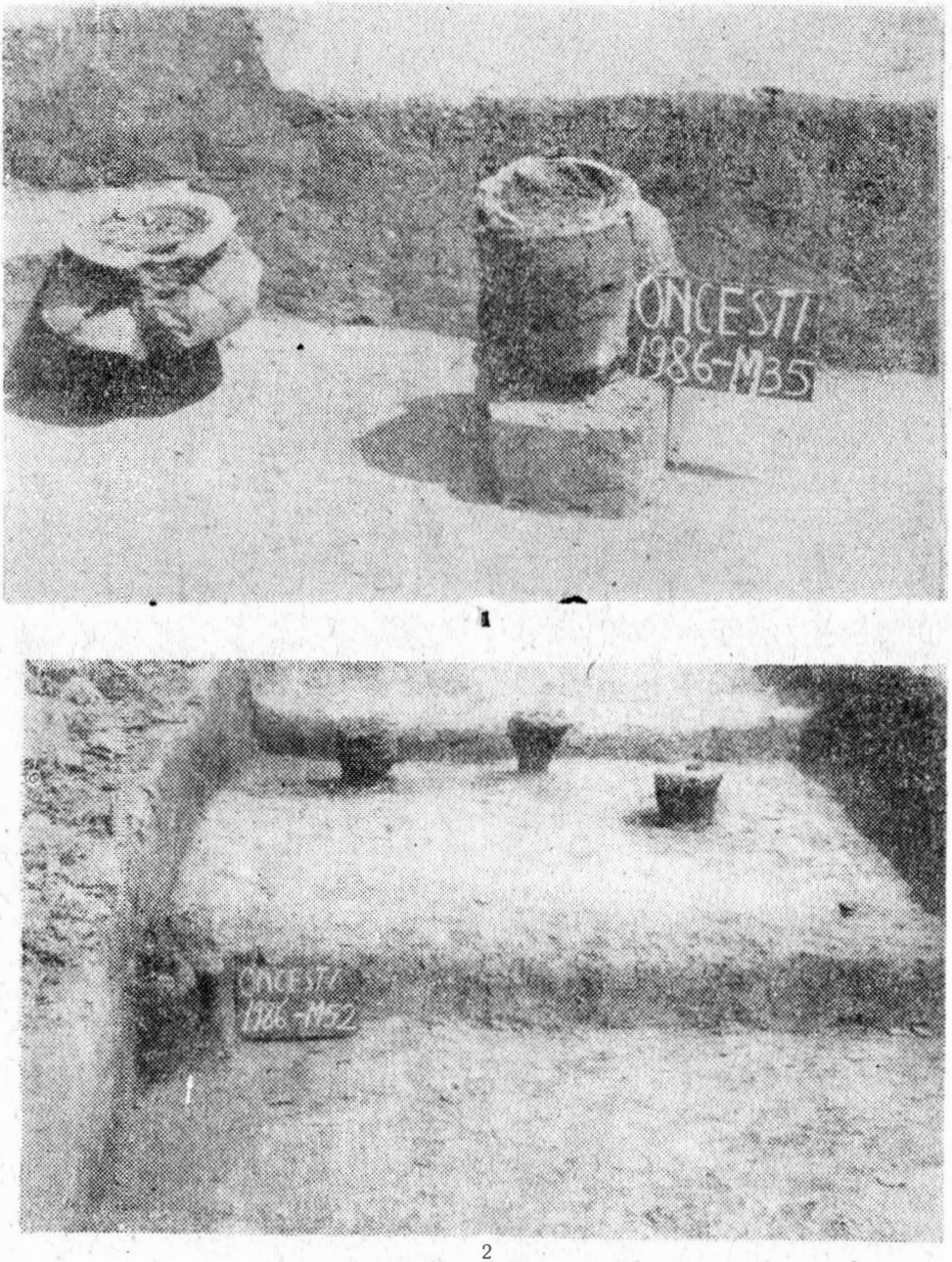

2

Fig. 14. — Onceşti. Aspecte din timpul cercetărilor arheologice ;1, 2).
Fig. 14. Onceşti. Aspects des recherches archéologiques (1, 2).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

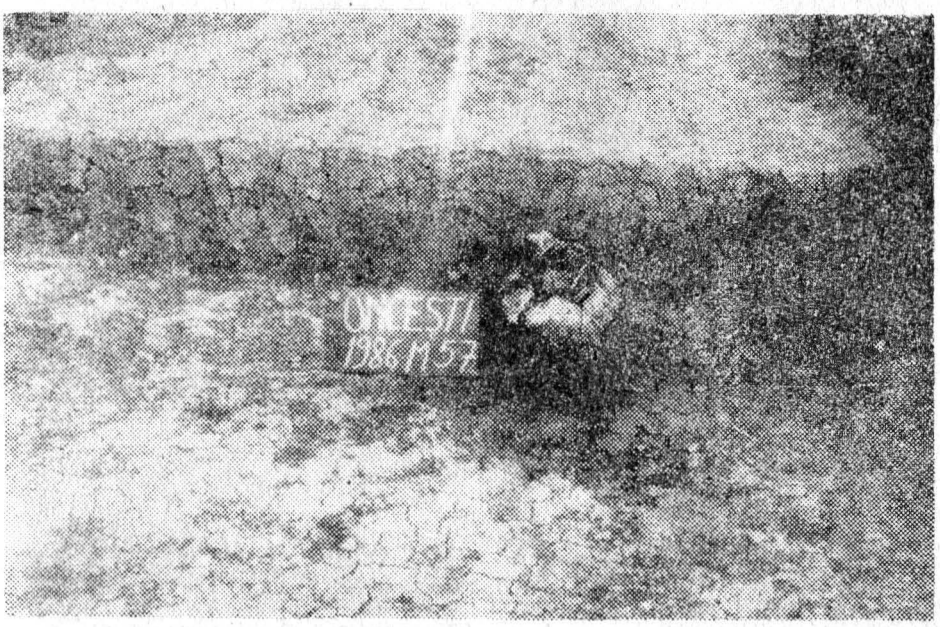

1

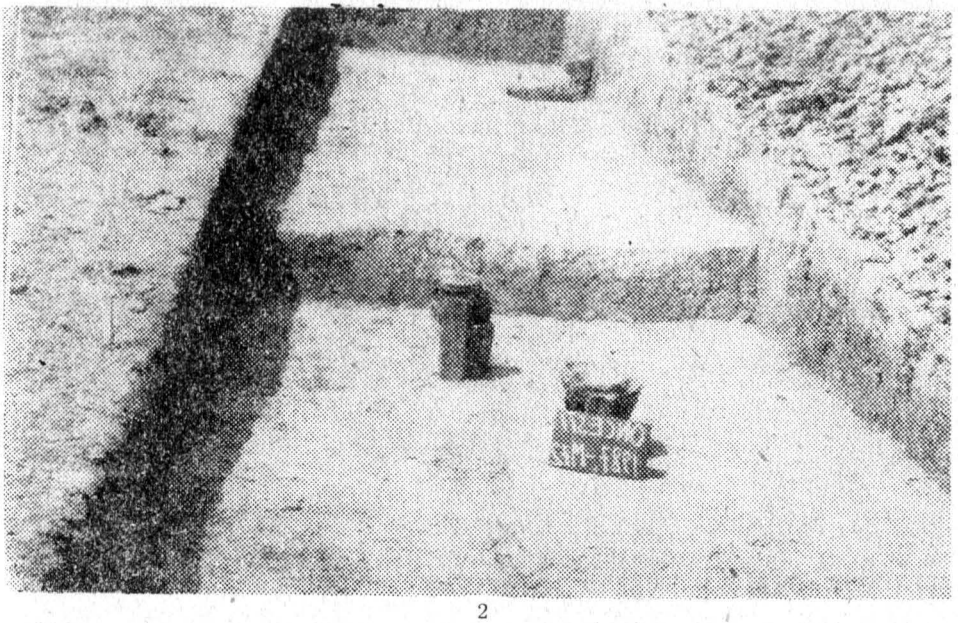

2

Fig. 15. — Onceşti. Aspecte din timpul cercetărilor arheologice (1, 2).
Fig. 15. Onceşti. Aspects des recherches archéologiques (1, 2).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

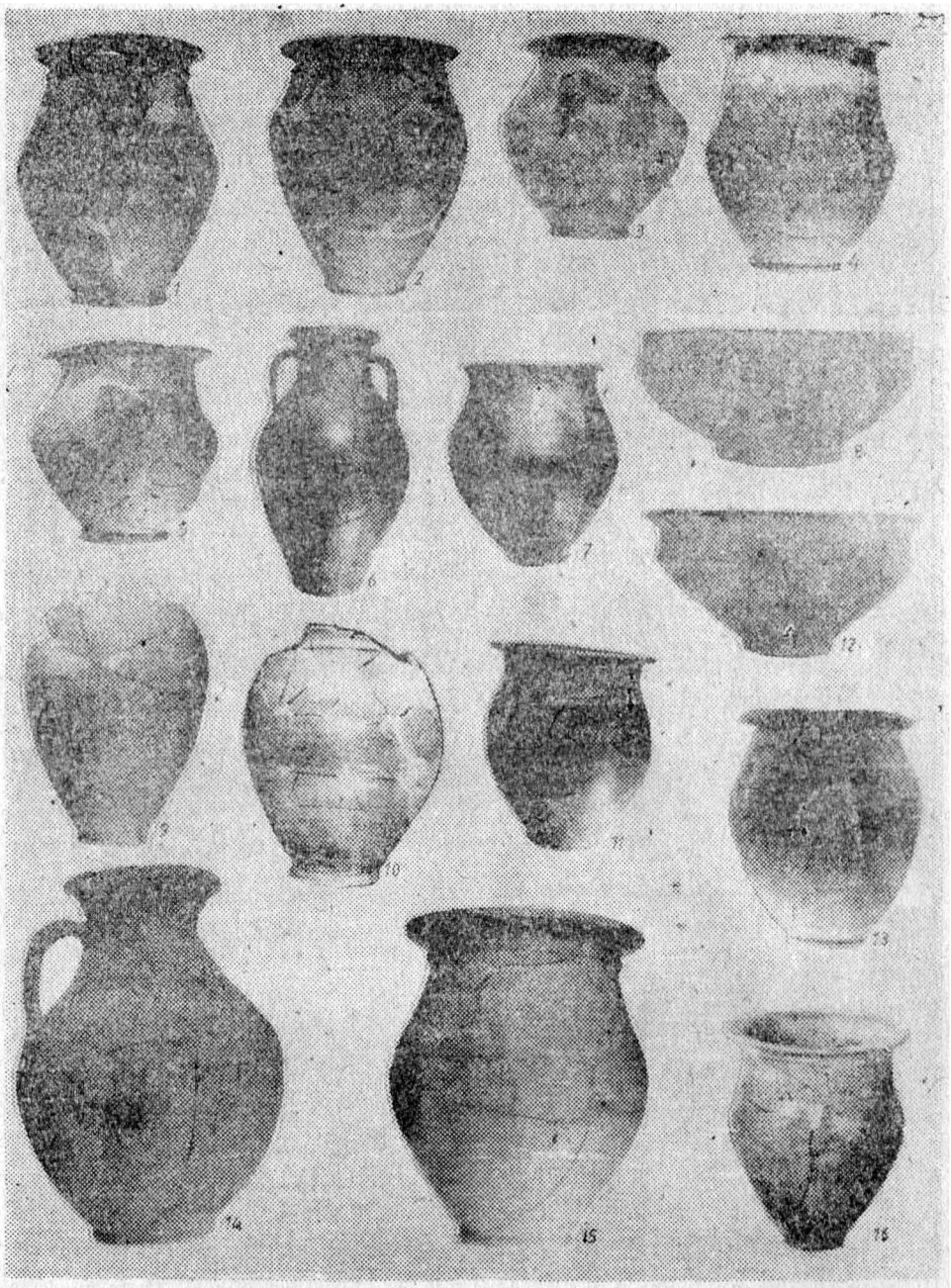

Fig. 16. — Onceşti. Ceramică din M 5 (7) ; M 12 (11) ; M 13 (16) ; M 28 (6) ; M 33 (9) ; M 34 (12, 15) ; M 44 (14) ; M 45 (8, 13) ; M 56 (3) ; M 61A (10) ; M 61B (5) ; M 62 (4) ; M 66 (2) şi M 71 (1).

Fig. 16. Onceşti. Céramique de M 5 (7) ; M 12 (11) ; M 13 (16) ; M 28 (6) ; M 33 (9) ; M 34 (12, 15) ; M 44 (14) ; M 55 (8, 13) ; M 56 (3) ; M 61A (10) ; M 61B (5) ; M 62 (4) ; M 66 (2) et M 71 (1).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

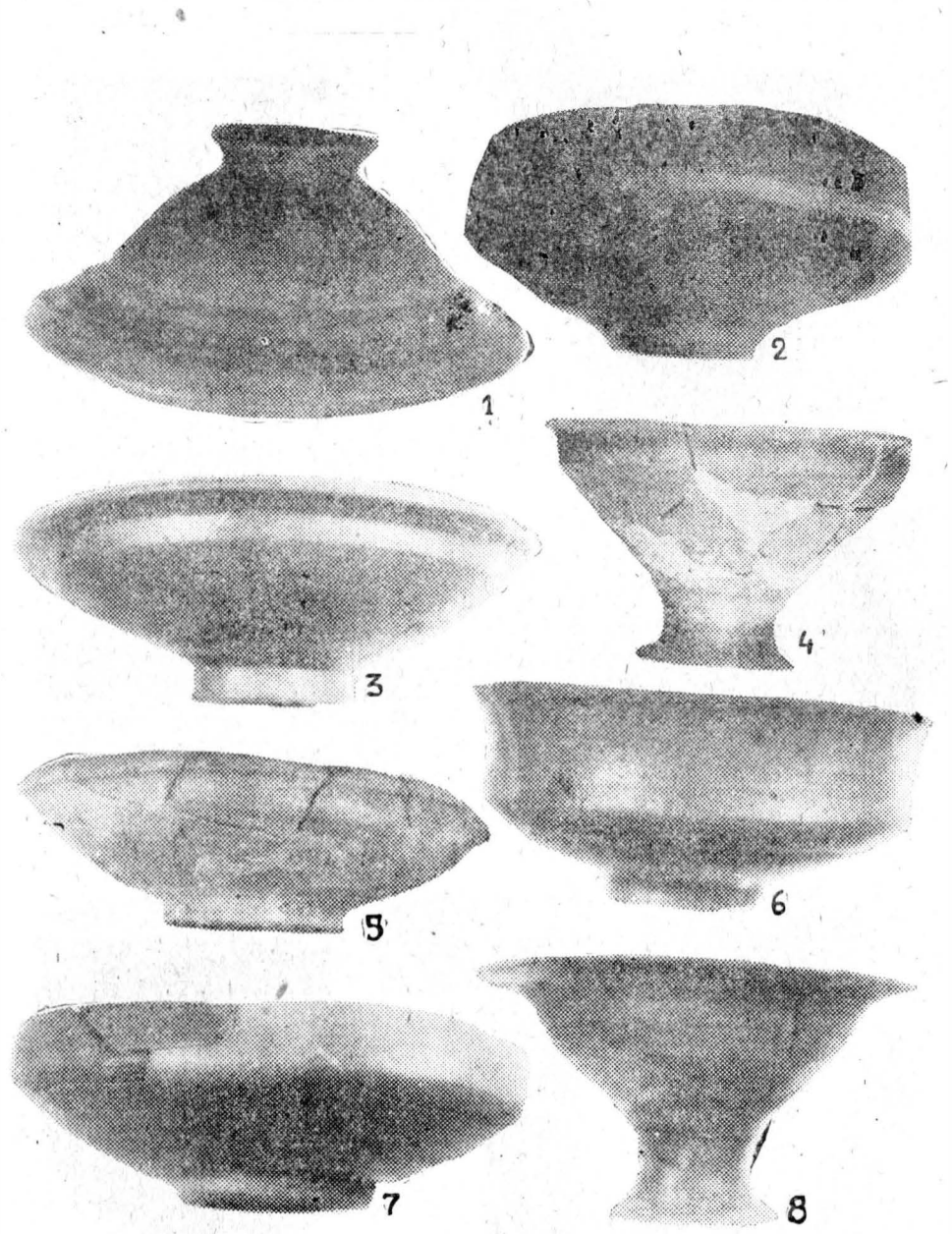

Fig. 17. — Onceşti. Ceramică din M 5 (3) ; M 6 (4) ; M 15 (1) ; M 25 (8) ; M 28 (2) ; M 30 (6) ; M 71 (5) şi S 16 (7).

Fig. 17. Céramique de M 5 (3) ; M 6 (4) ; M 15 (1) ; M 25 (8) ; M 28 (2) ; M 30 (6) ; M 71 (5) ; et S 16 (7).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

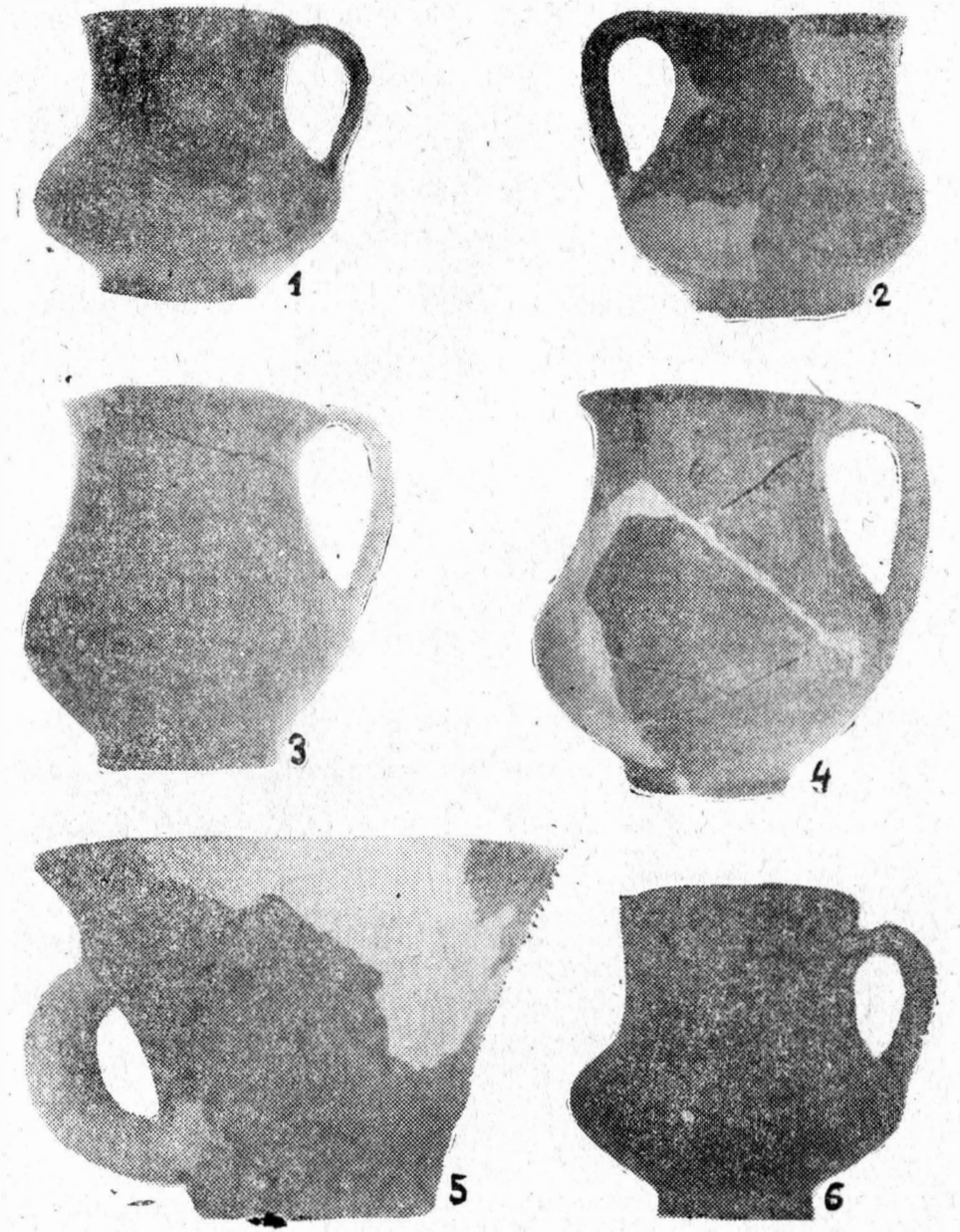

Fig. 18. — Onceşti. Ceramică din M 21(1) ; M 34 (6) ; M 62 (3) ; M 66 (2) ; M 68 (5) şi M 70 (4).

Fig. 18. Onceşti. Céramique de M 21 (1) ; M 34 (6) ; M 62 (3) ; M 66 (2) ; M 68 (5) et M 70 (4).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

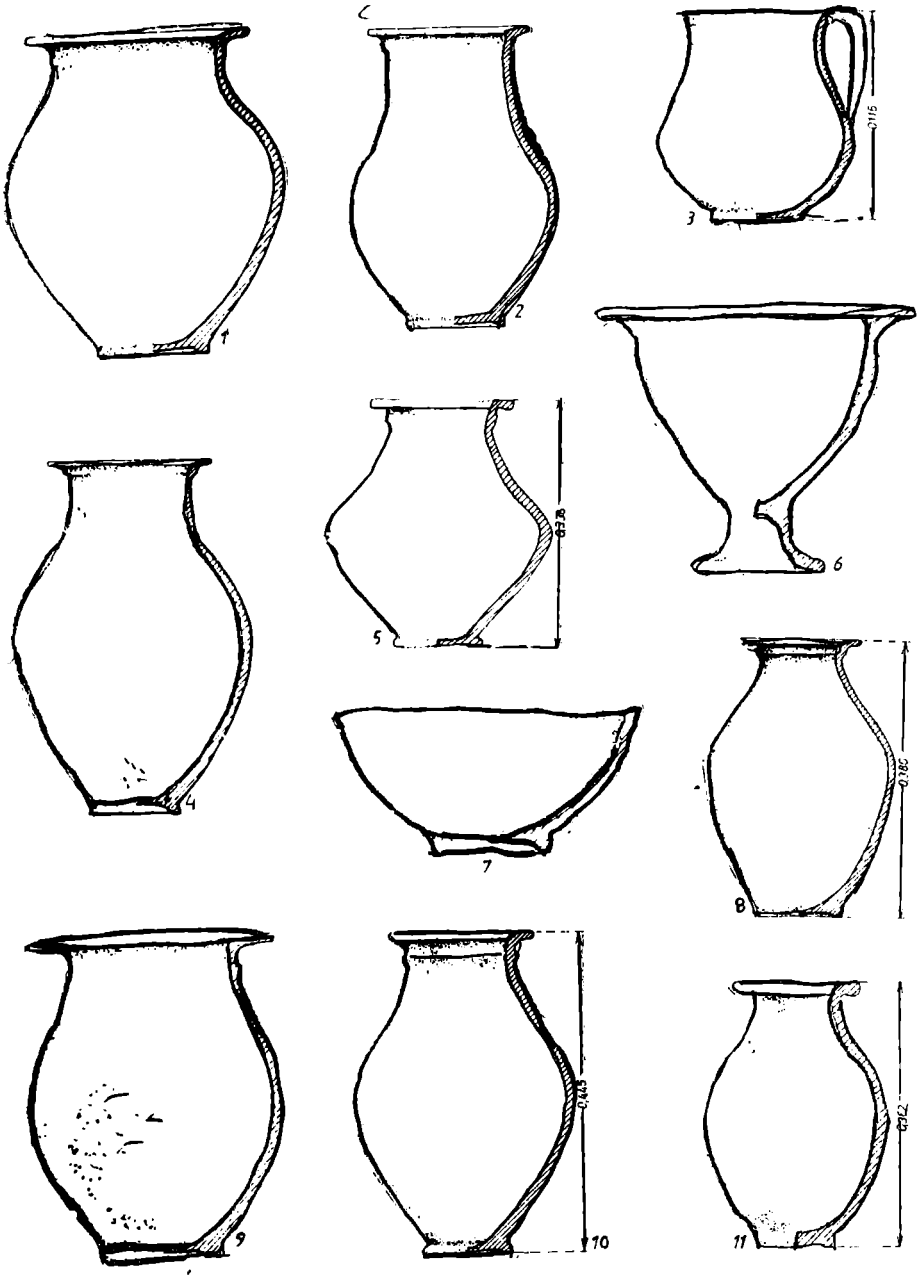

Fig. 19. Onceşti. Ceramică din M 62 (7) ; M 65 (4) ; M 69 (1) ; M 71 (9) şi S 23 (6). Dămieneşti. Ceramică din M 21 (5) ; M 22 (8) ; M 27 (11) ; M 33 (3, 10) şi M 67 (2).

Fig. 19. Onceşti. Céramique de M 62 (7) ; M 65 (4) ; M 69 (1) ; M 71 (9) et S 23 (6). Dămieneşti. Céramique de M 21 (5) ; M 22 (8) ; M 27 (11 ; M 33 (3, 10) et M 67 (2).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

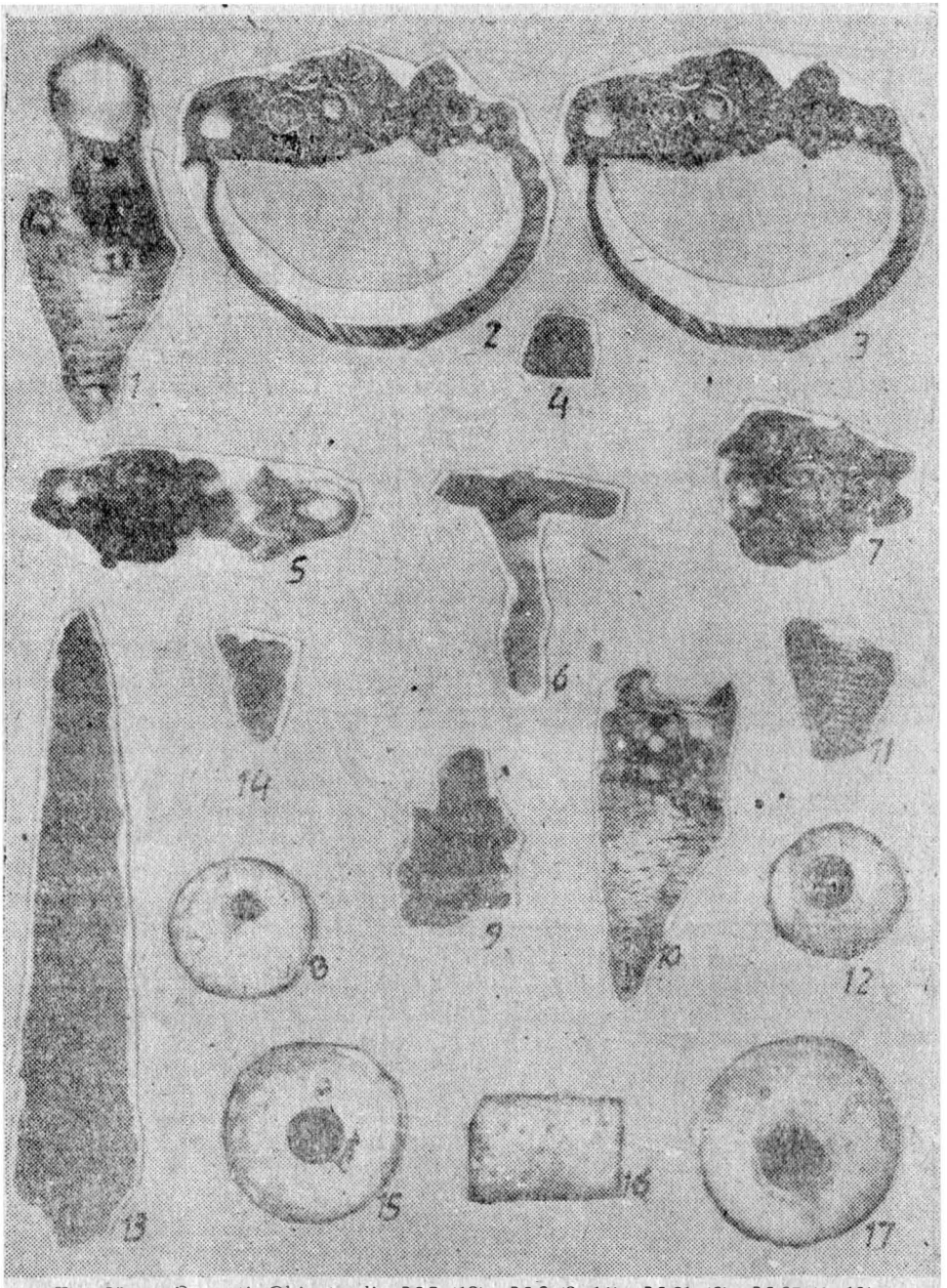

Fig. 20. — Onceşti. Obiecte din M 5 (13) ; M 6 (9, 14) ; M 21 (6) ; M 67 (1, 10) ; M 70 (4, 5) ; M 72 (2, 3, 7, 11) şi din mormintele descoperite întîmplător (8, 12, 15-17), în 1983.

Fig. 20. Onceşti. Objets de M 5 (13) ; M 6 (9, 14) ; M 21 (6) ; M 67 (1, 10) ; M 70 (4, 5) ; M 72 (2, 3, 7, 11) et des tombeaux découverts par hasard en 1983.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

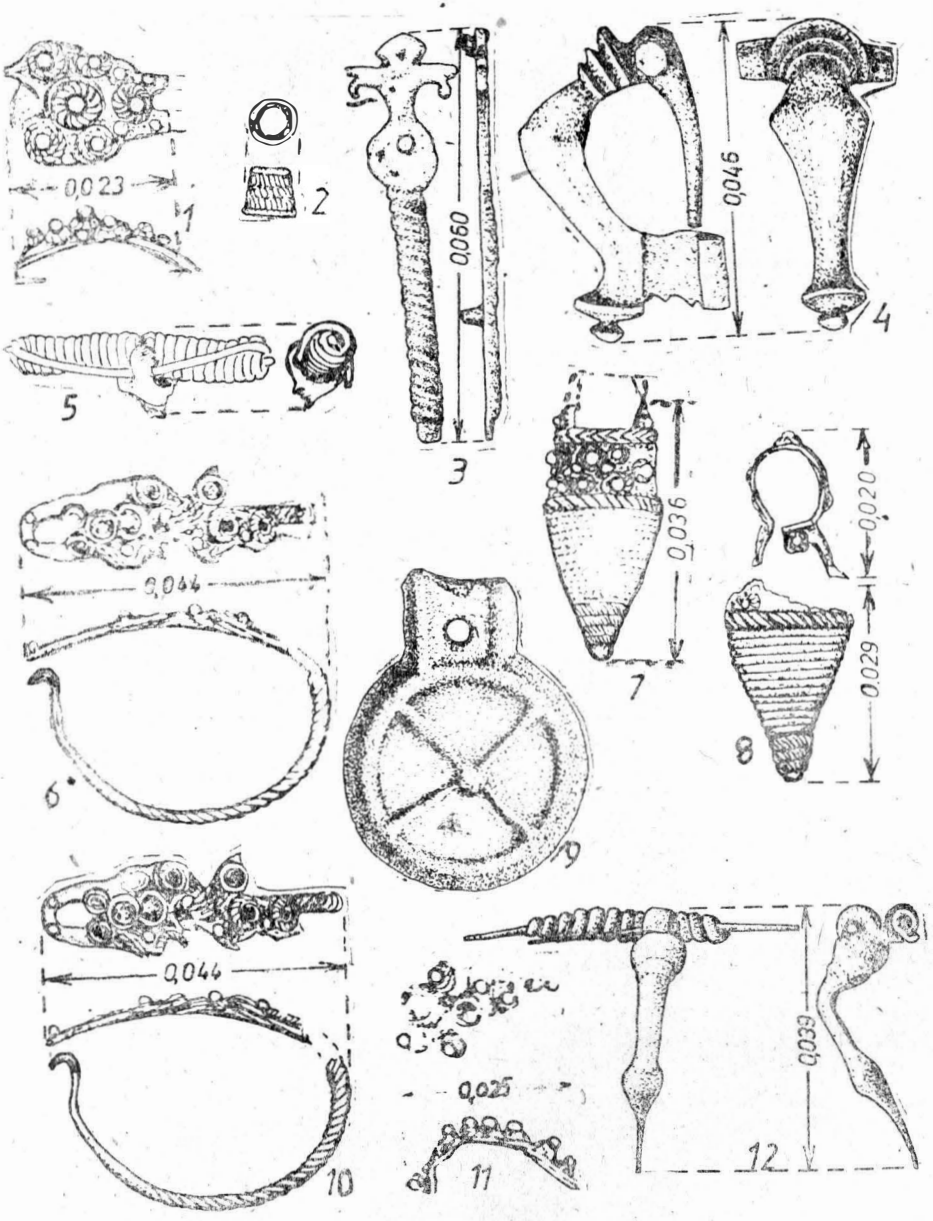

Fig. 21. — Onceşti. Obiecte din M 4 (4, 12) ; M 67 (5, 7, 8) ; M 70 (2) ; M 72 (1, 6, 10) şi din mormintele descoperite întîmplător (3, 9, 11), în 1983.
Fig. 21. Onceşti. Objets de M 4 (4,12) ; M 67 (5, 7, 8) ; M 70 (2) ; M 72 (1, 6, 10) et des tombeaux découverts par hasard en 1983.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

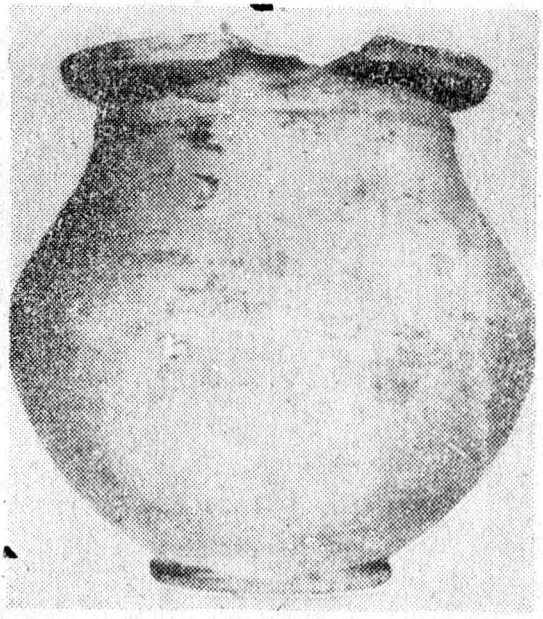

1

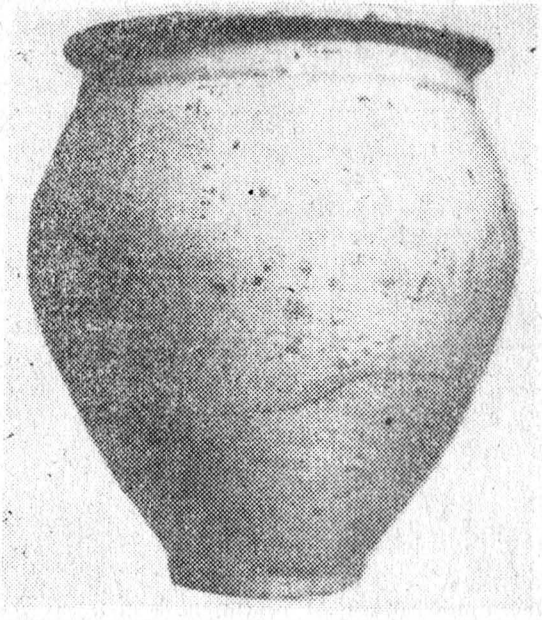

2

Fig. 22. — Gura-Văii — Racova. Ceramică din necropolă (1, 2).
Fig. 22. Gura-Văii. Céramique de la nécropole (1,2).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

NOI DESCOPERIRI DE MONEDE ANTICE ŞI BIZANTINE INTRATE ÎN COLECŢIILE MUZEULUI DIN BACĂU

de VIOREL CĂPITANU

Continuarea cercetărilor arheologice pe teritoriul judeţului Bacău, şi contactul permanent al specialiştilor muzeului cu oamenii muncii, au dus la descoperirea şi achiziţionarea de noi valori numismatice, care au contribuit la îmbogăţirea patrimoniului cultural naţional.

Între descoperirile mai importante amintim tezaurul de la Mărginenî, din care s-au recuperat un număr de 18 denari republicani cu emisiuni ale lui Marcus Antonius, între anii 32—31 î.e.n., precum şi o monedă din bronz, la care abia se distinge figura emitentului.

Al doilea tezaur provine de la Cetăţuia, comuna Strungari, dintr-un loc cu multă ceramică carpo-dacică.

Cele 14 monede, denarii imperiali, au intrat în colecţiile Muzeului de Istorie al R.S.R., la sfîrşitul anului 1986.

Al treilea tezaur a fost descoperit la Călugăreni, com. Dămieneşti, în anul 1987, la periferia unei aşezări carpice, ce se datează în secolele II—III e.n.

Tezaurul este format din 63 de monede, din care 62 de denari imperiali şi o drahmă.

Monedele care se înşiruie pe o perioadă cuprinsă între anii 69-163, corespund emisiunilor din vremea împăraţilor: Vitelius, Vespasianus, Domiţianus, Nero, Traianus, Lucius Aelius, Antoninus Pius, Marcus Aurelius şi Lucius Verus.

Un număr de 5 monede republicane, precum şi o monedă dacică provin din săpăturile de la Răcătău — Cetăţuia în perioada cuprinsă între anii 1982-1987.

Alte două descoperiri de valoare excepţională provin din cetatea dacică de la Moineşti, şi care se datează împreună cu materialul ceramic dacic în sec. I î.e.n.

Denari republicani şi imperiali au mai fost descoperiţi în comuna Gura Văii şi Pînceşti — satul Petreşti, Ocheni, com. Huruieşti şi Bărboasa, com. Oncești.

De la Onești din colecţia medicului Ivancu Erich au intrat recent în tezaurul muzeului un număr de 4 monede dacice, de tip Vovrieşti — Huşi, care fac parte dintr-un tezaur. Alte monede provin de la diverşi donatori, între care amintim o monedă donată de elevul

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Florin Valeriu, descoperită în comuna Deleni, județul Botoșani și 5 monede donate de profesorul Petrilă Ioan, de la fostul Liceu nr. 3 Bacău, în anul1963 din care o monedă de la Antonius Pius și 4 monede bizantine.

Prezentăm în ordine cronologică descoperirile numismatice :

1. Municipiul Onești

1. Monedă dacică. AR.12,45 g. D : 24 mm ; Tl. 950 %. Cu tăietură orizontală pe gîtul calului și rozetă în fața călărețului. N. I. 30 331.

2. Monedă dacică, de tip Huși — Vovriești. AR. 13,70 g. D 27 mm. Tl. 950 ‰. Capul în cerc perlat, întrerupt de tăietura care pornește de la jumătatea nasului. Cea de-a doua tăietură pornește de sub gîtul calului prin plete și de la obraz. Sub coada calului se află un semn, iar deasupra călărețului o literă care seamănă cu un M, scris de mînă. Totul în cerc perlat. N. I. 30 332.

3. Monedă dacică, de tip Huși — Vovriești. AR. 13,30 g. D : 26 mm. Tl. 950 ‰. Tăietură mare orizontală, care răzbate pe profilul capului. Un semn în formă de cruce în fața călărețului, iar jos în partea stîngă un cerc cu un punct. N. I. 30 333.

4. Monedă dacică, de tip Huși — Vovriești. AR. 13,30 g. D : 23,3. Tl. 950 ‰. Capul mult tocit, totuși se observă bune fața. Călărețul spre dreapta, la trap, abia se observă în planul doi. Tăietura pornește de jos în sus și atinge partea superioară a calului. Apar și două adîncituri, un triunghi cu vîrful ascuțit în jos și o incizie orizontală la jumătatea crestăturii. N. I. 30 334. Datare sec. III—II î.e.n.

Răcătău, com. Horgești.

5. Q. Pomponius Musa. S.XXV, loc.1.

AR.4,25 g. D : 18 mm ; Grueber, 3624, Roma, anii 68—66, tip IX, p. 445, Pl. c. 67 ; Syd., p. 136, nr. 822, anii 68—66 î.e.n. N. I. 28 224.

6. Augustus. S XXVI A, c. 8, Gr. 15.

As. AE. D : 18 mm ; RIC., I, p. 67, nr. 78, Roma, anul 22 î.e.n. N. I. 29 177.

7. C. Iulius Caesar. Denar descoperit la suprafața solului, în așezarea deschisă.

A.R. 2, 90 g. D : 19 mm ; Tl. 900 ‰. Grueber, II, p. 449, nr. 601, anii : 36—35 ; Syd., p. 168, nr. 1013, Gallia, anul 48 î.e.n. N.I. 29079.

8. C. Naevius Balbus. S. XXVI B, c. 10, —0,40 m.

AR. 3,40 g. D : 19 mm ; Grueber, I, p. 368, nr. 2948, Roma, anul 81 ; Syd., p. 126 b, monetărie auxiliară, Italia, anii 78—77 î.e.n. Rv. Varianta LXXX, anul 81 î.e.n., BMC, Roma, 2935. N.I. 29078.

9. L. Flaminius Cilo. S. XXVI B, c. 16 — 1,40 m.

AR. 3,25 g. D : 18 mm ; Grueber, II, p. 278, nr. 573, Italia, anii 93—92 î.e.n. ; Syd., p. 70, nr. 540 a, Italia de N. sau Gallia Cisalpină, anii : 106—105 î.e.n. N.I. 29335.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

10. Monedă dacică, de tip Vîrteju — București. S. XXX, c. 5, — 0,80—1,00 m.
Alt. 4,25. D 20 mm ; Tl. 450 ‰. N.I. 30330.

Capăta, com. Gura Văii.

Din satul Capăta, comuna Gura Văii provine un denar republican, din argint, cu Tl. 900 ‰ donată muzeului de către Mihalea Silviu. Moneda a fost descoperită de mama elevului la muncile agricole, pe o tarla, cu multă ceramică aparținînd la Tenè-ului tîrziu.

Anonimă

11. AR. 3,67 g. D 20 mm ; Grueber, II, p. 284—185, nr. 562—565, Italia, anii 93—92 î.e.n., Roma, N.I. 29077.

Ocheni, com. Huruiești.

Moneda a fost donată de Ostachi Ion instituției noastre, în anul 1983, și a fost descoperită într-o așezare cu multă ceramică aparținînd secolelor I î.e.n. — I e.n., în partea de est a satului Ocheni, în marginea pădurii satului.
D. Silanus
12. AR. 3,20 g. D : 18 mm ; Tl. 900 ‰. Sydenham, p. 96, nr. 647, Roma, anii 90—89 î.e.n. N.I. 20830.

Mărgineni

În anul 1982 a fost descoperit un tezaur monetar format din 18 monede, denari romani republicani și o monedă din bronz. Monedele reprezintă denari romani republicani. Tl. 900 ‰.

Marcus Antonius

13. AR. 3,25 g. D 18 mm ; Leg. VIII, Syd., 1226, anul 31 î.e.n. N.I. 27981.
14. AR. 3,43 g. D 16 mm. Leg. XV ? Syd., 1235, anul 31 î.e.n. N.I. 27982.
15. AR. 3,35 g. D : 17 mm ; Leg... N.I. 27983.
16. AR. 3,20 g. D 18 mm ; Leg. VIII., Syd., 1225, anul 31 î.e.n. N.I. 27984.
17. AR. 3,05 g. D 16 mm ; Leg. XX., Syd., 1242, anul 31 î.e.n. N.I. 27985
18. AR. 2,8 g. D : 16 mm ; Leg. XII, Syd., 1230, anul 31 N.I. 27986.
19. AR. 3,05 g. D : 16 mm, Leg... anul 31 î.e.n. N.I. 27987.
20. AR. 3,22 g. D : 15 mm, Leg... anul 31 î.e.n. N.I. 27988.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

21. AR. 3,07 g. D : 18 mm ; Leg. II, Syd., 1216, anul 31 î.e.n. N.I. 27989.

22. AR. 2,98 g. D : 18 mm ; Leg. VII., Syd., 1224, anul 31 î.e.n., N.I. 27990.

23. AR. 2,90 g. D : 18 mm ; Leg... anul 31 î.e.n. N.I. 27991.

24. AR. 3,35 g. D : 18 mm ; Leg. XIV, Syd., 1234, anul 31992.

25. AR. 3,50 g. D 17 mm ; Leg. II, Syd., 1216, anul 31 î.e.n. N.I. 27993.

26. AR. 2,95 g. D : 18 mm ; Leg... anul 31 î.e.n. N.I. 26994.

27. AR. 3,30 g. D 16 mm. Leg... Syd., 1230, anul 3 î.e.n. N.I. 27995.

28. AR. 3,32 g. D : 16 mm. Leg... anul 31 î.e.n. N.I. 27996.

29. AR. 3,07 g. D : 16 mm. Leg... anul 31 î.e.n. N.I. 27997.

30. AR. 3,15 g. D 15 mm. Leg... anul 31 î.e.n. N.I. 27998.

31. AR. 3,15 g. D : 30 mm. Av. Bustul împăratului se distinge uşor, iar aversul complet ilizibil. N.I. 27999.

Petreşti, com. Pîncești.

Cu ocazia lucrărilor agricole, Sandu Polixenia a descoperit o monedă de argint împreună cu materiale ceramice carpo-dacice specifice sec. II—III e.n.

Vitelius.

32. AR. 3,48 g. D : 18 mm ; RIC, I, P. 224, nr. 3, Roma, anul 69. N.I. 29080.

Horgeşti.

Monedă donată muzeului de Trif Ioan din Pîncești, care ne-a informat că moneda a fost descoperită într-un loc ce poartă numele „Sub Cetate". La suprafață se află multă ceramică carpo-dacică.

Titus.

33. AR. 3,60 g. D 18 mm ; RIC, I, p. 103, nr. 3, Lugdunum, anii 37—41. N.I. 14345.

Bărboasa, com. Oncești.

Monedă descoperită de Jenică Romanciuc pe lotul de folosință, fosta proprietate a lui N. Perju. La suprafață se află multă ceramică carpo-dacică.

Antoninus Pius.

34. AR. 3,50 g. D : 17 mm ; Tl. 900 ‰. RIC, p. 26, nr. 9, anul 138. N.I. 21638.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Deleni, jud. Botoşani.

Monedă descoperită de Airinioaei şi donată muzeului de elevul Florin Valeriu, de la Şcoala Generală nr. 18.

Traian.

35. AE. Denar roman, fourée, Roma, anii 112—117. D 16 mm. N.I. 29336.

Hîrşova, judeţul Constanţa.

În anul 1963 profesorul Petrilă Ioan, de la fostul Liceu Nr. 3 Bacău a donat Muzeului din Bacău un număr de 5 monede din care 1 de la Antoninus Pius, 3 de la Constantin cel Mare şi 1 de la Romannus III. Monedele au fost descoperite în vechea cetate Carssium.

Antoninus Pius.

36. AE. 13,5 g. D 25 mm, RIC, 669, Roma, anii 140—144 N.I. 8699.

Constantin cel Mare.

37. AE. 3 g. D 19 mm ; Av. CONSTAN — TINVS AUG. Bustul împăratului spre dreapta. Rv. DNCONSTANTINUS MAX (AVG) VOT/ MVLT/XXX SM. N.I. 8695.

38. Av. RBS ROMA Rv. SMHE.

AE. 1,80 g. D : 17 mm. N.I. 8696.

39. Av. CONSTANTIN — NUSMAX AVG ? bustul împăratului spre dr.

Rv. GLOR — IAEXERCITVS SMNE, LRBC, I, AE. 2,00 g. D : 16 mm ; RIC, V 1 ; Nicomedia, 199, anii 336—337. N.I. 8697.

Romanus III (1028—1034).

40. Av. Bustul lui Hristos cu evanghelia în stînga.

Rv. IS — XS.

BAS — ILE/Bas — ILE.

AE. 12,30 g. D : 30 mm ; Wroth, 6—15, Mihail IV ; Thompson, clasa B (Roman III), N.I. 8698.

Moineşti, jud. Bacău, cetatea dacică.

41. L. Piso L.f. Frugi. S. II, Loc. 2.

AR. 3,55 g D : 19 mm Tl. 900‰. Grueber, I, p. 258, tip III varianta Roma, a. 88 î.e.n. ; Syd., p. 99, a. 90 — 89 î.e.n.

42. C. Piso L.f. Frugi, S. II Loc. 2. AR. 3,42 g D 18 mm, Tl. 900‰. Grueber, I, tip I, p. 450—451, Roma, a. 64 î.e.n. ; Syd., p. 138—145 ; a. 64 î.e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

NOUVELLES DÉCOUVERTES DE MONNAIES ANTIQUES ET BYZANTINES ENTRÉES DANS LES COLLECTIONS DU MUSEÉ DE BACĂU

Résumé

L'auteur présente dans cet article — une chronique des découvertes récentes de monnaies entrées dans le patrimoine du Musée de Bacău.

Parmi les découvertes monnétaires les plus importantes on signale le trésor de Mărgineni — Bacău dont on a récupéré 18 dénars romains républicains émis par Marcus Aurelius ; le trésor de dénars romains impérials entrés dans le patrimoine du Musée d'histoire de la République Socialiste de Roumanie ; le trésor de Călugăreni — Dămienești, dont on a récupéré 63 de dénars romains impérials ; 5 monnaies républicaines et une monnaie dacique provenant des fouilles de Răcătău ; 2 dénars romains républicains provenant de la cité dacique de Moinești et autres monnaies provenant de Capăta — Gura Văii et Ocheni — Huruiești.

Un lot de 4 mannaies daciquie type Huși — Vovriești proviennent de la ville d'Onești et six autres monnaies romaines et byzantines avaient été découvertes dans les départements de Botoșani et Constanța.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

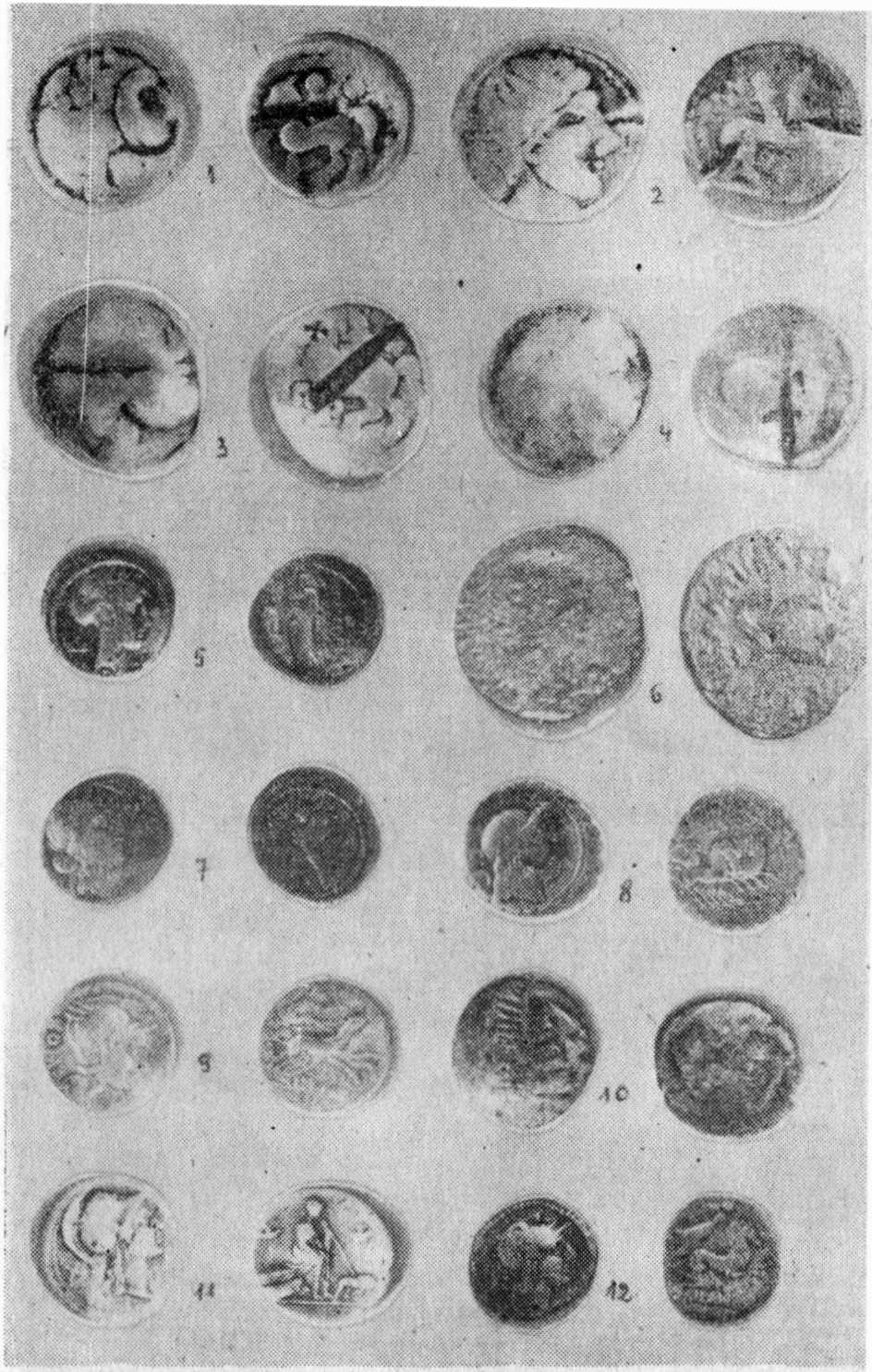

Fig. 1. — 1—4 Onești ; 5—10 Răcătău ; 11 Gura Văii ; 12 Ocheni — Huruiești.

Fig 1. — Monnaies découvertes : Onești 1—4 ; Răcătău 5—10 ; Gura Văii 11 ; Ocheni — Huruiești 12.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

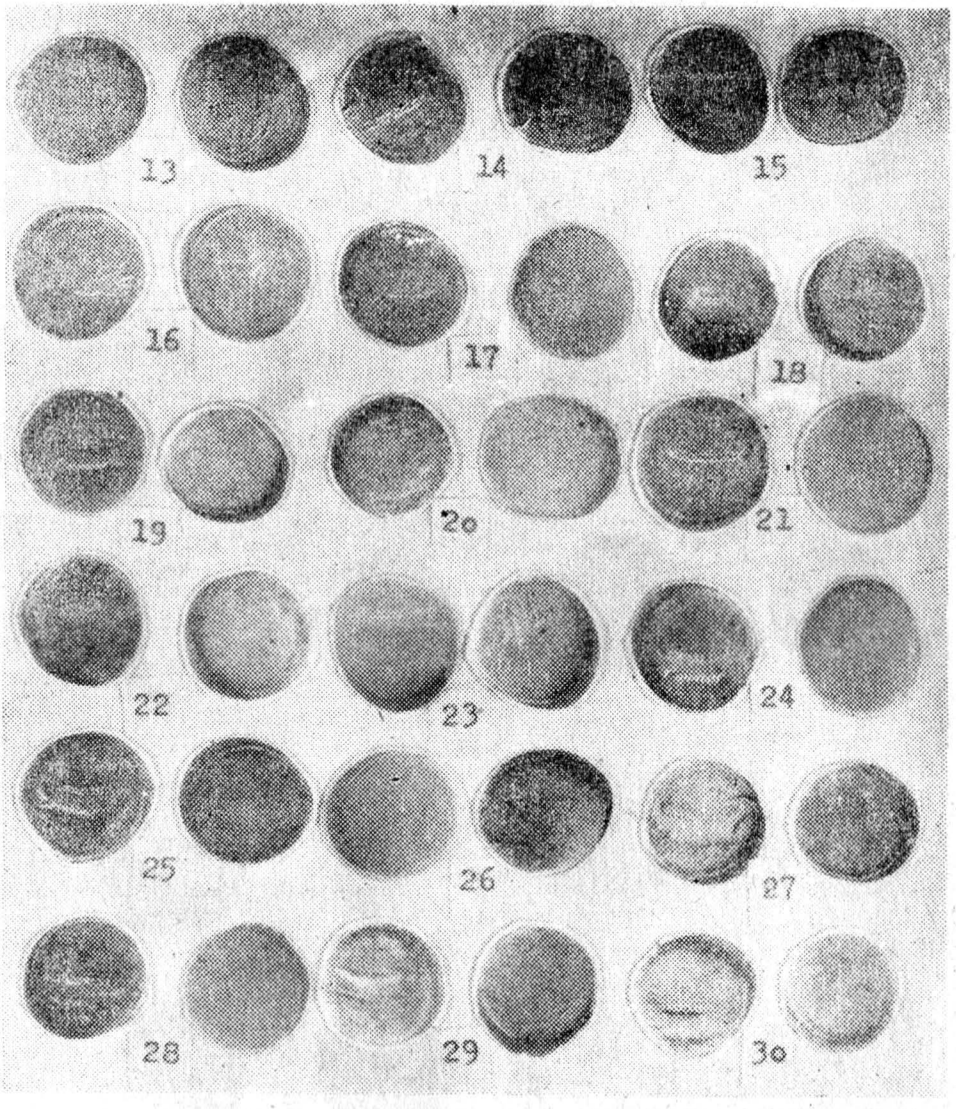

Fig. 2. 13—31 Mărgineni — Bacău.
Fig. 2. — Monnaies du trésor de Mărgineni — Bacău.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

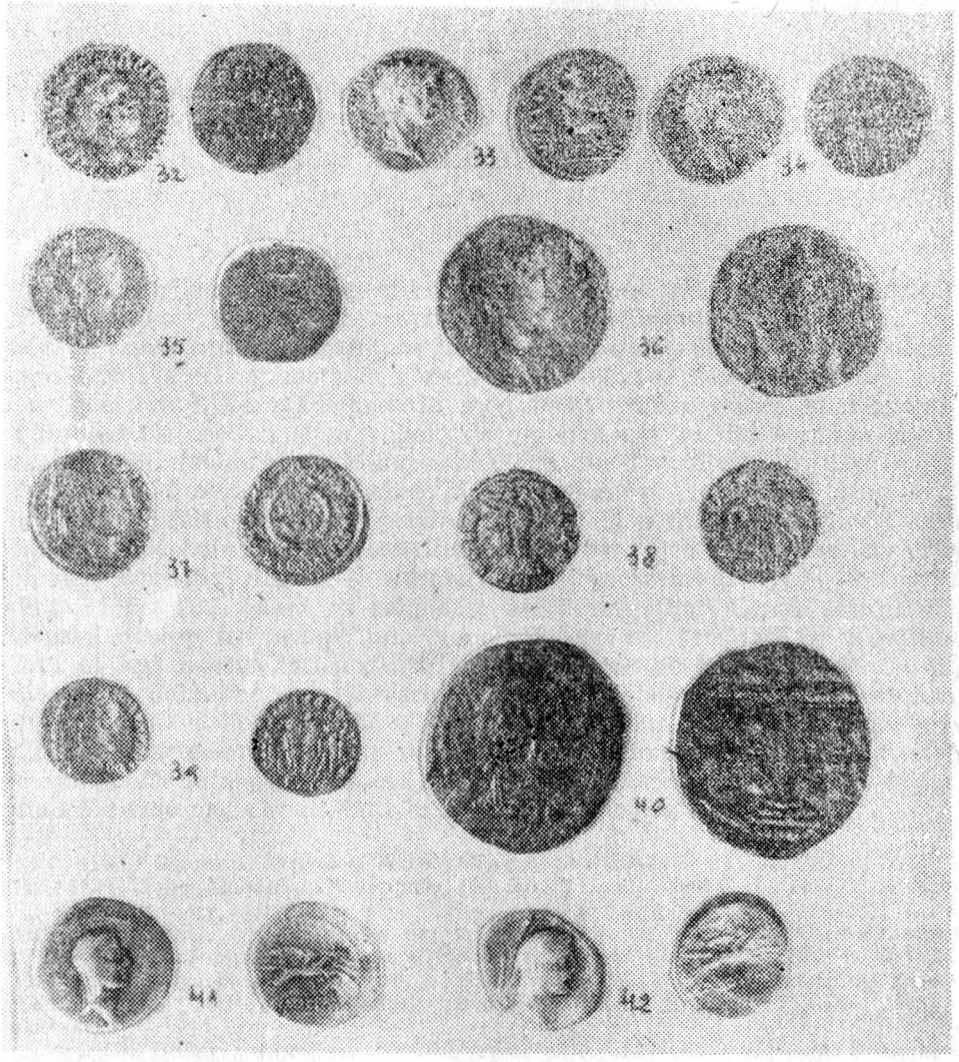

Fig. 3. — 32 Petrești — Pîncești ; 33 Horgești ; 34 Bărboasa — Onceștî ; 35 Deleni — Botoșani ; 36—40 Hîrșova ; 41—42 Moinești — Cetate.

Fig. 3. — Monnaies découverts : Petrești — Pîncești 32 ; Horgești 33 ; Bărboasa — Oncești 34 ; Deleni — Botoșani 35 ; Hîrșova 36—40 ; Moinești — Cité 41—42.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ELEMENTE ALOGENE ÎN UNELE AȘEZĂRI ȘI NECROPOLE SÎNTANA DE MUREȘ DIN ZONA BÎRLADULUI

de VASILE PALADE

Cercetările arheologice efectuate în ultimile trei decenii și jumătate în numeroase așezări și necropole de aspect Sîntana de Mureș au îmbogățit substanțial cunoștințele noastre cu privire la etnosul populației considerată a fi implicată în geneza și dezvoltarea acestei culturi [1].

Acestora li s-au adăugat, în mod fericit, descoperirea și cercetarea a numeroase așezări și necropole daco-getice datînd din secolele II—III e.n. atît din Moldova[2] și Muntenia [3] cît și din Transilvania [4] care, la rîndul lor, ne oferă posibilitatea să cunoaștem cu mult mai bine decît în trecut, diferitele aspecte privind structura internă a așezărilor dacice, tipurile de locuințe și alte construcții gospodărești din preajma lor, principalele ocupații, riturile și ritualurile de înmormîntare cît și unele credințe și practici magice și religioase ale daco-geților. Grație acestor valoroase descoperiri acoperind, cronologic, prima jumătate a mileniului întîi al erei noastre, în prezent, spre deosebire de acum 30—35 de ani, dispunem de numeroase și variate fapte arheologice în măsură să faciliteze o analiză aprofundată și să pună în lumina adevărului acuta problemă a apartenenței etnice a populației care a dezvoltat cultura materială și spirituală de aspect Sîntana de Mureș, cunoscute fiind opiniile și formulările care mai circulă încă în literatura arheologică [5].

---

1 Gh. Diaconu, *Tîrgușor, Necropola din sec. III—IV e.n.*, București, 1965, p. 112—127 ; idem, *Mogoșani, Necropola din sec. IV e.n.*, Tîrgoviște, 1971, p. 10—54 ; R. Vulpe, *Izvoare, săpăturile din 1936—1948*, București, 1957, p. 314—317 ; Bucur Mitrea, C. Perda, *Necropole din sec. al IV-lea e.n. în Muntenia*. București, 1966, p. 111—164 ; I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 86—117 ; V. Palade, Dacia NS, XXIV, 1980, p. 320—350 ; idem, Hierasus, anuar 79, 37—40 ; idem. ActaMM, III—IV, 1981—1982, p. 67—77 ; idem. MemAnt, IX—XI, 1985, p. 517—523.

2 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 17—185 ; I. Ioniță, V. Ursachi, *Văleni, o mare necropolă a dacilor liberi*, Iași, 1988, p. 75—98.

3 Gh. Bichir. *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 3—106.

4 D. Protase. ActaMN, VIII, 1971, p. 136—146 ; idem, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie*, București, 1986, p. 73—87 ; I. Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic*, București, 1981, p. 21—46.

5 I. Nestor, Cap. III, Istoria României, vol. I, 1960, p. 687 ; Gh. Diaconu, *op. cit.*, loc. cit. ; Bucur Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 162—164 ; I. Ioniță, *op. cit.*, loc. cit.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Plecînd de la faptul că, în momentul pătrunderii seminţiilor germanice, teritoriile în care s-a dezvoltat cultura Sîntana de Mureş erau locuite de populaţia daco-getică care îşi edifica propria-i cultură materială şi spirituală, se pune problema în ce măsură a influenţat suprapunerea neamurilor germanice asupra dezvoltării obştilor agricole dacice, cum este reflectată arheologic, prezenţa populaţiilor alogene în viaţa comunităţilor băştinaşe în evoluţia lor ulterioară.

Numersoasele aşezări şi necropole daco-getice datînd din secolele I—III e.n. descoperite în spaţiul în care s-a dezvoltat, ulterior, cultura Sîntana de Mureş ne oferă posibilităţi multiple de comparare şi raportare a diferitelor aspecte de cultură materială şi spirituală de tip Sîntana de Mureş la cele daco-getice din secolele anterioare din aceleaşi zone geografice creînd astfel posibilitatea să putem desprinde şi distinge dacă în aspectul cultural Sîntana de Mureş se află forme de cultură xenocrată — de ocupaţie — străină în raport cu cultura materială şi spirituală de tradiţie dacică, cu alte cuvinte dacă poate fi vorba de coexistenţa, fie şi temporară, a mai multor culturi respectiv dacică, gotică şi sarmatică cu preponderenţa substratului dacic, sau de o cultură cu influenţe reciproce.

Spre a putea surprinde eventualele modificări în fizionomia aşezărilor Sîntana de Mureş, în riturile şi ritualurile funerare din necropolele acestora, în raport cu aşezările şi necropolele daco-getice anterioare se impune ca acestea să fie analizate într-o viziune nouă, mai cuprinzătoare, interdisciplinară, în care factorului arheologic să i se asocieze şi antropologia care pot aduce date deosebit de importante în elucidarea problemelor urmărite. Izvoarele literare antice cuprind, la rîndul lor, informaţii extrem de valoroase cu privire la modul de viaţă al neamurilor germanice în migraţie pentru perioada în care acestea se aflau în zonele nord-pontice şi a relaţiilor lor cu populaţia obştilor băştinaşe. În această nouă viziune rezultatele studiilor sociologice cu privire la relaţiile dintre diferitele populaţii migratoare şi obştile agrcole sedentare corelate cu informaţiile izvoarelor literare privind modul de viaţă al neamurilor germanice în migraţie conturează o cu totul altă situaţie în privinţa contribuţiei triburilor geto-taifalice la naşterea şi dezvoltarea aspectului cultural Sîntana de Mureş.

Plecînd de la faptul că pînă la această dată cercetări de mai mare amploare au fost efectuate în aşezarea Sîntana de Mureş de la Bîrlad — Valea Seacă, în cele ce urmează ne propunem să facem o prezentare succintă a rezultatelor obţinute, în măsură să pună în lumină aspectul etnic al populaţiei din aşezarea respectivă. Vor fi luate în discuţie în acelaşi timp şi rezultatele cercetărilor, mai restrînse ca suprafaţă, din aşezările de la Zorleni — Fîntînele şi Banca — Gară aflate relativ aproape de cea de la Bîrlad — Valea Seacă şi importante pentru problema în discuţie.

Topografic, aşezarea de la Bîrlad — Valea Seacă ocupă terenul în pantă lină aflat de o parte şi de alta a pîrîului numit Valea Seacă, pe o distanţă de aproape 1 km în amonte de oraş în partea de nord a aces-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tuia. Pe suprafața cercetată însumînd aproape 2 ha au fost descoperite un număr de 45 de locuințe dintre care 24 de suprafață și 21 bordeie cît și numeroase alte construcții gospodărești ca bucătării de vară prevăzute cu vetre de foc amplasate în preajma locuințelor, gropi menajere și de păstrat provizii, gropi cu caracter magic și de cult, toate răspîndite pe întreaga suprafață cercetată.

Locuințele de suprafață, cu pereții realizați dintr-un schelet de lemn și lipitură de lut, prin forma lor relativ dreptunghiulară și prin prezența vetrei de foc construită uneori dintr-o platformă ovală din lut, direct pe podea sau așezată pe un pat de pietre de rîu, amplasată cu precădere în centrul încăperii, continuă pînă în cele mai mici detalii tipurile de locuințe caracteristice populației daco-getice din secolele II—III e.n. La rîndul lor bordeiele, unele oval-circulare, altele dreptunghiulare, rareori prevăzute cu vetre de foc, își găsesc, de asemenea, corespondențe în toate așezările daco-getice din etapele precedente atît din Moldova cît și din Muntenia și Transilvania[6]. Din acest punct de vedere, singura dovadă că ne aflăm într-o așezare de aspect Sîntana de Mureș datînd din sec. al IV-lea e.n. și nu într-una dacică din secolele II—III e.n. îl constituie ceramica lucrată cu mîna și la roată prezentă din abundență în unele locuințe. Numeroasele cești dacice folosite ca opaițe alături de oalele lucrate cu mîna, unele decorate cu brîu în relief alveolat sau crestat, cu crestături oblice sau alveole dispuse pe margine și pe umeri, cît și ceramica lucrată la roată prin forme și decor, ne fac dovada, la rîndul lor, că locuitorii așezării reprezintă, din punct de vedere etnic, populația autohtonă de origine dacogetică, singura în măsură să păstreze nealterate trăsăturile specifice, imaginea satului tradițional lumii dacice. Obiecții că locuințele și bordeiele se întîlnesc și la alte popoare contemporane culturii Sîntana de Mureș c-t și în alte perioade istorice i se opune faptul, incontestabil, că tipurile de vase lucrate cu mîna și la roata, elementele ornamentale amintite, nu se găsesc decît în locuințele și bordeiele populației de origine dacică, ceramica respectivă prin forme și decor reprezentînd forma de exprimare artistică, limbajul propriu, caracteristic prin excelență numai acestei populații.

Aspectul etnic băștinaș al locuitorilor din așezare este atestat și de existența în preajma locuințelor a unor bucătării de vară evidențiate prin vetre de foc realizate dintr-o lipitură ovală de lut dispusă direct pe pămînt sau așezate pe un pat de pietre mici de rîu aidoma celor descoperite în așezările daco-getice din Moldova și Muntenia sau din Transilvania[7]. Cuptoarele de ars ceramică fină, atît de caracteristice așezărilor dacogetice nu lipsesc din nici una din așezările în discuție, iar în așezarea de la Banca-Gară a fost descoperit un atelier de olărie dispunînd de două cuptoare alimentate din același bordei identic cu cel din așezarea dacogetică de la Butnărești — Neamț[8]. Un atelier asemănător a fost des-

6 Cf. supra nota 2, 3, 4.
7. Ibidem.
8 Gh. Bichir, *Cultura carpică*..., p. 52—57.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

coperit și în așezarea Sîntana de Mureș de la Suceagu, jud. Cluj [9]. În așezare se aflau, de asemenea, un număr de 24 gropi menajere răspîndite pe întreaga suprafață cercetată, care prin profil și conținut sînt identice cu cele descoperite în toate așezările daco-getice din secolele anterioare. Alte 10 gropi de păstrat provizii, unele adăpostite în interiorul unor locuințe sau șoproane special amenajate în acest scop suplinesc, la rîndul lor, aspectul tradițional al așezării respective. Pe suprafața așezării, printre gropile menajere, au mai fost descoperite încă 7 gropi de dimensiuni relativ mari, care prin conținut reflectă existența anumitor practici magice și de cult bine cunoscute la populația daco-getică din secolele anterioare. Astfel, pe fundul gropii nr. 1 cu diametrul de 2,15 m și adîncimea de 1,60 m. se afla un schelet de cîine așezat culcat în poziție de fugă, iar în centrul gropii fusese depusă o cană lucrată la roată din pastă fină cenușie, așezată aplecată ușor cu gura spre vest. Lîngă cană se afla o monedă de bronz bătută în timpul împăratului Filip Arabul și numeroase bucăți de corn de cerb în toate fazele de prelucrare pînă la produsele semifinite din care urmau să se realizeze piepteni de tipul celor care se lucrau în atelierele meșteșugărești din așezare [10]. Faptul că toate obiectele vădesc o depunere îngrijită, intenționată (bucățile din corn de cerb erau așezate pachet), este de natură să ateste că și scheletul de cîine reprezintă o depunere intenționată și nu a ajuns acolo în mod întîmplător, ilustrînd astfel obiceiuri magice și de cult larg răspîndite la populația daco-getică din secolele anterioare așa cum o atestă descoperirile din așezările cercetate din Moldova [11] și Muntenia [12] cît și Transilvania [13] și Banat [14]. Perpetuarea unor astfel de obiceiuri din zestrea spirituală daco-getică, în sînul colectivității din așezarea Sîntana de Mureș de la Bîrlad — Valea Seacă, atestă că însăși populația respectivă descinde, din punct de vedere etnic, din populația daco-getică anterioară moștenindu-i și continuîndu-i credințele și practicile magico-cultuale tradiționale. Asemenea moșteniri din domeniul vieții spirituale daco-getice au fost surprinse și în așezările Sîntana de Mureș de la Zorleni — Fîntînele [15] și Banca — Gară [16] din zona Bîrladului, ele fiind semnalate și în așezarea contemporană de la Gherăseni — Cremenea, jud. Buzău [17].

9 Sorin Cociș, Comunicare prezentată la cea de a XXIV-a sesiune anuală de rapoarte, Arad, 1990.

10 V. Palade, Studii și cercetări de istorie a civilizației populare din România Sibiu, 1981, p. 179—214.

11 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 137—140.

12 Gh. Bichir. *Geto dacii din Muntenia...*, p. 80—85.

13 Al. V. Matei, ActaMP, IV, 1980, p. 232.

14 Doina Benea. Comunicare susținută la cea de a XXIV-a sesiune anuală de rapoarte, Arad, 1990.

15 V. Palade, Comunicare susținută la cea de a XXIII-a sesiune anuală de rapoarte, Sibiu, 1989.

16 Inedit.

17 Eug. Marius Constantinescu, Comunicare susținută la cea de a XXIV-a sesiune anuală de rapoarte, Arad, 19990.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În legătură cu aspectul etnic al locuitorilor din așezarea de la Bîrlad — Valea Seacă rămarcăm faptul că printre numeroasele fragmente de vase lucrate cu mîna din unele locuințe se aflau și fragmente provenind de la cîteva boluri și castroane de dimensiuni mici și mijlocii, care prin structura pastei dar mai ales prin arcuirea marginii spre interior, reproduc tipuri ceramice specifice populațiilor germanice din regiunile de nord ale Europe centrale. Faptul că aceste fragmente de vase apar, în locuințe, totdeauna asociate cu ceramică lucrată cu mîna de factură autohtonă ne determină să presupunem că este vorba de prezența unor indivizi răzleți, de origine germanică, desprinși din cetele tribale care supravegheau zona respectivă și primiți în sînul obștei autohtone formînd, probabil, cupluri familiale mixte.

Sub acest aspect este important de semnalat faptul că și în necropola așezării se aflau unele morminte de inhumație și de incinerație care prin inventarul ceramic lucrat cu mîna și prin unele detalii ale gropilor sepulcrale atestă că acestea aparțin unor indivizi alogeni.

Înainte de a prezenta aceste realități amintim că necropola cuprinde un număr de 547 morminte, dintre care 252 de inhumație și 295 de incinerație în urnă și mai ales fără urnă. Fără să intrăm în detalii remarcăm faptul că aproape toate obiceiurile de înmormîntare surprinse atît în cazul mormintelor de inhumație cît și al celor de incinerație reflectă continuarea unor îndelungate practici rituale întîlnite la populația dacogetică din secolele precedente, acestea regăsindu-se în mare măsură neschimbate în necropola Sîntana de Mureș de la Bîrlad — Valea Seacă [18]. Caracterul etnic majoritar autohton este atestat și de inventarul ceramic lucrat cu mîna și la roată din ambele categorii de morminte din necropolă.

În legătură cu prezența în necropolă a unor morminte de inhumație și incinerație aparținînd unor indivizi alogeni remarcăm faptul, amintit și cu alte ocazii [19], că în necropolă au fost descoperite 15 morminte de inhumație în care printre vasele depuse ca ofrandă se aflau și unele tipuri lucrate cu mîna purtînd amprenta arhaică specifică zonelor germanice din nordul Europei centrale. În alte 10 morminte de incinerație cu urne lucrate cu mîna sau cu resturile cinerare depuse direct în groapă și acoperite cu fragmente de vase lucrate cu mîna, vasele-urnă și fragmentele de vase respective reprezintă oale cu marginea arcuită spre interior și castroane tronconice tipice populațiilor germanice din zonele amintite. Pe această bază se poate estima că mormintele de inhumație și de incinerație în care se aflau vase lucrate cu mîna tradiționale zonei de nord a Europei centrale aparțin, din punct de vedere etnic, populațiilor gototaifalice, vasele respective fiind depuse în morminte ca ofrandă și eventual ca simbol al neamurilor lor. Procentual mormintele atribuite, pe acest criteriu, semințiilor germanice se ridică la aproape 5 %, de unde

18 V. Palade, Comunicare susținută la cel de al XII-lea simpozion național de tracologie, Tulcea, 1989.

19 V. Palade. MemAnt., IX—XI..., p. 520—521 ; idem, ActaMM., III—IV, p. 73—74 ; idem, Hierasus, anuar 79, p. 44—46.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

se desprinde concluzia că componenta goto-taifalică nu putea exercita vreo influenţă în domeniul social-economic. De fapt, se poate spune că situaţia din necropolă, foarte apropiată cu cea din aşezare, are darul să confirme faptul că nu poate fi vorba de grupe de populaţii de neam germanic care să fi convieţuit în aceeaşi aşezare cu populaţia autohtonă ci doar de elemente răzleţe care au abandonat cetele tribale pendulante integrîndu-se, într-o formă sau alta, vieţii sedentare, în obştea sătească de aici. Din acest punct de vedere este interesant de semnalat faptul că în necropola contemporană de la Fălciu — Bogdăneşti, cercetată exhaustiv, dintre cele 96 de morminte de inhumaţie şi 54 de incineraţie cu urnă şi fără urnă, nici unul nu avea vase lucrate cu mîna care să poată fi atribuite neamurilor goto-taifalice. Situaţia diferită din această necropolă aflată pe malul drept al Prutului, la o distanţă de aproximativ 40 — 50 Km. de cea de la Bîrlad — Valea Seacă ilustrează, după opinia noastră, faptul că în unele aşezări nu se aflau indivizi de neam germanic, aşa cum pare să o confirme şi cercetările din aşezările contemporane de la Zorleni — Fîntînele şi Banca — Gară unde, de asemenea, n-au fost descoperite, în stadiul actual al cercetărilor, nici un fel de urne ceramice lucrate cu mîna care să poată fi puse pe seama seminţiilor germanice.

De altfel şi în alte aşezări şi necropole în care au fost descoperite vase lucrate cu mîna de factură nord-germanică, numărul acestora este mult prea redus spre a putea acredita ideea că autohtonii şi alogenii germanici ar fi trăit uneori în aceleaşi aşezări, aşa cum o dovedesc de altfel şi descoperirile din cele cîteva morminte de la Cozia şi Todireni [20] şi Mihălăşeni [21] sau în aşezările de la Hăneşti, Băiceni şi Botoşani [22], din Moldova. Semnificativ este, din acest punct de vedere, faptul că în Muntenia în cele aproape 40 de necropole sau grupuri de morminte descoperite şi cercetate n-au apărut vase lucrate cu mîna care să poată fi atribuite cu certitudine populaţiilor germanice [23]. Asemenea vase au fost descoperite, în schimb, în aşezările de la Bucureşti — Străuleşti [24] şi cea de la Băleni — Români, jud. Dîmboviţa [25]. Privite sub aspectul ponderii goto-taifalilor, în viaţa social-economică a obştilor băştinaşe, aceste descoperiri sînt departe de a atesta presupusa convieţuire a neamurilor germanice cu populaţia locală fie în aceleaşi aşezări fie în aşezări separate. De altfel şi diagnoza tipologică rezultată din studiul antropologic asupra materialului osteologic uman din mai multe necropole, Sîntana de Mureş din Moldova, Muntenia şi Transilvania consemnează un procent cu totul redus al indivizilor atribuiţi componentei germanice, confirmînd şi pe

20 I. Ioniţă, *op. cit.*, p. 92—93, 97.

21 L. Şovan, Comunicare susţinută la sesiunea ştiinţifică a Institutului de Arheologie, Iaşi, 1990.

22 I. Ioniţă, ArhM, IV, 1966, p. 206.

23 Bucur Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 19—110; Gh. Diaconu, Tîrgşor..., p. 75; idem, Mogaşani..., p. 14.

24 M. Constantiniu, Bucureşti, Materiale de istorie şi muzeografie, 6, 1968, p. 61—62, fig. 6/11, 12.

25 Informaţii primite de la colega Luciana Musca căreia îi mulţumim şi pe această cale.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

această cale aceleași realități. Cît despre existența în aria culturii Sîntana de Mureș a unor așezări exclusiv germanice, separate de cele autohtone, deocamdată nu se cunosc, acestea fiind numai presupuse.

În legătură cu apartenența etnică a diferitelor grupuri de populație din cultura Sîntana de Mureș menționăm că în necropola de la Bîrlad — Valea Seacă din cele 259 morminte de inhumație 54 aveau gropile prevăzute cu trepte, pe una sau pe ambele laturi lungi, ori pe unul din capete, unele cu nișă pe o latură și treaptă pe latura opusă. Întrucît obiceiul de a păstra trepte ori de a săpa nișă la gropile sepulcrale este cunoscut numai la sarmați, în etapele precedente am socotit, așa cum am menționat și cu alte ocazii [26], că toate mormintele de inhumație care au gropile prevăzute cu astfel de amenajări interioare aparțin, din punct de vedere etnic, neamurilor sarmatice asimilate la acea dată, în cadrul obștei sătești autohtone înmormîntîndu-și morții în necropola comună. Menționăm de asemenea că în necropola contemporană de la Fălciu — Bogdănești din cele 93 de morminte de inhumație 22 aveau gropile prevăzute cu trepte și nișe reprezentînd, din punct de vedere etnic, componenta sarmatică, în timp ce mormintele care să poată fi atribuite goto-taifalilor lipsesc aici. Remarcăm totuși faptul că într-o necropolă Sîntana de Mureș aflată în partea de sud a comunei Fălciu, distrusă prin amenajarea unei plantații de viță de vie, au fost salvate cîteva vase lucrate cu mîna și la roată, unele dintre cele lucrate cu mîna amintind de ceramica tradițională nord-germanică [27]. Cu toate acestea componenta germanică rămîne cu mult mai slab reprezentată în raport cu cea sarmatică a cărei pondere și răspîndire se proiectează a fi net superioară. În acest sens remarcăm faptul că chiar în cazul unor necropole Sîntana de Mureș cu cea de la Bîrlad — Casa de apă unde au fost salvate și cercetate doar 3 morminte, unul avea groapa prevăzută cu trepte indicînd originea sarmatică a celui înmormîntat.

Prezența oarecum generalizată a sarmaților în necropolele și implicit în așezările Sîntana de Mureș se explică prin asimilarea populațiilor sarmatice în cadrul obștilor autohtone cunoscut fiind faptul că în secolele II—III e.n. aceștia își aveau propriile lor necropole așa cum o atestă cele peste 20 de localități și puncte din zona Bîrladului în care au fost descoperite morminte sarmatice [28]. În acest context procentajul de aproape 10 % al mormintelor sarmatice din necropola de la Bîrlad — Valea Seacă și de 23 % al celor din necropola de la Fălciu — Bogdănești (ambele cercetate integral) este firesc și explicabil. Astfel ipoteza noastră pune în evidență faptul că, din punct de vedere etnic, în așezările și necropolele în discuție, marea majoritate o formează populația autohtonă, după care urmează neamurile sarmatice prezente în toate necropolele cercetate integral sau parțial, pe ultimul loc aflîndu-se neamurile germanice, reprezentate cu mult mai slab și numai în așezarea și necropola

26 Cf. supranota 17.

27 V. Palade. Carpica, IV, 1971, p. 221.

28 V. Palade, Cercetări Istorice (serie nouă). IX—X, Iași, 1978—1979, p. 247—258 ; idem, Hierasus, 1981, p. 69—74.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de la Bîrlad — Valea Seacă și în necropola de la Fălciu — Sud. De altfel, așa cum am remarcat, nici în alte așezări și necropole din Moldova și Muntenia mărturiile arheologice care să-i reprezinte pe goto-taifali nu sînt mai numeroase. Cele cîteva vase de factură nord-germanică descoperite în necropolele și așezările Sîntana de Mureș amintite sînt, după opinia noastră, mult prea puține pentru a atesta convieţuirea numeroaselor neamuri germanice cu populația autohtonă în așezările respective.

Plecînd de la împrejurarea că pînă la această dată, în aria culturii Sîntana de Mureș n-au fost descoperite așezări locuite în exclusivitate de neamurile goto-taifalice se pune firesc întrebarea care era modul de viață al goților, ce fel de relații existau între aceștia și populația autohtonă care locuia în numeroasele așezări existente, așa cum o atestă și cercetările perieghetice în întreaga arie de răspîndire a culturii Sîntana de Mureș ? Pentru că, este știut, izvoarele literare contemporane îi menționează atît pe goți cît și pe taifali etc. ca aflîndu-se în aceste teritorii, sau cel puțin în unele zone din aria culturii Sîntana de Mureș !

În cele ce urmează vom aduce în discuție, cu intenția de a suscita interesul, unele mențiuni din cîteva izvoare literare cu privire la această problemă. Astfel în privința formei de organizare internă izvoarele literare sînt unanime în a-i descrie pe goți și celelalte neamuri germanice în migrație ca alcătuind uniuni tribale, orînduite pe ginți izolate, conduse de șefi ereditari, alcătuite, la rîndul lor din cete organizate după principii militare. Astfel organizate neamurile germanice își duceau viața în tabere formate din care așezate în cerc, tabere despre care Ammianus Marcellinus ne informează că goții le numeau în limba lor „carrago“ [29] și în care aceștia își duceau viața împreună cu intreaga familie în mod permanent cît și în timpul incursiunilor prădalnice în provinciile imperiului sau aiurea, incursiuni care se succedau în unele perioade la intervale de numai 2—3 ani de zile. Menționăm în acest sens invazia gotică din anul 269 cînd flota lor a fost distrusă în Mediterana răsăriteană iar grosul forțelor care cuprindea și femei și copii a fost nimicit la Naissus [30]. O dovadă că goții se aflau cu întreaga familie în tabere, chiar și în teritoriile unde se susține că trăiau în așezări proprii sau împreună cu populația băștinașă, o constituie episodul în care Athanaric își organizează tabăra de lîngă țărmurile rîului Nistru în vederea întîmpinării invaziei hunice. În legătură cu acest episod Ammianus Marcellinus ne informează că după înfrîngere șefii de trib Fritigern și Alaviv îl părăsesc pe Athanaric împreună cu o mare parte a populației [31], pentru ca același autor să consemneze ceva mai departe că „...un mare număr de populații... rătăcesc pe lîngă fluviu Istru răsfirați ici și colo împreună cu ființele lor scumpe“ [32]. Același moment este surprins și de Eunapios care consemnează că hunii surprinzînd pe goți în tabără de

29 Ammianus Marcellinus, XXXI, 7, 6.
30 Panegiricii latini, VII (6) Anonim, II, 2 (cf. Fontes, II, 1970, p. 85).
31 Ammianus Marcellinus, XXXI, 3, 8.
32 idem. XXXI, 4, 2.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

lîngă Nistru „i-au măcelărit iar cei prinși au fost uciși împreună cu femeile și copii lor“ [33].

O sursă interesantă care menționează faptul că goții își duceau viața cotidiană în tabere, în afara satelor băștinașe o constituie scrisoarea unei comunități creștine din jurul Buzăului adresată unei comunități de aceeași credință din Capadocia. Lăsînd la o parte multe din informațiile deosebit de importante din scrisoare reținem faptul că în zona respectivă se aflau mai multe sate băștinașe cu populație creștină și necreștină dar solidară în fața asupritorului, sate în care poposeau vremelnic și unii reprezentanți ai neamurilor gotice cum este cazul predicatorului creștin Sava venit aici să sărbătorească Paștele împreună cu preotul Sansalas, el nefiind locuitor permanent al satului. Din scrisoare rezultă că goții organizați în cete de călăreți cutreierau satele băștinașe atît ziua cît și noaptea, însoțiți de căruțe și dedîndu-se la fărădelegi. Astfel ceata goților în frunte cu Atarid ajunsă în satul în care se afla sf. Sava, se comportă ca niște stăpîni asupra avuției sătenilor dînd dispoziții să fie sacrificate din animalele acestora pentru a fi jertfe zeilor și spre a obliga pe preot și pe sf. Sava să mănînce [34]. Ceata „de tîlhari nelegiuiți“ îi ridică noaptea pe preot și pe sf. Sava transportîndu-i într-o căruță în alt sat în apropierea căruia își aveau tabăra [35]. Că goții nu locuiau în așezări ci în tabere care se mutau dintr-un loc în altul o atestă și textul lui Macarios din Magnezia care amintește că „...țara sciților (goților) este locuită de 12 neamuri de barbari rătăcitori“ [36].

Modul de viață al goților și relațiile lor cu populația în mijlocul căreia trăiau ne este cunoscută și din mențiunile lui Themistios conform cărora „...goții organizați în întocmiri de cete de hoți nu de soldați năvăleau fără veste peste localnicii din apropiere săvîrșind furturi pe care le considerau pradă de război“ [37]. Sozemenos ne informează, la rîndul său, că goții de la nordul Dunării erau“... foarte războinici... și totdeauna pregătiți în arme“ [38], de unde se deduce care erau ocupațiile permanente ale neamurilor gotice răspîndite pe triburi și cete în teritoriile nord dunărene. Cele cîteva izvoare amintite mai sus confirmă concluziile unor sociologi conform cărora goții acționau în cete de călăreți, organizate în forma unor uniuni tribale profesionalizate militar. Numărul acestora nu trebuia să fie prea mare, dat fiind că era suficientă o mînă de ostași care se puteau deplasa rapid cu caii, organizați ierarhic într-o disciplină militară severă. Aceștia erau permanent bine pregătiți în strategia și tactica războinică pentru ca rînd pe rînd să subjuge obștile rurale de pe vaste întinderi geografice și să le țină apoi sub presiunea unei spaime permanente

33 Eunapios, Tom. I, fragm. 42 (cf. Fontes, II, 1970, p. 241).

34 Acta Sanctorum, ASS, II, 3, 4.

35 Apud, P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 22—23.

36 Apud, M. Pippidi, Contribuții la istoria veche a României, București. 1967, p. 496.

37 Themistios, Discursul XX, 133—140.

38 Sozomenos, I, 8, 8.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

prin raiduri de înfricoşare şi pedepsire [39]. Că acesta era modul de viaţă al goţilor, în sensul că ei nu se ocupau cu agricultura şi creşterea animalelor, rezultă şi din relatările lui Ammianus Marcellinus privind îngăduinţa obţinută de la împăratul Valens ca goţii de sub conducerea lui Alaviv şi Fritigern să treacă Dunărea şi să lucreze ogoarele din părţile Traciei. [40]. Aceştia însă condiţionează pacea de permisiunea ca ei „...să pună stăpînire pe toate animalele şi roadele de acolo" [41] şi nu să lucreze pămîntul. Iordanes, la rîndul său, comentînd aceste împrejurări consemnează că goţii de sub conducerea celor doi şefi, după ce au ajuns pe pămînturile Traciei „...au început să se comporte nu ca nişte noi veniţi şi străini ci să comande ca cetăţeni stăpîni, unor simpli posesori şi să ţină sub autoritatea lor cu depline puteri toate regiunile ...pînă la Dunăre" [42]. De altfel, aşa cum consemnează şi Acta Sanctorum [43], acest mod de comportare îl avuseseră şi faţă de obştile agricole băştinaşe, de la nordul Dunării cît timp trăiseră în aceste teritorii. În această privinţă multe probleme ridică consemnările datorate lui Ammianus Marcellinus în legătură cu episodul organizării, de către Atanaric a încercării de a se opune invaziei hunice pe Nistru. Una dintre probleme se referă la faptul că în tabăra organizată pe Nistru era adunată întreaga populaţie gotică aflată la acea dată la nordul Dunării [44]. Ori în condiţiile în care goţii ar fi trăit în aşezări stabile, ocupîndu-se cu agricultura şi creşterea vitelor, cum se susţine încă, rămîne de neînţeles ce raţiuni de siguranţă sau de altă natură ar fi putut determina o populaţie cu familiile răspîndite pe întreg teritoriul Moldovei, Munteniei şi o bună parte din cel al Transilvaniei să-şi părăsească casele şi bunurile gospodăreşti spre a se deplasa şi stabili în tabăra de pe malurile Nistrului ? După cum de neînţeles rămîne şi de ce după înfrîngerea suferită populaţia gotică, bătrîni, femei şi copii rămaşi în viaţă în loc să se retragă la casele lor o mare parte pleacă sub conducerea lui Alaviv şi Fritigern solicitînd să fie primiţi în imperiu, iar altă parte îl urmează pe Athanaric stabilindu-se în Caucaland ! Cunoscut fiind că populaţia băştinaşă a rămas pe loc supunîndu-se dijmei impusă de huni se pune, în mod firesc, întrebarea de ce neamurile gotice, în cazul că trăiau în aşezări şi se ocupau cu agricultura n-au adoptat aceeaşi atitudine, ce anume era incompatibil între modul lor de viaţă şi cel hunic determinîndu-i pe goţi să părăsească în masă teritoriile în care locuiseră timp de mai bine de un secol ? Din analiza izvoarelor literare rezultă că motivul care făcea incompatibilă coexistenţa neamurilor gotice cu hunii în aceleaşi teritorii era modul de viaţă bazat pe aceleaşi surse de existenţă atît al goţilor cît şi al hunilor şi anume perceperea tributului, asigurarea celor de trebuinţă

39 H. H. Stahl, *Teorii şi ipoteze privind sociologia orînduirii tribale*, Bucureşti, 1980, p. 155.
40 Ammianus Marcellinus, XXXI, 4, 5.
41 Idem, XXXI. 12, 8.
42 Iordanes, Getica, 137 (Cf. Fontes II, 1970, p. 427).
43 Cf. supranota 32.
44 Ammianus Marcellinus, XXXI, 3, 5 ; idem, 3, 8 ; idem, XXXI, 4, 5.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

pentru trai de la obștile agricole băștinașe. Fuga goților din fața hunilor își are explicația tocmai în modul de viață al ambelor populații migratoare bazat pe impunerea tributului în produse agricole și de altă natură asupra populației sedentare și faptului că, așa cum remarcă unii sociologi și istorici români și străini „...formațiunile gotice au rămas multă vreme niște armate instalate în tabere în ținuturile de unde își procurau cele necesare aprovizionării, că regatele lor, chiar și cele mai puternice au continuat să fie niște tabere nomade conduse de aristocrați războinici“ [45].

Astfel izvoarele literare ne aduc suficiente dovezi din care se desprinde faptul că neamurile germanice migratoare aflate în secolul al IV-lea e.n. în teritoriile de la nordul Dunării nu se ocupau cu activitățile agricole și nici nu locuiau în așezări stabile ci în tabere pendulante, procurîndu-și produsele de trebuință atît prin acțiuni de jaf cît și pe seama dijmei permanente percepute de la populația obștilor agrare sedentare. Aceasta și explică, după opinia noastră, puținătatea unor mărturii arheologice care să ne permită să putem include și populațiile goto-taifalice printre făuritorii și purtătorii culturii materiale și spirituale de aspect Sîntana de Mureș de pe teritoriul țării noastre. Faptul că această cultură își continuă evoluția nestingherit și după trecerea goților în imperiu este cea mai autentică dovadă cu privire la caracterul etnic autohton daco-roman al populației care dezvoltă fără întrerupere aspectul cultural Sîntana de Mureș. Numărul cu totul redus al obiectelor arheologice susceptibile să fie atribuite populațiilor goto-taifalice, și acestea aflate în foarte puține așezări și necropole, rezultă tocmai din modul de viață al acestora. Puțina ceramică lucrată cu mîna de tradiție germanică existentă în cîteva așezări și necropole Sîntana de Mureș nu reprezintă masa goto-taifalică propriuzisă ci doar pe unii dintre indivizii care se rupseseră de viața tribală militară de tabără și se integraseră în comunitățile agricole sedentare daco-romane. Este prin urmare posibil ca din punct de vedere antropologic în unele necropole Sîntana de Mureș să se afle un număr mai mare de morminte aparținînd unor cete goto-taifalice aflate cu taberele în preajma satelor respective înmormîntîndu-și pe cei decedați în necropola satului, dar aceasta nu poate avea nici o legătură cu etnosul culturii materiale și spirituale de aspect Sîntana de Mureș, cu făuritorii și purtătorii acestei culturi care se dovedește a fi prin esență daco-romană.

45 P. P. Panaitescu, *op. cit.*, loc. cit.; idem, *Introducere la istoria culturii românești*. București, 1969, p. 75—79; H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 135, 155, 167; Guido A Mansuielli, *Civilizațiile Europei vechi*, Ed. Meridiane, 1978, vol. II, p. 75, 96—97; N. Iorga, *Cugetare și faptă germană*, Iași, 1918, p. 23.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ELEMENTS ALLOGÉNES DU QUELQUES ÉTABLISEMENT ET NÉCROPOLÈS SÎNTANA DE MUREȘ DE LA ZONE DÈ BÎRLAD

Résumé

L'auteur présente la psysionomie de l'établissement et de la grande nécropole d'aspect Sîntana de Mureș de Bîrlad (Valea Seacă), datée en IV-ème—V-ème siècle de n.è, insistant sur la typologie des habitations ainsi que sur les rites et les rituels funeraires suspris dans la nécropole. La même analyse on fait sur les habitations de Zorleni — Fîntînele et Banca-Gară, ainsi que sur les rytes et les rituels funeraires des nécropoles de Fălciu-Bogdănești, Fălciu-sud et Bîrlad-Casa de Apă.

Par l'analyse aprofondée des habitations, de la céramique, des rites et des rituels funeraires. l'auteur arrive à la conclusion. que les établissements et les nécropoles d'aspect Sîntana de Mureș appartiennent en majorité à la population autochtone daco-romaine qui développe la culture matérielle et spirituelle traditionelle daco-gétiqué.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

TOPOARE DIN SECOLELE X—XI DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL BACĂU

de ALEXANDRU ARTIMON

O contribuție remarcabilă a arheologiei românești o constituie cercetarea temeinică a civilizației din secolele X—XI și cu acest prilej identificarea, încadrarea cronologică și atribuirea etnică a culturii de tip Dridu de pe teritoriul României [1].

În Moldova, pe baza unor sistematice cercetări arheologice au fost depistate peste 200 de așezări din secolele X—XI [2]. An de an cercetările sistematice, descoperirile făcute întîmplător cu diferite prilejuri, îmbogățesc cunoștințele noastre privind civilizația materială și spirituală din această perioadă istorică.

Între descoperirile mai importante întreprinse în Moldova și care se referă la secolele X—XI le menționăm pe cele de la Spinoasa—Iași [3], Dănești—Vaslui [4], Prodana—Bîrlad [5], Sendreni—Galați [6], Băiceni—Iași [7], Dodești—Vaslui [8], Oituz—Bacău [9] etc.

În cunoașterea culturii materiale și spirituale din aceste vremuri, merită să relevăm descoperirea unor numeroase obiecte (ceramică, unelte, podoabe și monede). Ele au fost găsite ca urmare a unor sistematice cercetări arheologice, dar și cu prilejul unor descoperiri întîmplătoare.

---

1 I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème de Proto Roumaine. La civilisation de Dridu*, în *Dacia*, N. S. II, 1958, p. 371-382.

2 Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V — XI e.n.*, Iași, 1987, p. 101.

3 A. Nițu și D. Teodor, *Șantierul arheologic Spinoasa*, în *Materiale*, V. 1959, p. 485-491 ; A. Nițu, D. Teodor și Emil Zaharia, *Șantierul Spinoasa — Erbiceni*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 531-537 ; Dan Gh. Teodor și Em. Zaharia, *Șantierul arheologic Spinoasa — Erbiceni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 35-38.

4 M. Petrescu — Dîmbovița și Em. Zaharia, *Sondajul arheologic de la Dănești — Vaslui*, în *Materiale*, VIII. 1962, p. 52-56.

5 Săpături întreprinse de Dan Gh. Teodor și V. Palade, în 1960, continuate de V. Spinei în anii 1970-1975 (inedite).

6 Dan Gh. Teodor, *Descoperirile arheologice de la Șendreni — Galați*, în *Danubius*, I, Galați, 1967, p. 129-135.

7 I. Ioniță, și V. Spinei, *Așezarea prefeudală tîrzie de la Băiceni — Siliște*, în *Arh. Mold.*, VII, 1972, p. 307-323.

8 Săpături întreprinse între anii 1967-1975 de către Dan Gh. Teodor și G. Coman (inedite).

9 Dan Gh. Teodor, C. Buzdugan și I. Mitrea. *Descoperirile arheologice de la Oituz (jud. Bacău)*, în *Carpica*, II, 1969, p. 309-321.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Aceste materiale au permis precizarea conținutului culturii Dridu din secolele X—XI, încadrarea cronologică a unora din complexele aparținînd timpului respectiv, cît și ariei de răspîndire a acestei culturi.

Pe baza studierii acestor materiale se pot emite ipoteze asupra ocupațiilor principale ale locuitorilor din secolele X—XI, a cunoașterii stadiului de dezvoltare al forțelor de producție.

Între obiectele relevante pentru cunoașterea ocupației locuitorilor, a necesităților lor de apărare menționăm topoarele din fier descoperite la Cîmpineanca—Vrancea, Epureni, Averești—Vaslui, Fundu Herței—Botoșani [10], cît și în alte puncte ale Moldovei.

Pe teritoriul județului Bacău au fost descoperite topoare din această perioadă istorică la Orbeni, Tăvădărești, Găiceana, Nănești—Parincea.

În anul 1960 cu prilejul unor lucrări agricole s-a descoperit în vatra satului Orbeni, pe malul drept al pîrîului cu același nume, un topor care a intrat ulterior în colecția preotului Ungureanu Constantin, din această localitate. Este cazul să arătăm că această colecție se compune din interesante obiecte etnografice, dar și cîteva obiecte istorice de o deosebită valoare [11].

Toporul de luptă de la Orbeni are muchia dreptunghiulară, părțile laterale ale găurii de fixarea cozii fiind lățite și formînd de o parte și de alta cîte un triunghi cu vîrful ușor rotunjit. Tăișul de formă dreptunghiulară se unește cu porțiunea unde se află gaura de fixare printr-un trunchi destul de lung și ușor curbat, aproape pătrat în secțiune, față de care tăișul este dispus asimetric. Are lungimea maximă de 20 cm, lungimea lamei tăișului de 17 cm, iar lățimea lamei tăișului este de 5 cm. Diametrul găurii de înmănușare este de 4 x 3,5 cm (fig. 1/1, 2). Toporul de la Orbeni are asemănări cu exemplare aproape identice găsite la Radovanu [12] și Nănești—Parincea [13]. Considerăm că acest topor poate fi datat în secolele X—XI.

Un alt topor de luptă din această perioadă istorică a fost descoperit în satul Tăvădărești, comuna Dealul Morii, județul Bacău și care a fost donat muzeului de istorie din Bacău în anul 1967, de conducerea școlii din localitate [14]. Este un topor cu muchia dreptunghiulară, părțile laterale ale găurii de fixarea cozii sînt lăsate de o parte și de alta, încît cele două prelungiri descriu un oval. Corpul său este aproape dreptunghiular în secțiune. Toporul are lungimea maximă de 16,5 cm, iar lățimea tăișului este de 3,8 cm (fig. 1/3,4). Toporul de luptă de la Tăvădărești este ase-

10 Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 109.

11 Toporul a fost descoperit de săteanul Untea Vasile în jurul anului 1960. În 1986 el a predat acest topor preotului Ungureanu Constantin, care ne-a oferit spre studiu și publicare acest interesant topor pentru care îi mulțumim și pe această cale.

12 Maria Comșa și Elena Gheannopoulos, *Unelte și arme din epoca feudală descoperite la Radovanu (jud. Ilfov)*, în *SCIV*, 4, 1969, p. 618, fig. 1/1.

13 Al. Artimon, *Valorificarea științifică și muzeistică a unor obiecte medievale din colecția Muzeului de Istoria din Bacău*, în *Carpica*, VII. p. 315, fig. 1/1.

14 Toporul este inventariat la nr. 6.387, iar o descriere a lui a fost făcută de Al. Artimon, *op. cit.*, p. 315, fig. 1/2.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mănător celor descoperite pe teritoriul României la Radovanu [15], Dragosloveni [16], Cîmpineanca [17] și București [18], datate în secolele X—XI.

În colecția învățătorului Aparu Alexandru din Găiceana se află un topor de luptă, găsit cu ani în urmă în vatra satului [19]. Toporul are muchia dreptunghiulară, iar părțile laterale ale găurii de fixarea cozii sînt ușor rotunjite. Tăișul de formă dreptunghiulară și care este mai scurt într-o parte, se unește cu porțiunea unde se află gaura de fixare printr-un trunchi destul de lung și drept, aproape pătrat în secțiune, față de care tăișul este dispus asimetric. Are lungimea maximă de 13,5 cm, iar lățimea tăișului este de 2,6 cm. Diametrul găurii de înmănușare este de 3,3 x 3 cm (fig. 2/1, 2).

Toporul de luptă descoperit la Găiceana, deși de dimensiuni mai reduse, își găsește analogii în descoperirile de topare de la Radovanu [20], Orbeni [21] și Nănești—Parincea [22] și se datează în secolele X—XI.

În anul 1967 s-a descoperit în vatra satului Nănești, din comuna Parincea, județul Bacău un topor de luptă care a intrat în colecțiile muzeului de istorie prin donație [23]. Este un topor cu muchia dreptunghiulară, părțile laterale ale găurii de fixarea cozii fiind lățite și formînd de o parte și de alta cîte un trunchi cu vîrful ușor rotunjit. Tăișul de formă dreptunghiulară se unește cu porțiunea unde se află gaura de fixare printr-un trunchi destul de lung și ușor curbat, aproape pătrat în secțiune, față de care tăișul este dispus asimetric. Are lungimea maximă de 19,6 cm, iar lățimea lamei tăișului de 4,5 cm. Diametrul găurii de înmănușare este de 3 x 3,6 cm (fig. 2/3, 4). Acest topor își găsește analogii în descoperirile similare de la Radovanu [24] și Orbeni [25], datate în secolele X—XI.

Descoperirea acestor topoare cu dublă funcționalitate de luptă sau pentru îndeletniciri gospodărești vin să întregească imaginile noastre privind modul în care au fost confecționate aceste unelte, oferind în același timp, alături de alte obiecte de fier cunoașterea stadiului de dezvoltare a forțelor de producție din secolele X—XI.

15 Maria Comșa și Elena Gheannopoulos, *op. cit.*, în *SCIV*, 4, 1969, p. 628, fig. 1/2

16 Maria Comșa și Gh. Constantinescu, *Depozitul de unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperite la Dragosloveni (jud. Vrancea)*, în *SCIV*, 20, 1969, 3. p. 421, fig. 5/9.

17 Ioan Mitrea și Victor Nămoloșanu, *Cercetări arheologice în așezarea de la Cîmpineanca*, în *Studii și cercetări științifice*, editată de Institutul Pedagogic Bacău în anul 1974, p. 66, fig. 7/3.

18 *Istoria orașului București*, I, 1965, p. 67/5.

19 Mulțumim și pe această cale învățătorului Aparu Alexandru pentru amabilitatea de care a dat dovadă oferindu-ne spre publicare acest topor.

20 Maria Comșa și Elena Gheannopoulos, *op. cit.*, p. 618, fig. 1/5.

21 În prezentul articol ne referim și la toporul descoperit la Orbeni și aflat în colecția preotului Ungureanu Constantin.

22 O succintă descriere vezi la Al. Artimon, *op. cit.*, p. 315.

23 Vezi Al. Artimon, *op. cit.*, p. 315.

24 Maria Comșa și Elena Gheanopoulos, *op. cit.*, p. 618, fig. 1/5.

25 Vezi nota 21.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În același timp, găsirea lor în diferite zone ale județului Bacău ne oferă posibilitatea cunoașterii ariei de răspîndire a civilizației materiale din aceste vremuri.

Este necesar să arătăm că în afara acestor obiecte, pe teritoriul județului Bacău au fost găsite și alte materiale din secolele X—XI. În primul rînd ne referim la monede și care ne oferă posibilitatea cunoașterii unor apsecte de ordin economic. Astfel la Bacău a fost descoperită o monedă de bronz, emisiune de la Ioan Tzimisces [26]. Tot din această vreme menționăm găsirea unui tezaur de la Cleja—Bacău cu monede din prima jumătate a secolului al X-lea [27].

Merită să relevăm și descoperirea unor fragmente ceramice în diferite puncte ale județului. În același timp trebuie să arătăm că pînă în prezent nu s-au făcut săpături sistematice, decît într-o singură așezare din această perioadă istorică și ne referim la cea de la Oituz [23].

În viitor se impune o cercetare sistematică asupra epocii secolelor X—XIII de pe teritoriul județului Bacău, în vederea cunoașterii mai în profunzime a civilizației evului mediu timpuriu.

AXES FRONE THE X—TH AND THE XI—TH CENTURIES

Summary

In this work autor presents four axes discovered in Orbeni, Tăvădărești, Găiceana and Nănești.

The axes discovered in Orbeni. Găiceanca and Nănești belong to the group of narrow edge axes (the X-th and XI-th century).

The Tăvădărești axe belongs to the group of flat blade axes, (datcal also the X-th and the XI-th century).)

The author refers at the historical significance of these discoveries and the importance of their integration in the material end spiritual culture of the X-th and the XI-th centuries, together with other important historical objects.

26 V. Căpitanu, *Descoperiri de monede antice și bizantine*, în *Carpica*, 1971, p. 291, pl. V/43, publicată ca fiind de la Nicefor II..

27 I. Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul României*, în *SCN*, I, 1957, p. 198-199.

28 Dan Gh. Teodor, C. Buzdugan și I. Mitrea, *op. cit.*, p. 309-321.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

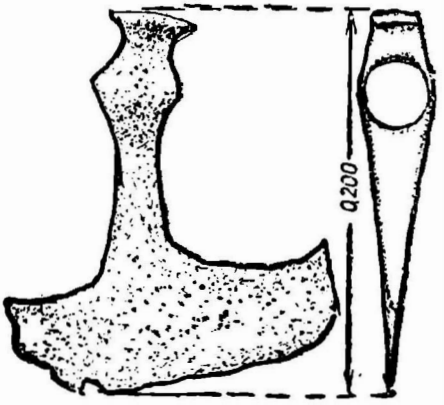

1

2

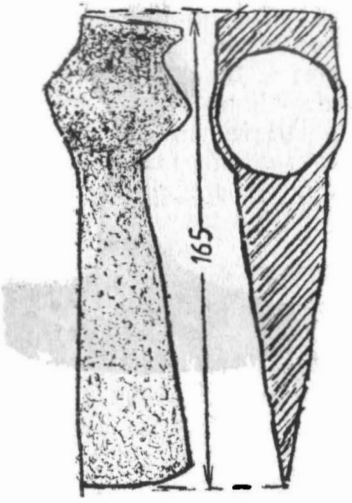

3

4

Fig. 1. Topoare din secolele X — XI descoperite în județul Bacău.
Fig. 1. Axes frone the X — TH and the XI — TH century.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

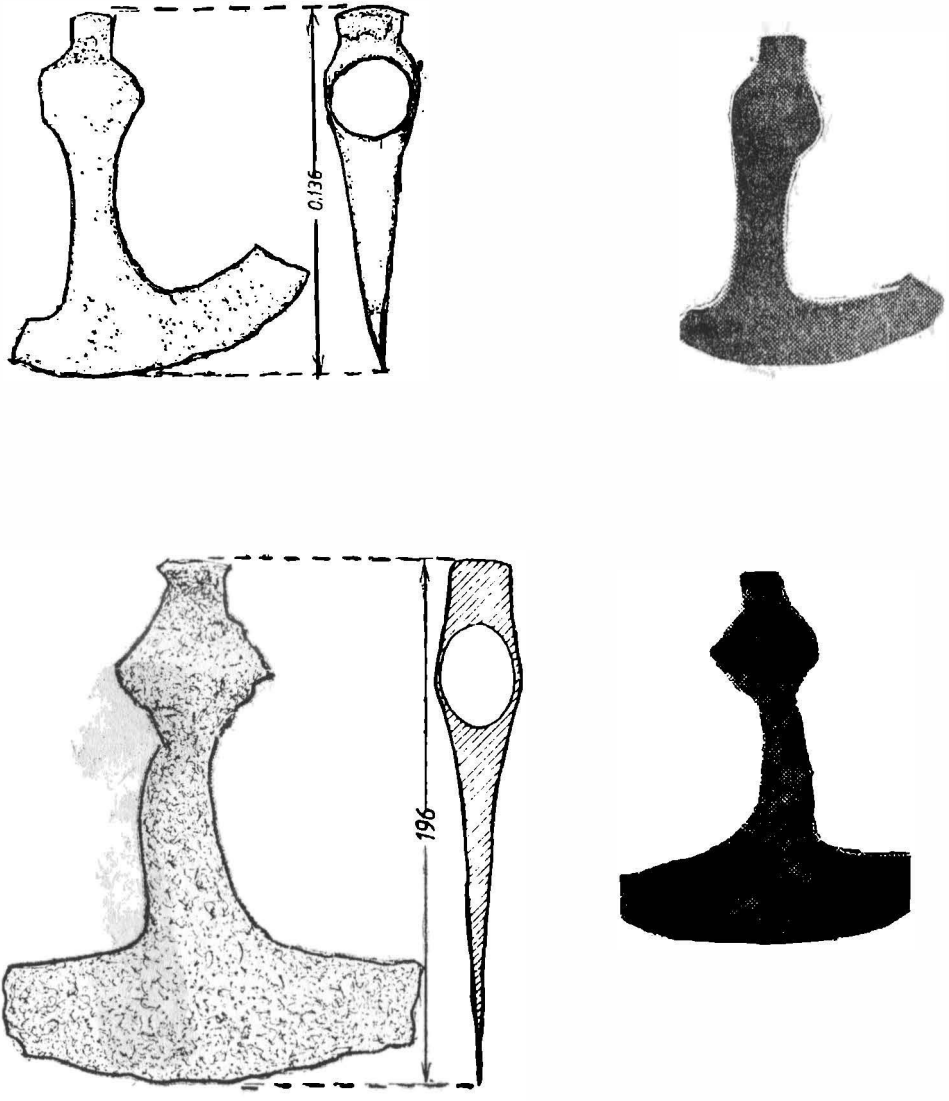

Fig. 2. Topoare din secolele X — XI descoperite în județul Vaslui.
Fig. 2. Axes frone the X — TH and the XI — TH century.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA TG. TROTUȘ DIN ANII 1987 — 1989

de ALEXANDRU ARTIMON

Problema genezei și evoluției istorice a orașului medieval Tg. Trotuș a constituit o preocupare permanentă a istoricilor reflectată în studierea temeinică a izvoarelor scrise, dar și cercetarea arheologică [1].

În domeniul investigațiilor arheologice s-au obținut rezultate remarcabile care au adus contribuții deosebite la începuturile și dezvoltarea acestui oraș românesc situat în Valea Trotușului, lîngă o veche și însemnată ocnă de sare și totodată în locul unde începea drumul care, suind pe apa Oituzului, răspundea în Transilvania la Bretc și de acolo, prin Tîrgul Secuiesc, la Brașov.

În acest sens relevăm că cercetările arheologice întreprinse la Tg. Trotuș în perioada 1976-1986, în zona de nord a localității, la locul „Țarna Nouă" s-au soldat cu descoperirea a numeroase locuințe, cuptoare, ateliere meșteșugărești și gropi menajere. De asemenea, menționăm dezvelirea fundațiilor unei vechi biserici românești din secolul al XIV-lea, cît și a unui întins cimitir din veacurile XV — XVII [2]. Cu acest prilej s-au găsit unelte meșteșugărești și agricole, obiecte de podoabă, arme, piese de echipament și harnașament, accesorii de îmbrăcăminte și încălțăminte, piese provenind de la locuințe, ceramică de uz casnic și ornamentală, monede.

Investigațiile arheologice ne-au dat posibilitatea să ne formăm o viziune mai concludentă despre geneza și evoluția acestui oraș. În măsura posibilităților am urmărit o cercetare metodică care să ne permită rezolvarea multiplelor aspecte din istoria acestui centru urban (evoluția în timp a perimetrului orașului, modul de dispunere și tehnica de construire a locuințelor și a celorlalte obiective, monumentele de arhitectură, străzile, situația economică a locuitorilor lui, circulația monetară etc.).

1 În acest sens vezi articolul Al. Artimon, *Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina datelor istorico-arheologice*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 93—137 (A se consulta notele 10—47 și 92—107).

2 Rezultatele investigațiilor arheologice au format obiectul unor studii și articole apărute în diverse reviste și publicații. Vezi pentru aceasta nota 1 de la studiul lui Al. Artimon, *Descoperirile arheologice de la Tg. Trotuș din anii 1983—1986*, în *Carpica*, XVIII—XIX, 1987, p. 319.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cu toate rezultatele bune obținute în cei unsprezece ani de cercetare (1976-1986), am constatat că mai sînt încă numeroase probleme nerezolvate în explicarea unor aspecte din viața economico-socială și spirituală a acestui oraș românesc. În primul rînd, n-am reușit să surprindem toate laturile perimetrului vechi din vatra orașului. Nu s-au identificat toate monumentele de caracter civil și cultual din zona veche a orașului. N-am reușit să identificăm căile de acces și alte elemente legate de arhitectura civilă și religioasă a acestui important centru urban din sud-vestul Moldovei în secolele XIV — XVII.

Pentru elucidarea tuturor aspectelor legate de geneza și evoluția acestui oraș, ne-am propus continuarea cercetărilor pe o perioadă mai lungă de timp. Acest lucru a fost determinat și de anumite condiții obiective lipsa unor fonduri financiare mai substanțiale, a terenului care nu este permanent liber pentru cercetare, a inexistenței unor mijloace moderne de investigație arheologică.

În acest scop cercetările arheologice au continuat în anii 1987-1989. Rezultatele lor sînt deosebit de relevante și ne-au oferit multe răspunsuri la întrebările ce le-am enunțat mai sus. Ne propunem să valorificăm aici rezultatele săpăturilor arheologice pe care le-am întreprins la Tg. Trotuș în anii 1987- 1989.

În vara anului 1987 prin trasarea secțiunii XXIV în lungime de 160 m și lățime de doi metri, orientată nord-sud și paralelă cu secțiunea VIII trasată în 1980, s-a urmărit studierea mai metodică a zonei de est a orașului, prin depistarea de noi locuințe, ateliere meșteșugărești, cuptoare, gropi menajere și descoperirea unor noi obiecte care să ne ofere posibilitatea îmbogățirii cunoștințelor noastre privind începuturile și dezvoltarea acestui centru urban (fig. 1) [3].

Din analiza cercetărilor arheologice a reieșit că stratigrafia terenului corespunde cu cele constatate între anii 1976-1986. Astfel, la baza săpăturii există un sol de culoare galbenă, urmat de un strat de pămînt cu nuanțe galben-murdar, cu urme de locuire din epoca neolitică. Deasupra acestuia se află un strat de pămînt de culoare cenușiu deschis ce conține bogate urme de materiale arheologice corespunzînd nivelului de locuire din secolele XIV — XV. Stratul imediat următor de culoare cenușiu închis care la rîndul lui este deosebit de consistent în materiale arheologice corespunde nivelului de locuire din secolele XVI — XVII.

În sfîrșit, deasupra acestui strat în care numai la bază apare un material arheologic unitar (sfîrșitul secolului al XVII-lea), în rest el fiind destul de amestecat (mai mult ca sigur din cauza arăturilor adînci efectuate cu tractorul și care au ajuns uneori pînă la 0,40 m adîncime), se află stratul arabil actual.

Cu acest prilej s-a dovedit din nou că cel mai vechi nivel de locuire umană aparține epocii neolitice. Într-adevăr, în stratul de pămînt de

3 Rezultatele cercetărilor din 1987 au fost prezentate la sesiunea anuală de rapoarte arheologice de la Pitești din 25 martie 1988 prin comunicarea *Așezarea urbană de la Tg. Trotuș, jud. Bacău.*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

culoare galben-murdar au fost descoperite fragmente ceramice destul de corodate, ce provin de la vase din această epocă istorică. Menționăm descoperirea unei fusaiole în caroul 46, la adîncimea de 0,70 m, aparținînd culturii Cucuteni.

Pe toată suprafața secțiunii XXIV, s-a observat că în stratul de pămînt de culoare cenușiu deschis există numeroase fragmente ceramice caracteristice secolelor XIV — XV, dar și obiecte de fier (cuie, piroane, scoabe, topoare, cuțite, unelte meșteșugărești și agricole) din aceeași perioadă istorică.

Deosebit de relevante și interesante sînt cercetările întreprinse în zona carourilor 54-56 din cadrul acestui șanț și care s-au finalizat cu descoperirea a numeroase bucăți de zgură ce ar proveni de la un atelier meșteșugăresc și care n-a putut fi identificat.

Reamintim aici că în perimetrul carourilor 68-70 a fost identificat *o locuință din secolul al XV-lea (L 27)*, dar care n-a putut fi cercetată integral din cauza distrugerii ei prin acțiunea conștientă a actualilor locuitori ce-au realizat în suprafața respectivă un siloz și care se adîncea în pămînt pînă la 0,50 m. Din constatările întreprinse a reieșit că era o locuință de formă rectangulară, din care latura surprinsă de noi avea 4,25 m (fig. 2).

Alături de această locuință, în imediata ei apropiere a fost depistată *o groapă menajeră* care făcea parte integrantă din acest complex. Groapa era de forma aproximativ circulară, cu pereții oblici, avînd diametrul de 2,00 m și fiind săpată pînă la adîncimea de 1,75 m față de nivelul actual de călcare și de 1,30 m față de nivelul de atunci de săpare (fig. 2). În umplutura pămîntului scos din groapă s-au descoperit numeroase fragmente ceramice, unele întregibile, oase de animale și obiecte din fier. Din punct de vedere stratigrafic și pe baza materialului arheologic reiese că groapa a fost săpată în a doua jumătate a secolului al XV-lea și a fost folosită pînă în primele decenii ale veacului al XVI-lea (fig. 2).

Între obiectele arheologice găsite în groapă, menționăm un urcior, de formă bitronconică, ars la roșu, dintr-o pastă de foarte bună calitate, bină frămîntată, avînd ca degresant nisip fin cernut. Are gura foarte îngustă (de 3,7 cm), iar baza ei marcată de o nervură, de care a fost prinsă toarta lată cu două șănțuiri. Gîtul urciorului este înalt și îngust, iar pe umărul lui se observă că este decorat cu o bandă de șapte linii în val, baza este dreaptă de 10 cm și înălțimea vasului de 37,4 cm (fig. 3/1). Tipuri asemănătoare de urcioare cu cel descris mai sus au fost găsite la Baia [4] și sînt datate în secolul al XV-lea.

În groapă s-au găsit două capace ce fac parte din tipul clasic care se regăsesc în toate așezările vremii. Ele au gura circulară, cu buza evazată și albiere interioară, cupola, bine conturată, are în centru un buton profilat.

4 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV—XVII, I*, Iași, 1980, p. 118, fig. 81/2.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Unul din capace, ars oxidant, este lucrat la roata rapidă, de formă conică, cu gura larg deschisă, cu dimensiunile de 15,5 cm, înălțimea de 8,2 cm, iar butonul circular de 5 cm și avînd la partea exterioară o șănțuire circulară (fig. 3/3). Celălalt capac, lucrat la roată rapidă, ars oxidant, are înălțimea de 6,8 cm, diametrul gurii de 17 cm și al butonului de 3,8 cm (fig. 3/2). Ambele capace sînt datate în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

De asemenea s-au găsit și alte numeroase fragmente ceramice, între care remarcăm o toartă de la o cană, lucrată dintr-un lut de foarte bună calitate, arsă reducător și care este prevăzută cu două șănțuiri (fig. 3/7).

În afara ceramicii, în umplutura pămîntului scos din groapă s-au găsit și obiecte din fier. Menționăm o cataramă de formă rectangulară, un vîrf de săgeată de tipul celor cu peduncul, un belciug, un fragment de la o zăbală, un fragment de la o potcoavă de cabalină și un ac de păr (fig 4-6, 8-10). În groapă s-au descoperit și două fragmente de seceri, ceea ce ne dovedește că orășenii se ocupau și cu cultivarea cerealelor.

Cercetările arheologice întreprinse în cadrul secțiunii XXIV s-au soldat și cu dezvelirea integrală a unei *locuințe* (L 28) [5] în carourile 76—77, de formă rectangulară, cu laturile mari de 2,50 x 2,00 m și cu un pridvor de acces situat în partea de est cu dimensiunile de 1,50 x 1,40 m (fig. 4). Din analiza stratigrafică, a materialelor arheologice, a reieșit că această locuință a fost construită la începutul secolului al XVI-lea și a durat pînă în primele decenii ale veacului al XVII-lea (fig. 4). Este posibil ca această locuință să fi avut și o pivniță, întrucît adîncimea maximă față de nivelul actual de călcare se află la 1,70 m.

În umplutura pămîntului scos din locuință s-au găsit numeroase fragmente ceramice ce proveneau de la vase de diferite tipuri (oale, cănі, urcioare, străchini, pahare, capace etc.), obiecte de os și obiecte de fier (cuie, piroane, scoabe, cuțite, piese de harnașament etc.).

Între materialele ceramice menționăm o oală cu două torți, lucrată la roata rapidă, dintr-un lut de bună calitate, în compoziția căruia intra un nisip cu mici pietricele, precum și granule, arsă oxidant. Vasul are corpul svelt, gura larg deschisă, buza dreaptă, fiind decorată la partea superioară cu linii paralele orizontale ce se repetă pe umărul vasului și care se termină cu o linie în val. Vasul are înălțimea de 34 cm, diametrul gurii de 21,7 cm și al bazei de 16, 1 cm (fig. 5/1). Vasul descris mai sus se datează la începutul secolului al XVI-lea.

Un alt vas descoperit în locuință este o cană lucrată la roata rapidă, arsă reducător, cu înălțimea de 11,1 cm, diametrul gurii de 9,4 cm și al bazei de 5,8 cm. Acest obiect are toarta ruptă din vechime și este datat la începutul veacului al XVI-lea (fig. 5/2).

De asemenea menționăm o oală cu toartă, lucrată la roata rapidă, arsă oxidant, cu buza dreaptă, avînd înălțimea de 17,6 cm, diametrul gurii de 13,1 cm și al bazei de 9,3 cm (fig. 5/3).

5 Numerotarea locuințelor s-a făcut în ordinea cercetării lor.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În locuință s-a descoperit și o interesantă cană cu gura trilobată și cu toartă, având înălțimea de 24,1 cm, diametrul gurii de 12,6 cm și al bazei de 7,5 cm, lucrată dintr-un lut de foarte bună calitate, arsă reducător, și decorată la partea exterioară cu trei benzi de linii în val (fig. 5/4).

Între fragmentele ceramice găsite în locuință menționăm unul care provine de la o cană cu gura trilobată, arsă oxidant, prevăzută cu toartă și decorată la exterior cu linii paralele orizontale (fig. 5/5).

Un interesant fragment ceramic provine de la o cană lucrată la roata rapidă din pastă fină de caolin și decorat cu dungi pictate cu humă cafenie la exterior (fig. 5/6).

Mai menționăm un fragment ceramic ce provine de la o cană cu baza inelară decorată în interior pe un fond maroniu cu dungi galbene iar în centru un cerc tot galben (fig. 5/7).

Între obiectele de os descoperite, în locuință și care erau folosite pentru îndeletniciri casnice sau gospodărești enunțăm un corn și un suvac (fig. 6/9-10). Mai menționăm o cheie din bronz ce are tija cilindrică, iar dispozitivul de acționare a mecanismului de închidere, de formă dreptunghiulară, are o secțiune la partea inferioară. La capătul opus, mînerul, în formă de verigă, se sprijină pe tija cheii care prezintă o îngroșare de forma unui manșon cilindric (fig. 6/2). Exemplare identice au fost găsite în cercetările arheologice întreprinse la Baia [6] și datate în secolele XV—XVI.

Un obiect interesant pentru încălțăminte se referă la o potcoavă cu gheare de fixare, de formă semiovală, cu capetele bine ascuțite, trase spre interior și îndoite, pentru a putea fi înfipte în tocul încălțămintei, fiind prevăzut cu un cui la mijloc (fig. 6/1).

S-au mai descoperit un fragment de la o potcoavă pentru cai, două piroane, un dorn, un cuțit, o scoabă, o aplică de bronz, și un topor folosit de meșteșugari cu lungimea de 6,5 cm și lățimea lamei de 3,8 cm, (fig. 6/3-8, 11-12).

În locuință s-au găsit cuțite de diferite tipuri încadrate în cele două mari categorii cu peduncul și cu mînier în formă de lamă. Piroanele și cuiele aflate aici, au corpul în secțiune dreptunghiulară sau în formă de „T".

În suprafața cercetată în afara complexelor închise s-au descoperit obiecte, printre care menționăm o cataramă de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 4 x 2,7 cm, o verigă trilobată folosită ca piesă de harnașament, două cuțite fragmentare, o verigă simplă, o pensetă și un fragment de la o potcoavă pentru cabaline (fig. 7/1-2, 4-8). De asemenea, menționăm un topor cu lungimea de 6 cm și lățimea lamei de 1,5 cm, folosit de meșteșugari (fig. 7/3).

Un loc aparte îl reține descoperirea în afara complexelor închise, a două monede. Una dintre ele este din argint, de tipul solidus, emisă de Sigismund al III-lea (1583—1638) pentru orașul Riga și a fost găsită în

6 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *op. Cit.*, p. 60—61, fig. 30/ 7, 8.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

caroul 30, la adîncimea de 0,55 m. Cealaltă monedă depistată în caroul 20 al secțiunii amintite mai sus (SXXIV), este din aramă, de tipul solidus, emisă de Sigismund al III-lea (1587—1632) pentru orașul Elbing.

Din analiza întreprinsă mai sus, a reieșit faptul că cercetările întreprinse la Tg. Trotuș în campania de săpături a anului 1987 au relevat existența acelorași nivele de locuire, dar care ne-au permis să studiem mai multe complexe de locuire. S-a constatat faptul că ne aflăm în marginea de est a orașului că limita lui nordică este în imediata apropiere și că există mai puține locuințe, cuptoare, ateliere meșteșugărești și gropi menajere.

Din datele obținute a reieșit faptul că trebuie să ne axăm cercetarea în zonele de sud, vest și nord ale așezării.

În acest scop, în 1988 ne-am propus să investigăm cu mai multă atenție zona centrală a orașului situată după opinia noastră la circa 500 m spre nord de actuala biserică ortodoxă a satului Tg. Trotuș. Pentru verificarea mai temeinică a terenului, am trasat secțiunea XXV, orientată nord-sud și paralelă cu șanțurile IV și XVIII trasate în anii anteriori (fig. 1). În cadrul cercetărilor arheologice întreprinse la această secțiune, în stratul de pămînt de culoare cenușiu deschis au apărut fragmente ceramice caracteristice celei de a doua jumătăți a veacului XIV și secolului al XV-lea.

În suprafața cercetată a fost surprinsă *o locuință* de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și care a fost distrusă de arăturile adînci efectuate cu tractorul. Materialele arheologice găsite aici și în zona imediat apropiată sînt formate în special din ceramică [7].

Ceramica găsită în această locuință și în stratul de pămînt de culoare cenușiu deschis aparține celor două categorii. În prima se încadrază vasele lucrate dintr-un lut de bună calitate, în compoziția căruia intră un nisip cu mici pietricele, precum și granule de calcar. Bine frămîntată, pasta este totuși grosieră, fapt ce face ca pereții vaselor să aibă grosimi mai mari decît cei ai vaselor modelate din pastă de foarte bună calitate. După modul în care s-a realizat arderea avem ceramică roșie și ceramică cenușie.

În a doua categorie se încadrează vasele lucrate dintr-o pastă de foarte bună calitate. Lucrată la roata rapidă această ceramică are pasta foarte bine frămîntată, vasele prezentînd în spărtură un aspect compact, fără spații goale. La rîndul ei în această categorie includem ceramica roșie fină și ceramica cenușie fină.

Din ambele categorii s-au găsit fragmente ceramice, predominînd cele din prima categorie (fig. 8). Deși locuința n-a putut fi cercetată integral, pe baza situației stratigrafice, a materialelor recuperate a reieșit că a fost incendiată în a doua jumătate a secolului al XV-lea, la fel ca

7 Rezultatele investigațiilor arheologice întreprinse la Tg. Trotuș în 1988 au făcut obiectul unei comunicări științifice prezentate la sesiunea de rapoarte de la Sibiu din 18 martie 1989

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

și locuința 16 din imediată apropiere (locuință cercetată în cadrul secțiunii XVIII) [8].

Tot în zona supusă cercetării a fost dezvelit un *cuptor de uz casnic*, de formă ovală, cu lungimea de 1,30 m și lățimea maximă de 1,00 m. Vatra cuptorului se află la 0,70 m față de nivelul actual de călcare și avea grosimea arsurii de 8 cm. În umplutura pământului scos din cuptor, la baza lui s-au găsit fragmente ceramice caracteristice secolului al XV-lea (fig. 9/1 ; Fig. 10)

O valoare aparte pentru investigațiile arheologice întreprinse în cadrul secțiunii XXV o reprezintă dezvelirea unei interesante *locuințe cu pivniță* identificată în perimetrul carourilor 9—14 (fig. 10). Cercetările întreprinse aici ne-au oferit posibilitatea evidențierii unor aspecte din viața socială a comunității orășenești de la Tg. Trotuș. Astfel, am ajuns la concluzia că pe locul unor mai vechi amenajări umane și ne referim în cazul de față la existența în acest perimetru a unei locuințe din a doua jumătate a secolului XIV, a fost ridicată o alta în primele decade ale veacului al XVI-lea. Din observațiile efectuate a reieșit că la baza stratului de pământ de culoare cenușiu închis s-a amenajat suprafața de teren prin săparea șanțurilor de fundație și care au distrus o locuință din secolele XIV—XV. De la vechea locuință s-au găsit numeroase fragmente ceramice provenind de la oale-borcan, căni cu gura trilobată, farfurii, pahare și o interesantă șapă. Obiectul în cauză, de forma unui scut, are mânerul cilindric și prezintă analogii cu alte unelte de acest tip descoperite la Baia (fig. 12/6) [9].

Locuința cu pivniță (L 29) era de formă dreptunghiulară axată pe un anumit spațiu și cu o dispunere corespunzătoare în funcție de natura terenului și orientarea sa geografică. În prealabil s-a săpat pivnița locuinței, după care s-au clădit zidurile beciului din pietre de rîu legate cu lut galben. S-a observat o atentă fixare a pietrelor pe un spațiu bine gîndit și cu o meticulozitate deosebită (fig. 9/2 ; fig 11/1). Lungimea exterioară a zidurilor locuinței cu fundație de piatră erau de 7,25 x 6,60 m. Adîncimea beciului locuinței față de nivelul actual de călcare era de 2,00 m. Pentru o mai bună dispunere a încăperilor, locuința-beci a fost compartimentată în două părți. Prima încăpere mai mică era de 5 x 1,80 m iar cealaltă încăpere mai mare avea dimensiunile de 5 x 3,25 m, despărțite de zidul din pietre de rîu de 0,60 m. Într-o perioadă mai tîrzie locuinței i s-a adăugat o anexă în lungime de 6,05 m și lățime de 3,50 m (fig. 10).

Datele arheologice au relevat faptul că locuința a fost ridicată la începutul secolului al XVI-lea. În sprijinul ipotezei noastre vin numeroasele materiale găsite pe podeaua locuinței și formate în mod special din fragmente ceramice caracteristice acestei perioade istorice (fig. 14).

8 Al. Artimon, *Descoperirile arheologice de la Tg. Trotuș*... p. 320—321

9 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, II, 1984, p. 59, fig. 19/5

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Date importante s-au obținut și asupra tehnicii de lucru a construcției, a materialelor folosite. Astfel, în umplutura pămîntului s-au găsit resturi de lemn carbonizat, imprimări de loasbe pe lut galben, piroane, cuie, închizători de la uși și ferestre, scoabe, balamale, țițîni, belciuge etc. După distrugerea locuinței, în beci s-a prăbușit o mare cantitate de lut galben cu imprimări de loasbe și urme de la scînduri ce proveneau de la pereții locuinței, dar și de la tavanul ei. Am constatat faptul că deasupra beciului s-au fixat bîrne ce au fost lutuite și peste care s-a depus o cantitate mare de pămînt galben ca izolator. Observații interesante s-au făcut asupra sistemului de încălzire. Cercetările arheologice au prilejuit descoperirea unui număr variat și interesant de piese aparținînd ceramicii de interior. Utilizată în dublu scop — practic și estetic — ea a fost destinată, cu precădere construirii sobelor. Parte integrantă din arhitectura interioară a locuinței, soba contribuie, în special în timpul iernii, la desfășurarea normală a vieții și activității zilnice. Prin varietatea și amplasarea ei în cadrul sobei, ceramica aceasta crea, întocmai ca și mijloacele de luminat, o ambianță agreabilă, fără îndoială mult apreciată și căutată în zona rece și umedă a Tg. Trotuș. În umplutura pămîntului scos din locuință s-au găsit fragmente de cahle cu fața plană, rectangulară ce provin de la patru tipuri diferite.

Primul tip de cahlă are reprezentat un cavaler cu lance, călare pe un cal foarte bine redat. Exemplare întregi au fost descoperite tot la Tg. Trotuș în cadrul locuinței 10 din secțiunea V [10].

Al doilea tip de cahlă are reprezentat pe față plană mai multe ancore, identice cu cele descoperite la Curtea domnească din Bacău [11]. Al treilea tip de cahle are reprezentat mai multe flori stilizate și ultimul tip are reprezentat motive geometrice.

Situația stratigrafică ca și materialele ceramice surprinse în interiorul locuinței sînt principalele elemente ce probează perioada în timp a funcționării ei. Pe baza acestor argumente se poate preciza că locuința a funcționat pînă la mijlocul secolului al XVII-lea. Distrugerea a fost cauzată de un puternic incendiu surprins pe o mare suprafață printr-un strat masiv de pămînt ars (fig. 10).

Incendierea locuinței a fost determinată de producerea unor evenimente neprevăzute care au făcut ca unul din proprietari să fie surprins în interiorul ei. Într-adevăr, la partea superioară a beciului, pe podeaua locuinței între cele două încăperi și aflată la 0,70 m adîncime față de nivelul actual de călcare, a fost descoperit scheletul unui adult (de sex feminin) ce a fost surprins de puternicul incendiu și care nu s-a mai putut salva (fig. 10 ; fig. 11/2). La acest mormînt s-a găsit un cercel lucrat dintr-o sîrmă subțire de bronz îndoită sub formă de cerc cu unul din capete în formă de spirală și celălalt în formă de urechiușă pentru prin-

10 Al. Artimon, *Cercetările arheologice din așezarea medievală de la Tg. Trotuș, jud. Bacău*, în *Materiale și cercetări arheologice, XIV*, Tulcea, 1980, p. 615, fig. 12/2.

11 Al. Artimon, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea domnească din Bacău*, în *Monumente istorice și de artă*, 2, 1987, p. 12—13, fig. 14/1

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

derea unei sîrme, iar la bază o mărgică albastră. S-a mai găsit doar mărgica celuilalt cercel. Tipurile respective de cercei sînt datați în secolul al XVII-lea (fig. 12/7). Incendierea acestei locuințe, ca de altfel și celorlalte surprinse în săpăturile arheologice, s-a datorat unor incursiuni de trupe străine ce au avut loc în această vreme în Valea Trotușului.

Într-adevăr, în secolul al XVII-lea au pătruns în Valea Trotușului oști ungurești la 1637, o armată turco-tătară la 1659 și detașamente poloneze la 1686 și care s-au repercutat și asupra orașului Trotuș [12]. Locuitorii orașului, surprinși de aceste invazii străine care au incendiat orașul, s-au refugiat în zonele apărate natural.

Unii locuitori n-au mai avut timpul necesar să se refugieze din fața invadatorilor. Numai așa explicăm prezența mormîntului găsit în interiorul locuinței descrise mai sus. Faptul că n-a putut fi înmormîntat în cimitirul din imediata apropiere, aflat la cca. 100 m sud-vest de locuință dovedește grozăvia calamităților suferite de orășeni din cauza invaziei trupelor străine care au distrus totul în calea lor.

Date valoroase s-au obținut cu privire la materialele arheologice scoase din locuință. Ne referim la numeroasele obiecte de fier cu întrebuințări diverse și la ceramica de uz casnic și ornamentală.

Între obiectele de fier refarcăm un cuțit pentru prelucrarea pieilor și blănurilor, avînd lungimea de 15 cm și lățimea de 2 cm. Tăișul este ușor curbat, iar mînerul torsionat (fig. 12/4). Cuțite asemănătoare au fost găsite și în alte așezări medievale, printre care și la Baia [13].

Menționăm o cataramă ce aparține tipurilor patrulaterale, realizate din benzi de fier, îmbinate la capete. Limba are forma unui cui cu un capăt aplatisat și întors în buclă în jurul axului, celălalt fiind ascuțit (fig. 12/2).

Un obiect folosit ca piesă de harnașament este o verigă trilobată găsită în interiorul locuinței (fig 12/1). Au mai fost descoperite cuțite în stare fragmentară, piroane, vîrfuri de săgeți de tipul celor cu peduncul, diverse scoabe, piroane și cuie. Mai remarcăm un fragment de la un pinten de tipul celor cu tija scurtă (fig 13/15). Un interesant obiect găsit în locuință este o aplică din bronz cu întrebuințare neprecizată (fig. 13/8).

În locuință s-au găsit și numeroase fragmente ceramice aparținînd unor vase de diferite tipuri căni, oale, farfurii, pahare, castroane smălțuite și nesmălțuite, caracteristice secolelor XVI—XVII (fig. 14 ; fig. 15).

Cercetările întreprinse la Tg. Trotuș în vara anului 1988 au relevat existența a unor numeroase complexe de locuire conținînd un bogat material arheologic. Deși cercetările s-au axat pe o suprafață mică de teren și pe o durată scurtă de timp ele au contribuit la cunoașterea mai temeinică a acestui oraș medieval și totodată au dat răspunsuri mai clare și precise privind modul de dispunere al locuințelor, tehnica de construcție, ocupațiile locuitorilor și viața lor spirituală.

12 Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 117 ; *Călători străini*, VI, p. 463 ; Ion Neculce, *Opere*, București, 1982, p. 310-311.

13 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea,... *op. cit.*, p. 91, fig 52/3

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ținînd cont de rezultatele bune obținute ne-am propus continuarea cercetărilor arheologice în vatra veche a orașului în 1989, urmărind cu mai multă atenție zona de vest a orașului.

În acest scop în vara anului 1989 s-a trasat secțiunea XXVI în lungime de 70 m și lățime de 1,50 m orientată nord — sud și paralelă cu secțiunile XX și XXII trasate în 1985 (fig. 1).

Relevăm faptul că situația stratigrafică confirmă observațiile ce le-am obținut în anii anteriori privind stabilirea nivelelor de locuire umană și nu mai este cazul să ne repetăm, mai ales că ne-am referit la acest lucru în prima parte a acestui articol.

Din analiza datelor arheologice a reieșit că materialele consistente de natură urbană apar încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În această direcție merită să relevăm descoperirea unor obiecte datînd din epoca mușatină. Ne referim în special la fragmentele ceramice caracteristice acestei perioade, regăsite în toată zona secțiunii și care prezintă apropiate analogii cu cele de la Bacău [14].

Rezultatele cercetărilor întreprinse în cadrul secțiunii XXVI au determinat depistarea și dezvelirea a trei locuințe [15].

Ne referim la studierea și cercetarea integrală a *locuinței 30* surprinsă în carourile 20 — 22. Cu prilejul cercetărilor efectuate aici s-au putut face observații deosebit de prețioase în legătură cu sistemul de construcție și datarea ei. Astfel, s-a constatat că și în acest caz pentru construirea casei s-a săpat de la limita superioară a stratului aparținînd celei de a doua jumătăți a secolului al XIV-lea o suprafață de cca. 4,65 x 2,75 m, pînă la 1,60 m adîncime. De asemenea, pentru amenajarea intrării, constructorii au săpat, pe latura de nord un gîrlici în pantă lină de 1,25 x 0,80 m (fig. 16).

În interiorul locuinței distruse prin incendiu s-au descoperit resturi de bîrne și scînduri carbonizate provenind din grinzi, tavan și acoperiș. Din analiza datelor arheologice, a observațiilor stratigrafice a reieșit că în primele decenii ale veacului al XVI-lea a fost distrusă. Nu dispunem de suficiente elemente pentru a putea aduce alte precizări referitoare la această locuință.

În zona în care s-a aflat această construcție, în pămîntul de umplutură s-au descoperit numeroase materiale feroase. Aceste materiale proveneau de la ridicarea locuintei, de la întrebuințările casnice și gospodărești sau de la ocupațiile proprietarului ei. Ca urmare a recuperării unor materiale fieroase evidențiem un manșon de la un mijloc de transport, mai multe cuie și piroane, catarame, cuțite, drîmbe etc.

În cadrul locuinței s-au descoperit șase tipuri de catarame.

Pentru confecționarea pieselor de harnașament, dar și în legătură cu costumația locuitorilor, au fost folosite cataramele. Cele utilizate pentru îmbrăcămintea bărbaților și femeilor sînt studiate și clasificate pe baza for-

14 Vezi Al. Artimon și I. Mitrea, *Așezarea medievală din secolele XIV—XV de la Curtea domnească din Bacău*, în *Carpica*, 1976, p. 200—217.

15 Investigațiile arheologice efectuate la Tg. Trotuș în 1989 au făcut obiectul unei comunicări științifice prezentate la sesiunea de rapoarte de la Arad din 1990.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mei și stilului lor. Din acest punct de vedere avem două tipuri de cataraine cele cu ax lateral și cele cu ax central. Tipului cu ax lateral îi corespunde un număr de 4 catarame care aparțin mai multor variante (fig. 17/2-5). Tipului cu ax central îi corespunde o singură cataramă de dimensiuni reduse ce are părțile laterale paralele cu axul, trapezoidale în secțiune (fig. 17/1). Un exemplar identic a fost descoperit la Baia și este datat în secolul al XV-lea.

Pentru confecționarea pieselor de harnașament s-a descoperit un exemplar interesant de cataramă (fig. 17/6). În locuință s-a găsit un vîrf de săgeată cu tub de înmănușare de tipul celor filiforme, cîteva cuțite de diferite tipuri, o dăltiță, un piron, un fragment de seceră, un ac, o scoabă și două drîmbe (fig. 17/7-8).

Materialul cel mai bogat descoperit în locuință aparține ceramicii de uz casnic.

Analiza asupra întregului material ceramic scos din locuință a relevat unele aspecte asupra dezvoltării olăritului și existenței în același timp și a ceramicii de import.

Din punct de vedere a tehnicii de lucru ceramica de uz casnic este smălțuită și nesmălțuită. Un procent de 95 % o reprezintă ceramica nesmălțuită. și numai 5 % ceramica smălțuită.

La rîndul ei ceramica nesmălțuită se împarte în două grupe ceramica arsă oxidant (culoare roșie și cărămizie) și ceramica arsă reducător (cenușie, care la rîndul ei 2 % o reprezintă ceramica cenușie fină și 8 % ceramica cenușie confecționată din pastă grosieră).

Ceramica arsă oxidant este alcătuită din vase de diferite tipuri și reprezintă un procent de 80 %. În cadrul acestei categorii de vase există și unele lucrate dintr-o pastă mai fină, care reprezintă un procent mic (majoritatea sînt vase lucrate din pastă grosieră).

Ceramica arsă oxidant este alcătuită din oale-borcan de diferite mărimi, căni mari și mici, castroane, capace, pahare, urcioare. Din această categorie în locuință au fost identificate 60 de vase de diferite mărimi.

Ceramica arsă reducător din pastă grosieră este formată din circa 25 de vase, iar din pastă fină circa 7 vase (căni cu gura trilobată, pahare, urcioare).

Cronologic cea mai veche ceramică datează de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, dar și secolul al XV-lea [17] (fig. 18).

Din categoria ceramicii arsă reducător (cenușie) și care se încadrează în subgrupa ceramicii cenușii zgrunțuroase, s-au găsit mai multe fragmente ceramice provenind de la oale, printre care menționăm un fragment de la un borcan și care este decorat cu o bentiță de linii verticale pe umărul lui (fig. 18/2). Tipuri asemănătoare de vase și datate în timpul lui Petru Mușat (1374-1391) s-au găsit și la Bacău [18].

În cadrul ceramicii cenușii lucrate din pastă fină s-au găsit fragmente ceramice provenind de la căni, urcioare, pahare, printre care se remarcă

16 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, *II*, p. 100, fig. 35/11.
18 Al. Artimon și I. Mitrea, *op. cit.*, p. 204, fig. 13/6

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

parte din această ceramică are o culoare cenușie pe toată suprafața vaselor, iar o altă parte este de culoare mai închisă, aproape neagră, ca urmare a acoperirii acestor exemplare cu o angobă foarte subțire, ce dă feței exterioare o culoare mai închisă față de miez.

Analiza întreprinsă asupra ceramicii arsă oxidant, majoritară, ne relevă existența unor fragmente ce provin de la oale borcan cu buza răsfrîntă spre exterior, cu gîtul înalt și cu umerii proeminenți, avînd la exterior un decor format din mai multe caneluri ușor vizibile orizontale și paralele. Alte fragmente provin de la oale-borcan de dimensiuni mari, cu gîtul înalt, cu buza îngroșată și răsfrîntă spre exterior, iar la interior are o șănțuire pentru capac. Umărul bombat al vasului este decorat cu linii orizontale paralele. Menționăm găsirea în cadrul locuinței a unui vas întreg (oală-borcan) care are buza trasă mult în afară, avînd la exterior o nervură puternic pronunțată, iar în interior o șănțuire pentru capac. Gîtul scurt și umărul vasului bombat care se îngustează spre bază este decorat pe umăr cu linii paralele orizontale. Diametrul gurii vasului este de 16,5 cm al bazei de 12 cm și înălțimea lui de 25,2 cm (fig. 19/4). Vasul prezintă analogii cu alte exemplare asemănătoare găsite la Bacău [19] și datate în secolul al XV-lea.

Există și fragmente ceramice ce provin de la vase de culoare roșie, cu buza trasă spre exterior, dar dreaptă, cu gîtul bine pronunțat și umerii ieșiți mult spre exterior.

În cadrul locuinței s-au găsit și fragmente ceramice provenind de la cănі de diferite tipuri și mărimi, castroane, cratițe, cești datate în primele două decenii ale veacului al XVI-lea. Între acestea remarcăm un fragment de castron cu toartă și un mîner decorat cu linii paralele orizontale succedate de o linie vălurită aparținînd unei cratițe (fig. 20/7,4).

În cadrul ceramicii smălțuite găsită în locuință menționăm un fragment ce provine de la o cană trilobată, avînd la exterior un smalț de culoare alb cromat cu nuanțe verzui. Se păstrează partea superioară a vasului, gura cu cei trei lobi, în mijloc ciocul. Pe buza exterioară și pe gîtul lui sînt prinse cîteva mure frumos redate, iar pe umăr e un grupaj de linii orizontale paralele, după care este redat un grup de linii verticale urmate de mure în cerc (fig. 19/3).

În locuință s-au găsit două frumoase străchini-bol cu picior inelar, smălțuite în interior și pe buză la exterior, cu smalț verde. Unul din vase are diametrul gurii de 14 cm, al bazei de 6, 2 cm și înălțimea de 7 cm (fig. 19/2). Celălalt vas are diametrul gurii de 16 cm, al bazei de 6,7 cm și înălțimea de 9 cm, este smălțuit în verde închis în interior (fig. 19/1). Aceste vase sînt tipice pentru cea de-a doua jumătate a veacului al XV-lea.

Mai menționăm și alte fragmente ceramice smălțuite printre care și o farfurie cu diametrul gurii de 28,3 cm, al bazei de 8, 5 cm și înălțimea de 10,4 cm. La interior vasul are smalț maroniu decorat cu cercuri concentrice (fig. 19/5).

19 *Ibidem*, p. 200, fig. 4—6.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ceramica de import e formată din puține fragmente ceramice de tipul celor de iznik de la începutul secolului al XVI-lea.

Cercetările arheologice întreprinse la această locuință s-au soldat și cu descoperirea unui număr mic de fragmente ceramice ce provin de la cahle cu fața deschisă și olanul închis. Majoritatea cahlelor provin de la tipul cu olanul închis de formă circulară și fața rectangulară. Sînt și cîteva fragmente de la cahle cu fața plină. Un fragment provine de la o cahlă traforată. Aceste materiale sînt datate în secolele XV — XVI.

Pentru cunoașterea arhitecturii laice de la Tg. Trotuș prezintă mult interes și *locuința 31* surprinsă în secțiunea XXVI din carourile 18-19. S-a putut constata că, pentru amenajarea acestei construcții, meșterii au săpat de la limita superioară a stratului corespunzător secolului al XV-lea, pînă la o adîncime de 1,70 m, perforînd depunerile anterioare și pătrunzînd și în solul viu, o suprafață de 4,25 x 3,25 m. În zona de sud, constructorii au săpat un gîrlici în pantă lină, asemănător aproape celui din locuința 30, avînd însă o lărgime de 1,50 m și o lungime de 1,70 m (fig. 21).

Pe baza materialului arheologic, a datelor stratigrafice reiese că această locuință cu pivniță a fost construită la sfîrșitul secolului la XV-lea și a dăinuit pînă în primele decenii ale veacului al XVII-lea.

Precizări importante s-au adus asupra tehnicii de lucru a construcției, a materialelor folosite. În acest sens observăm că în umplutura locuinței s-au găsit resturi de lemn carbonizat, cît și imprimări de bîrne și nuiele pe lut galben arse. Ținînd seama de împrejurarea că, cu prilejul dezvelirii locuinței, a fost descoperită o însemnată cantitate de chirpic ars la roșu, în unele cazuri purtînd urme de bîrne, se poate deduce că ea a avut la interior și o lipitură de lut.

În timpul incendiului care a mistuit această locuință la mijlocul veacului al XVI-lea, s-a produs o refacere surprinsă atît stratigrafic cît și pe baza materialelor găsite în săpătură (fig. 21).

Prezintă importanță pentru locuință și faptul că în interiorul ei s-a descoperit o monedă emisă de Sigismund I (1506-1548), pentru Polonia.

Materialul ceramic găsit impune și el ideea că locuința a funcționat, o vreme, și în secolul al XVII-lea (primele două decenii).

În locuință au fost găsite și unele obiecte de fier printre care evidențiem o broască de ușă (11 x 10,8 cm) cu un interesant mecanism de formă rectangulară și care provenea probabil, de la ușa de intrare în casă. Au mai fost descoperite două catarame, două scoabe (una în formă de U și alta în formă de ac cu bucla realizată prin îndoire), un cuțit, un piron și o drîmbă (fig. 22).

În legătură cu meșteșugul prelucrării blănurilor, dar și cu al croitoriei, concepute ca îndeletniciri casnice, trebuie pus și descoperirea unui degetar de aramă, de forma unui trunchi de con, cu diametrul bazei de 1,9 cm și înălțimea de 1,3 cm și care are nouă rînduri de impresiuni orizontale făcute cu o rotiță dințată (fig. 22/5). Pe baza materialelor existente în locuință acest degetar poate fi datat la sfîrșitul secolului

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

al XV-lea și începutul celui următor. Degetare similare s-au descoperit și în alte stațiuni arheologice, printre care și la Baia [20].

Din os s-au găsit două obiecte prelucrate și întrebuințate pentru îndeletniciri gospodărești, cît și un interesant mîner frumos ornamentat (fig. 22/13, 14, 7).

Pentru cunoașterea meșteșugului țesutului prezintă interes descoperirea unei fusaiole din lut (fig. 22/12). Exemplare asemănătoare au fost găsite și în așezarea medievală de la Baia [21].

Materialul cel mai bogat găsit în locuință aparține ceramicii de uz casnic care este smălțuită și nesmălțuită.

Ceramica nesmălțuită este arsă oxidant și reducător. În cadrul ceramicii arsă oxidant (culoare roșie și cărămizie) provin cca. 110 vase, din care 20 din secolul al XV-lea (sfîrșitul acestui veac) și 90 din secolele XVI—XVII. Există și un procent de 7 % ceramică arsă reducător (cenușie), din care 5% din pastă zgrunțuroasă și 2% din pastă fină. În locuință s-a găsit și ceramică smălțuită autohtonă și de import în cantitate de 3%.

Ceramica arsă oxidant este alcătuită din oale borcan de diferite mărimi, căni, castroa e, capace, urcioare etc. Cu acest prilej s-au descoperit mai multe fragmente ceramice ce provin de la vase datate la sfîrșitul secolului al XV-lea (fig. 23).

În locuință s-a găsit un vas-borcan cu înălțimea de 26 cm, diametrul gurii de 18 cm și al bazei de 11 cm, ce are gura nu prea înaltă, cu buza trasă în afară, apoi îndoirea ei în sus, formînd la exterior un mic prag, după care marginea este arcuită către interior. La exterior buza vasului are două caneluri orizontale. Gîtul scurt, bine distinct, umerii arcuiți, mai sus de jumătatea înălțimii vasului, fundul îngust și profilat (fig. 23/1). Exemplare similare au fost descoperite la Suceava [22] și Baia [23], datate la începutul veacului al XVI-lea.

Un alt tip de vas descoperit în locuință este castronul ce a avut o lungă evoluție, caracterizată ca fiind foarte înceată în secolul XIV și în prima jumătate a veacului următor, ajungînd să cunoască în secolul al XVI-lea forma cea mai deplin evoluată. Ele sînt de formă tronconică, cu baza mare sus, largi și scunde, au capacitate mare și reprezintă o evoluție directă a prototipului cunoscut în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Tipul de castron reprezentativ are marginea mult lățită deopotrivă înăuntru și în afară, marcată pe mijloc prin două nervuri în relief ce fac înconjorul gurii ; de sub ele coboară pereții înclinați spre fundul restrins față de lărgimea gurii. Din tipul acesta s-au găsit mai multe fragmente ce ne permit reconstituirea castroanelor.

Există însă și un alt tip de castron, de formă tot tronconică, avînd gura simplă, lățită spre exterior, nefiind prevăzută cu cioc și ornamen-

20 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, II, p 92, fig. 52/1.
21 *Ibidem*, p. 93, fig. 53/1—2, 4—5, 7—8.
22 Elena Busuioc, *Contribuții la cunoașterea ceramicii din secolul al XVI-lea de la Suceava*, în *SCIV*, 3, 1968, p. 495.
23 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, II, p 123

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tată cu incizii orizontale pe fața exterioară a pereților. Din cadrul acestei forme de vas s-au reconstituit două castroane, cu dimensiunile gurii de 19,5 cm, respectiv 19 cm, ale bazei de 11,4 cm, respectiv 13 cm și înălțimea de 10,1 cm, respectiv 9,4 cm (fig. 24/2, 5).

Tot din cadrul ceramicii arse oxidant, s-au găsit și două căni de dimensiuni mai reduse, din care una prevăzută cu cioc (fig 24/1 ; 25/4).

Merită să menționăm și găsirea unei căni în stare fragmentară, de la care se păstrează numai partea superioară și care are buza înaltă, dreaptă, având la partea superioară alveole, iar la exterior benzi de caneluri orizontale combinate cu alveole. Pe umărul vasului sînt caneluri orizontale paralele simple. Vasul are o toartă prinsă pe buza exterioră și ornamentată cu alveole (fig. 24/3).

Tipurile acestea de vase au o tradiție veche, întîlnită încă în secolul al XIV-lea prin ornamentarea gurii prin impresiuni. Exemplare aproximativ asemănătoare, cu decorul așa-zis în ghirlandă au fost descoperite la Suceava [24], dar datate la mijlocul veacului al XV-lea.

Capacele se întîlnesc și în această vreme prin exemplare de tipul unic, bine cunoscut, având corpul conic, terminat cu buton masiv, cilindric, de apucat, identificate în cadrul locuinței în număr de 10 bucăți. Un capac întregit găsit în locuință are corpul aplatizat și marginile mai întinse, plană, care se aplica pe gura vasului ce-l acoperea (fig. 23/3).

Ceramica smălțuită găsită în locuință reprezintă un procent foarte redus (de 3%), iar cea de import din foarte rare fragmente.

Menționăm găsirea unei farfurii cu picior inelar, decorată în interior cu motive geometrice și florale, smălțuite în verde, galben și maroniu în diverse nuanțe și care are diametrul gurii de 28 cm, al bazei de 9 cm și înălțimea de 10,4 cm (fig. 25/6). La fel, s-a găsit o căniță cu toartă și gura sub formă de cioc cu smalț verde la exterior. Toarta vasului este decorată cu un grupaj de trei mure, iar umărul vasului e ornamentat cu un alt rînd de mure (fig. 24/4). [25]

Cercetările arheologice au prilejuit descoperirea unor fragmente aparținînd ceramicii decorative de interior. Din analiza întreprinsă a reieșit că locuința era prevăzută cu sobă construită din cahle.

Pasta din care au fost modelate cahlele prezintă omogenitate, este consistentă și conține, ca degresant, nisip cu bobul mic, mijlociu și mare. Majoritatea cahlelor sînt de tipul celor cu fața deschisă rectangulară și olanul închis de formă circulară.

În locuință s-au găsit și fragmente de la cahle cu fața plană, rectangulară și olanul deschis, decorate cu motive geometrice și florale stilizate (fig. 25/7, 8).

Un interes aparte pentru cunoașterea arhitecturii de la Tg. Trotuș îl reprezintă depistarea și dezvelirea integrală a *locuinței 32* surprinsă în cadrul secțiunii XXVI în carourile 25—30. Cercetările întreprinse

24 Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun-nesmălțuită din prima jumătate a secolului al XV-lea de la Suceava*, în *SCIV*, 2, 1966, p. 302—303, fig 1/4

25 În rîndurile de față nu ne ocupăm mai în profunzime de ceramica autohtonă și de import. Ele vor face obiectul unui studiu special.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ne-au oferit posibilitatea să dezvelim pivniţa acestei locuinţe, săpată de la limita superioară a stratului aparţinînd secolului al XV, pe o suprafaţă dreptunghiulară de 8,30 x 6,75 m. În raport cu solul actual, acesta se adînceşte pînă la 2,00 m pe laturile de nord şi est şi la 1,95 m pe laturile de sud şi vest.

După ce au terminat de săpat suprafaţa respectivă constructorii au amenajat zidurile beciului cu bolovani de rîu legaţi cu lut galben şi avînd o grosime ce oscila între 0,75 şi 0,80 m (fig. 26). S-a observat că săparea pivniţei a determinat interceptarea unei locuinţe mai vechi, din veacul al XV-lea.

Din datele stratigrafice şi pe baza materialului arheologic recuperat s-a dovedit că această construcţie a fost ridicată la începutul secolului al XVI-lea.

În urma degajării pămîntului s-a observat că, meşterii au lucrat cu mare grijă la zidurile beciului, aranjînd cu multă meticulozitate pietrele de rîu. În ridicarea construcţiei s-au folosit foarte mulţi bolovani de rîu, din care unii de dimensiuni mari oscilînd între 42 x 17 cm ; 43 x 13 cm ; 38 x 15 cm ; 40 x 22 cm (fig. 27/1, 2).

În cadrul cercetărilor efectuate la Tg. Trotuş, aceasta este una din locuinţele cu pivniţă din cele mai mari ca dimensiuni. Este cazul să arătăm că nu se poate stabili, pe baza datelor arheologice existente înălţimea construcţiei şi forma acoperişului ei. Din datele obţinute a reieşit că zidurile exterioare de est şi vest aveau 8,30 m, iar cele de nord şi de sud de 6,75 m. În interior pivniţa avea o suprafaţă de 7,00 x 5,50 m.

În locuinţă s-au găsit şi obiecte de fier printre care menţionăm trei cuţite, un sfredel, o dăltiţă, două piroane, un crampon pentru încălţăminte, două catarame şi o drîmbă (fig. 28).

În umplutura pămîntului scos din locuinţă s-au găsit şi fragmente ceramice provenind de la căni, borcane, castroane şi pahare. De asemenea, s-au găsit şi rare fragmente provenind de la cahle cu faţa deschisă şi olanul închis caracteristice pentru secolul al XVI-lea.

În locuinţă s-a găsit o monedă de aramă foarte corodată, probabil, din secolul al XVI-lea, fără să reuşim descifrarea emitentului şi a ţării respective.

Rezultatele finale ale cercetărilor au dovedit că locuinţa a fost părăsită în mod intenţionat în primele decenii ale veacului al XVII-lea.

În cadrul secţiunii XXVI, în exteriorul locuinţelor s-au descoperit obiecte ceramice şi de fier încadrate în secolele XIV-XVII. Menţionăm două vîrfuri de săgeţi, un fragment de seceră, o pilă, două catarame, un fragment de potcoavă, o custură pentru desprinderea fagurilor de miere, două drîmbe, o închizătoare pentru uşă sau fereastră şi un cuţit (fig. 29).

Descoperirile arheologice din 1989 au adus noi argumente privind tehnica construirii locuinţelor, modul lor de dispunere, materialele arheologice recuperate (ceramică de uz casnic şi ornamentală, obiecte meşteşugăreşti, agricole şi gospodăreşti, monede), evoluţia lor în timp.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CONCLUZII

Investigațiile arheologice întreprinse la Tg. Trotuș în perioada a cincisprezece ani de activitate (1976—1990)[26] au scos la lumină vestigii istorice de mare valoare privind geneza și evoluția acestui oraș românesc de la est de Carpați.

Cu prilejul săpăturilor arheologice au fost cercetate integral sau parțial 32 locuințe, 10 cuptoare de ars oale și de uz casnic, trei ateliere meșteșugărești, 18 gropi menajere.

Din cele 32 locuințe s-a constatat că 12 locuințe sînt din secolele XIV—XV (L2, L3, L6, L12, L13, L16, L20, L21, L25, L27, L30) și 20 din secolele XVI—XVII (L1, L4, L5, L7, L8, L9, L10, L11, L14, L15, L17, L19, L22, L23, L24, L26, L28, L29, L31, L32). Referitor la cele 10 cuptoare, două sînt de ars oale (unul de la sfîrșitul secolului al XV-lea și celălalt din secolul XVI), iar 7 cuptoare de uz casnic sînt din secolele XIV—XV și unul din secolul XVI.

Gropile menajere din punct de vedere cronologic 10 sînt din secolele XIV—XV și 8 din secolele XVI—XVII.

În ceea ce privește atelierele meșteșugărești, unul aparținea unui bijutier (sec. XVI) și care a fost cercetat integral și două aparținînd unor meșteri fierari au fost cercetate parțial, din care unul din secolul XV și celălalt din secolul al XVI-lea.

Merită să relevăm descoperirea fundațiilor unei biserici românești din secolul al XIV-lea și dezvelirea a 101 morminte din care 33 aparțin secolului al XV-lea, 51 veacului al XVI-lea și numai 17 secolului al XVII-lea[26].

Cercetările desfășurate pînă în prezent în această așezare au impus constatarea că cele mai vechi urme de cultură materială medievală datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, iar așezarea de aici cunoaște o înflorire deosebită în secolele XV—XVI. În secolul al XVII-lea și îndeosebi începînd cu mijlocul acestui veac se observă o stagnare a dezvoltării acestui oraș, cauzată și de desele intervenții ale trupelor străine (tătărăști, turcești, poloneze, ungurești) ce au loc în această vreme în Valea Trotușului.

Decăderea orașului la sfîrșitul veacului al XVII-lea va determina pe mulți orășeni să se refugieze într-o zonă mai apărată natural, pe locul unde va lua ființă și se va dezvolta centrul urban Tg. Ocna.

Date importante s-au obținut pe linia evoluției orașului în secolele XV—XVI.

Cercetarea metodică a construcțiilor orășenești ne-a arătat că majoritatea caselor sînt de suprafață cu pivniță, dar sînt și unele adînci în pămînt.

---

26 În 1990 s-au întreprins cercetări pentru verificarea limitei cimitirului din jurul bisericii din sec. XIV, prin trasarea secțiunilor XXVII, XXVIII, XXIX și dezvelirea a încă 40 de morminte. Rezultatele obținute vor face obiectul unui studiu special.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Aşa cum am subliniat şi cu alt prilej [27] s-au adus noi date şi precizări privind tehnica ridicării locuinţelor. Ele erau formate din două sau mai multe încăperi, înălţate pe un subsol al cărui pereţi erau căptuşiţi cu blăni de stejar sau brad, îmbucate în stîlpi puternici care se ridicau deasupra solului, constituind scheletul principal al casei. O încercare de reconstituire ne arată că partea deasupra solului era ridicată din bîrne, peste care se aplicau nuiele sau şipci întretăiate, lipite în interior şi exterior cu un strat de lut. Între bîrne şi peretele pivniţei se bătea pămînt pe o lăţime de 0,50 m. În interior pereţii erau lutuiţi şi văruiţi.

Au fost descoperite locuinţe cu pivniţe lucrate din bolovani de rîu legaţi cu lut galben. Menţionăm locuinţele L4, L8, L19, L26, L29, L32. Unele din acestea sînt de dimensiuni mari, cum este cazul locuinţei 32 cu o suprafaţă de 56 m^2 şi o adîncime a beciului de 2,00m.

Un loc central în casa unui orăşean din această vreme îl ocupă soba, formată din plăci de ceramică (cahle) decorate cu motive geometrice şi florale stilizate sau antropomorfe, heraldice şi zoomorfe.

Bogăţia şi varietatea materialului arheologic scos la iveală cu prilejul săpăturilor arheologice ne arată că acest oraş, situat într-o poziţie geografică admirabilă, în apropierea graniţei dintre Moldova şi Transilvania, cunoaşte o dezvoltare însemnată în secolele XV—XVI. Fiind un important centru vamal, avînd în apropiere ocnele de sare, era firesc să fie un centru de producere şi desfacere, la care participau negustorii, meşteşugarii şi marea majoritate a ţăranilor din satele aflate în zona de influenţă a oraşului.

Este cunoscut faptul, întîlnit şi la alte oraşe din ţara noastră, că un rol deosebit în evoluţia lui istorică l-a avut şi centura de aşezări rurale din jurul Tg. Trotuş care din punct de vedere economic gravitau către acest centru urban. Pe baza studierii documentelor interne s-au identificat 35 de sate atestate documentar în secolul XV şi situate într-o zonă ce nu depăşea 30 km.

Subliniem rolul deosebit al satelor din această zonă în stimularea producţiei meşteşugăreşti, nu pierdem din vedere faptul că Tg. Trotuş s-a impus şi ca un centru comercial în continuă dezvoltare

Descoperirile monetare impun anumite constatări referitoare la activitatea comercială a locuitorilor din oraşul Tg. Trotuş. Relevăm descoperirea unor monede emise de voievozi din Moldova, monede transilvănene, ungureşti, poloneze, germane, raguzane, turceşti.

Cercetările arheologice de la Tg. Trotuş au dus, fără îndoială la îmbogăţirea cunoştinţelor noastre privind geneza şi evoluţia oraşului din patria noastră. În acelaşi timp trebuie să arătăm că mai sînt lacune în cunoaşterea multiplelor aspecte privind începuturile şi evoluţia oraşului şi pe care cercetările de la Tg. Trotuş care sînt încă în curs de desfăşurare — coroborate cu cele întreprinse în alte centre urbane vor trebui să le înlăture.

27 Vezi Al. Artimon, *Oraşul medieval...*, p. 115

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

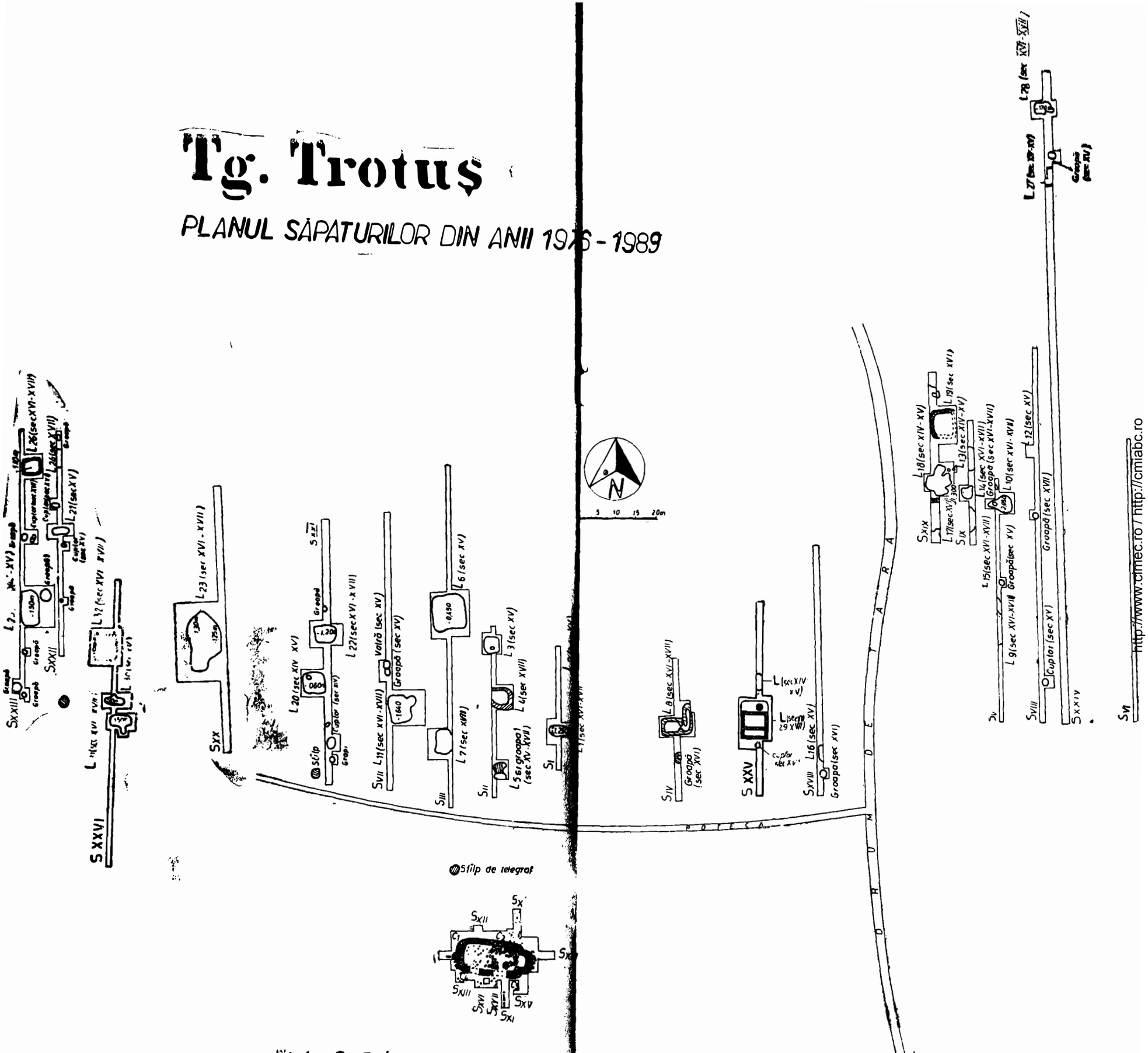

Fig. 1 — **Tg. Trotuș.** Planul cercetărilor arheologice efectuate între anii 1976-1989

http://www.cimec.ro / http://cimiabc.ro

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE TG. TROTUȘ PENDANT LES ANNÉES 1987—1989

Résumé

Dans cet article l'auteur se rapporte aux recherches archéologiques éffectues la Tg. Trotuș en periode des années 1987—1989.

A cette ocasion étè découvertes 6 d'habitatons, un four d'usage courant et un fosses ménagére.

Le matériel archéologiques découvert est forme de ceramique, d'objets de fer et des monnaies.

Apres l'analyse stratigrafique et du materiel archéologique récupére, les complexes d'habitation ont étè encadrés on deux grandés étapes historiques des siécles XIV—XV et XVI—XVII.

On a découvert dans le cadre de l'habitat datant des XIV-éme et XV-éme siècles, 2 habitations, un four d'usage courant et un fosses ménagere.

L'auteur se rèfere également à l habitat de XVI-éme—XVII-éme siècles,

A la base des découvertes archéologiques l'auteur émet la conclusion qu'a la deuxieme motié du XIV-éme siècles, Tg. Trotuș est devenu un centre commerdial et artisanal prospere, qui a connu une evolution ascendente aux siècles XV—XVII.

A la lumière des dates archéologique et des sources écrites l'auteur met en evidence l'annciennetè et l'importance de cette ville dans la vie économique sociale de la Moldavie médievale.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

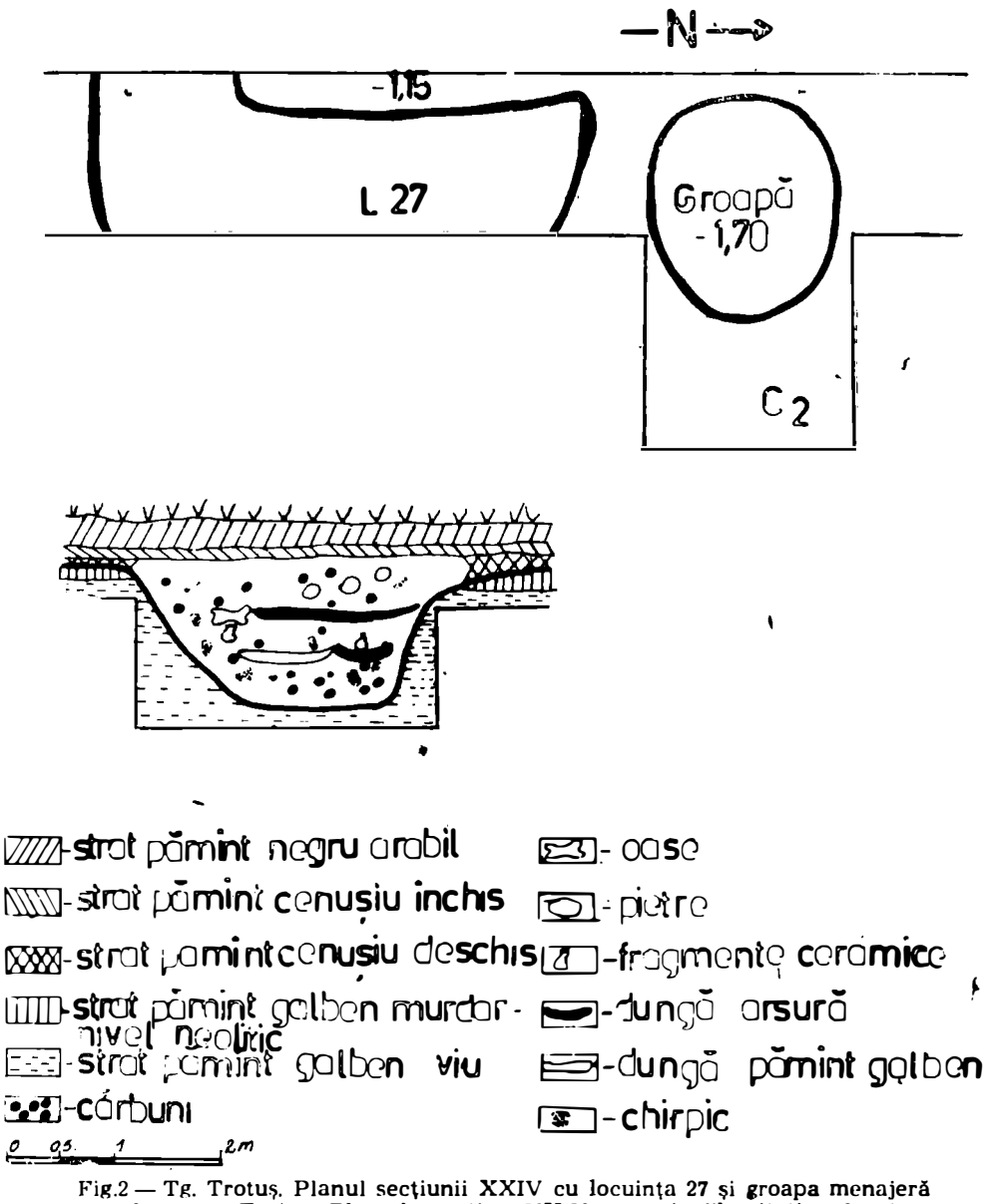

Fig.2 — Tg. Trotuș. Planul secțiunii XXIV cu locuința 27 și groapa menajeră
Fig. 2 — Tg. Trotuș. Plan du section XXIV avec du l'habitation 27 et un fosse ménagére

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

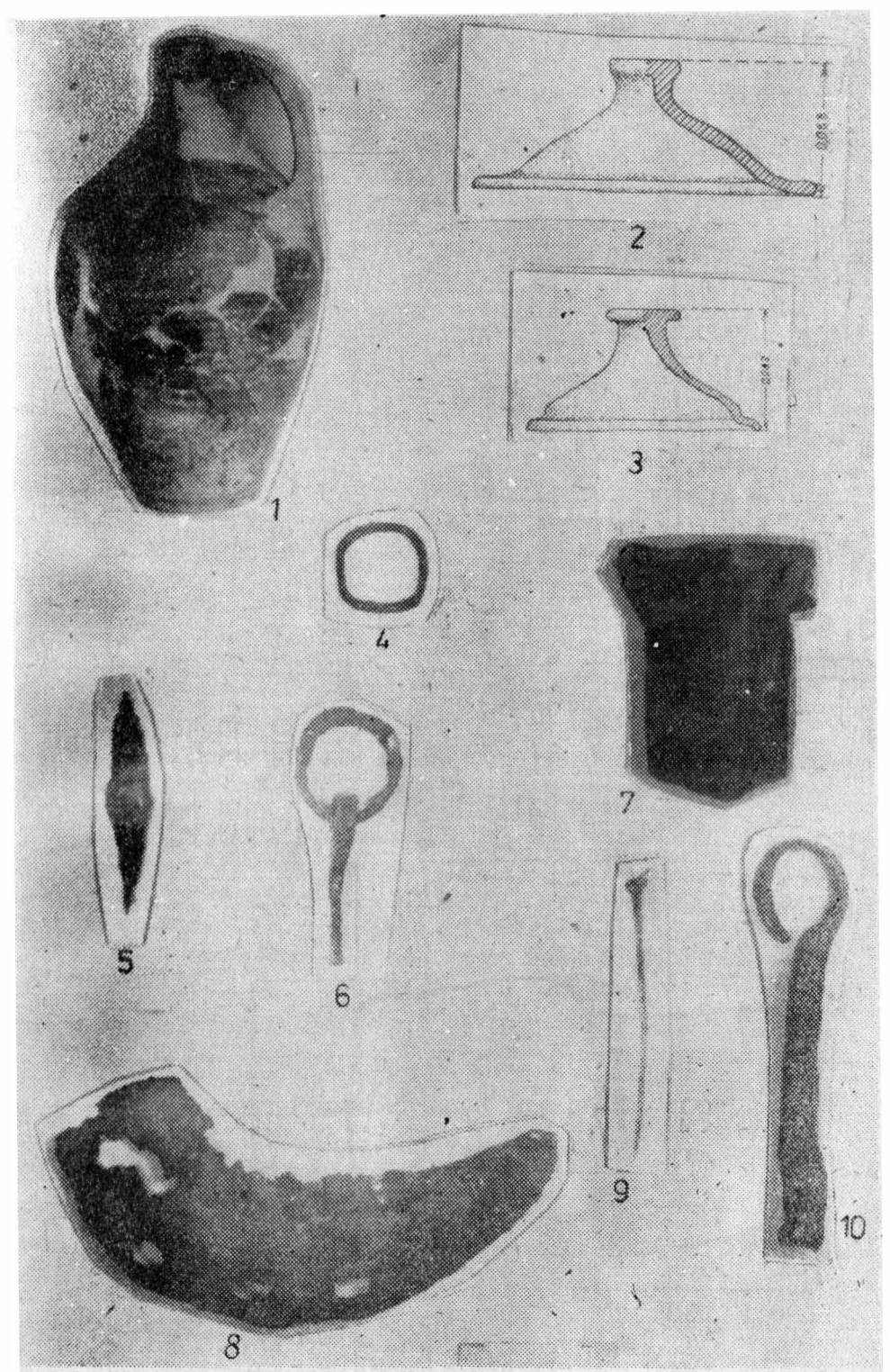

Fig. 3 — Tg. Trotuș. Obiecte descoperite în groapa menajeră din secțiunea XXIV
Fig. 3 — Tg. Trotuș. Objets découvertes en fosse ménagère

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

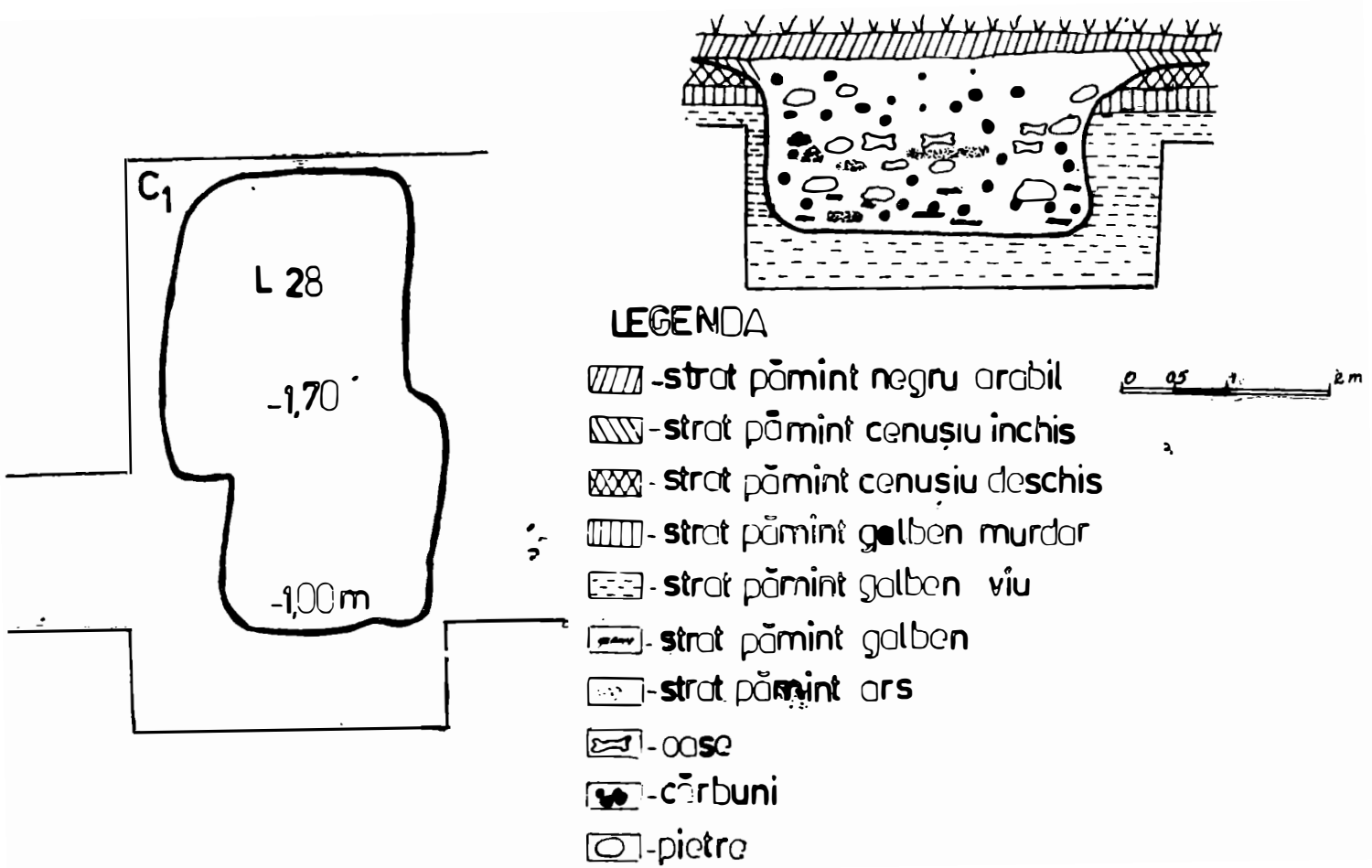

Fig. 4 — Tg. Trotuș. Planul și profilul peretelui de vest al locuinței 28 din secțiunea XXIV

Fig. 4 — Tg. Trotuș. Plan et le profil de la paroi ouest de l'habitation 28

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

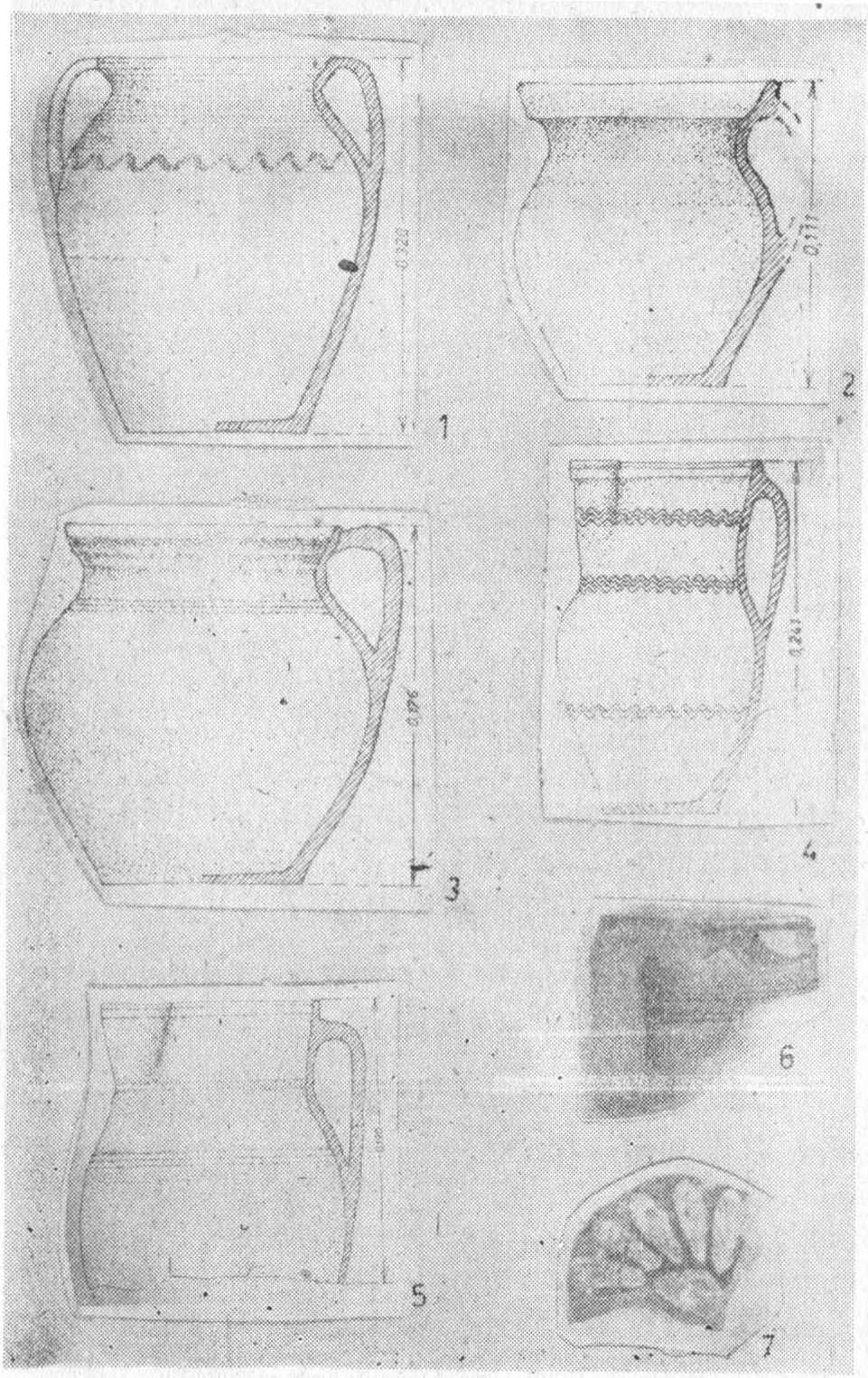

Fig. 5 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în locuința 28
Fig. 5 — Tg Trotus. La céramique découverte de l'habitation 28

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

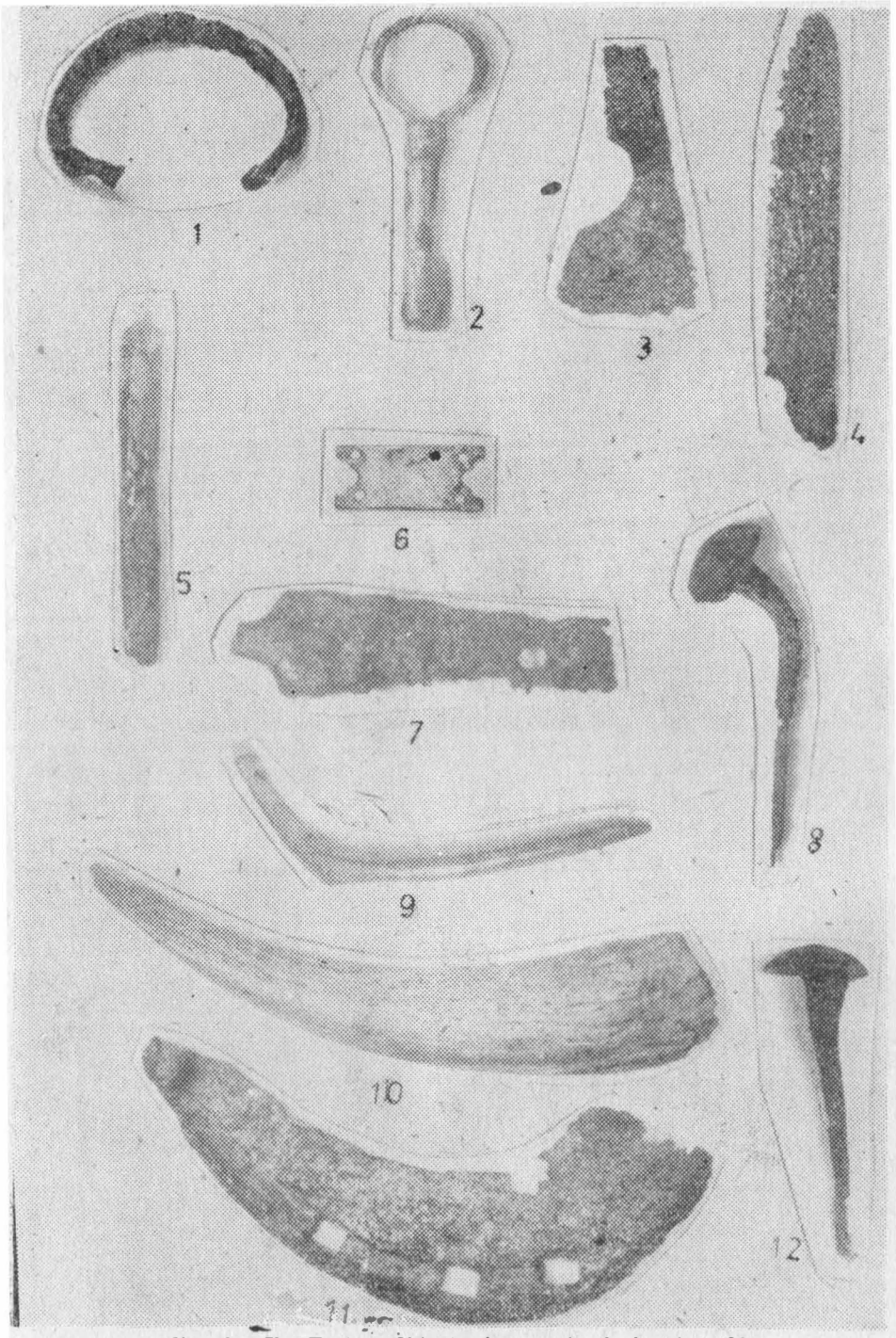

Fig. 6 — Tg. Trotuș. Obiecte descoperite în locuința 28
Fig. 6 — Tg. Trotuș. Objets découvertes de l'habitation 28

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

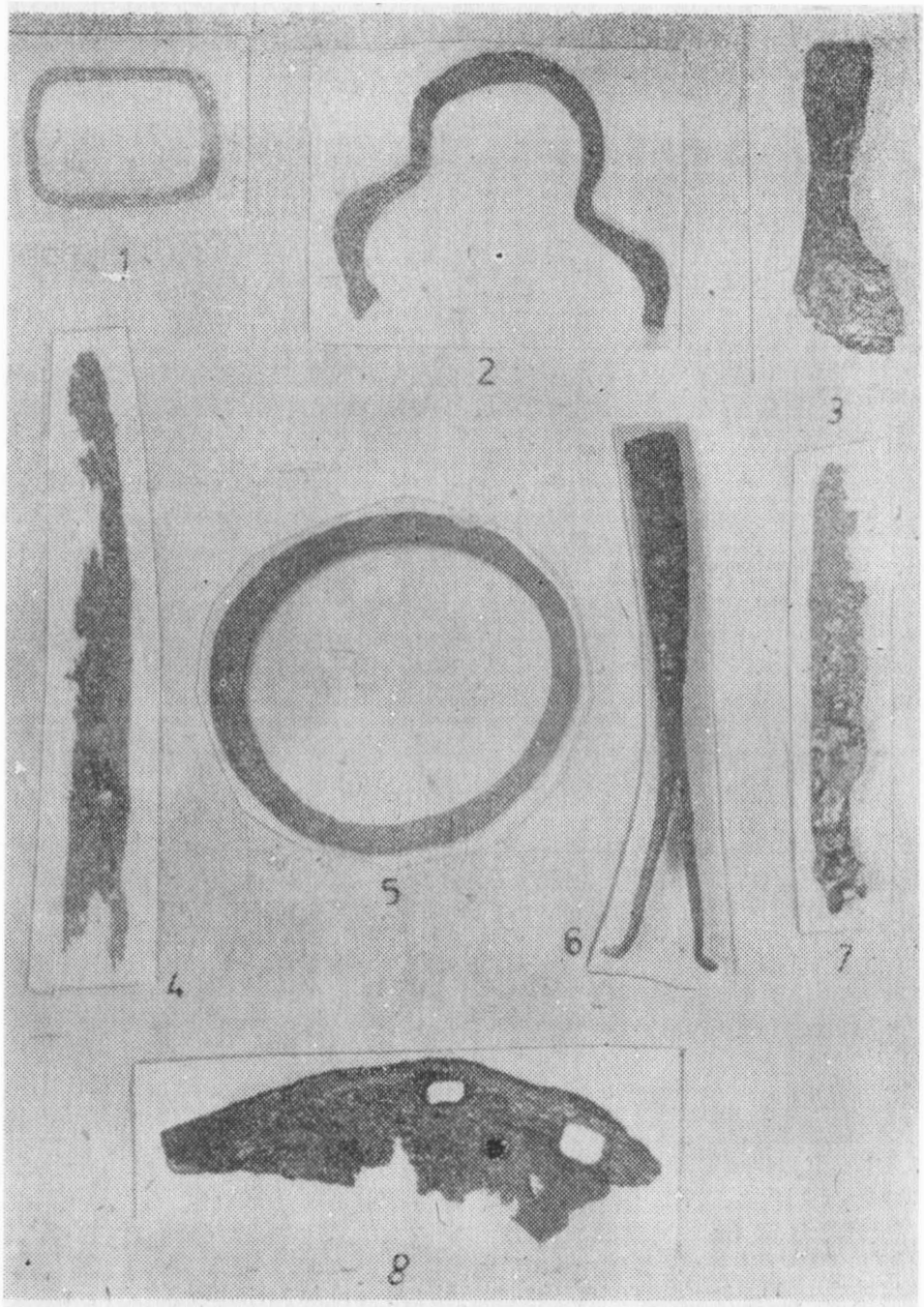

Fig. 7 — Tg. Trotuș. Obiecte descoperite în secțiunea XXIV
Fig. 7 — Tg. Trotuș. Le céramique découvertes de section XXIV

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

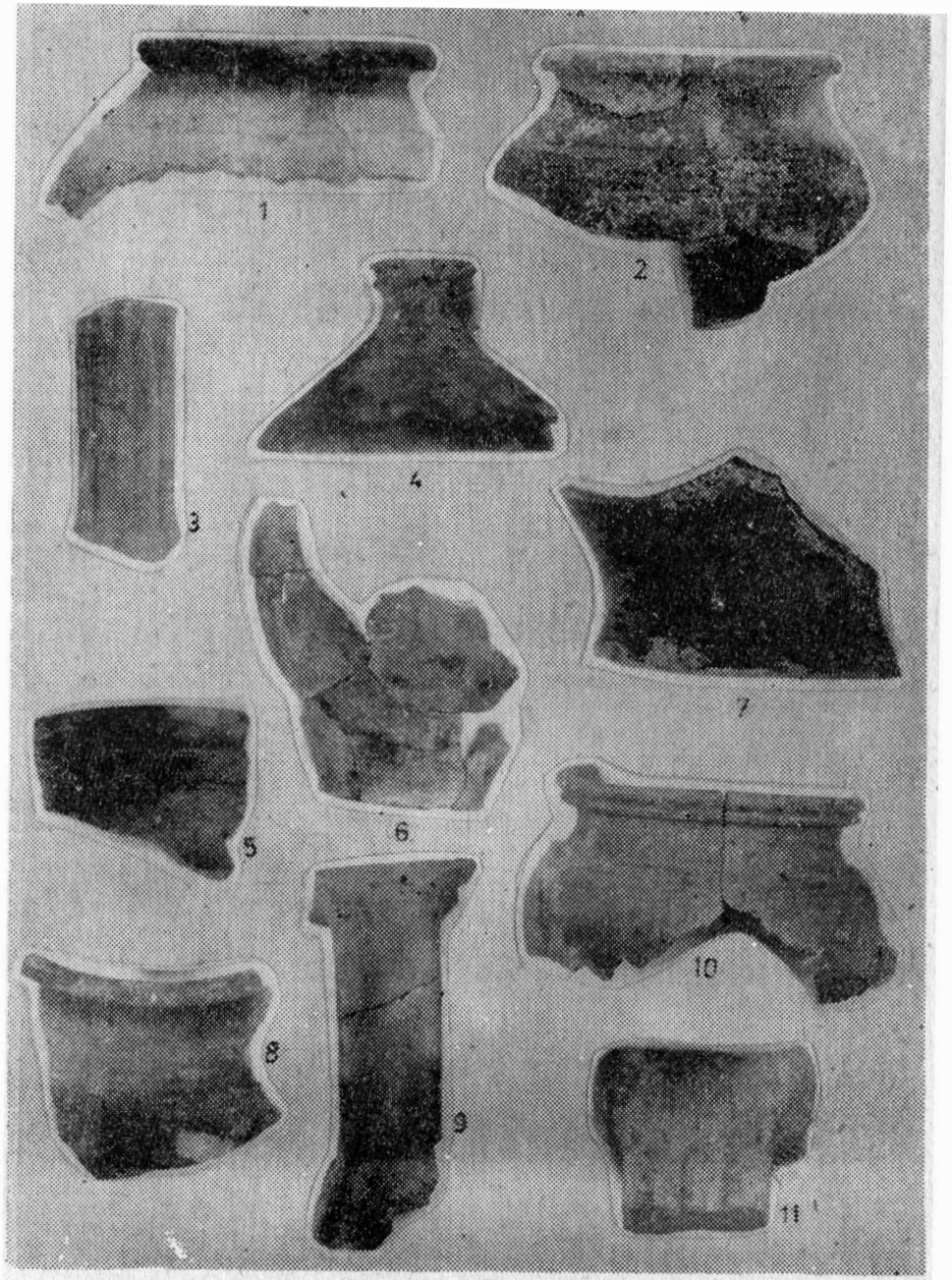

Fig. 8 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în secțiunea XXV
Fig. 8 — Tg. Trotuș. Le ceramique découvertes des section XXV

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

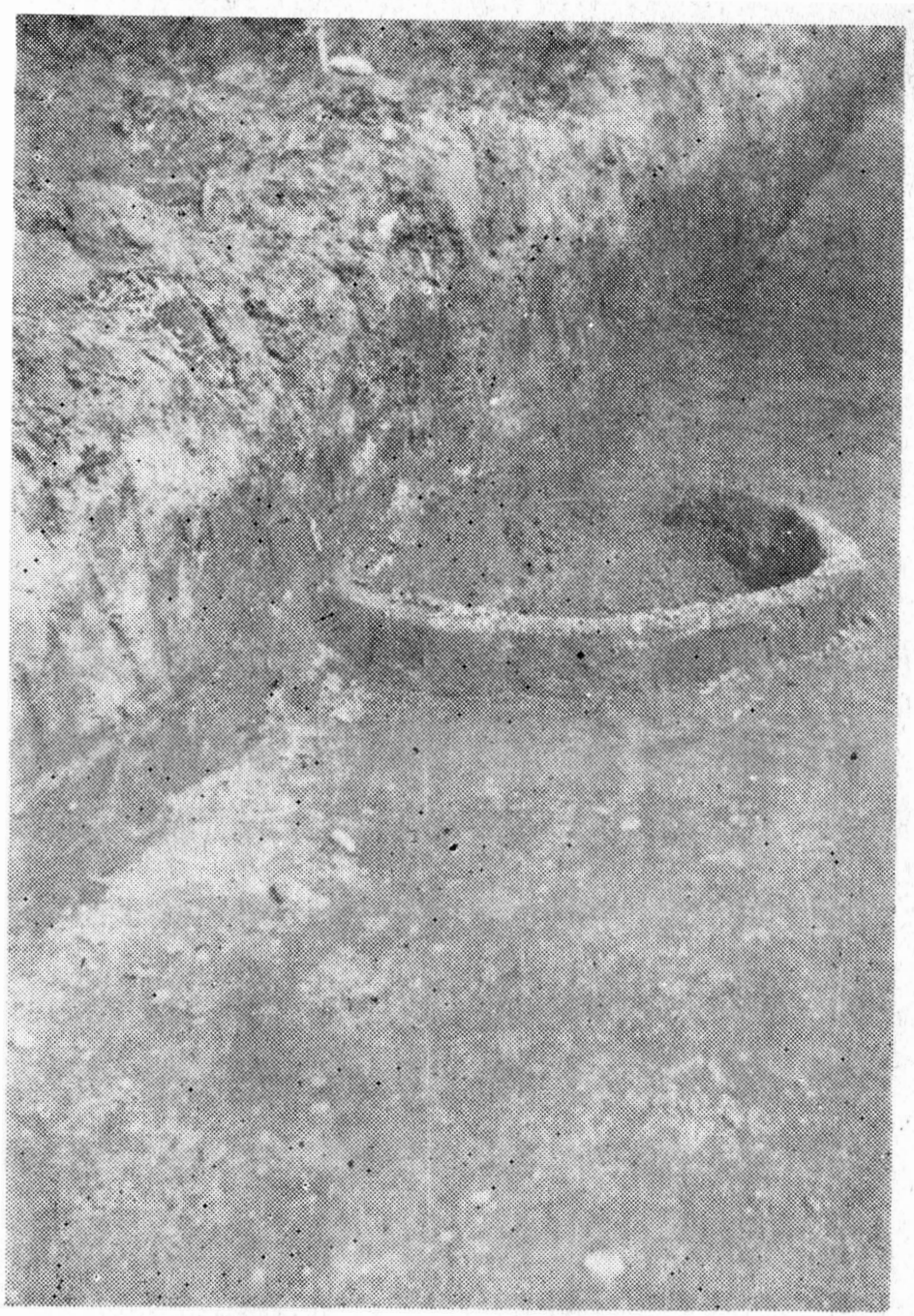

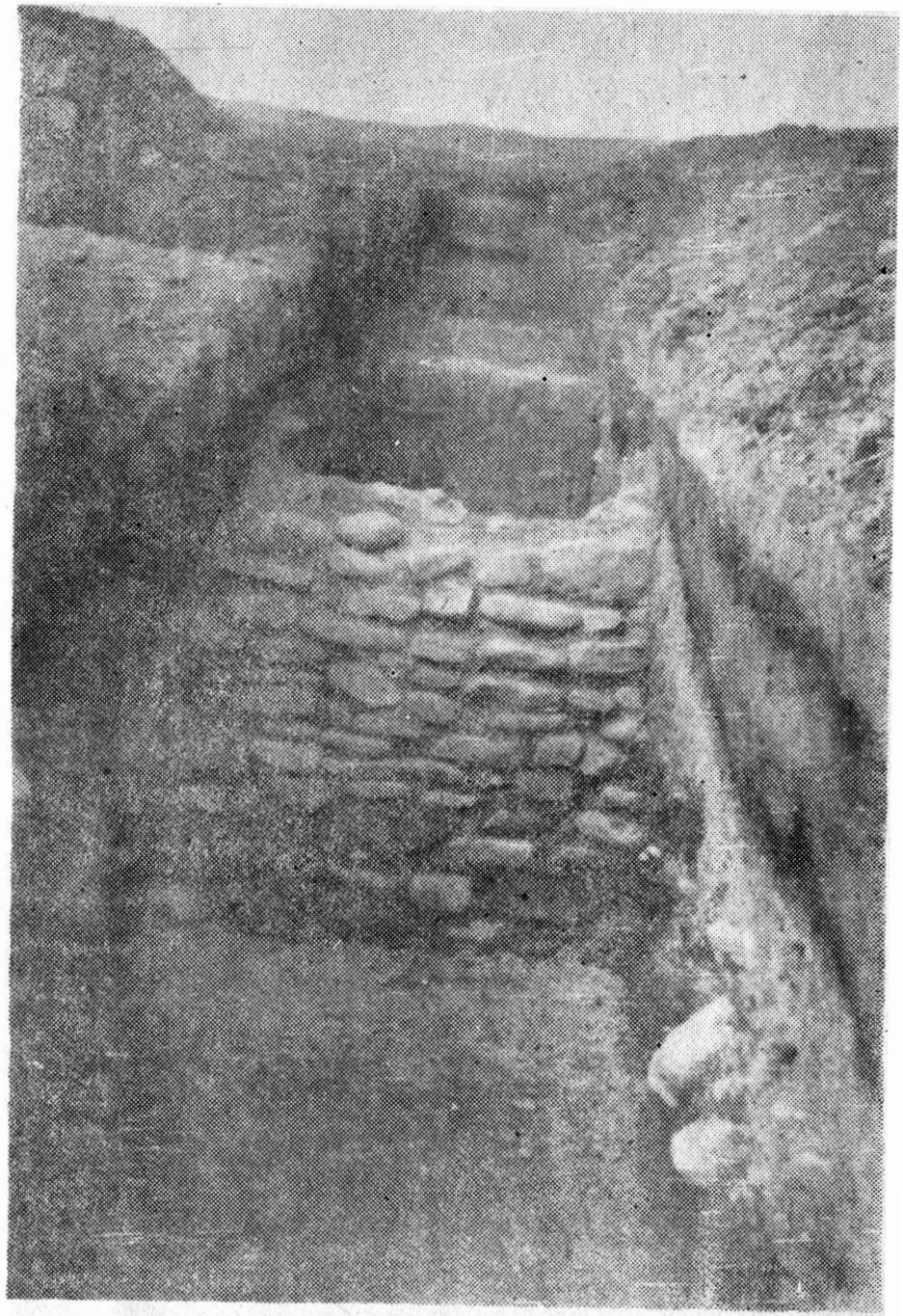

Fig. 9 — Tg. Trotuș. Vedere asupra cuptorului de uz casnic și locuinței 29 din secțiunea XXV

Fig. 9 — Tg. Trotus. Vue sur le four et l'habitation 29

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

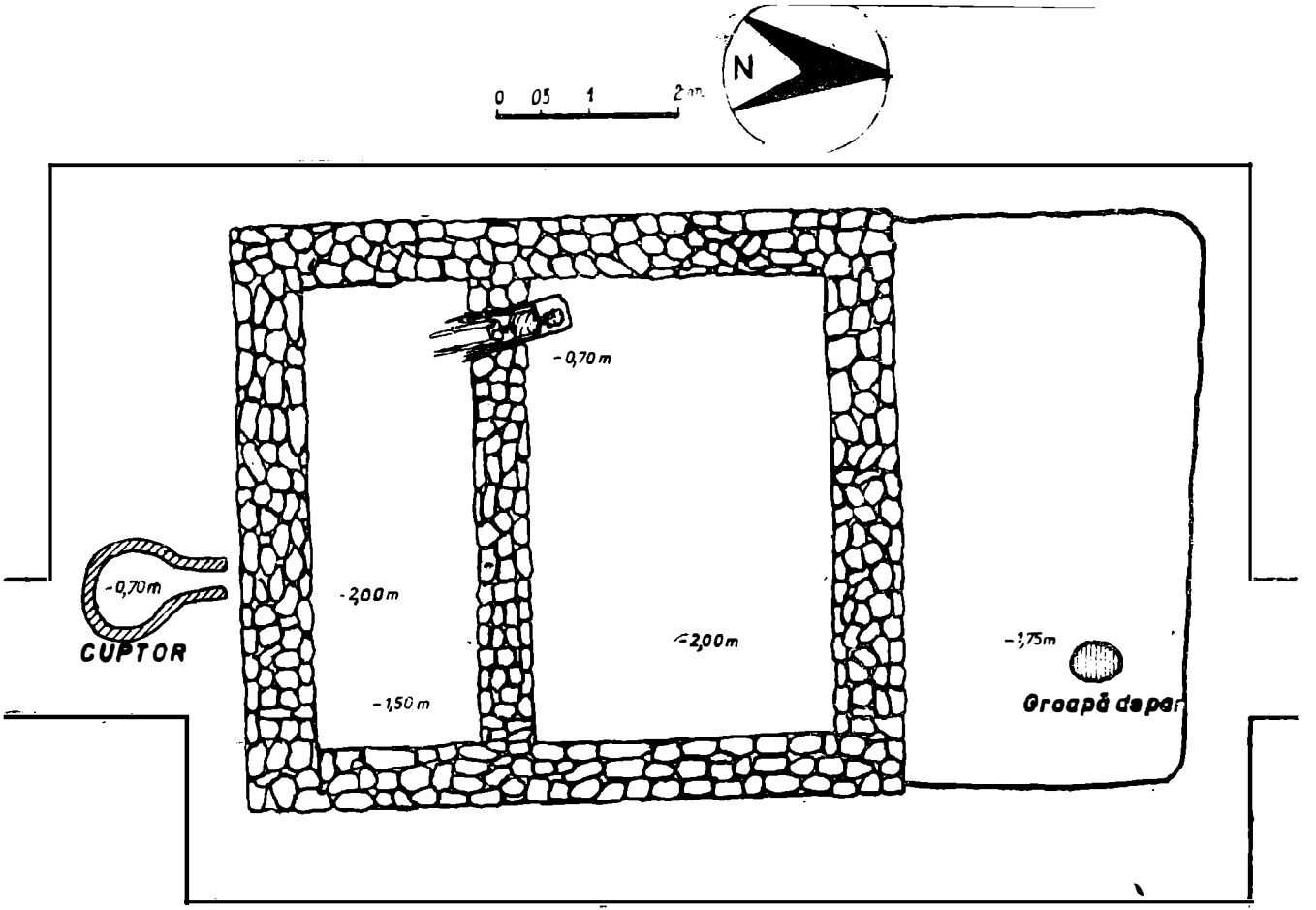

Fig. 10 — Tg. Trotuș. Planul locuinței 29 din secțiunea XXV
Fig.10 — Tg. Trotuș. Plan de l'habitation 29 du section XXV

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

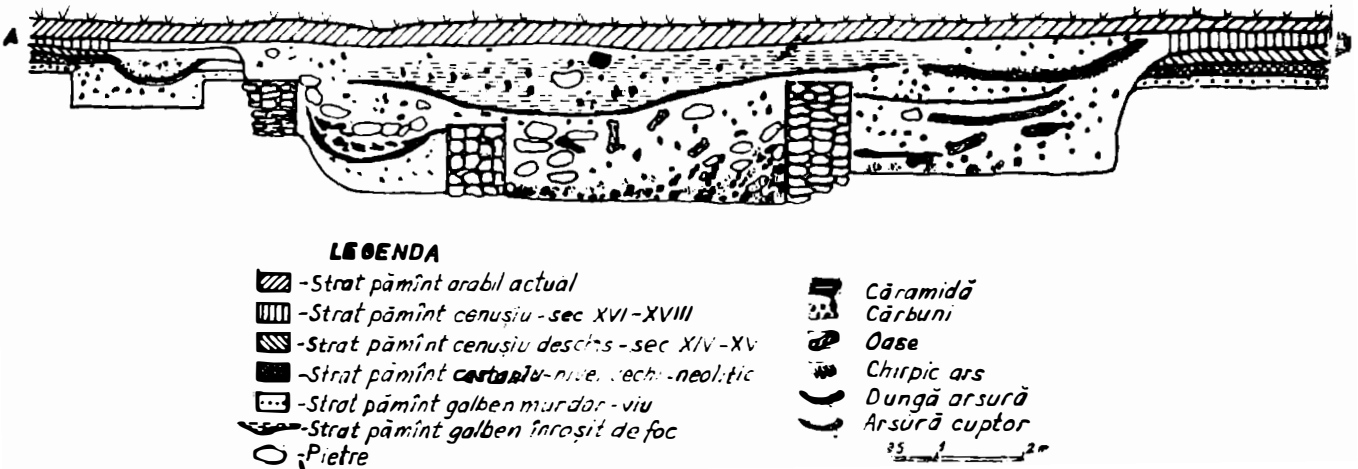

Fig. 10 a — Tg. Trotuș. Profilul peretelui de est al locuinței 29

http://www.cimec.ro / http://cimec.ro

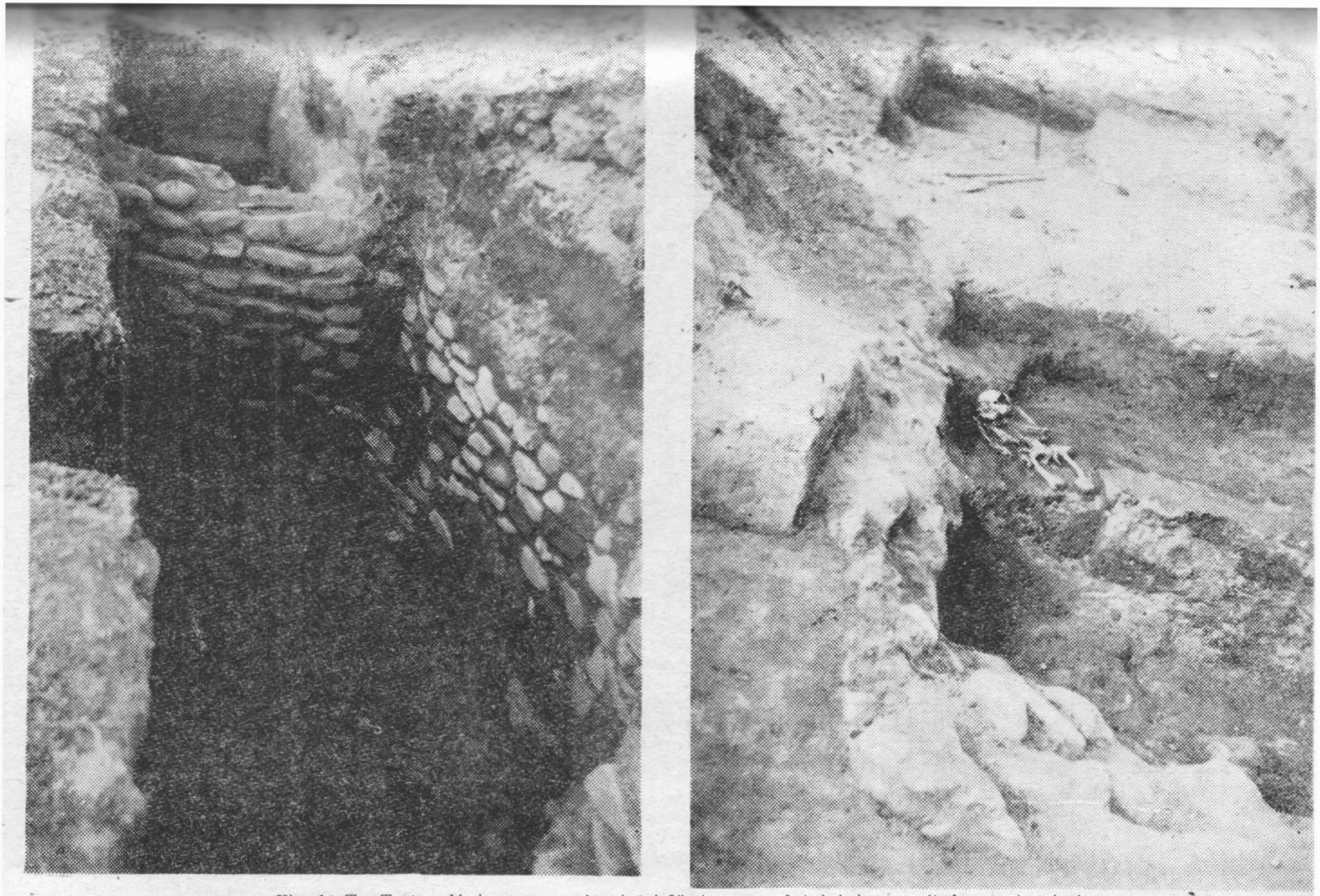

Fig. 11 Tg. Trotuș. Vedere asupra locuinței 29 și a mormîntului descoperit în cuprinsul ei
Fig. 11 — Tg. Trotuș. Vue sur l'habitation 29 et le tombeaux

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

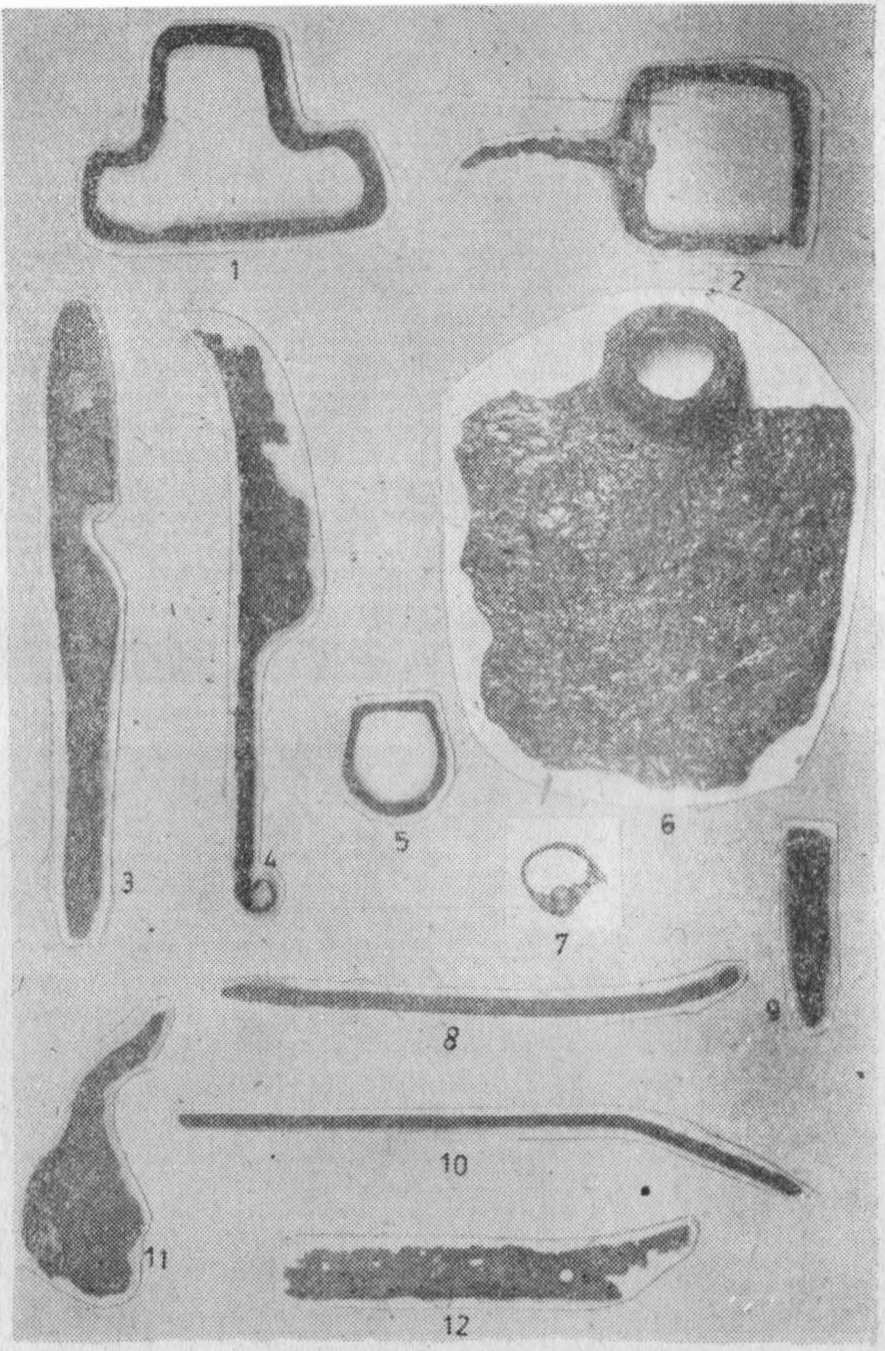

Fig. 12 — Tg. Trotuş. Obiecte descoperite în secţiunea XXV
Fig. 12 — Tg. Trotuş. Objets découvertes de section XXV

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

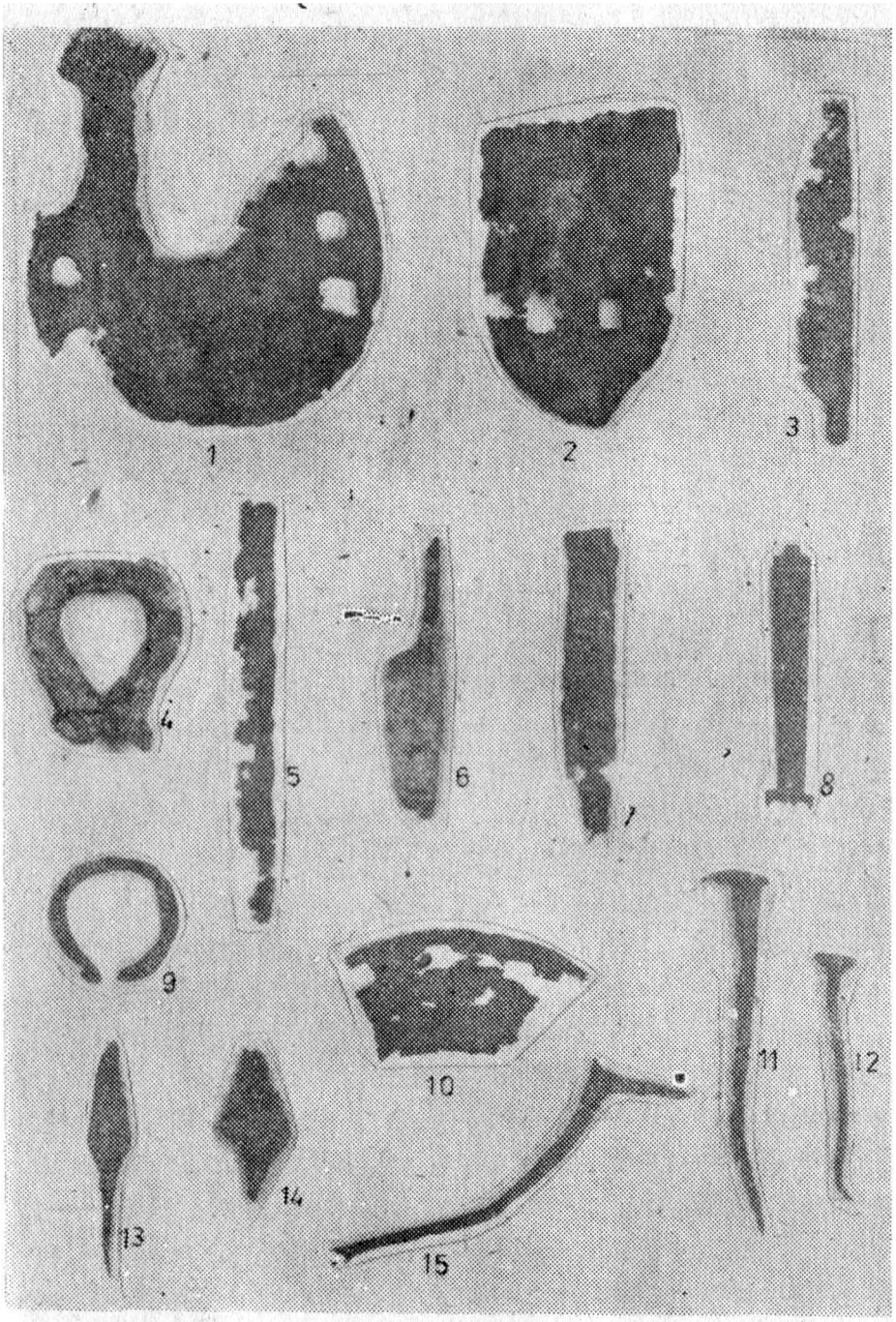

Fig. 13 — Tg. Trotuş. Obiecte descoperite în secţiunea XXV
Fig. 13 — Tg. Trotuş. Objets découvertes de section XXV

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

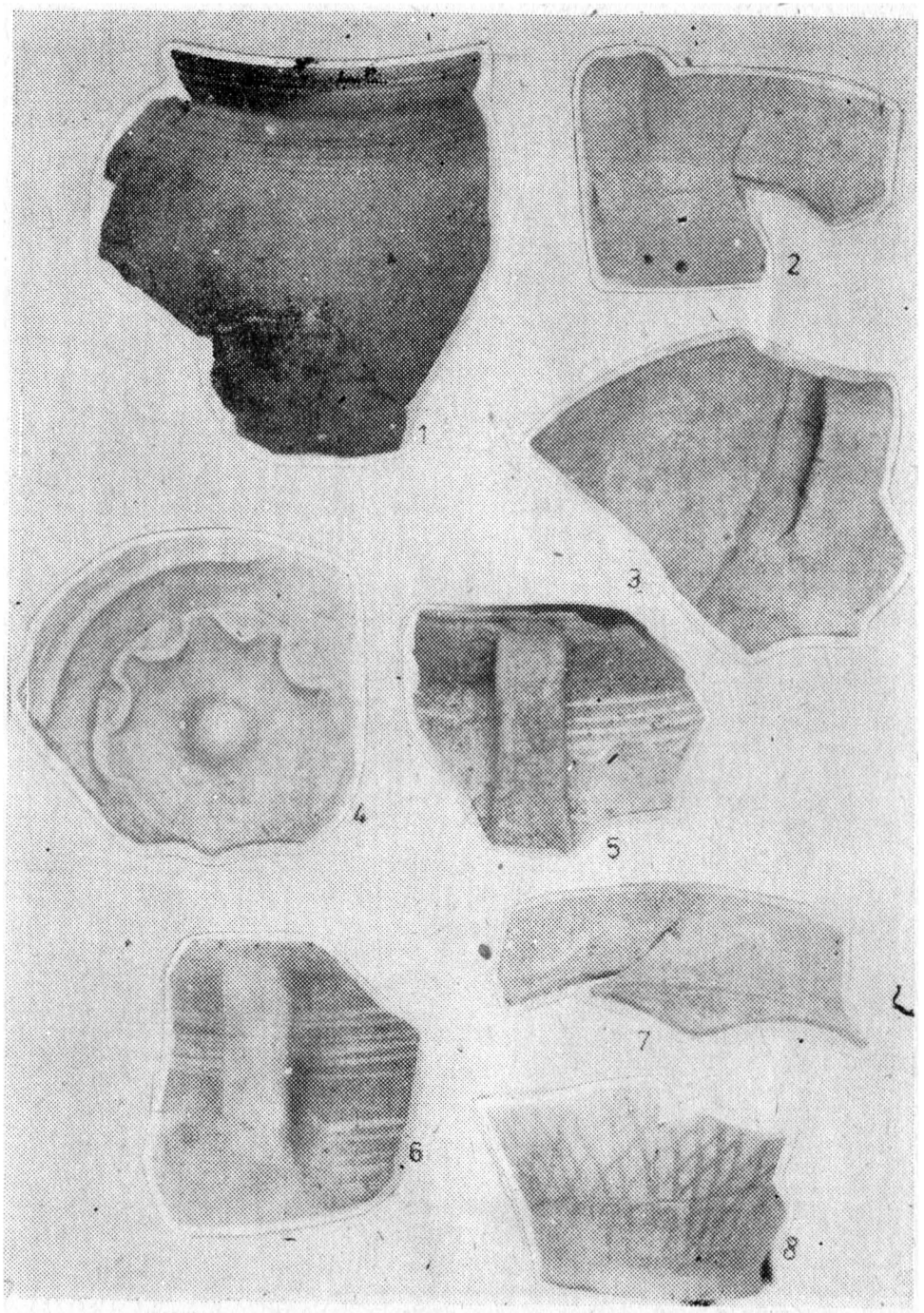

Fig. 14 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în locuința 29 din secțiunea XXV
Fig. 14 — Tg. Trotuș. Le céramique découvertes de l'habitation 29

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

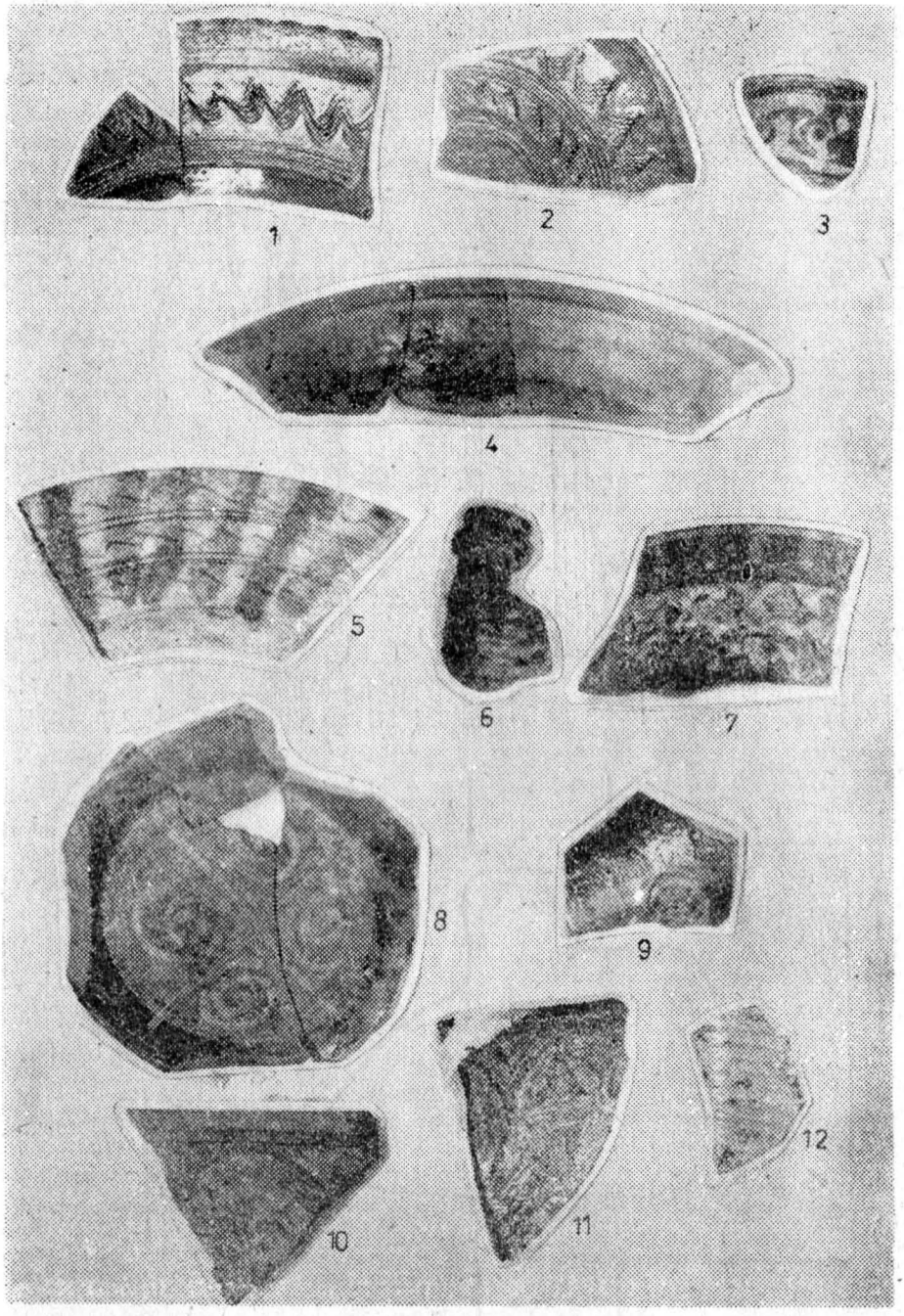

Fig. 15 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în locuința 29 din secțiunea XXV
Fig. 15 — Tg. Trotuș. Le céramique découvertes de l habitation 29

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

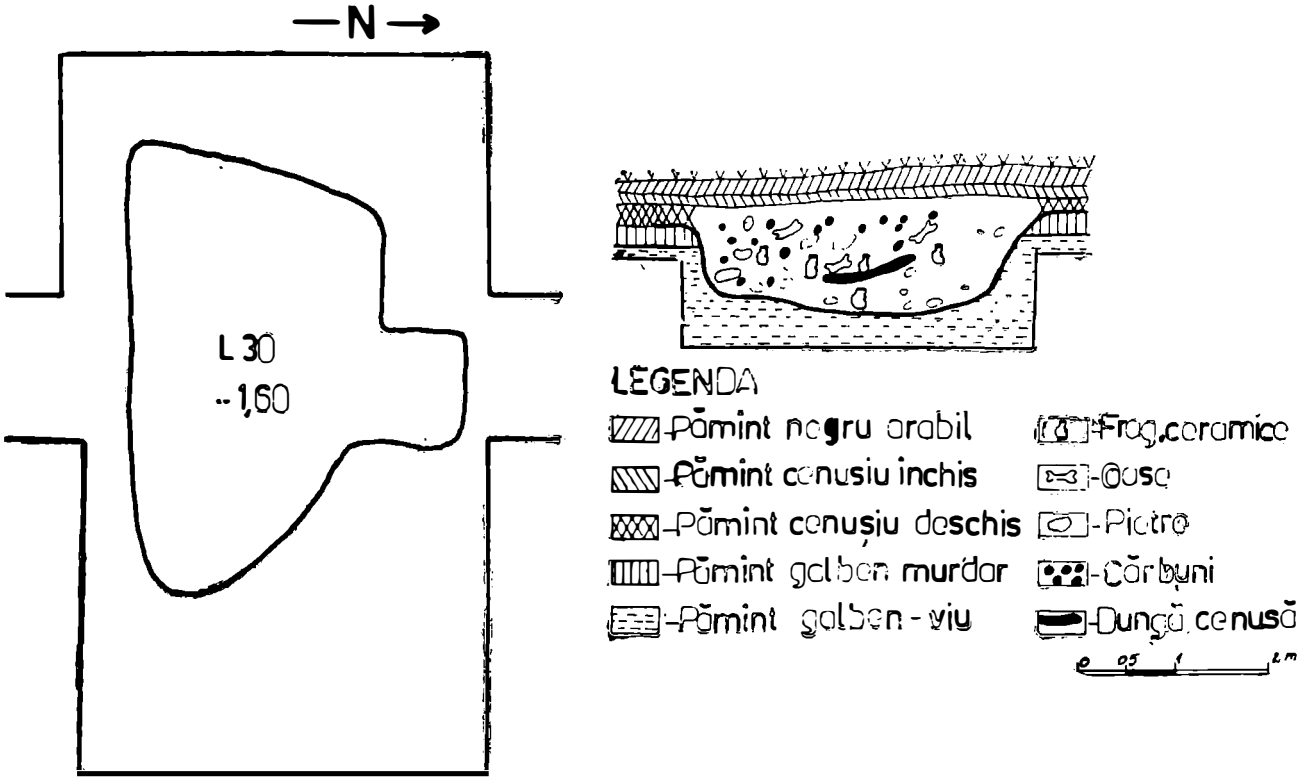

Fig. 16. — Tg. Trotuș. Planul și profilul peretelui de est al locuinței 30 din secțiunea XXVI.

Fig. 16. Tg. Trotuș. Plan et le profil de la paroi l'est de l'habitation 30 du secteur XXVI.

http://www.cimec.ro http://cmiabc.ro

Fig. 17 — Tg. Trotuș. Obiecte de fier descoperite în locuința 30 din secțiunea XXVI
Fig. 17 — Tg. Trotuș. Objets decouvertes de l'habitation 30 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 18 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în locuința 30 din secțiunea XXVI
Fig. 18 — Tg. Trotuș. Le céramique découvertes de l'habitation 30 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

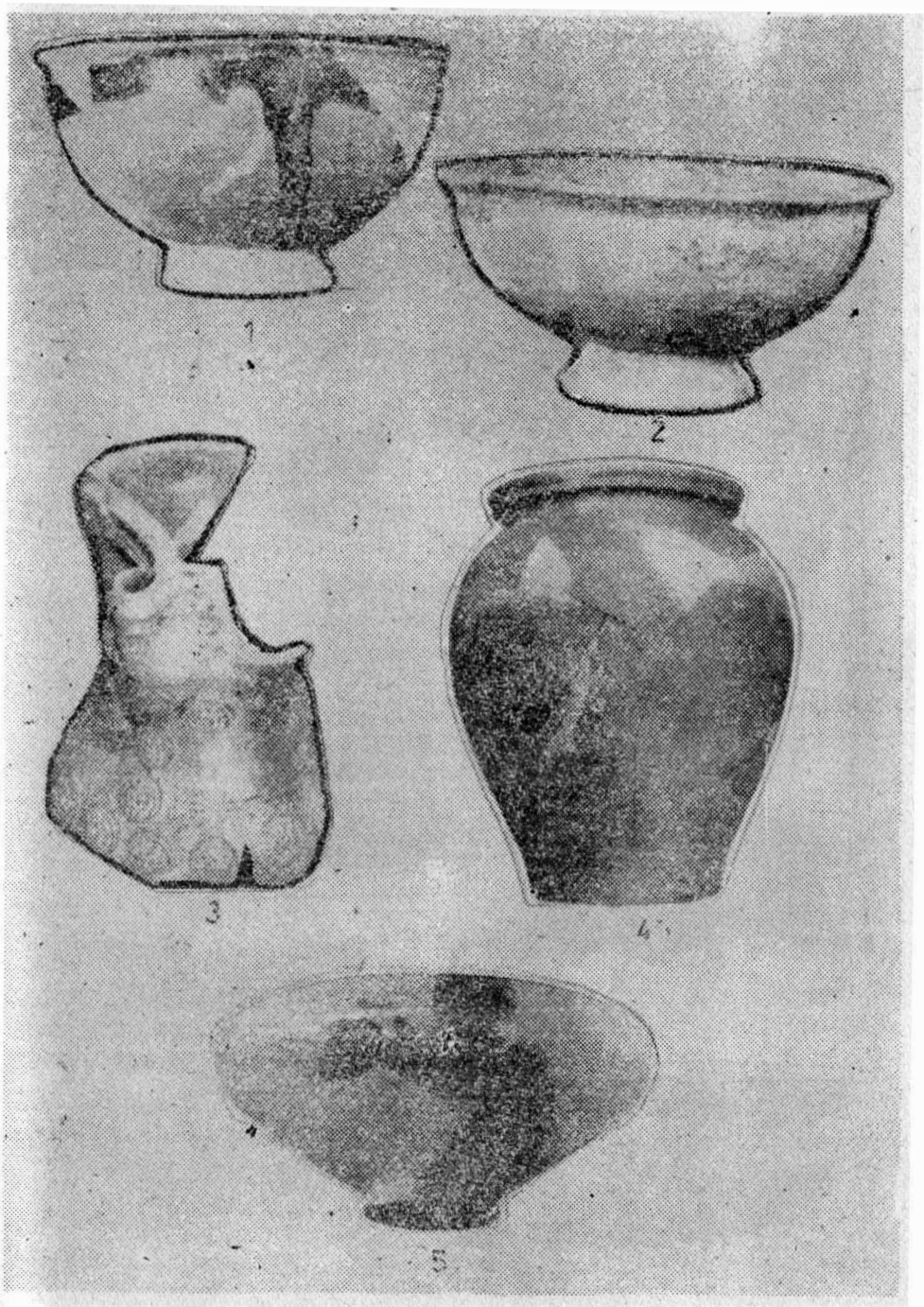

Fig. 19 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în locuința 30 din secțiunea XXVI
Fig.19 — Tg. Trotuș. Le céramique découvertes de l'habitation 30 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

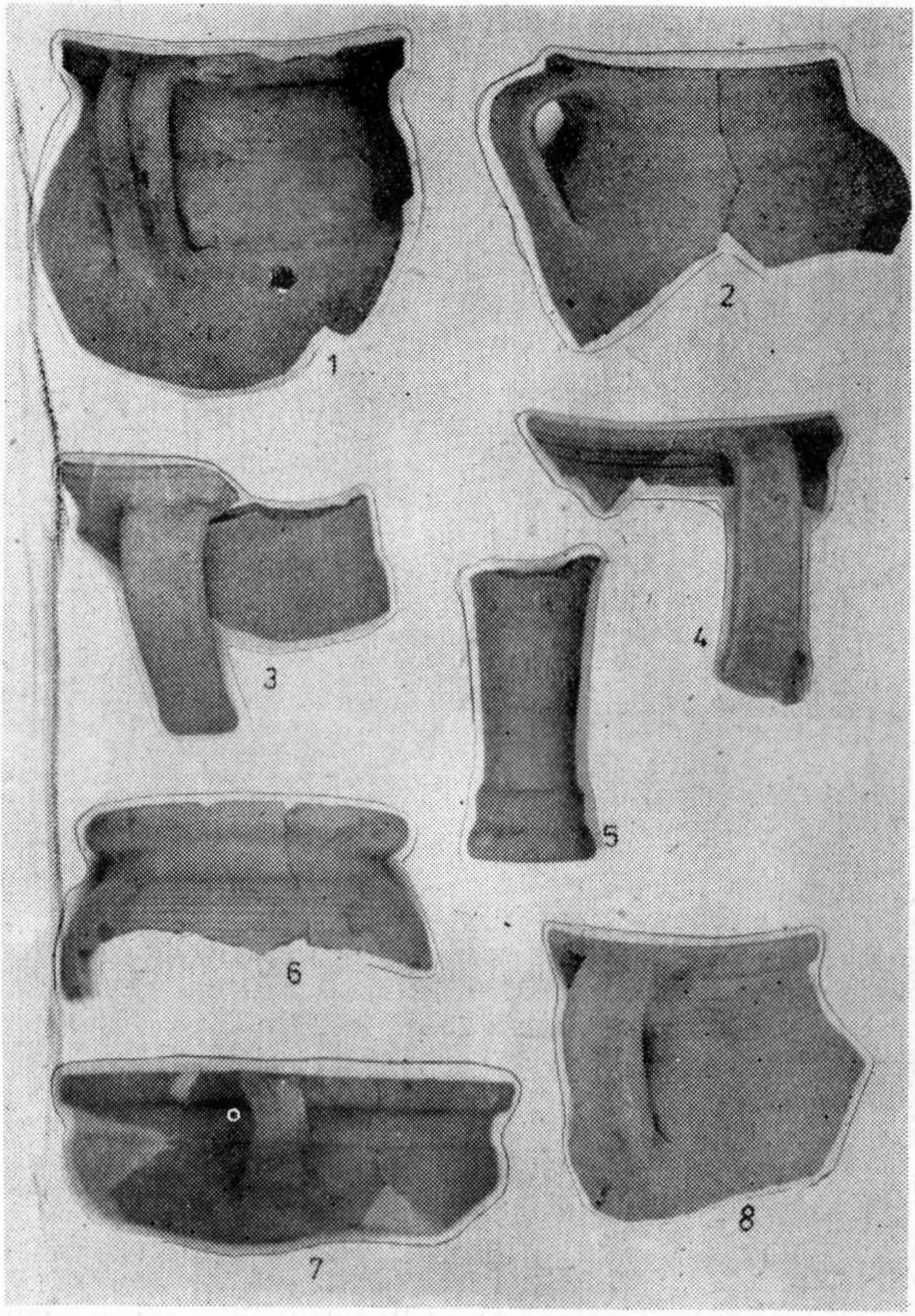

Fig. 20 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în secțiunea XXVI
Fig. 20 — Tg. Trotuș. Le céramique découvertes du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

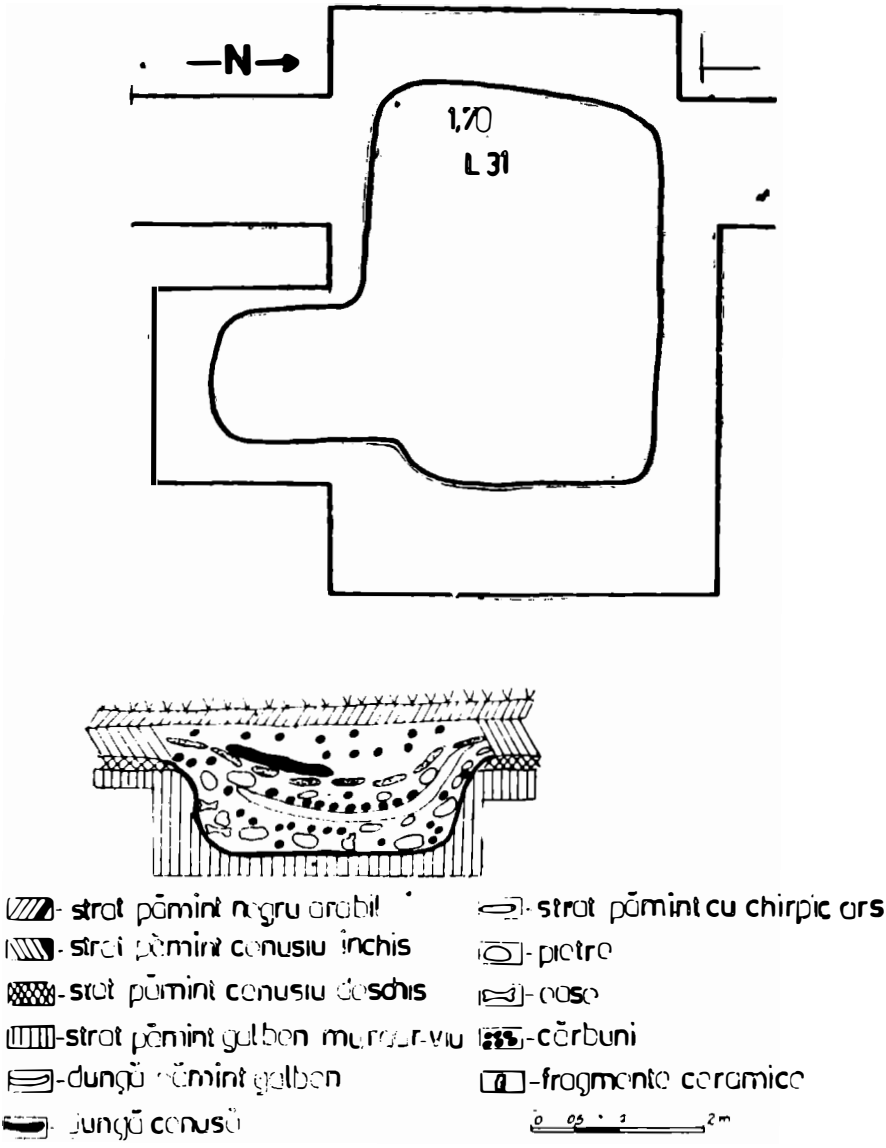

Fig. 21. — Tg. Trotuş. Planul şi profilul peretelui de est al locuinţei 31 din secţiunea XXVI.

Fig. 21. — Tg. Trotuş. Plan et le profil de la paroi l'est de l'habitation 31 du section XXVI.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

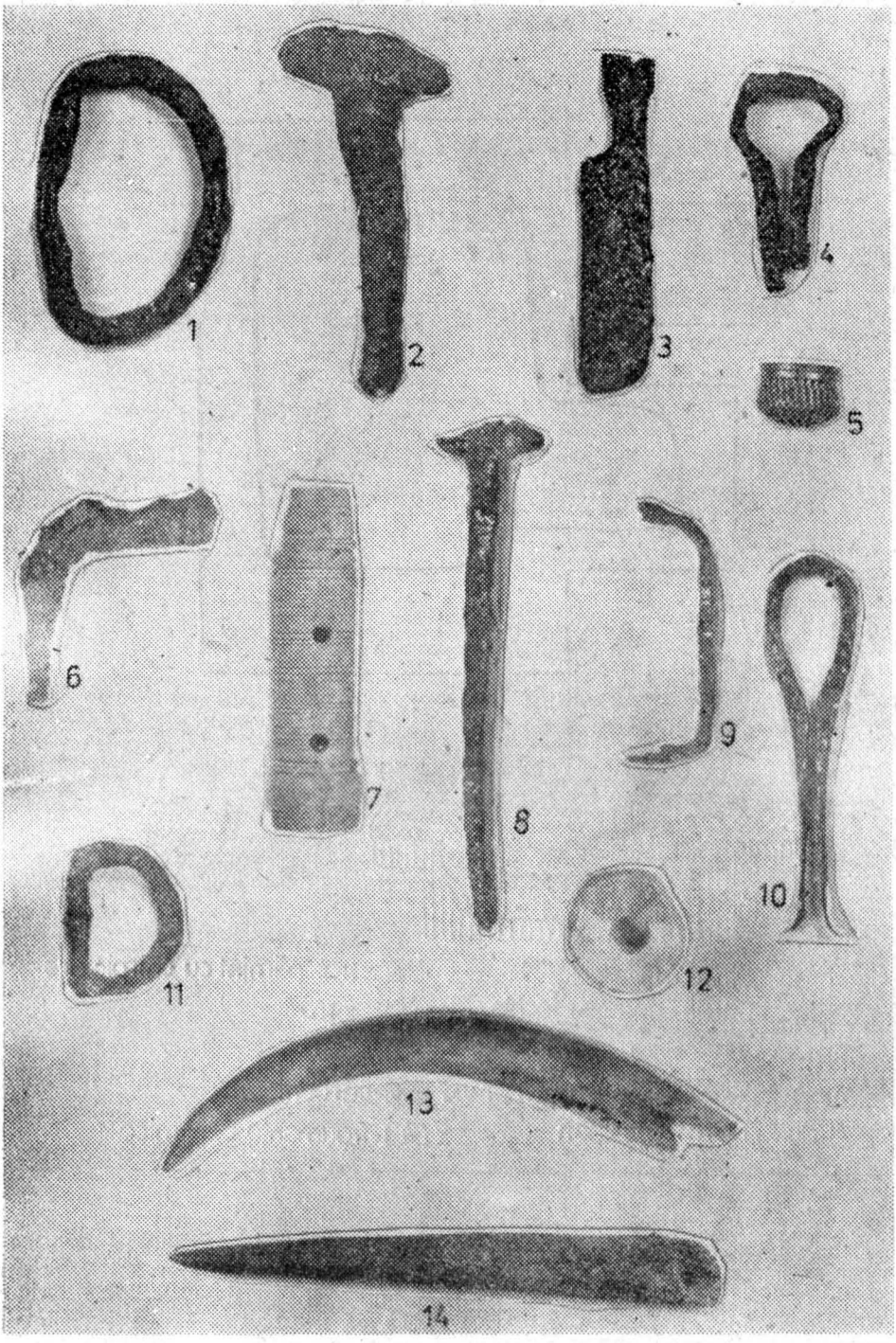

Fig. 22 — Tg. Trotuș. Obiecte descoperite în locuința 31 din secțiunea XXVI
Fig. 22 — Tg. Trotuș. Objets découvertes de l'habitation 31 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

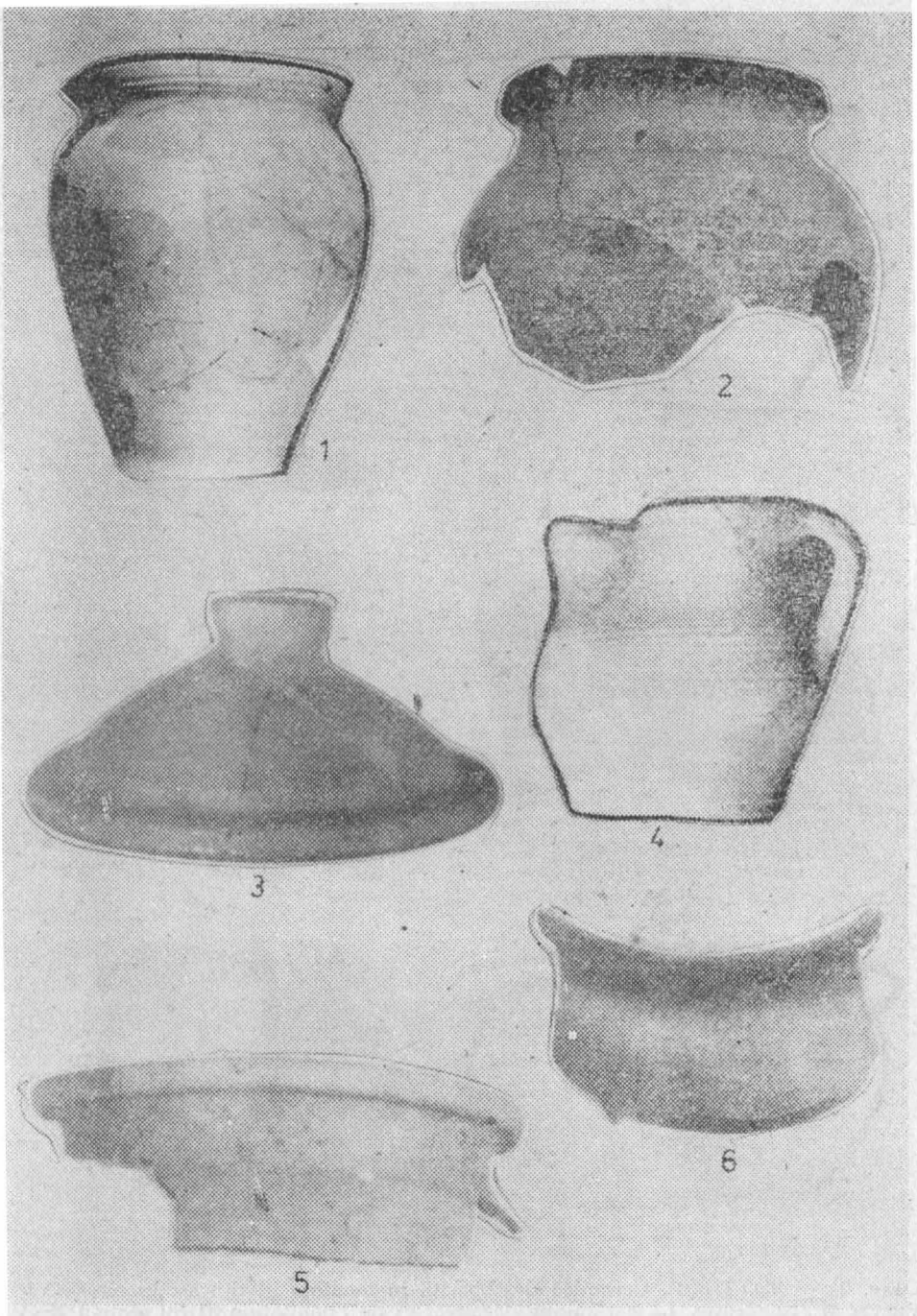

Fig. 23 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în secțiunea XXVI
Fig. 23 — Tg. Trotuș. Lé céramique découvertes du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

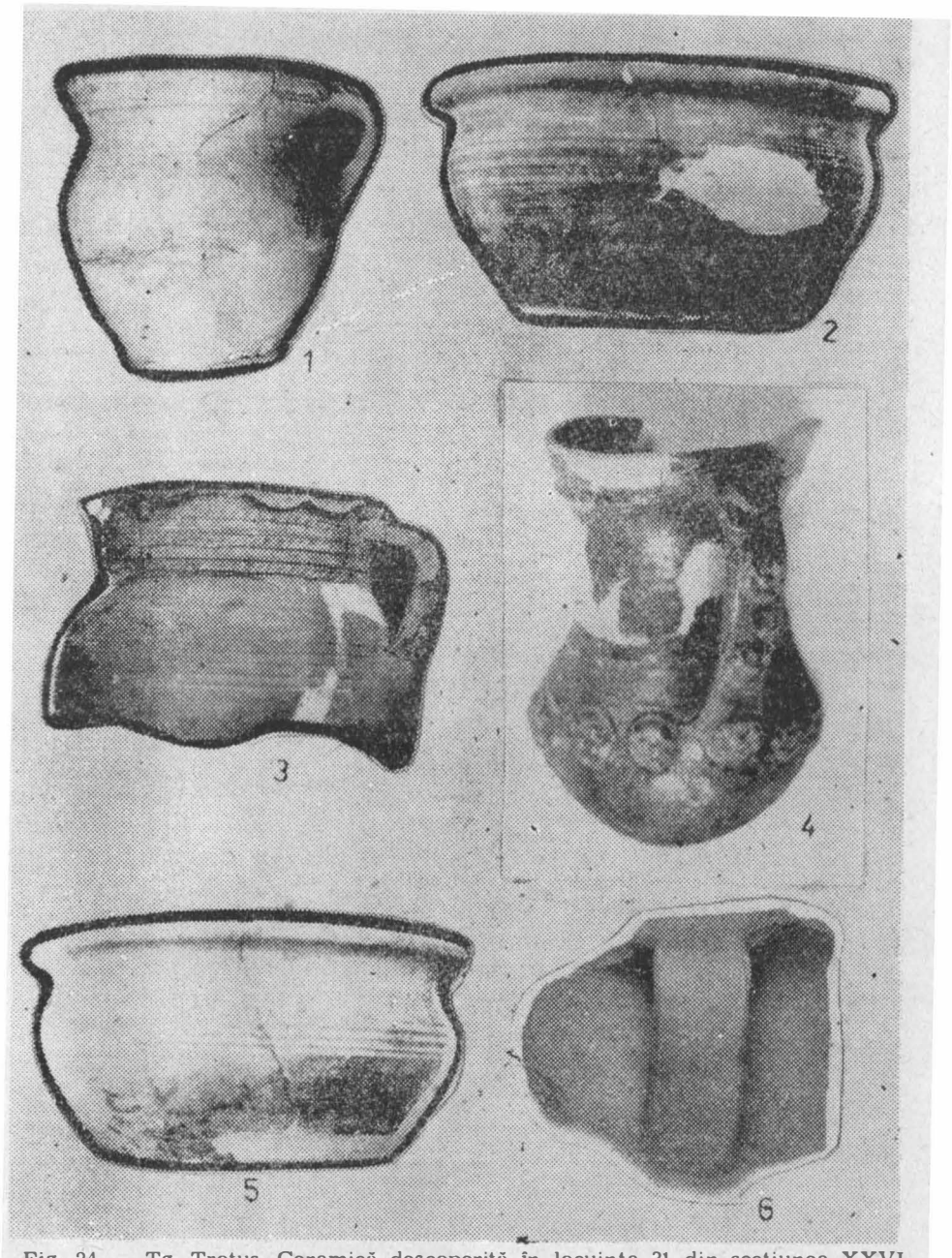

Fig. 24 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în locuința 31 din secțiunea XXVI
Fig. 24 — Tg. Trotuș. Lé céramique découvertes de l'habitation 31 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 25 — Tg. Trotuș. Ceramică descoperită în secțiunea
Fig. 25 — Tg. Trotuș. Lé céramique découvertes du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

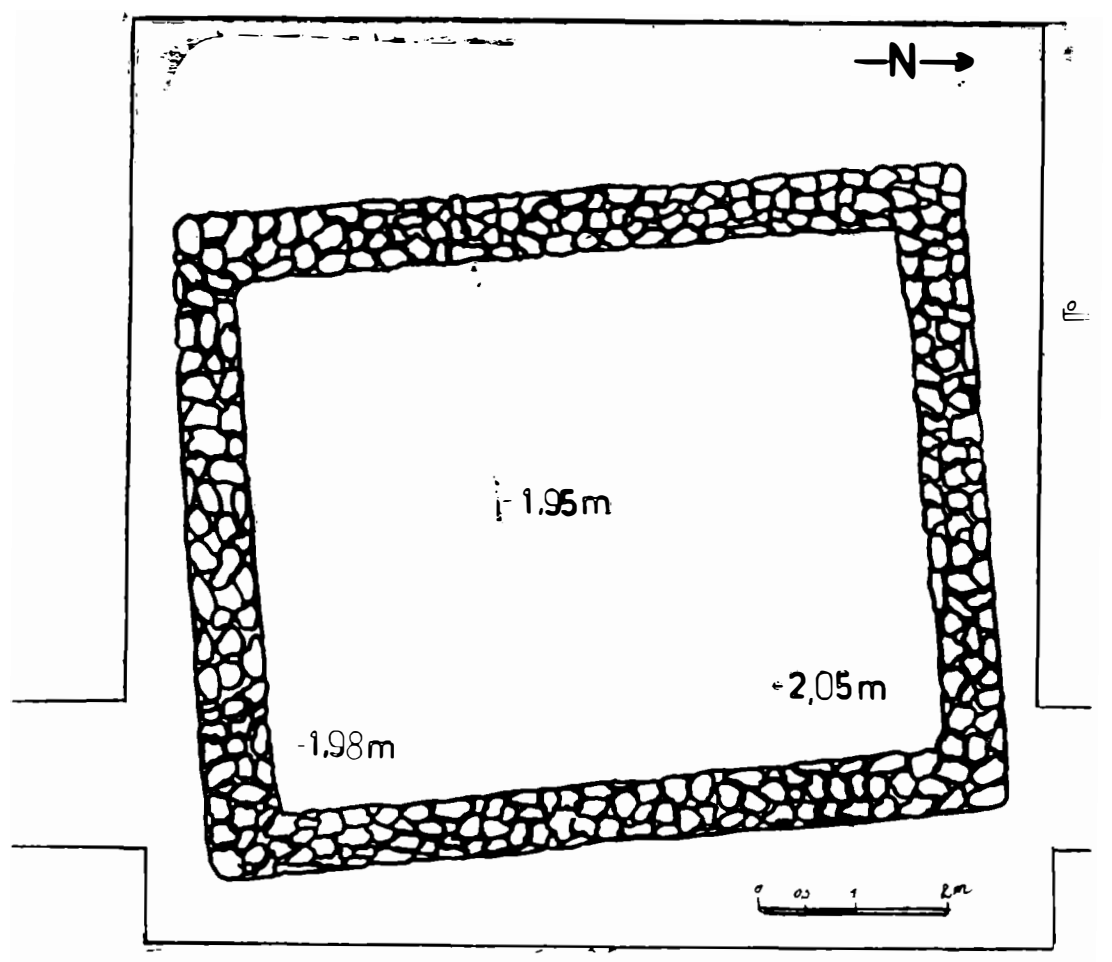

Fig. 26. — Tg. Trotuș. Planul locuinței 31 din secțiunea XXVI
Fig. 26. — Tg. Trotuș. Plan de l'habitation 31 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cimec.ro

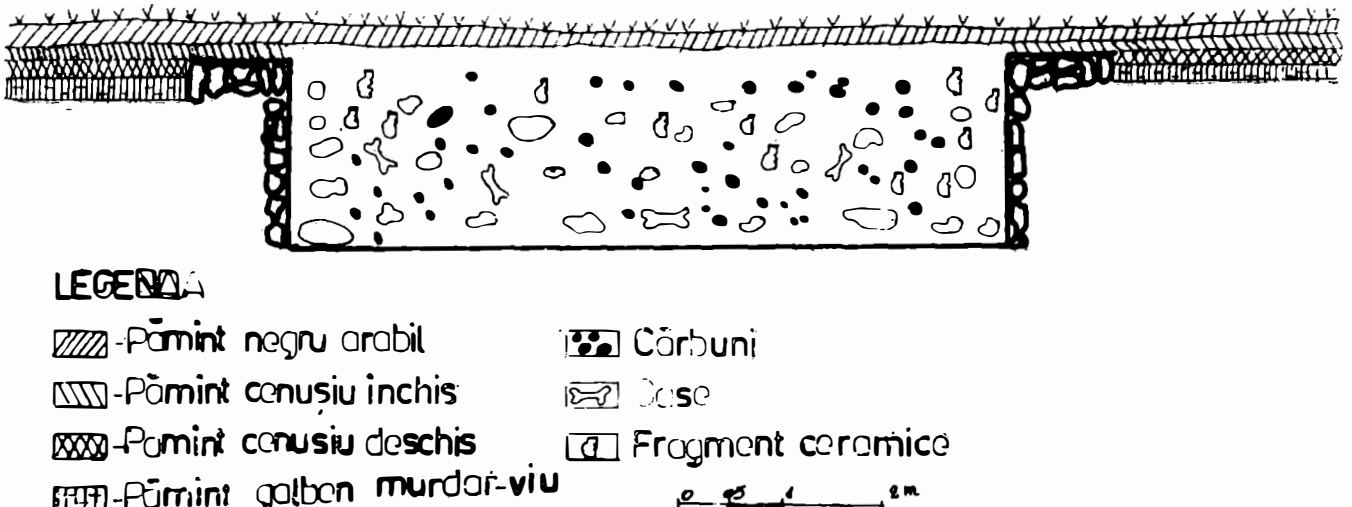

Fig. 26 a — Tg. Trotuș. Profilul peretelui de vest al locuinței 31 din secțiunea XXVI
Fig. 26 a — Tg. Trotuș. Le profil de la paroi ouest de l'habitation 32 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

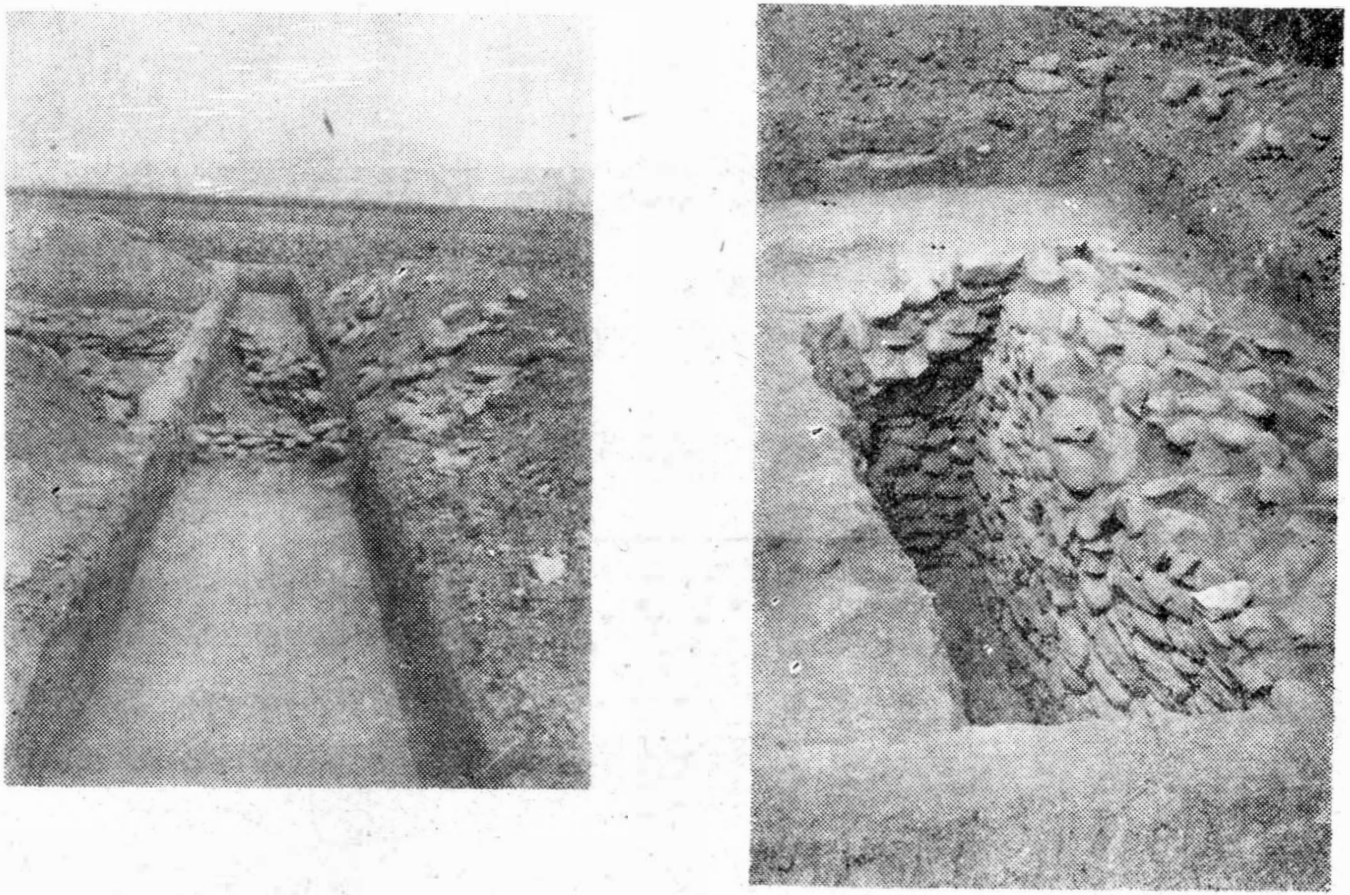

Fig. 27 — Tg. Trotuş. Vedere asupra locuinţei 32 din secţiunea XXVI
Fig. 27 — Tg. Trotuş. Vue sur l'habitation 32 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

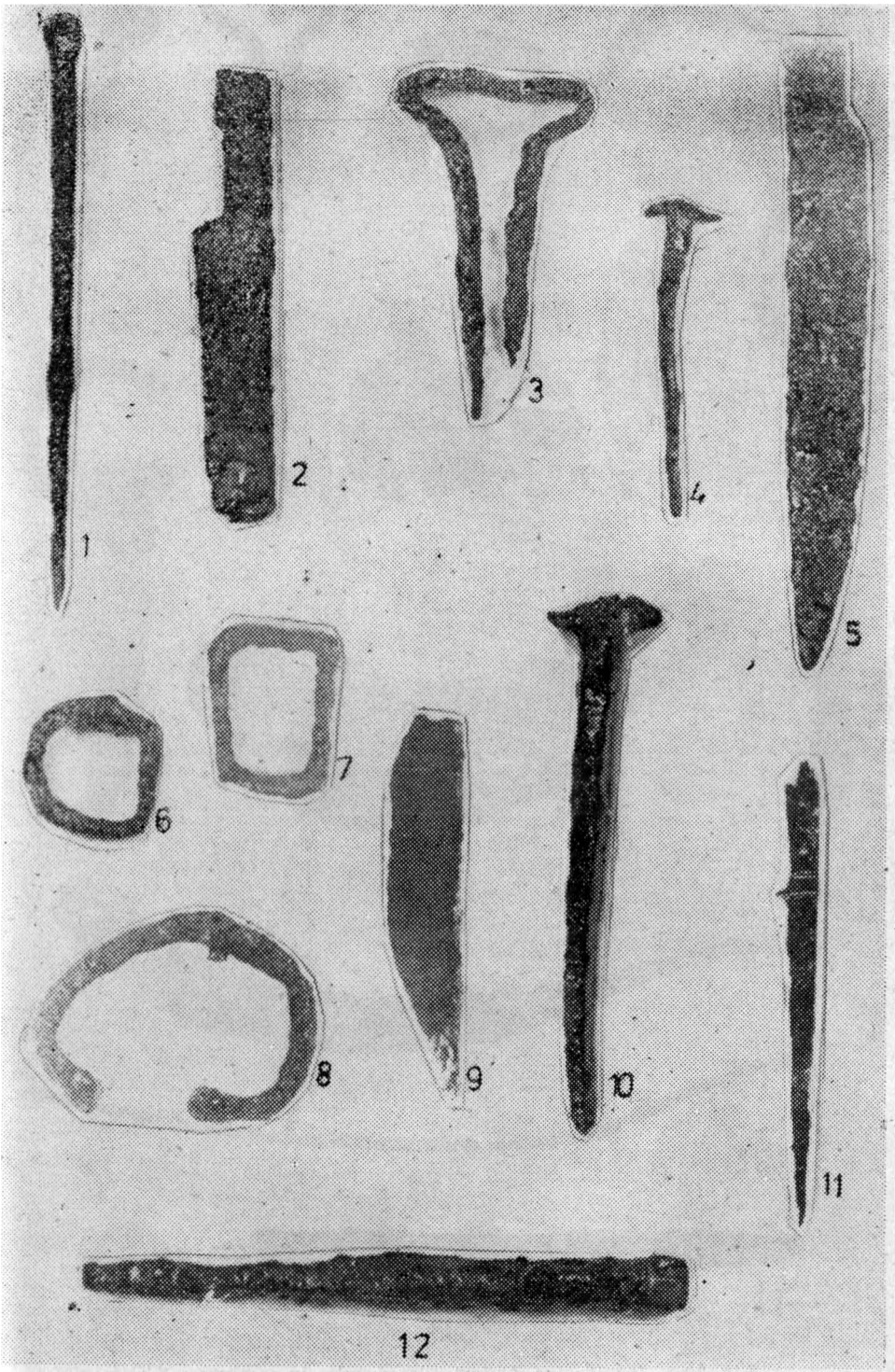

Fig. 28 — Tg. Trotuș. Obiecte din fier descoperite în locuința 32 din secțiunea XXVI
Fig. 28 — Tg. Trotuș. Objets découverts dans l'habitation 32 du section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cimiabc.ro

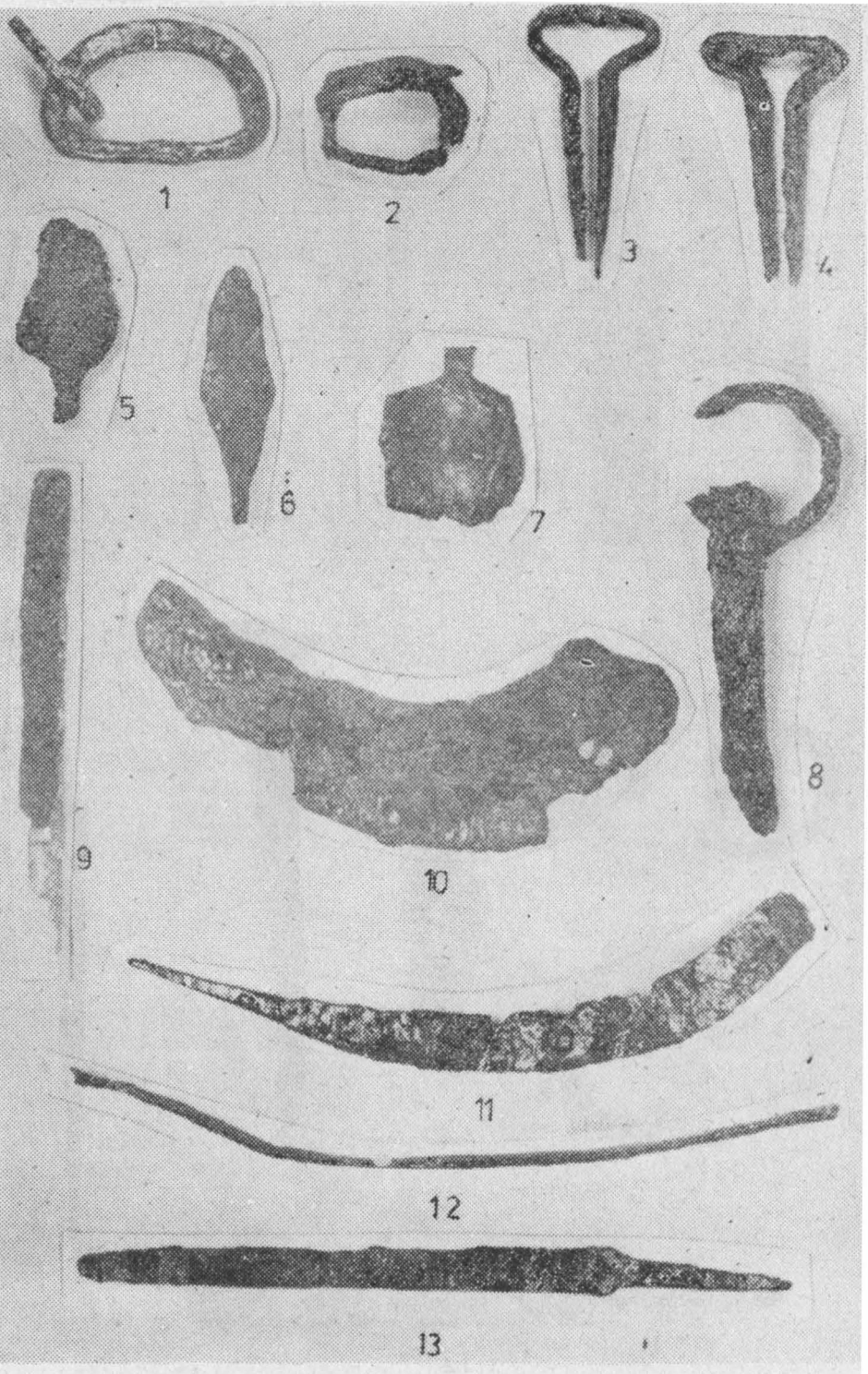

Fig. 29 — Tg. Trotuș. Obiecte descoperite în secțiunea XXVI
Fig. 29 — Tg. Trotuș. Objets découverts dans la section XXVI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CONSIDERAȚII ASUPRA RESTURILOR DE MAMIFERE DIN STAȚIUNEA GRAVETIANĂ DE LA LESPEZI — LUTĂRIE (JUD. BACĂU)

de ALEXANDRA BOLOMEY

În ultimele trei decenii s-a făcut efortul — și s-a reușit — ca cercetarea paleoliticului să acopere mai mult sau mai puțin uniform toată suprafața României. Inventarele litice descoperite dovedesc în mod neîndoielnic că diverse regiuni ale țării au fost locuite în aproape toate etapele epocii vechi a pietrei, demonstrînd nivelul tehnologic atins, legăturile cu areale culturale vaste și, deci, permițînd încadrarea în limitele largi ale schemei cronotipologice a paleoliticului. Din păcate, pentru majoritatea așezărilor în aer liber din paleoliticul superior, fenomenele de decapare și iluviale regionale, compoziția chimică a solului etc. au distrus documentele organice — singurele în măsură să furnizeze date asupra relațiilor omului cu mediul înconjurător. De aceea, puținele excepții — dintre care face parte stațiunea de la Lespezi — merită toată atenția pentru posibilitatea de a reconstitui o filă din istoria faunei Moldovei și, pentru arheologie, raportul dintre omul paleoliticului superior și animale ca parte integrantă a mediului natural în care acesta și-a desfășurat viața.

Rezultatele săpăturilor de la Lespezi, care au totalizat o suprafață de 837 m² au făcut obiectul unui amplu raport, în care situația stratigrafică destul de ingrată este în mod detailat analizată în contextul geomorfologic al Subcarpaților văii Bistriței [1]. Reamintim că importanța așezării este amplificată de cele cîteva datări C^{14} de care dispune (de altfel, primele pentru gravetianul de pe teritoriul țării) și anume : 16.070±350 B.C. (Bln-808 ; nivel V) ; 16.160±300 B.C. (Bln-806 ; nivel III) și 15.670±320 B.C. (Bln — 805 ; nivel II).

Cîteva precizări tehnice și metodologice. Autorul rîndurilor de față nu a participat la campaniile de teren.

Metoda de lucru adoptată în timpul săpăturilor este descrisă de conducătorii acestora [2]. Precizăm în plus că s-a lucrat la spaclu, fără cernerea sau spălarea depozitelor ; aceasta nu a împiedicat recuperarea unor piese și fragmente foarte mici (nu însă și a rozătoarelor), deși există dubiul ca ponderea reală a acestei categorii să fi fost întrucîtva mai mare decît cea consemnată.

În laborator, materialul osos a fost împărțit după cum se obișnuiește, în determinabil și indeterminabil. Numeric și ca masă lotul indetermi-

1. Maria Bitiri și Viorel Căpitanu, Carpica, 5, 1972, p. 39—68.
2. ibid., p. 46.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

nabil îl întrece pe cel determinabil. Starea de conservare precară a necesitat tratarea în băi repetate cu soluție 1—10% nitrolac în acetonă.

Pentru circa 1/2 din eșantion, din notația de teren rezultă numai „nivelul" de locuire și nu adîncimea propriu zisă. Asemenea impreciziuni se datorează situației subliniată de autorii raportului săpăturilor care au fost nevoiți să facă față dificultăților stratigrafice locale, în condițiile distrugerii unei părți din așezare (datorită „Lutăriei" satului Lespezi și a celor învecinate), lipsei unui orizont de referire, denivelărilor etc.

Nivelele de locuire s-au stabilit în funcție de vetre. Dar autorii descoperirilor atrag atenția că spațiile care le despart nu sînt perfect sterile, deși materialele găsite aici sînt incomparabil mai rare decît la nivelul vetrelor, în jurul cărora sînt aglomerate. Fără îndoială că la împrăștierea materialelor în spațiile dintre vetre suprapuse au contribuit și procesele diluviale constatate [3]. Contribuția activității diluvio-coluviale la formarea depozitelor de pe terasele și promontoriile din sectorul Văii Bistriței în aval de Piatra Neamț era un fapt cunoscut geomorfologilor. După I. Donisă așezarea de la Lespezi este plasată pe un promontoriu (și nu o terasă) „care este un deluviu de alunecare ce ar data din prima parte a Würmianului" [4]. Săpăturile arheologice de la Lespezi completează aceste cunoștințe, aducînd dovada continuării proceselor diluviale, poate cu o amplitudine ceva mai scăzută, și în cursul fazelor vürmiene tîrzii [5].

Deși lotul de resturi osoase din nivelul VI este nesatisfăcător din punct de vedere cantitativ trebuie ținut cont de el avînd în vedere nu atît grosimea lui considerabilă (circa 1.30 m), ci mai cu seamă poziția sa izolată, despărțită de nivelul următor prin mai mult de jumătate de metru.

Deoarece din spațiul intermediar V/IV s-au recuperat cîteva piese scheletice care exemplifică cele precizate mai sus, în sensul lipsei unui steril curat, am contopit materialele nivelelor V, V/IV și IV considerîndu-le un lot (v. tabel 1).

Au fost omise din analiză fragmentele dentare notate „nivelul I" din următoarele motive a) în cuprinsul său nu s-au găsit vetre ; b) fiind aproape de suprafață de călcare actuală a fost puternic deranjat și foarte expus exploatării în lutărie ; c) este discontinuu. Cele cinci piese de ren, elan și cal nu schimbă cu nimic rezultatele analizei.

În ceea ce privește repartiția pe orizontală a resturilor osteologice, raportul lor cu vetrele etc. au fost precizate de descoperitori. Menționăm în plus numai faptul că cele din vetre sînt în marea lor majoritate dacă nu chiar în întregime indeterminabile.

În cazul speciilor atestate prin mai multe fragmente numărul minim de indivizi trebuie socotit un *minimissim.*

Analiza speciilor. Repartiția numărului de piese din fiecare specie pe diferitele nivele este prezentată în tabelul nr. 1. Cea mai simplă constatare ce se desprinde este posibilitatea de a împărți speciile în trei grupe distincte

3. ibid., p. 43 și urm.
4. Donisă, *Geomorfologia Văii Bistriței,* București, 1968, p. 180.
5. v. nota 3

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1. — specii ce apar constant, în toate nivele, în proporții mari : renul și calul ;

2. — specii ce apar constant în nivele, dar în proporție mică bovinele și cervidele mari ;

3. — specii a căror apariție e sporadică numeric și fluctuantă ca repartiție restul de 9 specii.

Tabelul nr. 1

LESPEZI Repartiția speciilor (Nr. piese/Nr. minim indivizi) în nivelele de vetre

Nivel	VI	V + IV	III	II	Total
Rangifer tarandus L.	4/1	90 12	60/6	181/9	335
Equus sp. I	4 1	70 8	50/4	43/3	167
Equus sp. II	—	3/1	—	—	3
Bos/Bison	2/	12/2	16/	19/4	49
Bison priscus Boj	2/1		4/3		6
Alces alces L.	2/1	8/1	8/1	13/2	31
Cervidae (talie mare)	—	2	2	8	12
Tichorhinus antiquitatis Blb.	—	2	1	—	3
Elephas (primigenius) Blb.	1	4/1	—	—	5
Canis lupus L.	—	5	3	1	9
Cf. Gulo gulo	—	4/1	—	—	4
Lepus sp.	—	3/1	—	2	5
Castor fiber L.	—	—	1	—	1
Cf. Marmota sp.	—	—	1	—	1
Total	15	203	146	267	631

Dată fiind constanța apariției speciilor din grupa 2, este justificată ca metodă de lucru contopirea grupelor 1 și 2, pentru a obține o mai bună imagine asupra ponderii avute de aceste specii în viața oamenilor vremii ale căror urme s-au găsit la Lespezi. Se constată astfel, că în fiecare nivel, ele reprezintă peste 90% din totalul resturilor animale din nivelul respectiv (93,0 = niv. VI 90,8 = niv. V—IV ; 94. 7 — niv. III ; 98,1 = niv. II).

Renul. Dintre toate speciile de cervide din Europa renul este singura la care ambele sexe poartă coarne. Așadar, în timp ce la celelalte cervide numărul de coarne va indica numai numărul masculilor omorîți, analiza coarnelor de ren oferă o imagine mai completă și deci un punct de sprijin mai consistent pentru a deduce modul în care omul a exploatat întreaga turmă de reni contemporană lui.

Lui J. Bouchud îi datorăm punerea la punct a metodei de determinare a sexului și vîrstei coarnelor de ren fosil [6]. Pentru stabilirea sexului hotărîtoare sînt a) în cazul coarnelor pe pedicul, poziția suturii frontoparietale ; b) în cazul coarnelor căzute, forma suprafeței de desprindere și mai cu seamă poziția sa față de rozetă ; c) proporțiile coarnelor. În unele cazuri există totuși posibilități de confuzie între masculii subadulți

6. J. Bouchud, *Essai sur le renne et la climatologie du Paléolitique moyen et sup-rieur* (Thèse Dr. ès Sc. Nat., Fac. de Sci. Univ. de Paris), 1966.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

și femelele tinere. Aprecierea vîrstei se face pe baza gradului de complicație a suturii fronto-parietale la ambele sexe și pe baza dimensiunilor în cadrul masculilor. La femele proporțiile sînt mai puțin influențate de vîrstă și într-o măsură mult mai mare de metabolismul calciului (perioadă de gestație, de lactație etc.). [7]

Ciclul anual de evoluție a coarnelor adulților actuali este diferit la cele două sexe coarnele masculilor încep să crească în martie ; la sfîrșitul lunii iunie au atins forma și dimensiunile maxime, dar sînt încă moi ; la sfîrșitul lunii august au devenit dure, datorită dezvoltării țesutului compact. Primele semne premergătoare procesului de desprindere (fig. 5/2 și 4 ; 7/2) se manifestă pe la jumătatea lunii octombrie. Rutul are loc în ultima săpămînă din octombrie și căderea coarnelor se produce imediat după aceea. Deci, în cursul primei săptămîni din noiembrie adulții masculi își pierd coarnele și vor rămîne fără ele în tot cursul iernii. La subadulți ciclul este decalat creșterea începe în aprilie-mai, iar căderea în decembrie-februarie, în funcție de vîrstă.

La femelele adulte coarnele încep să crească în mai, compactitatea maximă se atinge pe la mijlocul lunii octombrie, primele semne de desprindere se manifestă în martie, în aprilie își pierd coarnele. Și aici s-a constatat o întîrziere a ciclului la animalele subadulte începe în iunie și se încheie în prima parte a lunii mai. [8]

Trebuie subliniat că, folosind această schemă la interpretarea materialului fosil, din punct de vedere metodologic se emite ipoteza de lucru că evoluția anuală a coarnelor era la renul pleistocen identică cu cea a formelor recente.

În lipsa radiografiilor reiese din cele expuse că numai piesele pe care se observă șanțul de desprindere, coarnele căzute și pediculele purtătoare de coarne ce abia încep să crească înlesnesc fixarea omorîrii animalului într-un răstimp limitat. În rest, se operează cu intervale de timp mai largi ; cu alte cuvinte, de pildă, un corn compact de mascul adult indică omorîrea animalului oricînd între sfîrșitul lunii august și jumătatea lunii octombrie ; un corn compact de femelă adultă — sacrificarea animalului oricînd între mijlocul lunii octombrie și jumătatea lunii martie etc. (v. fig. 1).

Despre coarnele căzute descoperite în așezări paleolitice se poate invoca argumentul că ar fi fost aduse de aiurea, că, deci, nu sînt în mod obligatoriu contemporane cu așezarea și, în consecință, nu pot fi folosite ca indicatoare ale anotimpului de locuire. Argumentul este consistent în două cazuri 1) dacă ele sînt singurele resturi de ren într-o așezare 2) dacă mai sînt și alte resturi de ren, dar coarnele căzute contravin rezultatelor obținute pe celelalte materiale.

Acceptînd ipoteza teritoriului de exploatare limitat la o rază de cca. 4—5km. [9] este de presupus, chiar în alternativa coarnelor căzute aduse

7. ibid., p. 70—75.

8. ibid., p. 93—98 și tabel XIX.: D.A. Sturdy, *Reindeer Economies in Ice Age Europe*, Ph. D. Diss., Univ. Cambridge, 1972 (nepublicat), p. 6/1—17 ibid, E. S. Higgs (ed.) *Palaeoeconomy*, Cambridge, 1975, p. 55—95.

9. C. Vita-Finzi și E. S. Higgs, Proceedings of the Prehistoric Society, 36, 1970, p. 1—37 ; ibid. *Papers in Economic Prehistory*, Cambridge, 1972, p. 27—36.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de altundeva ,că ele au fost culese din spațiul circumscris și limitat al acestui teritoriu, ceea ce înseamnă că animalele au fost prezente în regiune în anotimpul căderii coarnelor. Dacă în aceeași așezare, alături de coarne căzute, apar și fragmente cu semnele premergătoare desprinderii coarnelor de pedicul, atunci prezența concomitentă a omului și renilor în anotimpul dat este demonstrată. Este cazul stațiunii de la Lespezi în care analiza amănunțită a fragmentelor de coarne a dat rezultatele sintetizate în tabelul nr. 2 și fig. 1.

Abia 4 fragmente se pretează la prelevarea dimensiunilor între raza a doua și cea posterioară (D_2 Bouchud) [10] , despre care se susține că ar fi mai concludente pentru separarea pieselor incerte ca sex (masculi subadulți/femele tinere).

În legătură cu dimensionarea, ceva mai multe fragmente s-au pretat la prelevarea diametrelor între R I și R II (D_1 Bouchud) [11] ; rezultatele sînt inserate în fig. 2.

S-au adoptat următoarele grupe de vîrstă [12] 1) pui = animale pînă la începutul celui de-al doilea an de viață ; 2) subadulți pentru masculi între 1—3 ani ; pentru femele între 1—2 ani ; 3) adulți = cînd suturile oaselor craniului au atins gradul de complicație pe care îl reține restul vieții.

Printre coarnele de ren de la Lespezi există atît exemplare al căror ax tinde spre o formă circulară, cît și exemplare cu axul aplatisat, confirmîndu-se astfel părerea că renul pleistocen este o specie politipică.

Atît dentiția superioară cît și cea inferioară s-a recuperat în majoritatea cazurilor, dar mai cu seamă în nivelul II, sub formă de piese izolate. Chiar și seriile sînt limitate la numai două pînă la patru elemente dentare.

Tabel nr. 2

Lespezi : coarnele de ren

Sex și vîrstă	Nr.	din care	
		pe pedicul	căzute
Masculi adulți	13	7	6
Masculi subadulți	2	2	—
Masculi subadulți adulți	3	2	1
Femele adulte	8	8	—
Femele subadulte adulte	3	2	1
Femele subadulte	1	1	—
Masculi/femele subadulți	3	3	—

Deși foarte frecvent în așezările paleolitice o specie este reprezentată mai cu seamă prin piese dentare, care prin structura lor sînt mai rezistente la acțiunea de determinare fizico-chimică a solului, în cazul

10. J. Bouchud, op. cit., p. 29
11. idem.
12. D. Sturdy, op. cit., 1975, p. 55—56.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de față dentiția nu deține nici 19 procente din totalul materialului de ren din nivelele V+IV, sub 28 procente în nivelul III ; numai în nivelul II dentiția depășește 41 la sută, dar acestea se datorează faptului că elementele s-au numărat aproape exclusiv izolat, o grupare a lor în serii sau fragmente de serii nemaifiind posibilă.

Din analiza gradului de uzură al dentiției, efectuată după schemele elaborate de Bouchud [13], rezultă că cea mai mare parte a animalelor omorîte erau în vîrstă de 4—6 ani. Pentru ren aceasta este vîrsta optimă, aceea de maturi în plină putere. Trebuie însă subliniat că, mai cu seamă la ren, vîrsta stabilită pe baza abraziunii dentare este numai vag indicativă [14], gradul său depinzînd de consistența și compoziția chimică a hranei, de metabolismul individual, fiind foarte probabil diferit la sexe, cu alte cuvinte influențat, ca și de perioada de gestație și lactație la femele, etc. De altfel, în analiza materialului de la Lespezi am observat adesea o neconcordanță între materialul nostru și stadiile ilustrate de Bouchud, în sensul că o parte din elementele unei serii sau chiar o parte a aceluiași element dentar corespundea unui stadiu, în timp ce restul corespundea altuia sau altor stadii.

Cît privește fragmentele scheletului postcranian, se constată în nivelele V+IV, III și II o repartiție satisfăcător de uniformă pe diferitele segmente (tabel nr. 3). Subreprezentarea plevisurilor, femurelor, vertebrelor se datorează fără îndoială reducerii lor la stadiul de fragmente nereprezentative, deci indeterminabile.

În măsura în care extremitățile oaselor membrelor au putut fi dimensionate, se observă că, și ca valori individuale (lățimea trohleei humerale, lățimea extremității distale a metacarpienelor, lungimea calcaneului etc.), dar mai cu seamă ca valori medii (lățimea suprafețelor articulare radiale, dimensiunile astragalului etc.) (fig 3 și 4), populația de reni sacrificată de colectivitățile umane din stațiunea de la Lespezi era de talie mai mică decît cea ale cărei resturi au fost descoperite în așezarea gravetiană vecină de la Buda.

Ar mai fi de adăugat că pe un corn raza ochiului a fost în mod cert vîrfuită (fig. 8/1) iar modul de spargere al altor exemplare și îndepărtarea țesutului spongios (fig. 8/2—4) dau de gîndit în ceea ce privește utilizarea lor ca unelte.

Equide. Poate părea anormal ca resturile relativ numeroase ale unei populații animale să rămînă fără denumire la nivelul speciei.

Ca una din formele cele mai răspîndite din pleistocenul european, familia Equidae a făcut obiectul a nenumărate studii și lucrări de sinteză care încercau să definească speciile în principal pe baza combinației caracterelor morfologice și dimensionale ale dentiției [15], aceasta fiind cel mai frecvent păstrată într-o stare de conservare și o cantitate mulțumitoare pentru a se preta unei analize de detaliu și unei prelucrări statis-

13. J. Bouchud, op. cit., p. 99—116.

14. v. observații critice D. A. Sturdy, op. cit., 1972, p. 6/39—42.

15. Citățm selectiv : Vera Gromova, *Istoria loșadei (doda Equus) v. Stratom Svete*, Moskva/Leningrad, 1949 ; G. Nobis, *Vom Wildpferd zum Hauspferd*, Köln/Wien, 1971 ; C. Rădulescu și P. Samson, Zool. Anz., 168, 1962, p 170—179 ; v. nota 16.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Tabel nr. 3

LESPEZI: Repartiția pieselor de ren și cal pe segmente scheletice în cadrul nivelelor de vetre *

Nivele	RANGIFER				EQUUS			
	VI	V+IV	III	II	VI	V+N	III	II
Coarne **	—	3+17	3+6	4+28	—	—	—	—
Neurocraniu ***	1	10	3	8				
	—	1	—	—	1	3	2	
Maxil + Serii dent. sup.	—	2	2	2	—	+3	+5	1+1
Dent. sup. izolată	—	3	4	27		22	13	16
Mand. + serii dent. inf.	—	4+6	+4	1+5	1	3+3	3+3	2+—
Dent. inf. izolată	—	2	5	27	—	11	7	4
Scapulă	?1	1+?2	3	2	—	1	?1+1	—
Humerus	—	2	1	4	—	—	?1	—
Radius	—	3	2	8		5	2	3
Ulna	—	3	—	1			1	1
Carpale	—	3	3	5				
Metacarpale	1	3	2	8				
Pelvis	—	—	1	—	1	12	2	4
Femur	—	—	—	1		3+Patella	1	4
Tibia + Peroneal	—	3	2	8+2			1	5
Astragal	—	4	5	7				1
Calcaneu	—	3	7	5				
Centrotars	—	1	2	1				
Tarsale	—	—	—	2				
Metatarsale	—	4	3	8		1		
Phalanx I	—	1	—	2+?1				
Phalanx II	1	—	1	1+?1				
Phalanx III	—	—	—	1	1	sesam		
Metapodii	—	4	1	9			1	1
Atlas	—	—	—	1			2	
Axis	—	1	—	—			—	
Vert. cervic. III—VII	—	?1	—	?1		1	1	1
Vert. dors.		?2						
Vert. lomb		1						
Total	9	90	60	181	4	70	51	44

tice. Afirmația că pentru Europa centrală sedimentele stadiale și interstadiale würmiene s-ar putea identifica după modificările morfologice, eventual și dimensionale, suferite de unele grupe de mamifere și în mod special de cai [16] a însemnat o mare promisiune, din păcate inaplicabilă

* Cifrele precedente de semnul întrebării indică determinări dubitative din cauza stării de conservare nesatisfăcătoare.

** Prima cifră din cadrul rubricii reprezintă coarne căzute sau fragmente mai mari din axul cornului, cea de-a doua cifră spărturi mici de pereți sau vîrfuri de ramuri secundare.

*** Cifrele intermediare dintre rubricile „coarne" și „neurocraniu" reprezintă coarne pe pedicul cu fragmente de calotă craniană.

16. R. Musil, *Report of the With Intern. Congress on Quaternary*, vol. II, Warsaw, 1961; ibid., Eiszeitalter und Gegenwart, 17, 1966, p. 131—138; ibid., Zeitschrift für Tierzucht u. Züchtungsbiol., 85, 2 (1969), p. 147—193; ibid., R. Feustel, *Die Kniegrotte*. Weimar, 1974, p. 52—95.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

la zonele est-carpatice. Metodologiile folosite în diversele lucrări recente fiind diferite, compararea rezultatelor la care s-a ajuns este aproape imposibilă. Deoarece aplicarea uneia sau alteia din metodele de lucru [17] pe dentiția cailor de la Lespezi nu ne-a dus la rezultate concludente, am optat pentru formula *Equus sp.*, care lasă deschisă poarta cercetărilor viitoare.

Așa cum reiese din lista speciilor, la Lespezi s-au identificat două forme de Equide, frapant de inegal reprezentate din punct de vedere cantitativ (tabel nr. 1).

Populația desemnată prin denumirea Equus sp. I se recunoaște prin :

Așa cum reiese din lista speciilor, la Lespezi s-au identificat două forme de Equide, frapant de inegal reprezentate din punct de vedere cantitativ (tabel nr. 1).

Populația desemnată prin denumirea Equus sp. I se recunoaște prin

— *Dentiția superioară*. A) Premolarii (P^3 și P^4) prezintă următoarea combinație de caractere : a) para și mezostil cu secțiune pătratică, cu sau fără invaginare a peretelui vestibular (dedublați) ; b) hipocon bine detașat, cu axul lung orientat palatal ; c) sulcus cu tendință spre lat ; d) pliu cabalin simplu, dar adînc ; e) protocon cu formă de triunghi scalen înalt.

În cazul descoperirii P^3—P^4 conexați, se observă atenuarea caracterelor la P^4 în comparație cu P^3, uneori chiar tendința marcată spre „molarizarea" lui P^4. De aceea, în cazul unei piese izolate, care prezintă numai 1—2 caractere tipice de premolar, este greu de hotărît dacă este vorba de un P^4 sau M^1.

B) La molari a) para și mezostilii sînt rotunzi sau, dacă au o secțiune pătratică, nu sînt niciodată dedublați (*nu* prezintă șanț vestibular) ; b) hipoconul are axul lung orizontal, deci orientat distal ; c) sulcus în genere îngust ; d) pliu cabalin mic, superficial pînă la schițare ; e) protocon cu formă de triunghi scalen foarte aplatisat. Porțiunea distală a protoconului foarte lungă, se alungește treptat de la M^1 la M^3. De altfel, toate caracterele menționate se accentuează de la M^1 la M^3, Regiunea talonului M^3 este foarte variabilă ca formă (tabel nr. 4)

— *Dentiția inferioară*. A) Premolari a) șanț lingual frecvent neregulat din punct de vedere al traseului brațelor sale ; b) șanț vestibular lat și scurt ; c) șanțul vestibular descrie o cută distală bine individualizată.

B) Molari : a) șanțul lingual are în general forma unui U simetric ; b) șanțul vestibular înalt, de obicei atinge baza istmului la M_1, pătrunde între brațele istmului la M_2, le depășește la M_3. Chiar dacă nu se ajunge la această situație, la molari șanțul se apropie foarte mult de baza istmului, în timp ce la premolari rămîne la o distanță apreciabilă ; c) cuta distală a șanțului este foarte redusă pe M_1, cu tendință de dispariție pe M_2 și M_3 ; d) talonidul M_1 și mai cu seamă M_2 este foarte bine individualizat, cu un perete de smalț propriu, rotunjit (convex în sens distal).

Așadar, în prezența unei serii, se poate urmări în succesiunea dentară fie atenuarea caracterelor (reducerea stililor, a pliului cabalin, a

17. Ne referim în mod special la metodele folosite de R. Musil și G. Nobis (v. notele 15 și 16).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

înălțimii protoconului la seria superioară, a buclei șanțului vestibular la seria inferioară), fie accentuarea caracterelor (alungirea protoconului corelată cu aplatizarea lui la dentiția superioară, înălțarea gradată a șanțului vestibular și detașarea progresivă a talonidului la dentiția inferioară).

Tabel nr. 4

Equus sp. I : dimensiuni dentiție (în stadii de abraziune II și III

	n	Limite	S	E.S.	X	C.V
$P^{3/4}$						
1. Lungime	9	29.0—33.0	31.48	1.53	0.51	4.86
2. Lățime	9	28.5—33.0	31.05	1.83	0.61	5.84
3. lung. protocon	8	12,5—146	13.42	0.66	0.23	4.92
4. I+ 3 × 100/1	8	33.9—48.5	42.97	6.46	2.28	15.03
5. încalț. post. protocon	8	4.4—6.6	5.24	0.84	0.30	16.03
6. I = 5 × 100/3	8	35.2—44.6	38.94	4.08	1.05	28.13
$M^{1,2}$						
1.	21	26.0—31.0	27.15	1.25	0.27	4.60
2.	17	25.7—30.6	28.45	1.47	0.36	5.16
3.	15	11.0—16.0	13.90	1.12	0.29	8.05
4.	15	41.0—57.7	50.67	4.88	1.25	9.63
5.	15	5.2—7.0	5.99	0.56	0.14	9.34
6.	15	36.0—55.1	42.45	5.57	1.44	13.12
M^3						
1.	11	26.5—33.0	29.61	1.94	0.58	6.55
2.	11	23.0—26.5	25.36	1.22	0.37	4.81
3.	10	14.0—18.5	15.60	1.34	0.42	8.58
4.	10	45.4—61.7	52.64	5.36	1.70	10.18
5.	10	4.0—5.5	4.62	0.53	0.17	11.47
6.	9	25.0—36.7	30.12	3.31	1.10	10.98
$M^{1/2}$						
1. Lungime	20	25.0—29.0	27.12	1.11	0.25	4.0
2. lățime	20	16.8—20.3	18.52	10.3	0.23	5.56
3. lung. fundă	20	12.7—16.0	14.29	0.82	0.18	5.73
4. I=3 x 100/1	20	48.2—57.0	52.73	2.47	0.55	4.68
M 3						
1.	7	30.5—36.3	33.36	1.92	0.73	5.75
2.	7	15.0—16.4	15.66	0.56	0.21	3.57
3.	7	13.0—14.5	14.27	0.48	0.18	3.36
4.	7	39.4—44.6	41.40	2.54	0.96	6.13

În nivelul IV s-au găsit două maxilare inferioare un fragment drept cu P_4—M_3 și un maxilar complet dar foarte sfărîmat cu P_2—M_2 drept și stîng păstrînd caninii bine dezvoltați și provenind deci de la un mascul (care, după gradul de uzură al incisivilor, era în vîrstă de aprox. 12 ani). Din punct de vedere al desenului cutelor de smalț, dentițiile celor două maxilare sînt asemănătoare pînă la omologie. Din punct de vedere dimensional, și mai cu seamă al proporțiilor, diferența dintre ele este evidentă (lungime P_4—M_2 = 82 și 86 mm). Știind că una dintre ele provine de la un mascul, am dedus că diferențele dimensionale dintre sexe la nivelul

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

dentiției erau, cel puțin la caii pleistocenului superior final, mult mai accentuate decît s-a presupus pînă în prezent. În lumina acestei constatări-ipoteze a fost analizat întregul material de care am beneficiat.

Fragmentele de schelet postcranian (de la animale foarte tinere pînă la maturi) par a proveni în totalitate de la reprezentanții acestei forme majoritare. Repartiția lor pe segmentele scheletului este foarte neuniformă (tabel 3). De aceea, presupunem că o bună parte a materialului nedeterminabil constă din oase de cal.

S-au putut preleva dimensiuni exclusiv pentru tibia distală lățime distală = 81,6 ; 82 ; 85, lățimea suprafeței articulare = 63 ; 62 ; 62,6 ; DAP distal = 51 ; 54 ; 54 mm.

Equus sp. II s-a determinat pe baza a M^1—M^3 drepți izolați, în stadiu de abraziune II, de proporții mai mici și mai brahidonți decît restul molarilor superiori de equide. Trăsăturile mai izbitoare sînt : parastil simplu, foarte detașat pe M^3 (singurul pe care se păstrează intact) ; mezostili simpli : angular pe M^1, rotunjit pe M^2, dilatat pe M^3 ; protocon cu margine palatală concavă, foarte scurt și înalt pe M^1 ; schiță de pliu cabalin numai pe M^2 și M^3. Mai ales caracterele de pe M^1 amintesc de trăsături „asiniene".

De reținut că asocierea dintre două specii de equide dintre care una microdontă nu este un caz izolat în paleoliticul superior din estul Europei [18], dar molarii lui Equus II de la Lespezi nu seamănă cu cei mici de la Ságvár.

Dimensiuni (aceleași ca în tabelul 4, în ordine pentru M^1 ; M^2 ; M^3) 1=23.7 ; 24.0 ; 30.0 ; 2=25.0 ; 24.5 ; 22.0 ; 3=9,0 ; 12.0 ; 11.6 ; 4=38.0 ; 54.5 ; 38.7 5=4.5 ; 3.7 ; 3.5 ; 6=50.0 ; 32.4 ; 30.1.

Alces alces. Elanul nu pare a fi constituit o populație masivă în pleistocenul superior în ținuturile noastre [19]. De altfel, dintre stațiunile paleolitice superioare moldovenești studiate, aceea de la Lespezi este singura în care s-au găsit resturile sale. Acestea sînt totuși prea puține (tabel nr. 6) și prea izolate pentru a favoriza observații morfologice mai interesante de ordin invidual sau la nivel de populație.

Dată fiind raritatea materialului pentru pleistocenul României, am considerat utilă publicarea mai detailată a dimensiunilor pieselor identificate (tabel nr. 5).

Se afirmă că în bazinul intracarpatic elanul și-ar fi făcut apariția numai în oscilațiile calde ale pleistocenului superior [20].

Cele cîteva piese desemnate sub denumirea de „Cervidae" (tabel 1) provin fie tot de la elani, fie de la cerbi uriași *(Megaloceros giganteus).*

Bos/Bison. Separarea celor două genuri a fost posibilă numai în nivelele V și III (tabel nr. 1), în ambele cazuri identificîndu-se *Bison priscus* pe cîteva piese prezentate mai jos.

— Centrotars + mare cuneiform drept (nivel VI) fațeta mică plantară pentru articularea astragalului este aproape orizontală, paralelă cu

18. I. Vörös, Folia Archaeologica, **XXXIII**, 1982, p. 48—54.

19. pentru un inventar recent întocmit al pieselor cunoscute v. Z. Czier și T. Jurcsak, Srisia, **XVII**, 1987, p. 611—625.

20. Gy. Topál și I. Vörös, Vertebrata Hungarica, **XXII**, 1984, p. 83.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Tabel nr. 5

Alces alces : dimensiuni

Dentiție superioară	Lungime	Lățime	grad uzură
P^2 Niv. III	21.5	22,7	+++
P^3 Niv. VI	24,6	—	++++
P^4 Niv. IV	25,0	31,5	++
M^1 Niv. IV	28,6	31,5	++++
M^2 Niv. IV/V	31,3	35,6	+++
M^3 Niv. IV V	32	35	++
Niv. III	31	34	0
Dentiție inferioară			
P_2 Niv. II	19,3	14,0	+—++
Niv. II	19,1	14,4	+—++
Niv. III	18,0	14,0	0—+
Niv. III	18,0	14,0	0—+
P_3 Niv. II	25.0	17,3	+++
Niv. IV		18,5	+++
Niv. III	23	17,5	0—+
Niv. III	23	17,0	0—+
P_4 Niv. II	28,2	20,0	+++
Niv. IV	29,5	20,4	+++
Niv. III	26,0	17,0	+
M_1 Niv. II	27,5	21,0	++++
Niv. III	27,2	19,0	++
M_2 Niv. II	31,4	23,0	+++
Niv. IV	31,5	23,0	+++
Niv. I	29,6	20,8	+—++
Niv. III	29,5	20,3	+—++
M_3 Niv. II	42	23	++—+++
Niv. IV	40,6	22	++—+++
Niv. I	38	20	+—++

Metacarp	lățimea proximală = 65	
Astragal		
lungimea laterală	72	72,3
lungimea medială	64,5	—
DAP lateral	40,6	40,0
lățimea proximală	47	47,4
lățimea maximă	50	52

diametrul transversal al osului ; ea se prezintă ca la *Bison*, cu un plan-fațetă suplimentar pe marginea sa proximală [21]

— Os carpale 2+3 drept (nivel III) corespunde ca formă și indice bisonului (lat = 48 ; DAP = 46 ; I. DAP × 100/lat. = 95.8).

— Metacarp stîng întreg și extremitățile distale a două metacarpiene drepte, toate din nivelul III, prezintă fără dubii unghiularea marginilor medială și laterală la nivelul trecerii diafiză-epifiză distală caracteristică Bisonului. Lungime = 216 ; 2. lat. prox. = 81,7 ; 3. DAP. prox. = 45,5 ; 4. lat minim diaf. = 53,2 ; 5. DAP min. diaf. = 31,6 ; 6. lat. dist. =88 ; I. 5 x 100/4 = 59,4.

21. V. I. Bibikova, Biuletin M.o-va isl. prirodi otd. biologhii, LXIII (6), 1958, p. 34.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Piesele dentare superioare se află în toate stadiile de uzură, de la M^2 neatins de uzură, probabil în erupţie, pînă la $M^{1/2}$ cu semiluna distală pe cale de resorbţie.

Pe nici o piesă dentară inferioară nu se constată stadiul foarte avansat de uzură consemnat la dentiţia superioară. În general, molarii inferiori apar mai hipsidonţi decît cei superiori, dar totodată mai gracili.

Deşi prezenţa lui *Bos primigenius* nu este sigur atestată, teoretic nu excludem posibilitatea existenţei sale în regiune, respectiv printre osemintele din staţiune.

Dintre piesele aparţinînd speciilor rare merită reţinut un fragment de defensă de mamut tînăr (pui) spart transversal prin cioplire „în scări" pînă aproape de centrul dintelui, iar apoi rupt prin forţare (fig. 7/4).

Ecologie umană şi animală. Tabelul nr. 1 relevă creşterea numerică a resturilor osoase de la nivelul II, ceea ce sugerează ipoteza tentantă a amplificării treptate a locuirii gravetiene de la Lespezi fie în sensul lungirii duratei, fie în acela al măririi volumului comunităţii umane. Este

Tabel nr. 6

LESPEZI *Repartiţia pieselor de bovine şi elan pe segmente scheletelor în cadrul nivelelor de vetre* *

Nivele	BOS / BISON **				ALCES + cf. ALCES			
	VI	V + IV	III	II	VI	V + IV	III	II
Coarne		1						
Neurocraniu								
Maxil. + Serii dent. sup.		2	2	3	1		1	
Dent. sup. izolată			3	2	1	3	1	
Mand. + serii dent. inf.		3	2			1	3	1
Dent. inf. izolată			2	2		2		1
Carpale			I					? 1
Metacarpale	1		III+1					1
Pelvis		I						
Femur				? 2				
Tibie				? 3				1
Astragal				? 1				2
Calcaneu				? 1				? 1
Centrotars	I	1		? 1			? 2	? 1
Mare cuneiform	I							? 1
Metatars	? 1					? 1		? 1
Phalanx I		2	2					? 1
Phalanx II		1	1	2				
Phalanx III		1	? 1					
Metapodiu			? 1	1			1 1+	? 1
Atlas				1		? 1		
Axis			1					
Total	2+II	11+?1	14+?2+IV	11+?8	2	6+?2	6+?2	7+?6

* Cifrele precedate de semnul întrebării indică determinări dubitative din cauza stării de conservare nesatisfăcătoare.

** Cifrele romane indică piesele pe care s-a putut identifica Bison priscus.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

adevărat că resturile de animale dintr-un nivel sau altul au putut fi spălate sau răscolite și deci, nu ar mai reflecta suficient de fidel activitatea grupului uman contemporan lui ; dar fenomenele diluvio-coluviale care au fost pomenite par a fi fost la fel de active în nivelele inferioare ca și în cele superioare [22], așa încît eroarea imprimată eșantionului osos va fi aproximativ aceeași.

Pornind de la datările de radiocarbon care indică un interval de timp scurt (200—400 ani) în care s-ar fi acumulat un pachet de circa 3 m grosime, M. Cârciumaru pune această nefirească sedimentare pe seama unui regim climatic cu precipitații foarte abundente, optează pentru oscilațiile tardiglaciare Herculane II și Românești... „incluzînd bineînțeles și aceste oscilații și... etapa de răcire care le desparte". [23]

Ce spun resturile de mamifere în această privință ? În primul rînd, că lista speciilor este aproape aceeași în toate nivelele de locuire, cu aproape același raport între specii, fără să reflecte schimbări climatice de mare amploare.

Poate că nu lipsit de semnificație este și faptul că majoritatea materialului indeterminabil constă din așchii mai mari sau mai mici, de diafize despicate longitudinal, cu culoare albicioasă sau cenușiu-albicioasă, în grade diferite de ardere, care, adunate la un loc dau impresia de „surcele". Pentru unele stațiuni din Ucraina, unde s-au observat situații similare, se consideră că, în lipsa lemnului, se foloseau oasele drept combustibil — o interpretare confirmată de obiceiurile indienilor nord-americani din zonele subarctice [24].

Avînd în vedere cerințele ecologice destul de stricte ale renului, în calitatea sa de specie dominantă la Lespezi, el constituie un prețios indicator climatic. Factorul limitant în repartiția speciei nu este frigul, deoarece poate suporta temperaturi pînă la —50° C, ci căldura pe care animalul nu o tolerează, fapt pentru care aria sa de răspîndire se oprește astăzi mai sus de izoterma lunii iulie de 12° C. În plus, căldura favorizează înmulțirea unor paraziți *(Oedamagena tarandi)* care își depun ouăle în căile respiratorii ale renilor și pentru a-i evita, animalele se retrag instinctiv spre latitudini mai nordice sau spre altitudini mai mari. [25]

La fel de importantă în viața populațiilor de ren ca și temperatura din sezonul cald, este grosimea stratului de zăpadă în sezonul rece : cînd stratul este foarte mare animalele sînt împiedicate să ajungă la hrana lor de bază — lichenii. Se consideră chiar că acesta este principalul factor care provoacă migrațiile pe distanțe atît de mari ale renului actual. În timpul furtunilor renii se retrag în păduri sau alte locuri mai adăpostite, dar pentru pășunat caută zone deschise, de pe care vîntul spulberă zăpada și face mai ușor accesul la hrană. Foarte defavorabile sînt alternanțele de dezgheț-îngheț, care au drept consecință formarea unei cruste de suprafață ce provoacă rănirea picioarelor. [26]

22. M. Bitiri și V. Căpitanu, op. cit., passim.
23. M. Cârciumaru, *Mediul geografic în pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, București, 1980, p. 174.
24. R. G. Klein, *Ice-Age Hunters of the Ukraine*, Chicago, 1973, p. 48.
25. D. A. Sturdy, op. cit., 1972, p. 4/5.
26. ibid., 4/5—11.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Din analiza coarnelor de ren de la Lespezi se desprind următoarele (fig. 1) 1) nu au fost omorîte animale în intervalul iunie-iulie ; 2) nouă din cele 33 piese provin de la indivizii doborîţi între a doua jumătate a lunii octombrie şi prima săptămînă a lunii noiembrie ; 3) alte şapte animale au putut fi omorîte oricînd între august şi ianuarie (deci, implicit, şi în octombrie-noiembrie) ; 4) în 4—6 cazuri există dovada exploatării în lunile aprilie-mai ; 5) numărul masculilor este uşor mai mare decît al femelelor (18 12) ; 6) numărul adulţilor este sensibil mai mare decît al subadulţilor (21—26 : 7—12).

Aşadar, rezultă : a) exploatarea renilor cu precădere toamna şi primăvara, cînd ei se aflau în zonă. Este posibil ca turmele să fi rămas tot timpul iernii (judecînd după coarnele subadulţilor), deoarece Valea Bistriţei se lărgeşte aici, luînd proporţii de bazin deschis, înconjurat de dealuri de altitudini modeste ; b) neexploatarea renilor în intervalul iunie-iulie, fie pentru că atunci nu se aflau în regiune oamenii care să îi omoare, fie pentru că dispăreau înseşi turmele care par a fi părăsit regiunea la începutul sezonului cald, urcînd în susul văii Bistriţei. Un indiciu în acest sens ar putea fi staţiunea de la Poiana Cireşului [27], situată la circa 60 km în amonte, unde resturile de ren sînt reprezentate prin molari şi spărturi de oase, dar prin nici un fragment de corn. Deci, trecerea animalelor şi omorîrea lor într-o zonă în care valea începe să se îngusteze (Poiana Cireşului — Piatra Neamţ) ar fi avut loc la începutul sezonului cald, cînd coarnele erau încă în creştere (la femele) sau insuficient de mineralizate (la masculi) pentru a se fi păstrat. De aici, turmele vor fi urcat spre înălţimile Ceahlăului sau îşi vor fi continuat drumul spre nord.

Se mai pune însă întrebarea ce făcea comunitatea umană de la Lespezi ? Pleca vara în urmărirea turmelor de ren sau rămînea pe loc, hrănindu-se cu alte animale ? Înclinăm spre prima alternativă, ţinînd cont de următoarele argumente : a) însăşi stratigrafia staţiunii, în care vetrele parţial suprapuse sînt despărţite prin depuneri subţiri, sugerează părăsiri şi reveniri după intervale scurte de timp ; b) asocierea a patru-şase specii de ierbivore în acelaşi teritoriu, în condiţii de ariditate climatică, deci nu ideale pentru vegetaţie, le-a impus animalelor un mod de viaţă mobil. Se ştie că renul se mulţumeşte cu o vegetaţie scundă, puţin densă, proprie zonelor arctice/subarctice dar pentru ca nici terenul pe care trăieşte şi se hrăneşte să nu se deterioreze, nici animalele să nu sufere sînt necesare întinse terenuri de păşunat, mai precis 60—80 ha/ren/an, *dacă concurenţa din partea altor specii ierbivore este foarte scăzută* [28]. Ori, caii, bovinele mari, cervidele de talia elan-cerb uriaş nu pot fi consideraţi concurenţi neglijabili. De altfel, observaţii din secolele XVIII—XIX asupra bizonului nord-american consemnează rotirea teritoriilor de păşunat ale turmelor în funcţie de sezon [29]. Asemenea deplasări s-au înregistrat şi pentru elani şi erau

27. V. Căpitanu, Carpica, 2, 1969, p. 7—11.

28. D. A. Sturdy, op. cit., 1972, p. 4/15—22 ; ibid, op. cit., 1974, passim ; ibid. E. S. Higgs (ed.), *Papers in Economic Prehistory* Cambridge, 1972, p. 161—168.

29. J. B. Wheat, *The Olsen-Chubbuck Site. A Paleo-Indian Bison Kill,* Mem. of the Soc. for Am. Archaeol., 26, 1972, p. 87 şi urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

destul de plauzibil practicate și de cai, rude apropiate ale zebrelor, care întreprind și astăzi migrații în căutarea hranei.

Studii în savanele africane din Serengeti, așadar tot într-un climat arid (provocat însă de precipitații de vară reduse și de evoporare intensă) au dus la constatarea unei succesiuni bine definite, constante, a migrației tuturor speciilor de ierbivore. Această succesiune este condiționată de caracteristicile fiziologice proprii fiecărei specii de ierbivore și corelată cu evoluția cuverturii vegetale. Primele migrează zebrele mai tolerante față de conținutul ridicat de hidrocarbonate din constituenții celulari ai plantelor ; ele sînt urmate de antilopele mari, care necesită o dietă bogată în proteine, pe cale le găsesc în citoplasma frunzelor tinere din etajele inferioare ale ierbaceelor, a căror creștere a fost stimulată de reducerea înălțimii tulpinilor de către zebre ; ultimele vin animalele cele mai mici, gazelele, consumatoare ale unei cantități mici de hrană dar, tocmai de aceea, în mod obligatoriu foarte bogată în proteine fructele de la nivelul pămîntului, care devin mai lesne accesibile după consumarea părților superioară ale plantelor de către ierbivorele din valul precedent de migrație [30]. Cu alte cuvinte, în lanțul perfect al ecosistemului, fiecare verigă pregătește terenul pentru veriga următoare. Reducerea populației din speciile animale, datorită bolii sau vînării ei excesive, provoacă un dezechilibru ce se face resimțit asupra speciei sau speciilor care îi urmează.

Nu există nici un temei să credem că spre finele pleistocenului vegetația unei microregiuni ar fi suportat presiunea neîntreruptă a unui număr mare de ierbivore diverse care deci ar fi fost constrînse să se deplaseze. Dacă succesiunea în migrație se producea în ordinea oarecum descrescîndă a taliei animalelor, atunci de la Lespezi primele ar fi plecat bovinele mari, urmate de cervidele mari, de cal, iar renul ar fi încheiat coloana. Omului nu-i rămînea altceva mai bun de făcut decît să le urmeze.

Dată fiind proximitatea celor două așezări gravetiene — Lespezi și Buda — literatura de specialitate a luat în discuție aparenta lor contemporaneitate, relevată de materialul litic. Este cazul să subliniem că distanța dintre ele este de numai 8 km, fiecare fiind inclusă în teritoriul de exploatare al celeilalte. Pe de altă parte, resturile de mamifere relevă diferențe demne de luat în considerație [32] : a) la Buda masa speciilor este reprezentată de bour și bizon ;b) dominarea cantitativă a renului și calului la Lespezi, cu o prezență constantă, dar cantitativ mică a bovinelor mari ; c) dacă eșantioanele nu derutează, renii de la Buda erau, în medie,

30. R.H.V. Bell, Scientific American, July 1971, p. 86—93.

31. C. S. Nicoläescu-Plopșor și colab., Materiale, VII, 1961, p. 21—25, V. Căpitanu. C. Buzdugan, V. Ursache, Materialele VII, 1962, p. 141—144.

32. Resturile osoase recuperate din săpăturile de la Buda au fost destul de numeroase (minimum 1600 piese determinate). Din păcate, ele au fost împărțite între colectivele de cercetare de la București și Iași, ceea ce a avut consecința valorificarea lor prin note parțiale și unilaterale (Cf. Al. Bolomey, Materiale VII, 1962, p. 25—27 ; O. Necrasov și M. Bulai—Știrbu, Carpica, 4, 1971, p. 7—20) și imposibilitatea unei analize detailate a întregului lot, analiză pe baza căreia s-ar fi putut cîștiga cu siguranță mai multe informații privind modul de căsăpire a animalelor omorîte, conservarea diferențiată a diverselor părți scheletice etc.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mai mari (fig. 3—4). Materialul exclude presupunerea unei omoriri selective — masculi la Buda, femele la Lespezi — căci, după cum reiese din analiza coarnelor, în cea din urmă staţiune numărul exemplarelor de masculi este cel mai mare.

Numai alte două ipoteze rămîn de discutat a) Lespezii şi Buda erau contemporane şi, din cele expuse anterior, Lespezii reprezentau o staţiune sezonieră, de toamnă şi primăvară, în timpul locuirii ei exploatîndu-se toate speciile ce migrau în lungul văii Bistriţei, în vreme ce Buda constituia aşezarea de bază, în care erau exploatate mai cu seamă animalele din hinterlandul văii Bistriţei (mai exact din dealurile şi bazinetele interfluviului Bistriţa-Tazlău, cuprinse în teritoriul de exploatare al aşezării); b) nu erau contemporane şi diferenţa lor în timp justifică deosebirile de specii exploatate. Personal înclinăm către această a doua ipoteză, în sensul că Buda ar fi timpurie, datînd dintr-o vreme de condiţii optime pentru ren, ceea ce se manifestă prin talia mai crescută a populaţiei. Se pare că „renul... poate supravieţui mai multe generaţii, *dar va degenera* (sublinierea noastră) şi nu va fi capabil de supravieţuire în timpul iernilor excepţional de umede“ [33].

S-ar părea că în intervalul Lespezi 16—15 000 ani î.e.n. degenerarea intervenise deja, deci iernile erau reci şi umede şi vieţuirea renului pe teritoriul Moldovei se apropia de sfîrşit. Din cîte ştim, cea mai tîrzie atestare a sa în zone apropiate este de circa 12 000 î.e.n. (la Moldova V/2, pe Nistru) [34] Nu omul va fi fost vinovatul acestei dispariţii, fiind, de fapt, mai mult o retragere a turmelor impusă de iernile tot mai umede şi de verile tot mai calde.Nu îl mai întîlnim în ultimul nivel de locuire de la Stînca Ripiceni [35], nici la Ripiceni-Izvor (pe Prut).

Mult mai euriterm decît partenerul său renul, calul a supravieţuit modificărilor climatice tardiglaciare. Îl regăsim într-un mediu cultural tardenoazian, cînd apare ca un „relict pleistocen“ alături de bovine în nivelele inferioare de la Erbiceni (jud. Botoşani). Fiind încă destul de strict legat de un regim alimentar dominant ierbos, va fi substituit, probabil cînd pădurile se extind în Cîmpia Moldovei, de cerbul roşu şi de mistreţ, substituire ce se produce chiar în grosimea depozitelor de la Erbiceni.

33. Chr. Vibe, *Arctic animals in relation tot climatic fluctuations*, Kobenhaven, 1967, p. 153.

34. R. G. Kleis, op. cit. p. 22—23.

35. N. N. Moroşan, *Le Plécistocène et le Paléolithique de la Roumanie du Nord-Est*, Anuarul Inst. Geol. al Rom., XIX, 1938, p. 3—147.

36. Cel puţin în final mă simt obligată să subliniez că interpretarea materialelor osoase de la Lespezi a fost în mare măsură influenţată de dialogul stimulativ cu D.A. Sturdy, aflat în România cu o bursă de studii la începutul anilor '70.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CONSIDERATIONS SUR LES RESTES DES MAMIFÈRES DE LA STATION GRAVETTIENNE DE LESPEZI-LUTĂRIE (DEP. BACĂU)

RÉSUMÉ

La station gravettienne de Lespezi se trouve sur un promontoire terrassiforme sur la rive droite de la Bistrița, flanquée par les Souscarpathes Orientaux. Les fouilles (1962—68) on porté sur une surface de 837 m^2. Dans les dépôts loessoïdes à consistence uniforme, qui ont souffert des perturbation à la suite de phénoménes diluviaux et colluviaux, les foyers — partiellement superposés — ont été le point de départ pour la reconnaissance de six niveaux d'habitat, quoi que l'espace intermédiaire entre ceux-ci n'ai pas été tout à fait stérile au point de vue archéologique. Les quelques datations C^{14} situent l'habitat entre $\pm$ 16.000—15.000 B.C.

L'ostéologiste n'a point participé aux fouilles, pedant lesquelles on n'a pas practiqué le tamisage.

La repartition des espèces de mammifères selon les niveaux d'habitat est synthétisée dans le tableau nr. 1 (nr. de pièces, nr. minim d'individus) Il en résulte une présence constate et dominante des restes squelettiques du renne et des chevaux, accompagnés d'une moindre quantité, mais également constante, d'ossements de grands bovidés (bisons, probablement aurochs aussi) et des grandes cérvidés (élan, peut être aussi Megaloceros).

L'analyse des bois de renne révèle une chasse particulièrement active en autonomne (octobre-novembre), vraisemblablement prolongée durat toutte la saison froide et pendant le printemps (fig. 1), mais il n'y a aucun indice d'animaux tuées pendant les mois de juin-julliet. Cette constatation corroborée aux exigences écologiques de l'espèce, nous ont suggéré l'hypothèse que pendant l'été les rennes se retiraient vers le nord, le long de la vallée de la Bistrița. Un indice en ce sens est offert par la station gravettienne de Poiana Cireșului, située à quelques 60 km en amont, où l'on n'a trouvé que des dents et des os de renne, sans aucun fragment de bois. Etant donné l'association de plusieurs espèces d'herbivores dans le même territoire et leur pression écologique aussi bien réciproque, que sur la végétation, on peut supposer que tous les troupeaux changeaient leur terrains de pâturage selon les saisons. Faute de ressources alimentaires, la communauté humaine les aurait suivi. C'est pourquoi nous considérons le site de Lespezi comme une station temporaire.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

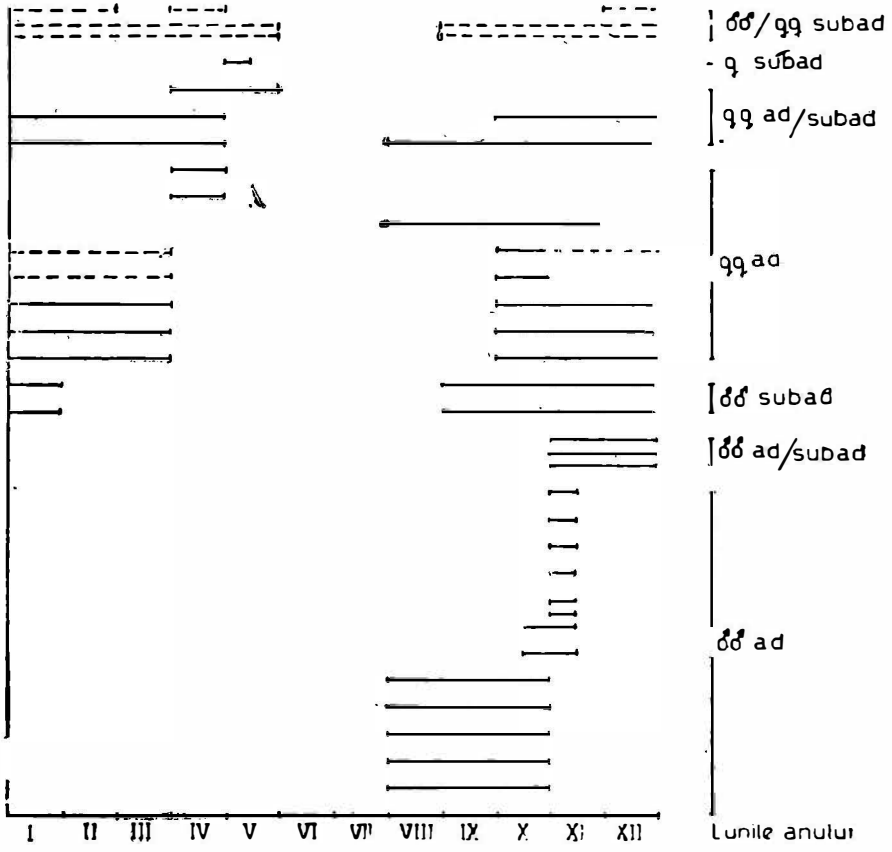

Fig. 1 Intervalele de timp în care au putut fi omorîți renii de la Lespezi (după analiza coarnelor)

Fig. 1 Reconstitution des intervalles de temps pendant lesquelles les rennes de Lespezi ont être abattu (d'après l'analyse des bois).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

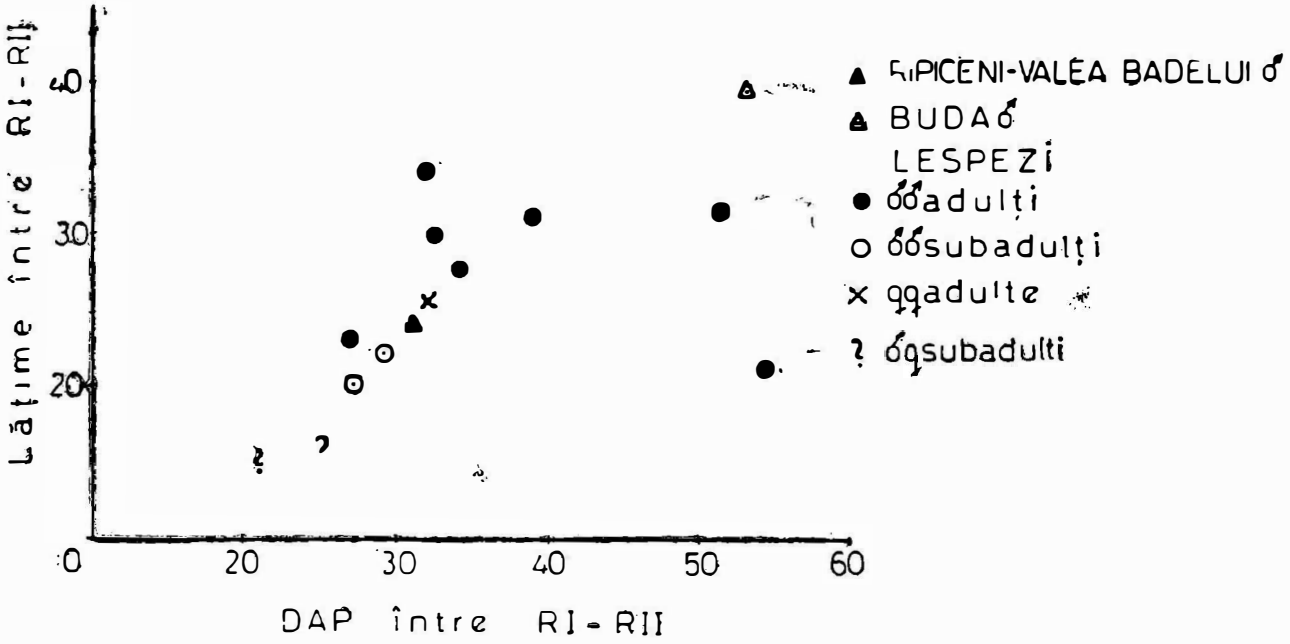

LESPEZI Ren - dimensiuni coarne

Fig. 2, Renne : dimensions des bois
Fig. 2, Ren dimensiuni coarne

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

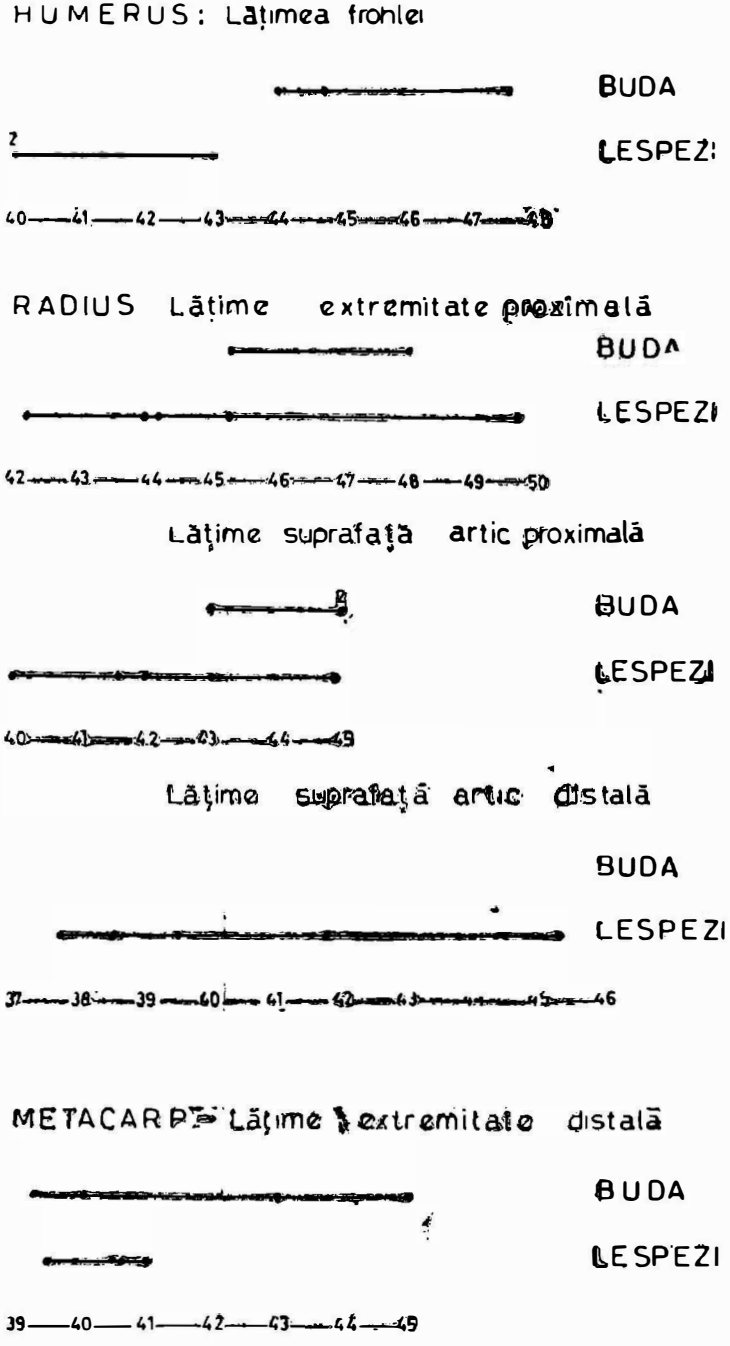

Fig. 3, Renne : quelques paramètres des membres antérieurs
Fig. 3, Ren : cîțiva parametri ai membrului toracic

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

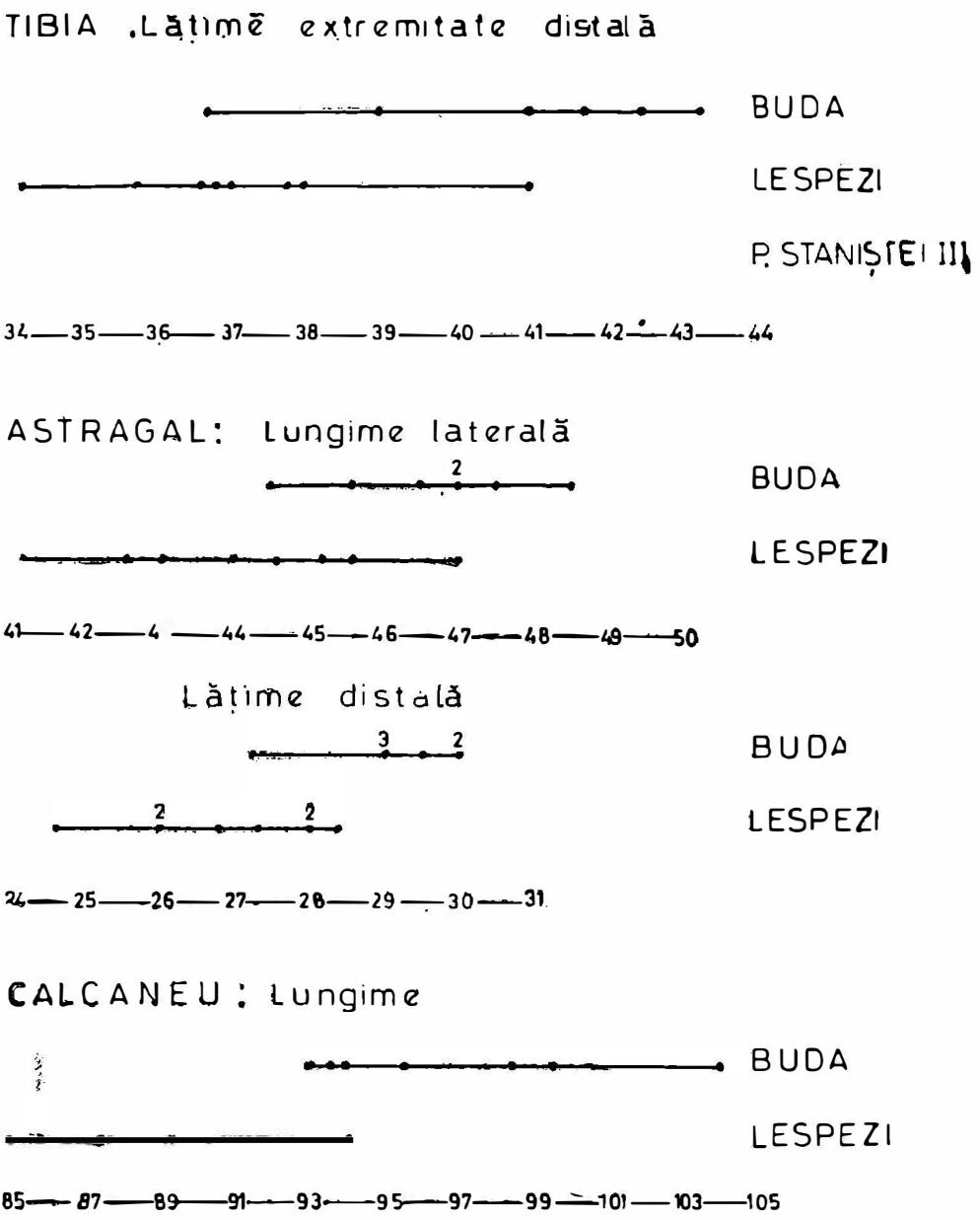

Fig. 4, Renne : quelques paramètres des membres postérieurs.
Fig. 4, Ren : cîțiva parametri ai membrului pelvin

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

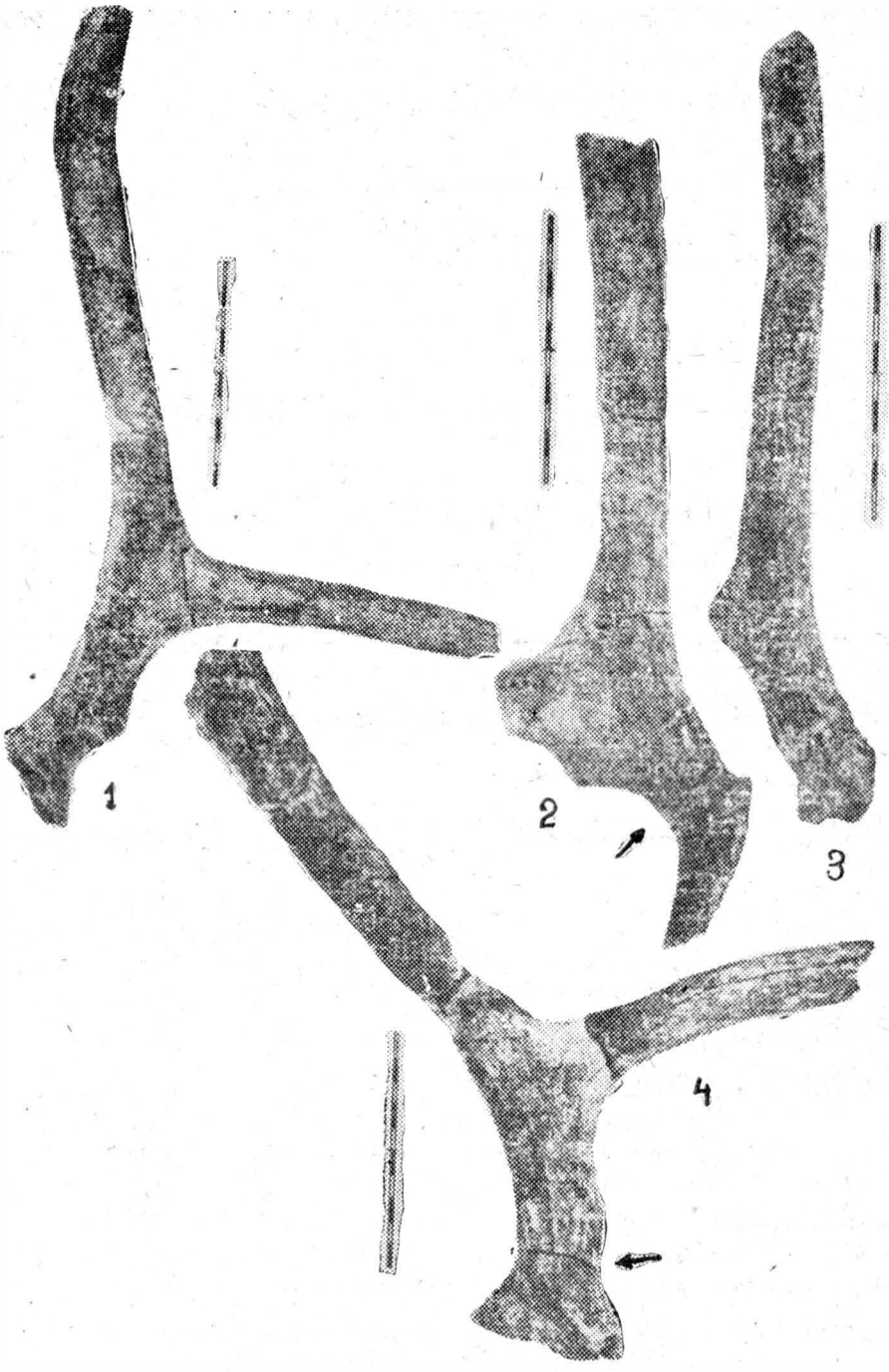

Fig. 5, Renne : bois de massacre (mâles) ; 2 et 4 à sillons précédant la chutte des bois

Fig. 5, 1—4 Ren : coarne pe pedicul (masculi) ; 2 și 4, cu linie premergătoare desprinderii

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 6, Renne : bois chutés (mâles)
Fig. 6 Ren : coarne căzute (masculi)

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

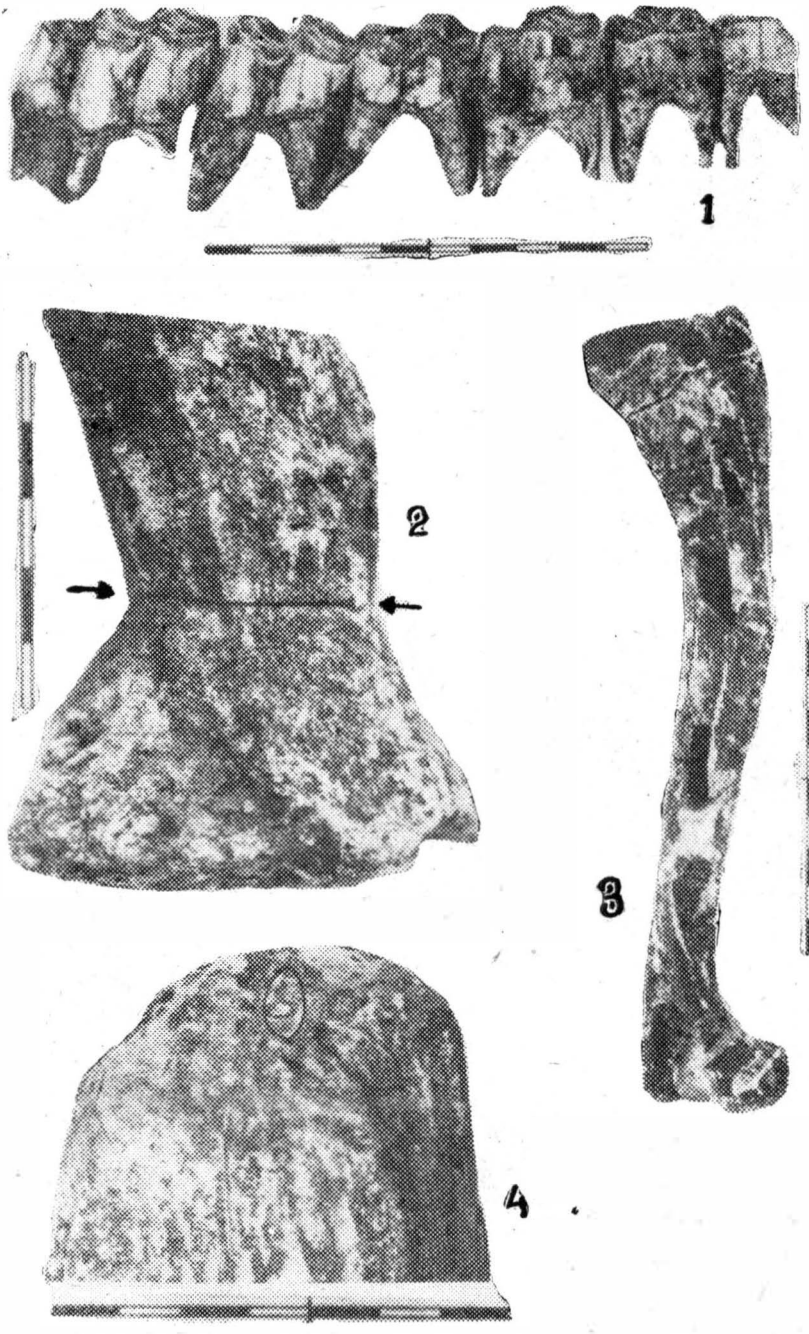

Fig. 7, 1, Elan : série dentaire inférieure droite ; 2, renne : base de bois à sillon précédant la chute (v. fig. 5/4) ;
3. loup : humerus droit ; 4, mammouth : taille d'un fragment de défense.
Fig. 7, 1, Elan : Serie dentară inferioară dreaptă ; 2, ren : bază de corn cu linie premergătoare desprinderii (v. fig. 5/4) ; 3. lup : humerus drept ; 4 mamut : tăietura unui fragment de defensă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

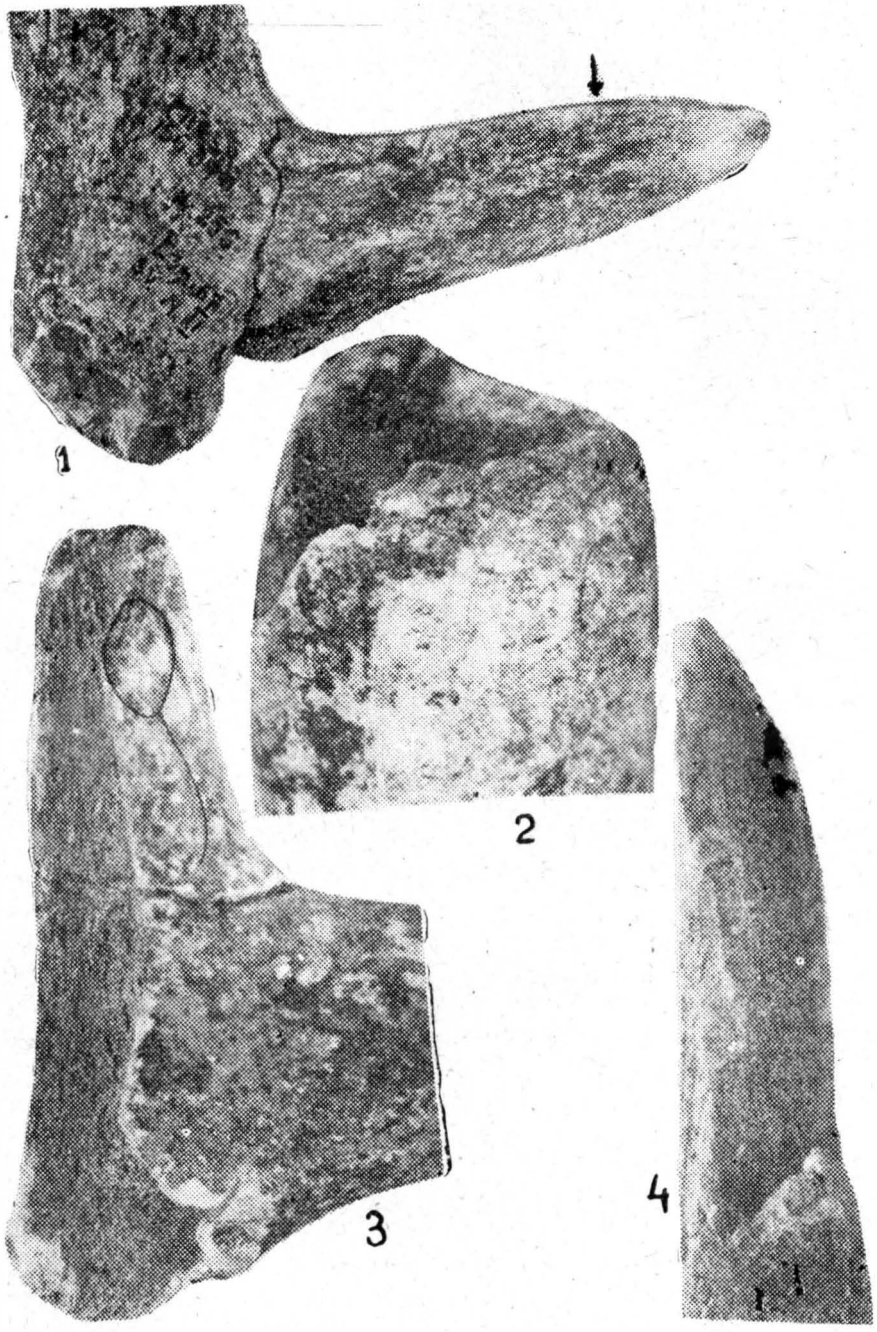

Fig. 8, 1—4 Renne : tailles de bois (échelles diverses).
Fig. 8, 1—4 Ren : detalii de spargere a coarnelor (scări diverse).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

STUDIUL SCHELETELOR DIN MORMINTELE DE LA BRAD, APARȚINÎND PERIODEI DACICE

de DAN BOTEZATU și GEORGETA MIU

1. *Introducere*

Săpăturile din necropola complexă de la Brad, comuna Negri, județul Bacău, conduse de arheologul Vasile Ursache (de la Muzeul de Istorie din Roman), au început în anul 1963 și au continuat pînă în anul 1981. Cu această ocazie au fost scoase la iveală un număr de 450 schelete, dintre care marea majoritate aparțin perioadei feudale tîrzii (sec. XVII—XVIII e.n.).

Materialul studiat în prezenta lucrare, conform cu datarea făcută de autorul săpăturii, aparține perioadei dacice (sec. I—II e.n.) și rezultă din săpăturile executate în anul 1975. El se compune din resturile a 13 schelete, ce provin din 12 morminte (un mormînt fiind dublu), cea mai mare parte din ele aflîndu-se într-o stare de fragmentare extremă, din cauza condițiilor de păstrare în sol, precum și din cauza vîrstei fragede a indivizilor cărora au aparținut.

În urma operațiilor de restaurare, au putut fi recuperate 7 neurocranii, la care masivul facil este mai mult sau mai puțin prezent. Restul materialului rămas fragmentar, a putut face totuși obiectul unei cercetări morfologice.

2. *Considerații asupra vîrstei și sexului*

Determinarea vîrstei scheletelor a fost realizată pe baza studiului dentiției și a resturilor de oase lungi și de cranii.

S-a putut constata că din cele 13 schelete avute la dispoziție, două aparțin unor indivizi maturi, celelalte 11 aparținînd unor copii. Determinarea mai precisă a acestora, făcută pe baza unei analize minuțioase a detenției (inclusiv mugurii dentari) ne-a permis să precizăm următoarea frecvență a scheletelor :

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Tabelul nr. 1

VÎRSTA SCHELEȚELOR DE LA BRAD

Categoria	Vîrsta (în ani)	Nnr. indivizi
Infans I	0—1	4
Infans I	1	2
Infans I	2—3	—
Infans I	3—4	1
Infans I	4—5	1
Infans I	5—6	8
Infans II	7—14	—
Juvenis	14—20	—
Adultus	20—30	1 (feminin)
Maturus	30—60	1 (feminin)
Senilis	60—X	

După cum se constată, (marea majoritate a scheletelor se integrează în categoria de vîrstă infans I (0—6 ani), iar în cadrul acesteia, cu pre cădere în etapa 0—1 an. Ambele schelete care au aparținut unor indivizi ce au depășit vîrsta de 20 de ani la deces, sînt de sex feminin.

Această situație a scheletelor de la Brad este oarecum asemănătoare cu cea întîlnită la altă serie de schelete provenită din necropola de la Gabăra, aparținînd aceleiași perioade, cu singura deosebire că la aceasta din urmă, se întîlnesc și copii aparținînd etapei de vîrstă infans II (7—14 ani), iar singurul schelet de matur, aparținînd unui bărbat.

Trebuie să ne punem și acum aceeași problemă dacă nu cumva înhumația era practicată în special pentru cadavrele de copii sub vîrsta adolescenței, fie pentru motive de ordin economic, fie pentru motive de ordin mistic.

3. *Descrierea individuală a schelelteor de la Brad, aparținînd perioadei dacice.*

Scheletul din șanț XI—XII (Taluz), 1975-a.

Din resturile scheletului cefalic s-a putut reconstitui un „calvarium" (cu excepția regiunii bazale și a temporalului stîng și a molarului drept). Din scheletul postcranian este prezent doar osul cocsal drept.

Judecînd după mărimea apofizei mastoida și după gracilitatea pieselor ososase prezente și ținînd cont de gradul de deschidere a eșancrurii ischiatice, sexul poate fi apreciat cu probabilitate a fi *feminin* iar vîrsta adultă (35—40 ani).

Neurocraniul este ovoid în norma verticală și în formă de „bombă" în cea occipitală. Indicele cefalic este dolicocran (74, 73), la limita superioară a categoriei. Indicii porio-bregmatici sînt de tip hipsicran și acrocran (69,23 și 92,65). Fruntea este sferică și metriometopă (66,18 — la limita inferioară a categoriei) cu relief glabelar (1) și cu arcurile su-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

praorbitare șterse (0—1). Occipitalul este bombat, mijlociu de larg (75,0) cu o protuberanță slabă (0—1). Apofiza mastoidă este moderată (2), ca și relieful supramastoidian.

Masivul facial, deși incomplet, ne-a permis să stabilim că indicele facial superior este de tip mezen (55,0), că orbita este hipsiconcă (91,66) și că nasul este camerin (55,55). Malarele, mijlocii de largi, oferă o dispoziție intermediară spre frontal. Fosa canină nu este adîncă (1—2). Apertura piriformă este atropină, iar spina nazală anterioară este dezvoltată (3). Bolta palatină este adîncă, de formă paraboloidă și prezintă o schiță de torus palatal.

Dentiția, reprezentată doar la nivelul maxilarului superior, nu prezintă lipsuri din timpul vieții. Molarii 3 erau erupți. Abraziunea suprafeței masticatoare este puternică (3), în special la nivelul dentiției jugale.

Odontopatii. Molarul 2 superior drept prezintă o carie incipientă de calet, întovărășită de un fenomen inflamator, la nivelul peretelui alveolar.

Tipul antropologic este mediteranoid.

Scheletul din M 2 (șanț XI—XII, 1975).

Este reprezentat prin un „cranium", a cărui bază este deteriorată, dar masivul facial și mandibula sînt întregi.

A aparținut unui *copil* de aproximativ 6 ani (infas II), vîrstă apreciată după gradul de erupere al molarului 1 definitiv.

Neurocraniul este ovoid în norma verticală și de „bombă" în cea occipitală. Indicele cefalic este brahicran (80,83 — la limita inferioară a categoriei). I indicii de înălțime porio-bregmatici sînt de tip hipsicran și acrocran (74,25 și 91,85). Fruntea, sferică este metriometopă (67,40) cu relief glabelar șters. Occipitalul este bombat și mijlociu de larg (73,33). Apofizele mastoide sînt mici.

Fața este euriprosopă (81,73) cu indicele facial superior eurien (48,07). Orbitele sînt mezoconci (81,08) iar nasul camerin (55,52), cu apertura piriformă prevăzută cu șanț prenazal. Fosa canină este adîncă (2—3).

Mandibula este gracilă, cu mentonul de formă piramidală.

Dentiția de lapte este complet eruptă iar cea definitivă surprinde faza de erupere a molarului 1 definitiv.

Mormîntul nr. I (groapa 17, șanțul XII, 1975).

Mormîntul conține resturile osoase a 2 subiecți diferiți primul aparținînd unei femei adulte (scheletul I A), cel de-al doilea unui copil nounăscut (scheletul I B).

Scheletul I A.

Este unul dintre scheletele cele mai bine conservate, fiind reprezentat prin un „cranium" și un schelet postcranian bine păstrat, din care s-au putut reconstitui majoritatea oaselor lungi.

A aparținut unei *femei adulte,* în vîrstă de aproximativ 25 de ani.

Neurocraniul este ovoid în norma verticală și de „bombă" în cea occipitală. Indicele cefalic este dolicocran (71,28). Indicii de înălțime bazio-bregmatici se situează în categoriile hipsicrană (75,0, la limita inferioară a categoriei) și acrocrană (105,22) iar cei porio-bregmatici, în ca-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tegoriile ortocrană (62,77 — la limita superioară a categoriei) și acrocrană (88,06). Fruntea este sferică și eurimetopă (70,15) cu un relief blagelar slab (0—1). Occipitalul este bombat și larg (‘9,10), cu o protuberanță aproape ștearsă (0—1). Apofizele mastoide, ca și relieful supramastoidian, au o dezvoltare moderată (2), observîndu-se o ușoară creastă supramastoidiană.

Fața este euriprosopă (83,47). Indicele facial superior este mezen (51,54). Orbitele sînt hipsiconci (88,89) și nasul mezorian (48,94). Molarele, de lărgime mică, sînt dispuse într-o poziție aproape parasagitală. Fosa canină este mijlociu de adîncă (2—3) iar apertura piriformă prezintă o ușoară fosetă prenazală. Bolta palatină este de tip brahistafilin, puțin adîncă și de formă paraboloidă.

Mandibula este relativ robustă, cu ramul orizontal jos și cu apofiza mentonieră în formă de buton. Ramul vertical este scurt dar larg.

Dentiția este slab erodată (2—3). Molarii sînt erupți pe ambele maxilare. Nu se constată pierderi de dinți „in vivo“.

Scheletul poscranian este, în general, gracil. Femurele sînt platimere, lipsite de pilastru și cu un relief subtrohanterian slab. Tibiile sînt mezocneme și prevăzute cu cîte o fațetă „orientală“. Humerusul este lipsit de o perforație olecraniană, iar impresiile musculare sînt slabe.

Talia, calculată în bune condițiuni, aparține unei categorii feminine submijlocii (152 cm.).

Tipul atnropologic este cel *mediteranoid*, cu slabe influențe protoeuropoide.

Odontopatii. La nivelul caninului inferior drept (care este căzut post-mortem) se observă un proces supurativ (granulom), care a distrus peretele alveolar extern.

Scheletul I B este distrus aproape complet, fiind reprezentat prin cîteva mici fragmente din neurocraniu, cîteva diafize ale oaselor lungi, oasele bazinului, coaste. Dentiția nu ne-a parvenit.

Judecînd după mărimea și grosimea pieselor osoase prezente, nu ne permitem decît să apreciem că scheletul a aparținut probabil unui copil născut prematur (infanus I) sau foetus.

Scheletul din M II (groapa 17, șanț XII, 1975 A).

Mormîntul nr. II conține resturile a două schelete de copii, ambele fiind reprezentate numai prin scheletul postcranian.

Judecînd după mărimea pieselor osoase prezente, putem aprecia că unul din schelete a aparținut unui copil de 6—7 ani iar celălalt unui copil mai mic, de 4—5 ani (infans I).

Dentiția nu ne-a parvenit.

Scheletul din mormîntul nr. III (groapa 17, șanț XII, 1975 A).

Din acest schelet ne-au parvenit craniul (care, împreună cu masivul facial a trebuit să fie întregit din cauza stării proaste de conservare), mandibula, numeroase coaste, vertebre, fragmente de omoplat, claviculele și un radius.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Judecînd după gradul de dezvoltare a mugurului lui M 1 definitiv, neerupt încă, (la care zona coletului este pe cale de formare), putem aprecia vîrsta ca fiind de 4 sau 5 ani (infans I).

Neurocraniul, privit de sus are un contur ovoid. Privit posterior, el are o formă de „bombă". Indicele cefalic este incipent mezocran (75,29). Indicele porio-bregmatic (longitudinal și transversal) se situează în categoriile hipsicrană și acrocrană (68,82 și 91,40). Fruntea este accentuat metriometopă (68,75).

Fața prezintă un indice facial total de tip euriprosop (84,37 — la limita superioară a categoriei) cel superior fiind mezen (5:,04). Orbitele sînt incipient hipsiconci (85,29) și nasul accentuat mezorin (50,0). Malarele sînt dispuse intermediar, spre frontal. Bolta palatină prezintă un contur paraboloid.

Dentiția de lapte este complet eruptă. Molarul 1 definitiv se află sub formă de mugure, neerupt încă.

Scheletul din mormîntul nr. I (groapa 23, șanț XII, 1975 A).

Este reprezentat prin porțiuni din partea cefalică, din care s-a putut reconstitui un „cranium" (căruia îi lipsesc mici porțiuni din oasele parietale, temporale, din frontal), din mandibulă, fiind prezent doar ramul vertical stîng. Acest schelet a aparținut unui copil de vîrstă *infans I (6 ani).*

Neurocraniul, accentuat brahicran (85,88) este sferoid în norma verticală și în formă de „bombă" în cea occipitală. Indicii de înălțime bazio-bregmatici cît și cei porio-bregmatici longitudinali, aparțin categoriei hipsicrane (76,68 și 73,0) cei transversali fiind de tip tapeinocran (89,28) și respectiv metriocran (85,0). Fruntea este accentuat stenometopă (65,7t).

Masivul facial este eurien (47,32) cu orbite hipsiconci (87,8') și cu nasul camerin (52,50). Malarele prezintă o dispoziție intermediară. Fosa canină este adîncă iar apertura piriformă de tip antropin. Bolta palatină oferă un contur paraboloid. Relieful cranian este aproape șters.

Dentiția de lapte este eruptă iar cea definitivă este reprezentată prin molarul 1 definitiv, deja erupt și prin incisivii 1 și 2, din partea stîngă, pe cale de erupere. Semnalăm lipsa mugurilor dentari corespunzători incisivilor 1 și 2 definitivi, din partea dreaptă.

Scheletul, postcranian, relativ bine păstrat, are majoritatea oaselor lungi (dar cu epifizele încă nesudate cu diafizele), coaste, omoplate, oasele bazinului, vertebre.

Scheletul din M I (groapa 25, șanț XII, 1975 A).

Este foarte deteriorat, putîndu-se totuși identifica cîteva mici fragmente din cutia craniană, din mandibulă, cîteva diafize ale oaselor lungi, oasele cocsale și coaste.

Ținînd cont de faptul că dentiția de lapte nu era eruptă (cu excepția incisivilor centrali, care sînt pe cale de erupere) iar zona coletului pe cale de formare, putem aprecia că scheletul a aparținut unui *copil mic,* de 6—9 luni (infans I).

Scheletul din mormîntul II (groapa 25, șanț XII, 1975 A).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Este reprezentat prin un „cranium" destul de incomplet (căruia îi lipsește regiunea bazio-occipitală, mici porțiuni din parietale, din occipital, temporalul drept, arcada dreaptă a maxilarului superior, împreună cu malarul de aceeași parte și un schelet postcranian ale cărui fragmente diafizare nu au permis reîntregirea nici unui os lung.

A aparținut unui copil de vîrstă *infans I* (3—4 ani), cu sexul greu de determinat.

Neurocraniul, mezocran (77,01) este de formă ovoidă în norma verticală și de „bombă" în cea occipitală. Indicii de înălțime poriopregmatici aparțin categoriilor hipsicrană (72,04) și acrocrană (93,54). Fruntea este sferică, stenometopă (65,32 — la limita superioară a categoriei).

Masivul facial nu ne permite să caracterizăm decît orbita, care este accentuat hipsicrană și malarul care are o dispoziție intermediară.

Dentiția surprinde faza cînd molarul 1 definitiv este sub formă de mugure în alveolă, cu zona coletului în formare. Restul dinților prezenți sînt de lapte.

Scheletul din mormîntul M I (groapa 27, șanț XII, 1975 — A).

Este foarte fragmentat și incomplet. Sînt prezente porțiuni nesemnificative din craniul neural, dinți și muguri de dinți, precum și cîteva fragmente din scheletul postcranian.

Ținînd cont că dentiția de lapte nu era încă eruptă, cu excepția incisivilor centrali care sînt pe cale de erupere, putem aprecia că subiectul a aparținut unui *copil mic* de 6—9 luni (infans I).

Scheletul din M II (groapa 23, șanț XII, 1975 — A).

Este foarte fragmentat și incomplet. Sînt prezente mici porțiuni din din craniul neural, precum și cîteva diafize ale oaselor lungi. Dentiția nu ne-a parvenit.

A aparținut unui copil de vîrstă „infans" I (6 luni).

Scheletul din M III (groapa 23, șanț XII, 1975 — A).

Din resturile scheletului cefalic s-a putut restaura un „cranium" incomplet, căruia îi lipsește întreaga sa bază, fragmente din occipital, temporale și din masivul facial. Scheletul postcranian este ceva mai bine conservat, fiind reprezentat prin majoritatea oaselor lungi(dar cu epifizele încă nesudate cu diafizele), oasele bazinului, omoplate, coate, vertebre.

A aparținut unui *copil de 6 ani* (infans I), cu sexul indeterminabil.

Neurocraniul prezintă un indice cefalic ultrabrahicran (92,0), indicii de înălțime porio-bragmatici, aparținînd categoriilor hipsicrană (77,33) și metriocrană (84,05). Fruntea este sferică ('6,22) și metriometopă (67,39).

Fața este hipereuriprosopă (77,06) și eurienă (46,55). Orbitele sînt mezoconci (80,55) iar nasul accentuat mezorin (50,0). Malarele mici, au o dispoziție frontalizată. Bolta palatină are un contur paraboloid.

Dentiția de lapte este complet eruptă, iar M I definitiv este erupt, dar zona radiculară nu este complet formată.

Scheletul din M IV (groapa 23, șanț XII, 1975 — A).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Este foarte fragmentar. Sînt prezente mici porţiuni din neurocraniu, iar din scheletul postcranian, cîteva diafize ale oaselor lungi, oasele coccsale şi cîteva coaste.

Dentiţia nu ne-a parvenit.

Ţinînd cont de mărimea pieselor osoase prezente, putem aprecia că scheletul a aparţinut unui *copil* foarte mic (aproximativ 1—2 luni, (infans I).

Scheletul din M V (groapa 23, şans XII, 1975 A).

Starea de conservare a acestui schelet este foarte deficitară, el fiind reprezentat doar prin mici porţiuni din oasele craniului (din osul frontal, parietale, temporale, occipital), din maxilarul superior şi mandibulă.

Din scheletul postacranian se pot determina diafize ale oaselor lungi, oaselor cocsale, omoplatelor şi cîteva coaste.

Judecînd după mărimea şi grosimea pieselor osoase şi ţinînd cont de faptul că dentiţia de lapte nu are încă formată zona coletului, putem aprecia că scheletul aaparţinut unui copil de vîrstă *infans I* (aproximativ 2 luni).

4. *Scurtă caracterizare antropologică a scheletelor.*

Aşa după cum am mai arătat, din cele 13 schelete avute la dispoziţie, s-au putut reconstitui un număr de 7 neurocranii, la care masivul facial este mai mult sau mai puţin întregit. Deoarece, majoritatea dintre ele (5) au aparţinut copiilor, ne vom mărgini să prezentăm aici doar situaţia indicelui cranian, caracterizarea mai detaliată a scheletelor de adulţi, făcîndu-se odată cu descrierea individuală a scheletelor.

În tabelul ce urmează dăm frecvenţa categoriilor ind. cranian.

Tabelul nr. 2

FRECVENŢA CATEGORIILOR INDICELUI CRANIAN LA SCHELETELE DE LA BRAD

Categoria		Nr. indivizi
Ultradolicocran	X—64,9	—
Hiperdilicocran	65—69,9	—
Dolicocran	70—74,9	2 (maturi)
Mezocran	75—79,9	2 (copii)
Brahicran	80—84,9	1 (copil)
Hiperbrahicran	85—89,9	1
Ultrabrahicran	20—X	1 „

Din examinarea acestui tabel, reies o serie de date interesante : lipsa craniilor aparţinînd categoriilor hiperdolicrocrane şi ultradolicocrane, ambele cranii ce au aparţinut indivizilor adulţi sînt dolicocrane, restul craniilor de copii aparţinînd celorlalte categorii şi în special celei mezocrane.

Dacă facem abstracţie de craniile de adulţi, constatăm că repartiţia indicelui cranian la scheletele de copii de la Brad este oarecum asemă-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

nătoare cu cea a seriei de copii de la Gabăra, unde predomină formele brahicrane și accentuat brahicrane, ambele serii oferind medii ale indicelui cranian de tip brahicran (82,57 — la Gabăra și 82,20 — la Brad).

Deoarece, din punct de vedere al caracteristicilor tipologice, ambele schelete de adulți (care sînt feminine), aparțin tipului mediteranoid, foarte des întîlnit în cadrul populației autohtone carpo-dacice din acea perioadă, credem că scheletele de copii, în majoritate mazocrane sau accentuat brahicrane, proveneau de la o populație care își incinerau indivizi maturi și adulți, împiedicîndu-ne astfel de a avea date antropologice asupra ei. Vom aminti că singurul craniu masculin de adult, descopedit la Gabăra, avea un indice cranian de tip hiperdolicocran și prezenta același tip mediteranoid, în amestec cu caractere protoeuropoide, asemănîndu-se din acest punct de vedere destul de mult cu subiecții maturi de la Brad.

În fine, trebuie să mai amintim că la scheletele de la Brad, ca și la cele de la Gabăra, nu se constată practicarea de deformare artificială a craniului.

NOTE:

1. *Antonescu I.:* Săpăturile de la Gabăra-Porcești din 1958. Mat. și Cerc. Archeol., VI, 1959, p. 475—485.

2. *Antonescu I.:* Săpăturile arheologice de la Gabăra, Materiale, VII, 1961, p. 449—459.

3. *Necrasov O. Botezatu* D. Studiul scheletelor din mormintele de inhumație din necropola de la Gabăra, Carpica, 1969, p. 203—211.

4. *Necrasov O., Ursache V., Botezatu* D., *Ștefănescu Gh.* Studiul resturilor osoase din mormintele cimitirelor birituale de la Gabăra-Moldoveni și Săbăoani I (j. Neamț) — sec. II—III e.n., St. cerc. de Antrop., 1969, t. 6—1, p. 7—15.

5. *Ursache V.;* Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

STUDIUL A TREI CRANII FRAGMENTARE DE TAURINE (BOS TAURUS) PROVENITE DIN AȘEZAREA DACICĂ DE LA RĂCĂTĂU (JUD. BACĂU)

de SERGIU HAIMOVICI

Într-un studiu recent am pus în evidență care sînt caracteristicile morfologice ale taurinelor crescute de către geto-daci, luînd în considerație materialul osteologic provenit din 11 stațiuni [1]. Totuși penuria materialului reprezentînd craniul și chiar coarnele, care se știe că are o importanță de prim ordin în stabilirea caracterelor tipologice ne-a făcut să nu putem executa o conturare cu totul precisă a acestora. De aceea considerăm că este bine să descriem un număr de trei cranii (neurocranii) fragmentare, toate reprezentînd și coarne [2], care ne-au fost puse la dispoziție de către V. Căpitanu, provenite din săpăturile executate în cetatea dacică de la Răcătău, fapt pentru care îi mulțumim. Deși craniile sînt fragmentare, întrucît reprezintă și ele tot resturi menajere, ca aproape întreaga enormitate a materialului faunistic găsit în stațiune, din cadrul căreia au fost tocmai selecționate, nereprezentînd astfel exact — statistic vorbind — caracteristicile morfologice ale cornutelor mari crescute de geto-daci, ele vor aduce totuși o serie de precizări pentru mai buna conturare a acestor caracteristici.

Craniile pe care le prezentăm au fost numerotate convențional cu cifrele 1, 2, 3, pentru a putea fi ușor deosebite la descifrare. S-au executat la ele măsurătorile posibile pentru a avea la dispoziție și caracterele biometrice pe lîngă cele somatoscopice. Menționăm că ei provin de la indivizi maturi, care, cu excepția lui 2, au toate suturile obliterate.

MASURATORILE EXECUTATE PE CELE TREI CRANII (în mm)

	1	2	3
1. Lărgimea maximă a craniului (Ect.-Ect.)		252	188
2. Lărgimea minimă a frunții (înapoia orbitelor)	—	212	142
3. Lărgimea minimă între procesele cornuale	[illegible])	223	140
4. Lărgimea minimă în dreptul foselor temporale	184	132	117

1. S. Haimovici, *Thraco Dacica*, VIII, 1-2, 1987, p. 145-147 și tab. 1.

2. Precizăm că sub denumirea de coarne, pentru ușurință, înțelegem în realitate procesele cornuale, adică cepul sau pivotul osos, singurul care se păstrează, întrucît porțiunea cornoasă, adică cornul propriu-zis, care poate avea chiar caracteristici morfologice diferite față de pivotul osos, putrezește cu timpul, după acoperirea cu pămînt.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

5. Lărgimea mastoidiană (Ot.—Ot.)	242	186	148
6. Lărgimea deasupra apofizelor jugulare	187	149	(118)
7. Lărgimea deasupra condililor occipitali	118	104	86
8. Lărgimea maximă a găurii occipitale	44	41	35
9. Înălțimea maximă a regiunii posterioare a craniului (Ba. — punctul cel mai înalt al liniei intercornuale)	168	138	138
10. Înălțimea maximă a găurii occipitale	47	41	35
Indice $\frac{9 \times 100}{5}$	69,42	74,19	93,24
11. Lungimea cornului pe marea curbură	—	163	(130)
12. Circumferința cornului la bază	255	160	123
13. Diametrul mare al bazei	84	53	42
14. Diametrul mare la 5 cm. de bază	76	43	34
15. Diametrul mic al bazei	76	49	30

Craniul nr. 1

Reprezintă o parte a neurocraniului, la care există doar porțiunea posterioară a frontalului și cornul drept, cît și întreaga regiune nucală ; cornul stîng a fost îndepărtat împreună cu o mică parte a frontalului, păstrîndu-se latero posterior foarte puțin din pivotul său, încît s-a putut afla, cu aproximație, lărgimea intercornuală. Partea anterioară a frontalului este plană, pe linia mediană chiar ușor adîncită, iar ceva mai posterior ea se bombează doar extrem de slab median, rămînînd sub această formă și la nivelul spațiului intercornual, încît între regiunea frontală și cea nucală există un unghi dietdru ; regiunea nucală apare perfect plană și relativ joasă, creasta nucală și protuberanța occipitală fiind foarte marcate. Pedicelul cornului este relativ scurt, fosa temporală de dinapoia sa adîncă și îngustă. Cornul, a cărui bază este situată în același plan cu frontalul, se îndreaptă lateral și se curbează ușor în sus ; vîrful este rupt încît nu-i putem cunoaște lungimea.

Întregul craniu apare masiv, mare, cu reliefurile pronunțate ; cornul este și el masiv, dimensional ajungînd chiar dincolo de limita inferioară de variație pentru procesele cornuale de *Bos primigenius*. Este posibil că respectivul craniu să aparțină unei femele de bour, dar totodată el ar putea proveni de la un mascul de *Bos taurus*, în acest din urmă caz reprezentînd un exemplar foarte caracteristic pentru așa zisul tip „primigenius". Facem remarca că în materialul osos din așezările geto dace, studiat de noi, am pus în evidență, relativ rar, un asemenea tip [3], considerînd, în special, dimensiunile coarnelor dar și unele resturi de craniu. Deasemenea faptul că este posibil ca unele fragmente de craniu și chiar de coarne, mai ales nemăsurabile, atribuite lui *Bos taurus* să aparțină în realitate unor femele de *Bos primigenius*, strămoșul taurinelor.

3. Vezi lucrarea de la nota *1*.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Craniul nr. 2

Acesta este alcătuit deasemenea dintr-o porțiune a neurocraniului, avînd frontalul aproape în întregimea sa ; el prezintă spre partea posterioară, pe mijloc, o puternică discontinuitate datorată acțiunii umane și executată cu cea mai mare probabilitate în scopul scoaterii encefalului pentru a fi folosit ca aliment ; probabil că în urma presiunii exercitate de unealta cu care s-a operat, sutura interfrontală și cea frontoparietală au fost lărgite mult, oasele apărînd ușor îndepărtate între ele (individul respectiv abia ajunsese la maturitate, suturile nefiind obliterate). Ambele coarne s-au păstrat întregi. În partea sa cea mai anterioară, la nivelul suturii cu nazalul, frontalul apare aproape plan, chiar foarte slab adîncit pe linia mediană, dar apoi el se bombează foarte uor, avînd la nivelul liniei intercornuale doar o mică convexitate, încît unghiul dietdru format între regiunea frontală și cea nucală poate fi socotit ca drept și nu obtuz. Orbitele apar oarecum proeminente datorită îngustării puternice a frunții înapoia lor. Regiunea nucală este foarte ușor escavată și o putem considera ca joasă, relieful acesteia apărînd relativ marcat. Pedicelul cornului este foarte bine conturat, aceasta și datorită îngustimii frunții ; fosa temporală apare oarecum largă. Cornul este mic și gracil ; baza sa se găsește situată în același plan cu frontalul, dar imediat el se apleacă puțin în jos, îndreptîndu-se ușor spre înapoi, ca apoi să-și schimbe aproape imperceptibil direcția spre înainte și evident în sus, el rămînînd totuși într-o poziție relativ laterală față de planul sagital.

Craniul poate fi socotit mare, mai puțin masiv decît precedentul, dar totuși cu reliefurile marcate. El se depărtează în unele privințe de cel al tipului „primigenius". Cornul însă, mai ales prin dimensiuni, se încadrează perfect la tipul „brachyceros". Astfel exemplarul are caractere amestecate, încît dacă am avea la dispoziție, fie doar craniul, fie doar cornul, l-am încadra ușor la un tip sau altul. El reprezintă precis un *Bos taurus* și este foarte probabil un mascul, nu un castrat. Facem mențiunea că prin mărimea sa el întrece, în medie, vitele geco-dacilor și s-ar putea să reprezinte un individ alohton, adică un taurin din cadrul cornutelor mari crescute de romani, care a ajuns în cirezile locuitorilor de la Răcătău.

CRANIUL NR. 3

Este reprezentat tot printr-o parte din neurocraniu (fiind reconstituit din mai multe fragmente). De la început trebuie să spunem că acesta este mic și gracil. Frontalul apare deasemenea aproape în întregimea sa, iar în partea dreaptă s-a putut contura și orbita ; unul dintre coarne — cel drept — se poate considera ca întreg. În porțiunea sa cea mai anterioară frontalul este plan, dar apoi el se ridică din ce în ce mai mult, mai ales în partea sa mediană, încît linia intercornuală apare puternic bombată, existînd o convexitate foarte caracteristică, care face să se înalțe mult regiunea nucală. Orbitele nu sînt proeminente, îngustarea

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

frunții posterioară lor, fiind foarte moderată; datorită acestui fapt nici pedirele coarnelor nu apar decît slab marcate. Fosa temporală este largă și puțin adîncă. Regiunea nucală cu aspect oarecum plan, și cu reliefurile doar ușor marcate, are înălțimea aproape egală cu lărgimea, ca urmare a convexității puternice a liniei intercornuale. Coarnele sînt gracile și mici. Baza este situată în plan cu frontalul, cornul situat lateral, menținîndu-se toată vremea în același plan; el se îndreaptă mai întîi ușor înapoi și apoi se întoarce spre înainte, existînd o curbură largă cu concavitatea îndreptată anterior.

Acest craniu are toate caracteristicile de „brachyceros" putînd fi socotit ca un etalon al acestui tip. El aparține unei femele de *Bos taurus* și probabil că în conturarea caracterelor brachycere intervine și dimorfismul sexual, femelele avîndu-le mai bine conturate. În materialul aparținînd taurinelor din stațiunile geto-dace studiat de noi, considerînd fragmente de craniu și coarne, acest tip apare frecvent [4]; s-ar putea ca această frecvență înaltă să se datoreze și faptului că în cirezile cu indivizi adulți și maturi, pe care le posedau geto-dacii, predominau, așa cum am văzut, femelele [5].

În concluzie avînd în vedere cele trei cranii descrise putem vorbi de taurine cu caractere heterogene, neomogenitatea fiind, pe deoparte, intrinsecă, caracteristică, așa cum se știe formelor primitive, neameliorate, iar pe de altă parte datorîndu-se eventual prezenței unor alohtoni cît și faptului că în cadrul cornutelor mari domestice se pot include, fără voie, resturi aparținînd femelelor de *Bos primigenius*, limita diamensională dintre *Bos taurus* și strămoșul său sălbatic fiind precisă.

L'ÉTUDE DE TROIS CRÂNES FRAGMENTAIRES DE TAURINS *(BOS TAURUS)* PROVENUS DE L'ETABLISSEMENT DACE DE RĂCĂTĂU (DÉPART. DE BACĂU)

Résumé

On a étudié du point de vue somatoscopique et biométrique trois (néuro) crânes fragmentaires et on a fait quelques considérations sur les caractéristiques des taurins des geto-daces.

EXPLICAȚIA FIGURILOR

Planșa I. 1-Craniul 1. Planșa II. 2-Craniul 2. Planșa III. 3-Craniul 3.

LEGENDES DES FIGURES

Planche I. 1-Crâne 1. Planche II. 2-Crâne 2. Planche III. 3-Crâne 3.

4. Vezi lucrarea de la nota *1*.
5. Ibid.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

MATERIALUL FAUNISTIC DE LA RĂCĂTĂU

de SERGIU HAIMOVICI

S-a executat un studiu arheozoologic asupra unui lot de faună de aproximativ 2000 resturi, care sînt resturi menajere (de bucătărie).

Au fost puse în evidență doar două grupe de animale păsări și mamifere.

Păsările sînt reprezentate doar prin 4 resturi osoase provenind de la Gallus domestica (găină domestică); ea era de talie mică ca în toate așezările dacice.

Mamiferele au 1992 resturi dintre care am putut determina doar 1848, celelalte 150 fiind aschii mici de craniu, coaste, oase ale extremităților etc., au fost considerate ca nedeterminabile căci nu s-a putut preciza genul sau specia. Repartiția lor este următoarea.

Specia	Fragmente nr. abs.	%	Indivizi nr. abs.	%
Bos taurus — taurine (bovine)	734	39,72	64	34,41
Sus scrofa domesticus — porcines	609	32,95	61	32,80
Ovicaprinae (Ovis et Capra) — ovicaprine	350	18,94	29	15,59
Equus caballus — calul	71	3,85	9	4,84
Canis familiaris — cîinele	7	0,38	4	2,15
Lepus europaeus — iepurele	2	0,11	1	0,54
Castor fiber — castorul	1	0,05	1	0,54
Ursus arctos — ursul	1	0,05	1	0,54
Meles meles — bursucul	1	0,05	1	0,54
Felis sylvestris — pisica sălbatică	1	0,05	1	0,54
Sus scrofa ferrus — mistrețul	19	1,03	4	2,15
Capreolus capreolus — căpriorul	4	0,22	2	1,07
Cervus elaphus — cerbul	44	2,38	7	3,75
Bos primigenius — bourul	4	0,22	1	0,54
Total		1848	186	

Deși nu există resturi de moluște (melci și scoici) cît și de pești, nu se poate spune că nu se executa culesul moluștelor și pescuitul (mai ales că Siretul era alături) și pădurea de asemenea (pentru melci). Ele erau însă aproape sigur doar sporadice (așa cum este situația și în economia modernă) neavînd un rol economic oarecare în acoperirea necesităților de hrană.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Vînătoarea era o ocupație bine circumscrisă (77 fragmente — 4,11 % — și 19 indivizi — 10,21 %). Era o vînătoare de tip alimentar căci se vînau artiodactilele mari căpriorul, mistrețul, bourul și cu precădere cerbul, dar și ursul, castorul și iepurele — tot comestibile ; pisica și bursucul au ajuns întîmplător printre resturile menajere, căci ele nici măcar nu sînt animale tipice de blană. La vînătoare de fapt de apare evident pentru cerb, se prezerva tineretul dar nu și femelele, deci se folosea o oarecare strategie preconceputǎ, ea nefăcîndu-se cu totul la întîmplare.

Din punct de vedere economic vînătoarea acoperea deci o cotă mică din proteinele animale necesare populației umane și dădea odată materiale de alt ordin coarne, piei, oase.

Creșterea animalelor era o ocupație de prim ordin dată fiind frecvența înaltă cît și abundența oaselor de animale domestice în așezare (nu putem face precizări în ceea ce privește importanța agriculturii, dar estimăm că creșterea animalelor era poate chiar o ocupație mai importantă decît agricultura, dînd mai mult decît 50 % din hrana populației.

Locul prim printre animalele domestice era ocupat de taurine (cca 40 % din totalitatea fragmentelor și cca 1/3 din totalitatea indivizilor). Considerînd și talia lor specifică mare putem spune că economia animalieră era bazată la Răcătău pe creșterea taurinelor. Acestea erau în marea lor majoritate cu coarne scurte și gracile (nu am găsit vite fără coarne) — așa zise de tip „brachyceros" și de talie mică cu o înălțime la greabăn chiar sub 1,10 m dar totuși cu o mare variabilitate dimensională, arătînd astfel tipul lor destul de primitiv. Între adulți și maturi există o mare preponderență a femelelor. Nu am evidențiat castrați, dar aceasta nu exclude lipsa boilor ci faptul că ei erau în cantitate mică (nu preponderenți, așa ca în economia societății țărănești de la începutul sec. XX) și deci taurinele nu se foloseau pentru munci (poate erau folosite vacile, poate agricultura era slab dezvoltată — ipoteze —). Taurinele — funcție de vîrsta de sacrificare — erau folosite pentru scopuri utilitare (cantitatea mare de maturi) și dată fiind preponderența femelelor probabil erau ținute mai ales pentru lapte (și derivatele acestuia).

Porcinele se plasează pe locul al doilea cu aproape 1/3 din totalul fragmentelor cît și a indivizilor. Porcinele sînt crescute exclusiv ca producătoare de carne și grăsime. Considerînd talia lor specifică dar și frecvența precizăm iar că locuitorii de la Răcătău erau mai întîi consumatori de carne (proteine animale) de vită și în al doilea rînd de carne de porc. Mai arătăm — după precizarea vîrstei de sacrificare — că cele mai multe porcine erau tăiate între vîrsta de 1 1/2-2 ani deci exista un tip cu creștere înceată, primitiv (rasă tardivă) care probabil că atingea greutatea optimă de tăiere abia la această vîrstă ; exista și un stoc de animale mature pentru reproducere, ce erau tăiate chiar și la 4-8 ani. Talia medie era în general joasă la aceste porcine primitive ce aveau încă botul alungit și greabănul relativ înalt (apropiere de strămoșul mistreț).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ovicaprinele (cornutele mici) adică ovinele (Ovis) și caprinele (Capra) nu ajung nici măcar la 1/5 din totalitatea resturilor. Imediat apare faptul, dat fiind și talia lor specifică mică, că rolul lor ca producătoare de carne, deci în acoperirea cu proteinele animale a necesităților era cu totul minor. Ele erau crescute cu precădere pentru scopuri utilitare (probil lapte, lînă) și în mod secundar, prin sacrificare, devenind producătoare de carne, deci în acoperirea cu proteine animale a necesităților era cu crificate preponderent animale adulte și mature. Se constată că la Răcătău caprinele erau relativ abundente ele ajungînd pînă aproape la 1/2 din numărul ovinelor (A se considera aceasta în raport cu fenomenul de defrișare — caprinele dezvoltîndu-se bine pe zone de pădure defrișată și de lăstăriș și de faptul că caprinele nu se cresc în turme). Ovinele erau în medie de talie socotită mică sau mică spre mijlocie cu înălțimea la greabăn în medie de 62 cm. Femelele putea fi acornute dar existau și femele cornute-caracter de primitivitate ; se pare, credem, că nu se cunoștea castrarea masculilor. Caprinele erau mai mari și mai masive cu înălțimea la greabăn medie de 67,2 cm.

Calul cu resturi relativ puține, adică sub 5 % din total. Materialul osos apare tot atît de fragmentar ca și la alte specii de mamifere domestice și credem noi că era și el folosit în alimentație. În acest caz, avînd în vedere talia lor specifică mare el asigura totuși o cantitate de loc neglijabilă în necesitățile de carne ale populației. După caracteristicile dentiției se constată că aproape toți erau maturi, chiar pînă la 15 ani, deci folosiți pentru scopuri utilitare ; deasemenea că existau și masculi castrați. Talia era de la mică la mijlocie cu o înălțime la greabăn medie de 1,33 m. Extremitățile membrelor sînt relativ gracile și probabil că aceeași indivizi foloseau pentru scopuri multiple : munci și călărie. Există un metacarp după care s-a stabilit o înălțime la greabăn de 1,42 m și acest individ ar putea intra în categoria tipului de cal „de elită" folosit de aristocrația tribală pentru luptă și paradă.

Tot la animalele domestice comestibile ar intra și păsările domestice — recte găina (dacă ar fi fost mai mult material poate se evidenția și gîsca). Dat fiind frecvența joasă și talia specifică foarte mică importanța ei economică era doar simbolică ; furniza însă și ouă.

Cîinele are resturi puține sub 1 % din fragmente ; este probabil că nu-l foloseau în alimentație, existau cîini de mărime submijlocie și mijlocie spre mare. Întrebuințare multiplă, căci nu existau rase bine diferențiate de cîini.

În general tipurile de animale domestice aveau un caracter primitiv cu rentabilitate economică scăzută nefiind cunoscută ameliorarea rasială (poate cu excepția cailor de elită).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

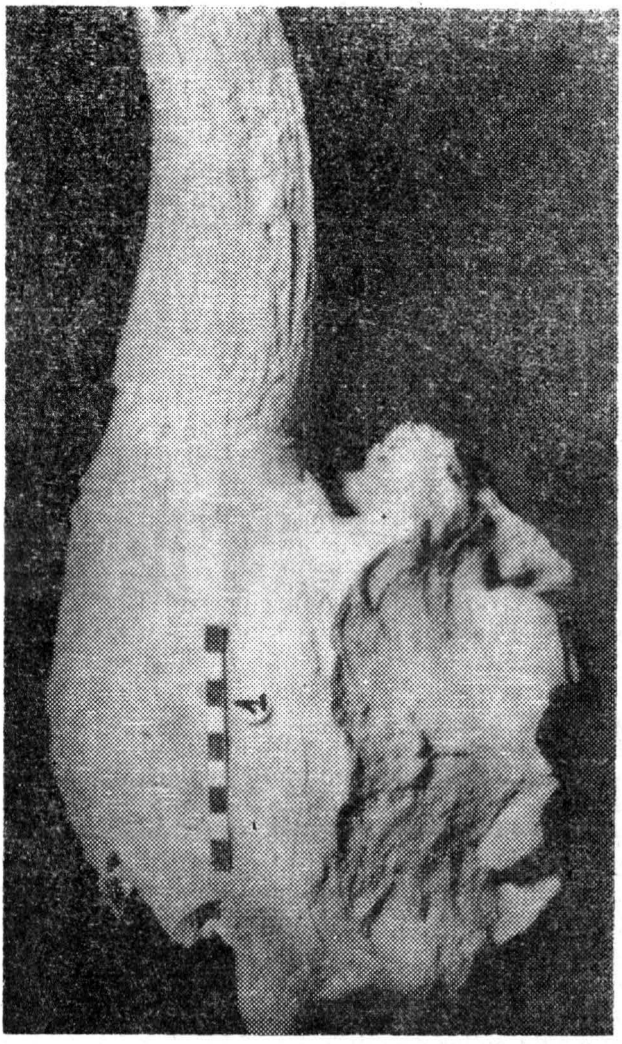

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

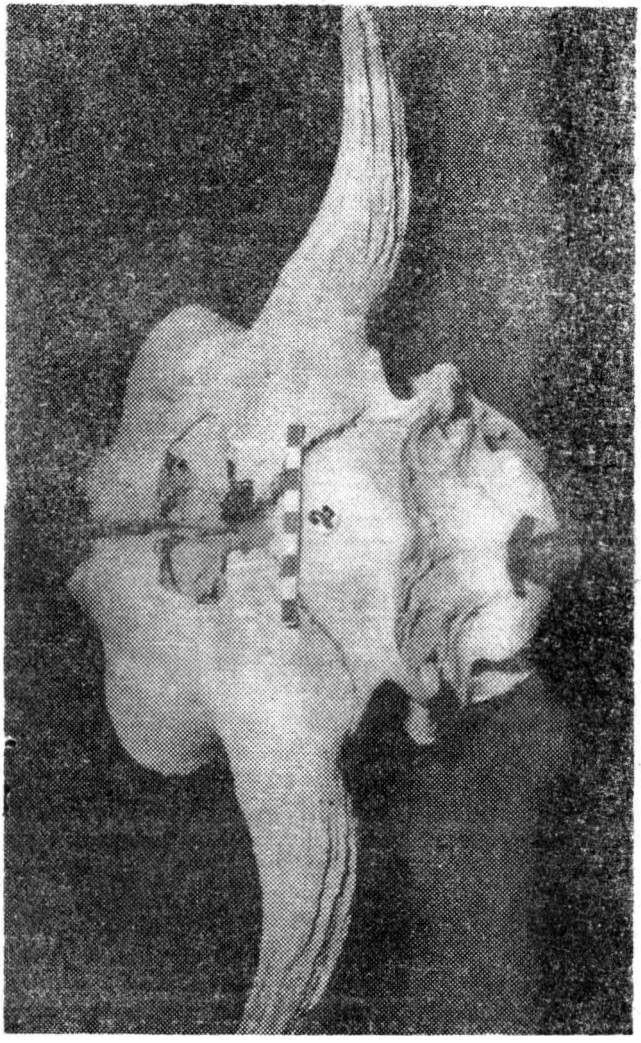

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

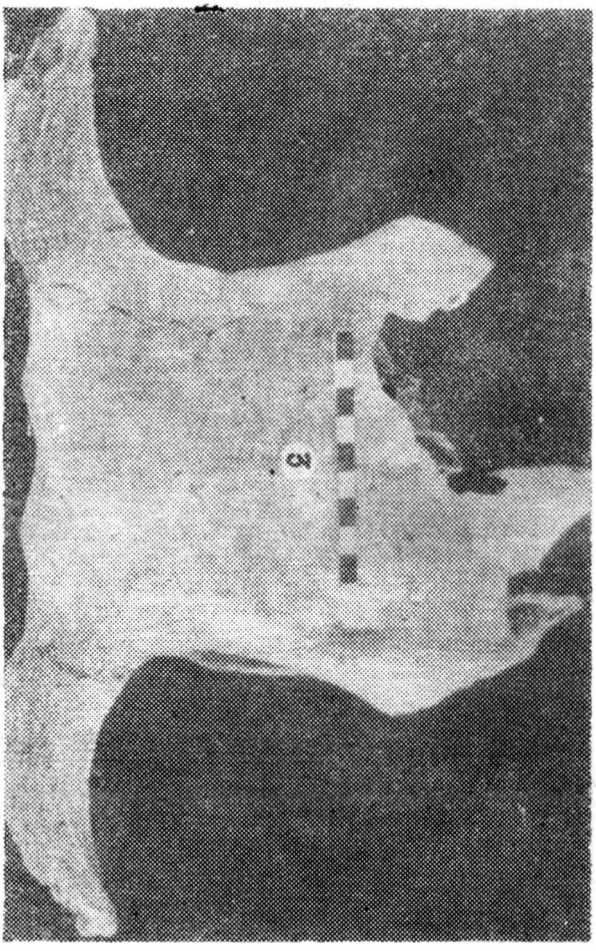

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ESTIMĂRI PALEODEMOGRAFICE PRIVIND SPAȚIUL EST-CARPATIC AL ROMÂNIEI ÎN SECOLELE VI—X

de IOAN MITREA

1. Introducere

După cum se știe, în ultimele decenii, pe plan mondial studiile de demografie istorică au cunoscut un interes crescînd. Cercetările în acest domeniu au luat o amploare deosebită, avîndu-se în vedere că demografia, definită drept *„dimensiune a istoriei"* [1], intervine în istorie sub dubla ei înfățișare cantitativă și calitativă [2].

Deși în ultimul timp și în țara noastră studiile de demografie istorică au cunoscut un oarecare interes, înregistrîndu-se unele rezultate demne de luat în seamă [3], preocupările de cercetare demografică pentru epocile mai vechi, în speță cercetările de paleodemografie [4], au fost timide, notabile, fiind doar cîteva lucrări [5]. În această situație considerăm că orice încercare, oricît de modestă, de evaluare a factorului populație pentru epocile lipsite, sau aproape lipsite, de izvoare scrise, avînd ca punct de plecare doar, sau în special, datele arheologice, este bine venită. O contribuție meritorie privind Moldova și Țara Românească în secolele IX—XV, cu precizarea unor importante metode și tehnici de investigare a mărimii populației și a așezărilor pe baza datelor arheologice s-a înregistrat recent [6].

---

1 Marcel Reinhard, *Histoire et* démographie, în Revue Historique, t, 203, 1950, p. 194.

2 St. Ștefănescu, *Demografia dimensiune a istoriei*, Ed. Facla, 1974, p. 7.

3 Ștefan Pascu, *Demografie istorică*, în *Populație și societate*, I, Cluj-Napoca, 1972, p. 11-74 ; Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, Cf. bibliografia, p. 163-171.

4 Pentru definirea termenului, demografic și paleodemografic, vezi : Vladimir Trebici, în *Revista de istorie*, t. 37, nr. 5, 1984, p. 417-421.

5 C. Cihodaru, în *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza, Iași, serie nouă, Istorie*, t. XV, 1969, fasc. 1, p. 5-6 ; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei, I*, Cluj-Napoca, 1972, p. 152-159, 222-246 ; Dardu Nicolaescu-Plopșor, Wanda Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975 ; Șt. Olteanu, în *Revista de istorie*, t. 32, nr. 2, 1979, p. 285-308 ; Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii (secolele VIII—XI)*, București, 1983.

6 Emil Ioan Emandi, L'archéologie à l'appui de l'investigation démographique : methodes et techniques, în Dacia, NS., t. XXIX, 1-2, 1985, p. 99-112 ; idem în *Suceava — Anuarul Muzeului județean*, XI—XII, (1984—1985), 1986 p. 179 și urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Stadiul actual al cercetărilor arheologice privind spațiul est-carpatic al României în secolele VI—X, evidențiat de identificarea a sute de așezări prin periegheze, recuperarea unor descoperiri întîmplătoare, și cercetarea sistematică a multora din aceste așezări, între care unele exhaustiv, considerăm că permite o încercare de abordare a unei asemenea importante probleme, cum este aceea a unor estimări paleodemografice.

În abordarea unei asemenea probleme am pornit de la premisa că procesele etno-culturale și de natură demografică, pentru spațiul și timpul la care ne referim, sînt de maximă importanță. Limitele cronologice ale perioadei la care ne referim sînt marcate de realități etno-culturale de mare semnificație istorică, respectiv în secolul al VI-lea are loc încheierea procesului de romanizare și în spațiul est-carpatic al României, ca de alt fel în tot teritoriul vechii Dacii, iar sfîrșitul perioadei, respectiv secolele VIII—X, reprezintă încheierea procesului de etnogeneză a românilor și afirmare a culturii vechi românești [7].

Într-o problemă atît de importantă cum este aceea a încheierii procesului de formare a poporului român și a continuității sale în tot spațiul carpato-dunăreano-pontic, cunoașterea situației demografice aduce în balanța de argumente valențe semnificative, remarcîndu-se, pe bună dreptate, că „prin acordarea unei atenții sporite investigării factorului populație se va surprinde mai exact esența a ceea ce s-a numit miracolul românesc" [8].

Deși unii cercetători, precum cunoscutul demograf istoric Th. H. Hollingsworth, în lista categoriilor de izvoare folosite de demografia istorică, plasează pe ultimul loc izvorul arheologic [9], noi considerăm că pentru epocile mai vechi, pentru care lipsesc sau sînt rare izvoarele scrise, datele oferite de rezultatele cercetărilor arheologice devin relevante. În fond rezultatele cercetărilor arheologice, au făcut posibilă nașterea și dezvoltarea acelui capitol din demografia istorică care este *paleodemografia*.

Fără îndoială că, doar cu două decenii în urmă, o încercare de estimare paleodemografică asupra teritoriului și epocii la care ne referim ar fi fost cu totul hazardată, deoarece, atunci, nu exista nici un sit arheologic cercetat exhaustiv.

Astăzi putem încerca o astfel de estimare avînd la îndemînă datele oferite de cercetările arheologice de amploare care au dus, în multe cazuri, la dezvelirea integrală, sau aproape integrală, a unor așezări cum sînt acelea de la Botoșana [10], Davideni [11], Bacău-Curtea Domnească [12], Do-

7 Ioan Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 56-57.

8 Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 10.

9 Th. H. Hollingsworth, *La démographie historique : concepts et sources*, în *Démographie historique*, Editore Sao Paulo, Brésil, 1977, p. 43.

10 Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V—VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, Ed. Academiei, Buc., 1984, p. 22-48.

11 Ioan Mitrea, *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 345-370 ; *idem*, *Memoria Antiquitatis*, VI—VIII, (1974-1976), 1981, p. 65-89.

12 Ioan Mitrea și Al. Artimon, *Carpica*, IV, 1971, p. 225-252. Se adaugă rezultatele cercetărilor din anii 1972-1973 și 1984 (mss).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

deşti [13], Izvoare-Bahna [14] Ştefan cel Mare [15] etc. Acestor date li se adaugă imaginea oferită de cartarea unui mare număr de aşezări şi necropole, rezultat al unor descoperiri întîmplătoare, cercetări de suprafaţă (periegheze) sau săpături metodice de mai mică sau mai mare amploare [16]. Evident că fondul documentar, „banca de date", de la care pornim astăzi oferă posibilitatea unor încercări de estimări paleodemografice. Trecînd la asemenea estimări paleodemografice, pentru spaţiul şi timpul la care ne referim, avînd ca izvor principal dè informaţie rezultatele cercetărilor arheologice, sîntem conştienţi de riscul pe care-l reprezintă locul liber destinat fanteziei. Vom ţine însă mereu seama de realităţile arheologice, care invită, în cele din urmă, la un compromis înţelept între criteriu şi ipoteză.

Deşi unele estimări globale asupra numărului de locuitori dintr-o aşezare sau dintr-un spaţiu geografic mai larg, pentru epoca la care ne referim, respectiv secolele VI—X, se întîlnesc în studiile de sinteză [17] sau lucrările monografice [18] apărute în ultimii ani, nu am putea totuşi vorbi de preocupări speciale consacrate paleodemografiei. Doar într-o lucrare monografică [19] şi un studiu amintit deja [20], întîlnim unele consideraţii de mai mare întindere şi bine fundamentate ştiinţific, care se referă şi la spaţiul est-carpatic, în secolele VIII—XI. De la aceste ultime evaluări, precum şi de la datele concrete oferite de cercetarea exhaustivă, sau aproape exhaustivă, a unor situri, pornim în încercarea de a reconstitui, fie şi parţial, tabloul paleodemografic din spaţiul est-carpatic al României în secolele VI—IX.

13 Dan Gh. Teodor, *Continuitatea populaţiei autohtone la est de Carpaţi. Aşezările din secolele VI—XI e.n. de la Dodeşti-Vaslui*, Ed. Junimea, Iaşi, 1984, p. 49-106.

14 I. Mitrea, *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 55-76 ; idem, Carpica, X, 1978, p. 205-252 idem, *Carpica*, XII, 1980, p. 61-73 ; idem, *MCA*, XV, Bucureşti, 1983, p. 429-433.

15 I. Mitrea, C. Eminovici şi V. Momanu, *Carpica*, XVIII—XIX, (1986-1987), 1987, p. 215 şi urm.

16 N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Aşezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*. Ed. Academiei, Bucureşti, 1970, p. 99-114 ; 167-636 ; Al. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al judeţului Botoşani*, vol. I-II, Bucureşti, 1976 ; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Ed. Junimea, Iaşi, 1978, fig. 1-Harta ; I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, Repertoriul descoperirilor... p. 129-136 ; G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al judeţului Vaslui*, Bucureşti, 1980 ; Vasile Chirica, Marcel Tănăsachi, *Repertoriul arheologic al judeţului Iaşi*, Vol. I, Iaşi, 1984 şi Vol. II, Iaşi, 1985.

17 Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic...* p. 13-19 ; 68-76 ; I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 61-72.

18 N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 74-121 ; Dan Gh. Teodor, *Civilizaţia romanică la est de Carpaţi...* p. 44-48 ; idem, *Continuitatea populaţiei autohtone...* p. 71-73.

19 Ştefan Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII—XI)*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Buc. 1983, p. 22-48.

20 Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 179-192.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

2. *Privire generală asupra cadrului fizico-geografic.*

O prezentare, fie și sumară, a cadrului fizico-geografic din spațiul est-carpatic al României se impune în cazul de față, cînd încercăm să estimăm factorul populație dintr-o anume epocă, avînd în vedere, în primul rînd, interdependența dintre om și natură. Condițiile naturale joacă un rol deosebit de important în viața așezărilor, în speță a oamenilor, așa încît se poate spune că nici o așezare, începînd din cele mai vechi timpuri, fie aceasta mică sau mai mare, nu a fost întemeiată la întîmplare.

După cum se știe mult discutata problemă a mediului geografic și a rolului său în dezvoltarea societății a fost deplin lămurită.

Cu peste un secol în urmă se evidenția că „fertilitatea naturii constituie... o limită, un punct de plecare, o bază" [21], pentru producția socială, în sensul că ea reprezintă condiția necesară în limitele căreia devine posibilă o activitate productivă.

Omul, ca și alte ființe, intră în contact cu natura pentru a folosi ceea ce aceasta îi oferă, dar, spre deosebire de celelalte ființe, el nu se limitează numai la ceea ce i se oferă. Din cele mai vechi timpuri „omul a acționat mai mult sau mai puțin rațional asupra naturii; cunoștințele lui dezleagă treptat tainele mediului înconjurător" [22], pe care încearcă să și le apropie, să le folosească spre binele său. Nu trebuie trecut cu vederea și faptul că de multe ori în trecut, mai ales într-o epocă cum a fost aceea a secolelor VI—X, cadrul natural a avut și rolul de a asigura apărarea așezărilor, respectiv a comunităților autohtone, în fața unor grupuri ale populațiilor în migrație.

Teritoriul est-carpatic al României cunoaște o varietate de unități geografice, de la munte la cîmpie, delimitîndu-se de la vest la est și respectiv de la nord spre sud, mai întîi marea unitate a Carpaților Orientali, urmată de subcarpații dintre Rîșca și Trotuș în partea centrală, iar la sud de subcarpații dintre Trotuș și Slănicul Buzăului (sau subcarpații Vrancei), apoi marea unitate a Podișului Moldovei, care la rîndul său cuprinde mai multe unități geografice, cum sînt Depresiunea Jijia-Bahlui (sau Cîmpia Moldovei), Podișul Sucevei, Podișul Bîrladului, Dealurile Elanului și Podișul Covurluiului. Partea sudică a Podișului Bîrladului este cunoscută și sub numele de Colinele Tutovei, în timp ce partea nordică, a fost numită Podișul Central Moldovenesc.

Spre limita de sud a spațiului la care ne referim avem Cîmpia Siretului inferior (sau lunca Siretului) precum și Cîmpia Bîrladului inferior (sau Cîmpia Tecuciului) [23].

În cadrul acestui spațiu geografic, marcat de unitățile orografice amintite, se disting, prin condițiile deosebite oferite vieții umane, o

21 K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 606.

22 Vasile Cucu, *Geografia populației și a așezărilor umane*, ed. a II-a revizuită, E.D.P., Buc., 1981, p. 13.

23 I. Sîrcu, *Geografia fizică a R.S. România*, E.D.P., Buc., 1971, p. 180-391.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

serie de văi, precum Valea Sucevei, Valea Moldovei, Valea Bistriței, Valea Trotușului și nu în ultimul rînd Valea Siretului.

Cu un climat temperat, mergînd de la climatul temperat stepic, în sudul Podișului Moldovenesc, la climatul temperat boreal, în etajul dealurilor și zona subcarpaților [24], cu o bogată rețea hidrografică [25], dominată de rîul Siret care „prin afluenții lui, e împlîntat în inima Moldovei ca un arbore cu rădăcinile adînc răsfirate în pămîntul din care își trage seva din plin" [26], cu soluri [27] optime pentru pășunat și agricultură, cu întinse păduri, în epoca la care ne referim, ce mergeau de la munte pînă departe spre zonele de dealuri și cîmpii, cu însemnate bogății ale subsolului, între care unele de mare importanță precum mineritul de fier, provenit din „lentilele feruginoase de proveniență sedimentar-aluvionară sau lentilele de siderit care apar ca intercalații în marno-calcarele de vîrstă cretacic inferior din zona flișului Carpaților orientali" [28], se foloseau și în secolele VI—IX [29], spațiul est-carpatic a oferit dintotdeauna condiții favorabile vieții umane.

Ca și în alte regiuni ale vechii Dacii, sau pe un plan mai larg ale Terei, natura din teritoriul est-carpatic al României prezintă „armonie și unitate datorită intercondiționărilor atît de strînse dintre componentele ei" [30].

După cum se știe „intensitatea populării este condiționată de o serie de factori geografici (caracterul topografic al reliefului, accesibilitatea, condițiile climaterice ; condițiile de vegetație ; fertilitatea solului ; prezența și caracterul rețelei de ape curgătoare, izvoare ; resurse ale subsolului) și factori social-istorici" [31].

Se poate spune că dintotdeauna natura a oferit condiții favorabile dezvoltării unei rețele de așezări și în spațiul est-carpatic. Dar, deseori, mai ales în mileniul I e.n. dezvoltarea acestor așezări, a fost determinată, într-o oarecare măsură, și de condițiile istorice. Astfel referindu-ne concret la epoca secolelor VI—IX se observă că în condițiile istorice mai puțin prielnice din a doua jumătate a secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea, cînd intervin grupurile de slavi migratori, numărul așezărilor este relativ mai mic, în comparație cu epoca imediat următoare, a secolelor VIII—IX, epocă de relativă liniște și stabilitate în care se constată o creștere a numărului de așezări și evident un spor de populație.

24 Idem, *op. cit.*, p. 15-47.

25 Idem, *op. cit.*, p. 48-62.

26 I. Simionescu, *Pitorescul României*, Buc., 1975, p. 213.

27 I. Sîrcu, *op. cit.*, p. 101-104.

28 Ștefan Olteanu și Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, Ed. Acad., Buc., 1969, p. 17.

29 Ioan Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 124.

30 Victor Tufescu, Mircea Tufescu, *Ecologia și activitatea umană*, Ed. Albatros, Buc., 1981, p. 355.

31 V. Cucu, *op. cit.*, p. 41.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Așa cum se observă și din cartarea principalelor situri arheologice (fig. 1), în anumite unități, sau mai ales subunități geografice, densitatea așezărilor este mai mare. Condiții deosebit de favorabile dezvoltării așezărilor se întîlnesc în zonele depresionare, zonele de contact dintre diferite subunități, cu înșeuări care înlesnesc legăturile dintre ele, alături de culoarele largi ale văilor [33]. Zonele apărute natural, împădurite dar și cu suficiente suprafețe bune pentru agricultură, cum erau terasele rîurilor sau afluenților lor, au fost intens locuite în secolele VI—IX. O mențiune aparte merită regiunea subcarpaților, cu depresiunile sale care, secole de-a rîndul, a reprezentat o autentică vatră în care s-a conservat și dezvoltat elementul autohton, a fost unul din plămînii care a pulsat în permanență aerul vitalității, ce a făcut posibilă continuitatea populației băștinașe și în teritoriul est-carpatic al României, în ciuda vicisitudinilor istorice determinate de marea migrație a popoarelor [33].

Populat mai intens sau mai puțin intens de la o zonă la alta, se poate conchide, pe baza descoperirilor arheologice, că în secolele VI—IX, ca de altfel în întreaga perioadă de formare a poporului român, nici un compartiment al structurilor naturale, al unităților fizico-geografice din spațiul est-carpatic al României, și în general din aria carpato-danubiano-pontică, nu a constituit un vid demografic.

3. Estimări paleodemografice pentru cîteva așezări din sec. VI—X. Încercînd o estimare — cu totul aproximativă și incompletă în stadiul actual al cercetărilor — a situației paleodemografice din teritoriul est-carpatic al României în secolele VI—X, vom porni de la rezultatele investigațiilor arheologice, exhaustive sau aproape exhaustive din cîteva așezări, cum sînt acelea de la Botoșana, Davideni, Bacău-Curtea domnească, Dodești, Izvoare-Bahna, Lozna-Străteni și Ștefan cel Mare, precum și de la inventarierea și cartarea siturilor arheologice identificate prin săpături (fig. 1) și periegheze, din spațiul și timpul amintit.

Evident că pentru asemenea încercări de estimare a populației vom avea în vedere, stadiul dezvoltării forțelor de producție, nivelul vieții economice, condițiile de trai, ansamblul condițiilor istorice, densitatea și mărimea așezărilor.

În funcție de condițiile fizico-geografice, de relief, cel mai răspîndit în secolele VI—X, este situl de terasă. În cadrul acestui tip, cele mai multe așezări sînt situate pe terasele inferioare și de luncă [34]. Rareori se întîlnesc așezări în albiile majore sau pe promotorii înalte cu pante abrupte (cum este cazul așezărilor fortificate de la Fundu-Herții, Baranga-Hudești, Ibănești, Cobîlă, Dersca, Horodiștea și Tudora [35]. Toate așezările sînt situate în apropierea unor surse de apă (izvoare, pîraie, rîuri). În marea lor majoritate, așezările din spațiul est-carpatic, în secolele VI—X

32 T. Moraru, *Caracterizarea geografică a teritoriului Republicii Populare Române*, în *Istoria României*, I, Ed. Acad. Buc., 1960, p. XXI.

33 Ioan Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 56.

34 Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic...*, p. 13-14, 68-70; I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p 61-62.

35 Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 70.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

sînt deschise. Spre sfîrșitul epocii de care ne ocupăm, respectiv începînd din secolele VIII—X, constatăm prezența în partea nord-estică a Moldovei a unui șir de așezări fortificate, de tipul celei de la Fundu-Herții [36], așezări în care locuirea continuă pînă spre mijlocul secolului al XI-lea [37].

Este important de reținut că multe din așezările atribuite secolelor VI—VII d.H. suprapun așezări din perioada anterioară, de regulă de tip Sîntana de Mureș (sec. IV — începutul sec. V) sau din secolul al V-lea, așa este de exemplu cazul așezărilor de la Mănoaia-Costișa, Botoșana, Bacău-Curtea domnească, Dodești etc., sau sînt suprapuse de așezări din secolele VIII—X, ca de exemplu la Spinoasa-Iași, Dodești-Vaslui, Izvoare-Bahna etc [38]. Unele din așezările descoperite au fost mici, de tipul cătunelor [39], dar mai numeroase au fost așezările ce ocupau suprafețe mai mari, de circa 8-15 ha în secolele VI—VII și chiar 20 ha în secolele VIII—X [40].

Firește că unele date documentare care să servească estimărilor paleodemografice pentru spațiul și timpul la care ne referim ar putea fi oferite de dezvelirea integrală sau parțială a unor necropole. Din nefericire însă, pînă în prezent, în spațiul est-carpatic al României nu a fost cercetată integral și sistematic nici o necropolă, cunoscîndu-se doar rezultatele din două cimitire, unul de cca. 200 de morminte de incinerație la Vinețești-Vaslui [41], distrus cu ocazia unor lucrări agricole și altul la Stoicani-Galați [42], din care s-au descoperit doar trei morminte de inhumație. În afară de aceste două cimitire nu se cunosc decît descoperiri de morminte izolate [43]. Un cimitir de incinerație, din secolele VI—VII, este în curs de cercetare la Lozna-Străteni [44].

a. *Așezarea de la Botoșana*

Așezarea de la Botoșana [45] este situată pe prelungirea de sud-est a dealului numit „La cruce" la cca. 1,5-2 km de marginea estică a comunei Botoșana. Microregiunea în care este situată așezarea face parte din zona de nord-vest a Podișului-Sucevei.

36 M. Petrescu-Dîmbovița, Dan Gh. Teodor, *Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu-Herții (jud. Botoșani)*, Ed. Junimea, Iași, 1987.

37 Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 70.

38 Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 13 ; I. Mitrea, Carpica, XII, 1980, p. 62—63.

39 I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Buc., 1970, p. 75-91. Probabil că încă în epoca secolelor VI—IX pentru unele așezări mici se folosea termenul de *cătun*, alături de cel de *sat* (de la *fossatum*), folosit pentru așezări mai întinse

40 Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 13, 68 ; I Mitrea, *op. cit.*, p. 62 ; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, la nota 7, p. 17.

41 Dan Gh. Teodor, *Materiale*, IX, 1971, p. 325-326.

42 M. Petrescu — Dîmbovița și M. Dinu, *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 91-95.

43 Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic...*, p. 18-19, 75-76 ; I. Mitrea, *op. cit.*, p. 73-75.

44 Dan Gh. Teodor, Raport prezentat la Sesiunea de la Pitești din 25—26.03.1980.

45 Dan Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați...*, p. 9 și urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Prin cercetările sistematice din anii 1962-1964, în cadrul acestei așezări ce ocupă o suprafață de cca. 15 ha au fost dezvelite 31 de locuințe, dintre care 9 locuințe aparțin celei de a doua jumătăți a secolului al V-lea și primei jumătăți a secolului al VI-lea, iar 22 locuințe aparțin celei de a doua jumătăți a secolului al VI-lea și primelor decenii ale secolului al VII-lea [46]. În afară de locuințe s-au dezvelit și cîteva anexe gospodărești, constînd din vetre în aer liber, cuptoare situate în afara perimetrului locuințelor și gropi de provizii.

Analiza tipurilor de locuințe, a elementelor componente, a anexelor gospodărești, a inventarului aflat în locuințe [47], precum unelte, obiecte vestimentare și de podoabă, monede, dar mai ales a ceramicii, pe baza luării în considerație a numeroase atribute intrinseci (cum ar fi tehnica de prelucrare, materialul din care sînt confecționate vasele, forma și mărimea acestora, ornamentele și amplasarea lor etc.), a dus la concluzia că în așezarea de la Botoșana a trăit o comunitate autohtonă, romanică, în a doua jumătate a secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea d.H., comunitate care în a doua jumătate a secolului al VI-lea și primele decenii ale secolului al VII-lea a intrat în contact și a conviețuit cu unele mici grupuri de slavi migratori pătrunse în aceste regiuni [48].

Locuitorii așezării de la Botoșana se ocupau în primul rînd cu agricultura și creșterea vitelor, practicau numeroase meșteșuguri, după cum se îndeletniceau cu vînatul și uneori cu pescuitul. La Botoșana este vorba în esență de o comunitate umană stabilă, ce se încadrează în masa puternicei pînze de populație autohtonă, romantică, prezentă în sec. VI—VII în tot spațiul vechii Dacii.

În estimarea numărului de locuitori din așezarea de la Botoșana, în afară de mărimea așezării, numărului și dimensiunilor locuințelor, descoperite, distanța dintre locuințe, numărul anexelor gospodărești, condițiile de viață și nivelul de trai ilustrate de siturile și inventarul arheologic, va trebui să ținem seama și de faptul că în acea epocă speranța de viață nu era mai mare de 25-35 ani [49], că o locuință de tipul celor de la Botoșana, sau din alte așezări contemporane, nu rezista în medie decît echivalentul speranței de viață a unei generații, după care fie că era refăcută sau era abandonată și construită o altă locuință. Mai trebuie reținut că toate locuințele din prima fază și-au încetat existența prin

46 Idem, *op. cit.*, p. 22.
47 Idem, *op. cit.*, passim.
48 Idem, *op. cit.*, p. 68-72.
49 În tot cursul evului mediu, speranța de viață era încă mică. Astfel, de exemplu, Carol al V-lea conducea Franța la 17 ani și moare la 42 ani cu reputația unui bătrîn înțelept. Cînd Carol Quintul abdică la 55 de ani, în 1555, era considerat un moșneag. Cf. Fernand Braudel, *Structurile cotidianului posibilul și imposibilul*, vol. I, Ed. Meridiane, București, 1984, p. 95. Și în epoca modernă, în unele zone ale lumii speranța de viață era încă mică. Așa, de exemplu, în preajma revoluției americane „jumătate din populația celor 13 colonii era sub 16 ani, iar trei sferturi sub 25. Washington cu cei 44 de ani ai săi părea printre comilitarii săi un prea înțelept moșneag de matusalemică etate" Cf. Radu Enescu, *Între două oceane*, Ed. Sport-Turism, București, 1986, p. 239.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

incendiu. În sfîrșit să reținem că în afara celor 31 de locuințe dezvelite prin săpături sistematice, cel puțin încă zece locuințe, dintre care șase din prima fază, au fost descoperite și distruse cu prilejul diferitelor lucrări de interes obștesc [50]. Luînd în calcul și aceste locuințe, la Botoșana au fost minimum 41 de locuințe, dintre care 15 locuințe din prima fază și 26 locuințe din faza a II-a.

Suprafața din așezarea în care sînt dispersate locuințele și anexele gospodărești în prima fază este aproximativ egală cu suprafața în care sînt dispuse locuințele și anexele din faza a II-a [51]. Suprafața medie a locuințelor din prima fază este la rîndul său aproape egală cu suprafața medie a locuințelor din faza a doua, respectiv cca. 12 mp. De reținut totuși că multe din locuințele din faza a doua au dimensiuni ceva mai mari, tinzînd spre o suprafață medie de cca. 16 mp.

Dacă facem o estimare pentru întreaga perioadă de existență a așezării de la Botoșana, luînd în calcul suprafața așezării (cca. 15000 mp), numărul total de locuințe (41) și suprafața medie a unei locuințe (12 mp) ar rezulta că revin cca 373 mp per gospodărie, iar suprafața medie ocupată la sol (în vatră) fiind de 492 mp. Cum media calculată a suprafeței locuite era de 12 mp per gospodărie, înseamnă că reveneau 3 mp per persoană în cazul unor familii formate din 4 persoane sau 2,40 mp per persoană în cazul unor familii compuse din 5 membri [52]. În concluzie în așezarea de la Botoșana, în care viețuirea umană a durat din a doua jumătate a secolului al V-lea și pînă în primele decenii ale secolului al VII-lea la o suprafață medie ocupată la sol (în vatră) de 492 mp, corespunzătoare suprafețelor medii a 41 locuințe, a trăit o populație ce poate fi estimată la minimum 164 și maximum 205 locuitori.

Dacă ar fi să ne referim la situația din cele două faze de locuire ar rezulta că în prima fază revenea cca. 1000 mp. per gospodărie, media calculată a suprafeței locuite fiind de 12 mp, revenind 3 mp sau 2,40 mp per persoană. Suprafața medie ocupată la sol era de 180 mp la o populație de cca. 60-75 locuitori. În faza a doua de locuire reveneau cca. 577 mp per gospodărie, media calculată a suprafeței locuite fiind de cca. 16 mp, revenind 4 mp sau 3,20 mp per persoană. În a doua fază de locuire su-

50 Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 22, nota 1.

51 Idem, *op. cit.*, cf. Planul general al săpăturilor... p. 81, fig. 2.

52 De regulă pentru această epocă se consideră un număr mediu de 4—5 persoane per familie. Pentru așezarea de la Bratei, din sec. V—VI, s-au luat în calcul 5—6 persoane la un bordei, respectiv familie. Cf. Ligia Bîrzu *„Schimbări demografice în fosta Provincie Dacia între 271 și începutul sec. al V-lea"*. Comunicare prezentată în ziua de 23.XI.1983 la Institutul de istorie „N. Iorga" din București. Un argument al ipotezei că o familie avea cca. 5 membri, ne-a oferit de o descoperire din campania de cercetări arheologice din 1984, care este demnă de luat în seamă, chiar dacă se referă la o epocă ceva mai veche, respectiv secolul al III-lea e.n. În necropola carpică de la Dămienești, datată în sec. al III-lea e.n., a fost descoperit un complex funerar compus din cinci morminte, respectiv acolo au fost depuse într-o groapă comună, după incinerarea, în cinci urne cu capac, resturile scheletelor incinerate cu inventarul aferent, a cinci indivizi făcînd parte, probabil din aceeași familie. Cf. I. Mitrea, *Un complex funerar descoperit în necropola carpică de la Dămienești, jud. Bacău*, în *SCIVA*, 39, 1988, 4, p. 369 și urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

prafața medie ocupată la sol era de 416 mp la o populație ce poate fi estimată la 104-130 de locuitori.

Este de reținut, în cazul așezării de la Botoșana, sporul de populație în faza a doua de locuire, în comparație cu prima fază, situație constatată și în alte așezări din teritoriul est-carpatic, precum și din tot spațiul vechii Dacii. Sporul de populație din faza a doua de locuire nu trebuie pus, în primul rînd, pe seama pătrunderii unor grupuri de slavi și sedentarizării lor, ci pe seama sporului natural, spor favorizat, între altele, de epoca de liniște ce urmează migrației slavilor și de o oarecare prosperitate economică, pusă în evidență de ansamblul descoperirilor arheologice.

b. Așezarea de la Bacău-Curtea domnească.

Așezarea de la Bacău-Curtea domnească se află în zona Complexului medieval din epoca lui Ștefan cel Mare, complex situat în partea central-estică a orașului, pe terasa de 8-12 m a Bistriței [53].

Prin cercetările arheologice sistematice, din anii 1970-1973 și 1984 [54], s-au dezvelit nouă locuințe dintr-o așezare atribuită secolelor VI—VII. Așezarea din secolele VI—VII suprapune o așezare mai veche, din secolele IV—V, din care s-au dezvelit șapte locuințe [55].

În stadiul actual al cercetărilor se poate aprecia că așezarea din sec. VI—VII de la Bacău a fost dezvelită în proporție de cca. 60 %. Această așezare se întindea pe o suprafață de cca. 8000 mp., cuprinzînd minimum 15-16 locuințe [56], din care 9 au fost dezvelite. Pe baza analizei complexelor de locuire, a inventarului aflat în aceste complexe, s-a conchis că în așezarea de la Bacău-Curtea domnească, atribuită secolului al VI-lea și primelor decenii ale secolului al VII-lea [57], a trăit o comunitate autohtonă romanică, comunitate care în a doua jumătate a secolului al VI-lea și începutul sec. al VII-lea a încorporat și o mică enclavă de sclavi migratori, ajunși în aceste regiuni.

Asemeni locuitorilor din alte așezări contemporane din spațiul est-carpatic, cei care au viețuit în așezarea de la Bacău, în sec. VI—VII, se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor și cu diverse meșteșuguri. Locuitorii acestei așezări avea legături cu alte comunități din zonă, după cum au avut și contacte de natură economică și culturală cu lumea și civilizația bizantină [58].

---

53 Ioan Mitrea și Al. Artimon, *Carpica*, IV, 1971, p. 225-252 ; Ioan Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 55 și urm.

54 În 1984 au fost continuate cercetările, descoperindu-se între altele, și o locuință din sec. VI—VII, respectiv L 15.

55 Ioan Mitrea și Al. Artimon, *op. cit.*, p. 225 ; Ioan Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 129-130.

56 Avîndu-se în vedere densitatea locuirii în zona investigată se poate aproxima că cel puțin 6—7 locuințe, din așezarea datată în sec. VI—VII, au fost distruse cu prilejul construirii complexului medieval din vremea lui Ștefan cel Mare, sau sînt acoperite de construcțiile actuale.

57 Ioan Mitrea și Al. Artimon, *op. cit.*, pp. 251.

58 Ioan Mitrea, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 145-161 ; idem, *Carpica*, XII, 1980, p. 101-114.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Avînd în vedere suprafața așezării de la Bacău, și aprecierea că au fost minimum 16 locuințe, rezultă că reveneau 500 mp per gospodărie. Suprafața locuințelor din așezarea de la Bacău varia între minimum 9,57 mp cît avea locuința nr. 2 și maximum 26, 10 mp cît avea locuința nr. 9. Suprafața medie a locuințelor era de 12, 50 mp, revenind 3,12 mp per persoană în cazul unor familii formate din patru persoane, sau 2,50 mp per persoană în cazul în care o familie, în medie, era compusă din cinci membri. În așezarea de la Bacău-Curtea domnească suprafața medie ocupată la sol era de 200 mp la o populație ce poate fi estimată la cca. 64-80 de locuitori.

c. Așezarea de la Davideni

Descoperită în 1969, așezarea de la Davideni, com. Tibucani, jud. Neamț, a fost cercetată prin săpături sistematice în două etape, între anii 1970-1979 și 1986-1987. Situată pe terasa inferioară de pe dreapta rîului Moldova, în punctul numit de localnici „La Izvoare-Spiești", în preajma unor izvoare și a unui lac de acumulare ce deservea grădina C.A.P. Davideni, așezarea la care ne referim se situează printre cele mai mari și importante așezări din Moldova aparținînd secolelor V—VII [59].

Așezarea de la Davideni ocupa o suprafață de cca. 12000 mp, din care a fost cercetată o suprafață de 8000 mp, deci cca. 66 %. În suprafața cercetată au fost dexvelite 30 de locuințe și 5 cuptoare din lut situate în aer liber, între locuințe.

Analiza ansamblului descoperirilor arheologice de la Davideni au permis conturarea concluziei că începuturile acestei așezări pot fi situate pe la sfîrșitul sec. al V-lea e.n. iar sfîrșitul în a doua jumătate a sec. al VII-lea e.n. [60] Perioada de maximă dezvoltare, sub aspect economic și cultural, și probabil și demografic, a așezării de la Davideni a fost în sec. al VI-lea cînd, așa cum dovedesc descoperirile arheologice, în cultura materială și spirituală alături de elementele caracteristice fondului autohton se întîlnesc și numeroase elemente de factură și influență bizantină [61]. Aceasta corespunde etapei istorice de uniformizare a culturii materiale și spirituale de tip romanic în tot spațiul carpato-danubiano-pontic [62].

În unele complexe de locuire de la Davideni, complexe care aparțin unei faxe mai tîrzii din evoluția așezării, fază care poate fi datată spre sfîrșitul sec. al VI-lea și începutul sec. al VII-lea. alături de materialele

59 Ioan Mitrea, *Memoria Antiquitatis*, VI—VIII (1974—1976), 1981, p. 65-92 + ilustrația corespunzătoare (19 pag. figuri la sfîrșitul volumului); idem, *Carpica*, XII, 1980, p. 55-129 + ilustrația referitoare la Davideni. Rezultatele cercetărilor din campania 1979, în care au fost dezvelite locuințele L 23 și L 24, precum și un cuptor din lut construit în aer liber, sînt inedite. Pentru rezultatele cercetărilor din anii 1986—1987, cînd au fost dezvelite locuințele L 25—L30, Cf. *Memoria Antiquitatis*, XV—XVI, (1983—1984), 1988 (sub tipar).

60 Ioan Mitrea, *Memoria Antiquitatis*, VI—VIII (1974—1976), 1981, p. 88—89.

61 Idem, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 145-161.

62 Idem. *Memoria Antiquitatis*, VI—VIII,... p. 89.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de tradiție și factură autohtonă, au apărut și materiale de factură slavă arhaică [63]. Aceste materiale, străine de mediul autohton, dovedesc că, spre sfîrșitul sec. al VI-lea, grupuri de slavi migratori au pătruns din Valea Siretului și în Valea Moldovei, sedentarizîndu-se, în parte, în preajma sau în cazul de față în mijlocul comunității locale, autohtone. Intrați în contact cu autohtonii, creatori și purtători ai unei civilizații superioare, slavii se vor adapta condițiilor găsite în aceste regiuni, vor prelua, treptat, formele culturii materiale și tehnicile autohtonilor cu care vor conviețui și de care în cele din urmă vor fi asimilați. Se confirmă și în acest caz ideea lui F. Engels care spunea că „...în marea majoritate a cazurilor... cuceritorii mai înapoiați sînt nevoiți să se adapteze situației economice superioare a țării cucerite..., ei sunt asimilați de către cei cuceriți și de cele mai multe ori trebuie să adopte chiar și limba acestora" [64].

Locuitorii așezării de la Davideni, din secolele V—VII, au făcut parte dintr-o comunitate sedentară, fiind organizați într-o obște sătească avînd, prin excelență, o viață legată de cultivarea pămîntului, creșterea vitelor, în cadrul căreia păstoritul agricol ocupa un loc important. Aceeași locuitori se ocupau și cu numeroase meșteșuguri. Încadrul acestor meșteșuguri prelucrarea ceramicii, extragerea și prelucrarea fierului, a lemnului, confecționarea uneltelor, podoabelor și altor obiecte din fier și bronz ocupa un loc important. Pentru completarea necesarului de hrană locuitorii așezării de la Davideni se îndeletniceau și cu vînatul și pescuitul, așa cum o dovedesc unele obiecte descoperite în timpul săpăturilor arheologice [65]. Așezarea de la Davideni alături de așezările de la Botoșana și Bacău-Curtea domnească, ilustrează convingător treapta de dezvoltare a comunităților autohtone romanice, din secolele V—VII e.n., din teritoriul est-carpatic al României. Tabloul civilizației materiale și spirituale pus în lumină de cercetările de la Davideni, ca și din alte așezări contemporane din spațiul vechii Dacii, este rezultatul unei evoluții ascendente, în cadrul căruia a acționat acel fascicol de forțe constituit din : tradiții, influențe și experiențe [66]. În ansamblul lor descoperirile arheologice de la Davideni permit conturarea imaginii unui sat din secolele V—VII e.n., sat în care a trăit o populație în majoritate autohtonă romanică. Imaginea conutrată pe baza cercetărilor de la Davideni poate fi considerată drept imaginea unui străvechi sat românesc din spațiul est-carpatic al României.

După cum s-a mai menționat la Davideni au fost dezvelite 30 de locuințe și 5 anexe gospodărești, respectiv cuptoare din lut în aer liber, situate 3 spre limita de sud-vest iar 2 spre limita de nord-est a așezării. Dacă avem în vedere că așezarea a fost cercetată doar în proporție de 66 %, luînd în calcul și presupusele complexe de locuire din zona nesăpată ar rezulta că la Davideni au fost aproximativ 40—45 locuințe.

63 Idem, *op. cit.*, p. 87.
64 F. Engels, *Anti-Dühring*, ed. a IV-a, Buc., Ed. politică, 1966, p. 183.
65 Ioan Mitrea, *op. cit.*, p. 89.
66 St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972, p. 7.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Suprafața locuințelor dezvelite varia de la 9,90 mp în cazul locuinței nr. 9 la 23,75 mp cît măsura suprafața locuinței nr. 16. Peste 16mp aveau multe locuințe, ca de exemplu L_5, L_{14}, L_{19} etc. Suprafața medie a unei locuințe din așezarea de la Davideni era de 12,75 mp. Cît privește dispunerea locuințelor în cadrul așezării, menționăm că în majoritatea cazurilor acestea sînt dispuse în linie pe direcția E—V. Așa este cazul locuințelor L_3, L_4, L_5 și L_6, dispuse, în linie, pe marginea terasei, spre zona cu izvoare. Aproape în linie sînt dispuse și locuințele L_{19}, L_{20} și L_{21}. În unele puncte ale așezării locuințele sînt grupate, „în cuiburi", aparținînd probabil unor familii înrudite. Așa, de exemplu, sînt grupate locuințele L_3, L_4 și L_7, precum și L_{14}, L_{16}, L_{19} și L_{18}, sau L_5 și L_6. După cum s-a observat și în alte așezări, fenomenul dispunerii locuințelor „în cuiburi" este frecvent în a doua jumătate a mileniului I e.n. [67]

În cazul așezării de la Davideni, cu o suprafață de cca. 12.000 mp și maximum 45 de locuințe, reveneau 266 mp per gospodărie. Media calculată a suprafeței locuite, după cum s-a arătat, mai înainte, este de 12,75 mp per familie, revenind 3,19 mp per persoană, considerînd în medie 4 persoane la o familie, sau 2,55 mp per persoană, considerînd în medie 5 membri într-o familie. Suprafața medie ocupată la sol (în vatră) de cele 45 de locuințe era de 573 mp la o populație ce poate fi estimată la cca. 180—225 locuitori, pentru întreaga perioadă de locuire cuprinsă între sfîrșitul sec. al V-lea și prima jumătate a sec. al VII-lea.

d. *Așezările de la Dodești.*

Așezările de la Dodești, com. Viișoara, jud. Vaslui, se află situate chiar în vatra satului actual, în punctele numite „Șipot" (așezări din sec. VI—VII și sec. VIII—IX) și Călugăreasca (așezare din sec. VIII—IX) [68].

Din așezarea atribuită secolelor VI—VII de la Dodești — Șipot, situată pe terasa rîului Șipot, au fost dezvelit 6 locuințe. Observațiile din teren au permis formularea presupunerii că multe din complexele de locuire, din sec. VI—VII, au fost distruse de alunecările de teren, după cum există și posibilitatea ca în suprafața din așezare ocupată de gospodăriile actuale ale satului Dodești, să se mai afle unele locuințe din secolele VI—VII [69]. Se poate aprecia că în ansamblu așezarea de la Dodești — Șipot, din secolele VI—VII, a avut o suprafață de cca. 10.000 mp. [70] Luînd în considerație densitatea locuințelor în suprafața cercetată și extrapolînd datele, la suprafața din așezare distrusă de alunecările de teren sau acoperită de gospodăriile actuale, am putea estima numărul total al complexelor de locuire din așezarea aparținînd sec. VI—VII de la Dodești la cca —18 —20 locuințe.

67 Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 118.

68 Dan Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI—XI e.n. de la Dodești — Vaslui*, p. 10 și urm.

69 Idem, *op. cit.*, p. 20 și nota 1.

70 Idem, *op. cit.*, p. 21, fig. 4. Am însumat suprafața cercetată prin săpături sistematice și suprafața aproximativă distrusă prin alunecările de teren.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Locuitorii așezărilor de la Dodești, atît în sec. VI—VII, cît și în sec. VIII—IX, se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor, și practicau numeroase meșteșuguri. Comunitățile din sec. VI—VII, cît și cele din sec. VIII—IX, de la Dodești, au alcătuit obști agricole și păstorești sedentare „organizate pe criterii social-economice proprii, specifice în general numai comunităților sătești autohtone, romanice“ [71], din regiunile carpato-danubiano-pontice.

Și locuitorii așezării de la Dodești din sec. VI—VII, au avut de înfruntat pătrunderile unor grupuri de slavi. Pe baza materialelor arheologice descoperite se consideră că locuitorii așezării de la Dodești „pe la sfîrșitul sec. al VI-lea au putut avea primele contacte cu grupurile slavilor pătrunși pe aceste meleaguri în drumul lor spre Imperiul bizantin“. [72] În ansamblul său însă așezarea de la Dodești, din secolele VI—VII e.n., este creația unei comunități autohtone, comunitate integrată unității etnice romanice din spațiul est-carpatic al României.

Pe baza dimensiunilor celor 6 locuințe dezvelite la Dodești, din așezarea din secolele VI—VII, media calculată a suprafeței locuite este de 11 mp per gospodărie, revenind 2,75 mp per persoană, considerînd media unei familii la 4 persoane. Dacă admitem că la Dodești au fost cca. 20 de locuințe, atunci suprafața ocupată la sol era de 220 mp, la o populație ce poate fi estimată la cca 80 de locuitori. Luînd în considerație același număr de locuințe, aproximativ la 20, și avînd în vedere suprafața totală a așezării, rezultă că reveneau cca. 500 mp teren per gospodărie.

Din așezarea de la Dodești — Șipot, datată în secolele VIII—IX s-au descoperit doar 4 locuințe.

A doua așezare din secolele VII—IX de la Dodești se află în punctul numit Călugăreasca, punct situat tot în vatra satului pe terasa pîrîului Sipot, la cca. 100 m sud-est de așezarea de la Sipot. Noi considerăm că de fapt la Dodești, pentru secolele VIII—IX, este vorba de o singură așezare, care înglobează cele două sectoare, respectiv Sipot și Călugăreasca așa încît vom lua în calcul totalitatea complexelor de locuire și anexe gospodărești. La Dodești au fost dezvelite, în așezarea atribuită secolelor VIII—IX, 19 locuințe(din care 4 în sectorul Șipot și 15 în sectorul Călugăreasca) și 3 cuptoare de copt pîine construite în spațiul dintre locuințe.

Suprafața totală a așezării din secolele VIII—IX a fost de cca. 20.000 mp (10.000 mp sectorul Sipot și 10.000 mp sectorul Călugăreasca). Dacă luăm în calcul și eventualele locuințe distruse în sectorul Șipot prin alunecările de teren sau acoperite de construcțiile actuale, și adăugăm acest presupus număr la cele 19 complexe dezvelite, am putea aproxima numărul de locuințe din așezarea din secolele VIII—IX de la Dodești la cca. 40.

71 Idem, *op. cit.*, p. 132.
72 Idem, *op. cit.*, p. 133.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pe baza dimensiunilor laturilor locuințelor, media calculată a suprafeței locuite este de 9,50 mp per familie, revenind 2,37 mp per persoană luînd în calcul o medie de 4 persoane la o familie. Avînd în vedere că suprafața așezării era de cca. 20.000 mp, rezultă că reveneau cca. 500 mp per gospodărie, situație ce coincide cu aceea constatată pentru așezarea de la Dodești — Șipot din secolele VI—VII e.n.

În așezarea din secolele VIII—IX suprafața medie ocupată la sol de cele 40 de locuințe, era de 380 mp, la o populație ce poate fi estimată la minimum 160 locuitori.

e. *Așezarea de la Izvoare — Bahna.*

Așezarea de la Izvoare — Bahna se află în punctul numit de localnici „La pod la Hărmănești", la o distanță aproximativ egală față de satele Izvoare și Bahna, comuna Bahna județul Neamț și satul Cîrligi, comuna Filipești, județul Bacău.

Situată pe terasa de 50—60 m din dreapta Siretului, așezarea este delimitată la sud și sud-est de un afloriment și în continuare de un abrupt în formă de semicerc la baza căruia se află mai multe izvoare, iar marginea de est și nord-est este delimitată de meandrele pîrîului Băhnișoara.

În perioada 1971—1984 a fost cercetată întreaga așezare din epoca de trecere la feudalism. Pe baza observațiilor stratigrafice, a analizei materialelor arheologice descoperite, s-a ajuns la concluzia că așezarea le da Izvoare — Bahna s-a dezvoltat de-a lungul a două faze : o fază veche, datată în secolele VI—VII, continuată de o fază mai nouă, din secolele VIII—IX e.n.

Din așezarea aparținînd secolelor VI—VII s-au dezvelit 9 locuințe, 7 vetre în aer liber (probabil urmele unor colibe sezoniere, ce ar putea fi considerate tot „locuințe") și 4 gropi de provizii și menajere. Din așezarea datată în secolele VIII—IX au fost dezvelite 23 de locuințe, o vatră în groapă, în aer liber, și o groapă de provizie [73].

Faza veche a așezării de la Izvoare — Bahna, a început pe la jumătatea secolului al VI-lea și durează pînă spre sfîrșitul secolului al VII-lea. În ansamblul inventarului descoperit, în faza datată în secolele VI—VII, se împletesc materialele de tradiție și factură autohtonă romanică și materialele de tip slav arhaic. S-a dovedit că și la Izvoare — Bahna, fondul cultural autohton caracteristic secolelor VI—VII, a fost colorat, în nuanțe specifice, începînd din a doua jumătate a secolului al VI-lea, de elemente de cultură slavă arhaică expresie a pătrunderii și stabilirii unor enclave slave și în aceste regiuni.

73 Pentru ansamblul rezultatelor cercetărilor arheologice din așezarea de la Izvoare — Bahna, vezi I. Mitrea, *Carpica*, VI, 1973—1974, p. 55-76 ; idem, *Crisia*, IV, 1974, p. 73-87 ; idem, *Carpica*, X, 1978, p. 205-252 ; idem, *Carpica*, XII, 1980, p. 55-190, datele referitoare la Izvoare — Bahna ; idem, *MCA*, Tulcea, 1980, p. 442-449. Rezultatele cercetărilor din anii 1983—1984 sînt inedite.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În faza datată în secolele VI—VII așezarea se întindea pe o suprafață de cca. 19.000 mp. Cele 9 locuințe și ' vetre în aer liber (probabil urmele unor colibe, deci locuințe temporare) erau situate în special spre marginea terasei, respectiv spre zona cu izvoare și pîrîul Băhnișoara. Dimensiunile locuințelor, variază de la minimum 5 mp cît are L_9 la 18 mp cît măsoară L_{12}.

În toate locuințele s-au găsit instalații pentru foc, constînd din vetre simple, cuptoare din pietre și cuptoare din lut.

Inventarul descoperit în locuințele din faza veche, documentează prezența unei comunități sătești sedentare ce se ocupa cu agricultura, creșterea vitelor și practicarea unor meșteșuguri, mergînd de la prelucrarea lemnului pînă la extragerea minereului din fier, reducerea acestuia în cuptoare speciale din cadrul așezării și confecționarea de unelte și diferite obiecte din metalul obținut.'

Este important de menționat că analiza materialului faunistic descoperit în așezarea de la Izvoare-Bahna, atît în așezarea din secolele VI—VII cît și în așezarea din secolele VIII—IX, dovedește că locuitorii de aici creșteau animale și păsări domestice (taurine, porcine, ovicaprine, cal, găină domestică etc.), dar se ocupau și cu vînatul. Subliniem că prezența a numeroase resturi faunistice de porcine și găină domestică, constituie argumente importante în dovedirea caracterului sedentar al populației din așezarea de la Izvoare-Bahna[74]. La cele 9 locuințe de tipul celor parțial adîncite în pămînt, adăugăm și 7 locuințe, de suprafață, de tipul colibelor sezoniere, atestate de vetrele în aer liber, așa încît numărul complexelor de locuire în faza veche a așezării se ridică la 16.

Avînd în vedere suprafața așezării, care era de 19.000 mp rezultă că reveneau 1.187 mp per gospodărie. Suprafața medie a locuințelor este de 11 mp, revenind 2,75 mp per persoană, luînd în calcul o medie de 4 persoane la o familie. Suprafața ocupată la sol de cele 16 complexe de locuire este de 176 mp, la o populație ce poate fi estimată la cca. 64 persoane.

Faza mai nouă a așezării de la Izvoare-Bahna, începe pe la sfîrșitul secolului al VII-lea și se încheie pe la jumătatea secolului al IX-lea. Ca întindere așezarea din secolele VIII—IX se suprapune aproape exact peste așezarea din secolele VI—VII, cu o ușoară extindere spre limita de sud-est, ceea ce face să apreciem suprafața așezării, în ultima fază de locuire la 20.000 mp.

După cum s-a menționat din așezarea datată în secolele VIII—IX au fost dezvelite 23 de locuințe, o vatră în groapă (care poate indica o locuință de suprafață temporară) și o groapă de provizie. Se observă că locuințele din faza mai nouă din așezarea de la Izvoare-Bahna sînt mai numeroase 23 (sau chiar 24) în comparație cu 16 locuințe în faza din secolele VI—VII e.n.

74 Sergiu Haimovici, *Carpica*, XVI, 1984, p. 96-98.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Suprafața locuințelor din faza mai nouă este mai mare. În toate locuințele s-au găsit instalații pentru foc, constînd din vetre simple, cuptoare din lut sau cuptoare din piatră. Inventarul descoperit în locuințele din secolele VIII—IX este mai bogat și variat [75]. Locuința L_5 a fost un atelier în care s-au găsit 27 de străpungătoare din os, și pietre de ascuțit (confecționat) străpungătoarele din os.

Analiza inventarului descoperit în complexele din secolele VIII—IX ne evidențiază o cultură de caracter vechi românesc, în care mai supraviețuiesc, sporadic, unele elemente slave. Această realitate arheologică confirmă părerea lui V. Pârvan, privind timpul asimilării slavilor în masa populației autohtone. Pentru autorul „Geticei", „slavii s-au asimilat treptat atît în daco-romanitate, cît și în *românitatea* (s.n.I.M.) nord-dunubiană" [76].

Așa cum se prezintă situația în cazul eșantionului arheologic înfățișat de descoperirile de la Izvoare-Bahna, se poate conchide — și constatarea este valabilă pentru întreg spațiul vechii Dacii — că vechea cultură românească s-a născut pe un fond de tradiție și factură autohtonă, romanică, puternic influențată de civilizația bizantină.

Prezența în structurile culturii din secolele VI—IX a unor elemente alogene, în speță slave, nu schimbă caracterul în esență local, romanic și respectiv vechi românesc al acestei culturi.

Descoperirile de la Izvoare-Bahna, alături de alte descoperiri contemporane, atestă prezența în spațiul est-carpatic al României în veacurile VIII—IX a unei puternice pînze de populație veche românească.

În faza din secolele VIII—IX reveneau la o gospodărie 833 mp teren. Suprafața medie a locuințelor era de 12 mp, revenind 3 mp per persoană, luînd în calcul o medie de 4 persoane la o familie, sau 2,40 mp per persoană, la o familie formată din 5 membri. Suprafața ocupată la sol de cele 24 de locuințe este de 288 mp, la o populație ce poate fi estimată la cca. 96—120 persoane.

f. Așezarea de la Ștefan cel Mare.

Așezarea de la Ștefan cel Mare, jud. Bacău, se află pe o terasă înaltă din dreapta rîului Trotuș, la limita de sud-est a subcarpaților Moldovei [77]. Prin cercetările sistematice efectuate pînă acum au fost descoperite zece locuințe dintr-o așezare atribuită unei perioade istorice situată între ultimele decenii ale secolului al V-lea e.n. și primele decenii ale secolului al VII-lea e.n. [78]. Pînă în prezent a fost cercetată o suprafață de 2150 mp. Cele zece locuințe nu sînt distribuite uniform, majoritatea se concentrează spre marginea terasei, respectiv spre sursa

75 I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 55 și urm., datele referitoare la inventarul din complexele datate în sec. VIII—IX din așezarea de la Izvoare — Bahna.

76 V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, ed. a II-a, Buc., 1974, p. 37.

77 I. Mitrea, C. Eminovici și V. Momanu, în *Carpica*, XVIII—XIX, (1986—1987), 1987, p. 215-248.

78 Idem, *op. cit.*, p. 231. Avem în vedere și rezultatele cercetărilor din 1987, care sînt inedite.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de apă. Pe baza unor sondaje și cercetări de suprafață se poate aprecia că întinderea așezării din secolele V—VII de la Ștefan cel Mare a fost de cca. 8000 mp. Dacă densitatea locuințelor ar fi aceeași în toată suprafața, ca în zona cercetată, am putea estima la cca. 40 numărul total al locuințelor. Ca și în cazul altor așezări contemporane, locuitorii așezării de la Ștefan cel Mare se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor și practicarea a numeroase meșteșuguri [79]. Și la Ștefan cel Mare, din a doua jumătate a secolului al VI-lea alături de elementele etnoculturale autohtone romanice apar și elemente slave, fără ca acestea să schimbe în esență realitățile etnice, demografice și de civilizație găsite aici.

Suprafața locuințelor descoperite, pînă acum, la Ștefan cel Mare, variază între 8,235 mp cît avea locuința L_2 și 16,875 mp cît măsura podeaua locuinței L_7. Suprafața medie a locuințelor era de cca. 12,750 mp, revenind 3,18 mp per persoană în cazul unor familii formate din cîte patru persoane, sau 2,55 mp per persoană în cazul unor familii formate din cinci membri. Avînd în vedere suprafața totală a așezării de cca. 8.000 mp și numărul de locuințe presupus, înseamnă că reveneau cca. 200 mp per gospodărie. Suprafața ocupată la sol de cele 40 de locuințe presupuse, era de 510 mp la o populație ce poate fi estimată la cca. 160—200 de locuitori.

4. *Concluzii preliminare.*

Dacă ar fi să sintetizăm datele estimate pe baza cercetărilor efectuate în așezările la care ne-am referit în lucrarea de față, situația s-ar prezenta ca în tabelul de mai jos :

Așezarea	Încadrarea cronologică	Suprafața așezării		Nr. de locuințe		Populația estimată
		cercetată m. p.	estimată m. p.	cercetate	estimate	
Botoșana	sec. V-VII	15.000	15.000	31	41	minim : 164 maxim : 205
Bacău	sec VI-VII	4.800	8.000	9	16	minim : 64 maxim : 80
Davideni	sec. V-VII	8.000	12.000	30	45	minim 180 maxim : 225
Dodești	sec VI-VII	3.000	10.000	6	20	minim : 80 maxim 100
Izvoare-Bahna	sec VI-VII	19.000	19.000	16	16	minim : 64 maxim : 80
Ștefan cel Mare	sec. V-VII	2.150	8.000	10	40	minim : 160 maxim : 200

79 Idem, *op. cit.*, p. 228-231

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Date medii pentru secolele VI—VII		8.325	12.000	17	29	minim 116 maxim 145
Dodești	sec. VIII-IX	13.000	20.000	19	40	minim 160 maxim : 200
Izvoare-Bahna	sec. VII-IX	20.000	20.000	23	24	maxim 120 minim : 96
Date medii pentru secolele VIII—IX		6.500	20.000	21	32	minim : 128 maxim : 160

În estimarea numărului populației s-a avut în vedere mărimea așezării, numărul maxim de locuințe estimat, dimensiunile locuințelor, condițiile de viață și nivelul de trai ilustrate în siturile și inventarul arheologic. S-a considerat un număr mediu minim de patru persoane de familie și respectiv un număr mediu maxim de cinci persoane de familie, precum și faptul că în epoca la care ne referim speranța de viață era de cca. 40-45 de ani. De asemeni am considerat că o locuință din secolele VI—IX, de regulă, era folosită un număr de ani ce echivala cu timpul de viață al unei familii, timp care poate fi estimat la cca. două-trei decenii, după care locuința fie că era refăcută, sau era abandonată, urmașii construindu-și alte locuințe.

Pe baza eșantioanelor analizate, rezultă că o așezare din spațiul est-carpatic, în cca. două secole, respectiv VI—VII, cuprindea un număr de cca. 29 de locuințe cu o populație ce era de minim 116 sau maxim 145 locuitori. În secolele VIII—IX, un sat avea, în total, cca. 32 de locuințe și o populație de minimum 128 și maxim 160 locuitori. Dacă avem în vedere că datele de mai sus înglobează realități paleodemografice ce se referă la perioade de cca. 150 sau chiar aproape 200 de ani, ar rezulta că un sat din secolele VI—VII avea la un moment dat cca. 7-8 locuințe respectiv familii, cu o populație ce varia între cca. 28 și 40 de locuitori, iar în secolele VIII—IX, un sat avea, la un moment dat, cca. 8-10 locuințe și o populație ce poate fi estimată la cca. 32 sau maximum 50 de locuitori.

Alături de aceste sate relativ mari din secolele VI—IX vor fi existat și numeroase așezări mici, de tipul cătunelor, cu un număr mic de locuințe și respectiv de locuitori. Multe din aceste cătune vor fi fost și rezultatul unui proces de roire a satelor, fenomen probabil prezent încă din epoca la care ne referim.

Aceste estimări privind mărimea așezărilor din secolele VI—IX ni se par verosimile dacă avem în vedere că în secolul al XVII-lea se apreciază că satele din Moldova nu cuprindeau mai mult de 20 gospodării.[80].

Din datele obținute prin cercetările arheologice, rezultă că în secolele VIII—IX a existat un spor de așezări și respectiv de populație față de etapa secolelor VI—VII. În secolele VIII—IX, așezările sînt mai

80 Al. I. Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, Ed. științifică și enciclopedică, Buc., 1980, p. 132.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

numeroase, mai mari, și deci exista un mai mare număr de locuitori. Acest spor demografic, constatat pe spațiii întinse din Europa, a fost datorat, în primul rînd, epocii de liniște și stabilitate din ultimile secole ale mileniului I e.n. [81].

Comunitățile sătești din secolele VI—IX erau organizate în obști sătești [82] care prin structurile lor erau superioare organizărilor de acest fel întîlnite la alte populații ca de exemplu la slavi. Spre sfîrșitul epocii de care ne ocupăm, respectiv în secolele VIII—IX, evoluția comunităților autohtone, dezvoltarea activităților economice și militar-politice, va determina reuniunea obștilor sătești grupate de-a lungul văilor unor rîuri în depresiunile montane și zonele deluroase, în uniuni de obști [83], nuclee ale viitoarelor cnezate și voievodate.

Comunitățile sătești din secolele VI—X, din teritoriul est-carpatic al României, și observația este valabilă pentru întreg spațiul vechii Dacii, se caracterizează, prin structuri economico-sociale și etno-culturale specifice, structuri ce definesc în fond un model cultural autohton, romanic în secolele VI—VII și vechi românesc din secolele VIII—X încoace. Acest model cultural se caracteriza, în esență, prin următoarele trăsături : autohtonia și stabilitatea populației, o populație romanică în secolele VI—VII și respectiv veche românească din secolele VIII—X încoace ; o economie bazată pe cultivarea pămîntului, creșterea animalelor, vînat și pescuit, precum și pe practicarea a numeroase meșteșuguri, între care unele total incompatibile cu nomadismul, cum ar fi extragerea și reducerea minereului de fier ; forme specifice de organizare social-economică și politico-militară, respectiv existența obștilor sătești, a „romaniilor populare", și apoi a cnezatelor și voievodatelor (din secolele VIII—X înainte) ; omogenitatea lingvistică și religioasă (generalizarea creștinismului) ; apariția și accentuarea treptată a unor diferențieri economice, observabile mai ales începînd din secolele VIII—X.

Din cartarea doar a principalelor descoperiri arheologice (fig. 1) se observă că în nici una din etapele secolelor VI—IX și în nici una din marile unități fizico-geografice din spațiul est-carpatic al României, nu poate fi vorba de viduri demografice. Pe baza ansamblului de date cunoscute pînă acum [84], se poate aproxima numărul așezărilor din spațiul est-carpatic al României ca fiind în secolele VI—VII de minimum 300-

81 St. Olteanu, *op. cit.*, p. 26-27.

82 Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII. (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, Ed. Academiei, Buc., 1977, p. 106-121 ; Idem, în *Anuarul muzeului județean Vaslui*, II, 1980, p. 133-143.

83 *Istoria militară a poporului român*, vol. I, Ed. militară, Buc., 1984, p. 216-219.

84 Date culese din lucrările : N. Zaharia, M. Petrescu — Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova...*, p. 99-114 ; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic...* ; I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980 ; St. Olteanu, *Societatea românească...* ; precum și Repertoriile arheologice pentru județele din spațiul est-carpatic al României, tipărite (Cf. Repertoriile pentru județele Vaslui, Botoșani și Iași, citate la nota 16), sau aflate în manuscris și în curs de redactare (pentru județele Suceava, Neamț, Bacău, Vrancea și Galați).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

350, iar în secolele VIII—X de minimum 400-450. Un calcul, cu totul aproximativ, permite să estimăm în stadiul actual al cercetărilor populația din spațiul est-carpatic, la un moment dat din etapa secolelor VI—VII, la minimum 30.000—45.000 locuitori, iar în secolele VIII—IX la minimum 40.000—50.000 de locuitori.

Aceste date estimative, minime, ce vor trebui verificate, confirmate și completate prin cercetările viitoare, par plauzibile dacă avem în vedere că teritoriul la care ne referim avea în secolul al XV-lea o populație de cca. 40.000 de familii și respectiv cca. 200.000 de locuitori [85].

Fără îndoială că noile cercetări arheologice vor completa datele cunoscute astăzi, permițînd estimări paleodemografice mult mai apropiate de cifrele reale. O concluzie, demnă de reținut, se conturează încă în stadiul actual al cercetărilor și anume că în secolele VI—X, în spațiul est-carpatic al României, ca și în tot spațiul carpato-dunăreano-pontic, există o densă pînză de populație autohtonă, romanică, în secolele VI—VII și respectiv veche românească din secolele VIII—IX încoace ; că în etapa secolelor VIII—IX, față de etapa secolelor VI—VII, se constată o sporire a numărului de așezări, așezări care sînt și mai întinse, și respectiv o creștere demografică.

Estimarea cît mai verosimilă, prin cercetările viitoare, a populației din spațiul est-carpatic al României, ca și din tot spațiul vechii Dacii va facilita cunoașterea tot mai deplină a realităților demografice și etno-culturale și în final a evoluției istorice de ansamblu, din spațiul și timpul la care ne-am referit.

85 Radu D. Rossetti, în *Anal. Acad. Rom. Mem. secț. ist. s. III*, 1942—1943, apud Al. Ungureanu, *Orașele din Moldova. Studiu de geografie economică*, Ed. Academiei, Buc., 1980, p. 52.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ESTIMATIONS PALÉODÉMOGRAPHIQUES CONCERNANT L'ESPACE EST-CARPATIQUE DE LA ROUMAINE AUX VI—X-IÈME SIÈCLES

Résumé

Après une sommaire présentation du cadre physio-géographique de l'espace est-carpatique de la Roumanie, le travail procède à une analyse des résultats des recherches archéologiques et, sur cette base, on fait des estimations concernant son évolution paléodémographiques aux VI—X-ième siècles. Ces estimations partent, en premier lieu, des recherches de plus grande ampleur entreprises à Botoşana, le département de Suceava, à Bacău — La Cour princière, le département de Bacău, à Davideni, le département de Neamţ, à Dodeşti, le département de Vaslui, à Izvoare — Bahna, le département de Neamţ et à Ştefan cel Mare (Etieme le Grand), le département de Bacău, on l'on a découvert des assises datées aux VI—XIième siècles, tout comme de l'ensemble des sites archéologiques de l'espace est-carpatique de la Roumanie aux VI—X-ième siècles.

A partir des données existentes à présent on apprécie que le nombre des assises des VI—VII-ième siècles est d'au minimum 300—350, et de celles des VIII—X-ième siècles d'au minimum 400—450. Par rapport au VI—VII-ième siècles, les assises sont plus nombreuses et, de règle, plus grande. Au VIII—IX-ième siècles on constate un accroissement démographique par rapport aux VI—VII-ième siècles.

Tout à fait approximativement, partant des données actuelles, on estime la population de l'espace est-carpatique à un moment donné de l'étape des VI—VII-ième siècles, remontant au minimum 14.000—20.000 habitants et, aux VIII—X-ième siècles au minimum 20.000—25.000 habitants.

Ces données seront completées par les résultats des recherches à venir.

A l'époque actuelle des recherches, on peut conclure que'aux VI—X-ième siècles, dans l'espace est-carpatique de la Roumanie, tout comme dans tout l'espace carpato-danubiano-pontique, il y avait une dense couche de population autochtone, romaine aux VI—VII-ième siècles et ancienne roumaine à partir des VIII—X-ième siècles.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

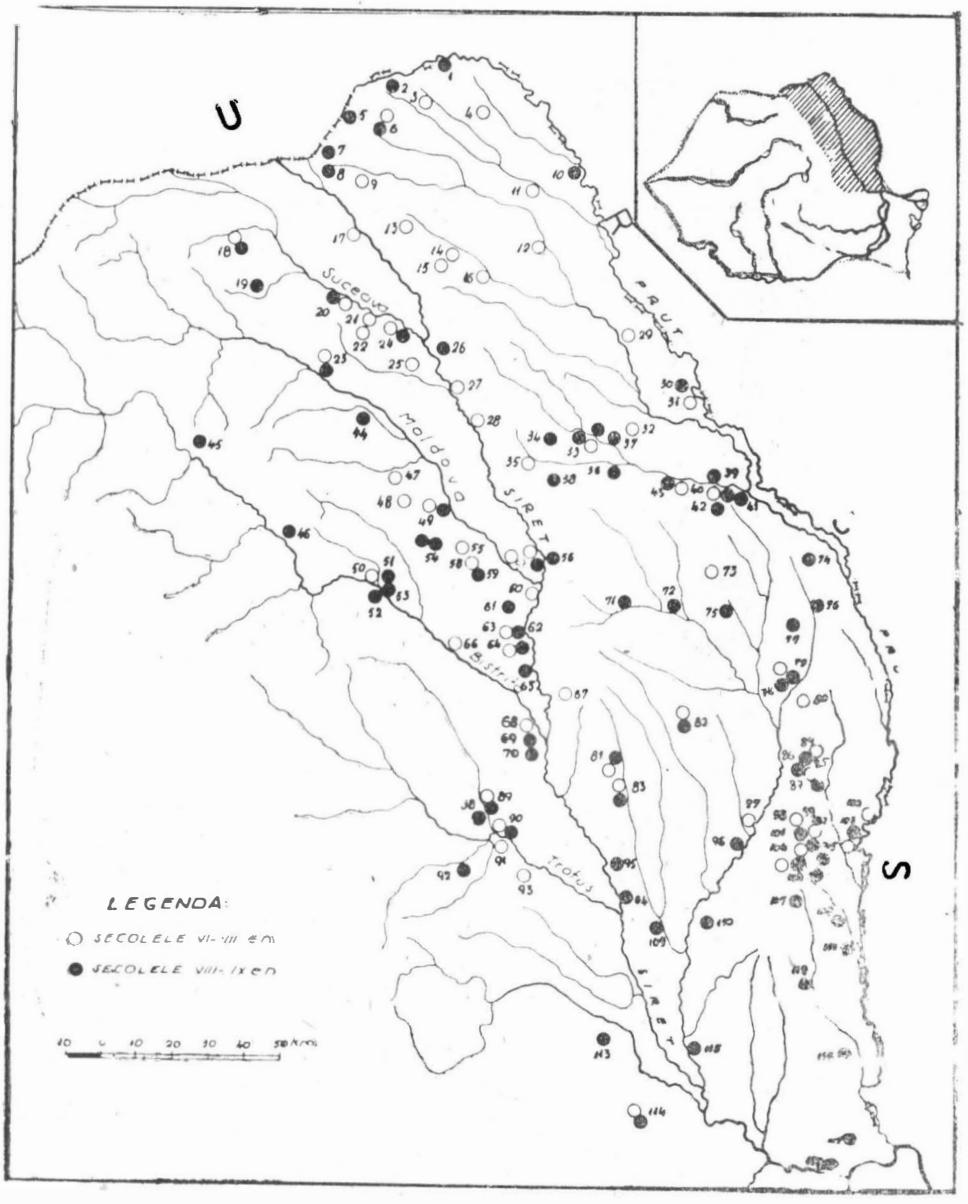

Fig. 1. Les principales découvertes archeologiques des VI—IX-ième **siècles dans l'espace est-carpatique** de la Roumanie

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 1. PRINCIPALELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN SECOLELE VI—IX ÎN SPAȚIUL EST-CARPATIC AL ROMÂNIEI

1, Horodiștea ; 2, Baranga ; 3, Onceşti ; 4, Nichiteni ; 5, Fundu Herței ; 6, Ibăneşti ; 7, Dersca ; 8, Lozna ; 9, Cobîla 10, Ripiceni ; 11, Hăneşti ; 12, Albeşti ; 13, Cucorăni ; 14, Botoşani 15, Curteşti ; 16, Draxini ; 17, Zvoriştea ; 18, Volovăț ; 19, Botoşana ; 20, Suceava ; 21, Ruşi — Mînăstioara ; 22, Bosanci ; 23, Rotopăneşti ; 24, Udeşti ; 25, Dolheştii-Mari ; 26, Tudora ; 27, Dolhasca ; 28, Lespezi ; 29, Buhăeni 30, Probota ; 31, Cîrniceni ; 32, Buțuluc ; 33, Spinoasa ; 34, Băiceni ; 35, Costeşti ; 36, Podu Iloaiei ; 37, Erbiceni ; 38, Tg. Frumos ; 39, Sorogari ; 40, Iaşi ; 41, Chipereşti ; 42, Hlincea ; 43, Miroslava ; 44, Boroaia ; 45, Cotîrgaci ; 46, Hangu ; 47, Tîrpeşti ; 48, Rădeni ; 49, Davideni ; 50, P. Neamț ; 51, Izvoare ; 52, Văleni — P. Neamț 53, Brăşăuți ; 54, Borniş ; 55, Homiceni ; 56, Văleni ; 57, Săbăoani ; 58, Dulceşti ; 59, Poiana — Dulceşti ; 60, Roman ; 61, Secuieni ; 62, Aldeşti ; 63, Moldoveni ; 64, Izvoare — Bahna ; 65, Bereşti-Bistrița ; 66, Mănoaia — Costişa ; 67, Traian ; 68, Bacău ; 69, Făroani ; 70, Cleja ; 71, Dumeştii-Vechi ; 72, Negreşti ; 73, Boroseşti ; 74, Răducăneni ; 75, Dăneşti ; 76, Arsura ; 77, Avereşti ; 78, Tanacu ; 79, Vineţeşti 80, Budeşti ; 81, Onceşti ; 82, Voineşti ; 83, Lichitişeni ; 84, Vutcani ; 85, Gura Idrici ; 86, Roşieşti ; 87, Dodeşti ; 88, Pîrgăreşti ; 89, Viişoara ; 90, Gura Văii ; 91, Oneşti ; 92, Oituz ; 93, Ştefan cel Mare ; 94, Adjudu Vechi ; 95, Homocea ; 96, Bîrlad ; 97, Zorleni ; 98, Suletea ; 99, Horgă ; 100, Fălciu ; 101, Fedeşti ; 102, Vădeni ; 103, Bogdăneşti ; 104, Epureni ; 105, Murgeni ; 106, Bîrlăeşti ; 107, Bereşti ; 108, Cavadineşti ; 109, Toflea ; 110, Gîrbovăț ; 111, Suceveni ; 112, Tg. Bujor ; 113, Cîmpineanca ; 114, Oreavu ; 115, Umbrăreşti ; 116, Stoicani ; 117, Valea lui Tuluc — Galați ; 118, Sendreni — Galați.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ABREVIERI — ABREVIATIONS

AAH	— Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
Acta MN sau AMN	— Acta Musei Napocensis
AM sau Arh. Mold.	— Arheologia Moldovei
ASUI	— Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi
Apulum	— Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
Acta MM	— Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
Acta MP	— Acta Musei Porolissensis, Zalău
Act An Arch	— Acta Antiqua et archaeologica, Szeged
BMI	— Buletinul Monumentelor Istorice
CI	— Cercetări Istorice, Iaşi, Seria Nouă
CA	— Cercetări arheologice, Bucureşti
Dacia	— Dacia, Recherches et decouvertes Archeologiques en Roumanie, I—XII, 1924—1947 ; NS, I, 1957 şi urm.
Danubius	— Muzeul din Galaţi
HIERASUS	— Muzeul din Botoşani
Istros	— Istros. Studii Comunicări Note. Brăila
MCA sau Materiale	— Materiale şi cercetări arheologice
Mem Antiq	— Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ
RM sau Rev Muz	— Revista muzeelor
RSP	— Rivista di Scienze Preistoriche, Firenze
SCIV(A)	— Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologice, Bucureşti)
SIA	— Studii şi cercetări de istoria artei, Bucureşti
Sargeţia	— Sargetia. Acta Musei Devensis, Deva
SMMIM	— Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară, Bucureşti
SCN	— Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti
Thraco-Dacica	— Thraco-Dacica, Bucureşti.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro